Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ARGETOIANU, CONSTANTIN
Memorii pentru cei de mâine / Constantin Argetoianu. - București :
Paul Editions, 2022-
8 vol.
ISBN 978-606-9703-51-9
Vol. 6. : 1930-1931. - 2022. - ISBN 978-606-9703-60-1

821.135.1
94

Redactare: *Nicoleta Monoran*
Tehnoredactare: *Paul Editions*
Corectură: *Lucia Gruiescu*
Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Casa Presei Libere, nr. 1, Corp C, Sector 1, București
www.pauleditions.ro
e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,
vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,
mihaela.enache@pauleditions.ro
tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT
E-mail: office@artprint.ro

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII PENTRU CEI DE MÂINE

Amintiri din vremea celor de ieri

1930-1931

Paul Editions

Atmosfera politică în București la sfârșitul lui aprilie și începutul lui mai 1930 • Convorbiri cu Vaida și cu Madgearu • Plecare la Belgrad • Excursie în Bosnia, Herțegovina, Muntenegru și Dalmația • Aflu la Split înapoierea Prințului Carol la București.

Pe la începutul primăverii 1930, Automobil-Clubul din Belgrad poftise Automobil-Clubul din Bucureşti să participe la o excursie pe care o organizase pentru primele zile ale lunii iunie în Bosnia, Herțegovina, Muntenegru şi Dalmația. Toată organizația privea pe sârbi, dar bucureştenii trebuiau să vie cu automobilele lor. O serie de concurențe sportive care urmau să fie disputate la Belgrad, înainte de plecare, mai fuseseră puse în program pentru automobiliştii români. Frumusețile coastei dalmate mă ispitiră; o călătorie prin munții Bosniei şi Herțegovinei – despre care citisem mult şi pe care nu-i văzusem – era în condițiile excepționale ce ni se propuneau, o ocazie rară. M-am înscris şi eu pe lista participanților, şi singur cum eram m-am învoit cu Iancu Mitilineu, preşedintele Automobil-Clubului nostru să-l iau împreună cu d-na Mitilineu în maşina mea. După mai multe săptămâni de negocieri între ambele cluburi, întâlnirea tuturor participanților la Belgrad fu fixată pentru ziua de 30 mai.

M-am tot întrebat în cursul lunilor aprilie şi mai dacă voi putea pleca, căci în nenorocita noastră meserie politică nimeni nu e sigur de a doua zi şi vorba românului, *nu aduce anul ce aduce ceasul.* Începuse să se vorbească cu oarecare insistență despre o posibilă înapoiere a Prințului Carol; dezmințite categoric în cercurile oficiale, zvonurile totuşi luau din ce în ce mai multă consistență. Se povestea despre întrevederi pe care Iunian, Goga şi chiar generalul Averescu le-ar fi avut sau trebuia să le aibă cu Prințul. Se spunea că în cursul iernii fusese vizitat la Neuilly de generalul Cihoski şi de alți generali şi ofițeri superiori. Guvernul făgăduia orice legătură cu Prințul exilat, şi mărturisesc că n-am dat atunci nici o importanță la tot ce se colporta. Nici chiar informațiile destul de precise privitoare la atitudinea Prințului Nicolae, la desele sale vizite în provincie pe la trupe, la mesele lui cu ofițerii pe la regimente nu mi-au dat nimic de bănuit. Socoteam acțiunea Prințului Regent ca foarte naturală

pentru strângerea legăturilor dintre armată și Dinastie și deoarece partidele de guvernământ se declaraseră pe față împotriva înapoierii lui Carol, nu-mi puteam închipui că Regența, sau fie chiar numai un membru al ei, putea face altă politică și împinge țara în foc.

Cu toate acestea Vintilă Brătianu nu era preocupat decât de reîntoarcerea Prințului. Nu se gândea decât la asta și trăia sub obsesia unei idei fixe, așa încât ajunsesem să mă întreb dacă nu cumva știa el lucruri pe care nu le știam eu și într-o zi am pus lămurit chestiunea lui Duca pe care-l socoteam tot atât de ostil Prințului cât și Vintilă. Duca s-a jurat și mi-a declarat categoric că n-avea nici o informație specială cu privire la o posibilă lovitură din partea lui Carol, că știa pozitiv că nici Vintilă nu avea vreuna și că atitudinea lui nu putea fi explicată decât prin sugestiile unei idei fixe, unei adevărate „marote"[1]. Duca mai adăuga că era sigur că Carol nu va încerca nimic în acel moment, situația fiindu-i defavorabilă, dar că, chiar dacă ar încerca, n-ar reuși – Guvernul și Regența fiind hotărâți să împiedice orice aventură.

Seninătatea lui Duca îmi părea justificată. În dorința de a fi fixat asupra posibilităților mele de deplasare, nu m-am mărginit totuși la părerea lui și m-am dus și la Sărățeanu cu care rămăsesem în excelente relații personale de la colaborarea noastră de la Iași, relații întărite încă prin căsătoria lui ulterioară cu d-na Olga Măldărescu, vară-mea prin alianță. Sărățeanu m-a asigurat că Regența nu avea nici o informație alarmantă cu privire la mișcările Prințului, că chiar Prințul Nicolae era împotriva unei reîntoarceri a lui frate-său, și că mă poate asigura că Maniu se va opune chiar cu forța la o restaurare. Mi-a mărturisit că deși nu putea pune la îndoială „corectitudinea" Prințului Nicolae, se cam îndoia de sentimentele lui, dar că întrucât privește pe Maniu și pe Vaida, legăturile sale cu ei erau de așa natură, încât cunoștea tot gândul lor și că nu se putea îndoi nici măcar de sentimentele lor, chiar de cele mai ascunse. Concluzia lui Sărățeanu era că pot să plec în liniște (îi explicasem motivul vizitei mele), căci

[1] „Marotă" sau nu, Vintilă a încercat să nu rămână izolat în cazul unei reîntoarceri a Prințului Carol. Convins că nu era nimic de făcut cu Maniu căci n-avea nici o încredere în el, Vintilă a căutat să se înțeleagă cu Averescu a cărui antipatie față de Prințul Carol o cunoștea, dar ale cărui sforării, misiuni încredințate lui Goga și voiaj la Bellinzona nu le cunoștea.

Emanuel Antonescu mi-a povestit mai târziu, cum că cu câteva săptămâni înainte de sosirea Prințului, Vintilă l-a trimis să vorbească cu Goga și cu Averescu (Antonescu era pe atunci înscris în Partidul Liberal, dar rămăsese prieten cu Averescu deși-l părăsise...). Averescu, mai cu rezerve, Goga pe șleau, au spus lui Antonescu că erau gata să semneze un pact cu Vintilă împotriva aventurii, dacă Regența se obliga să aducă Partidul Poporului la putere, în vederea măsurilor de luat împotriva Prințului.

nimic senzațional nu era să se întâmple pe timpul lipsei mele din țară.

În ziua de 14 mai am luat parte la un prânz la Legația Franței, la care erau poftiți și Vaida și Madgearu. După masă, pe când eram cu ceașca de cafea în mână, Madgearu, fără nici o provocare din partea mea îmi spuse că nu pricepe cum cei doi oameni care urăsc pe Prințul Carol mai mult în România, Vintilă Brătianu și Maniu, nu ajungeau să se înțeleagă. Nici nu apucasem să-i răspund, când Vaida, trăgând dintr-o pipă parcă ar fi fost într-o curte de cazarmă iar nu în mediul „distins" al lumii diplomatice, se apropie de noi și luându-mă la o parte începu să mă piseze cu problema comunistă și să-mi explice cât de nedrept fusesem față de el în Parlament. După două-trei fraze mai mult sau mai puțin banale din partea mea, fiind încă sub impresia ieșirii lui Madgearu am adus conversația pe chestiunea Prințului. „Copilării, îmi spuse Vaida. Toate zvonurile răspândite n-au alt temei decât năzuința unor nechemați să se afle în treabă. Sunt convins că nici Prințul Carol nu se gândește în împrejurările actuale să vie în țară. Dacă, ceea ce nu cred, s-ar gândi la ceva, apoi te asigur că atâta vreme cât va fi Maniu în capul Guvernului și voi fi eu ministru de interne, nici o tulburare a ordinii actuale de lucruri, a ordinii legale, nu va fi cu putință. O revenire a Prințului Carol (pe vremea aceea nu se vorbea încă de «Restaurație»!) nu este posibilă nu numai fiindcă n-o vrem, dar, și mai ales fiindcă nu se poate concepe o Monarhie cu un Rege fără de relații cu celelalte Dinastii. Or, Prințul Carol, din nenorocire pentru el, prin imoralitatea purtării sale, este astăzi la index și repudiat de toate Casele Domnitoare. Sunt imponderabile mai tari decât voința omului, știi vorba lui Bismarck." Și mândru de ce spusese mă părăsi și-și îndreptă imaculatul plastron scrobit și pipa din care tot trăgea spre un grup de cucoane, speriate de atacul acestei locomotive pe două picioare. „Est-ce la pipe du pere Duchene?" îmi flutură în treacăt la ureche ironicul Puaux care, ca stăpân de casă și ministru al unei Puteri Aliate, înghițise luleaua regimului dar nu o putea mistui.

Dau aici toate aceste amănunte pentru a arăta că, cu trei săptămâni înainte de lovitura din 6 iunie, nimeni nu o bănuia. Am aflat mai târziu chiar din gura Prințului Nicolae că nici dânsul nu știuse nimic. Mi-a mărturisit că lucrase în ultimele 6 luni pentru înapoierea lui. Carol – după cum voi povesti mai la vale – dar că nu crezuse că lucrurile vor merge atât de repede. În realitate lovitura din iunie a fost plănuită și executată de Prinț numai cu câțiva intimi, și toți cei care după Restaurație s-au lăudat că fuseseră în curent cu

tot, că ştiuseră tot – ba chiar că luaseră parte activă la complot, au povestit curate basme.

Nu numai cercurile noastre româneşti, dar şi cele străine n-au fost în curent cu nimic. Îmi amintesc un prânz la Mogoşoaia, în ziua de 16 mai, la care au luat parte miniştrii Angliei, Franţei şi Italiei, prânz la care s-a vorbit destul de zvonurile care circulau şi nimeni nu le-a dat cea mai mică importanţă. Îmi reamintesc o lungă vizită a lui Meige (în ziua de 19 mai) în care, totdeauna bine informatul agent al Foreign Officeului, înlătura orice posibilitate de înapoiere în ţară a Prinţului, fiindcă acesta nu va putea pleca de unde se află, toate mişcările lui fiind supravegheate, controlate şi împiedicate.

În această stare de unanimă securitate, o singură notă discordantă, pe care am făcut atunci greşeala să nu o preţuiesc la justa ei valoare. În ziua de 12 mai a venit la mine Nicu Gatoschi, un băiat deschis, loial şi curajos, o veche cunoştinţă din vremea guvernării averescane şi care, de când plecase Prinţul, devenise carlist înfocat, de o fidelitate încercată. Gatoschi venise să mă informeze că Prinţul se întoarce, şi voia să cunoască atitudinea mea eventuală faţă de acest eveniment. I-am spus ca nu cred în posibilitatea de întoarcere a Prinţului, fiindcă această întoarcere, orice Guvern hotărât putea să o împiedice şi în această privinţă am toate motivele să cred că Guvernul Maniu era un Guvern hotărât. De când a băgat pe Sărăţeanu într-însa, Maniu este foarte mulţumit de Regenţă şi nici un alt regim nu-i poate prezenta aceeaşi siguranţă. El va face tot ce omeneşte îi va sta în putinţă pentru a conserva Regenţa. Aparenta simpatie şi contactul pe care din când în când l-a luat cu Prinţul Carol, printr-unul şi printr-altul n-au fost în gândul lui Maniu decât jocul unui tactician care încerca să aibă toate sforile în mână. Prinţul Nicolae se va supune celorlalţi Regenţi şi armata nu se va mişca împotriva ordinelor primite. Dacă împotriva tuturor prevederilor, Prinţul Carol ar izbuti totuşi să vie şi să se reinstaleze pe Tron, sau chiar numai să încerce o Restaurare, sentimentele mele nu puteau fi dubioase. Toată lumea ştie – i-am adăugat – cât de legat am fost de Prinţul Carol, în care îmi pusesem mari nădejdi. Îmi dăduse ce e drept o mare decepţie, plecând. Nimic nu putea justifica această plecare, care a echivalat cu o dezerţie. Viaţa pe care a dus-o în străinătate nu era de natură să fi diminuat această decepţie, dimpotrivă. Socoteam că orice tentativă de Restaurare fără învoiala Guvernului, oricare ar fi el, ar duce la război civil, ceea ce ar fi pentru ţară o nenorocire şi mai mare decât Regenţa. Prinţul, spuneam eu, trebuie să aştepte în linişte un Guvern simpatic înapoierii sale, şi atunci să se întoarcă nestânjenit în mijlocul nostru.

Dacă însă, nesocotind sfaturile bunului simţ, Prinţul n-ar voi să mai aştepte, şi bruscând lucrurile ar face totuşi o tentativă sub un Guvern ostil, ca Guvernul Maniu, eu cu siguranţă nu aş adopta faţă de el atitudinea Partidului Liberal de care probabil că m-aş despărţi. Cu toate decepţiile mele, nu pot să uit ce a fost între noi. Prinţul va găsi în mine pe vechiul prieten devotat, cu condiţia că va veni aşa cum trebuie. Gatoschi mi-a ripostat numaidecât că o Restaurare nu se poate concepe decât în anumite condiţii, la care Prinţul va trebui să se supună. Părăsindu-mă, Gatoschi mi-a repetat că Prinţul vine, dar mărturisesc că nici un minut nu m-am gândit să-l cred.

Din toate câte le povestesc aici reiese limpede, nu numai că n-am jucat nici un rol în pregătirea Restauraţiei, dar că nici n-am ştiut nimic despre această pregătire. Ca şi mine mai nimeni, în lumea noastră politică, n-a ştiut ceva, ceea ce n-a împiedicat, după împlinirea faptelor, o droaie de politicieni să se înghesuie în jurul lui Carol al II-lea, mărturisind complicităţi care n-au existat decât în imaginaţia lor.

Bazat pe bogata mea informaţie şi sigur că nimic senzaţional nu era să se întâmple în cursul lunii iunie, am părăsit liniştit Bucureştiul în 21 mai şi după câteva zile petrecute la ţară m-am îmbarcat în 28 dimineaţa, la Severin, împreună cu soţii Mitilineu, după ce mi-am urcat şi automobilul pe vapor. Trecerea prin Cazane şi călătoria pe Dunăre, care a ţinut ziua întreagă, au fost foarte plăcute. La Belgrad am sosit după ora 10 seara pe un întuneric intens care nu lăsa nici o formă să se contureze. Debarcaderul fiind în albia Savei a trebuit să înconjurăm Kalimegdanul care desparte Dunărea de confluentul ei. Sutele de lumini de pe uscat, de pe povârnişurile oraşului, se amestecau şi se confundau cu luminile vapoarelor, şlepurilor şi automotoarelor, dând astfel portului sârbesc, în ochii celor care nu-l cunoşteau, aparenţa unor dimensiuni fantastice. În fine după o lungă şi anevoioasă manevră, cu ajutorul lui Dumnezeu şi a câtorva hamali, după plăcerea unei călduroase şi oficiale recepţii, am debarcat şi Lincolnul meu cu care călcând pe urmele d-lui Jancovici, preşedintele Automobil-Clubului iugoslav, am ajuns la hotelul *Srpski Kralj* (Regele sârbilor), cel mai bun din Belgrad, în care ni se preparase cuartirul.

Binecuvântată a fost greşita mea cumpănire a evenimentelor, căci mi-a permis să petrec patru zile plăcute în capitala Iugoslaviei şi să străbat în fuga automobilului – dar cu rost şi cu confort – cel mai frumos colţ al Europei. Dacă nu aş fi pornit să povestesc în aceste amintiri mai mult despre oameni şi despre legaturile lor şi dacă ar

trebui să descriu toate câte le-am văzut de la Dunăre şi până la Mare, în Bosnia şi în Dalmaţia mai ales, mi-ar trebui un volum întreg.

Belgradul nu are nimic impresionant afară de poziţia lui. O coamă de deal coboară dinspre Avala, între Dunăre şi Sava pe care o împinge spre nord. Pe o faţă şi pe alta a dealului, înspre Sava şi înspre Dunăre, dar mai mult înspre Sava se întinde oraşul. Coama se termină printr-o veche cetăţuie turcească aşezată în capul piscului care domneşte asupra apelor şi desparte un râu de celălalt, la îmbucătura lor. Kalimegdanul – nume turcesc rămas şi astăzi cetăţuiei cu complexul ei de curţi şi de grădini – a fost restaurat şi amenajat după război ca loc de petrecere pentru populaţia oraşului. Castelul propriu-zis a rămas să fie utilizat în cea mai mare parte de armată, dar toate anexele lui, bastioane, curţi şi terase, escarpe şi contraescarpe au fost transformate într-o serie de grădini suspendate, desenate şi întocmite după moda italiană, cu mult gust. Privelişti asupra şesului Savei, asupra Semlinului sau asupra Dunării şi a Voivodinei încântă ochii în toate direcţiile şi aspecte neaşteptate răsar după fiecare colţ, jur-împrejurul temeliilor cetăţuiei. Cu faţa către cele două râuri simbolic împreunate, cu spatele răzimat de zidul secular martor al atâtor umilinţi şi suferinţi, se ridică de la 1928 „Anunţătorul Victoriei", figură monumentală cioplită de Mestrovici în piatră sârbească.

În afară de Kalimegdan, tot ce Belgradul poate înfăţişa străinilor e de calitate secundară. O veche casă a Obrenovicilor unde s-au adăpostit câteva tablouri moderne fără interes şi câteva obiecte vechi interesante; Topciderul, grădină frumoasă cu platani gigantici; Dedinje noul Palat Regal, sau cel vechi în mijlocul oraşului – pot fi vizitate sau nu, după timpul de care dispune fiecare. Mai interesantă însă decât fiecare monument, decât fiecare construcţie în parte este lecţia de energie naţională, de voinţa colectivă pe care o dă oraşul în totalitatea lui. În Belgradul nou de după război lucrurile se înfăţişează în stare de evoluţie accelerată. O singură voinţă pare că stăpâneşte totul, şi în două decenii (mulţumită şi despăgubirilor speciale primite de Belgrad, pentru bombardările suferite în cursul războiului), micul oraş oriental de 60.000 locuitori s-a transformat într-o Capitală modernă de peste 400.000, cu bulevarde monumentale, cu palate arătoase, cu un pod peste Dunăre şi altul peste Sava – minuni ale tehnicii moderne –, cu străzi canalizate şi admirabil pavate, într-un cuvânt cu aspectul cerut de capitala unui Stat nou în care Zagrebul, Fiume, Spalato şi Ragusa, cetăţi ilustre şi cu vechi tradiţii au rămas numai oraşe de provincie.

Regele Alexandru a fost foarte drăguţ cu noi. A asistat la dejunul ce ni s-a oferit pe muntele Avala lângă Mausoleul Soldatului Necunoscut, iar pe mine şi pe Mitilineu ne-a primit în lungi audienţe. Cu mine a discutat economie politică şi doctrină financiară, interesându-se foarte mult de ideile mele, cam îndrăzneţe în aceste materii. Mi-a vorbit apoi dânsul, de necesitatea consolidării autorităţii de Stat în toate ţările, arătându-mi ce bine a prins noul regim dictatorial din Iugoslavia, şi cât de mulţumită e lumea de când a luat el în mână direcţia Guvernului. Pe când vorbea, mi-am aruncat privirile pe fereastră şi am dat fără să vreau de acoperişul uneia din numeroasele cazărmi ale Gărzii, care la poalele dealului, jur-împrejur, despart printr-un cerc de baionete Palatul Dedinje de restul ţării. Ochii Regelui au urmărit pe ai mei, şi vorbind probabil mai mult cu sine decât cu mine a murmurat: „în orice ţară şi înainte de toate armata trebuie să fie mulţumită". M-a întrebat apoi, brusc, ce cred despre posibilităţile de întoarcere ale Prinţului Carol. Ştia ceva? N-am avut impresia şi în tot cazul mi-a spus că nici el nici Regina Maria (mamă) nu credeau în această întoarcere, cel puţin pentru moment. La întrebarea lui am răspuns parcă aş fi fost prooroc: „înapoierea Prinţului Carol depinde numai de Guvern, căci opinia publică l-ar primi cu braţele deschise. Guvernele noastre pot avea trei atitudini în această chestiune – prima să se opună la revenire, chiar cu forţa, a doua să faciliteze restaurarea Prinţului şi în fine a treia, să-şi piardă capul în faţa faptului împlinit şi să lase lucrurile în voia Domnului. Pentru Guvernul actual, cred că a treia ipoteză e cea mai probabilă".

Am găsit la Belgrad, ca ministru al Franţei pe vechiul meu coleg Dard, de la Viena. Nu-l mai văzusem de 20 de ani. Am dejunat la dânsul, într-o casă foarte bine ţinută dar cam demodată, ca şi stăpânul ei, casă care contrasta mult cu noul palat ultramodern, pe care R. F. îl construia în faţa Kalimegdanului. De când nu-l văzusem, Dard păşise cu modestie, una câte una treptele carierei sale şi era în ajun de a fi scos la pensie. N-avea nimic de povestit şi banalitatea conversaţiei sale se anima puţin numai când vorbea de sârbi. Nu-i iubea şi n-avea încredere într-înşii. N-avea încredere decât în Rege, dar se întreba dacă şi acesta n-ar ezita între Franţa şi ţara lui (ba bine că nu!). Dard socotea că Franţa se vârâse prea adânc în interesele sârbeşti; peste două miliarde franci erau investite în întreprinderile de Stat. Ce e drept că o numeroasă misiune franceză – câteva sute de ofiţeri – împăna armata sârbească şi controla toate resorturile ei de direcţie. Armata făcea de altminteri o excelentă impresie; prin toate

oraşele pe care le-am străbătut, nu numai în Belgrad, soldaţii erau bine echipaţi şi se prezentau cu un ifos care amintea ţinuta armatei germane dinainte de război. Material de război părea a fi din belşug, se zicea chiar că o bună parte din el era material francez „depozitat" numai în Iugoslavia. Mi s-a spus că trei fabrici de avioane funcţionau în bună regulă iar la Ercegnovi (Castelnuovo) în Bocche di Cattaro, am văzut un arsenal al Marinei şi destul de multe torpiloare şi submarine – toate sub pavilion sârbesc. Va fi băgat Franţa mulţi bani în Iugoslavia, dar pe lângă că nu sunt pierduţi, şi-a asigurat în centrul Europei o bază militară solidă, pentru orice eventualitate. Amicul meu Dard era un băiat bun, dar nu privea departe.

În 1930, titularul Legaţiei noastre la Belgrad era N. Filodor, om de zahăr; fără nici o aluzie la diabetul de care suferea de pe vremea lui Sturdza (Mitiţă). Filodor se născuse, crescuse şi îmbătrânise cu frica în sân. Teama a fost axa în jurul căreia s-a învârtit întreaga lui existenţă. Îi era teamă de toţi şi de toate, mai ales de el însuşi, de vorbele care le spunea şi care ar fi putut să-l compromită. Cuvintele cele mai banale nu-i ieşeau din gură decât cu ezitare, cu greutate şi parcă cerând iertare. Avea ca principiu să nu afirme niciodată nimic. Mergând cu dânsul să depun câteva cărţi de vizită la oficialitatea din Belgrad şi fiind cu maşina mea, Filodor trebuia să ne indice drumul şi suferea adânc de necesitatea în care se găsea de a transmite precizări şoferului. „Încotro, Filodor?" întrebam eu. „Cred că la dreapta, sau cred că la stânga" răspundea el – deşi toate adresele îi erau familiare.

Teama îl făcea un ezitant în viaţă, deşi nu era lipsit de caracter. Îşi făcuse studiile în Germania şi fusese multă vreme în post la Berlin unde legase prietenie cu familia ambasadorului austriac Szogenyi-Marisch – care-l invita în toţi anii la ţară la el, în Ungaria. Evenimentele din anii 1914-1919 n-au putut schimba germanofilia lui pe care a păstrat-o discretă aşa cum fusese înainte de război, când ar fi putut fi afişată. În călătoria în jurul lumii menită să-l facă să uite pe Zizi Lambrino, Prinţul Carol fusese însoţit de Filodor, ca mentor – şi din această călătorie mentorul rămăsese cu mari simpatii tăcute pentru Prinţ. Nu fără mirare, dar şi nu fără stimă, am găsit în biroul ministrului nostru la Belgrad, în loc de onoare, portretul Prinţului Carol. În glumă, am spus lui Filodor că voi raporta cazul la Bucureşti; bietul om a început să tremure din mâini şi din voce şi m-a rugat să nu o fac. — „Bine, dar scoate portretul!" — „Nu-l scot". I-am strâns mâna şi l-am liniştit, dându-i cuvântul de onoare că nu-l voi denunţa.

Filodorii erau foarte iubiţi la Belgrad şi în corpul diplomatic.

Aveau cea mai frumoasă Legaţie, cam încărcată cu mobile de artă moştenite de la Vatica Arion[2], dar în care primeau bine. Cu toată prietenia Prinţului Carol, Filodor a fost măturat după Restauraţie pentru a face loc lui Gurănescu, una din figurile ruşinoase ale diplomaţiei noastre. Cât am stat la Belgrad, Filodor s-a ocupat foarte gentil de noi şi ne-a fost de mare folos, punându-ne în contact cu diverse personalităţi politice. Dintre oamenii de Stat sârbi, cel mai pricepător şi mai ager la minte mi-a părut Marinkovici, ministrul de externe. Era frate cu Marinkovici care fusese ministru la noi în timpul războiului, şi ca şi acesta de o sănătate şubredă care nu-i permitea o activitate continuă şi prea prelungită. Între două refaceri la Davos, îndeplinea în 1930 cu multă inteligenţă funcţiile de ministru al afacerilor străine. Am stat mult de vorbă cu dânsul; nu era deloc ademenit de „geniul" lui Beneş pe care-l ţinea drept un om şiret cu vederi generale banale şi superficiale, preocupat numai să tragă spuza pe turta lui –, nici de volubilitatea patologică a lui Titulescu despre care mi-a vorbit numai în treacăt, ca să nu mă jignească (!) probabil. Considera Geneva ca o simplă Bursă pentru schimbul ideilor şi nu punea prea mare preţ pe aliaţele noastre cu cei mari. Socotea că trebuie să ne apărăm singuri şi că prieteniile şi aliaţele valorează cât valorează interesele care le mână, şi pentru acest cuvânt avea desăvârşită încredere în potenţialul alianţei Iugoslaviei cu România, căci nimic nu ne despărţea şi totul ne unea. Şi fiindcă ţinea atât la alianţa aceasta, vedea cu părere de rău frământările noastre politice şi neputinţa pe care o dovedeam de a ne organiza puterile. Nici un moment nu mi-a dat impresia să fi avut vreo informaţie despre iminenta noastră schimbare de regim.

Mult mai puţin interesant, mult mai sârb, deşi îşi da aere de european şi de „internaţional" mi-a părut predecesorul lui Marinkovici, domnul Nincici. Mărunţel, slab şi curăţel – bine pieptănat, cu haine, cu gesturi şi cu o discreţie la vorbă importate de la Londra, Nincici vorbea ca să nu spuie nimic. Trebuia să fie om cu parale căci pe lângă o madame Nincici înţolită la Paris avea o vilă frumoasă, în mijlocul unei splendide grădini pe dealul ce se ridica de la Topcider spre oraş. Ne-a oferit acolo un ceai, cu toate rafinamentele Palasurilor, în servicii englezeşti de cea mai pură factură.

În afară de Marinkovici şi de Nincici, nu ni s-au arătat decât oameni politici de duzină, căci toţi cei care până în 1929 reprezentaseră ceva, budau dictatura şi nu mai circulau. Diversele straturi sociale

[2] Doamna Ita Filodor era fiica generalului Eracle Arion şi a soţiei sale Vatica Alexandrescu (fiica lui Cafegi-Başa) femeie ţicnită dar cu gust, care adunase o viaţă întreagă mobile şi tot felul de obiecte de artă.

cu care am venit în contact păreau însă foarte mulțumite de noul regim. Se facea treabă și nu se mai fura, cel puțin așa zicea lumea. Generalul Jifkovici care cumula funcțiile de comandant al Gărzii Regale cu acele de președinte al Consiliului, lăsa celorlalți miniștri grija guvernării – el se mulțumea să controleze de dimineața până seara, și pretutindeni, îmbrăcat în civil, singur, cu o gentuliță în mână, se urca în tren, se oprea într-un oraș și se prezenta ca simplu solicitator în birourile publice sau la tribunale. Vedea, nota și a doua zi porneau din Belgrad pedepsele disciplinare și destituirile. Un avocat din Zagreb mi-a povestit cum generalul Jifkovici a sosit într-o dimineață acolo, și fără să-l recunoască nimeni a ajuns până în sala unei judecătorii și s-a instalat în mijlocul publicului pe o bancă. Ședința nu se mai deschidea. Necunoscutul vizitator a întrebat pe ușier la cât începe ședința, după regulament. „La ora 8 dimineața", i-a răspuns ușierul. Pe la ora 11, fără să-și piardă răbdarea a întrebat pe același ușier: „Dar bine, unde este dl. judecător?" — „La vânătoare" a fost răspunsul. A doua zi, judecătorul își pierduse postul. Asemenea exemple repetate băgaseră frica – și ordinea – în funcționărime, și toate mergeau mai bine. Cu atât mai mult că prin împărțirea țării în banovine autonome se simplificase și aparatul de Stat și se înlesnise contactul între autoritățile superioare și cele inferioare. Profesioniștii politici și agenții electorali erau singurii nemulțumiți; ei purtau însă pe umeri răspunderea unui trecut odios și urâți de toată lumea, nu îndrăzneau însă să zică ceva.

Pe un plan special și secundar zbârnâia fostul ministru Jankovici, care ne-a însoțit în toată călătoria noastră. Deștept și fără scrupule, agent electoral iscusit, ajunsese ministru pe vremea lui Pasici. Furase fără perdea, dar cu bonomie. Ministru al comunicațiilor în cele din urmă, însoțise la Paris pe Regele Alexandru și tratase o importantă comandă pentru căile ferate. Supusese însă pe furnizori la o dijmă exagerată și aceștia s-au plâns Regelui care a pus imediat lucrurile la punct, iar la gară, când a părăsit Parisul, a întors spatele lui Jankovici, fără să-i dea mâna. A urmat nu numai demisia imprudentului ministru dar și completa lui dizgrație, dizgrație cu atât mai accentuată politicește cu cât fusese lașat și de Pasici, cu fiul căruia nu se înțelesese într-o împărțeală de șperț. Dar Jankovici nu era om să se lase bătut. Avea parale și n-avea obraz; în loc să se dea la o parte, dăduse năvală, se înfipsese și trecând peste câteva jigniri de amor-propriu ajunse în anturajul Prințului Paul Karageorgevici, pe care vărul său Regele Alexandru îl îndrumase spre organizarea și protecția sporturilor sârbești. Jankovici contribui la instalarea

Jockey-Clubului și la refacerea modestului Hipodrom de la Topcider; a mai contribuit pe unde s-a mai putut, a contribuit și a ajuns astfel într-o bună dimineață președinte al Automobil-Clubului iugoslav, reorganizat și instalat din nou.

Invitându-ne la Belgrad și însoțindu-ne pretutindeni, președintele Jankovici s-a regăsit la Avala față în față cu Regele Alexandru și a urcat astfel ultima treaptă a reabilitării sale. Nouă, care nu l-am cunoscut ca ministru ci numai ca gazdă veselă și primitoare, ni s-a părut o grădină de om. Serviabil, prevenitor, veșnic ocupat să-și distreze musafirii, Jankovici a fost tot timpul călătoriei noastre cea mai simpatică și iscusită călăuză. Printr-o ingratitudine naturală firii omului l-am poreclit „banditul", deși față de noi cel puțin s-a purtat ca cel mai cinstit și mai cumsecade om. Îl botezasem așa în urma unei partide de maus la care luasem parte împreună cu Mitilineu, cu Nincici și cu încă un sârb; Jankovici bătea, se retrăgea, schimba mai multe cărți decât trebuia afirmând că „așa se joacă la noi", exasperând pe Mitilineu, jucător arțăgos și fără noroc, pe care-l băgase adânc. Am ridicat partida sub pretext de somn și de oboseală, iar Jankovici a rămas, în cercul nostru, „banditul".

După patru zile de petreceri în Belgrad „banditul" ne-a pus pe drum în ziua de 3 iunie. Am părăsit Belgradul la ora 4 dimineața și prin Kragujevaț, Kralievo, Cacak, Uzice, Vardiste, Visegrad am ajuns seara pe la ora 8 1/2 la Serajevo, străbătând astfel o bună parte din vechea Serbie și din Bosnia, pe cea mai minunată șosea, refăcută după toate rețetele tehnicii moderne de un consorțiu francez. A fost o călătorie încântătoare printre dealuri păduroase și printre văi bogate; toate satele prin care treceam erau împodobite cu steaguri românești și sârbești, populația ne ieșea înainte în haine de sărbătoare și primarul sau învățătorul ne adresa câte un discurs la care răspundea Mitilineu cu „banditul" ca tălmaci. Scena se sfârșea în fiecare sat prin decorarea câtorva fruntași cu medalia Automobil-Clubului românesc (insigna), în emoția victimelor care credeau că dobândiseră o adevărată „decorație" românească. Amenințarea mea cu calificarea de „escroc" și cu mutarea lui într-o mașină cu „banditul", n-a făcut decât să întețească zelul lui Mitilineu, care la sfârșitul zilei decora pe toată lumea, ca un simplu automat.

Cu cât ne apropiam de valea Drinei și de Bosnia, dealurile se ridicau tot mai mult. La Uzice, unde ni se preparase un excelent dejun, eram deja în plin munte, și de acolo până la Serajevo n-am făcut decât să urcăm și să coborâm. Priveliștile variau, de la deschisele și tihnitele pășuni însorite care se ridicau pe coaste în suișuri line,

între malul câte unui pârâu grăbit şi sprânceana unei păduri – până la clocotişul zgomotos din defileurile răcoroase prin care îşi făceau drum şoseaua şi apa, luptându-se cu steii de piatră, şerpuind prin neaşteptate cotituri până la luminişul cel din urmă.

Am scoborât în Serajevo printre munţi înalţi, după apusul soarelui, pe întuneric, aşa încât prima impresie a oraşului, influenţată şi prin amintirea crimei istorice care mă obseda, a fost pentru mine cam lugubră. A doua zi dimineaţă însă, pe o radioasă zi de vară această impresie s-a schimbat cu totul. Serajevo este o grădină aşezată de-a lungul Miljackăi într-o vale îngustă, între două şiruri de munţi pietroşi şi înalţi, în părţile vechi, cele mai interesante, oraşul are încă un aspect turcesc şi se aseamănă mult cu mahalalele Stambulului. Begova-Giamia, sau Moscheea beiului Chosrew, zidită în secolul al XV-lea, cu fântâna ei în mijlocul curţii umbrite de platani, poate sta alături de cele mai frumoase giamii din Constantinopol. Bazarul e banal, mai mult balcanic decât musulman. Searbădele construcţii ale celor mai bine de 30 ani de ocupaţie austriacă, între care şi primăria în oribilul stil „moresc" n-au putut occidentaliza oraşul care rămâne pironit pe planul Orientului nu numai prin numeroasele sale minarete albe dar şi prin portul şi moravurile populaţiei din care o treime a rămas habotnic mahomedană, deşi de curată rasă sârbească.

Numele asasinului Princip dat podului lângă care au fost ucişi Arhiducele Franz-Ferdinand şi soţia sa, placa emfatică („Aici prin gestul său Princip a eliberat popoarele în 28 iunie 1914") încastrată în zidul casei din faţă şi transformarea monumentului comemorativ austriac într-o bancă de şezut – sunt dovezi de prost gust care nu cinstesc un popor atât de simpatic şi de demn de toată admiraţia ca poporul sârbesc. După baia de „turquerie" din Serajevo, am fost cu toţii să luăm o adevărată baie în apele cristaline de la Ilidze, la câţiva kilometri de oraş şi am vizitat alături, la izvoarele Bosniei, cea mai frumoasă crescătorie de păstrăvi din Europa, rămasă de la austrieci. Noroc că moştenirea a căzut la sârbi, căci dacă ar fi căzut la noi, nimic n-ar mai fi rămas.

Până la Serajevo călătoria noastră a fost desigur interesantă, dar nu pot să zic că interesul nostru fusese deşteptat şi menţinut prin senzaţii străine de ritmul noţiunilor noastre obişnuite. De la Serajevo înainte, am început să înaintăm într-o lume nouă, iar după Mostar am avut iluzia curată de a călători în lună sau pe o planetă împietrită lipsită de viaţă. Am străbătut o zi întreagă, în goana automobilului, nesfârşite întinderi de piatră, am urcat şi am coborât, am trecut prin minute de groază pe muchii şi pe feţe aproape verticale, pe dungi

săpate pentru drum pe flancul muntelui, cu prăpastia de o parte şi steiul de alta. Pentru cine n-a mai văzut-o, privelişte acestei mări de granit cu valurile ei împietrite în titanice convulsii, cu nesfârşita ei goliciune faţă de nesfârşitul cerului, este adânc impresionantă.

Bineînţeles, toate aceste întinderi sunt pustii. Pe ici pe colo, călătorul poate zări câte o oază unde pe câţiva metri pătraţi îngrădiţi cu ziduri, creşte ceva verde. E pământul adus de departe prin sârguinţa vreunui încăpăţânat, şi aşternut în câte o albie de piatră, la adăpostul vânturilor. Ni s-a povestit că aceste minuscule proprietăţi au dat naştere la un delict special acestei regiuni: furtul de imobile. Se întâmplă într-adevăr câteodată că pământul adus cu atâta greutate este furat peste noapte şi instalat în altă parte; nu rămâne proprietarului spoliat decât să intenteze o acţiune pentru furtul proprietăţii sale! În jurul acestor oaze, zbârnâie câteva capre slabe şi sălbatice care trăiesc din muşchiul ce creşte pe dosurile mai umede ale munţilor. Neputând fi vorbă de fântână în această regiune vulcanică, bazine speciale cu planuri înclinate şi convergente au fost săpate în piatră ca să adune şi să reţină apele de ploaie.

Am ieşit din acest noian de piatră pe la Niksic, sat fără pretenţie. De la Niksic înspre sud, munţii au început să se îmbrace cu verdeaţă, cel puţin pe poalele lor şi oamenii şi vitele să-şi redobândească putinţa de viaţă. Peisajul, tot frumos, a început însă să se banalizeze şi să se încadreze în obişnuitele privelişti de munte; cu cât ne apropiam de versantul Adriaticii aspectul dealurilor şi văilor, stilul caselor şi grădinilor luau un caracter din ce în ce mai italian. În fine şi-au făcut apariţia şi viile şi astfel am ajuns pe un plai mai întins, bine cultivat şi fertil la marginea căruia, înspre lacul Scutari, se ascunde Podgoritza.

Podgoritza – unde am petrecut noaptea într-un hotel curăţat înadins pentru noi – e o nenorocire, o nenorocire murdară şi banală. O şosea bulevard mai largă, câteva străzi paralele şi altele care le taie, maghernițe şi dugheni – tipul târguleţului balcanic, cu pretenţii dar fără merite. Diurnul spre Cetinje, pe care am pornit a doua zi, părăseşte repede platoul Podgoritzei, desfăşoară o minunată panoramă peste lac şi spre Scutari, trece apoi prin Rijeka frumos aşezată, care servea de reşedinţă de vară Regelui Nichita, şi de-a lungul văii Dobrskoselo pe ameţitoare înălţimi, ajunge în fine în fosta capitală a Muntenegrului. Cetinje este un Oberamergau balcanizat, cu reminiscenţe italiene. Un sat de boieri şi de burghezi retraşi din meseria de bandiţi dar care îşi mai aduc din când în când aminte de ea. Cetinje e mic şi oribil de banal; câteva străzi drepte destul de curate, un hotel cu pretenţii nejustificate, o cazarmă, o primărie

modestă, o casă de arendaş românesc chiabur intitulată „Palat" groaznic mobilată, dar plină de amintiri lăsate de Regele Nichita şi de toţi copiii lui, câteva alte case albe mai mici, o biserică şi o grădină publică jerpelită – iată bilanţul celor văzute în scurta noastră vizită. Mă înşel: la dejunul ce ni s-a oferit în hotelul cu nejustificate pretenţii am mai putut constata şi prezenţa unui „Ban" al nou createi Bănii a Muntenegrului, sub forma unui vistavoi cu galoane de general (ni s-a spus – spre scuze – că ar fi un erou, un tovarăş al lui Putnik) – şi aceea mult mai plăcută a seducătoarei doamne Radovici o nepoată a fostului Rege dar şi o frumuseţe fără defect. Purta costumul naţional cu un farmec special şi ochii şi profilul ei simbolizau mai bine cerbicia şi puterea muntenegreană decât tot ce văzusem în Cetinje, cu amintirile lui Nichita cu tot.

De la Cetinje la Split (Spalato) am pus două zile de mers întins. De câte ori n-aş fi vrut să mă opresc în drum, măcar câteva ceasuri, în atâtea locuri de o frumuseţe neîntrecută! „Banditul" însă, care conducea turneul, nu vrea să ştie de nimic decât de ceasul la care trebuia să ajungă seara la etapă. „Prepare bon dîner, pas «attendre»" era tot ce scotea dintr-însul minunatul spectacol. *A quelque chose malheur est bon*, cum zice francezul; graţie insensibilităţii şi zorului „banditului" am putut face drumul până la Split şi vizita şi acest oraş – altfel probabil că ar fi trebuit să părăsesc caravana la Ragusa, căci Prinţul Carol nu şi-ar fi amânat sosirea în ţară de dragul meu.

Şoseaua de la Cetinje la Cattaro construită de austrieci în anii 1875-1880 este o lucrare de artă rămasă multă vreme fără pereche în Europa, mai ales coborâşul spre Cattaro în nesfârşite curbe pe poalele Lovcenului. Călătorul care vine dinspre Cetinje, urcă întâi coama destul de înaltă care închide plaiul muntenegrean spre Mare; trece prin satul Njegus – câteva case – unde s-a născut Regele Nichita şi dă brusc – de cea mai fantastică panoramă pe care şi-o poate închipui, mai ales dacă nu s-a urcat vreodată în aeroplan sau în Zeppelin. Aşa-zisele Bocche di Cattaro, cu oglinda apelor lor albastre, cu oraşul Cattaro, cu insulele San Giorgio şi Santa Maria dello Scalpello, cu Risano, cu Perast, cu Castelnuovo, cu toată coasta înflorită care despică marea în două, în trei, în patru lacuri – divinele Bocche de Cattaro zac la picioarele lui, la o adâncime abruptă de mai bine de 1.000 de metri, măsurată pe pereţii munţilor ce mărginesc orizontul din toate părţile. Am văzut multe minuni de frumuseţe dăruite omului pe vechiul nostru colţ de pământ, am văzut Bosforul şi Prinkipos, Golful Salaminei, Napoli, Palermo, Taormina cu Etna în faţă, fiordurile Norvegiei şi văile Alpilor – nimic nu se poate compara cu priveliştea de pe Lovcen.

Coborâşul în serpentine e lung, dar ochii omului nu se satură de atâta frumuseţe. La nivelul mării, la Cattaro, tot decorul se schimbă, deodată. Orice notă slavă sau balcanică dispare ca şi orice floră alpestră; totul ia un aspect meridional şi pur italian. De la Cattaro şi până la Split, de-a lungul întregii coaste dalmate, Veneţia şi-a pus peste tot indelebila ei pecete. Toate edificiile sunt supuse proporţiilor şi ritmului italian; fiecare casă răsărită din cotiturile drumului, printre leandrii şi granaţii înfloriţi, s-a înfrăţit ca o mângâiere pentru simţurile noastre brutalizate de atâta vreme. După nemiloasa aridităţe a priveliştilor din ziua precedentă am avut impresia, ieşind din Cattaro spre Perast, că intrăm într-o baie de mirodenii...

De la Castelnuovo – palmieri înfoiaţi, magnolii şi camelii în flori, un colţ de rai – în sus, începe şoseaua construită de mareşalul Marmont în cei doi ani cât a administrat Dalmaţia. Fără această lucrare ocupaţia franceză ar fi fost de mult uitată, dar Napoleon învăţase de la romani că străzile durabile sunt fire care leagă sufletele oamenilor şi iată de ce memoria marelui cuceritor şi a ucenicului său, Ducele de Ragusa, e proslăvită şi astăzi de-a lungul Dalmaţiei, de toţi trecătorii. Până aproape de Ragusa şoseaua se desparte de mare şi îndată după ieşirea din Castelnuovo pătrunde din nou în domeniul pietrei. Aspectul locurilor, frământate şi ele prin convulsii telurice, nu este atât de tragic ca al pustiului vulcanic de pe culmile Herţegovinei. E mai apropiat omului, căci printre stânci se mai văd şi întinderi destul de mari domesticite, acoperite cu pământ aproape cultivabil sau păşunabil. Uscăciunea domneşte însă peste tot şi viaţa pare să se desfăşoare sub zodia setei.

Am ajuns la Ragusa târziu, odată cu asfinţitul soarelui. Deşi n-am petrecut decât o jumătate de ceas – în frumoasa cetate, sosirea noastră mi-a rămas întipărită în minte printre cele câteva senzaţii mai de seamă din întreaga mea viaţă. Ragusa cu edificiile ei publice şi particulare, cu străzile ei pardosite cu lespezi tăiate în piatră albă, cu piaţa ei centrală pe care dau o mulţime de „calli" strâmte şi obscure – nu numai că seamănă cu Veneţia, dar face chiar parte vie din Veneţia în carne şi în oase, adică în piatră şi în cristalizată lumină. Înainte de a intra în oraş printr-o monumentală poartă de impecabile proporţii, păzită de leul lui San Marco, am trecut de-a lungul nobilelor ziduri ale conventului Dominicanilor, excelentă pregătire vizuală pentru spectacolul ce ne aştepta dincolo de poartă, pe piaţa oraşului. Această piaţă a oraşului se întinde în formă de echer, cu o parte uşor încurbată ce se îndreaptă înainte spre biserica şi conventul Franciscanilor iar cu alta ce cârmuieşte la stânga, între

biserica Sfântului Blasiu şi Palatul Municipal şi constituie spaţiul de onoare al oraşului, căci în jurul lui se ridică Palatul Rectorilor, Palatul Episcopal şi în spate Catedrala. Pentru primirea noastră se evacuase piaţa de orice vehicul; pe vechile şi tocitele lespezi lăsate libere pentru noi se înălţau şi se lăsau porumbei albi întocmai ca pe piaţa Sfântului Marco din Veneţia. Rectorii oraşului şi autorităţile, îmbrăcaţi în togă sau în vechi costume veneţiene ne aşteptau cu un discurs de bună primire; clopotele sunau, ghirlande de flori şi de verdeaţă se legănau de la un stâlp jubiliar la altul. Peste toate şi peste toţi cădea abureala serilor de mai, iar valurile întunericului ce începuseră să se desprindă din văzduh, păreau agăţate de luminile oraşului ce se aprindeau una după alta, ca de piroane de aur. În această străvezie îmbiere a zilei cu noaptea, tot decorul din jurul nostru, tot ce vedeam, tot ce simţeam, se identifica în mintea mea cu decorul veneţian al vechilor stampe colorate, ce-mi erau atât de familiare, şi nu mai ştiam unde se sfârşea realitatea şi unde începea visul. Ragusă mult dorită, „sestiere di Levante" al falnicei Republici, ce noapte divină şi ce dimineaţă aprigă îmi făgăduiam în zidurile tale!

Făgăduiala a rămas însă făgăduială, căci, lucru de necrezut, deşi pornisem în această călătorie mai mult ca să văd Ragusa, n-am văzut Ragusa cu toate că am pătruns pentru câteva clipe în zidurile ei. „Banditul", care se ocupa de aproape de fericirea noastră, de a lui Mitilineu şi de a mea, aranjase lucrurile după gustul lui şi ne găzduise la un prieten într-o vilă frumoasă şi confortabilă, lângă Ragusa – zicea el. Era noapte, nu vedeam nimic şi nu cunoşteam locurile şi ne-am lăsat astfel târâţi după automobilul lui Jankovici până la Trsteno sau Cannosa la 26 kilometri de Ragusa pe drumul Splitului, dezastru constatat numai după ce am coborât în vila d-lui Dimitriev şi am putut arunca ochii pe o hartă. Eram prea obosiţi ca să ne întoarcem la Ragusa şi mi-am dat seama numaidecât că nici a doua zi dimineaţa (plecarea spre Split fusese fixată la amiază) nu ne vom mai încărca etapa deja destul de lungă cu 50 de kilometri suplimentari. Trebuia să ne mulţumim cu ce văzusem din Ragusa. Dacă aş fi putut, aş fi strâns de gât, în acel moment, pe Jankovici. Şi aş fi săvârşit o nedreptate mare, căci foarte bine sortise el lucrurile. Mulţumită lui, Ragusa mi-a lăsat o nepieritoare impresie de vis pe care poate că realităţile zilei următoare ar fi slăbit-o. Mulţumită lui m-am bucurat de spectacolul divinei feerii care s-a desfăşurat în acea seară, pe malul mării, la poalele grădinii fermecate din Cannosa.

N-am putut preciza, şi nici n-am prea căutat, cui aparţinea vila în care coborâsem. Nu ştiu cine a clădit-o, a cui a fost. Am fost primiţi

cu afabilitate de un tânăr domn Dimitriev şi de o damă blondă foarte frumoasă, care era şi nu era nevasta lui. Mister. Păreau stăpânii casei, şi totuşi în casă poruncea „banditul" ca la el şi ne făcea onorurile gazdei. Alt mister. Dar ce ne păsa nouă la urma urmei? Casa era mare, spaţioasă şi frumoasă, de stil italian, da pe mare, de care o despărţea o grădină ce cobora în terase copleşite de portocali, de palmieri, de magnolii şi de camelii. Era o reşedinţă princiară, şi princiară fu şi masa care ne aştepta.

Pe când mâncam, luna a ieşit din nori, şi după masă ne-am coborât până la ţărmul mării. Terasele şi grădina copleşite de flori şi de miresme îmbătătoare, erau luminate ca ziua; pe marea liniştită şi abia încreţită un râu de argint se îndepărta spre larg, iar în faţă, dar ceva mai spre stânga o insulă din cele multe răsfirate de-a lungul coastei, o insulă sau mai exact un munte învelit în catifea neagră, bloca orizontul. Pe pământ şi pe apă totul era tăcere şi seninătate; nici un zgomot, în afară de clăpotişul mărunt al valurilor scurte ce se spărgeau pe stâncile ţărmului. Din când în când silueta neagră a unei bărci şi a unei pânze aluneca din stânga şi desfăcându-se din masa neagră a muntelui tăia dâra de argint şi se pierdea iarăşi în întuneric, spre dreapta.

Sunt clipe în viaţa omului în care formele iau aspecte de vis, în care banala siluetă a unei femei se poate îmbina cu liniile unui nobil orizont într-un tot divin. Sunt clipe în care din fundul subconştientului se ridică acordurile unei perfecte armonii, clipe în care realitatea dându-şi mâna cu visul ne leagănă şi ne înşeală, lăsându-ne într-o stare de nedefinită euforie. Asemenea întâlniri cu nemărginitul nu pot fi descrise, ele trebuiesc trăite şi simţite!...

În această încântare a simţurilor, în liniştea şi în pacea de pe îndepărtatul ţărm al Adriaticii, am trăit noi câţiva români, seara de 6 iunie 1930, în care Prinţul Carol cobora de pe un aeroplan la Bucureşti.

A doua zi dimineaţa, încă nedezmeticiţi de cele resimţite în ajun am vizitat vila contelui Bassegli-Gozze, cu o splendidă grădină din 1525 şi cu o interesantă colecţie de amintiri din vremea lui Napoleon I – şi fără să uităm cei doi platani uriaşi care fac gloria localităţii (ramurile fiecăruia acoperă un cerc de 60 metri diametru, iar trunchiul lor are mai bine de 10 metri în circumferinţă) – am plecat spre Split, privind cu regret înapoi spre Ragusa.

Prin văi şi peste dealuri, de-a lungul coastei sau depărtându-ne de ea, am străbătut Metkovic, portul Herţegovinei, Dusina, Makarska (plajă elegantă unde am luat o masă şi o baie), Almissa

şi câteva sate anonime şi am ajuns pe la ora 9 1/2-10 seara la Split, unde toată populaţia oraşului se strânsese pe Francuska Obala, în fundul portului, întru întâmpinarea noastră. Splitul, sau mai bine zis Spalato, e un oraş italian, dar mai puţin veneţian ca Ragusa, aduce mai mult cu Napoli. Deşi nu e locuit decât de 36.000 locuitori, are aparenţele unui oraş mult mai mare. Am asistat la sosirea noastră în Split la ultimul discurs al lui Mitilineu, căci la masa care a urmat am aflat despre evenimentele de la Bucureşti, şi preşedintelui nostru i-au cam îngheţat vorbele în gură.

Gazetele locale publicaseră chiar în acea zi telegrame laconice din Bucureşti, evident trecute prin două cenzuri, din care reieşea clar că Prinţul Carol sosise la Bucureşti, vineri seara, în ajun, cu un aeroplan; că debarcase fără să fie împiedicat de cineva, şi că fusese primit cu însufleţire. Mai departe, ştirile erau contradictorii; după unele Prinţul intrase în Regenţă, după altele fusese proclamat Rege. Banul local, care venise la masă cu noi, nu ştia mai mult – ne-a spus numai că sosirea Prinţului Carol la Bucureşti fusese oficial confirmată.

Pentru mine, după toate informaţiile culese la Bucureşti înainte de plecare şi însemnate mai sus, ştirea era atât de neaşteptată încât nu-mi venea să cred urechilor. Un sentiment de bucurie neraţionat, intuitiv, m-a cuprins pe loc; cu toate buclucurile pe care le provocase şi în care se încurcase, mai aveam încă încredere în însuşirile politice pe care Prinţul mi le dovedise înainte de plecarea lui şi credeam în posibilităţile lui de realizare, mai ales dacă va fi bine sfătuit. O mare mulţumire mi-a adus vestea că debarcarea Prinţului se făcuse fără nici o împotrivire, căci o împotrivire a Guvernului ar fi dus probabil la lupte sângeroase mai ales dacă armata s-ar fi rupt în două.

Am hotărât, natural, să plec imediat la Bucureşti şi să renunţ la restul călătoriei noastre. Am lăsat maşina lui Mitilineu care a terminat cu bine parcursul fixat. Am pierdut astfel prilejul să văd cele 16 lacuri de la Plitvice care-şi scurg unul într-altul apele cristaline, printr-o serie de cascade cotite printre munţi. Am renunţat la Bled şi la drumul de acolo până la Novi Sad, care m-ar fi interesat. Am putut însă să vizitez Spalato o zi întreagă, căci nu pleca decât un tren direct la Zagreb şi pleca tocmai seara la ora 7.

Am petrecut ziua de 8 iunie plimbându-mă în Split dar cu gândul mai mult la Bucureşti. Neputând avea veşti directe, m-am dus la dl. X amabilul Ban local, şi de la dânsul am putut telefona la Belgrad, lui Filodor. Nu ştia nici dânsul mai mult decât noi; la Bucureşti ţele nu păreau încă complet descurcate, şi oficial Legaţia nu primise informaţii amănunţite. Sigur era numai un lucru şi

anume că începea o eră nouă, Domnia lui Carol. Cum şi în ce fel, ca şi atitudinea fiecărei grupări politice faţă de noul curs nu erau încă cunoscute peste graniţă. Singura concluzie ce-mi era permisă de departe, era că „ai mei" nu se compromiseseră, şi că raţiunea – raţiunea de Stat, chiar – fusese mai tare ca patima. Nu cunoşteam încă discursul lui Duca din 7 iunie!

Trei sferturi din vechiul Spalato sunt încrustate în Palatul lui Diocleţian. De aici şi numele oraşului. Palatul, în realitate o vilă imperială situată în afară de vechiul oraş[3], în faţa mării libere, se impunea mai mult prin dimensiunile decât prin proporţiile lui. Opera de decadenţă în care colosalul înlocuia frumosul, încercările de restauraţie – care n-au trecut de faza machetelor, expuse la muzeul arheologic – nu provoacă entuziasmul. Din punctul de vedere al pitorescului s-ar putea chiar susţine că lucrurile stau mult mai bine cum sunt azi, cu clădiri medievale încâlcite printre anticele coloane, cu Domul creştin ţâşnit din Mausoleul împăratului, decât cum erau acum 1.500 ani când monotona construcţie îşi profila propileele neînsufleţite pe oglinda apelor.

Muzeul arheologic din Split e o minune. O minune datorită bătrânului monsignore Franz Bulic, muncitor neobosit care de o jumătate de veac sapă, dezgroapă şi descrie pe tot întinsul Dalmaţiei. Am avut plăcerea să-l cunosc şi să vizitez muzeul sub inteligenta sa conducere. Citisem deja, cu 30 de ani înainte, la Roma, din lucrările lui. Om de aproape 80 de ani, lucrează şi azi de dimineaţă până seara. E dictatorul artistic al Splitului. Regele Alexandru a avut buna inspiraţie de a numi în cele câteva oraşe din Dalmaţia care şi-au păstrat vechiul lor caracter (Trogir, Split, Ragusa etc.) câte un dictator artistic, cu o singură atribuţie: controlul lucrărilor şi construcţiilor publice şi particulare din punct de vedere al tradiţiei estetice. Nimic nu se poate construi, nimic nu se poate dărâma, nimic nu se poate schimba în aceste oraşe fără învoirea scrisă a dictatorului artistic. Caracterul estetic al acestor oraşe, care începuse să fie alterat prin atentatele contemporanilor lipsiţi de cultură şi de ruşine, va fi astfel salvat şi moştenirea trecutului transmisă intactă urmaşilor.

[3] Oraşul roman Salona, distrus de avari în secolul al VII-lea, se ridica în fundul golfului situat în dosul Splitului.

Plec din Split către țară • La Zagreb mă întâmpină Șoneriu trimis de Duca • Mă înapoiez cu dânsul la București • Prima întrevedere cu Duca • Îmi povestește sosirea Prințului Carol și evenimentele care au urmat • Sunt chemat de Prințul Nicolae și de Rege • Revedere emoționantă cu Regele Carol • Atitudinea lui Vintilă și a Brătienilor • La liberali, toți sunt cu ochii asupra mea • Atitudinea lui G. Brătianu.

Condus seara în alai la gară de tovarășii mei de drum, am ajuns dimineața următoare la Zagreb, unde am fost nevoit să aștept din nou până seara târziu Simplonul care trebuia să mă ducă la București. Ca și până la Tiperary „it is a long way" de la Split și până la Bucureștii noștri. Zagrebul e un oraș croat cu o parte mai veche ce se ridică pe o coastă și o parte mai nouă, cu pretenții europene ce se întinde în șes, între gară și coastă. Jumătatea veche e banală, jumătatea nouă e și mai banală, dar cu ifose de modernă metropolă. În tot orașul nimic interesant, afară de un hotel, un Palace ce poartă pomposul nume de Esplanade care ca dimensiuni, confort și eleganță n-ar fi deplasat la Paris sau la Londra, dar care la Zagreb e cum zice neamțul „wie ein Faust auf ein Aug".

Coborând în acest Palace, am întâlnit pe amicul meu Șoneriu, trimis după mine de la București, și care după ce mă căutase cu telefonul pe drumurile Dalmației, mă aștepta liniștit în Zagreb. Plecase de sâmbătă seara din București și nu mai știa ce se întâmplase duminică, dar avusese plăcerea să audă discursul lui Duca cu dezonoare, lirica ieșire a lui Sassu care propunea revoluția sau sinuciderea în masă, prostiile lui Xeni care exagera nota lui Duca și mitocăniile lui Costinescu (dr. I.) care înjura ca la ușa cortului. Șoneriu îmi mai povesti tot ce văzuse și trăise în seara de vineri 6 iunie la Duca acasă, unde fusese mai tot timpul, și unde se perindau, venind și plecând și venind iarăși, cu tot felul de vești, Franasovici, Tătărescu, Budurescu, generalul Nicoleanu, Bebe Brătianu și atâți alții. Într-o atmosferă de panică se afla rând pe rând că Prințul Carol debarcase, că nu debarcase – că fusese primit și aclamat de două regimente (al lui Gavrilă Marinescu și al lui Paul Teodorescu), că fusese arestat cum

pusese piciorul la Pipera. Informațiile lui Nicoleanu puseră capul, târziu, tuturor nedumeririlor, și atunci începu ca la lavră o discuție-ceartă cu invective reciproce asupra responsabilităților fiecăruia în trecut, asupra programului de îndeplinit „stante pede". Să protesteze? Să fugă? Să se supună? Toate evenimentele au fost examinate și toate soluțiile trecute prin ciur. Deodată Duca își aduse aminte: „Ce face Argetoianu? Unde e? Trebuie numaidecât adus. Cine merge după el? Șoneriu, du-te d-ta, pleacă imediat, să vie numaidecât!" Și Șoneriu a plecat după mine, cu vreo 20 de gazete în geantă din care am aflat și eu tot ce se întâmplase. În cursul zilei de 9 iunie, telegramele sosite la Zagreb ne informaseră despre proclamarea Prințului Carol ca Rege al României, în aclamațiile unanime ale Corpurilor Legislative, așa încât în momentul când am pornit spre Bucureşti, eram pe deplin lămurit despre tot ce se întâmplase în țară – și mulțumit.

Am sosit în București în ziua de miercuri 11 iunie, pe la ora 7 dimineața. În ajun, prin ziarele cumpărate la Timișoara luasem la cunoștință și de discursurile de la Clubul liberal din 9 iunie, și de excluderea din partid a lui George Brătianu. La Gara de Nord, pe lângă câțiva prieteni personali, mă așteptau doi emisari: Franasovici din partea lui Duca și colonelul Manolescu, în civil, din partea Prințului Nicolae. Duca mă ruga prin Franasovici să nu vorbesc cu nimeni până nu-l văd pe el – se îmbrăca, era aproape gata și venea numaidecât la mine. Am asigurat pe Franasovici că nici nu aveam pe cine să văd, la o oră așa de matinală și că așteptam cu plăcere pe Duca. Colonelul Manolescu venise să-mi spună, confidențial, că Prințul Nicolae mă așteaptă la ora 10 1/2 la Cotroceni și-mi mai șopti la ureche: „Va fi și Majestatea Sa Regele, acolo..." Bineînțeles că am răspuns colonelului că voi fi exact la întâlnire. Manolescu, sincer devotat și Regelui și Prințului, îmi vorbea din ochi ca să pricep că avea multe să-mi istorisească, dar că nu putea înaintea lumii, în tot cazul părea un om fericit, și fața mulțumită a aghiotantului princiar părea și mai radioasă alături de fața plouată a calfei liberale Franasovici. Franasovici facea o mutră de un cot parcă își înmormântase părinții, și mi-a permis să judec numaidecât despre starea de spirit din partid și din anturajul lui Duca. „Numai d-ta poți să dregi lucrurile și să scapi partidul!" — „Voi încerca, dar cum a putut Duca..." ... — „Nu știu, nu știu, au înnebunit toți!"

Ajuns acasă, abia apucasem să mă spăl, și iată pe Duca. Era fiert. „Vezi că tot bietul Vintilă a avut dreptate!" Și a început să-mi povestească, pe când mă îmbrăcam. Nu știuse nimic până vineri 6 iunie după-amiază, când a fost alertat prin telefon de Vintilă

Brătianu, care aflase din sursa Siguranței că Prințul Carol sosise cu un aeroplan în Ardeal. S-a dus numaidecât la Ministerul de Interne unde n-a găsit pe nimeni și de acolo la Madgearu care i-a spus că nu știe nimic, că dacă ar fi ceva adevărat ar ști el desigur – că prin urmare zvonurile sunt din domeniul fanteziei. Că de altminteri dacă așa ceva s-ar întâmpla, toate măsurile sunt luate pentru ca Prințul Carol să fie imediat arestat. De la Madgearu, Duca s-a dus la Principesa Elena convins că aceasta va spune tot ce va ști, și că dacă cineva trebuia să știe ceva era dânsa. Prințesa l-a primit imediat și i-a povestit că zvonurile unei sosiri a Prințului Carol cu avionul ajunseseră și până la urechile ei, încă de la amiază, că chemase pe Prințul Nicolae care a liniștit-o spunându-i că nu poate fi adevărat și i-a dat chiar cuvântul de onoare că nu știe nimic despre un asemenea eveniment. De la Principesa Elena, Duca s-a dus la Vintilă Brătianu, de unde a mai telefonat o dată lui Madgearu, care i-a repetat că nimic din cele zvonite nu erau adevărate. Generalul Nicoleanu, în fine, prins și el la telefon, a dat aceeași dezmințire și chiar în numele lui Vaida pe care-l părăsise cu câteva minute înainte. Oamenii se liniștiseră, când după ora 10 seara se răspândi vestea ca un fulger: a sosit Prințul Carol în București!

Față de planurile de întoarcere ale Prințului erau trei categorii de oameni: oamenii care nu știau nimic (printre aceștia erau și cei mai marcanți membri ai Guvernului, oricât se va lăuda ulterior Maniu că a făcut Restaurația), erau apoi oamenii care știau că Prințul vrea și plănuiește să se întoarcă, care vorbiseră sau chiar negociaseră cu dânsul dar care nu erau în curent cu datele și cu precizarea momentului (nu erau prea mulți nici aceștia, mult mai puțini decât s-au găsit pe urmă) – și era în fine mâna de oameni care a pregătit lovitura, anturajul imediat al Prințului și colonelului Tătăranu, ataşatul nostru militar la Paris – câțiva ofițeri aviatori și coloneii Paul Teodorescu și Gavrilă Marinescu la București. Complotul, căci a fost un adevărat complot, a fost condus și realizat cu atâta discreție încât nimeni n-a știut ceva până la ultimul minut. La București, Guvernul și autoritățile s-au găsit brusc în fața faptului împlinit. După ce Prințul a sosit, Vaida și Nicoleanu, convinși că „Pretendentul" a dat greș și că se ascunde, s-au repezit pe urmele lui să-l aresteze. Negăsindu-l pe unde-l căutaseră, s-au dus la Cotroceni, să se sfătuiască cu Prințul Nicolae. Acolo au fost însă întâmpinați cum se știe de Regimentul 6 Mihai Viteazul și informați că Majestatea Sa Regele Carol al II-lea se afla în cordială conversație cu fratele său, fostul Regent.

Actul Restaurației, așa cum a fost săvârșit, a fost săvârșit cu mult

curaj, dar și cu mult noroc. A fost un moment când totul era să fie compromis. Complicii din București așteptaseră la aerodrom vreo trei ceasuri mai mult decât ora convenită. Pe la ora 9 seara – se făcuse noapte – convinși că Prințul nu va mai sosi (fie că nu plecase conform înțelegerii, fie că fusese oprit din drum), ofițerii veniți întru întâmpinarea lui plecaseră acasă destul de îngrijați de propria lor soartă. Avionul Prințului condus de la Cluj de aviatorul Opriș întârziase în fapt enorm, ba era chiar să se prăpădească în luptă cu o teribilă furtună pe care a putut până în cele din urmă sa o învingă. Pe la ora 9 1/2 nu mai era la aeroport decât directorul acestuia, Cantacuzino-Pașcanu[4] gata să plece și el. Luminile fuseseră stinse toate, căci așa era regula pe atunci. Deodată, un zbârnâit de motor pe sus atrase atenția lui Cantacuzino. Să fie avionul plecat la Constanța și care trebuia să se înapoieze a doua zi dimineață? În orice caz era un avion care-și căuta aeroportul. Luminile au fost aprinse din nou și un avion necunoscut a coborât liniștit din cer. Din avion au coborât doi tineri, pilotul și un călător. Călătorul era îmbrobodit de nu i se vedeau decât ochii; pilotul s-a numit – era căpitanul Opriș – și văzând că nu era altcineva de față a rugat pe Cantacuzino să-l ducă pe el și pe tovarășul său în oraș. Abia în automobil Prințul fu recunoscut de Cantacuzino, un sincer carlist de altminteri, dar care nu făcea parte din complot. Opriș și Prințul erau foarte deprimați prin lipsa ofițerilor pe aerodrom. Pașcanu le spuse că văzuse câțiva ofițeri, între care pe Paul Teodorescu, câtva vreme înainte, dar că plecaseră toți. Porumbeii călători se crezură trădați; ba chiar Prințul vorbea despre predare și cerea să fie dus la Cotroceni. Opriș și Cantacuzino se opuseră, și-l convinseră să meargă la Cantacuzino acasă să se ascundă, până se vor lămuri lucrurile. Acolo, la Cantacuzino-Pașcanu fu găsit de coloneii Paul Teodorescu și Gavrilă Marinescu și dus cu alai, între regimentele lor, la Cotroceni. Dacă în locul celor doi colonei l-ar fi găsit generalul Nicoleanu, e foarte probabil că Restaurația nu s-ar fi făcut și că Iuliu Maniu s-ar fi lăudat cu fidelitatea lui față de jurământul depus Majestății Sale Regelui Mihai I.

Nu numai că n-am luat vreo parte activă la reinstalarea Prințului Carol pe Tron, dar, după cum se vede, nici n-am fost în București când a sosit Prințul, așa încât am fost silit să cred ce mi-au spus alții. Am consemnat aici ce mi-a spus Duca, fiindcă cred că mi-a spus

[4] Fiul natural al lui Alexandru Cantacuzino-Pașcanu, nababul de la Baia. Până în anii din urmă îl chema Pașcanu. După ce s-a însurat a început să se numească Cantacuzino-Pașcanu. Tatăl-său care nu-l putea suferi i-a făcut proces și l-a câștigat în prima instanță – dar fiul l-a câștigat în apel. Între instanțe a cerut lui Zizi Cantacuzino – Grănicerul – să-l adopte; Zizi a refuzat dar a scris de la Călimănești Constanței Cantacuzino să-l adopte ea!

adevărul – credință în care m-au întărit confidențele ulterioare făcute de Prințul Nicolae care au confirmat toate cele povestite de Duca. Cum n-am însă o dovadă de netăgăduit despre exactitatea versiunii Duca consemnată mai sus, socotesc ca o datorie de imparțialitate să dau și versiunea lui Maniu, cu totul diferită de a lui Duca, cu atât mai mult cu cât în memoriul său scris cinci ani mai târziu[5], se ocupă mai mult de cele petrecute înainte și după sosirea Prințului, lăsând numai să se înțeleagă că a fost în curent și cu amănuntele sosirii. Această versiune „Maniu" mi-a dat-o confidentul primului ministru de atunci, Virgil Madgearu, în 1936.

După Madgearu, Maniu a fost nu numai în curent cu toate mișcările Prințului, dar chiar l-a pus pe dânsul, pe Madgearu, în curent cu aceste mișcări. Pe dânsul și numai pe dânsul – în tot cazul nu pe Vaida[6]. Maniu ar fi fost chiar înțeles să aducă pe Prinț (fapt pe care Maniu îl confirmă și în memoriul său), dar numai cu condiția despărțirii de d-na Lupescu și împăcării cu Principesa Elena. Cum această condiție nu fusese încă primită de Prinț decât în principiu, cum nu fusese încă nici în parte realizată, Maniu nu socotise oportună (!) înapoierea Prințului. Astfel se explică, povestește Madgearu, lipsa lui de inițiativă în evenimentele imediatei pregătiri a acestei înapoieri și debarcări. Dar dl. Maniu, dacă nu lua nici o inițiativă (până ce condiția morală impusă de dânsul nu era îndeplinită), dl. Maniu era în schimb foarte exact informat despre fiecare mișcare a Prințului. Joi seara 5 iunie, a chemat pe Madgearu să-i împărtășească o veste senzațională: Prințul Carol, călătorind cu un avion spre țară, sosise la München. Ce-o mai fi vorbit cu Maniu în acea seară nu mi-a spus, atât mi-a povestit amicul Madgearu, că știrea ce i-o dăduse primul ministru l-a năucit așa de mult încât n-a putut să doarmă toată noaptea. Nedormit la ora 7 dimineața s-a înființat la Maniu care i-a rectificat informația din ajun în sensul că abia în acea dimineață (vineri) ajunsese Prințul la München, și că până seara trebuia să sosească la București. Maniu ar fi fost ținut toată ziua de vineri în curent cu etapele Prințului[7], și ar fi însărcinat pe generalul Nicoleanu să-l primească la aerodrom, să-l roage să nu meargă la Cotroceni și să-l poftească la Președinția Consiliului unde solicitudinea d-lui Prezident îi pregătise un confortabil „pied à terre" (c'est le cas de le

[5] Memoriul din aprilie 1935, trimis în plic și cu adresă semnată de dânsul șefilor de partide.
[6] În momentul în care Madgearu mi-a povestit aceste lucruri, Vaida nu mai făcea parte din partidul lui și era certat cu Maniu. Nemaifiind sigur de el, nemaifiind sigur că s-ar menține în limitele legendei create de Maniu, Madgearu l-a scos din confidență.
[7] În contradicție absolută cu afirmările Prințului Nicolae către Principesa Elena în acea zi de 5 iunie, și mai târziu către mine.

dire!). Maniu voia să vadă pe Prinț înaintea tuturor, mai ales înaintea Prințului Nicolae, ca să se înțeleagă cu el și să-i impună împăcarea cu Principesa Elena. Planul lui Maniu a fost să-l numească pe Prințul Carol întâi Regent (în locul lui Sărățeanu care ar fi demisionat) și să-l proclame Rege numai după ce ar fi executat condiția morală (îndepărtarea d-nei Lupescu, împăcarea cu Principesa Elena și anularea divorțului). Din nefericire idiotul de Nicoleanu (Madgearu vorbește) s-a înșelat de aerodrom și în loc să meargă la cel militar de la Pipera, s-a dus la cel civil de la Băneasa, unde natural n-a sosit nici un Prinț. Guvernul a pierdut astfel firul Prințului după debarcarea lui și Madgearu recunoștea că de la ora 8 la ora 11 (o cam fi uitat orele, după alte versiuni Prințul a fost ascuns de la ora 9 1/2 la ora 12) nimeni n-a știut unde să-l găsească.

La observația pe care am făcut-o lui Madgearu că Duca mi-a afirmat că-l văzuse în după-amiaza zilei de vineri 5 iunie, și că el Madgearu îi declarase că nu știe absolut nimic despre o eventuală sosire a Prințului, dându-i chiar cuvântul de onoare, zisul Madgearu cu obișnuita lui violență de limbaj mi-a ripostat: „Duca a mințit! Nu l-am văzut decât seara, tocmai în momentul în care pierdusem urma Prințului după debarcarea lui, într-un moment prin urmare în care Duca știa deja că Prințul sosise. Era atât de emoționat încât abia vorbea. M-a întrebat ce aveam de gând să facem, iar eu i-am răspuns punându-i la rândul meu întrebarea ce ar fi făcut el și cu Vintilă Brătianu dacă ar fi fost la Guvern. Duca mi-a răspuns că răspunsul îl pot găsi la Marele Stat Major, într-un plic, în care a fost prevăzută și ipoteza sosirii inopinate a Prințului. Acesta trebuia imediat arestat, dus la Giurgiu, pus într-o șalupă (sic) și expediat la Karlovac pe Dunăre în sus, de unde o șalupă iugoslavă urma să-l transporte mai departe spre Viena. Când am spus lui Maniu ce ne povățuiesc liberalii să facem, a râs cu poftă". Maniu n-a putut să dea de Prinț decât pe la ora 11 1/2 și a stat cu el de vorbă până la ora 1 dimineața. L-a convins și s-a înțeles cu dânsul să intre mai întâi în Regență și să fie proclamat Rege mai târziu (faimoasa condiție). „De la Cotroceni, primul ministm a venit la Președinție, unde-l așteptam toți și ne-a adus vestea bună că se înțelesese cu Prințul Carol. S-a hotărât să ne întrunim a doua zi la orele 9 dimineața ca să fixăm procedura și protocolul intrării Prințului în Regență".

Madgearu mi-a mai povestit că Maniu i-ar fi spus atunci: „Ei vezi de ce am băgat pe Sărățeanu în Regență? Ca să am un loc vacant în orice moment – de Popă și de Prințul Nicolae, nu eram sigur." În timpul nopții Prințul a mai văzut și alți oameni politici, a

fost lucrat de Prințul Nicolae, și a doua zi situația se schimbase cu totul. Madgearu pretinde că au fost violente discuții în Consiliu, că Costăchescu, omul Regelui de mai târziu, ar fi declarat că niciodată nu va primi să fie ministrul Regelui Carol și câte și mai câte. „Canalia de Manoilescu s-a dus chiar în noaptea aceea să spună Regelui că eu (Madgearu) am pus la cale asasinarea lui! Mi-au trebuit ani de zile ca să mă disculp în ochii Regelui! Toate lichelele din anturaj forfoteau în jurul Prințului, care mai de care cu minciuni, cu bârfeli, cu intrigi!"

Din toate câte mi le-a povestit Madgearu nu cred deplin decât în istorioara cu Statul Major și în cea cu intriga lui Manoilescu. Amândouă sunt croite pe calapodul celor în sarcina cărora au fost puse. Tot restul este legendă menită să preamărească rolul lui Maniu, să arate că a fost și pentru restaurarea Regelui, și pentru Principesa Elena și contra Lupeascăi. Și în treacăt s-a justificat și de injustificabila alegere a lui Sărățeanu în Regență. Asupra acestei sosiri neașteptate a Regelui rămâne ca viitorul să facă completă lumină.

După ce Duca mi-a istorisit cele întâmplate, depresia lui Vintilă Brătianu și trădarea lui Gheorghe[8], l-am întrebat: „Toate bune. Dar pentru ce cuvintele iremediabile pe care le-ai spus sâmbătă, și pe care Vintilă nu le-a spus; pentru ce confirmarea lor luni, după ce Carol al II-lea fusese proclamat Rege; pentru ce greșeala gravă de a exclude pe Gh. Brătianu din partid? Te previn că mă voi duce și eu, chiar azi, la Rege – mă veți exclude și pe mine?" — „Doamne ferește, îmi răspunse Duca, e chiar foarte bine că te duci și de aia am venit să-ți vorbesc. Nu știu ce m-a apucat sâmbătă, m-a luat gura pe dinainte, n-am vrut să am aerul că mă desolidarizez de Vintilă, că vreau să-i iau locul. Sunt destul de nenorocit de ce am făcut" (o asemenea mărturisire cred că n-a mai făcut-o Duca nimănui), „dar odată lucrul făcut era de demnitatea mea să nu mă mai dezic (și cât s-a mai dezis de atunci). În chestiunea Gh. Brătianu am fost contra excluderii, dar n-a fost chip, Brătienii erau deșănțați, mai ales Dinu. Ei l-au exclus!"

— „Bine. Dar acum ce faceți? Persistați într-o atitudine de protestare, considerând Domnia care începe ca o aventură, sau vreți să dregeți lucrurile și să vă raliați?" — „D-ta ce faci?" mă întrebă cu ochii în ochii mei. —„Încât mă privește chestiunea nu se pune. Nu poate fi vorba de raliere sau de neraliere. Eu sunt încântat de înapoierea Prințului. Dacă voi vă raliați rămân cu partidul, dacă nu vă raliați – vă părăsesc".

Aveam în fața mea un om desființat. Cunoșteam pe Duca de

[8] Gheorghe Brătianu, fiul lui Ionel și al soției sale prime – și trecătoare – Maria Moruzi (Cuza).

mult, îl cunoșteam de aproape – dar niciodată nu mi-am dat seama ca în acea clipă cât cântărea de puțin. Văzusem pe Duca pentru prima oară la Paris, cu vreo 30 de ani înainte. Era un tânăr sârguitor, „ein Streber" cum zice neamțul, cu multă ținută, dar fără farmec și fără nici o notă personală. Trecuse vremea și se cam uscase, dar ca porumbul surprins de brumă, fără să se coacă – îmbătrânise tânăr. Lipsa lui Duca de personalitate era nu numai morală, dar și fizică: cine și-l putea într-adevăr închipui în afară de accesoriile lui vestimentare prin care se deosebea de restul lumii? O viață întreagă, Duca a fost o pereche de ochelari sub o pălărie cenușie uzată, un veston negru peste pantaloni vărgați și deformați. Cine zicea Duca, vedea un costum și două cioburi, nu un om. Inteligent era desigur, dar de o inteligență mărginită la anumite compartimente ale cugetării, „cu o deplorabilă facilitate de elocuțiune" – după puternica și plastica expresie a lui Matei Cantacuzino – și mai ales cu o supărătoare dibăcie de mânuire a locurilor comune. În afară de intriga politică și de Nadia Polizu-Roșca nu-l interesa nimic pe lume decât caii de curse și sonoritatea numelor nobilimii italiene. Mormăia toată ziua și repeta ca un zânatec *Ludovisi Buoncompagni di Piombino!* sau *don Marc 'Antonio Colonna Principe di Palestrina!* scandând silabele cu accente extaziate de actor de provincie, cu gesturi care căutau să cuprindă infinitul și să-l închidă într-o cutie de chibrituri. N-a lăsat o dâră în urma lui nici în familie, nici printre cunoscuți – n-a lăsat un prieten căci n-a iubit pe nimeni și nu l-a iubit nimeni. Îmi aduc aminte că la moartea lui Ionel Brătianu până și adversarii acestuia erau înduioșați: singurul nepăsător a fost I. G. Duca, tovarășul de fiecare zi a celui dispărut căruia îi datora întreaga lui carieră. „Ciudat, îmi spunea el, moartea lui Brătianu mă lasă indiferent." Nesimțindu-se legat de nimic și de nimeni își determina acțiunile numai după propriile lui interese și trăda pe rând pe toți, aproape fără să-și dea seama. E de neînchipuit cum acest cerebral în arta de a-și cârmui viața, cum acest ambițios, cum acest abil a ajuns să dea drumul discursului de la 8 iunie. Dezmeticit, prăvălit în fața mea, măsurase toată adâncimea șanțului ce săpase, și nu știa cum să sară peste el.

„Desigur că ne raliem – nu putem distruge partidul, trebuie să ne inclinăm în fața faptelor îndeplinite"...

Povestea cu aventura și îndârjirea Partidului Liberal durase 48 de ore. Pentru planurile mele, capitularea Partidului Liberal era binevenită, în cele trei zile de călătorie de la Split la București avusesem și vremea și libertatea necesară de cuget să analizez situația și să fac bilanțul posibilităților politice de pe urma întronării lui

Carol. Cunoscând bine ideile Prințului dinainte de 1926 și știind de la cei ce veniseră de atunci în contact cu dânsul că nu le abandonase, eram în drept să cred că schimbarea de regim din 8 iunie însemna totdeodată și o schimbare în sistemul nostru de guvernare. Eram în drept să cred că se sfârșise cu sistemul rotativei partidelor incapabile și abuzive care aduseseră țara în sapă de lemn. Momentul era cu atât mai prielnic pentru o schimbare radicală, cu cât pornirile opiniei publice se potriveau în totul cu presupusele proiecte ale Prințului, devenit Rege atotputernic prin creditul unei nemaipomenite popularități. Ideea unei carențe în îndeplinirea datoriei sale nu venea nimănui în minte în acele frumoase începuturi și fiecare ne gândeam numai cum să-i ușurăm mai mult sarcina. Capitularea Partidului Liberal era importantă, pe de o parte fiindcă mai toată lumea afacerilor, bancherii și capitaliștii, gravitau în jurul lui – pe de alta, fiindcă dacă ar fi stat la o parte, fără raporturi și vrăjmășit cu noul regim ar fi format un nucleu de cristalizare pentru toți nemulțumiții sau nebăgații în seamă. Iată de ce cuvintele lui Duca, confirmându-mi cele aflate deja pe drum, m-au liniștit.

Atitudinea lui Vintilă Brătianu între 7 și 15 iunie nu se poate explica decât prin starea sănătății sale care îi slăbise probabil și facultățile intelectuale. Nu trebuie pierdut din vedere că era deja însemnat de moarte pe răbojul ei și că, deși sfârșitul i-a fost brusc și neașteptat în aparență, o foarte înaintată arterioscleroză îl osândise de multă vreme. Vreo lună și jumătate după evenimentele din iunie l-am întâlnit în tren, se suise la Pitești, și timp de 2 ore mi-a vorbit în stare de subdelir uremic. Numai o slăbire fiziologică a personalității sale poate explica cum de Vintilă nu și-a dat seama că ziua de 7 iunie trebuia să fie ziua lui, că în acea clipă, printr-un discurs moderat în formă dar ireductibil în fond, trebuia să se retragă nu numai din fruntea Partidului Liberal dar și din politică. Dusese personal o luptă atât de aprigă împotriva Prințului Carol, o luptă în care trecuse chiar peste limitele permise, încât nu mai putea să se apropie de dânsul decât cu prețul demnității sale. Se înșelase în prevederile lui, sau fusese înfrânt – indiferent, singura atitudine demnă ar fi fost pentru dânsul să nu se predea și să rămână credincios convingerilor sale. Să lase partidul să-și croiască singur drumul mai departe, cum va crede, – iar el, izolat, să stea la Mihăești, să tacă și să aștepte. Ar fi devenit repede un adversar cu atât mai de temut pentru noul regim, cu cât ar fi stat mai liniștit. Fiecare greșeală a regimului ar fi adus o piatră mai mult la piedestalul Brătienilor prevăzători și ireductibili – la al Brătianului identificat cu conștiința neamului românesc și ridicat

la demnitatea de stegar al năzuințelor viitorului. Bineînțeles cu o condiție: să fi trăit. Dar care e omul care să-și presimtă moartea? În iunie 1930 Vintilă Brătianu trebuia să facă singurul gest pe care-l dicta trecutul său. Frate-său Ionel n-ar fi ezitat o clipă.

Pentru norocul Regelui Carol, Partidul Liberal nu mai avea în fruntea lui pe Ionel ci pe Vintilă. Eu unul eram hotărât să fac tot ce-mi sta în putință pentru a apropia momentan – pe cât se putea – partidul de Rege. Față de Partidul Liberal aveam o priză destul de puternică pe care am simțit-o din primele vorbe de pe buzele lui Duca: teama de o dezmembrare a partidului. Sosirea Prințului Carol, lucrul trebuie mărturisit, zguduise partidul din temelie. Corabia făcea apă din toate părțile și mulți șobolani căutau să fugă. Nepolitica excludere a lui Gheorghe Brătianu aruncase unt-de-lemn pe foc; se întrebau oamenii dacă viitorul nu era alături de acesta și până și cei mai intimi prieteni ai lui Duca, ca Atta Constantinescu (fiul Porcului) și Vasilescu Valjean amenințau cu plecarea. Toți mă așteptau pe mine. Dacă cumva luam cauza lui Gheorghe în brațe, dacă mă solidarizam și plecam cu el – ne urma jumătate partidul. Vedeam în ochii lui Duca cât de mult cântărea hotărârea mea. Îl rugai să meargă imediat la Vintilă și să-i spună că eram gata să mă solidarizez cu el, prin scrisoare publică, dacă consimțea fără nici o reticență la o totală schimbare de orientare a partidului în chestiunea Carol, și dacă mă autoriza să fac demersurile necesare pentru o normalizare a raporturilor dintre Coroană și partid. Încântat, Duca îmi mulțumi cu efuziune și plecă imediat la Vintilă, de răspunsul căruia nu se îndoia. I-am cerut să-mi aducă acest răspuns înainte de ora 10 fiindcă trebuia să-l am înainte de a vedea pe Rege.

Duca s-a întors după o jumătate de oră și mi-a comunicat că Vintilă Brătianu era de acord fără nici o rezervă asupra celor propuse de mine. Am dictat imediat lui Duca textul scrisorii mele de solidarizare cu direcția partidului, scrisoare care a apărut imediat în ziare; ea a pus stavilă începutului de debandadă din partid, dar a mirat pe unii care cunoșteau sentimentele mele față de Prinț dar ignorau cele pertractate între Vintilă Brătianu, Duca și mine.

La orele 10 am pornit spre Cotroceni, foarte emoționat. Prințul Nicolae m-a primit imediat; era radios, încântat că scăpase de povara Regenței, și primele lui cuvinte au fost ca să mi-o spună. A scuzat apoi pe frate-său, care voind să mă vadă îndată după sosirea mea, în particular, îmi fixase această întâlnire la Cotroceni, dar nu putea veni fiind reținut de diferite audiențe în legătură cu constituirea noului Minister și mă ruga să merg la ora 12 1/2 la Palatul Regal, dar să

intru prin dos, prin grădină. Cineva mă va aştepta la poartă şi mă va conduce. Am răspuns Prinţului că mă voi conforma dorinţei Regelui şi am vrut să plec. Amicul Nicolae avea însă mâncărime la limbă şi m-a reţinut începând să-mi povestească tot ce făcuse el pentru a înlesni înapoierea lui Carol.

De mai bine de 6 luni îşi dăduse seama că nu era altă soluţie, şi se hotărâse să o sprijine cu toate mijloacele de care dispunea ca Prinţ şi ca Regent. Operaţia era însă delicată şi ca să reuşească trebuia să se lucreze cu mult tact, şi în secret. Nu s-a deschis la nimeni, decât soră-sii Elisabeta. Mi-a reamintit ceaiul nostru în trei, la dânsa în ianuarie trecut, şi s-a scuzat că n-a putut fi atunci mai comunicativ. Vedea şi el ca şi mine că toate mergeau pe dos, dar din nenorocire nu-mi putea vorbi despre soluţia lui. Acţiunea şi-a început-o prin sondaje în armată, cu prilejul câtorva mese la regimente, organizate sub cuvânt de a strânge legăturile între ofiţeri şi Dinastie. Fără să se compromită, fără să afirme nimic, a putut constata că pretutindeni, în armată, înapoierea Prinţului ar fi fost bine primită. Cu Regenţa, cu Regenţa în trei mai ales, armata se simţea decapitată şi voia un şef, un şef suprem pe deasupra tuturor sovietelor de generali, un şef care nu putea fi decât un Rege. Îndată ce a fost sigur de spiritul armatei, s-a pus în legătură cu frate-său, informându-l că poate conta pe dânsul cu condiţia să lucreze amândoi în bună înţelegere şi să nu se ştie nimic despre atitudinea lui. Pe fiecare zi simţea cum îi fuge terenul de sub picioare, ca Regent; nu era făcut pentru această meserie la care nimic nu-l pregătise. Ceilalţi doi Regenţi erau şi mai puţin pregătiţi decât dânsul, şi mai puţin rezistenţi. „Dacă nu ţara, riscam să punem în primejdie Coroana". Planul lui era să pregătească totul în aşa fel încât Carol să fie chemat cu consimţământul făţiş sau tacit al tuturor. Baza o punea însă pe armată. Era în curent cu toate tratativele lui Carol – cu Averescu, cu Iunian, cu Goga şi credea că lucrurile se vor învârti astfel încât totul să fie gata pentru toamnă. Despre venirea lui Carol aşa cum s-a făcut n-a ştiut nimic. Chiar în ziua de 6 iunie dimineaţa primise o scrisoare de la Paris în care frate-său îi vorbea de planurile lor, dar din care nu reieşea întru nimic hotărârea unei acţiuni imediate (probabil că pe baza acestei scrisori putuse să-şi dea cuvântul de onoare Prinţesei Elena că nu ştia nimic despre venirea lui Carol). „Crede-mă, n-am ştiut nici despre plecarea, nici despre călătoria lui Carol, nici despre sosirea lui în Ardeal. Am aflat şi eu că venise, după ce venise, ca toată lumea. Prima mea mişcare a fost de necaz, mi-a fost frică să nu fie totul pierdut. Ştii cum am aflat? Am auzit gălăgie jos şi am ieşit în capul scării să văd ce este. Manolescu

era plecat, şi am văzut pe Vaida şi pe Nicoleanu[9] care se certau cu feciorii fiindcă nu-i lăsau să se urce la mine. I-am poftit sus.

— Unde e Prinţul Carol? Căutăm pe Prinţul Carol. — Cum? le-am spus, pe cine? — Pe Prinţul Carol, a sosit cu avionul şi nu-l găsim nicăieri.

Aici nu e, căutaţi-l şi preveniţi-mă îndată ce-l veţi găsi. În acel moment am crezut că totul era pierdut. De ce venise pe neaşteptate, fără să mă previe, atunci când ştia că eu îi pregătesc calea? Nu m-am liniştit decât după ce am văzut pe Carol în siguranţă la mine şi cu armata hotărâtă şi la dispoziţia noastră".

Prinţul Nicolae mi-a vorbit apoi de frumoasele planuri pe care le făcuseră împreună, de realizările ce trebuiesc să fie imediate, de o eră nouă în viaţa politică a României. În tot cursul conversaţiei Prinţul zicea vom face, vom reface, vom drege, vom arăta, vorbea încontinuu în doi, ca Puiu Dumitrescu şase luni mai târziu. Eram încă în faza eroică a Restauraţiei şi confidentul şi colaboratorul era încă un Prinţ de sânge. „Un mare rol te aşteaptă, Argetoianu, continuă Nicolae. Ai să vezi, are să-ţi spună Carol; îţi dai seama că nu mai poate să meargă aşa. Trebuie să o terminăm odată cu minciunile demagogice, să punem şperţarii la zid"!

„Să dea Dumnezeu", fu concluzia mea, şi mă sculai să plec. Înainte de a ne despărţi, Prinţul îmi mai spuse că speră să împace şi pe Elena cu Carol. „Lucru nu e uşor, dar sunt foarte mulţumit de ce s-a făcut până acum. Sunt sigur că voi reuşi. Vreau să o mai fac şi pe asta şi apoi, voi putea zice că mi-am îndeplinit datoria. Nu uita la ora 12 şi un sfert!"

La ora 12 şi 10 minute mă prezentam la poarta din dos a Palatului, în grădina casei locuită de Drosso, şi pe vremuri de Mişu. Mă întreb şi acum pentru ce m-a primit atunci prin dos; să-i fi fost deja frică de Maniu? Mă întreb cu atât mai mult, cu cât m-au poftit la plecare să ies prin faţă, în văzul tuturor. Mă întreb „şi acum" dar nu m-am întrebat atunci, căci eram prea emoţionat şi atât de departe de orice bănuială de meschinărie. Un ofiţer de vânători – mi se pare Orăşanu – m-a dus prin culoarele de jos la cabinetul cel mic de lucru, în care m-a băgat prin intrarea dinspre sera palmierilor. Cabinetul era gol. După câteva minute s-a deschis uşa dinspre bibliotecă şi Prinţul Carol, aşa cum îl văzusem ultima dată în 1925, aproape neschimbat, era în faţa mea. M-au podidit lacrimile, şi lui i s-au muiat ochii – a venit la mine şi m-a îmbrăţişat. „De mult nu te-am văzut" au fost primele cuvinte pe care le-a spus. „De mult", i-am răspuns, „dar nu

[9] Aceasta a fost prima vizită a lui Vaida şi a lui Nicoleanu la Cotroceni. Au mai venit după o oră şi au găsit acolo pe Carol înconjurat de armată.

este vina mea; de ce ai plecat?" — „A trebuit să plec." — „Nu putea exista nici un motiv valabil, nu există nici o justificare pentru gestul pe care l-ai făcut. Ne-ai lăsat pierduți, pe noi care pusesem toată nădejdea în Măria Ta." — „Îți voi spune tot, odată[10], și vei vedea că nu puteam să fac altfel. Sunt sigur că-mi vei da dreptate. Dar acum, iată, m-am întors și vreau să știu dacă mai pot conta pe d-ta?" — „Orice s-ar întâmpla, poți conta pe tot devotamentul meu, pe tot concursul meu." — „Îți mulțumesc, și de azi înainte contez pe mata. Azi te rog să mă ierți, am până peste cap cu reconstituirea Guvernului; am vrut numai să-ți strâng mâna din primul moment. Îndată ce voi fi mai liber, peste 2-3 zile, am să-ți fac semn, să stăm mai mult de vorbă."

Am reprodus aici aproape textual primul meu dialog cu M. S. Regele Carol al II-lea. Am crezut nimerit să o fac pentru a lămuri în aceste amintiri, de la început, atmosfera de cordialitate și de încredere care a domnit în relațiile mele cu tânărul Rege. Am ieșit din această primă audiență convins că într-adevăr vremuri noi încep pentru țara noastră, că Regele s-a lepădat de toate câte le făcuse Prințul, și că ne-a pus într-adevăr Dumnezeu mâna în cap.

Abia mă întorsesem acasă și m-am și pomenit cu Franasovici venit să iscodească din partea lui Duca. I-am spus ce puteam să-i spun, și că audiența mea la Rege fusese foarte scurtă, mai mult o luare de contact, și că nu putusem vorbi nimic despre Partidul Liberal. Că voi vorbi însă desigur, în prima audiență mai lungă care mi se va acorda, probabil peste câteva zile. Franasovici a plecat oftând, spunându-mi că Vintilă vrea să mă vadă. I-am mărturisit intenția mea de a-l vizita chiar în acea zi.

După Franasovici a venit la mine Gheorghe Brătianu, cu o față de copil dezorientat. Se mira și el de ce i se întâmplase, și arunca tot în spinarea lui Duca, deși nu-și făcea nici o iluzie asupra sentimentelor unchilor săi Dinu și Vintilă, față de dânsul. În realitate Gheorghe Brătianu fusese luat de valuri, învârtit și aruncat la mal aproape fără voia lui. Soția sa (Elena Sturdza, fata lui Dimitrie Sturdza, de la Dieppe, cu care mamă-sa Principesa Maria Moruzi îl logodise pe patul ei de moarte) femeie inteligentă, simpatică și ambițioasă se cam încurcase în ultima vreme a Regenței în cuconetul carlist din Iași, condus de fetița lui Nicu Cananău măritată pentru a treia oară cu Dim. Suțu, colonel în rezervă și fostul soț al Elenei Chrissoveloni, măritată apoi cu Paul Morand. Prințesa Valentina Suțu, Prințesa Alice Sturdza născută Cantacuzino (fata Marucăi și a lui Mișu), Prințesa Olga Sturdza născută Mavrocordat, Prințesa Claire Mavrocordat

[10] Nu mi-a mai spus niciodată!

(soția lui Wladimir) născută de Divoune, Prințesa Sturdza căsătorită Gheorghe Brătianu – formau un grup de Altețe intime, încrezute, bune de gură dar rele de muscă, hotărâte să regenereze țara prin procedee sumare. Prin înrâurirea Prințesei Cananău (Dim. Suțu a fost întotdeauna printre cei mai devotați ai Prințului) grupul a alunecat încetul cu încetul spre carlism. A știut ceva Gheorghe Brătianu despre legăturile politice care, după concepția „familii" așezau pe soția sa în rândurile criminalelor? Probabil că da, dar nu o putea mărturisi. Faptul este că în anturajul Prințului se conta pe Gheorghe Brătianu și se punea preț pe numele lui. În caz de luptă, un Brătianu alături de Pretendent ar fi făcut bine în străinătate. Cu nițică bunăvoință și cu obișnuita confuzie a francezilor în afacerile orientale, Parisul ar fi putut chiar crede că Ion Brătianu redivivus era alături de Carol, împăcat și mulțumit. Îndată ce Prințul a sosit la București, însoțitorii săi, plini de zel, au telefonat lui Gheorghe Brătianu la Iași, să vie imediat că-l cheamă Regele. Chematul s-a urcat într-un aeroplan și a sosit. Prima vizită a făcut-o lui unchiu-său Vintilă pentru a-l informa despre cele petrecute. Vintilă l-a tratat de carlist, l-a afurisit și i-a defins să se apropie de Satana. Era tocmai în ziua de sâmbătă 7 iunie, când turbaseră toți. Nepotul Gheorghe a arătat respectuos unchiului că nu putea refuza să se prezinte Regelui țării când acesta îl chema. Și s-a dus. Blestemul și excluderea care au urmat sunt cunoscute. Gheorghe Brătianu sta acum în fața mea și se întreba și mă întreba ce să facă. Părea foarte plictisit, căci tot ce se întâmplase nu se încadra deloc în programul său de tânăr ambițios, dar prevăzător și metodic. L-am încurajat pe cât am putut. Am căutat să-i demonstrez că hotărâri pripite ca cele ce se luaseră de partid, în momente de enervare, nu puteau rămâne definitive ci trebuiau dimpotrivă revizuite. I-am arătat cât se schimbase orientarea lui Vintilă și a lui Duca în două zile, de unde luni fusese el exclus din partid fiindcă fusese la Rege, miercuri eram rugat eu să mă duc în audiență să pledez cauza rebelilor și să caut să împac lucrurile. Gheorghe nu s-a lăsat însă convins de argumentele mele; credința lui neclintită era că Duca n-a căutat decât un pretext ca să-l dea afară din partid, și că a reușit cu atât mai ușor cu cât unchii lui nu-l puteau suferi. Voia să știe ce fac eu. „Rămân în partid cât timp voi putea, fără mare nădejde, ca să caut să-l împac cu Regele. În materie de program, în materie de program economic mai ales, nu mă înțeleg deloc cu Vintilă, și cred că mai devreme sau mai târziu va trebui să ne despărțim." Gh. Brătianu crede că mulți vor părăsi partidul și vor veni cu dânsul. L-am asigurat de toată simpatia mea, simpatie pe care de altminteri nu i-am retras-o niciodată, în nici o ocazie.

Prima săptămână a Restaurației • Efemerul Minister Mironescu • Încercarea Prezan • Maniu reface Guvernul • Audiențele mele la Rege • Obțin de la dânsul să primească pe Vintilă Brătianu, pe Duca îl amână • Discut cu Regele chestiuni de program și cădem de acord asupra anumitor puncte • Regele vrea să menție până în toamnă Guvernul sprijinit de Parlamentul care i-a dat Coroana • Mă autorizează să dezvolt într-un memoriu ideile expuse în audiențele mele • Raporturile dintre Carol și Elena • Puiu Dumitrescu și neamurile lui • Memoriul înaintat de mine Regelui în ziua de 2 august.

Prima săptămână a Restaurației a fost pierdută în pertractări inutile pentru refacerea Guvernului. Maniu demisionase a doua zi după sosirea Prințului, declarând că nu putea fi sperjur și servi pe Regele Carol după ce jurase credință Regelui Mihai, ceea ce nu-l împiedica să „pertracte ze" în același moment cu Prințul Carol și să-i ofere un loc în Regență și apoi Coroana, în numele Parlamentului, după ce se convinsese că la nevoie Prințul și-ar însuși-o singur. Parlamentul urmând să proclame îndată pe Carol al II-lea se căutase un prim ministru dintre membrii fostului Guvern, care să primească să fie sperjur și se găsise Mironescu, o nulitate decorativă, același Mironescu care cu zece ani înainte petrecea ceasuri în anticamera mea ca să-l „aleg" (!) vicepreședinte al Senatului! Mironescu constituise un Guvern la repezeală cu ce găsise în jurul lui, caraghioși și agenți electorali, care de atunci au devenit corifei ai Neamului și fac cinstea Cabinetelor. Ministerul Mironescu prezidase la întronarea Regelui și demisionase la rândul său, ca să se poată reface la loc Ministerul Maniu. Dar Maniu avea oroare de linia dreaptă și sugerase o încercare cu generalul Prezan, scos din cutie, pentru formarea unui Guvern de colaborare națională, al tuturor partidelor, mai puțin cel liberal. Încercarea generalului Prezan a dat bineînțeles greș și atunci a apărut din nou dl. Maniu și și-a reconstituit fostul său Guvern.

Toate aceste operații de bucătărie politică au necesitat negocieri,

tratări și pertractări – prin urmare timp, așa încât nu am fost primit în a doua audiență de Rege decât 7 zile după cea dintâi. Înainte de a merge la Palat am văzut pe Vintilă Brătianu și pe Duca, separat. Vintilă era cam jenat, și m-a rugat să explic Regelui că Partidul Liberal e înainte de toate în serviciul țării, că față de dânsul a avut atitudinea pe care a avut-o fiindcă a crezut că întoarcerea sa nu era în interesul țării care nu trebuia tulburată în ordinea legală pe care și-o dăduse, cu consimțământul tuturor; că acum, după ultima întorsură a evenimentelor, Partidul Liberal nu vrea să tulbure noua ordine stabilită de fapt și că va da tot concursul Regelui, dacă Regele credea acest concurs util, pentru binele obștesc. Dacă Regele vrea să mă vadă, sunt gata să merg la el – mi-a adăugat Vintilă – dar nu voi cere audiență decât dacă Regele își exprimă dorința să mă vadă. Cât drum făcuse amicul Vintilă de la broșura din luna mai, și mai ales în ultimele opt zile, de la excluderea lui nepotu-său Gheorghe! Așa cum l-am cunoscut, a trebuit să sufere mult în orgoliul lui brătienesc, și nu m-ar mira dacă refularea forțată a unor sentimente atât de imperioase ar fi zdruncinat îndestul sistemul lui nervos pentru a-i grăbi sfârșitul. Cu Duca lucrurile au fost mai puțin dramatice. Nu se consola de imprudențe și de lipsa de orice sens a gestului pe care-l făcuse. „Vezi dacă vrea să mă primească. Eu sunt gata să cer o audiență, și să mă explic."

Audiența mea cea de-a doua a fost lungă, și urmată de alte două întrevederi. Aveam un sac întreg de golit și voiam să cunosc și ideile Regelui asupra principalelor noastre probleme și asupra metodelor de guvernământ ce era hotărât să inaugureze. Ar fi prea lung să reproduc aici discuții de ceasuri întregi, pe care le-am notat aproape cuvânt cu cuvânt, îndată ce m-am înapoiat acasă, și mă voi mulțumi să rezum în câteva puncte concluziile la care am ajuns și care au servit de bază întregii mele acțiuni politice ulterioare și atitudinii mele față de Regele Carol al II-lea.

Mărturisesc aici cu plăcere și cu multă recunoștință că Regele Carol m-a primit și m-a ascultat întotdeauna ca pe un vechi și bun prieten, așa încât toate audiențele pe care mi le-a acordat în vara anului 1930 mi-au procurat momentele cele mai plăcute, nu numai fiindcă Regele a fost constant de acord cu părerile mele, dar și pentru cordialitatea și sinceritatea familiară de care mi-a dat în tot acest răstimp dovadă.

Am început aceste conversații preliminare unei acțiuni mai eficace, prin a scoate din discuție chestiunea Partidului Liberal pe care am rezolvat-o în câteva cuvinte. Am explicat Suveranului rostul

scrisorii mele de solidarizare cu Vintilă Brătianu şi interesul de ordin general ca toată lumea să adere la noul regim. I-am expus evoluţia Partidului Liberal în ultima săptămână şi am adăugat că adeziunea unei grupări atât de importante, prin organizarea şi prin trecutul ei istoric, adeziune care îi da unanimitatea tuturor forţelor politice găsite la Restaurarea lui merita câteva politeţi: Vintilă Brătianu şi Duca voiau să se prezinte în audienţă, era bine să-i primească. Regele a părut surprins şi mulţumit de dorinţa fruntaşilor liberali de a se apropia de dânsul; dar deşi sublimasem că Vintilă pusese condiţii la audienţa sa, iar Duca nici una, îmi zise fără nici o ezitare: „Spune-i lui Vintilă că doresc să-l văd, să-mi ceară o audienţă; Duca să mai aştepte." — „De ce nu primeşti şi pe Duca?" — E o lichea, să mai aştepte, am să-l primesc mai târziu. Vintilă e altceva; poţi să-l urăşti, poţi să-l combaţi – *mais c'est un Monsieur.*" Cu 15 ani înainte, tatăl Regelui Carol tratase de lichea pe Nicu Filipescu în faţa tatălui meu; Regele Ferdinand se înşelase cu totul – fiul lui însă, numai pe jumătate. Asupra Partidului Liberal n-am mai insistat, căci odată readus în albia normalităţii constituţionale socoteam inutile şi imposibile legăturile mele cu un partid al cărui rol trebuia să fie nul în evenimentele pe care *îmi făceam iluzia că le pregăteam.*

Concluziile la care am ajuns în conversaţiile avute cu Majestatea Sa, în primele zile ale Domniei Sale, se pot rezuma sub următoarele puncte:

1) Constatarea necesităţii unei consolidări a principiului autorităţii de Stat şi a unei normalizări în selecţionarea valorilor, atât în ierarhia administrativă cât şi în cea politică.

2) Pentru atingerea acestui scop deparazitarea întregii noastre vieţi politice prin suprimarea, pentru un anumit timp, a Guvernelor de partid (măsură cerută cu insistenţă de întreaga noastră opinie publică), prin instituirea unui Guvern de autoritate (cu sau fără Parlament, de văzut), printr-o reformă care să creeze un corp tehnic administrativ, printr-o organizare mai raţională a Ministerelor şi printr-o revizuire a funcţionărimii – reducându-se numărul şi sporindu-se salariile.

3) O nouă aşezare a impozitelor în concordanţă cu noile conjuncturi economice, deplasându-se centrul de greutate de la impozitele directe la cele indirecte, creându-se anumite monopoluri (alcoolul, zahărul etc.) şi diminuându-se fiscalitatea excesivă care a paralizat întreaga noastră activitate economică.

4) Stabilirea unui program de investiţii pe un termen de 15-20 de ani, prin colaborare cu capitalul străin canalizat prin Societatea

Naţiunilor, căreia s-ar putea în acest caz recunoaşte chiar un drept de control în aplicarea programului şi în întrebuinţarea tranşelor anuale de capital investit.

5) Recunoaşterea că pentru moment, în România, economicul primează politicul, şi că ţinându-se seamă de această situaţie, viitoarea guvernare trebuia alcătuită în vederea maximului de randament economic.

6) Necesitatea lichidării pasivului aglomerat atât în sarcina Statului cât şi a particularilor prin pagubele aduse de război şi prin tulburările monetare postbelice.

7) Necesitatea urgentă a organizării şi a înzestrării armatei şi în legătură cu apărarea naţională şi cu economia generală, refacerea căilor de comunicaţie, unde au fost şi s-au stricat – crearea lor acolo unde n-au existat niciodată (Basarabia).

Intrând în amănuntele acestor puncte, am constatat cu mare mulţumire că n-am avut niciodată nevoie să conving pe Rege, fiindcă asupra tuturor eram de la început de aceeaşi părere. Eram încântat; găsisem nu numai omul înţelegător şi binevoitor, dar încă o inteligenţă hotărâtă şi convinsă de valoarea unor soluţii la care cugetase mult şi pe care le trecuse prin toate sitele raţionamentului. În toate aceste conversaţii, chestiunile de persoane n-au fost atinse; am vorbit numai de program, numai de ce trebuia făcut. Îmi închipuiam că odată programul fixat, chestiunea persoanelor însărcinate să-l execute se va rezolva de la sine.

Am cerut voie Regelui să-i redactez un pro-memoria, rezumând ideile şi datele vânturate între noi. Regele nu numai că mi-a dat autorizaţia cerută, dar m-a rugat să-l fac cât de repede, deşi – adăugă el – un nou regim nu putea fi instaurat imediat (prima scârţâitură a carului) căci nu putea schimba imediat un Guvern sprijinit de Parlamentul care îi dăduse Coroana, iar Parlamentul nu putea fi dizolvat, din această cauză, de îndată. Trebuia să mai ţie câteva luni Guvernul şi Parlamentul existent, dar pe toamnă, pe la octombrie, s-ar fi putut face schimbarea. Am căutat să conving pe Rege că n-avea dreptate. Parlamentul i-a dat Coroana fiindcă n-a avut încotro în faţa faptului îndeplinit şi în faţa atitudinii armatei şi opiniei publice. Coroana i-a dat-o poporul întreg într-un însufleţit avânt de încredere şi tocmai în nădejdea unei radicale schimbări în conducerea ţării. Camera, ca toate Camerele noastre, nu era o adunare de aleşi ai ţării, ci o adunătură de miluiţi ai regimului rotativei. Cu cât întârzia în răsturnarea regimului odios tuturor, cu atât îşi slăbea popularitatea. Nu era ţinut faţă de nici un partid politic, avea însă o

legătură puternică cu poporul, pe care nu trebuia să o nesocotească. Am vorbit degeaba, căci n-am putut să conving.

Oricât de greşită îmi păruse tactica de temporizare a Regelui, încrederea mea în hotărâta lui acţiune rămăsese neatinsă. Nu numai a mea, dar a tuturor. Îmi aduc foarte bine aminte de capetele reprezentanţilor autorizaţi ai tuturor partidelor; erau toţi fierţi şi convinşi că se terminase cu dânşii. Întârzierea slăbea acţiunea, dar nu o înlătura.

Amânarea avea o singură latură bună: permitea reglarea prealabilă şi definitivă a raporturilor dintre Rege şi Principesa Elena. Un regim de mână tare nu se putea concepe decât sprijinit pe autoritatea Regelui; această autoritate trebuia prin urmare să fie neştirbită şi neîntinată prin scăderi de ordin moral, fie chiar şi în viaţa privată.

Toată lumea, Familia Regală ca şi poporul, voia o împăcare între Rege şi Principesa Elena care în timpul Regenţei ştiuse să-şi câştige dragostea tuturor. Lumea vrea o împăcare între soţi şi alungarea târfei care nu putea decât să compromită prestigiul Coroanei, oricât de discretă ar fi fost prezenţa ei. N-am vorbit niciodată cu Regele despre patima lui, n-am văzut niciodată pe Lupeasca[11], dar din câte ştiu, din câte am aflat de la alţii, cred că dacă la început Regele Carol s-a împăcat cu ideea unei convieţuiri de ordin pur formal cu Principesa Elena, nu a primit nici un moment ideea unei despărţiri reale şi definitive de amanta lui.

De altminteri, nici Principesa Elena n-a cerut o astfel de despărţire şi toată lumea era gata să închidă ochii asupra unei patimi ce părea de neînvins. S-a făcut o mare greşeală. Dacă a doua zi după sosirea lui, se punea Regelui de către civili şi de către militari, neted, chestiunea împăcării cel puţin formale cu Principesa Elena, condiţia ar fi fost primită şi toate lucrurile ar fi luat un alt aspect. Am fi fost scutiţi de multă ruşine şi de multe umilinţe. Dar gestul salvator, salvator şi pentru noi şi pentru Rege, nu s-a făcut şi condiţia *sine qua non* n-a fost pusă. După suirea Regelui pe Tron, manevra era mult mai grea.

Prima greşeală a făcut-o însă Principesa Elena, greşeală de tact care a dus apă la moara fostului ei soţ. Femeie arţăgoasă şi frumoasă, din acele frumuseţi cu duzina, Principesa Elena era fată bună dar şi din punct de vedere moral şi intelectual resorturile ei erau montate în serie. Tradiţia familiei înlocuia la dânsa intuiţia personală şi aparenta ei simplicitate ascundea multiple straturi de atavice deformări ca

[11] Nu o văzusem până în momentul în care am scris aceste rânduri. Mulţi ani mai târziu am cunoscut-o la Miliardari dar n-am frecventat-o niciodată.

să zic aşa profesionale. Heratică şi încrezută coborâtoare dintr-un neam atât de ilustru n-a putut să se obişnuiască cu destrăbălatele maniere ale Prinţilor noştri şi cu obiceiurile lor de bordel. Pe lângă aceasta avusese o sarcină foarte grea şi riscase să moară ca să pună pe Mihai pe lume, aşa încât deja după câteva luni de căsătorie fugea ca de o pacoste de orice raporturi conjugale, normale sau anormale. Când Prinţul Nicolae a doua zi după sosirea lui Carol, se duce să-i ceară să primească pe fostul ei bărbat, primul ei strigăt a fost: „Da, să vie, dar cu o condiţie, să nu-mi vorbească de anularea divorţului!" Greşeală de tact, căci atât aştepta Prinţul Carol.

Deşi păşise cu stângul, se pare că Principesa Elena n-a primit rău pe fostul ei soţ, şi mulţumită complicităţii tuturor, lucrurile se îndrumau cum trebuia. Prinţul Nicolae, care-i avusese pe amândoi la dejun, îmi arăta canapeaua pe care se aşezaseră unul lângă altul: Carol îşi trecuse chiar braţul după gâtul Elenei şi o ţinuse îmbrăţişată... Nicolae era încântat, aghiotanţii erau încântaţi – mai puţin încântată era, zice-se, Regina Maria care n-ar fi văzut cu ochi buni o Regină în plus între ea şi Rege. S-a spus că şi-ar fi băgat codiţa şi în această afacere şi că ar fi contribuit să strice lucrurile. Simki Lahovari mi-a afirmat mai târziu că Regina Maria a făcut tot ce a putut, atunci, ca să împace pe Carol cu Elena şi părea indignată de acuzarea adusă patroanei sale. Cert este că, dacă Maniu ar fi intervenit cum trebuia ca şef de Guvern, s-ar fi ajuns la un *modus vivendi* acceptabil. Nu numai că Maniu n-a făcut-o, dar a lăsat chiar lucrurile să dea înapoi cu prilejul titulaturii ce urma să se dea Principesei Elena. Se convenise de Guvern cu Regele să i se dea titlu de Regină şi dreptul de a fi chemată Majestate. Cu un om ca Regele, lucrurile nu trebuiau lăsate din mână până în ultimul moment. În loc să meargă chiar dânsul cu comunicatul la semnătura Regelui, Maniu a trimis pe hahalera de Stârcea. Regele a tăiat cuvântul „Regină", lăsând Majestate, iar Stârcea n-a zis nimic. Dinu Cesianu mi-a afirmat ulterior că dacă ar fi fost el în locul lui Stârcea, Regele ar fi semnat hârtia aşa cum i se trimisese; judecând după experienţa mea, cred că Cesianu avea dreptate. Din neglijenţa lui Maniu şi din slăbiciunea lui Stârcea a ieşit primul act fără rost al Regelui Carol şi o jignire inutilă pentru Principesa Elena.

Această jignire, intrigării între personalul inferior al ambelor Curţi, o neînţelegere progresivă cu privire la educaţia Prinţului Mihai – crescut în teroare de mamă şi lăsat de capul lui, cu slugile Palatului, de câte ori venea la tată – au început să răcească relaţii care abia începuseră să se încălzească. Cel care a contribuit însă mai

mult la această răcire, cel care a izbutit să înstrăineze definitiv şi pentru totdeauna pe Carol de Elena, a fost pezevenghiul de Puiu Dumitrescu, duhul rău al Regelui. Zvelt de talie şi mai mult simpatic la prima vedere, familiar şi spurcat la gură, devenea odios la a doua. Analfabet dar inteligent, sau mai bine zis deştept şi şiret, fără nici un scrupul, gata să facă orice pentru parale, devenise indispensabil Regelui, ca o găleată pentru lături. Învoit cu Lupeasca, care avea o slăbiciune pentru dânsul, după câte se zicea – pusese încetul cu încetul stăpânire pe toate resorturile ce comandau mişcările Prinţului. Factor determinant al plecării lui Carol din Paris, sosise la Bucureşti cam în acelaşi timp, cu alt aeroplan şi cu uniformele noului Rege. E interesant de însemnat că acest caraghios care a îndrumat Restaurația, care a guvernat doi ani de zile ţara românească prin procură în regulă şi care a furat de a stins pământul cât timp a stat lângă Rege, a fost indirect introdus pe lângă Prinţul Carol de Duca! Iată cum: mai toţi ofiţerii aviatori aflaţi la studii în Franţa erau carlişti, şi printre dânşii Prinţul alesese pe un locotenent Teodoru ca secretar; cum a aflat Duca – pe atunci ministru de interne – despre îndeletnicirile lui Teodoru a dispus rechemarea lui imediată şi omul a lăsat în locul său, provizoriu, pe fratele nevestei sale, tânărul Puiu Dumitrescu. Acesta abia îşi trecuse bacalaureatul în Bucureşti şi se încurcase, apoi se însurase împotriva voinţei părinţilor săi, cu d-na Jeny, nepoata lui madame Lorentz[12], „ospitalieră" în afară de rândurile Maltei. Colonelul şi doamna Dumitrescu (viitoarea „mama Gica", cum sunau dedicaţiile Regelui pe fotografii) îşi dăduse odrasla afară, şi odrasla – fără franc dar cu Jeny – se refugiase la Paris la soru-sa Teodoru. Odată intrat în serviciul Prinţului, pentru un dibaci fără scrupule ca dl. Puiu, a fost floare la ureche să transforme un provizorat într-un definitivat. Dacă Duca nu rechema pe locotenentul Teodoru, poate că nu se făcea Restaurația şi că nu intra generalul Dumitrescu la puşcărie[13]. Mai ştii?

Puiu Dumitrescu care ţinea pe Rege prin Lupeasca simţea că împăcarea cu Prinţesa Elena şi o posibilă îndepărtare a târfei ar fi putut zădărnici toate proiectele sale de viitor. Şi s-a pus pe lucru, pe de o parte să strice raporturile abia reluate dintre Carol şi Elena, pe de alta să aducă pe jidoavcă cât de repede în ţară. Cu

[12] Madam Lorentz, patroana cunoscutei case „de întâlnire" din Calea Plevnei, a avut 3 fete. Una din ele, Florica, s-a măritat cu căpitanul Christescu, un ţicnit care a fost şi pretendent la Tronul Albaniei. Jeny era fiica lor, şi frumuşică de pica, s-a căsătorit întâi cu Puiu Dumitrescu, apoi după ce acesta a lăsat-o, cu Răteanu, fiul unui spiţer din Iaşi, care a lăsat-o şi el ca să ia pe Pussy Callimachi. Ca să obţie divorţul, Puiu a dăruit d-nei Jeny un imobil în Bulevardul Ferdinand, imobil cu 11 apartamente.

[13] Scris între condamnarea generalului Dumitrescu şi casarea sentinţei sale.

toate uneltirile lui Puiu, partida n-a fost considerată ca pierdută de oamenii cumsecade, până la sfârşitul lui august, când, pe această chestiune era chiar să plece Guvernul Maniu – şi până n-a venit în ţară Lupeasca. În iunie şi în iulie, militarii se ţineau încă dârji; nu ieşisem din epoca eroică a Restaurației şi ofiţerii din jurul Regelui mai aveau multă trecere. Întâlnind la Sinaia, la sfârşitul lui iulie pe unul din aghiotanţii regali, acesta n-a ezitat să-mi spună că Regele trebuia să se împace cu Prinţesa şi că, dacă Lupeasca s-ar aventura în România, va fi împuşcată. Mă întreb dacă bravul colonel ştia că în acel moment „dama" era pe drum de seară spre ţară (cum scrie Iorga), adusă de mână de alt suspect, de Manoilescu.

M-a luat firul scrisului şi m-a dus prea departe. Să revenim la Bucureşti. Ultima mea audienţă a avut loc în ziua de 8 iulie. Am plecat după două zile la Breasta şi de acolo la Sinaia unde am redactat memoriul destinat Regelui. Am rugat pe Nicu Ottescu să mi-l copieze pe hârtie frumoasă şi în ziua de 2 august l-am înaintat în plic închis Majestăţii Sale, însoţit de o scrisoare. N-am cerut altă audienţă fiindcă voiam ca Regele să fi citit memoriul meu înainte de a relua cu dânsul conversaţiile începute. Reproduc aici scrisoarea şi memoriul fiindcă din ele reiese limpede cum vedeam eu situaţia în acel moment şi care erau bazele politice, economice şi sociale pe care socoteam că s-ar fi putut reface ţara[14]. Memoriul din 2 august a servit de bază tuturor negocierilor mele politice până la formarea Ministerului Iorga în aprilie 1931. Toate ideile cuprinse în memoriu, aprobate principial de Rege în conversaţiile avute cu dânsul, se încadrează în punctele programatice însemnate mai sus drept concluzii ale audienţelor mele. Regele binevoise a se declara de acord chiar cu consideraţiile de ordin critic de la începutul memoriului, pe care le schiţasem în cursul audienţelor.

Iată scrisoarea:

SIRE,

Rog pe Majestatea Voastră să binevoiască a citi alăturatul memoriu în care, conform înaltei autorizaţii ce mi-a fost dată, am încercat să schiţez în liniile sale generale situaţia actuală politică şi economică. Mai mult din punct de vedere economic, căci latura economică determină acordul momentului.

Deşi am căutat să fiu cât se poate de concis, memoriul meu a ieşit cam lung. Îndrăznesc totuşi să rog respectuos pe Majestatea Voastră

[14] Memoriul a fost remis numai Regelui. Mai târziu, în septembrie cu autorizaţia Sa am remis un exemplar lui Titulescu. Tot cu autorizaţia Regelui, *Epoca* a reprodus pe la sfârşitul lui octombrie şi noiembrie, părţi din el.

să-mi facă cinstea şi favoarea de a-l citi, fiindcă din acest examen sinoptic al desfăşurării evenimentelor din ultimele vremuri, se pot trage concluzii utile pentru viitor.

Sunt părţi în acest memoriu, mai ales pe la sfârşit, în care nu am putut decât să conturez subiectul pentru a nu lungi prea mult manuscrisul. Aş dori foarte mult să dezvolt verbal aceste părţi, înaintea Majestăţii Voastre, cu prilejul unei audienţe pe care îmi voi permite să o solicit de la Majestatea Voastră, îndată ce voi putea fi primit.

Rog pe Majestatea Voastră să binevoiască a primi etc. etc.

Iată şi memoriul:

MEMORIU

asupra situaţiei politice şi economice

> La breve destinee de ce que l'on appelle la democratie dans l'antiquite m'a foit sentir que le propre de cet regim n'est que de consommer ce que les periodes d'aristocratie ont produit. La production, l'action, demandaient un ordre puissant. La consommation est moins exigeante: ni le tumulte ni la routine ne l'entravent beaucoup. Des biens que les generations ont lentement produits et capitalise, toute democratie foit un grand feu de joie. Mais une flamme est plus prompte à donner des cendres que le bois du bucher ne l'avait ete à murir...
>
> *Charles Mauras*

I. Consideraţii generale.

Ţara noastră se zbate de la război încoace în greutăţi cu atât mai apăsătoare cu cât puterea de rezistenţă a organismului nostru social slăbeşte din zi în zi.

Criza este generală şi totală: ea este de ordin material prin ruina progresivă a producţiei agricole, industriale şi comerciale – şi de ordin moral prin prăbuşirea încrederii producătorilor în întreprinderile lor, a capitaliştilor în producători şi a tuturor cetăţenilor în posibilitatea unei schimbări în bine sub regimul actualelor noastre aşezări politice şi sociale.

Sărăcia şi insuccesul ultimelor Guverne de a o vindeca au îndrumat populaţia tot mai mult, în urmărirea câştigului, pe căile extralegale şi extramorale. Respectul ierarhiei valorilor şi al principiului autorităţii de Stat a fost adânc zdruncinat. Mai mult ca oricând, lipsa de remuneraţie echitabilă a muncii, paralizia producătorilor determinată de lipsa unei organizări raţionale şi de

scumpetea uzurară a creditului împing astăzi evoluţia noastră socială spre fraudă şi spre anarhie.

Fără îndoială aceste stări de lucruri sunt datorate în mare parte războiului şi procesului de adaptare a ţinuturilor alipite la o viaţă comună cu Vechiul Regat. Dar dezechilibrul belic şi postbelic nu poate explica, singur, neputinţa noastră de normalizare atât pe terenul politic cât şi pe cel economic.

Cauza profundă a crizei atât de grave prin care trecem trebuie căutată aiurea şi cred că se poate găsi într-o concepţie greşită de îndrumare a Statului, concepţia căreia am închinat, de la război încoace, toate puterile noastre, istovindu-le.

Supuse de veacuri atotputerniciei otomane şi cupidităţii fanariote, socotite ca bunuri de schimb şi ca pământ de pradă în luptele dintre ruşi şi turci – Principatele Române, maltratate şi ruinate, se trezesc în a doua jumătate a veacului al XIX-lea la o viaţă de sine stătătoare şi în scurtă vreme trec din cea mai umilă stare de robie şi de inconştienţă naţională, prin Autonomie, Unire şi în sfârşit prin Independenţă la starea de Stat conştient în înţelesul modern al cuvântului.

Nu este locul aci să analizăm metodele şi principiile aplicate de către generaţiile care ne-au precedat în acele solemne începuturi ale unei vieţi noi. Oamenii din 1848 şi din 1878 au făcut ce au putut şi cum s-au priceput mai bine; faptele lor au fost cercetate, comentate, şi asupra chestiunii de a se şti dacă şi cum s-ar fi putut face mai bine, s-a scris destul. Să nu uităm că bunăvoinţa nu era atunci ajutată de experienţă şi că criteriile, în materie de guvernare, stau încă în acele timpuri sub influenţa romantismului politic şi a curentelor revoluţionare ce se întinseseră în 1848 şi în anii următori asupra întregului continent. Dar fără a reveni asupra unui trecut care aparţine istoriei, să ne fie îngăduit a reaminti că punctul de plecare în evoluţia Statului român modern a însemnat o rupere bruscă faţă de trecut şi că România constituţională a fost de la primii ei paşi îndrumată pe calea democraţiei integrale şi a celui mai aprig naţionalism.

Nesocotirea romantică a terenului pe care aveau să se dezvolte cele două principii, al democraţiei şi al naţionalismului, consfinţite ca singure mântuitoare de lumea întreagă, au dat României moderne acel aspect politic *sui generis* pe care probabil nu ni-l invidiază Europa, dar care a dus la un antagonism de interese, izvor depărtat al mai tuturor stărilor de dezechilibru moral şi material, pe care le constatăm astăzi.

Aceste două principii politice călăuzitoare: democratismul şi naţionalismul, n-au influenţat evoluţia noastră socială în aceeaşi

măsură. Explicația este simplă: ogorul românesc era mult mai pregătit pentru sămânța naționalismului decât pentru aceea a democratismului. Putem chiar zice, că pentru acesta din urmă nu era pregătit deloc. Auguste Comte precizează trei etape pentru evoluția istorică a popoarelor: cucerirea, apărarea, industria. Poporul românesc, întârziat în evoluția lui față de popoarele occidentale, se afla încă la începutul erei sale constituționale în etapa dintâi a cuceririlor (pe toate terenurile). Această etapă e nu numai propice ideologiei naționaliste, dar aș zice chiar că țelurile de atins în dezvoltarea ei nu sunt accesibile decât cu concursul unei asemenea ideologii. Ideologia democratică însă aparține etapei a treia, etapei dezvoltării industriale, etapă la care nu am ajuns nici astăzi.

Iată de ce, întrucât privește naționalismul nostru am putut fi încă de la începuturile noastre constituționale pe un teren real, iar întrucât privește democratismul ne-am aflat de la primii noștri pași pe un teren fictiv. Aproape o jumătate de veac am făcut naționalism politic și economic util – fiindcă era real, și democratism inutil – fiindcă era mincinos.

În perioada care se încheie cu războiul mondial, ideologia democratică neadaptabilă unei perioade de cuceriri ne-a dus la falimentul politic în care ne-au găsit marile prefaceri istorice. Ideologia naționalistă dimpotrivă a plămădit cheagul sufletesc mulțumită căruia poporul nostru a putut aduce jertfe și suporta suferințele care au izbutit la înfăptuirea României întregite.

Dar nu mai puțin însemnate pe terenul economic ca pe cel sufletesc au fost roadele ideologiei naționale în acea perioadă de cuceriri. Din punct de vedere național, atât coarda politică cât și cea economică au vibrat într-un acord armonic. Raționalizarea culturii mari agricole, liberarea căilor de comunicație de sub jugul speculei străine, crearea Băncii Naționale și a unui solid regim monetar bazat pe etalonul aur, înființarea institutelor de credit și a băncilor românești, încurajarea industriei indigene etc. au fost treptele pe care le-am suit până la război sub imboldul unui naționalism sănătos. S-a creat astfel Statului român o armătură indispensabilă existenței sale. Întregul edificiu al economiei noastre naționale s-a construit însă nu numai fără nici o fobie împotriva experienței și a capitalului străin, dar chiar în mare parte cu ajutorul lor.

În rezumat bilanțul nostru se încheie pentru perioada care a precedat războiul într-un echilibru acceptabil: minus-valuta unui democratism fictiv fiind compensată prin plus-valuta unui naționalism politic și economic, real și bine chibzuit.

Echilibrul acestui bilanț se rupe însă după război. Ficțiunea democratică continuă mai departe, cu deficit sporit, fiindcă sub imboldul demagogiei născute pe urma sufragiului universal minciuna crește din zi în zi, aparențele și vorbele goale luând tot mai mult locul realităților și al faptelor. Pe de altă parte, pe terenul economic cel puțin, un naționalism rău înțeles și exagerat își pierde busola, trece și dânsul de la realități la ficțiuni, devine strâmt și amenințător – într-un cuvânt intră în absurd. Plus-valuta naționalismului dinainte de război devine și pe acest teren o minus-valută. Ideologia care a contribuit mai mult la înfăptuirea României Mari, de astă dată greșit aplicată, sapă temeliile edificiului pe care ea însăși s-a străduit să-l ridice.

Purtați de iluzii și îmbătați de vraja cuvintelor, protagoniștii acestui naționalism economic, care din nenorocire au fost în același timp și îndrumătorii tuturor Guvernelor noastre de la încheierea păcii și până azi, au închis cu îndărătnicie ochii în fața acestor două adevăruri:

1) Posibilitățile de refacere economică de pe urma unui război și de normalizare monetară de pe urma unei inflații, sunt realizabile pentru orice țară *în funcție de rezervele de bogății acumulate din generație în generație sau de posibilitățile eforturilor de supraproducție într-un moment dat.*

2) Interdependența economică între diferitele țări ale Europei este un imperativ categoric nu numai pe cale de consecință a conjuncturilor războiului, dar încă și mai ales, *în virtutea tendințelor sociale și scopurilor politice mărturisite astăzi de omenirea întreagă.*

România este singura țară din lume care în politica ei din ultimii ani a nesocotit aceste adevăruri. Rezultatele se văd.

II. Greșelile săvârșite.

Din considerațiile ce preced se degajează concluzia că toate scopurile urmărite pe căi greșit alese nu puteau fi atinse. Bunele intenții și sincerele sforțări spre o îmbunătățire a situației nu puteau duce decât la succese efemere, la ameliorări vremelnice și mai mult aparente, iar mai devreme sau mai târziu la un faliment general.

Din greșita îndrumare de Stat a ultimilor ani, voi sublinia aici trei puncte fiindcă ele grupează inițiative (sau lipsuri de inițiativă) ce au influențat adânc stările de azi, și constituie totdeodată centre în jurul cărora ar fi urmat să se dezvolte în viitor acțiunea noastră de refacere și de tămăduire. Aceste trei puncte sunt: 1) *Nesocotirea factorului „producție"*, 2) *Romantismul monetar* și 3) *Ideologia contabilistică.*

1) Nesocotirea factorului „producție".

Situația României după încheierea păcii ar fi putut să fie excelentă din punctul de vedere al producției. Războiul, mai ales un război lung, tulbură înainte de toate pe acest teren al producției raporturile industriale și comerciale. Distrugerea materială de fabrici și uzine sau adaptarea lor pentru fabricații de război (arme și muniții), pierderi de personal tehnic și schimbări de condiții pentru recrutarea mâinii de lucru, pierderi de debușeuri, greutăți de transporturi, dificultăți de investiții (totuși indispensabile), zdruncinarea creditului și crizele monetare sunt atâția factori care îngreunează refacerea industrială a unei țări. Producția agricolă dimpotrivă nu e supusă la mai nici una din aceste dificultăți, în urma unui război. Pământul rămâne tot pământ oricât ar fi fost călcat de vrăjmaș. Consumarea stocurilor și reducerea producției câmpului prin mobilizarea mâinii de lucru în timpul războiului ridică prețurile și compensează după război zdruncinarea creditului, singurul neajuns belic pe care trebuie să-l suporte și agricultura.

Țară „eminamente agricolă" România trebuia să se găsească după război într-o situație bună chiar foarte bună, dacă unicul ei instrument de producție nu ar fi fost ca și scos din uz. Fără a mai ține seamă de faptul că o bogată producție agricolă ar fi împiedicat prăbușirea monedei noastre în măsura în care s-a produs, este învederat că scăderea leului permițând degrevări ieftine și beneficii mari care nu erau toate fictive, ar fi compensat în bună parte greutățile transporturilor.

Prima grijă, grija esențială, grija unică a Guvernelor de după război trebuia deci să fie sporirea cu orice preț a producției noastre agricole și punerea ei în valoare (refacerea rapidă a transporturilor, organizarea creditelor și desfacerii etc.). În locul acestei preocupări de ordin real, Guvernele românești, sub imboldul romantic și demagogic al ficțiunilor naționaliste și democratice s-au precipitat în înfăptuirea reformei agrare, uitând în serviciul intereselor momentane electorale interesele permanente și superioare ale țării.

Nimeni nu contestă necesitatea unei reforme agrare în țara noastră, mai ales față de stările sufletești create în timpul războiului. Ea putea să fie înfăptuită fără nici un pericol pentru producția noastră agricolă dacă ar fi fost desăvârșită după criterii economice, iar nu după criterii politice și juridice. Quasi gratuitatea și procedura exclusiv juridică în înfăptuirea reformei agrare au pus de la început pecetea falimentului pe o operă care putea fi rodnică. S-a distrus dintr-o dată instrumentul de producție existent, cultura mare, și

nu s-a înlocuit decât prin liste de împroprietărire și certificate de proprietate. Am demonstrat într-o lucrare apărută în 1913 (și argumentele mele nu au putut fi combătute decât prin invective de întrunire publică) că țara noastră fiind o țară exportatoare de cereale este condamnată la cultura mare (care singură permite reducerea spezelor de producție și de manipulare iar drept consecință dă posibilitatea de concurare pe piețele mondiale importatoare). Această cultură mare nu este câtuși de puțin incompatibilă cu proprietatea mică; cooperația, mutualitatea, asociația ne dau formule excelente de împăcare între două noțiuni numai în aparență antagoniste. Făcutu-s-a ceva în această direcție în momentul când s-a distrus încercatul nostru instrument de producție agricolă (cultura mare)? Încercatu-s-a măcar să se facă – cu toate dificultățile ce rezultă din deducțiile economice – din proletarul împroprietărit un adevărat producător agricol? Răspunsul îl poate da oricine, categoric: nimic.

Distrugerea demagogică a celui mai important instrument economic curat românesc a fost cea mai mare greșeală săvârșită după război. Pentru completarea dezastrului pe terenul producției, o politică de strâmt și de neînțeles naționalism și etatism (acesta în înțelesul mai mult politic decât economic) a împiedicat dezvoltarea născândei noastre industrii miniere – iar o greșită politică bugetară și financiară a paralizat și a compromis prin inaniție cele câteva focare industriale pe care le preluasem odată cu ținuturile alipite.

2) Romantismul monetar.

Inflația monetară din timpul războiului și de după război a împins fatal moneda noastră pe panta devalorizării. Pierderea stocului metalic al Băncii de Emisiune depozitat la Moscova, scăderea producției, schimbul nechibzuit al rublelor și coroanelor și dezechilibrul balanței de plăți în țară și în străinătate au accelerat mișcarea. Față de dezastrul monetar Guvernele noastre și-au încrucișat întâi brațele și n-au făcut nimic; mai apoi le-au descrucișat și au făcut gesturi, dacă nu inutile, cel puțin inoperante. S-a încercat, dacă ceva s-a încercat, politică de prestigiu. Leul nu putea să cadă fiindcă... era românesc! Alexandru Prieteanu și subsemnatul am analizat în numeroase lucrări și conferințe, încă din anul 1922 toate datele problemei arătând că singura soluție era mai întâi stabilizarea și apoi înlocuirea monedei devalorizate printr-una intactă. Glasurile noastre s-au pierdut în deșert. Ani de-a rândul – prețioșii ani când criza economică nu izbucnise încă în Europa apuseană și când capitaluri ieftine și abundente ar fi putut să ne salveze gospodăriile, dacă ar fi găsit la noi un instrument de schimb stabil – ani de-a rândul

am fost alintați în suferințele noastre cu lozinca revalorizării leului pe baza dragostei ce i-o purtam și a „teoriei" consolidării României Mari. Producătorii (?) erau îndemnați prin discursuri patriotice să sporească producția țării (fără să li se pună și mijloacele la dispoziție) iar creșterea (?) leului era pusă în directă legătură cu echilibrarea bugetului. Este inutil să insistăm asupra acestei politici cunoscută de toată lumea (și dezaprobată de toată lumea).

În fine târziu, după ce mijloacele de producție ale țării au fost aproape sclerozate prin scumpetea cămătărească a creditelor, în conjuncturi mondiale cât se poate de nefavorabile pentru migrația capitalurilor – s-a realizat și stabilizarea noastră monetară. Această stabilizare s-a făcut în condiții cât se poate de rele:

a) fiindcă cota de stabilizare s-a fixat prea sus față de cursul leului;

b) fiindcă împrumutul de stabilizare a fost mult prea redus (tot preocuparea echilibrului bugetar) și sumele astfel dobândite n-au fost suficiente pentru soldarea unui pasiv care apasă și astăzi asupra elasticității noastre economice;

c) fiindcă nu s-au procurat odată cu stabilizarea posibilități de credit ieftin pentru dezvoltarea producției naționale și pentru degrevarea producătorilor copleșiți de datorii și prin urmare paralizați în mișcările lor.

Experți dubioși, mai mult samsari și bancheri decât economiști dezinteresați, s-au preocupat numai de situația Băncii de Emisiune, cu iluzia că o Bancă Națională întărită va putea dăinui într-un Stat dezorganizat și sleit.

Stabilizarea monetară nu trebuia considerată ca o operațiune finală și de sine stătătoare. Ea era numai o etapă pe calea asanării noastre economice, și numai un inel dintr-un lanț. Cu un inel, fie el și de aur, nu poți face nimic când ai nevoie de un lanț. Stabilizarea trebuia să constituie numai o fixare momentană a instrumentului de schimb mulțumită căruia, printr-o acțiune complementară, urma să fie normalizată circulația, normalizate schimburile și normalizate creditele. E de ajuns să constatăm că, un an după stabilizare, circulația noastră monetară a scăzut de la 21 la 18 miliarde, că dobânda s-a menținut între 20% și 35%, că investițiile particulare de capital străin au fost aproape nule în acest răstimp – pentru a evidenția că stabilizarea noastră monetară, realizată prea târziu, izolată în timp între o perioadă de romantism economic și alta de incompetență specială și generală, izolată în spațiu prin lipsa legăturilor necesare dintre Institutul de Emisiune și factorii producători – a fost o operațiune greșit concepută și incomplet executată.

3) Ideologia contabilistică.

Atingem aici buba cea mare. România întregită urmărește de la înființarea ei și până azi realizarea unui ideal de contabilitate. Ca și când, „in abstracto" raportul între două obiecte ar putea înlocui însești obiectele. Această enormă eroare a fost matca tuturor celorlalte câte s-au săvârșit și obârșia tuturor mizeriilor noastre morale și materiale.

Țin să evit orice confuzie: nu mă gândesc câtuși de puțin să contest într-o operă de refacere importanța ordinei în socoteli și necesitatea unui buget de cheltuieli și de venituri ordinare echilibrat. Dar mă ridic cu energie împotriva credinței că echilibrarea bugetului trage după sine normalizarea condițiilor economice și financiare ale unei țări, și că în consecință această echilibrare trebuie urmărită cu sacrificiul oricărei alte preocupări. Orizontul omului de Stat nu poate fi astfel mărginit la orizontul special al unui șef-contabil.

O țară încercată printr-o criză economică nu-și poate vindeca rănile și normaliza situația decât printr-o plus valută a producției. Orice altă rețetă e praf în ochi. Desigur că acest excedent de producție nu se poate realiza fără multă chibzuială și prin urmare cu bună regulă în conturi, dar înainte de toate trebuie spor la muncă, cu alte cuvinte libertate pentru producător, maximul de randament pentru unelte și maximul de rentabilitate pentru materia primă. Toate aceste condiții cer însă investiții, investiții și iarăși investiții. Credința că strângându-ți cureaua și nemaiproducând nimic poți să te îmbogățești nu mai este o nobilă utopie ci o grosolană eroare.

Regimul de restrângere (și constrângere) sub care a lâncezit țara românească de la război încoace, idealul urmărit de exclusivă echilibrare a bugetelor prin reducerea cheltuielilor (chiar a celor necesare) și suprimarea investițiilor productive au dus pe de o parte la o fiscalitate excesivă, pe de alta la sleirea izvoarelor de producție, într-un cuvânt la o stare de scleroză economică.

Această stare patologică a economiei noastre este atât de gravă astăzi, încât numai mijloace eroice mai pot scăpa țara de falimentul general către care, fără cuvenita reacțiune, ne îndreptăm de acum înainte cu viteză accelerată.

III. Îndreptarea situației.

Îndreptarea stărilor de azi se poate concretiza într-o formulă simplă: normalizarea producției prin ridicarea producătorilor. Pentru realizarea acestui postulat, dată fiind greșita îndrumare imprimată întregii noastre vieți economice, măsurile parțiale, sporadice, nearticulate într-un plan general de refacere trebuiesc lăsate la o parte ca inoperante.

Toate inițiativele de îndreptare trebuiesc încadrate într-un plan general, alcătuit în mod rațional pe baza unei orientări economico-financiare cu totul diferită de cea urmată până azi.

Trebuie să inaugurăm, în ceasul al unsprezecelea, o nouă politică financiară, bugetară și monetară și trebuie să începem cu toată vigoarea ce ne-a mai rămas o acțiune de salvare imediată a principalei noastre ramuri de producție, a agriculturii.

Restul va veni de la sine.

Lozinca Guvernului de mâine trebuie să înceteze de a fi echilibrarea bugetului cu orice preț. Ea trebuie să fie: înzestrarea producătorilor cu puterea morală și cu mijloacele materiale necesare sporului de producție care singur poate scăpa țara de falimentul care ne amenință.

În acest scop, bugetul trebuie împărțit în două părți, care în realitate reprezintă două bugete distincte, deosebite și prin obiectul lor și prin mecanismul alcătuirii lor. Vom avea astfel un buget ordinar cuprinzând cheltuielile de funcționare și întreținere ale organismului de Stat precum și sumele destinate cupoanelor și amortismentului Datoriei Publice consolidate – și un buget extraordinar cuprinzând cheltuielile de investiție necesitate de refacerea și de punerea la punct a întregului nostru aparat economic precum și cheltuielile necesitate de lichidarea pasivului neconsolidat.

Bugetul ordinar va fi alimentat la venituri din resursele permanente ale Statului, adică de impozitul direct, de impozitele indirecte și de veniturile bunurilor, întreprinderilor și monopolurilor Statului. Bugetul extraordinar va fi balanțat la venituri numai cu intrările excepționale produse din împrumuturi, din prime de concesiune sau din orice sume recuperate pe altă cale decât aceea a veniturilor ordinare (despăgubiri de război, vânzări de bunuri etc.).

Viramente de sume din bugetul ordinar în cel extraordinar se vor putea face, în caz de excedente, la încheierea bugetului ordinar. Asemenea viramente nu se vor putea însă face niciodată din bugetul extraordinar în cel ordinar.

Stabilirea a două bugete va permite mai cu ușurință aplicarea a două principii contradictorii: compresiunea pentru cheltuielile bugetului ordinar și larghețea pentru cheltuielile bugetului extraordinar.

Ambele bugete vor trebui să fie alcătuite cu cea mai atentă chibzuială dar spectrul deficitului nu trebuie să mai domine, ca până acum, situația.

Pentru bugetul ordinar, cea dintâi grijă a zilei de mâine va

trebui să fie amendarea excesivei fiscalități care în epocile de sărăcie și de refacere istovește pe contribuabil și paralizează efortul producătorilor în străduințele lor spre mai bine. Minusul de venituri ce va rezulta din îngrădirea fiscalității va trebui compensat prin reducerea cheltuielilor ordinare. Socotesc că nimic nu este mai ușor în momentul de față, date fiind abuzurile care s-au făcut în ultima vreme la capitolul personalului, capitol ce va reprezenta două treimi din viitorul buget. Fără a intra aici în amănunte cred că s-ar putea reduce (și va trebui să se facă) 50% din sumele prevăzute la acest capitol. Chiar cu sporurile anuale inevitabile (interese și amortizări) provenite la capitolul Datoriei Publice din datoriile consolidate prin bugetul extraordinar, cred că s-ar putea astfel echilibra bugetul ordinar. Dar chiar dacă nu s-ar putea echilibra, mai bine un deficit cinstit decât un echilibru fictiv bazat pe o fiscalitate sterilizantă.

Elasticitatea bugetului extraordinar va fi determinată de creditul țării și de conjuncturile internaționale care vor contura posibilitățile de valorificare ale acestui credit. în aplicarea acestor principii va trebui să se țină seamă de rentabilitatea directă sau indirectă a investițiilor ce se vor face, de posibilitățile de consolidare ulterioară a eventualelor deficite și de necesitatea menținerii stabilității și solidarității monetare.

Va trebui să se recurgă la împrumuturi numai pentru investițiile indispensabile dar cu rentabilitate nulă sau numai cu rentabilitate indirectă. În această categorie intră investițiile necesitate de refacerea și de completarea căilor de comunicație și de punerea la punct a apărării naționale.

În ce privește căile ferate și șoselele, principiului regiei autonome este bun cât e vorba de a se scoate aceste exploatări de sub influența vicisitudinilor politice și a inerției administrației de Stat – dar este greșit întrucât privește independența lor bugetară. Căile de comunicație, căile ferate mai ales, într-o perioadă de refacere economică sunt instrumentul cel mai eficace al acestei refaceri înseși; a cere unei politici tarifare de transporturi un echilibru bugetar de exploatare ar fi a compromite obiectivul principal (normalizarea producției) în favoarea unui obiectiv secundar (balanța de conturi). în perioada în care ne aflăm, căile ferate, căile de comunicație în genere (inclusiv porturile) nu-și pot încheia și nu trebuie să-și încheie bugetele (exploatare și investiții) decât cu deficite și chiar cu deficite însemnate care rămân să fie recuperate de Stat ulterior, prin augmentarea veniturilor sale în funcție de propășirea generală a economiei naționale.

Pentru toate investițiile cu rentabilitate certă (exploatarea pădurilor, a pescăriilor, a terenurilor inundabile etc.) cea mai bună formulă este concesiunea sau asociația după formule variabile ce rămân a fi determinate caz cu caz.

În alcătuirea bugetelor, în determinările apelului la capitaluri sub o formă sau alta (e vorba de capitalurile străine, căci românești nu există încă) – nu trebuie pierdută din vedere nici o clipă situația monetară. Dacă normalizarea economică se reduce în ultima analiză la sporirea producției, recte la noi la sporirea producției agricole – aceasta nu se poate concepe (după cum voi arăta mai la vale), fără o ieftinire imediată a creditului, adică a banului. O asemenea ieftinire nu este însă posibilă fără o sporire a circulației monetare. Am arătat mai sus greșeala stabilizării noastre care s-a făcut în condiții neprielnice, cu o scădere a circulației de la 21 la 18 miliarde lei. Sporirea circulației noastre este un imperativ categoric fără de care orice încercare de ameliorare a situației este zadarnică. Ea nu poate fi însă realizată prin scont, din cauza sclerozei creditului în stratul producătorilor și comercianților și nici prin cumpărare de devize fiindcă o asemenea operațiune efectuată pe bază de ofertă (a leului) iar nu de cerere, ar duce repede la o scădere a cursului monedei noastre. Singura posibilitate rămâne introducerea de devize prin canalul întreprinderilor concesionare sau cointeresate și întrebuințarea lor în țară pentru plăți la fața locului. Devizele provenite din exportul cerealelor vor merge într-adevăr mai toate la plata datoriilor agricultorilor, în mare parte bazate pe credite străine, vor merge prin urmare la echilibrarea balanței de conturi internaționale și nu vor servi la sporul circulației (dolarii și livrele vor fi schimbați în lei pentru plata mărfii agricultorilor – leii vor fi schimbați din nou în dolari și livre pentru plata creditorilor străini). Numai devizele care vor intra în țară pentru plata muncilor și materialelor indigene au șanse să rămână în tezaurul Băncii Naționale și să pună astfel în circulație lei noi.

Creditele în bănci fiind astăzi pasive (adică cu mișcare îndreptată din țară înspre străinătate) din cauza sclerozei debitorilor, singurele mijloace de introducere a unor asemenea devize generatoare de lei sunt, prin urmare, împrumuturile de Stat destinate investițiilor în lucrări indigene și concesiunile sau cointeresările care comportă asemenea lucrări. Socotesc conjunctura concesiunilor și cointeresărilor, datorită șomajului și crizei de debușeuri industriale în Apus că e mult mai favorabilă în momentul de față decât conjunctura împrumuturilor de Stat, prea puțin remuneratoare pentru capitaliști cu rezerve reduse.

În concluzie, atât în interesul unei cât mai repezi normalizări economice, unei cât mai complete valorizări a bogățiilor noastre azi improductive, cât și în interesul consolidării noastre monetare – Guvernul de mâine va trebui să alcătuiască un program rațional de exploatare a bunurilor Statului în colaborare cu capitalul străin, în cadrul unei politici financiare și bugetare mai elastice și în afară de preocupările idealului strict contabilistic, urmărit până acum.

Dar principala grijă a Guvernului de mâine va trebui să fie refacerea noastră agricolă. Celelalte ramuri de producție, reduse în importanță și secundare față de cea agricolă, își vor putea recâștiga vigoarea în cadrul măsurilor generale ce vor decurge dintr-o politică economică mai bine chibzuită. Pentru restabilirea normalității în producția noastră agricolă, aceste măsuri de ordin general ar fi insuficiente, căci neputința agricultorilor este mare și ruina lor aproape consumată. Înainte de a putea recurge la creditul ieftin prin colaborarea capitalului străin și a asigura astfel viitorul agriculturii noastre, trebuie să limpezim trecutul și să punem pe producătorii noștri în măsură să realizeze un efort productiv în loc să-și sleiască puterile ca astăzi, într-o luptă sterilă pentru existență, de la o zi la alta.

Din cauza conjuncturilor postbelice aproape întreg activul producătorilor agricoli este astăzi egal cu pasivul lor. Beneficiile de exploatare – când sunt – abia acoperă plata dobânzilor și a dărilor către fisc. Statul ca reprezentant al comunității și al intereselor permanente ale neamului are datoria să intervină în favoarea unor debitori de la salvarea cărora depinde însuși viitorul țării și care nu au ajuns în starea în care se află din vina lor, ci din cauza împrejurărilor a căror răspundere ei nu o au.

O asemenea acțiune de degrevare ar trebui, strict vorbind, întinsă la toate categoriile de producători. Pentru a nu impune însă Statului sacrificii prea mari, acțiunea de degrevare ar putea fi mărginită la debitorii agricoli, în beneficiile cărora nu se vor găsi încă multă vreme, în condițiile libere ale creditului, excedentele necesare pentru amortizarea datoriilor din trecut. Raporturile economice agricole odată normalizate – comerțul și industria își vor putea recupera și ele elasticitatea de credit necesară, prin propriile lor forțe.

Pe baza acestor considerații pasivele producătorilor agricoli ar urma să fie reduse prin intervenția Statului cu o cotă care ar rămâne de fixat, dar care noi credem că n-ar trebui să fie mai mică de 50%, căci cel puțin atât reprezintă astăzi, în aceste pasive, acumularea dobânzilor excesive. În această ipoteză, pe de o parte debitele în cont

curent şi portofoliile la bănci, pe de altă parte datoriile ipotecare la particulari, la societăţi sau la bănci ar urma să fie preluate în proporţie de 50% de către Stat. Statul ar lichida această cotă fie în numerar, dobândit pe cale de împmmut, fie prin titluri de rentă după cum s-ar înţelege cu fiecare creditor[15]. Debitorul, pentru partea din datorie pe care Statul ar prelua-o asupra lui, ar contracta o datorie corespunzătoare către Stat, rambursabilă într-un termen lung (30-40 de ani) cu o dobândă cât se poate de redusă. Statul ar lua ipotecă legală asupra bunurilor debitorului, ipotecă care, în subsidiar, ar mai împiedica pe debitorii imprudenţi să contracteze din nou datorii nesăbuite şi ar mai putea servi în acelaşi timp, mânuite de Statul creditor ca gaj, în anumite condiţii, creditului agricol ieftin ce trebuie înfiinţat în vederea investiţiilor productive.

Deoarece în aceste conturi debitoare ale agricultorilor va trebui să se facă, după cum e de la sine înţeles, oarecare discriminări, suma de plătit va fi mult mai mică decât jumătate din debitele actuale, fără a mai vorbi de reducerea conturilor şi datoriilor în vederea achitării lor. Socotim că o sumă de 15 miliarde lei ar fi suficientă pentru degrevarea agriculturii şi calculând pentru această sumă o dobândă de 10% ar urma să mărim datoria noastră publică cu 15 miliarde lei hârtie şi să îngreunăm bugetul Statului cu o sumă anuală de circa 1 1/2 miliarde. Ţinând socoteală că întreaga datorie publică a României Mari se urcă la circa 150 miliarde lei hârtie, adică la mai puţin de 5 miliarde lei aur, o sporire a acestei datorii cu încă o jumătate miliard lei aur nu trebuie să ne înspăimânte pentru scăparea ţării de faliment. Chiar cu o datorie de 6-7 miliarde lei aur, situaţia României rămâne din acest punct de vedere strălucită, faţă de celelalte ţări ieşite din război.

Nu putem însă privi cu acelaşi optimism sporirea sarcinilor bugetare anuale cu suma de 1 1/2 miliard lei hârtie la care va trebui să se mai adauge suma de circa 5-600 milioane lei tot hârtie pentru subvenţia anuală a creditului agricol despre care vom vorbi imediat. Pentru aceste sarcini bugetare noi, nu va mai fi posibil să găsim sporuri corespunzătoare la venituri, căci pentru favorizarea procesului de refacere economică va trebui să nu mai intensificăm constrângerea fiscală, ci dimpotrivă să o uşurăm. Nu rămâne pentru compensarea acestor sarcini noi decât comprimarea cheltuielilor ordinare actuale[16].

[15] Această cotă ar putea fi redusă întrucât priveşte plata ei către Stat, micşorându-se din oficiu cu 10-15% debitele actuale. Toţi creditorii ar primi bucuroşi o asemenea reducere în schimbul lichidării a jumătate din datorii.

[16] Când s-au scris aceste rânduri (1930) comprimarea cheltuielilor bugetare ordinare nu prezenta dificultate.

Situaţia agricultorilor fiind astfel uşurată prin lichidarea trecutului, putem păşi mai departe pe calea refacerii economiei naţionale şi privi cu folos în faţă problema normalizării agriculturii. În această privinţă, ca pentru toate ramurile de producţie, problema se reduce la urma urmelor şi pentru agricultură, la o chestiune de credit. Chestiunea creditului se prezintă însă pentru agricultură în mod cu totul special. Agricultura are nevoie de credit foarte ieftin şi de termene foarte lungi. Dacă comerţul şi industria pot lucra cu termene de 100 zile şi cu dobânzi de 10-15%, agricultura nu poate plăti mai mult de 6-7% şi nu poate rambursa sumele împrumutate înainte de un an. Să nu uităm că prin natura lucrurilor agricultorul e greu mobilizabil şi nu se poate pune, ca şi comerciantul sau industriaşul, în raport direct cu capitaliştii, mai ales peste graniţă. Pe de altă parte, credite ieftine neputându-se concepe astăzi fără concursul capitalului străin, n-ar fi prudent să lăsăm acest capital străin să vie în contact direct cu agricultorul nostru nevoiaş şi dezarmat. Pentru toate aceste motive intervenţia Statului pentru înfiinţarea Creditului Agricol ieftin este indispensabilă.

Statul va trebui să intervină între capitalul străin şi agricultor; mulţumită garanţiei pe care el o va da, Statul va putea procura capitalul în condiţii mai favorabile, pentru a-i pune apoi la dispoziţia cultivatorilor prin Creditul Agricol în condiţii şi mai favorabile. Statul va trebui într-adevăr să intervie şi cu o subvenţie bugetară anuală care să permită reducerea dobânzilor exigibile de la agricultori până la 6 sau 7%. Statul garantând sumele împrumutate va lua ipotecă asupra bunurilor împrumutaţilor, fie direct, fie prin organul autonom al Creditului Agricol. Această ipotecă va veni în rang imediat după aceea constituită pentru degrevarea agricultorului.

Creditul Agricol fiind înfiinţat nu în favoarea agricultorilor (a căror soartă se îmbunătăţeşte prin proiectul de degrevare mai sus schiţat) ci în favoarea agriculturii, urmează ca întrebuinţarea împrumuturilor acordate printr-însul să fie supuse unui control. Disponibilităţile noi realizate de agricultori trebuiesc întrebuinţate numai în interesul exploatărilor agricole, iar nu pentru nevoile laturalnice, fie chiar legitime, ale proprietarilor. Spre a atinge acest scop, Creditul Agricol nu va împrumuta pe proprietari individual ci sub formă de asociaţie, întinderea minimă a asociaţiei se va fixa prin lege între 200 şi 500 hectare. Sumele fiind împrumutate asociaţiei, ele nu vor putea fi cheltuite pentru interesele personale ale unora dintre asociaţi, controlul făcându-se automatic de însişi asociaţii – ci întrebuinţate numai în folosul agricol al asociaţiei. Nu trebuie

pierdut din vedere că înființarea unor asemenea asociații agricole mai este și singurul mijloc de ameliorare tehnică a agriculturii noastre, dând micilor proprietari posibilitatea de a se folosi de mașini, de semințe selecționate, de metode raționale în muncă și în desfacerea produselor. Pe de altă parte numai asociațiile agricole, întrucât privește pe micii proprietari, vor putea oferi o garanție ipotecară serioasă capitalului pe care-l solicită, și dovedi și o forță de rezistență suficientă, în momentul valorificării producției, față de concurența culturilor cu întinderi mai mari.

Înființarea acestor asociații va trebui încurajată nu numai prin accesul la credit ieftin, dar încă prin degrevări fiscale speciale.

Pentru marii proprietari (de la 50 sau 100 hectare în sus), instituțiile de credit vor rămâne și de aici înainte instituțiile înfăptuite pe baza principiilor Creditului funciar rural. Creditul Agricol nu-i va împrumuta în numerar (imposibilitate de control la întrebuințare) dar va putea să-i debiteze în conturi speciale pentru cumpărări de mașini și unelte sau de semințe selecționate.

Diferența de dobândă plătită de Stat în favoarea împrumutaților Creditului Agricol se va considera ca o subvenție anuală dată agriculturii și nu va fi rambursată. Socotim că maximul acestei subvenții se va urca la 500 milioane lei anual. Este tocmai suma care s-a alocat în bugetul anului 1929 „ca ajutor agriculturii" și care s-a aruncat în vânt.

O nouă îndrumare a politicii noastre financiare, bugetare și monetare – o normalizare și o înviorare a producției noastre agricole vor fi sarcinile covârșitoare care vor apăsa pe umerii viitorului Guvern. O asemenea operă nu va putea însă fi realizată și prin urmare situația nu va putea fi îndreptată fără schimbări radicale și pe terenul etic, în obiceiurile și apucăturile noastre politice. Supralicitația electorală a partidelor, tirania proștilor și nepregătiților, șovăielile oamenilor bine intenționați dar slabi de înger și nevolnici trebuie să facă loc acțiunii bine determinate a oamenilor conștienți de datoriile și de drepturile unui Guvern, competenți și hotărâți, care să poată lucra în liniște și în afară de orice influență demagogică.

Regimul pseudo-democratic sub care trăim a distrus ierarhia valorilor nesocotind munca, cinstea și competența în favoarea intereselor electorale și considerațiilor de gașcă; a zdruncinat adânc principiul autorității de Stat subordonând toate actele de guvernământ intereselor celor mai meschine de partid; a slăbit în fine la extrem sentimentul răspunderii publice, prin impunitatea asigurată tuturor ca să se poată salva partizanii și prin declinarea

spiritului de inițiativă, diluare datorită sporirii neîncetate a funcțiilor și funcționarilor.

Funcțiile politice au ajuns să fie simple sinecuri destinate să procure traiul sau luxul (după categorii) oamenilor devotați și protejaților acestora. Sub pretext de succesive organizări s-a dezorganizat totul, și răspunderea, până la război concentrată, s-a luat din mâini determinate pentru a fi firimițată și nesocotită, fiindcă a devenit anonimă. Acest anonimat al răspunderii – și al inițiativei – este plastic concretizat prin regimul introdus în ultimii doi ani, al comisiilor, al consilieratelor tehnice și al delegațiilor. Pentru a se eluda răspunderea personală (puțin compatibilă cu incompetența) s-au creat în toate Ministerele, în toate administrațiile publice comisii peste comisii. Din informațiile pe care le-am putut culege acum, la Ministerul Agriculturii funcționează (?) peste 40 asemenea comisii (compuse din 5 până la 12 membri, toți plătiți cu jetoane însemnate); la Ministerul Finanțelor 23 (afară de comisiile de apel fiscal) – la Direcția Generală a Căilor Ferate 43. La Ministerul Muncii, la Sănătate, la Instrucție etc. și mai multe. Aceste comisii se înscriu cu zeci de milioane în bugetul Statului deși rezultatul practic al activității lor este egal cu zero. Singura lor menire este să acopere răspunderea „consilierilor tehnici", specialiști ai șperțului sau ai demagogiei care au dublat mai pretutindeni în Ministere pe directorii și directorii generali de carieră.

Pentru a se pune de acord Constituția, Statutul funcționarilor și intereselor de club s-a recurs nu numai la instituția „consilierilor tehnici" dar și la aceea a „delegațiilor". Persoane neîndreptățite să ocupe funcții de Stat (fie prin situația lor de deputați, senatori etc. – fie prin lipsa de titluri) sunt totuși chemate să exercite asemenea funcții „prin delegație" și bineînțeles cu lefuri și diurne grase care se adaugă la altele. Un mare număr de deputați, de senatori, de consilieri comunali sau județeni cumulează astfel salarii considerabile fără să aducă nici un folos Statului, comunei sau județului. Sunt persoane care acumulează până la 4 și 5 lefuri.

Nu numai în interesul bugetului, dar mai ales în interesul unei normalizări etice toate aceste comisii, consilierate tehnice, delegații trebuiesc tăiate dintr-o trăsătură de condei. În fiuntea fiecărui serviciu să fie un om cu simțul răspunderii sale; în fruntea fiecărui Departament, un om cu conștiința perfectă a acestui simț. Și în capul Guvernului omul care să poată centraliza toate aceste răspunderi și să știe să descurce la nevoie țele lor. Tot restul e de importanță secundară, și cele bune vin de la sine.

IV Posibilități de executare.

Necesitatea investițiilor în stil mare pentru refacerea utilajului țării și a unor însemnate sacrificii bănești pentru salvarea agriculturii, pe de o parte – tăieri sângeroase în bugetul ordinar, mai ales la personal pentru ușurarea sarcinilor extraordinare, pe de alta determină, din punct de vedere economic, cadrul activității viitorului Guvern.

Guvernul de mâine va trebui să dispună:

— de autoritate neîngrădită pentru a putea duce la îndeplinire grelele sarcini ce-i incumbă;

— de libertate în acțiune, care să nu fie stânjenită de nici o considerație în afară de interesul imediat al Statului și de nici un fel de legături personale sau de partid;

— de durată, căci numai certitudinea de a putea duce la bun sfârșit execuția unui plan determinat îndreptățește punerea lui în aplicare.

Aceste trei indispensabile însușiri ale viitorului Guvern de refacere nu ne par realizabile în nici o formulă de Guvern de partid sau de partide. Trecutul ne învață că chiar cei mai autorizați șefi de Guverne și de partide, cu mâinile legate de atâtea ițe ce se înnoadă de atâtea interese, cu nevoia de a trece orice hotărâre prin ciurul partizanilor trecând din șefi prin sub-șefi și agenți până la ultimul alegător – n-au putut niciodată realiza, nici măcar parțial, programul lor politic astfel cum îl concepuseră.

Un regim de partid sau de partide nu va putea da viitorului Guvern autoritatea de care are nevoie fiindcă partidul sau partidele vor constitui instanțe de recurs față de actele Guvernului, fie chiar numai de recurs platonic inoperant în fapt (cu tot pericolul de conflict), dar suficient pentru a slăbi prestigiul omului sau oamenilor care își vor fi asumat răspunderea guvernării.

Un regim de partid sau de partide nu va putea da viitorului Guvern libertatea actelor sale fiindcă interesele generale ale partidelor și cele particulare ale organizațiilor și ale partizanilor nu vor putea fi nesocotite decât cu pericolul prăbușirii Guvernului însuși prin dezagregarea bazei pe care s-ar sprijini întregul regim.

Un regim de partid sau de partide nu va putea în fine garanta viitorului Guvern durata, fiindcă în afară de faptul că lipsa de autoritate și de libertate vor compromite realizarea programului însuși – abuzurile și samavolniciile partizanilor vor exaspera (ca și ieri, ca și astăzi) opinia publică care va refuza repede regimului concursul fără de care o operă de refacere nu este posibilă.

Un Guvern parlamentar în afară de partide nu ar fi incompatibil

cu cele trei postulate mai sus enunțate, cu condiția ca Parlamentul să fie ales pe liste alcătuite în afară de orice considerație de partid numai la centru, de primul ministru. Sunt încredințat că sub un Guvern prezidat de un om de încredere al opiniei publice și alcătuit sub auspiciile Coroanei, asemenea liste, rezultate dintr-o îngrijită selecție, ar culege majoritatea voturilor, fără nici o presiune. La nevoie s-ar putea exercita și obișnuita presiune, fără de care nu s-a făcut nici o alegere în țara românească. Sub un asemenea regim parlamentar, Guvernul viitor ar putea încerca realizarea programului de refacere; șeful Guvernului ar trebui însă să aibă în buzunar decretul de dizolvare și Parlamentul să știe că-l are. Avantajele unui asemenea regim ar fi că nu s-ar călca nici litera nici spiritul Constituției și că s-ar respecta o ideologie politică adoptată, cu sau fără entuziasm în toate țările civilizate. Dezavantajele sunt mai ales două (fără a ne mai preocupa de cele mărunte): se va îngreuna efectuarea planului de refacere prin imposibilitatea măsurilor repezi, orice soluție urmând a fi cu atât mai mult discutată în Parlament cu cât compunerea acestuia va fi mai selecționată; se va compromite succesul operațiilor prin acțiunea de defăimare sistematică pe care o vor întreprinde din primul moment partidele politice înlăturate de la cârma țării. Căci sub un regim parlamentar nu se poate concepe dizolvarea partidelor și controlul eficace al presei.

Singurul regim absolut compatibil cu sarcinile excepționale ce vor incumba viitorului Guvern, ar fi un regim excepțional. Un Guvern special de lichidare a trecutului și de îndrumare a viitorului, s-ar putea alcătui în afară de practicile parlamentare, pe baza consensului între Coroană și opinia publică. El ar urma să fie constituit din oameni care se bucură astăzi de încrederea acestei opinii publice și să lucreze pe răspunderea lui dar sub auspiciile directe și imediate ale Coroanei. Un asemenea Guvern vremelnic, cu un program de realizat, definit și mărginit, ar urma să funcționeze fără Parlament și mai ales fără piedicile partidelor. Partidele ar trebui dizolvate căci acțiunea lor asupra maselor, în opoziție, este tot atât de dăunătoare ca acțiunea lor la Guvern. Supralicitarea demagogică este poate chiar mai periculoasă pentru organizația de Stat decât sabotarea intereselor superioare naționale în favoarea cârdășiilor politice. Un asemenea Guvern de salvare s-ar înțelege mai ușor cu presa decât cu partidele fiindcă ar putea lăsa cea mai completă libertate discuțiilor obiective, împiedicând numai falsificarea opiniei publice prin polemici personale și prin știri tendențioase. O lege a presei stabilind răspunderi reale ar fi

de ajuns pentru a pune lucrurile la punct. Cât timp Guvernul ar funcționa în consensul opiniei publice, n-ar avea nimic de temut din partea presei care, la noi, urmează mai mult curentele de opinie decât le creează.

Un Guvern fără Parlament ar fi fără îndoială potrivnic literei Constituției – el s-ar putea împăca însă cu spiritul legii noastre fundamentale. Într-adevăr, dacă în trecut, când scopul Constituțiilor era să îngrădească absolutismul monarhic, caracterul de pact intangibil era caracterul esențial al acestor legi – astăzi, când nu mai poate fi vorba de absolutism în vechiul înțeles al cuvântului, caracterul esențial al unei Constituții este consensul către Coroană și Popor pentru stabilirea unor anumite norme de organizare a Statului. O schimbare, mai ales vremelnică a acestor norme este perfect încadrată în spiritul constituțional, dacă e bazată pe acel consens al Coroanei și al Poporului. Nu cunoaștem părerea Coroanei[17] cu privire la alcătuirea unui Guvern extra-parlamentar. Dar putem garanta consensul Poporului care în unanimitatea lui cere să fie scăpat – în afară de orice considerație de ordin politic sau economic – de pacostea parlamentarismului și de boala electoralitei.

În rezumat, Coroana are de ales pentru alcătuirea viitorului Guvern între următoarele trei regimuri politice:

A. Guvern parlamentar de partid sau de partide (și de faliment), cu continuarea tradițiilor, obiceiurilor și neajunsurilor existente;

B. Guvern parlamentar de încercări și tatonări cu nesocotirea partidelor dar fără dizolvarea lor;

C. Guvern excepțional de salvare, vremelnic, fără Parlament și cu dizolvarea partidelor.

Nimeni nu se poate îndoi de Coroană că își va lua hotărârea în afară de contingențele meschine ale vieții noastre politice, ținând seamă numai de interesele superioare și permanente ale Țării.

[17] Rezervă în vederea dării memoriului în publicitate. Părerea Coroanei o cunoșteam, și știam că este conformă vederilor mele.

Dezamăgiri • Sosirea d-nei Lupescu • Regele Carol al II-lea și deslușirea temperamentului său • Anturajul Majestății Sale • Aristide Blank, Tabacovici, Malaxa, Mavrodi, Nae Ionescu • Legătura Regelui cu d-na Lupescu • Excese de ardoare sau neputință? • Ura împotriva lui Știrbei • Regina Maria îmi cere să intervin pe lângă fiu-său • Refuzul meu.

Am scris acest memoriu în convingerea ca argumentația mea va servi de justificare pentru alcătuirea unui Guvern după formula *C* de mai sus, unui Guvern de salvare națională, excepțional și vremelnic, fără Parlament și cu dizolvarea partidelor. Cel puțin așa eram în drept să cred, după toate câte le vorbisem cu Regele. Intențiile Regelui nu erau un secret pentru nimeni, și toată lumea era convinsă de iminența unui Guvern de dictatură, căci așa îl numeau democrații și toți îmbuibații partidelor. În realitate după cum reiese și din memoriul meu, nu era vorbă de dictatură, căci dictatură fără dictator nu se poate concepe – dar recunosc că se plănuise un Guvern cu metode dictatoriale.

O dată mai mult însă, socoteala de acasă nu s-a potrivit cu cea din târg. Guvernul de autoritate hotărât în iunie se prăbușise în iulie, și astfel Regele Carol al II-lea intrând pe calea concesiilor și compromisurilor politice a comis prima lui mare greșeală politică. Din nenorocire n-a fost ultima, ci prima dintr-o lungă serie care trebuia să-l ducă în trei ani de zile de la o popularitate nemaipomenită la o izolare aproape completă.

În momentul în care i-am înaintat memoriul meu – la 2 august – îmi dam deja seama că soluția cea bună se năruise! L-am înaintat totuși în speranța că se va putea cel puțin ajunge la înjghebarea unui Guvern în afară de partide (soluția *B*) și că programul meu de refacere, deși mai cu greu, va putea totuși fi realizat.

Am reprodus în aceste *Amintiri, in extenso*, memoriul meu din 2 august nu numai fiindcă într-însul sunt rezumate, după cum am spus-o mai sus, ideile care au călăuzit acțiunea mea politică după Restaurație, dar și pentru că a însemnat o dată în politica românească. într-adevăr, chiar dacă Regele n-a urmat întocmai sfaturile mele,

ideile pe care le-am expus atât de lămurit au impresionat îndeajuns pe Suveran ca să le impună, pe cât s-a putut, diverselor regimuri hibride care s-au succedat la cârma Statului în primii ani ai Domniei sale. Ideile mele au găsit nu numai aprobarea Capului Statului, ceea ce m-a măgulit, dar mi-au fost încă pe rând furate de toate partidele ceea ce m-a măgulit mai puțin, fiindcă cei care mi le-au furat le-au sabotat. Toți m-au înjurat când am vorbit pentru prima dată de lichidarea pasivului, și toți pe rând au introdus acest principiu în programul lor. Cum l-au priceput vom vedea mai târziu. Toți m-au înjurat când am împărțit pentru prima dată bugetul nostru în două, în ordinar și în extraordinar – și Guvernele care au venit după mine au menținut reforma mea. Toți, după ce m-au criticat, au încercat să pună în picioare regimul asociațiilor în agricultură și să înființeze un credit agricol ieftin, cu contribuția Statului. Nu e vina mea dacă încercările au dat greș. Povestea briciului pe mâna maimuței...

Programul preconizat de mine era un tot, în care diversele părți se articulau între ele. A fost o mare greșeală să se încerce numai aplicații parțiale. Chemat la răspunderea guvernării în primăvara anului 1931, într-o formațiune guvernamentală de înaltă fantezie, în care n-am fost lăsat să lucrez în libertate și în care nu mi s-a dat timp să fac ceva, n-am putut să-mi aplic ideile și am fost nevoit să mă mărginesc la conversiunea datoriilor agricole și la lucruri secundare ca reforma bugetului și monopolul alcoolului. Sămânța aruncată de mine în august 1930 a încolțit însă; nu este vina mea iarăși, dacă n-a dat roadele așteptate de încrederea mulțimii.

Ce se schimbase din iunie până în august în țara românească, ce se întâmplase în acest scurt răstimp în care avânturile primelor ceasuri făcuseră loc celei mai de neînțeles inerții?

Venise Lupeasca. Restaurația trecuse brusc din faza eroică în faza compromisurilor și a compromiterilor.

Istoria ne învață că amestecul fustelor în politică e întotdeauna fatal cuiva, mai ales când sub fuste se învârtește o târfă. Prezența d-nei Lupescu în bilanțurile noastre politice ne-a încurcat mai mult socotelile decât ni le-ar fi încurcat 7 ani de secetă.

Sămânța rea n-ar fi prins probabil cu atât succes dacă n-ar fi căzut pe un teren admirabil adaptat pentru încolțirea ei. Scriu aceste rânduri aproape șase ani[18] după suirea Regelui Carol pe Tron, și enigmatica sa personalitate e tot atât de nedesluşită, pentru cei mai mulți, ca în momentul în care a părăsit țara în 1925. În lunga mea carieră am cunoscut oameni de tot felul; n-am întâlnit niciodată însă

[18] În februarie 1936.

o fire mai imprecisă, mai sucită, mai schimbătoare – o lipsă atât de totală de armătură morală și de legătură între concepție și execuție. Cuvintele Cardinalului de Retz[19], prin care conturează caracterul ducelui d'Orleans, fratele lui Ludovic al XIII-lea, îmi sună la ureche: „... Monsieur, dans la faiblesse duquel il y avait bien des etages. Il y avait tres loin de la velleite à la volonte, de la volonte à la resolution, de la resolution au choix des moyens, du choix des moyens à l'application. Mais ce qui etait le plus extraordinare, il arrivait meme assez souvent qu'il demeurait tout court au milieu de l'application."

O analiză amănunțită a însușirilor Regelui Carol, urmată de o încercare de sinteză din care să se desprindă personalitatea lui vie, ar cere o răbdare și o perspicacitate psihologică pe care nu le posed. L-am cunoscut însă bine și de aproape; cred că sunt unul din oamenii politici români care i-au pătruns mai bine contradicțiile și opozițiile de sentimente, aparente sau ascunse – avânturile și scăderile morale, veleitățile și maniile. Ar fi păcat ca întreg acest „material uman" să se piardă și iată de ce, fără pretenție de analiză și de sinteză psihologică, voi înșira aici tot ce știu despre dânsul, și-l voi arăta așa cum l-am văzut și cum l-am cunoscut eu, în lungul șir de ani în care am venit în contact cu dânsul.

Am văzut pentru prima dată pe Prințul Carol la Viena. Eram secretar la Legația de acolo; Prințul împlinise 9 ani și a venit cu Regele Carol I, să fie prezentat împăratului Franz-Joseph. M-am dus cu ministrul Emil Ghica la gară să îi primim. Regele României Mici călătorea în condiții mult mai modeste ca Regele României Mari: un vagon agățat de acceleratul ordinar. Nu văzusem pe Prințul Carol niciodată; pe când salutam pe Rege, care, binevoitor cum era, s-a întreținut un moment cu noi, copilul lipise nasul de geamul ușii care da pe peron și urmărea cu atenție încordată evoluția locomotivelor. Protocolul cerea să salut și pe Alteța Sa Regală; m-am apropiat de ușă – în același timp colonelul Baranga[20], aghiotantul Regelui, a înșfăcat pe Prinț de umeri, l-a întors spre mine și s-a răstit la el: „Dobitocule, nu cunoști pe Domnul?" Dobitocul s-a uitat în ochii mei, n-a spus o vorbă și mi-a scos o limbă de un cot! Din fericire scena se petrecuse fără martori; obișnuit cu eticheta Curților Străine și mai ales cu cea de la Viena, am rămas înmărmurit de „manierele" de la București – și am trecut mai departe.

A doua întrevedere a avut loc tot la Viena după câțiva ani. De data asta Prințul Carol trecea – dacă nu mă înșel spre Sigmaringen – cu

[19] *Memoires du Cardinal de Retz*, pag. 241, Ed. Garnier.

[20] Baranga era un tip „sui generis" de mitocan. Despre el s-a povestit că trebuind să anunțe Regelui pe ajutorul primarului din Ploiești, l-a anunțat: „Le secours du maire, Sire!"

mamă-sa Principesa Maria şi cu Principesele Elisabeta şi Mignon. Era în vremea eroică a automobilismului, eram însărcinat cu afaceri şi m-am dus cu automobilul meu, un Mercedes splendid pentru acele vremuri, să iau Familia Princiară de la Staatsbahnhof şi să o duc la Westbahnhof[21] de unde trebuia să continue călătoria. Cum a văzut automobilul, Prinţul Carol – ajuns băiat de vreo 16 ani – s-a repezit lângă şofer, s-a vârât între volan şi aparatele de reglaj, s-a agăţat de toate manivelele şi a început să ne ceară mie şi mecanicului lămuriri după lămuriri asupra fiecărei piese. O adevărată patimă îi lucea în ochi, nimic alt în afară de maşină nu mai exista pentru el. „Oh, Carol adore les automobiles", mi-a explicat Principesa Maria; se vedea şi fără explicaţie. Multă vreme, viitorul şi cel de-al treilea Rege al României, mi-a rămas caracterizat prin cele două trăsături – una fizică: limba scoasă de un cot, alta morală: vocaţia de mecanic.

Continuarea peregrinărilor mele în străinătate, şi mai apoi, lipsa mea de contact cu sferele palatiste după înapoierea mea în ţară, nu mi-au mai dat prilejul să întâlnesc pe Prinţ până după război. În ianuarie 1918 o prezentare protocolară şi scurtă – iar în iunie sau iulie din acelaşi an o întâlnire scurtă şi ea, în prezenţa lui Zizi Lambrino[22] pe şoseaua Roman-Bacău, şi atâta tot.

Relaţiile noastre nu s-au încălzit decât după înapoierea la Bucureşti, după Ministerul Averescu din 1920-1921, şi mai ales după despărţirea mea de general, în 1923. Nu mă amestecasem deloc în afacerea Prinţului cu Zizi Lambrino, pe care o rezolvase personal Averescu şi de pe urma căreia Prinţul rămăsese cu o vădită antipatie pentru general. După ce m-am separat de Averescu, cum eram pe atunci şi unul din cei mai serioşi adversari ai lui Brătianu, Prinţul s-a apropiat din ce în ce de mine. Dejunuri, partide de bridge, audienţe la Bucureşti şi la Sinaia cu lungi, lungi discuţii politice au dus la o adevărată intimitate, la raporturi de încredere din partea Prinţului Carol, de o adevărată preţuire din partea mea pentru inteligenţa sa atât de clară şi pentru sănătoasele sale îndrumări politice. Eram încântat de personalitatea lui şi pusesem cele mai mari nădejdi în acţiunea sa de Prinţ Moştenitor, în influenţa sa asupra Regelui Ferdinand, când deodată a izbucnit bomba dezertării de la datorie şi fuga cu Lupeasca. Ce s-a întâmplat de atunci am povestit-o pe capitole. Pentru ce a plecat şi pentru ce s-a întors, sunt două întrebări la care n-am putut încă găsi un răspuns logic şi care trebuiesc puse

[21] În amintirile despre Viena, am povestit acest „transfer" subliniind ciudata lipsă de orice jenă a Prinţesei Maria.

[22] Întâlnire povestită în partea acestor Amintiri referitoare la sfârşitul pribegiei noastre în Moldova.

într-un sac cu atâtea altele pe care Istoria nu le va putea lămuri decât după ce toate ascunzişurile acestei întortocheate şi complicate firi vor fi descoperite, dacă vor fi vreodată.

Nu e om care să se prezinte sub un aspect fizic mai normal şi mai plăcut ca Regele Carol al II-lea. Dacă îi lipsesc caracteristicile selecţiei de rasă, pe care le posedă într-un grad atât de impresionant frate-său Nicolae, Regele se înfăţişează sub aparenţele unei perfecte sănătăţi, unui perfect echilibru fizic şi moral. Înalt şi bine prins, faţa lui rotundă şi bălaşă scăldată în lumina ochilor albaştri şi buni, nu trădează nici anomalii morale, nici perversităţi cerebrale. Prin afabilitatea cu care întâmpină pe oricine, cucereşte din primul moment pe interlocutorii săi. Şi cu cât vorbeşte cineva cu dânsul, cu atât impresia unui robust bun simţ, unui excepţional dar de judecată şi unei neaşteptate întinderi de cunoştinţe – creşte. Cred că nimeni n-a ieşit de la dânsul, după o oră de conversaţie, fără să-şi zică: ăsta e omul care ne trebuie! Îmi aduc aminte de primele noastre discuţii politice mai serioase, în anii 1924 şi 1925; îmi aduc aminte de lungile mele audienţe din 1930 după întronarea lui, şi nu-mi vine să cred că omul care ştia să asculte, care ştia să cumpănească fiecare argument, care găsea de multe ori formule atât de fericite în propriul domeniu al ideilor mele încât mă grăbeam să mi le însuşesc – ca omul care gândea cu atâta precizie era unul şi acelaşi cu omul incoerenţei pe terenul determinărilor practice. Îmi amintesc Consiliile de Miniştri prezidate de dânsul, pe vremea Guvernului Iorga, şedinţe de multe ori penibile în care trebuiau dezlegate probleme grele şi în care Regele Carol găsea totdeauna soluţia cea mai nimerită, şi ne minuna pe toţi cu siguranţa şi cu competenţa intervenţiilor sale.

Marea decepţie pe care ne-a dat-o Regele Carol, absoluta lui impotenţă de a realiza ceva, incoerenţa politicii sale – dacă politică se pot numi zigzagurile şi dibuielile în mânuirea intereselor publice – n-ar fi, după părerile unora, decât consecinţa unei stări sexuale patologice. Desigur slăbiciunea voinţei sale poate până la un oarecare punct să fie şi atavică, moştenită de la defunctul său părinte, Ferdinand „abulicul". Ereditatea nu este însă o explicaţie suficientă fiindcă ea n-ar putea lămuri decât slăbiciunea voinţei, nu şi incoerenţa succesivelor încercări de volitiune, înainte de a cerceta însă această problemă de ordin psihologic, cred util să spun câteva cuvinte despre personalităţile pe mâna cărora căzuse Regele Carol, după ce îi căzuse, lui, Coroana pe cap.

N-am cunoscut şi nu cunosc personal pe d-na Elena Lupescu, zisă Duduia, deşi s-a spus că jucam regulat bridge cu dânsa şi că

Ministerul din aprilie 1931, l-am constituit la orele 2 noaptea în casa ei. N-am cunoscut-o nici măcar din vedere şi până în momentul când scriu aceste rânduri[23] n-am întâlnit-o niciodată, şi-mi pare rău fiindcă-mi lipseşte astfel un important element de judecată a celor întâmplate după Restaurație. Cele însemnate în aceste amintiri despre dânsa sunt din domeniul celor auzite iar nu din al celor văzute.

Sosirea Duduiei în țară a fost înconjurată de mister. Numai câțiva inițiați – şi astfel a luat naştere faimoasa camarilă – au ştiut de mişcările ei. Încă două luni după ce sosise la Sinaia erau oameni care jurau că nu era în țară. Speriată de toată vâlva care se făcuse în jurul numelui ei, dama de ghindă sta ascunsă după perdele. Multă vreme nimeni n-a văzut-o, nu ieşea nicăieri; trăia între Carol, Dumitreşti, Manoilescu şi mult suspecta pereche Wieder – toți membri fondatori ai Camarilei, cea mai înaltă Instituție a Domniei Regelui Carol al II-lea, succesiv completată cu trei şmecheri: Aristide Blank, Tabacovici şi Malaxa şi un peşte, Alecu Mavrodi, plus sateliții lor.

Sosirea Duduiei în țară a fost evenimentul determinant al prăbuşirii Regelui Carol. Pare că față de principalii colaboratori ai Restaurației, Principele Carol luase angajamentul să nu aducă pe d-na Lupescu în țară, cel puțin pentru moment. Acelaşi angajament se pare că-l luase şi față de militarii care i-au dat concursul în țară inclusiv Prințul Nicolae. Aşa se explică faptul că în iulie încă, un aghiotant al Regelui mi-a declarat că d-na Lupescu va fi împuşcată dacă vine în țară.

Din tot cât am putut să descurc am rămas convins că n-a adus-o Regele: i-a adus-o altul. Şi odată adusă a fost bineînțeles primită cu dragoste, dar ascunsă, fiindcă prezența ei nu corespundea cu angajamentele luate.

Multă vreme am crezut că a adus-o spurcatul de Puiu Dumitrescu. Maniu, care era în acel moment prim-ministru, mi-a povestit mai târziu că a adus-o Manoilescu, pe tăcute şi pe ascunse, şi astfel se explică şi favoarea regală care s-a revărsat peste capul lui cu întârziere şi nu din primul moment al Restaurării – cu toată puşcăria pe care o îndurase în 1927 pentru Sfânta Cauză. Colonelul Tătăranu fusese lăsat la Paris cu misiunea să păzească pe d-na Lupescu şi să n-o lase să plece în țară. Într-o bună zi dama a fugit însă de acasă şi a pornit spre țară cu Manoilescu trecând la granițe drept doamna Manoilescu. Tătăranu a telegrafiat numaidecât Regelui, care a făcut pe supăratul şi a înjurat de mamă pe Puiu Dumitrescu, nevinovat sărăcuțul ca un copil în fașă. S-a supărat Regele, dar a decorat pe Manoilescu cu

[23] Scris în septembrie 1934.

„Coroana de Spini", care niciodată nu şi-a justificat mai bine ca în acea zi titulatura franțuzească: „La Couronne des pines".

Prezența Duduiei a fost un dezastru pentru Rege, nu numai prin influența ei directă, dar şi prin faptul că această prezență l-a izolat de elementele cinstite pe care le-ar fi putut atrage şi l-a dat pe mâna lichelelor şi escrocilor.

Elementele bune care luaseră parte activă la întronarea Regelui, precum: colonelul Tătăranu (fără concursul căruia Prințul n-ar fi putut niciodată părăsi Franța) sau colonelul Paul Teodorescu, băieți loiali ca Gatoschi sau colonelul Dim. Suțu, cap sec dar om cinstit, au fost puşi la index, ba unii din ei chiar de-a dreptul ostracizați. În câteva săptămâni banda neagră a pus stăpânire pe Rege, grație madamei şi a izbutit să-l izoleze complet săpând un şanț din ce în ce mai adânc în jurul lui.

Echipa Dumitreştilor (condusă în realitate de Wieder, cel mai inteligent printre aceste haimanale) şi-a bătut joc de țara românească trei ani şi jumătate în cap, până la detronarea lui Puiu Dumitrescu prin maiorul Urdăreanu (Murdăreanu, cum l-a poreclit Prințul Nicolae), *„intimplare ciudate"* cum zicea Iulian în Zigeunerbaron. Şef zgomotos al bandei se înfățişa Puiu Dumitrescu, „l'enfant cheri de la Victoire" într-o luptă în care bătăliile se dau în jurul unui țucal. Dar în fapt, cel care ținea toate ițele scandaloasei tovărăşii a fost Felix Wieder, gentleman de aspect occidental, elegant şi simpatic, cu un minimum de tip evreiesc şi cu un maximum de *sex-appeal* de manevrat în persoana frumoasei sale soții. Wieder fusese înainte de război un nimica tot de impiegat în Banca Blank, de unde fusese dat afară, ca incorect. Dar probabil că inteligența sa făcuse oarecare impresie asupra specialistului Aristide căci l-a recomandat lui Hildebrandt care venise în țară în timpul neutralității să cumpere cereale în contul Guvernului german. Wieder a câştigat repede prietenia neamțului care i-a încredințat întreaga lui întreprindere în momentul intrării noastre în război. Drept recompensă, Wieder şi-a însuşit pe loc tot ce a găsit disponibil din averea lui Hildebrandt. După ocuparea Bucureştilor, nemții au pus mâna pe el, dar Hildebrandt fiind ocupat aiurea n-a putut veni la Bucureşti şi a însărcinat un rezervist german oarecare cu apărarea intereselor sale şi cu urmărirea lui Wieder. Amicul nostru Wieder s-a învârtit însă pe loc, s-a înțeles cu rezervistul german, şi amândoi împreună au dat iama în ce mai rămăsese din activul lui Hildebrandt. Aşa a început Wieder strălucita lui carieră. Cum a ajuns în contact cu Duduia şi cu Dumitreştii? Am auzit că tot prin Aristide Blank, ceea ce ar dovedi

– dacă nu mai mult – că potlogăriile reuşite constituie cea mai bună recomandaţie într-o anumită lume. Şi cu acest prilej, două cuvinte despre amicul Aristucheles.

Aristide Blank este unul din oamenii cei mai periculoşi din câţi am întâlnit. L-am cunoscut mai de aproape la Iaşi – eram vecini în Păcurari – în timpul războiului. Locotenent de rezervă, tăia câinilor frunze, se târa în ţinută destrăbălată pe Lăpuşneanu, gâfaia şi se văita. Se lupta de moarte cu accese zilnice de astmă admirabil simulate (după război n-a mai avut nici unul) pe care le învingea succesiv, ca un voinic. Aceste nenumărate victorii l-au dus la demobilizare şi la Paris unde o specială vocaţie îl chema să se devoteze cauzei naţionale. Foarte inteligent, pricepând toate din zbor, frământat de ambiţie, fără cultură serioasă dar încrezut ca nimeni, socotindu-se bun la toate, – inconsolabil până la ură – Aristide a jucat un rol covârşitor pe lângă Regele Carol în calitate de sfetnic economico-financiar şi de inspirator politic. Regele datoreşte trei sferturi din prostiile care le-a făcut, mai ales în politică, acestui prieten nedespărţit care ştia să-i cânte şi să-l încânte. L-am întrebuinţat acolo la Iaşi într-o misiune pe lângă generalul Averescu, pe care am povestit-o. Apoi nu l-am mai văzut multă vreme. Am auzit că la Paris a ajutat băneşte pe români şi că a dat sume însemnate pentru propagandă.

Dezechilibrata lui personalitate n-a început însă să se afirme în public decât după război, pe măsură ce în Banca Marmorosch puterile bătrânului Moritz scădeau.

Afinităţi speciale au strâns legăturile între Carol şi Aristide, îndată ce au fost puşi în contact. Amândoi sunt victimele unei imaginative hipertrofiate şi a unor anomalii de ordin sexual, stări patologice din împreunarea cărora rezultă tipul desăvârşitului veleitar. Sub influenţa excitaţiilor sexuale hiperacute, care sporesc potenţialul imaginaţiei, creierul veleitarului făureşte planuri şi proiecte pe care o voinţă copleşită prin permanenţa icoanelor libidinoase nu le mai poate îndruma pe calea realizărilor. Neizbutind să realizeze nimic, veleitarul sexualo-cerebral găseşte totdeauna în inteligenţa lui argumente plauzibile pentru a justifica o defecţiune şi pentru a scuza o laşitate. Asemenea temperamente au găsit în împrejurările de după război în care întreaga ierarhie a valorilor a fost răsturnată, prilejuri foarte prielnice pentru jocul slăbiciunii şi imaginaţiei lor exasperate. Într-o vreme când nu se vorbea decât de adânci prefaceri, Aristide Blank s-a aruncat mai întâi în vâltoarea luptelor sociale, dând din mâini şi „activând" fără şir, fără fir şi prin urmare fără rost. La Paris a făcut pe naţionalistul creând şi întreţinând cămine de studenţi,

prăvălii cu ţesături şi broderii româneşti, expoziţii de artă ţărănească. La Bucureşti a făcut pe internaţionalul, a lucrat mână în mână cu Ciprut, bancher veros şi comunist şi mi-a spus mie „sunt gata să dau orice sumă pentru orice acţiune negativă – nimic însă pentru sprijinirea autorităţii de Stat". A dat bani comuniştilor, dar veleitarul fără şir în actele lui n-a mers mai departe. În 1920, Siguranţa era pe punctul să-l aresteze, odată cu expulzarea lui Ciprut; l-am scăpat eu, mărginindu-mă să cer bătrânului Moritz să-şi mai ţie odrasla în frâu. Pe rând, s-a crezut autor dramatic genial montând cu cheltuială mare o piesă ridicolă la Paris (sub pseudonim) şi făcând să circule manuscrisul alteia, idioată, la Bucureşti – s-a crezut economist original inventând sisteme financiare şi economice copilăreşti rezumate în memorii pe care nu le citea nici Tabacovici (creatura lui, pe când avea parale) – s-a crezut îndrumător al tineretului, care l-a huiduit şi era să-l bată în singura conferinţă pe care a încercat să o ţină. Mai târziu, după ce se prăbuşise, şi-a publicat „operile" în două volume intitulate, unul *Încercări Economice*, celălalt *Încercări Literare*, despre care Söpkez, care-l iubea mult nu e vorbă, zicea că sunt foarte interesante numai că din eroare se schimbaseră titlurile volumelor!

Dacă s-ar fi mărginit la atât, Aristide Blank ar fi fost şi ar fi rămas un simplu caraghios, fără consecinţe. Dar s-a mai crezut şi un fel de Don Juan unsuros căruia nici o femeie nu putea să-i reziste. Erotoman, s-a aruncat asupra damelor ahtiate de parale şi lux, cheltuind adevărate averi cu câteva din ele şi sute de mii de lei cu celelalte. Urcând treptele tuturor patimilor şi coborând pe ale tuturor viciilor a ajuns jumătate nebun.

Paranoic, neputându-şi satisface megalomania pe terenurile ce-i fugeau de sub picioare (până şi femeile pentru care se ruina şi-au bătut joc de el, una după alta), Aristide s-a aruncat cu furie după decepţiile sale politice şi literare, asupra băncii patrimoniale, pe măsură ce aceasta scăpa din mâinile slăbite ale bătrânului care prin cumineţenia lui, prin experienţa lui, prin probitatea lui o ridicase la primul rang al instituţiilor noastre de credit. Aici comicul a făcut loc tragicului. În zece ani a dat gata opera unei vieţi întregi. La bancă, Aristide a găsit în fine terenul fără obstacole, pe care-l căutase în zadar aiurea. Stăpân aproape fără control pe Banca Blank, graţie abdicării bătrânului orbit, în bătrâneţile lui, de presupusul geniu al fiului, şi-a imaginat că, date fiind vremurile şi prefacerile, putea prin mijloace de care dispunea să stăpânească întreaga viaţă economică a ţării româneşti. Cu surle şi cu tobe a pornit mai întâi la dărâmarea „citadelelor liberale", văzând de la început în visurile sale Banca

Românească, Creditele Funciare şi mai ales Banca Naţională la aman, îngenuncheate înaintea lui. Nebunia şi iluzia cifrelor au fost la noi, într-o vreme, atât de mari, încât tânărul Aristide, poet în afaceri, nu şi-a dat un minut seama de lipsa de raport între poftele şi puterile sale. În cabinetul său directorial estetic decorat numai cu câteva obiecte de artă alese; înfundat în fotelul său de la Maple, în faţa vastului său birou, pironit între un tablou telefonic pe care se aprindeau şi se stingeau în mute chemări discuri luminoase, şi o cunună de lauri cu panglică tricoloră[24], cu o ţigară de Havana de 500 de lei în gură – Aristide Blank se credea Rothschild, se credea Morgan, se credea Rockefeller, uitând că banca sa era numai o băncuţă şi că cele 125 milioane capital valorau 4 milioane lei aur, adică exact jumătate din capitalul Băncii Marmorosch Blank & Co. dinainte de război, dinainte de construirea palatului cu zece cabinete directoriale, dinaintea lui Maple şi a laurilor de la Paris. Cu această băncuţă Aristide a voit să cucerească nu numai România, dar şi lumea toată. Nu s-a mulţumit să investească prin viramente şi combinaţii dubioase aproape 2 miliarde de lei în întreprinderi şi afaceri româneşti, dar a mai înfiinţat şi o sucursală la Paris în cel mai frumos palat de pe Place Vendôme, alta la Viena, alta la New York şi aşa mai departe. Broasca nu se poate umfla cât un bou, şi chiar fără criza generală bancară din 1931, Banca Blank trebuia să se prăbuşească. Pentru Aristide, criza generală a fost un noroc, fiindcă i-a servit de scuză: s-a putut pune pe socoteala împrejurărilor şi conjuncturilor financiare ceea ce nu trebuia pus decât în seama nebuniei sale.

Dacă m-am întins atât asupra personalităţii lui Aristide Blank e ca să pun în lumină omul care a avut cea mai covârşitoare influenţă asupra Regelui Carol al II-lea în primul an al Domniei lui. Puţina înrâurire pe care am avut-o eu în acele vremuri asupra Regelui, o datoresc faptului că Aristide Blank nu s-a ridicat împotriva mea ci din contră s-a declarat un adept hotărât al îndrumărilor mele economice şi politice. În ochii lui, eram chiar singurul om politic român în stare să dreg ceea ce alţii şi împrejurările neprielnice stricaseră. Din nefericire ideile mele politice nu constituiau decât o parte limitată în câmpul ambiţiilor nelimitate ale singurului sfetnic financiar ascultat de Rege. În fond, puţin îi păsa lui Blank de ţara românească; scopul pe care-l urmărea el, era să pună pe Rege direct în jocul intereselor sale bancare şi să convingă lumea întreagă

[24] O amintire a investiţiilor sale naţionale la Paris pe timpul războiului – vremuri a căror glorie o împărtăşea cu Pavlică Brătăşanu, cu Take Ionescu, cu Honigmann-Fagure etc.

(speculând fobia Suveranului faţă de liberali) că drumul oricăror încheieri financiare sau economice trecea prin cabinetul său. Mai era şi Banca Naţională, cu care Aristide şi firma Blank aveau o veche răfuială, răfuială pe care nu izbutea să o lichideze şi în care „mâna Domnului" urma să joace un rol miraculos...

Influenţa lui Aristide Blank asupra Regelui Carol se datoreşte desigur înainte de toate inteligenţei sale. Carol a fost totdeauna sensibil la argumentele bine prezentate şi revărsate din plin. Farsorii sonori au avut totdeauna multă trecere la el. Încrederea pe care a acordat-o mai târziu lui Guţă Tătărescu nu s-a întemeiat pe altceva. Vorbăria amuzantă şi nesfârşită, aerele de competenţă şi mărturiile de sinceritate – jongleriile teoretice cu care Aristide ademenea de obicei numai pe proşti produseseră, după cum am putut să o constat personal, o adâncă impresie asupra Regelui, care nu era prost deloc, dar lipsit de cele mai elementare cunoştinţe în materie financiară şi economică. În afară de această influenţă de ordin spiritual, existau şi alte legături de ordin material între Rege şi bancher. Deja înainte de plecarea lui din ţară pe când Prinţul se ocupa cu pasiune de începuturile organizaţiei noastre aeronautice, Aristide se apropiase mult de sufletul Alteţei făcând pe Mecenatele aviaţiei, şi luând iniţiativa creării Aero-Clubului. Cât timp Prinţul a fost în străinătate, Fouquet-ul nostru – mai mult din spirit de „negaţie" (a se vedea mai sus) decât din dragoste – a rămas în termenii cei mai buni cu Moştenitorul oropsit şi i-a făcut importante „servicii" de ordin bancar. Împrietenit şi cu Lupeasca prin ajutorul lui Elohim, Aristide a simţit numaidecât punctul nevralgic al întregii „chestii" şi a tras în plin. Arunca Prinţului şi mai târziu Regelui praf în ochi, cu fel de fel de combinaţii încurcate ca să nu le priceapă clientul, care nici nu prea căuta să le priceapă, mulţumit că raportau sumele în a căror veşnică căutare era. Lumea n-a priceput de ce Regele, chiar după ce a trebuit să-şi piardă iluziile asupra capacităţilor financiare ale lui Blank, n-a încetat să-l asculte. Cum era să o facă, când de exemplu (ca să nu însemnez aici decât ceea ce ştiu pozitiv) cele 11 milioane pentru cumpărarea casei Lupeascăi (nevasta generalului Dumitrescu nu şi-a dat decât numele pentru contractul între părţi) au ieşit din punga lui Aristide fără pretenţie de rambursare?

Până după căderea Ministerului Iorga, Aristide a domnit în ţara românească. Intra la Rege când vrea, şi în jurul Regelui cumpărase tot ce era de cumpărat. În afară de militari, toţi erau ai lui. Cumpărase pe Dumitreşti. Plasase în intimitatea lor şi a Duduiei perechea Wieder şi o serie de javre, slugile lui plecate.

Printre javre, Tabacovici era dulău. Această corcitură de valah, de sârb şi de ţigan, e una din cele mai reuşite canalii ce mi-a fost dat să întâlnesc. Student sărac ieşit din bezna straturilor de jos fusese angajat ca pedagog în casa lui Şerban Stoenescu (fiul lui Grigoriţă Stoenescu din Craiova şi căsătorit cu Medge, fiica colonelului de Pontbriant, a cărui mamă era Feoni Grădişteanu) şi după ce a devenit amantul cucoanei, a divorţat-o şi a luat-o în căsătorie. Deştept şi harnic s-a ridicat repede, servind pe unul şi pe altul. După un scurt stagiu în învăţământ (la Universitatea din Iaşi) a intrat la Blank unde s-a făcut topor de oase în slujba fanteziilor lui Aristide, care l-a împins până în fruntea băncii. Deşi era numai unul dintre directori, ajunsese un fel de *factotum* în *oficina* din strada Doamnei. Mălăeţ de aspect dar simpatic, ager la minte, şiret şi fără nici un fel de scrupule se adapta la toate capriciile stăpânului şi la toate slujbele regăsindu-şi echilibrul ori de câte ori scăpa din mână, ca păpuşile de cauciuc. O boierească casă în Parcul Filipescu la Bucureşti, o vilă la Sinaia şi o frumoasă avere au fost rezultatul slugărniciei sale faţă de familia Blank. După Aristide, Tabacovici ducea cea mai mare răspundere pentru prăbuşirea Băncii Blank, ceea ce nu l-a împiedicat să fie primul care să se lepede şi de bancă şi de Blank, încă din august 1931, îndată ce şi-a dat seama de întorsătura lucrurilor. De la Blank a trecut în slujba lui Titulescu, ca scuipătoare. Deşi indignat de purtarea lui, Aristide (care-l înjura cât putea) l-a introdus în cercul Camarilei, socotind cu drept cuvânt că o lichea patentată putea totdeauna fi folosită într-un asemenea mediu. Vreo doi ani de-a rândul, Tabacovici a colecţionat cojile ouălelor răscoapte la picknickurile Duduiei, la Pârâul Rece. La C.F.R. unde a ajuns preşedinte al consiliului de administraţie şi dictator economic graţie Camarilei, a colecţionat în schimb tantieme grase şi şperţuri apreciabile.

O menţiune specială printre aventurierii care au acaparat pe Rege după sosirea lui, o merită Malaxa şi Alecu Mavrodi (acesta înscăunat definitiv ceva mai târziu). Mavrodi a fost o simplă lichea şi ca individ n-ar merita nici două rânduri în însemnările acestea dacă în ultimul an al vieţii sale n-ar fi ajuns la o influenţă covârşitoare. Malaxa, dimpotrivă, a fost o personalitate în toată puterea cuvântului. Tip de levantin oacheş şi mărunt, provoca la primul contact un sentiment de repulsie, ca animalele cu sânge rece, dar de vorbă cu el, acest sentiment se topea încetul cu încetul şi omul te câştiga prin inteligenţa lui tăioasă şi prin cuvântul lui concis şi precis. Inginer obscur, a început cu nimic şi fără protecţie nici însuşiri bătătoare la ochi, numai prin puterea lui de muncă şi mai ales prin arta lui de a se învârti a ajuns

într-un deceniu şi ceva în fruntea industriei şi a oamenilor noştri de afaceri. Ştia din experienţa lui şi a altora că în ţara românească totul se cumpără, şi că în materie de şperţ trebuie să ştii să dai la timp şi gros. Îndată ce a putut şi-a constituit un fond de rulment al corupţiei pe care l-a manevrat cu discreţie şi dibăcie. Mi s-a spus că în casa de fier din biroul lui avea întotdeauna în numerar o sumă de 4 până la 5 milioane, gata pentru atac. Până la venirea Regelui operase aproape exclusiv cu Căile Ferate – şi cu imense beneficii. Restauraţia l-a găsit deja bine aşezat şi în plin exerciţiu al talentelor cu care îl înzestrase Dumnezeu. Nu cunosc exact cărările pe care s-a apropiat de banda neagră, dar presupun că amicul Nae Ionescu (pe care-l ajuta cu generozitate să scoată *Cuvântul*) i-a dat o mână de ajutor. Odată pătruns în intimitatea Camarilei, a umplut pe toţi cu bani şi i-a mai acoperit şi cu daruri adevărat regeşti. Mai ales pe Măria Sa Duduia. Pentru madame Jeny, pentru madame Wieder, chiar pentru madame Gica punea la contribuţie, la fiecare serbare, praznic sau an nou, prăvălia giuvaergiului Weiss, transferat dinadins de la Cernăuţi la Bucureşti „ad usum camarillae". Lui Puiu Dumitrescu, între multe altele, i-a dăruit un loc de casă, pe care delicatul Puiu se zice că l-ar fi restituit în momentul expulzării sale – păstrând, ca amintire, numai celelalte daruri (mai convertibile). Nici Prinţul Nicolae n-a scăpat, la un moment dat de generozitatea lui Malaxa: i-a cumpărat pe 12 milioane casa din Parcul Filipescu, pe care Prinţul o luase cu 4 milioane. Prin astfel de metode a devenit în câteva luni sfetnic ascultat în materie economică şi financiară – singurul care putea ţine piept în cercul Camarillei genialului Aristide. La umbra teoriilor dezinteresate şi pe urma francilor lansaţi în batalioane de asalt, s-a aruncat în toate combinaţiile posibile şi imposibile. Poet al banilor, se încurca şi se descurca în afaceri pe care le încheia şi le lichida cu toptanul, balanţând considerabile active cu formidabile pasive, înaintând din report în report aşa încât nimeni, nici chiar el nu-şi putea da seama dacă era bogat ori ruinat. Mână spartă ca toţi poeţii, cheltuia nebuneşte, cumpăra ce-i ieşea în cale, oameni şi scule şi da la toată lumea. Unei guvernante engleze, numai de doi ani la copiii lui, i-a cumpărat o casă cu prilejul căsătoriei ei; bărbierului care venea să-l radă dimineaţa i-a instalat un salon de coafură model în imobilul Frascatti renovat. Actele lui de generozitate erau nenumărate. Politica nu l-a atras niciodată şi nu s-a amestecat într-însa decât în măsura în care îi era necesară – pentru afacerile sale, sau de dragul lui Nae Ionescu, pentru care avea o adevărată prietenie, – de câte ori acesta îi cerea o mână de ajutor. E de la sine înţeles că

Malaxa băgase în buzunar pe Duduia şi pe Dumitreşti, în doi timpi şi trei mişcări.

Cleiosul Mavrodi, vietate de speţă inferioară se târâse de-a lungul unei vieţi întregi din culisele unui teatru de provincie, printre gunoaiele şi dejecţiile presei, până în capul oficiosului liberal *Viitorul*. Incult şi şiret, incapabil să scrie două rânduri, ajunsese director de gazetă şi ofticos, luptând din greu şi câştigându-şi galoanele printr-o dibace combinaţie a acestor două puteri: obrăznicia şi platitudinea. Nu ştiu cum ne-am pomenit cu el carlist, după ce fusese purtătorul de cuvânt al lui Ionel şi Vintilă Brătianu ca să nu mai vorbim de Duca. Ieşise în balconul *Viitorului* la sosirea Regelui şi fluturase o batistă. Primit prin scara din dos, a rămas un credincios al tuturor dosurilor, depănându-şi intrigile la adăpostul întunericului. Tiptil, tiptil, a pătruns până unde n-a pătruns nimeni, şi pe când noi nici nu bănuiam legăturile lui, prin 1933, Marioara Ventura admisă din când în când în laboratorul tainelor, era impresionată de influenţa sa. Când şi-a constituit Duca Ministerul, Regele a impus pe Mavrodi ca subsecretar de Stat-spion la Preşedinţie şi dacă nu murea, era să-l vedem ministru plin, la remanierea Ministerului Tătărescu. Prin moartea lui, ţara a scăpat de o ruşine. Au rămas altele, destule.

Nae Ionescu n-a făcut parte din Camarilă, deşi era prieten cu toţi cei care o alcătuiau. Figură pe un plan cu totul deosebit, arghirofil desigur, dar pentru plăcerile şi mai ales pentru puterea pe care o puteau da banii, Nae Ionescu era înainte de toate un ideolog pasionat. Pe toate tărâmurile, nu-l interesa decât ciocnirea ideilor pe care le clasa, le mângâia, le împerechea sau le opunea unele altora. Analist de o remarcabilă agerime intelectuală, cu mutra lui simpatică şi fină de „rum" sublimizat prin practica zilnică a disciplinelor filozofice, amicul Nae a încercat să descurce multe şi în realitate le-a încurcat şi mai rău. Admirabil ziarist, de o pătrundere unică în presa noastră, a făcut din *Cuvântul* singurul jurnal scris din ţara românească. Din nenorocire, pe cât era de tare în analiză, pe atât era de slab în sinteză, aşa încât neîntrecuta lui inteligenţă nu a putut aduce ţării foloase reale pe timpul celor aproape 3 ani, cât a fost ascultat de Rege şi de anturajul acestuia.

Dacă la aceste câteva persoane mai adăugăm pe Prinţul Nicolae cu care la început Regele Carol s-a înţeles perfect, pe Prinţul Nicolae cu sau fără damă, pe Prinţul Friedl de Hohenlohe-Langenburg (nepotul Reginei, fiul surorii sale Alexandra) care în primii ani ai Restauraţiei ne-a cinstit aproape încontinuu cu prezenţa sa legată de o serie de afaceri proiectate, mai mult sau mai puţin veroase – şi

câţiva umili paraziţi sporadici fără drept de părere şi de cuvânt, am închis cercul persoanelor care înconjurau pe Rege. Dintre prietenii copilăriei şi tinereţii, Dinu Cesianu era departe, alţii ca Nindi Romalo, Puiu Filitti, Lambrino, fraţii Davila, nu mai erau primiţi, iar dintre devotaţii de pe vremea pribegiei, Dim. Suţu, Gatoschi, Barbu Ionescu şi câţiva alţi indezirabili, erau ţinuţi şi ei la distanţă.

În afară de audienţele oficiale, Regele nu-şi putea controla impresiile şi verifica ideile decât în restrânsă tovărăşie a acestor lacomi care transformaseră Restauraţia într-un sindicat de interese şi fereau cu grijă pe Suveran devenit prizonierul lor, de orice alt contact. De fapt, Regele-papuc era sub dominaţia exclusivă a Duduiei care exercita această dominaţie prin procuristul (ca să nu zicem curistul) ei Puiu Dumitrescu. Puiu Dumitrescu la rândul lui a organizat banda din jurul Regelui pus sub obroc, a îndepărtat pe cei cu note discordante şi luându-şi nasul la purtare s-a socotit în serios printre factorii noştri constituţionali.

Se va pune desigur întrebarea, de către cercetătorii de mâine, cum un om înzestrat cu o inteligenţă atât de vie precum Carol, încăpăţânat şi încrezut, a putut să fie dominat într-un astfel de grad de o femeie cu însuşiri fizice şi morale mai mult decât mediocre şi cu o cultură cu totul rudimentară. Necunoscând pe Lupeasca îmi lipseşte, după cum am mai spus-o un important element de judecată, dar din câte am aflat şi eu se pare că această influenţă nefastă a fost de ordin pur fizic şi patologic. Pentru a pricepe mai bine stările sufleteşti în care s-a zbătut Carol mai întâi ca Prinţ şi apoi ca Rege trebuie bine desluşit punctul iniţial al tuturor mişcărilor sale. Acest punct iniţial este hotărârea absolută, încăpăţânată, nestrămutată de a menţine neatinsă legătura lui cu d-na Lupescu. Oricine este împotriva acestei legături, devine vrăjmaşul lui; oricine este pentru, prietenul lui. Neutrii, cei care nu se amestecă în chestiune pot fi folosiţi cu prietenie, dar nu vor câştiga niciodată deplina lui încredere. Duduia nu a avut o influenţă politică directă, „une emprise", asupra lui Carol, ci una indirectă. Era destul să-l convingă că cutare sau cutare hotărâre, că cutare sau cutare om prin acţiunea lui puteau compromite legătura lor, pentru ca hotărârea să fie revizuită şi omul înlăturat. Şi viceversa. Astfel se explică cum acest Prinţ încăpăţânat şi clarvăzător în politică a putut fi influenţat nu numai de Lupeasca dar şi de Puiu Dumitrescu şi de atâţia alţii. Securitatea „colajului" lui a fost singurul criteriu care a determinat toate hotărârile Regelui Carol. Veleitar visător şi bine intenţionat dar fără voinţă în toate domeniile străduinţelor sale, Carol n-a fost „om" decât în apărarea legăturilor sale cu nefasta evreică. Ani de-a rândul,

Ministerele s-au schimbat, oamenii au fost numiți sau înlocuiți în cele mai înalte funcții (chiar și în armată), favoruri au fost acordate sau retrase – numai în legătură cu atitudinea fățișă sau bănuită a fiecăruia față de intangibila legătură.

În fața unei asemenea legături, mulți au căutat să dezlege misterul ei și să priceapă cum un om cu ochi atât de ageri putuse să fie orbit până la prostie, până la compromiterea situației și chiar a vieții sale. Cei care nu puteau bănui nuanța mai sus însemnată (legătura cu dama mai presus decât dama însăși) au crezut într-o priză directă a femeii, iubită orbește, asupra unei voințe slăbite. O asemenea ipoteză nu s-ar putea sprijini decât pe o iubire pătimașă și exclusivă din partea Regelui. Despre un asemenea amor unic nu poate fi însă vorba căci – nu știu ce o fi făcut cât a stat în Franța, dar de când s-a înapoiat în București, încoronatul amant al Duduiei și-a încornorat cucoana aproape zilnic. Chiar dacă un asemenea amor ar fi existat, pe lângă că priza directă asupra unui asemenea om încăpățânat și închipuit era riscată, Duduia nu s-a arătat nimănui ca femeia cu cap politic care să se intereseze de mersul treburilor publice. Nu pot să nu insist asupra acestui punct și să nu repet adânca mea credință că întrucât privește reacțiile politice n-a fost, între Lupeasca și Carol, atât acțiune directă cât grijă comună de soarta legăturii lor. Că Lupeasca ținea în ruptul capului la această legătură, chiar fără amor, este lesne de înțeles, dar e mai greu de priceput pentru ce ținea tot atât la ea și Carol dacă excludem marele și unicul amor, care se pare că trebuie exclus.

Rămân motivele patologice. Pentru unii – cei mai mulți – dintre inițiați, Carol e un priapic veșnic nesatisfăcut, cu însușiri fizice hipertrofiate, gata să se arunce pe orice femeie și să-i dea poalele peste cap. Intimele Prințesei Elena lăsau să se înțeleagă că motivul principal al fobiei acesteia pentru regalul ei soț era brutalitatea cu care o supunea zi și noapte, în pat sau la repezeală pe un colț de canapea – îndatoririlor ei conjugale. De aici „son cri du coeur" la înapoierea Prințului: „tot ce vreți dar nu anularea divorțului". Generalul Perticari, fostul guvernator al Prințului, mi-a povestit în legătură cu această însușire specială, debuturile amoroase ale Alteței Sale. Regele Carol I socotind că vârsta lui nepotu-său cerea anumite inițieri, se sfătuise cu Perticari asupra modalităților de executare, și amândoi căzuseră de acord asupra lui Alexandru Davila (cumnatul lui Perticari) ca procurist și specialist. Davila a pus la dispoziția Prințului apartamentul său și o fetișcană curățică, aleasă printre nenumăratele prietene ale celui mai popular din *Don Juanii* noștri. După îndeplinirea riturilor, a doua zi, fetița s-a dus la Davila să se

jelească: „M-a omorât, nene Alecule, de 14 ori – nici o dată mai puțin!"

Mes pareils à deux fois ne se font pas connaître,
Et pour leurs coups d'essai veulent des coups de maître!

Experiența repetată de fiecare dată cu alta căci damele încercate nu se mai întorceau, au silit pe Prinț să-și caute o parteneră la înălțimea apetitelor și puterilor sale. Această parteneră a găsit-o în fine, după lungi și complicate dibuiri, în persoana Lupeascăi, singura femeie care putea suporta tot și oricât. Iată de ce îi era indispensabilă. „Il cherchait les hors d'oeuvres ailleurs, elle c'etait le plat de resistance."

Împotriva acestei ipoteze a priapismului ca bază a legăturilor lui Carol cu Duduia se ridică alta, opusă, aceea a erotismului neputincios, care, dată fiind seriozitatea și importanța personalității care a emis-o, trebuie să fie consemnată aici. Pe la sfârșitul lui 1933 reluasem raporturi directe cu Averescu, după cum voi arăta la timp; în ziua de 17 ianuarie 1934 (țin să precizez data din cauza enormității confidențelor), mareșalul, în cursul unei vizite ce-i făceam, mi-a spus că Prințul Carol i-a mărturisit că numai cu Lupeasca mai poate avea „erecțiuni" (sic). „Duduia, a continuat Averescu, ține pe Rege prin cunoștința secretelor lui de anomalie sexuală; știe că aproape în toate nopțile Carol pleacă singur cu un mic automobil și ridică de pe stradă câte o curvă, și o aduce la Palat unde se dedă cu prostituata zilei la acte de perversitate anormală. Ce face cu femeile e așa de rușinos încât, dacă s-ar ști, n-ar mai putea da ochi cu nimeni."

Confidențele bătrânului m-au impresionat adânc. Până atunci mă găseam încă, când încercam și eu să-mi deslușesc rosturile rușinoaselor noastre aventuri dinastice, pe linia confidențelor lui Perticari. Priapismul tinereții nu excludea însă impotența maturității, dimpotrivă, o explica medical vorbind, prin excesele comise într-o primă perioadă de activitate istovitoare. Ca ministru de interne în 1931, fusesem pus în curent cu ieșirile nocturne ale Regelui, și m-a mirat cât de bine era informat Averescu căci credeam că numai cei care trecusem prin Minister eram în curent cu aceste porcării. Informația mareșalului era cât se poate de exactă; de 4-5 ori pe săptămână prefectul Poliției trecea prin năduși, căci Regele o pornea pe din dos, îmbrăcat civil, singur într-un mic Ford cu 2 locuri, și prin Brezoianu, prin străzile de lângă Sărindar aborda câte o prostituată, o ducea la Palat (ce facea cu ea nici n-am încercat să știu cât am fost ministru de interne, și ipoteza lui Averescu rămâne ipoteză) și după o ședință, mai scurtă sau mai lungă, îi da drumul cu un bilet de 500 sau de 1.000 lei. La ieșirea din Palat, pațachina

era ridicată de agenții poliției și dusă la Gavrilă Marinescu care îi mai da 5.000 lei și o amenința cu moartea dacă spune ceva. Cu timpul, Gavrilă organizase și acest serviciu înlăturând din drumul Regelui libera concurență și presărând trotuarele străzilor din jurul Palatului cu clientele lui. Prin discreția și dibăcia cu care îndeplinea acest serviciu Gavrilă Marinescu și-a asigurat încrederea Regelui și permanența la Prefectura Poliției, cu toate abuzurile pe care le-a săvârșit. Nu pot ști până la ce punct ipoteza susținută cu convingere de Averescu corespundea cu realitatea; ea ar fi putut să explice însă multe și nu ar fi fost în contradicție cu fapte ce ar părea că dovedesc contrariul. Ea ar putea să explice, de exemplu, tot atât de bine ca ipoteza contrarie, aversiunea Principesei Elena, femeie normală, neobișnuită cu exigențele anormale ale unui pervertit sexual. Ea ar explica „pasadele" zilnice cu prima târfă întâlnită, bună pentru riturile masochistice, pasade care nu influențau în esența lor raporturile încoronatului degenerat cu stăpâna lui permanentă. Și pe când îmi vorbea mareșalul mi-am adus aminte de atâtea ședințe de lucru, dimineața, cu Regele istovit, cu ochii scurși, cu privirea sticloasă și cu mintea închisă – înfățișare ce părea mai mult consecința unei epuizări nervoase patologice decât a unei oboseli naturale dar voioase a omului tânăr și satisfăcut în imperioasele lui cerințe. Și mai îmi aduceam aminte și de anecdota ce mi se povestise (și pe care când mi s-a raportat am respins-o cu dispreț), de anecdota cu faimosul Tăutu – armăsar de profesie – care sosind la Lupeasca fusese primit ca un salvator cu strigătul: „Ia-mă te rog în brațe, că nu mai pot – de două ceasuri mă... sărută Carol, de m-a înnebunit!..."

Fie una, fie alta din ambele ipoteze, ceea ce importă este faptul că legătura între Carol și Duduia se înfățișa ca o legătură indisolubilă, bazată unicamente pe raporturi de ordin sexual, probabil patologic, și nicidecum pe raporturi de ordin cerebral sau sentimental. Așa se explică, că în discuțiile lui de pe vremea pribegiei, mai întâi cu prieteni ca Dinu Cesianu și Gatoschi, mai apoi cu Iorga, cu Goga, cu Iunian, cu Averescu deși afirma încontinuu că „chestia Lupescu nu contează" – a refuzat tot atât de constant să ia un angajament formal în sensul unei definitive separații.

Cer iertare celor care mă vor citi pentru toată mocirla prin care i-am plimbat, dar obligația pe care mi-am luat-o față de mine însumi de a însemna aici tot ce am văzut în jurul meu, și tot ce am știut, mi-a împins condeiul de-a lungul ultimelor foi. Pe de altă parte politica Regelui Carol al II-lea a fost atât de incoerentă încât determinările ei nici n-ar putea fi pricepute fără lămurirea atmosferei și mediului

în care trăia și fără descoperirea resorturilor secrete care comandau actele omului.

În rezumat, Carol s-a înapoiat în țară și s-a suit pe Tron cu dorința de a fi un mare Rege, de a reforma totul, de a pune mâna la toate și de a imprima pecetea „geniului" său în toate ramurile activității noastre naționale. Din acest program, tânărul Rege n-a realizat decât schimbarea uniformelor și răscolirea decorațiilor: a schimbat panglicile și lampasurile, a înființat o serie de medalii și de ordine – de la ridicola *Coroană de Spini* până la cele 8 sau 10 *Merite Culturale*, diferențiate pe bresle și a creat doi mareșali. Dar pe lângă această dorință, Prințul nostru s-a mai înapoiat în țară și s-a suit pe Tron și cu hotărârea fermă de a păstra neatinsă legătura lui cu Lupeasca, și această parte a programului său a realizat-o pe deplin, în mare parte mulțumită slăbiciunii celor care trebuiau să-i reziste. Și era greu să fie altfel, căci îndeplinirea primei părți a programului n-avea altă bază decât visurile unui veleitar, pe când îndeplinirea părții a doua s-a impus pervertitului sexual cu toată puterea unui imperativ categoric.

Numai asupra unei astfel de personalități în care avânturile cerebrale se pierdeau în neantul voliționii, în care toate pornirile anormale și exasperate ale acelei „libido" definită de Freud cereau o imediată satisfacție – numai asupra unui asemenea amoral și pervertit putea o șleahtă de netrebnici să aibă priza pe care au avut-o. Am scris unele din paginile care preced cu batista la nas, dar față de desăvârșita sinceritate pe care mi-am impus-o în aceste amintiri, nu puteam să ascund, de rușine, însușiri și scăderi în jurul cărora s-a îmbuibat „șleahta de netrebnici" care a mai făcut și țara de rușine.

Axa politicii Regelui Carol a fost prin urmare – lucrul s-a dovedit mai târziu – legătura lui cu Lupeasca. Dar la aceasta s-a mai adăugat, cel puțin în primii doi ani ai Domniei lui, ura împotriva lui Barbu Știrbei. Această fobie nu era de altminteri decât consecința celeilalte slăbiciuni. A fost un fel de bifurcare a aceleiași patimi, așa încât ura cerebrală pe de o parte și excitarea sexuală pe de alta au determinat dacă nu gesturi identice, cel puțin paralele.

Ura împotriva lui Știrbei, la început mai ales a avut un caracter halucinant și în primele săptămâni ale Restaurației această fobie, patologică și ea în manifestările ei, ni s-a înfățișat ca una din principalele pârghii care determinau vorbele, actele și politica noului Rege încă despărțit de Duduia lui rămasă la Paris. Se vede că Măria Sa nu era de părerea Regelui Ludovic al XII-lea căruia i se atribuie frumosul cuvânt: „Le Roi de France ignore les ennemis du duc

d'Orleahs", căci se înapoiase din pribegie cu puteri mărite de ură. Voia numaidecât distrugerea completă a fostului său vrăjmaş, a prietenilor lui, a neamurilor lui până la a şaptea spiţă. Atitudinea Regelui faţă de Regina Maria în care nu mai vedea o mamă ci un simplu instrument în mâinile lui Ştirbei n-a fost decât urmarea neîmpăcatei sale uri. Că odată Carol pe Tron, Ştirbei nu mai putea însemna nimic în politica românească era la mintea omului şi această schimbare era bine văzută şi bine primită de mai toată lumea, căci rolul Prinţului Barbu nu fusese simpatic nimănui. Dacă Regele se oprea aici şi se mulţumea să ignore pe omul de după perdea, care tăiase şi spânzurase pe timpul Regelui Ferdinand, nimeni n-ar fi avut nimic de zis. Regele a făcut însă greşeala să intre în luptă, pe faţă şi pe nefaţă cu fostul sfătuitor al părinţilor săi şi făcând dintr-un ou un bou, a dat oamenilor impresia că nu se urcase pe Tron decât ca să se răzbune pe Ştirbei şi să schimbe uniformele în armată. Căci în afară de declaraţiile de principiu şi platonice împotriva tiraniei şi incapacităţii partidelor, noul Rege a părut din prima zi mult mai preocupat de aceste două chestiuni secundare decât de marile probleme economice şi politice pe care ţara era grăbită să le vadă soluţionate. Nasturi, trese, modele de şepci şi de chipiuri, schiţe de tunici şi lampasuri de pantaloni zăceau azvârlite pe mesele şi canapelele saloanelor de jos din Palatul Regal pe când sus, în cabinetul său de lucru, Regele Carol combina – când nu se gândea la Lupeasca sau la altă ecuaţie sexuală – exterminarea lui Ştirbei. Însărcinat de acesta i-am pus într-o zi chestiunea neted şi l-am întrebat daca pe lângă ruina politică urmărea şi ruina materială a fostului său adversar, şi dacă socotea că Ştirbei trebuie să se retragă din toate consiliile de administraţie în care figura. Răspunsul Regelui a fost categoric că „nu", că situaţia lui Ştirbei nu-l interesează decât din punct de vedere politic, din punct de vedere material, nu. Am avut naivitatea să-l cred şi să comunic acest răspuns lui Ştirbei, la un dejun, la Callimachi. Am aflat mai târziu că în realitate Regele trimisese vorbă societăţilor conduse de Ştirbei că dacă nu vor să fie puse la index, trebuie să scape cât mai curând de neagreatul lor preşedinte sau consilier.

Nu ştiu ce se va fi petrecut în sufletul lui Ştirbei după actul Restauraţiei, dar atitudinea lui a fost impecabilă. L-am întâlnit în acele vremuri de două ori, la dejun la Callimachi, şi n-am auzit din gura lui nici un cuvânt răuvoitor, de critică sau chiar ironic. Mi-a spus cu insistenţă că doreşte Regelui cel mai deplin succes, că toată lumea trebuie să se strângă în jurul lui, fiindcă joacă ultima carte a Monarhiei împotriva anarhiei care ne pândeşte. Vorbea însă cu

antipatie de fosta Regenţă şi de greşelile ei. După ce i-am adus răspunsul Regelui mi-a declarat ca nu vrea să stea în calea lui nici chiar cu aparenţele unei opoziţii care în realitate nu există, şi că se va retrage din toate locurile ce ocupa, fără să ţie seamă de paguba ce această hotărâre îi pricinuia. Dorea să se supună dorinţelor Regelui, pe care le bănuia contrare celor spuse mie şi nu voia mai ales să impună pagube societăţilor (care fuseseră atât de generoase cu dânsul) sau să le pună în stare de inferioritate faţă de altele. De fapt, în cursul verii 1930 şi-a dat demisia din toate consiliile de administraţie din care făcea parte.

Raporturile mele cu Ştirbei, după Ministerul lui din 1927 rămâseseră aceleaşi ca înainte: amabile însă lipsite de cordialitate. Temperamentul lui nu se potrivea cu al meu, şi părerea mea asupra rolului său politic pe timpul lui Ferdinand nu se schimbase. Cu nevastă-sa raporturile erau şi mai reci iar cu fetele mă mărgineam la un *bună ziua*, la un an o dată. Principesa Nadeja nu mă putea ierta că o poreclisem „la boche à dents" pe timpul neutralităţii, delicată atenţie faţă de sentimentele ei germanofile şi de formidabila dentiţie cu care o nenorocise Dumnezeu şi pe care două buze subţirele nu izbuteau să o ascundă. La Iaşi îmi întorsese chiar spatele într-o zi, la Natalita Vlădoianu; ne împăcasem însă după război, dar numai pe jumătate. Am însemnat deja entuziasmul cu care intrasem în Ministerul-păcăleală din 5 iunie 1927, prezidat pe neaşteptate de Barbu Ştirbei. Scurta noastră colaborare nu schimbase nimic între noi, şi am continuat mai departe să ne întâlnim prin consilii şi să ne vedem pentru afaceri sau pentru politică. În acest din urmă caz, iniţiativa venea totdeauna din partea lui. Nevastă-mea, foarte intimă – dinainte de căsătoria noastră – cu Nadeja Ştirbei şi cu fetele ei, mergea des la dânsele, în Bucureşti şi la Buftea – eu însă, până în vara anului 1930, nu le făcusem o vizită şi nu luasem o masă la dânsele. Am văzut Buftea numai fără Ştirbei, în 1918 sub nemţi, ca negociator al Păcii, şi ca să fiu cu totul precis încă o dată prin 1923 sau 1924 când am luat parte la un banchet oferit membrilor consiliului de administraţie al Stelei Române (societatea petroliferă). Restauraţia n-a modificat pentru mine nimic în raporturile mele cu familia Ştirbei: am continuat, eu, să nu o frecventez şi nevastă-mea să o frecventeze, exact ca înainte. Am intrat în toate aceste detalii pentru a încadra un demers care s-a făcut pe lângă mine prin august, la Sinaia, şi care este tipic şi pentru mentalitatea Regelui Carol şi pentru aceea a celor din jurul lui. M-am pomenit într-o zi cu un aghiotant regal, care cu reticenţe şi cu jenă, a venit să-mi spună că

soția mea merge prea des la Brașov, la Știrbei (familia Știrbei se instalase pentru vară în splendida ei vilă din Brașov). Am răspuns imediat: „Spune Regelui că nu știu ce a făcut și va face nevastă-mea, dar că eu care n-am fost niciodată la Știrbei la Brașov, mă voi duce să-i fac o vizită la prima ocazie!!" Dacă și eu și ai mei puteam fi bănuiți „de complot" cu Știrbei, ce putea fi pentru alții, mai puțin legați ca mine de nădejdiile noii Domnii!!

Fobia Regelui contra lui Știrbei se întindea până la familia lui (ostracizarea lui Constantin Hiott și a fiului său Dinu, a lui Alexandru Crețianu etc.) dar și dincolo de prietenii lui sau de oamenii care fuseseră în legături de afaceri cu el. La Banca de Credit, Kaufmann a cunoscut momente de adevărată persecuție (era aici și codița lui Aristide Blank) și a trebuit să muncim din greu, Prințul Friedel Hohenlohe și eu ca să împăcăm lucrurile. Pe Nindi Romalo, prieten din copilărie n-a vrut să-l primească în audiență fiindcă Știrbei fusese președinte la Dacia-România. Iar pe Iancu Mitilineu (amicul și tovarășul lui Știrbei de la Banca Generală) l-a ținut la distanță, deși-l iubea și îi zicea „nene Iancule". De câte ori mai târziu, ca ministru, am propus pe Mitilineu pentru un post important, mi-a răspuns: „Lasă-l pe nenea Iancu la Automobil-Club, e bine acolo." Pe frate-său Charles Mitilineu, ministru la Stockholm abia numit, l-a ras în cinci minute, deși omul cheltuise din sărăcia lui să se instaleze cum trebuie în capitala Suediei.

Două vorbe pentru a încheia această lungă poliloghie în jurul tovărășiilor și năravurilor Regelui Carol. S-a vorbit mult – se mai vorbește și în momentul când scriu aceste rânduri[25] – de căsătoria lui cu Lupeasca. Mulți au crezut și cred că există între ei o căsătorie clandestină. Eu nu cred, și n-am crezut niciodată. Cât timp a stat în străinătate, Prințul Carol a fost urmărit pas cu pas nu numai de un întreg serviciu de spionaj românesc dar și de Siguranțele locale. Oricât de clandestină ar fi putut fi o ceremonie de căsătorie, ea nu putea scăpa agenților care mișunau în jurul îndrăgostitei perechi. La București se trimiteau rapoarte amănunțite despre fiecare gest al Prințului, în Franța, în Anglia sau în Belgia. Nu trebuie uitat protestul lui în instanța de divorț cu Principesa Elena în 1928, la care mai adaug eu vehemența cu care a calificat, în fața mea – eram ministru de interne – căsătoria Prințului Nicolae, în 1931. „Pricep toate, spunea el, dar nu să introduci în familie persoane a căror situație nu e compatibilă cu demnitatea unei Dinastii."

Un rol misterios pe lângă Carol și Lupeasca l-a jucat un oarecare părinte Laur, irlandez dubios, iezuit expulzat din Ordinul lui Loyola,

[25] Octombrie 1934.

căruia foarte probabil se datorește trecerea Lupeascăi la catolicism. Ovreică după tată și după mamă, Lupeasca fusese botezată ortodoxă la naștere, fiindcă mumă-sa se lepădase de iudaism (e înmormântată la Bellu, în cimitirul ortodox), așa încât la catolicism a trecut din ortodoxie (!), nu din religia mozaică. Cred că Vladimir Ghica, abate catolic și monsignore papal a jucat un oarecare rol în această conversiune, prin care spera la un moment dat să influențeze pe Carol. „Le pere Laur" a venit de vreo câteva ori în România după 1930, dar oricât de misterioase au fost trecerile lui pe la noi, nu cred ca ele să fi fost în legătură cu o căsătorie clandestină. Pe când eram ministru de interne, în 1931, am luat informații la Paris și la Londra asupra acestui ciudat ex-iezuit: informațiile au fost deplorabile. Dar faptul că în jurul Regelui era un escroc mai mult nu justifică singur ipoteza unei căsătorii clandestine și mai ales inutile. Căci nu noi și suplimentare legături legale (ele însele, inexistente în cazul unei celebrări tăinuite) puteau să ferece pe Carol – după cum s-a dovedit – mai strâns decât legăturile de ordin psiho-patologic deja existente. În concluzie, ipoteza unei căsătorii clandestine între d-na Duduia și Rege, trebuie respinsă.

M-am întins cam mult – și să mă creadă cititorul, fără nici o plăcere – asupra anturajului Regelui nou sosit. Trebuia să facem punctul, cum zic marinarii, ca să știm în ce ape ne aflăm. Mai toate cele însemnate aici în această privință le-am aflat mai târziu, încetul cu încetul și astfel se explică cum – cu toate mărunțele dezamăgiri suferite în cursul drumului – am avut curajul să merg înainte, să cred în posibilitățile Regelui de realizare, și să-i dau concursul meu, de multe ori cu prețul chiar a unor sacrificii de conștiință. Dacă aș fi știut atunci câte am aflat pe urmă, e probabil că nu m-aș fi aventurat printre spini și prăpăstii, așa cum am făcut-o. Entuziasmul meu de la începutul Restaurației a fost un sentiment frumos dar naiv, neîntinat de stropii unei mocirle pe care nu o bănuiam și nezdruncinat încă prin forțele oculte pe care am avut să le înfrunt succesiv. Astfel se explică și deosebirea între optimismul celor scrise de mine în 1930 (memorii, declarații, interviuri) și amărăciunea rândurilor de față scrise după experiența făcută și în deplină cunoștință de cauză.

Cu cât influența Camarillei creștea – mai ales după sosirea Duduiei – cu atât șansele Principesei Elena și a unei „normalizări" de raporturi în jurul Regelui, scădeau[26]. Lumea, și chiar în anturajul

[26] Prima dare înapoi „oficială" a Regelui pe drumul împăcării sale cu Principesa Elena s-a manifestat cu prilejul încoronării, la început fixată pentru luna septembrie 1930 și amânată sine die, fiindcă în programul Guvernului și în dorința poporului era încoronarea ambilor soți, a Regelui și a Reginei.

Regelui, elementele cinstite – militarii – mai sperau încă, pe la sfârşitul lui iunie, în iulie şi la începutul lui august, că lucrurile vor lua o întorsătură bună, şi că între raţiune şi nebunie, Carol al II-lea va alege calea cea bună. Deşi devotaţii Regelui cei buni, adică aghiotanţii săi, ascundeau părţile urâte ale aventurii pe care totuşi începeau să le întrevadă – o oarecare descurajare pe feţele acestor oameni cumsecade începuse să ne îngrijoreze şi pe noi. Eu, unul, mă hotărâsem să fac partea focului deşi-mi dam seama că era o mare slăbire a regimului, şi să mă împac la urma urmelor şi cu o situaţie absurdă în Familia Regală ca preţ al unei atitudini hotărâte şi neşovăitoare pe terenul politic. Din nenorocire a trebuit să înregistrăm pe rând toate falimentele...

Am fost încăpăţânat în încrederea mea. Într-o zi (era prin august 1930, la Sinaia), Regina Maria a chemat pe soţia mea şi a însărcinat-o să-mi transmită, expusă pe capitole toată îngrijorarea ei – rugându-mă să intervin cu toată energia pe lângă fiu-său, ca unul care aveam mare influenţă asupra lui (credea dânsa). Ar fi vrut – spunea dânsa – să vorbească de-a dreptul cu mine, dar nu îndrăznea, căci Regele îi interzisese orice contact cu oamenii politici. Mărturisesc că am fost destul de prost să nu cred nici jumătate din sfertul doleanţelor Reginei, convins că vorbise împinsă de necazul despărţirii ei de Barbu Ştirbei, despărţire impusă de Carol. Acesta interzisese într-adevăr Reginei şi Principesei Ileana orice raporturi cu familia Ştirbei. Din plângerile Reginei, orbit cum eram, una singură mi-a părut serioasă, aceea privitoare la un anumit anturaj (banda de la Paris) care căuta să se impună izolând pe Rege şi să-l îndrume pe căile pieirii lui şi procopsirii lor. Am trimis răspuns Reginei, tot prin soţia mea, că întrucât privea relaţiile personale ale Regelui, nu aveam nici o posibilitate să intervin, iar pentru rest – trebuia să avem încredere în hotărârea Regelui de a face bine, de a-şi îndeplini funcţiile cu inteligenţă şi de a restabili autoritatea regală care slăbise pe timpul Regenţei. Am adăugat că Regele poate conta pe mine şi că-l voi servi în limita puterilor mele în toată activitatea lui publică. În ce priveşte viaţa lui privată însă, nu mă puteam amesteca, de frica proverbului românesc: când te amesteci în tărâţă te mănâncă porcii...

În lumea politică • Atitudinea lui Maniu • Arbitrajul lui Titulescu • Criză avortată • Titulescu şi memoriul meu • Mă înţeleg cu dânsul în principiu • În Partidul Liberal • Vintilă Brătianu doborât de boală; întâlnirea mea cu dânsul în tren • Fruntaşii partidului pe rând la mine • Toţi vor înlocuirea lui Vintilă prin Duca • Învârtelile lui Duca • Întâlnirea mea cu el la Făgăraş • Hotărâm decapitarea lui Vintilă • Vizită la Ştirbei la Braşov.

În timpul ce Camarilla ţesea în jurul Regelui o pânză întreagă de intrigi în scopul de a-l izola, de a-l despărţi definitiv de Principesa Elena şi de a-i pune din nou sub epitropia Lupeascăi – în lumea politică domnea un calm numai aparent. Guvernul Maniu se simţea ameninţat prin veleităţile dictatoriale pe care Regele făcuse greşeala să le afişeze la fiecare ocazie, prin nemulţumirea publică împotriva metodelor ţărăniste; dar mai ales prin conştiinţa propriei sale slăbiciuni, subliniată zilnic prin acte de guvernământ impuse direct de Coroană. Iezuiticul democratism al lui Maniu nu se putea împăca decât cu un regim de anonimat în Capul Statului şi de atotputernicie pe treapta a doua, pe care sta el. Formula Regenţei, aşa cum o ticluise în ultimele luni, era formula care îi convenea mai bine, şi Restauraţia fusese pentru dânsul un eveniment rău venit. Maniu s-a lăudat, mai târziu, că a repus pe Rege pe Tron; o asemenea afirmaţie nu poate să fie primită decât cu surâsul ironiei. Era desigur în fruntea Guvernului când a sosit Prinţul Carol, şi n-a făcut nimic serios să-l împiedice să-şi reuşească lovitura, dar nu fiindcă n-a vrut ci fiindcă n-a putut. O oră după sosirea Prinţului, toată situaţia era în mâna armatei şi Maniu a priceput că trebuie să joace după cum i se cânta – sau să dispară de pe arena politică. A preferat să joace, şi a dansat după cum i-au cântat lăutarii pe care nu-i chemase.

În realitate, în fundul sufletului său, Maniu a fost totdeauna împotriva reîntoarcerii Prinţului Carol (să nu se uite confidenţa făcută mie de Madgearu la dineul Legaţiei franceze, confidenţă raportată în paginile precedente). Dar pe când alţii luaseră împotriva Prinţului o atitudine dârză pe faţă, Maniu, după vechiul său obicei, a manevrat. Era contra dar nu o spunea, „pertracta" chiar cu Prinţul, niciodată

direct dar prin persoane interpuse, ca să poată lua, după împrejurări şi după oportunitate, măsurile ce corespundeau intereselor sale personale sau de partid. Pe timpul Regenței, la Alba Iulia, s-a jucat cu gogorița sosirii Prințului ca să intimideze Guvernul liberal de atunci; odată el însuşi la Guvern a dat sfoară zmeului în loc să-l doboare la pământ. Cunoştea desigur, şi el, planurile Prințului, planurile lui vagi, dar nu credea în realizarea lor imediată, şi – cine ştie – se gândea poate chiar să speculeze Restaurația într-o viitoare perioadă de opoziție. După înapoierea Regelui, am făcut la 23 iunie o vizită de politețe celor doi foşti Regenți, Patriarhului Miron şi lui Sărățeanu, care mi-au mărturisit şi dânşii că nici ei, nici Guvernul nu ştiau de sosirea Prințului. Că Patriarhul nu ştia nimic, nu va surprinde pe nimeni, căci niciodată n-a ştiut ceva. Dar Sărățeanu, prin legăturile soției sale, era carne din carnea lui Maniu, şi este absolut exclus să nu fi aflat cât de puțin despre pregătirea unui asemenea eveniment, dacă Maniu ar fi pregătit vreo lovitură. Mai mult, Sărățeanu nu s-a jenat să-mi spună că iscodise pe Prințul Nicolae, față de zvonurile care circulau, ca să afle cât de puțin, dar că nici Prințul Nicolae nu avea aerul să fi ştiut ceva precis. Sunt convins că Sărățeanu nu a iscodit pe Prințul Nicolae din cauza „zvonurilor care circulau" (bietul om nici nu ştia ce circulă sau nu circulă) ci fiindcă fusese pus de Maniu să iscodească.

E cert că, dacă de la distanță relațiile dintre Carol şi Maniu nu fuseseră rele, ele s-au stricat îndată ce au venit în contact. Carol nu putea ierta lui Maniu nici ceasul de panică din seara de 6 iunie, între aterizarea la Pipera şi conjuncția cu trupele carliste – nici propunerea ce-i făcuse de a ocupa un simplu fotel în Regență. Iar Maniu nu putea ierta Regelui prăbuşirea unei omnipotențe asigurată printr-o Regență în care Nicolae era un fute-vânt, Sărățeanu omul lui de familie iar Patriarhul un simplu instrument pe care-l avea în mână, mulțumită atâtor „istorioare" şi gheşefturi pe care le cunoştea. Raporturile între prezident şi Rege s-au răcit astfel repede, şi Maniu a văzut limpede că Guvernul lui nu putea dura. Şi atunci, ştiind că trebuia să se ducă – o lună sau trei, nu putea schimba situația – Maniu s-a gândit să dea o lovitură, să nu plece în opoziție ca un falit, ci dimpotrivă să-şi creeze un piedestal de popularitate. Opinia publică era toată de partea Principesei Elena – se bucura de înapoierea Regelui, dar voia împăcarea lui cu Principesa, şi mai ales nu voia să audă de Lupeasca. Maniu s-a declarat jignit în virtutea lui, şi fățiş pentru o imediată împăcare între Rege şi fosta lui soție, şi amenințând cu demisia a chemat pe Titulescu ca arbitru, pe Titulescu care trebuia să impresioneze pe Carol cu judecata cercurilor politice din Apus.

Regele, şiret, ca să nu lase nici măcar aparențele unui arbitraj sau unei mijlociri vizitei lui Titulescu, l-a chemat şi el telegrafic, ca să-l consulte asupra posibilităților de colaborare cu capitalul străin, prin Geneva – în realitate ca să ia contact cu el, şi prin el cu anumite cercuri din străinătate (presa lui Titulescu fusese constant ostilă Prințului Carol, în tot timpul pribegiei).

Titulescu a sosit la Sinaia la începutul lui august, aşteptat în gară şi la Palace-Hotel (încă nu la frontieră) de reporterii gazetelor din Bucureşti. Maniu sta închis în vagonul lui ministerial unde a şi primit vizita Marelui Eunuc. Chiar în ziua sosirii sale, Titulescu a fost invitat la dejun la Castel, dar fără Maniu, ceea ce a impresionat adânc lumea neobişnuită încă cu impolitețele Regelui şi care a văzut în acest fapt mărunt semnul unei rupturi între Suveran şi primul său ministru. Câte a trebuit sa înghițim toți de atunci, numai de frică de mai rău! Impolitețele Regelui au ajuns cu timpul aproape semne de favoare, dar atunci nu eram încă obişnuiți cu moravurile unei Curți în care madame Lupescu, madame Wieder şi madame Jenny jucau rolurile duceselor, iar Puiu pe al lui Lauzun. Titulescu a făcut două zile naveta între Castel şi vagon, iar Maniu şi-a agățat a treia zi „salonul" de un tren spre Bucureşti şi şi-a convocat Consiliul de Miniştri ca să-şi dea demisia. Nu ştiu ce a învârtit Titulescu la Castel, dar fapt este că „salonul" n-a ajuns până la Bucureşti ci de la Ploieşti a reluat drumul spre Sinaia, unde Maniu a fost seara la masă invitatul Regelui împreună cu Titulescu. Iar miniştrii au fost aduşi la Sinaia a doua zi spre a afla că lucrurile se împăcaseră. N-am jucat nici un rol în această mică tragicomedie, aşa încât nu ştiu exact ce s-a întâmplat. Titulescu, care a venit să mă vadă în zilele de 7 şi de 8 august, mi-a spus numai că a avut mari greutăți ca să convingă pe Maniu să mai stea. Teza lui era identică cu a lui Maniu, adică necesitatea absolută a împăcării Regelui cu Principesa Elena, dar – şi aici se deosebea de Maniu – împăcarea nu trebuie impusă Regelui de elementele politice, ci trebuie să vie de la Rege sub forma unui act spontan, nesilit. Părea că Regele făgăduise ceva – foarte vag – în acest sens, şi în acelaşi timp mână mai liberă lui Maniu, în guvernare (adoptând probabil şi el principiul iezuitic al rezervelor mentale, din arsenalul lui Maniu). Aşa încât Maniu a trebuit, momentan, să dea înapoi. Titulescu mi-a mai adăugat că nu era momentul unei schimbări de Guvern, că trebuia adăstat încă până după sesiunea Societății Națiunilor de la Geneva, în care el va vedea dacă se mai poate face ceva pe calea preconizată în 1928 şi de dânsul şi de mine[27].

[27] Titulescu făcea aluzie la propunerea noastră de a realiza stabilizarea monetară prin Geneva.

Spre marea mea mirare, Titulescu cunoştea memoriul meu: Regele îi vorbise de el, sau chiar i-l dăduse să-l citească. Titulescu a aprobat conținutul lui şi s-a declarat gata să colaboreze la înfăptuirea programului – economic şi politic – schițat de mine. Am discutat problemele în amănunt (ceea ce a necesitat a doua vizită a lui Titulescu) şi cu mici retuşări, Titulescu s-a declarat, în concluzie, gata să lucreze cu mine în vederea refacerii țării. Mi-a declarat că a găsit multă bunăvoință şi pricepere la Rege (în afară de chestiunea lui matrimonială), dar că Maniu nu pricepe lucru mare în afară de „solidaritate" şi „democrație". El spera să găsească la Geneva un teren propice pentru planurile noastre, căci a fost convenit între el şi mine să lucrăm paralel, el în străinătate şi eu în țară, în vederea singurului plan posibil de refacere, în afară de partide. Titulescu a părăsit Sinaia şi țara, şi a rămas să ne revedem în toamnă târziu, după Geneva. Astfel s-a săvârşit – în deplină încredere şi prietenie – prima mea luare de contact cu Titulescu, sub Domnia Regelui Carol al II-lea.

Intermezzul Titulescu nu a întărit, e de la sine înțeles, Guvernul Maniu, a cărui cădere era scontată de toată lumea pentru începutul toamnei, înainte de deschiderea Parlamentului. Situația mea politică era oarecum delicată. Hotărâsem să-mi închin toate puterile realizării unui program pe care-l credeam indispensabil țării, program pentru înfăptuirea căruia obținusem importanta colaborare a lui Titulescu – dar pe de altă parte, eram încă membru al Partidului Liberal, partid oropsit de Rege, partid cu şeful căruia nu mă înțelegeam pe nici un punct programatic – partid în fine cu care nu era nimic de realizat în formația lui de atunci, fiindcă nu avea nici o şansă să culeagă succesiunea Guvernului Maniu.

În lagărul liberal era o jale. Vintilă Brătianu pierduse capul; la buimăceala loviturii primite în iunie, prin înapoierea Prințului Carol, se adăuga teama, din zi în zi crescândă, a unei complete desfaceri a partidului. Pe de altă parte sănătatea lui lăsa tot mai mult de dorit; îşi trăia în zbucium ultimele luni. L-am văzut pentru ultima dată în tren, veneam de la Craiova spre Bucureşti şi la Piteşti s-a urcat în compartimentul meu un Vintilă gârbovit şi istovit. Venea de la Mihăeşti şi făcuse etapa Vâlcea-Piteşti cu automobilul. Mi se spusese că trebuia să plece în străinătate, să se odihnească şi să se caute; l-am întrebat îndată, ca să evit sau cel puțin să amân cât mai mult o conversație politică, dacă a fixat data plecării sale. Mi-a răspuns evaziv că peste câteva zile, şi a continuat fără tranziție: „Mi se întâmplă o mare nenorocire, am pierdut moşia". — „Care moşie?", îl întreb eu. — „Mihăeşti." — „Dar cum aşa?" — „Am făcut un

contract de asociație cu administratorul meu, şi acum el pretinde că moşia e a lui." Prăbuşit pe locul său, Vintilă ofta adânc. Am încercat să-i explic că printr-un contract de asociație pentru exploatarea unei moşii nu se putea dobândi însăşi moşia, şi că nu risca nimic. Dar Vintilă o ținea una: „El zice că moşia e a lui. Cum să plec? Să las pe biată nevastă-mea încurcată? N-am să mai plec. El zice că moşia e a lui"... L-am lăsat în pace, căci mi-a părut că vrea să ațipească – dar după câteva minute de moțăială, şi-a ridicat brusc capul, şi uitându-se în ochii mei: „Toate merg prost. Biata țară! Ce ne facem? Nu văd soluții... El zice că moşia e a lui!" I-a căzut capul pe piept şi a adormit. Aveam evident de-a face cu un uşor acces de uremie; o profundă milă m-a cuprins pentru acest nenorocit care călătorea singur în bezna lui, şi pe care-l simțeam izolat de toată lumea, chiar de ai săi, şi mă gândeam cu melancolie la dârzul şi încăpățânatul luptător de odinioară. Trec anii, dar trec şi ceasurile: a dormit până la Bucureşti şi n-am mai vorbit cu el.

Ăsta era Şeful. În jurul lui mişunau panica, laşitatea, platitudinea şi deznădejdea. Duca, prins în discursul lui din 8 iunie se zbătea ca peştele în tigaie, nu ştia pe unde să scoată cămaşa şi alerga de la mine la Mavrodi şi de la Mavrodi la mine ca să-şi obție iertarea Stăpânului, scârbos de platitudine. Ceilalți „fruntaşi" îmi dau târcoale, şi de dimineața până seara nu auzeam decât fraza: „Numai d-ta poți să ne scapi, coane Costică". La Sinaia veniseră la mine pe rând dr. Angelescu, C. Dimitriu (Dovlecel), N. Chirculescu, Nicu Săveanu, Leonte Moldoveanu, Xeni etc. şi toți îmi cântau pe aceeaşi strună: „Nu mai merge cu Vintilă!" Iar eu le răspundeam la toți: „Aveți dreptate, dar nu pentru motivul pe care-l credeți voi. Nu mai merge Vintilă, fiindcă omenirea se mişcă într-un ritm pe care şeful Partidului Liberal nu-l pricepe. A rămas omul tradiției liberale de acum 30 de ani. Partidul Liberal trebuie să renască din cenuşa lui, îi trebuie o prefacere radicală, dacă vrea să mai fie numărat printre forțele vii ale acestei țări. Cu neînțelegerea încăpățânată a lui Vintilă față de problemele economice ce trebuiesc rezolvate de urgență, nu e nimic de făcut". Mai toți – țin minte că d-rul Angelescu era mai rezervat în această privință, dar căzuse şi el de acord cu prietenii săi până în cele din urmă, deşi cu buzele pe jumătate – mai toți voiau să ceară lui Vintilă să se demită din şefie şi să-l înlocuiască prin Duca. Şi toți îmi cereau mie să iau inițiativa unei mişcări în acest sens, şi să împac definitiv pe Duca cu Regele. Am declarat net că nu voiam să mă amestec în luptele interioare ale partidului, că era treaba membrilor vechi să rezolve criza de şefie, că în afară de aceste considerații mă simțeam prea puțin atras

de ideologia partidelor, în general vorbind, pentru a putea primi o însărcinare care incumba altora. Tot ce puteam încerca – o spuneam zilnic fiecăruia – era să lucrez la o împăcare între Duca şi Coroană, odată ce Duca va fi înscăunat şef.

Situaţia mea era în realitate foarte neplăcută. Îmi dădusem seama că politica de partid ducea ţara de râpă; găsisem un Rege care era de acord cu mine pe acest punct şi căruia înaintasem un memoriu (fără a mai socoti lungile şedinţe de „capacitare" verbală) în care îi ceream să renunţe la guvernarea prin partide – şi totuşi făceam încă parte din Partidul Liberal. Trăiam ce e drept la o parte de cercurile de conducere, şi în afară de sforţările făcute în iunie pentru a aduce partidul plocon Regelui şi a-i procura astfel unanimitatea forţelor politice constituite în momentul sosirii lui, nu mai dădusem semn de viaţă. Mă pasionasem pentru ceea ce numisem eu *ritmul nou* în politică şi aveam toate motivele să cred că acest ritm îl voi putea vedea realizat. Dacă aş fi făcut parte dintr-un partid agreat, din Partidul Naţional-Ţărănesc spre exemplu, mi-aş fi dat imediat demisia punând astfel capăt echivocului de a fi înscris într-un partid şi de a duce în acelaşi timp o luptă înverşunată împotriva partidelor. Mă aflam însă înscris într-un partid oropsit, şi gestul de a-i părăsi în momente tragice pentru el îmi părea lipsit de eleganţă. La început, după înscăunarea Regelui, făcusem ce putusem pentru o apropiere între liberali şi Coroană în vederea realizării unanimităţii despre care am vorbit mai sus. Mai târziu, după ce această unanimitate fusese realizată, am stăruit mai departe cât am putut pentru o împăcare a Regelui cu conducătorii liberali numai pentru a pune partidul într-o situaţie destul de normală ca să-l pot părăsi fără a avea aerul că părăsesc o corabie care se îneacă şi pentru a răsplăti totodată, înainte de plecare, printr-un real şi însemnat serviciu oamenii care mă primiseră fără multă simpatie, dar cu omenie.

În situaţia specială în care mă aflam, schimbarea lui Vintilă nu-mi convenea. Ştiam bine că între dânsul şi mine erau deosebiri atât de pronunţate încât coarda, deja întinsă la extrem încă dinaintea sosirii Prinţului Carol, trebuia să plesnească într-o zi sau în alta. Cu Duca, un conflict nu era posibil, căci el primea tot – cel puţin în aparenţă. În momentul în care am înaintat memoriul meu, eu nu m-am mai considerat ca membru al Partidului Liberal, şi am spus-o Regelui. I-am expus în acelaşi timp şi scrupulele mele şi am adăugat că preferam ca ruptura să vie de la partid, iar nu de la mine. Cum nu aveam nici o intenţie să-mi ascund ideile şi tendinţele, era mai mult ca sigur că această ruptură – dat fiind şi caracterul lui Vintilă – nu putea să întârzie prea mult. Vintilă Brătianu plecase în străinătate

şi urma să se înapoieze în ţară pe la începutul lui septembrie; eram convins că abia înapoiat conflictul între noi trebuia să izbucnească.

Socotelile mele nu se potriveau însă cu ale bunului meu prieten Duca. Pe de o parte el vedea în mine omul în stare de a-l apropia de Rege şi de a şterge dezastruoasa impresie a nenorocitelor şi nechibzuitelor sale declaraţii din 8 iunie – iar pe de alta o forţă de întrebuinţat împotriva lui Vintilă, ca să ajungă el la şefie. În tot cursul verii 1930 a stat în relaţii aproape zilnice cu mine. Mă pomeneam cu el dimineaţa, pe când mă îmbrăcam, căutând o cât de mică îmbărbătare, făcându-mi confidenţe după confidenţe, cerşind aproape în ochii mei nădejdea unei împăcări cu Regele. Când ne-am despărţit apoi, el stabilindu-se la Măldăreşti, eu împărţindu-mă între Breasta şi Sinaia, nu era zi de la Dumnezeu în care să nu-mi trimită pe cineva sau să nu-mi scrie un bilet în urmărirea unicului său scop. Am o colecţie întreagă de răvaşe şi scrisori de la el. După prima audienţă care i-o mijlocisem la Rege îmi scria:

Mon cher ami,

Impossible vous atteindre. Deux mots pour vous dire que ça c'est (sic) bien passe. Mieux que je ne croyais.

A demain matin

Votre
I. G. D.

Eram încă la Bucureşti. Din colecţia mea de autografe desprind următoarea scrisoare, trimisă mai târziu la Sinaia:

Măldăreşti, 10 Aout 1930

Mon cher Argetoianu,

On me communique de (în loc de „que") l'on a fait des intrigues aupres du Roi, entre autres celle que le Parti Liberal continue (subliniat de mine, fiind interesant) dans les villages sa (idem) campagne contre lui. Il s'en est plaint à Mihai Popovici entre autres. Inutile de vous dire que c'est faux, archi-faux. Je crois qu'il faudrait le prevenir et le mettre en garde. Vous etez le seul qui pouvez le faire (subliniat tot de mine). Faites-le je vous prie avant votre depart pour Breasta. Moi je veux absolument vous voir et si je ne vous derange pas je serai dimanche 17 Aout pour dîner à Breasta. (Prin comunicaţiile noastre, cum am spus aproape zilnice, ştia că intenţionam să plec din Sinaia pentru a petrece câteva zile la Breasta, cu mumă-mea, destul de suferindă.) Si cette combinaison ne vous convient pas, telegraphiez moi. Si je ne reçu pas de telegramme c'est que je puis venir sans inconvenient.

Votre,
I. G. D.

Cu câteva zile înainte, în 5 august, îmi telegrafiase de la Măldăreşti:

Rog telegrafiază dacă aş putea veni sâmbătă 16 august la Breasta.

Duca

Telegramă la care răspunsesem a doua zi:

Voi fi la Breasta duminică 17 august şi până inclusiv 20 august.

Argetoianu

În ziua de 15 august am primit o nouă telegramă:

Nicu Maxim va veni să-ţi povestească. Amicitzii

Duca

Şi a venit Maxim să-mi povestească de Duca că nu putea veni la Breasta în zilele fixate, că pe de altă parte îi era greu să vie la Sinaia din cauza prezenţei Regelui. Dacă i-ar cere o audienţă, e probabil că nu l-ar primi – iar dacă nu i-ar cere, „amicii" s-ar grăbi să spună sau că Regele nu l-a primit, sau că el Duca a nesocotit pe Rege. Mi-a sugerat să ne întâlnim aiurea, să facem fiecare jumătate drumul (după înapoierea mea de la Breasta la Sinaia) şi să ne întâlnim la Făgăraş. Am propus ziua de joi 28 august. Duca a primit scrisoarea şi mi-a telegrafiat:

Rămâne înţeles joi 28 august între orele 12 şi 1.

Duca

Am reprodus aici aceste câteva telegrame şi scrisoarea din 10 august pentru a dovedi că nu eu am căutat să pun la cale întrevederea din Făgăraş, ci Duca. Ştiu că Duca şi-a scris şi el amintirile; se poate ca în aceste amintiri să fi sărit peste întrevederea noastră din Făgăraş – dar, fătarnic cum era, se poate să fi pus pe socoteala mea planul de acţiune pe care mi l-a dezvoltat acolo. Dată fiind importanţa celor „pertractate" la Făgăraş, ţin să se ştie că iniţiativa a venit din partea lui Duca, nu din partea mea. De altminteri, cele spuse mai sus despre sentimentele mele politice faţă de Partidul Liberal excludeau orice acţiune pornită de la mine cu privire la şefia acestui partid.

Înainte de a merge la Făgăraş, în ziua de 25 august am fost la Rege şi m-am achitat cu toată căldura compatibilă cu timpul răcoros de la Sinaia, de însărcinarea ce mi-o dăduse Duca prin scrisoarea lui din 10 august. Nu pot afirma că am convins pe deplin pe Rege, care mi-a obiectat că se putea foarte bine ca centrul, şi în special Duca, să nu fi dat instrucţiuni organelor periferice, în sensul unei propagande anticarliste, dar că aceste organe periferice socotind probabil că sunt pe placul centrului, continuau campania de ponegrire pusă la cale pe timpul Regenţei. Informaţiile Regelui erau pozitive în această privinţă. L-am asigurat că în tot cazul direcţia partidului era străină

de această activitate specială a anumitor partizani din judeţe, şi că voi cere lui Duca să-şi supravegheze oamenii.

În dimineaţa zilei de 28 august am pornit cu automobilul la Făgăraş, însoţit de Nicu Ottescu şi de Alecu Radian. La Făgăraş am găsit pe Duca, care sosise de la Măldăreşti însoţit de subşeful lui din Vâlcea, avocatul Nicolescu. Am luat masa la Taflan[28] împreună cu o droaie de liberali din Făgăraş care se strânseseră în jurul nostru. Duca anunţase din ajun venirea lui, ca să ne pregătească masa şi prezenţa noastră în Făgăraş pusese în mişcare tot oraşelul.

După masă ne-am retras într-o odaie şi Duca mi-a făcut o largă expunere a situaţiei partidului, aşa cum o vedea el. Era sătul de încăpăţânarea lui Vintilă, de neînţelegerea lui faţă de recentele evenimente ca şi faţă de exigenţele vremurilor în materie economică. Că pe de altă parte sănătatea nu-i îngăduia lui Vintilă Brătianu activitatea indispensabilă în ceasurile de grea încercare prin care trecea partidul. Drept concluzie, Duca mi-a declarat că, după multă ezitare, după un amănunţit examen al tuturor obiecţiilor ce propria lui conştiinţă i le punea în cale, se hotărâse să păşească pe calea înlocuirii lui Vintilă de la şefie. Avea însă o rezervă esenţială de făcut, pe care întâlnirea noastră avea menirea să o lămurească: nu înţelegea să tulbure liniştea partidului, să jignească – orice s-ar zice – pe Brătieni şi să ia o răspundere atât de mare, fără să ştie dacă ostracismul la care-l supunea Regele era definitiv sau dacă exista posibilitatea unei îmbunătăţiri a raporturilor sale cu Coroana. Numai în acest din urmă caz s-ar putea simţi îndreptăţit să ceară locul lui Vintilă. Mă considera pe mine nu numai ca cel mai indicat să-l lămuresc asupra şanselor lui viitoare la Rege, dar şi ca singurul în stare să determin un reviriment.

Inutil să mai spun că planul lui Duca nu se potrivea deloc cu al meu. Dar ce-i puteam spune? Primise cu câteva minute înainte toate sugestiile mele în materie economică şi se declarase gata să-şi însuşească programul meu aşa cum i-l expusesem. Date fiind relaţiile mele cu Vintilă – pe care le cunoştea – nu puteam să-i refuz concursul decât părăsind partidul, ceea ce nu voiam (aşteptam, după cum am spus-o mai sus, să mă părăsească el). Am declarat prin urmare lui Duca că eram gata să sprijin acţiunea sa, iar în ce privea Coroana l-am încredinţat că o împăcare era nu numai probabilă dar chiar sigură, dacă într-adevăr s-ar hotărî să păşească pe calea programatică arătată de mine. Înţeleşi în principiu, am trecut la practică. Nu pricepusem bine prin ce procedură Duca credea că putea sa ia locul lui Vintilă. Mi-a expus atunci în amănunt planul său, care era

[28] Cârciumar, pungaş şi mare elector liberal din Făgăraş.

simplu. Îndată ce Vintilă se va înapoia din străinătate, se va duce la el, la Mihăeşti, şi îi va arăta că fără o împăcare cu Regele şi fără o reîntinerire a cadrelor şi o primenire a programului său, partidul este osândit la pieire; că ambele prefaceri nu sunt posibile cât timp va fi el în fruntea partidului – în fine, că toţi fruntaşii liberali îi cer demisia din şefie. Duca era convins că, dată fiind starea sănătăţii sale şi mai ales prăbuşirea lui morală, Vintilă nu va pune nici o greutate în drumul proiectatei schimbări şi că va renunţa voios la şefie. Duca conta mult (şi aici se înşela amar) şi pe familia Brătianu, căci medicii serios îngrijoraţi de starea lui Vintilă, nu ascunseseră soţiei şi rudelor sale necesitatea unui repaus complet.

M-am despărţit de Duca în Făgăraş cu o înţelegere bine stabilită şi definitivă. El trebuia să lucreze la Mihăeşti şi eu la Sinaia – şi fiindcă plecam pentru 15 zile la Berlin, urma ca partea întâi a piesei să o joace Duca în lipsa mea. M-am angajat totuşi să aduc la cunoştinţa Regelui cele plănuite, înainte de plecarea mea, ceea ce am şi făcut.

Am plecat din Făgăraş cu convingerea că răsturnarea lui Vintilă era un fapt îndeplinit, atât de hotărât îmi păruse Duca. Pe drum, am împărtăşit lucrul lui Ottescu şi lui Radian, de a căror discreţie eram sigur (şi care nici mai târziu n-au trădat secretul) şi am început să-mi refac socotelile în minte. De fapt situaţia se schimbase sensibil în cele trei luni de la urcarea Regelui pe Tron. În audienţa mea din 25 august (asupra căreia voi reveni numaidecât) nu mai găsisem entuziasmul din primele zile pentru schimbări radicale şi pentru îndrumări noi. În locul militarului sprinten şi vioi de la Bucureşti, m-am aflat la Sinaia în faţa unui civil obosit şi deprimat (îl luase Lupeasca în primire), care nu renunţase bineînţeles la proiectele lui, dar care nu mai părea deloc zorit să le pună în aplicare. Programul meu economic era independent de cel politic; realizarea acestuia din urmă trebuia să înlesnească mult înfăptuirea celui dintâi, dar la urma urmelor, dacă nu se putea altfel programul economic putea fi adus la îndeplinire (cu oarecare retuşări) şi fără prefacerea politică. În caz de carenţă a Regelui, Partidul Liberal sub şefia lui Duca putea deveni un instrument – un instrument defectuos, dar totuşi un instrument – pentru realizarea cel puţin a programului meu economic. Combinaţia Duca îmi apărea astfel ca o poliţă de asigurare în caz de prăbuşire a planului bazat numai pe autoritatea regală. Cu Vintilă Brătianu nu era nimic de făcut, cu Duca se putea face ceva, fie şi numai o parte din cele dorite.

La înapoierea din Făgăraş, trecând prin Braşov mi-am adus aminte de fagăduiala făcută câtva vreme înainte unui trimis al Regelui, şi m-am dus să fac o vizită lui Ştirbei. Aveam pe Ottescu şi pe Radian cu mine,

ca martori, şi i-am autorizat să dea drumul la gură. Ştirbei cumpărase pe nimic o proprietate de vreo 16 jugăre, deasupra Braşovului, pe dealul care prelungeşte Postăvarul. La 10 minute pe jos din Piaţa Prefecturii, despărţit de oraş în toate direcţiile prin jocul capricios al câtorva muchii de deal, se ridica castelul încântat şi încântător al Prinţului Barbu. Plătise toată proprietatea vreo 200.000 coroane, după pace, adică vreo 100.000 lei, dar băgase în construcţiile pe care le ridicase pe locul vechilor şandramale dărâmate vreo 16 milioane. Cu spatele proptit în munte, simplă şi solidă, „vila Ştirbei" n-avea decât o pretenţie: să fie o locuinţă încăpătoare şi răcoroasă. O curte interioară înconjurată cu arcade lăsa să ţâşnească apă rece de munte dintr-un havuz frumos şi două caturi de odăi cu ziduri albe, văruite şi neîncărcate cu orori inutile, păreau cu atât mai ispititoare cu cât confortul lor nu lăsa nimic de dorit. Dar ceea ce a rămas fără pereche în amintirea mea, a fost priveliştea ce se întindea de pe pragul casei. În faţă, pe o culme, se ridica cetăţuia veche a Braşovului – la dreapta Tâmpa şi coama Postăvarului îmbrăcate în verdeaţa codrilor. Pe toate poalele dealurilor, casele grămădite se înfăţişau, cu olanele lor roşii, ca paturi de muşcate înflăcărate sădite de mâna unui grădinar pe pajiştile orizontului. Armonia culorilor – şi a liniilor care alergau unele după altele – era o adevărată desfătare pentru ochi. Terasele şi aleile grădinii erau acoperite de iarbă fragedă şi deasă, tunsă scurt: pe acest covor verde firul paşilor era înseilat prin lespezi mari de piatră necioplită.

Am găsit pe Barbu Ştirbei plimbându-se pe terasa lui, ca un motan îmbătrânit. Când m-a văzut, i s-a deschis faţa, căci se ştia părăsit de toată lumea. Principala lui însuşire însă, ţinuta, nu-l abandonase. Ne-a primit cu mare mulţumire, se vedea, dar cu aparenţele unei politeţi obişnuite, ca şi cum ne-ar fi aşteptat. Conversaţia a fost banală, de altminteri nu venisem să-i spun ceva, iar dânsul, care ar fi avut probabil să-mi spună multe, nu îndrăznea din cauza prezenţei prietenilor mei. Profitând de un moment când ne aflam împreună mai la o parte, mi-a fluturat din nou că nimeni nu doreşte mai mult decât dânsul succesul Regelui, dar că îi era mare teamă de „anturaj" şi că vedea cu durere raporturile dintre Carol şi Regina Maria răcindu-se din zi în zi. Socotind că eram dintre cei cu trecere la Rege mă conjura să-l influenţez în bine, apropiindu-l de Mumă-sa. I-am spus şi eu că fac ce pot, dar că mi-e teamă că nu pot mult şi am continuat conversaţia vorbind de una şi de alta. După o oră plăcută în încântarea acestei nu princiare ci regale reşedinţe, spre amurgul soarelui, am pornit spre Sinaia cu tovarăşii mei, nedumeriţi de rostul acestei vizite.

Dau în vileag planurile mele economice • Polemică cu Andrei Corteanu • Audiența la Rege din 20 august • Șovăielile Suveranului • Îi înmânez un supliment de memoriu • Îngrijorat de planurile lui Duca ce puteau să mă lege de Partidul Liberal, cam descurajat de semnele de slăbiciune date de Rege, plec la Berlin • La Berlin, Tașcă în locul lui Comnen • Atașații noștri de presă • Dau un interviu în Deutsche Allgemeine Zeitung.

Lămurirea raporturilor care mă legau încă de Partidul Liberal m-a îndepărtat de însemnările preocupărilor mele principale, în acea epocă în care nu pierdusem încă încrederea în Rege, nici nădejdile unor realizări conforme cu planurile făcute la începutul Restaurației. Planurile politice le destăinuiam numai Regelui și ele n-aveau nevoie de nici o publicitate, succesul lor fiind în mare parte în funcție de surprinderea opiniei publice. Nu tot astfel se prezentau lucrurile în ceea ce privea planul economic. Era aici nevoie de o familiarizare a opiniei publice cu idei și reforme îndrăznețe. De altminteri, dacă planul meu politic se născuse odată cu urcarea Regelui pe Tron, planul economic era mai vechi și unele din punctele sale esențiale fuseseră deja date la iveală cu mult înainte de Restaurație. în conferințele mele de la Societatea Agronomilor și de la Timișoara, intrasem chiar în amănuntele lichidării datoriilor agricole, și propunerile mele fuseseră discutate în presă. Am socotit nimerit să revin în fața opiniei publice asupra acestor idei, tocmai în momentul în care înaintasem memoriul Regelui. Am început să expun în dreapta și în stânga planurile mele economice – ceea ce nu făcusem cât timp nu înmânasem Regelui memoriul – și să le discut fie cu prietenii, fie cu adversarii. S-a creat astfel puțină vâlvă în jurul ideilor mele și în ziua de 29 august, Andrei Corteanu (cu care trebuia să colaborez atât de intim ca ministru de finanțe în 1931/1932, și care m-a „lașat" cu atâta eleganță a doua zi după demisia mea), Andrei Corteanu cu care nu discutasem mi-a consacrat sub titlul „Planul Argetoianu" un lung articol în *Argus*, articol care, fără intenții rele, trăda ideile mele. Am găsit un bun prilej în publicarea acestui articol, pentru a rezuma într-un răspuns precis și concis, programul meu, nu atât pentru a pune la punct cele scrise de Corteanu, cât pentru a obișnui opinia

publică cu proiectele pe care speram că le voi putea realiza, și pe care în parte le-am și realizat – cu anumite retușări – în guvernarea din 1931. Ca și pentru lungul memoriu adresat Regelui, cer și aici iertare cititorilor acestor amintiri pentru intercalarea în aceste pagini a unor astfel de documente aride – cu atât mai mult de data asta cu cât reproduc un articol deja publicat. Dar adversarii mei au răspândit atâtea neadevăruri, aș putea zice atâtea calomnii, asupra intențiilor care m-au purtat în legiferarea conversiei, încât socotesc necesar pentru apărarea mea să consemnez în aceste amintiri tot ce poate lămuri gestația uneia din cele mai mari reforme realizate după război.

Drept răspuns articolului lui Corteanu am trimis următoarea scrisoare directorului ziarului *Argus*, scrisoare care a fost publicată în numărul din 3 septembrie:

Domnule Director,

Dl. Andrei Corteanu a binevoit să consacre în ziarul *Argus* din 29 august 1930 un articol sub titlul „Planul Argetoianu" soluțiilor propuse de mine pentru îndreptarea crizei prin care trec agricultorii și agricultura noastră.

Obiecțiile pe care dl. Andrei Corteanu le opune propunerilor mele sunt, în mare parte, bazate pe informații eronate, culese probabil puțin cam în pripă. Dacă nu ar fi decât persoana mea în joc, cu toată deosebita stimă[29] ce o păstrez d-lui A. Corteanu, poate că m-aș abține de la o polemică inutilă. Fiind însă vorba de probleme care interesează în clipa de față atâta lume, cred necesare câteva răspunsuri la obiecțiile d-lui Corteanu.

Recurg prin urmare la amabilitatea dvs. rugându-vă să binevoiți a da acestor rânduri ospitalitatea ziarului dvs.

Nu am afirmat niciodată că pentru ajutorarea agriculturii Statul trebuie să contracteze un împrumut de 1 miliard lei aur (adică peste 30 miliarde lei hârtie). Dacă aș fi afirmat așa ceva, nu ar mai fi putut fi vorba de calul Troian, cum scrie cu intenții malițioase dl. Corteanu, ci de măgarul de pretutindeni.

Eu am enumerat diversele sacrificii pe care Statul ar fi chemat să le facă sub diferitele forme în favoarea agriculturii și am socotit că aceste sacrificii ar putea fi evaluate la un total de 1 miliard lei aur. E o nuanță însemnată.

Propunerile mele sunt bazate pe următoarele 3 considerații:

1) În străduințele noastre de normalizare agricolă, problema degrevării producătorilor agricoli, echivalentă cu o lichidare a trecutului, trebuie deosebită de problema raționalizării și sporirii

[29] Era în 1930.

producției agricole, problemă ale cărei elemente se proiectează numai asupra viitorului.

2) Pentru degrevarea producătorilor agricoli sacrificiile trebuiesc făcute de Stat, nu de creditori.

3) Dobânzile ce vor urma să rămână în sarcina agricultorilor să fie cât se poate de mici (am specificat 6% pentru creditele de investiții noi și 1% pentru lichidarea pasivului).

Asupra primului punct constat cu plăcere că dl. Corteanu e de acord cu mine. Regret totuși că d-sa disjunge, în discuție, ambele probleme.

Ele nu pot fi într-adevăr rezolvate decât concomitent fiindcă veniturile pe care le va produce Statului plus-valuta unei producții sporite vor fi chemate să acopere decasările anuale impuse prin degrevarea debitorilor.

Punctul al doilea e cel cu pricina. Degrevarea trebuind pusă în sarcina Statului, în momentul în care ne adresăm capitalului străin și-l solicităm cu atâta insistență, ar fi o neiertată greșeală să modificăm cu sila condițiile creanțelor. Creanțele trebuie să rămână intangibile. Reducerea lor cu 10%, în propunerile mele, ar reprezenta o reducere benevolă și prin unnare numai eventuală.

În conferințele mele de la Societatea Agronomilor și de la Timișoara, am indicat și împrumutul de Stat ca un mijloc pentru despăgubirea parțială a creditorilor în cazurile când această despăgubire nu s-ar putea face decât în numerar. Pentru majoritatea cazurilor însă am prevăzut posibilitatea despăgubirilor prin emisiune de rentă. Băncile ar primi desigur cu plăcere această rentă în locul portofoliului lor imobilizat și neproductiv.

Mi s-a obiectat că pachete atât de considerabile de rentă aruncate pe piață ar coborî vertiginos cursurile. Nu văd însă pentru ce aceste probleme de rentă ar trebui aruncate pe piață. S-ar vinde din ele cât s-ar putea fără a se influența prea mult cursul. Dar operația normală a institutelor detentoare de asemenea rente ar fi lombardarea la Banca Națională, lombardare supusă bineînțeles controlului oficiului regulator al circulației monetare, dar lombardare care ar permite o sensibilă augmentare a acestei condiții. Noile bilete urmând a fi emise nu pe baza acestor rente, ci pe baza stocului de aur al Băncii de Emisiune, nu poate fi vorba aici de inflație. Sporirea circulației ar contribui la ieftinirea numerarului și prin urmare la creșterea prețurilor.

Cred că dl. Corteanu greșește când vorbește de scăderea prețurilor față de valoarea fixă a numerarului. Valoarea intrinsecă a mărfurilor a rămas aceeași (cu excepția fluctuațiilor normale la prețul mondial al cerealelor), potențialul de plată al numerarului devenit prea rar a

crescut însă. Golul despre care vorbește dl. Corteanu e de acoperit în sens invers față de cel prevăzut de d-sa.

Sacrificiile pe care Statul ar urma să le facă se încadrează în aproape totalitatea lor în necesitatea reducerii dobânzilor ce cad în sarcina agricultorilor debitori. Statul va trebui să plătească într-adevăr mai întâi diferența între 1% și dobânda tipului de rentă ce se va conveni cu institutele creditoare sau, pentru o mică tranșă, cu capitaliștii care vor împrumuta Statul.

Aceasta pentru degrevarea debitorilor.

Agricultura nu suportă însă nici în circumstanțele cele mai normale dobânzi mari. Statul va trebui prin urmare să mai suporte și diferența între 6% și dobânda ce va trebui plătită capitalului pentru investițiile necesare agriculturii și care se vor face prin Creditul Agricol.

Recunosc că aceste sarcini sunt însemnate. Ele se vor putea urca la 1 miliard sau două lei hârtie[30] în fiecare an și nu vor putea fi acoperite (în așteptarea conversiunilor viitoare) înainte de realizarea plus-valutei producției agricole regenerate.

Statul trebuie totuși să le suporte, chiar cu riscul de a-și dezechilibra bugetul. Deficitele bugetare, când nu sunt datorate risipei și luxului inutil, pot fi lecuite.

Din acest text reiese clar că în 1930 nu mă gândeam la posibilitatea amputării brutale a creanțelor. Socoteam asanarea debitorilor agricoli indispensabilă, dar în cadrul principiilor economice și de drept pe atunci neatinse încă de criza care a răsturnat mai târziu toate concepțiile noastre teoretice și consecutive unui secol și jumătate de experiență capitalistă. În toamna anului 1930 echilibrul societății noastre capitaliste nu era încă răsturnat. Criza, teribila criză bancară americană din toamna anului 1929 încă ne apărea ca o criză locală datorită inflației de credite, criză cu repercusiuni speciale asupra pieților din Europa dar fără putere de a le zdruncina. Vechiul continent plasase capitaluri însemnate în America și multe din aceste capitaluri păreau compromise prin vertiginoasele scăderi din New York. Dar majoritatea plasamentelor europene peste Ocean erau credite bancare, care puteau încă fi recuperate. Capitalurile care luaseră drumul New York-ului urmau să se întoarcă acum în masă spre Londra și Paris, așa încât, oricât de paradoxal s-ar părea, criza americană trebuia să sporească disponibilitățile de numerar pe pieței Europei. Toate planurile mele, în toamna anului 1930 erau bazate pe aceste eventuale disponibilități și pe speranța de a le putea atrage spre România în stil mare. Vederile mele nu erau izolate: și Titulescu vedea

[30] Nu exista o statistică a debitelor agricole în acea vreme.

posibilitatea unui împrumut în tranşe anuale, cu ajutorul Genevei – şi Guvernele Maniu şi mai târziu Mironescu au contat pe un mare împrumut pentru a ieşi din încurcătură. Guvernul Mironescu a putut chiar realiza împrumutul în martie 1931 fără dificultăţi prea mari, deşi a fost conceput şi negociat fără nici o normă. După cum se va vedea, abia în toamna anului 1931, târziu, am fost silit să renunţ la principiul intangibilităţii creanţelor, după ce criza generalizată măturase tot în calea ei, principii şi disponibilităţi.

După ce am remis memoriul meu Regelui, în 2 august, am lăsat să treacă 15 zile ca să-i dau timpul să-l citească şi să-l rumege. Pe la 20 august, am cerut audienţă şi Suveranul m-a primit în ziua de 25 august. În faţa mea am găsit alt om. Se schimbase boierul. M-a primit desigur cu aceeaşi bunăvoinţă, cu aceeaşi simpatie – şi îndrăznesc să zic cu aceeaşi încredere ca la Bucureşti. Dar, pe când la Bucureşti îmi lua vorba din gură şi era mai ambalat ca mine asupra unui program şi asupra unor metode de guvernământ care erau singura justificare a prezenţei lui pe Tron – acum, în loc să vorbească, asculta. Aproba din când în când, dar în toată maniera lui se arăta o mare rezervă. În această audienţă mi-a pus înainte pentru prima dată teoria „momentului" cu care trebuia să mă frece ani de-a rândul. Era de acord asupra tuturor punctelor pe care i le expuneam, dar – zicea el – trebuie să aşteptăm „momentul". Îl mai aştept şi acum, în 1934 când scriu aceste rânduri, şi cine ştie dacă va veni vreodată!

Am ieşit de la Rege tulburat. Era prima dezamăgire mai serioasă, dar n-am pierdut încă toată încrederea. Mi-am zis: fie, să aşteptăm momentul, poate că aşteptarea nu va fi prea lungă şi – à quelque chose malheur est bon – vom avea astfel răgazul să preparăm „ritmul nou" în toate amănuntele lui. Caracterul meu optimist nu s-a predat la prima ciocnire. Am rezistat cu atât mai uşor, cu cât din anturajul Regelui (vorbesc de partea cumsecade a acestui anturaj, în special de militari) îmi veneau, înainte ca şi după audienţă, veştile cele mai încurajatoare. Toţi îmi cereau să am încredere, căci foarte repede voi vedea acte decisive. La sfârşitul audienţei am înmânat Regelui un mic supliment la memoriul meu din 2 august, o mică notă de încurajare pentru a-l împinge pe calea cea bună. O reproduc aici şi pe aceasta; ea n-a fost niciodată comunicată nimănui şi cu atât mai puţin dată publicităţii.

NOTĂ CU PRIVIRE LA VIITORUL GUVERN

(Urmare la memoriul din 2 august)

Nous ne sommes pas assez riches pour payer
sans cesse l'education des ministres.

Casimir Perier
(în Camera franceză, 1827)

Guvernul viitor nu trebuie alcătuit ca Guvern de luptă împotriva partidelor.

Ritmul politic sub care trăim – constituţionalism, parlamentarism, democratism – nu poate fi schimbat, oricât de justificate critici i s-ar aduce în prezent, oricâte vădite greşeli i s-ar putea imputa în trecut. Nu poate fi schimbat fiindcă este un ritm generalizat şi acceptat (cu mai mult sau mai puţin entuziasm) în lumea întreagă. Nu un Stat „cu puteri limitate" ca al nostru s-ar putea ridica împotriva unei normalităţi fixate prin consensul Universal. Rezultatele încercărilor de dictatură în Grecia şi în Spania întăresc această părere pe care nu o slăbesc nici experienţa Italiei, nici experienţa Iugoslaviei: în Italia, durata dictaturii (în ipoteza cea mai favorabilă) e legată de existenţa genialului ei conducător – iar în Iugoslavia se caută deja punţile de trecere la un regim reprezentativ.

Dacă normalitatea politică urmează să fie îngrădită de stâlpii constituţionalismului, parlamentarismului şi democratismului – funcţionarea partidelor devine indispensabilă pe cale de consecinţă.

Partidele nu trebuie prin urmare distruse, ci reorganizate în vederea unei orientări noi conformă intereselor ţării iar nu, ca până azi, intereselor individuale sau colective de partid.

Guvernele de partid sunt singure compatibile cu ritmul politic sub care trăim, în timp normal. În vremuri anormale însă, se pot concepe şi Guverne excepţionale, cu program şi termen limitat, tocmai în vederea restabilirii unei situaţii care să permită din nou funcţionarea unui regim potrivit ritmului normal, adică guvernarea prin partide.

Un asemenea Guvern excepţional este necesar în momentul de faţă, din motive nu politice, ci tehnice.

Într-adevăr, sarcinile viitorului Guvern fiind cunoscute, este evident că ele nu vor putea fi îndeplinite decât:

1) Printr-o serie de măsuri repezi, coordonate într-un plan unitar, concepute şi executate fără şovăiri, fără tocmeli, fără concesii şi compromisuri.

2) Prin suprimarea oricăror cheltuieli inutile, ceea ce însemnează tăieri în stil mare în funcţionari şi în anumite beneficii.

3) Printr-o colaborare strânsă cu capitalul străin.

Un Guvern de partid nu va putea niciodată lucra în asemenea condiţii tehnice, cerute de necesitatea unei redresări cât mai repezi a stărilor noastre politice şi economice.

Un Guvern excepțional și vremelnic, în cadrul constituționalismului nostru, un Guvern tehnic, este impus astăzi de împrejurări.

În această notiță se vorbea pentru prima dată de un Guvern excepțional sau tehnic, formule care trebuiau să capete după câteva luni răsunetul cunoscut. Această notiță secretă, menită să încurajeze pe Rege în inițiativele lui politice, îi da o formulă intermediară între regimul de dictatură – pe care îmi dam seama că nu-l vom mai putea obține de la șovăitorul Suveran – și regimul de partid de care începusem să mă tem că va fi menținut. De fapt, din acel moment, am renunțat să mai împing pe Rege spre forme de guvernământ bazate pe o excludere a principiilor reprezentative, mulțumindu-mă să propovăduiesc formule în care drepturile executivului să nu fie încălcate prin abuzurile electoratului.

În paginile care preced am căutat să schițez cât se poate mai pe scurt activitatea mea politică până la sfârșitul lui august 1930. Cam îngrijorat de planurile lui Duca, care riscau să mă lege mai strâns de partid, cam descurajat de semnele de slăbiciune pe care Regele începea să le dea pe toate terenurile, am plecat în ziua de 5 septembrie la Berlin unde urma să se întrunească comitetul de direcție al Societății Bancare Române.

La Berlin n-am mai găsit atmosfera de nebunie din anul precedent. Se mai potolise lumea; pe străzi animație mai puțină, iar viață de noapte mai redusă. Nu se simțea încă sărăcia cum trebuia să se simtă în anii următori, dar în toate mișcările oamenilor se ghicea deja o jenă și optimismul care mă izbise ca ceva anormal într-o țară învinsă și supusă umilințelor Tratatului de la Versailles, era mult scăzut. În urma krahului de la New York, creditele americane fuseseră tăiate și toți jongleurii de dolari începeau să se dezmeticească din visul lor.

În locul lui Comnen, am găsit la Legația noastră pe Gh. Tașcă numit acolo fără nici un rost și care pătrunsese în lumea diplomatică și în cercurile berlineze ca cuiul în piatră. Mutarea lui Comnen de la Berlin la Roma (pe lângă Vatican) a fost o mare greșeală a lui Maniu, pe care am reparat-o eu, dar abia în 1932. Comnen își făcuse o situație excepțională la Berlin, după cum am arătat-o, și a fost îndepărtat de pe malurile Spreei tocmai în momentul în care negociam cu Germania o convenție de comerț; cu ajutorul lui poate că am fi ajuns atunci la o înțelegere economică prielnică ambelor țări. O altă greșeală a lui Maniu, tot atât de mare, a fost trimiterea lui Tașcă în locul lui Comnen. Chinez în ale diplomației, nefamiliarizat cu cultura și cu obiceiurile germane (nici nu pricepea nemțește) – Tașcă, cu părul vâlvoi, cu franțuzeasca lui aproximativă, cu întregul lui aspect de coafor napolitan – băiat bun de

altminteri și plin de zel – rămăsese după șase luni de inițiere la Berlin completamente străin de întreaga mișcare socială, politică și mondenă din capitala Germaniei. Maniu îndepărtase pe Comnen ca să facă loc lui Răducanu de care voia să se scape, și poate nițel și ca să supere pe liberali (Comnen era omul lui Duca, sau cel puțin așa trecea). Dar Răducanu, cramponat de portofoliul lui, n-a voit să audă de Legația ce i se oferea și pe care știa bine bietul om că n-ar putea-o păstra după căderea Ministerului. Maniu, neștind pe cine să trimită la Berlin, a oferit locul lui Gusti. Gusti a ezitat și a venit la mine să mă întrebe dacă numit de Maniu – el pretindea pe vremea aceea că nu făcea politică – ar fi lăsat în post de liberali, la venirea lor la putere. Răspunsul pe care i l-am dat, după ce am vorbit și cu Duca, nu i-a plăcut, și în cele din urmă Gusti a refuzat și el Berlinul. Atunci Maniu, nemaiavând pe nimeni, a oferit postul lui G. Tașcă, ca să facă o amabilitate lui Iorga. Iată criteriile după care se încredințau în România cele mai importante funcțiuni, sub regimul democrației integrale.

Înainte de a părăsi Sinaia fusesem rugat să fac atmosferă la Berlin în favoarea Restaurației noastre, să dau chiar un interviu în care să explic situația din România și scopurile urmărite de Regele Carol. Majestatea Sa nu prea avusese până atunci o presă bună nici la Berlin (tot chestiunea cu Duduia). Am socotit nimerit, cum o făcusem și cu Comnen în alt scop, să cer concursul lui Tașcă pentru publicarea peltelei mele. Amicul Tașcă mi-a răspuns că nu cunoștea pe nimeni în presa locală (cerusem publicarea în *Berliner Tageblatt*), dar că-mi trimite pe Șchiopul, atașatul de presă român. Mi-a trimis chiar trei șchiopi (am uitat numele celorlalți doi), căci aveam – lucru de necrezut – 3 atașați de presă la Berlin, unul mai nul ca celălalt, dar toți naționali-țărăniști nemâncați de zece ani. Am scris pe românește și Șchiopul a tradus pe nemțește o tartină destul de lungă în care analizam în trăsături largi criza din România, arătam leacurile posibile și încheiam subliniind nestrămutata hotărâre a Regelui Carol de a scoate țara printr-o politică inteligentă și printr-o muncă încordată, din făgașul în care alunecase.

Interviul n-a putut fi publicat în *Berliner Tageblatt*, fiindcă Tașcă și Șchiopii lui n-aveau nici o relație cu acel ziar; prezentat la *Deutsche Allgemeine Zeitung* și amânat 2-3 zile din cauza lipsei de loc – în realitate din cauza lipsei de trecere a atașaților noștri de presă – a fost în fine publicat în ziua de 15 septembrie. Încărcat de glorie am luat drumul spre București unde am sosit la 18 septembrie, după o oprire de o zi la Breslau.

Înapoiat la București, aflu că Duca nu făcuse nimic pentru înlocuirea lui Vintilă Brătianu • Scuzele lui • Atmosfera politică în toamna anului 1930 • Acțiunea lui Nae Ionescu și a lui Dinu Cesianu • Prăbușirea Guvernului Mironescu • Vintilă adună Comitetul Central al partidului • Elaborarea unui Manifest-program • Hotărât să mă las eliminat din partid de către Vintilă, intru în conflict cu el • Palinodiile lui Duca • Însărcinat de Rege public în Universul fără să previn pe Vintilă, un intervin prin care afirm că divorțul între Rege și Principesa Elena este definitiv • Vâlvă mare • Furia lui Vintilă și a Guvernului • Vintilă își adună Comitetul și declară că m-am eliminat singur din partid • Iau act fără a protesta, mă despart prietenește de fruntașii liberali și o lună mai târziu în Senat, laud însușirile lui Vintilă după moartea lui.

Înapoiat la Bucureşti, am aflat ca Duca nu făcuse pasul hotărât pentru decapitarea lui Vintilă. Mă aşteptam la aşa ceva fiindcă citisem în gazetele româneşti sosite la Berlin vestea întoarcerii lui Vintilă în țară, dar nimic despre fie şi numai un început de acțiune a lui Duca împotriva şefului său. Din contră, o informație apărută nu mai ştiu în ce ziar anunțase că în urma unei vizite a lui Duca la Mihăeşti, acordul între dânsul şi şeful partidului era deplin. Informații culese la repezeală după sosirea mea în Bucureşti mă încredințară că nimic nu se schimbase în Partidul Liberal şi că cele hotărâte la Făgăraş rămăseseră literă moartă. După câteva zile am întâlnit pe Duca şi i-am cerut explicații. S-a fâstâcit bietul om, dar în loc să-mi mărturisească slăbiciunea lui, a început să-mi îngâne: „Se tăia partidul în două, îmi era greu mie să-i propun o demisie pe care, vădit, nu ar fi voit să o dea etc. etc...." — „Bine, i-am răspuns, dar toate acestea le puteai cântări înainte de Făgăraş. Ce s-a schimbat de atunci? Nu eu ți-am propus decapitarea lui Vintilă, ci d-ta. M-ai adus dinadins la Făgăraş pentru aceasta. Să se taie partidul în două? Lasă să se taie, vor rămâne de o parte numai câteva uscături!" —

„Ascultă-mă, mi-a replicat Duca, nu se poate. Dar ne putem foarte bine înțelege cu Vintilă."

În drum, de la Berlin spre Bucureşti, prevăzusem scena aproape cuvânt cu cuvânt, şi avusesem vreme destulă să cumpănesc toate şi să-mi hotărăsc linia de acțiune. Dacă Vintilă rămânea în capul partidului, şi cam aşa părea că vor merge lucrurile, nu mai aveam eu ce căuta în rândurile lui. Ar fi fost din partea mea o prea mare naivitate să lupt pentru apropierea partidului de Coroană, cu zădărnicirea programului meu ca singur rezultat, în caz de reuşită. Rămână cu bine şi şeful oropsit, şi politica lui perimată. Întâlnirea cu Duca – după toate câte le aflasem – a fost o simplă formalitate. Nu numai că hotărârea mea era deja fixată, dar îmi fixasem şi liniile tactice pe care urma să păşesc. Am rămas la gândul vechi: să nu-mi dau eu demisia din partid, ci să aştept partidul să se lapede de mine. Dar acum lucrurile trebuiau bruscate, căci nu mai aveam mult timp de pierdut.

Înainte de a însemna aici importantele evenimente care m-au liberat de orice legătură de partid – câteva cuvinte pentru a lămuri mai exact atmosfera politică din toamna acelui memorabil an. Deşi Regele încheiase audiența mea din 25 august cu cuvintele: „Argetoianu, ai încredere în mine, mai mult nu pot să-ți spun", încrederea mea în el scăzuse mult sau cel puțin se mutase pe un alt plan. Reiese destul din aceste amintiri, că după suirea Regelui pe Tron, crezusem în inteligența şi voința lui de la care aşteptam o schimbare totală şi radicală în metodele noastre de guvernământ. În câteva luni această încredere într-o radicală transformare se prăbuşise față de nenumăratele şovăieli şi reticențe constatate, şi frumoasele planuri făcute în iunie au trebuit să fie trecute în colecția iluziilor pierdute. Mă înşelasem asupra calității, dar totuşi socoteam încă în toamna anului 1930 că cel puțin speranțele unei îndreptări de regim nu erau pierdute. Ceea ce s-ar fi putut face cu uşurință şi în osanalele opiniei publice în iunie sau iulie, se putea în bună parte realiza deşi mai greu, cu câteva luni mai târziu. De fapt Regele nu renunțase şi nu renunța la programul, pe care când vorbea cu mine îl numea întotdeauna „programul nostru", ci găsea numai, fiindcă le căuta, motive de amânare în aşteptarea unui moment prielnic, zicea el, fără să-şi dea seamă că cele mai prielnice momente îi scăpaseră. Dacă nu aş fi avut zilnic informații din anturajul său, aş fi putut să cred că-şi bătea joc de mine şi aş fi abandonat partida. Ceea ce mi se raporta însă era de natură să mă întărească în luptă; îmi dam seama de toate greutățile care mă aşteptau, dar eram convins că până în cele din urmă vom izbuti, eu şi cei care mă ajutau în planul meu, să

împingem pe Rege, fie şi de umeri, pe calea cea bună. Calea cea bună era din nenorocire calea răspunderilor pentru el, şi toată greutatea era – îmi dam în fine seama de ea – să hotărâm pe acest om fără voinţă la un act de voinţă.

Cei care m-au ajutat mai mult să-mi păstrez o jumătate de încredere în succesul final au fost Dinu Cesianu şi Nae Ionescu. Dintre prietenii lui cred că Dinu Cesianu este singurul faţă de care Regele se destăinuia în toată sinceritatea şi Nae Ionescu singurul care ştia să citească până în fundul sufletului său, cât de întortocheat era. Cu mine, cu toţi ceilalţi, nu s-a deschis niciodată pe de-a întregul.

Până la Restauraţie, Dinu Cesianu nu se semnalase decât printr-un recunoscut talent de fleuretist şi printr-o fidelitate neclintită faţă de Prinţul Carol. Avea o încredere oarbă în revenirea lui pe Tron şi chiar în intimitate, chiar în momentele în care steaua Prinţului părea cu totul apusă, nu-l numea altfel decât: „Regele meu". O pasionată activitate în domeniul sporturilor (teren pe care se întâlnise cu Prinţul înainte de 1926 şi pe care se întemeiase prietenia lor), o neînsemnată trecere prin politică în Partidul Conservator şi mai târziu în Partidul Naţional Ţărănesc îl încondeiaseră greşit ca om fără greutate intelectuală, dar oricine se înclina faţă de lealitatea şi de cinstea sa. În ochii lumii, date fiind vârsta şi ocupaţiile lui, nu trecea drept un om pregătit pentru răspunderi de Stat, astfel încât numirea sa la postul din Paris, în locul lui Costică Diamandi, a făcut scandal şi – trebuie să fim drepţi – a provocat prima scădere în popularitate a Regelui. Deşi-l cunoşteam pe Dinu Cesianu de multă vreme, pot zice că nu-l cunoşteam, şi-l judecam şi eu ca toată lumea. Mărturisesc aici că a trebuit să-mi revizuiesc complet judecata. În raporturi mai intime cu dânsul, după Restauraţie, în urma atâtor lungi conversaţii, mi-am dat o dată mai mult seama că oamenii nu trebuiesc cântăriţi cu uşurinţă. Dinu Cesianu a fost nu numai un băiat cinstit şi leal, dar şi un om de bun simţ, de o inteligenţă clară şi de o cultură mult mai adâncă decât s-ar putea crede. În intimitatea Regelui Carol al II-lea a fost singurul element bun, şi nenorocirea Majestăţii Sale a fost că l-a surghiunit la Paris, căci dacă l-ar fi avut în tot timpul alături, desigur că multe prostii nu le-ar fi făcut. La Paris, orice s-ar zice, Dinu Cesianu a făcut treabă (dovedind astfel că alegerea Regelui nu fusese nesocotită, deşi fusese) şi lucrul nu era uşor după amintirile lăsate de Diamandi şi bruscata lui concediere – iar în societatea pariziană împreună cu soţia lui născută Filipescu ne-a făcut cinste.

Nae Ionescu nu avea nimic comun cu Cesianu. Cu sprâncenele aduse ca o încarnare a lui Mefisto, simpatic ca viciul făcut om, cu gândul veşnic neastâmpărat şi cu cuvântul totdeauna măsurat, bun

la suflet şi răutăcios la vorbă, seducător pe toate terenurile, nesuferit şi delicios – era de ajuns să-l cunoşti ca să nu te mai poţi lipsi de el, ca de cafeaua neagră după o masă bună. Vreme îndelungată trăsese pe dracul de coadă; fusese câtva timp în capul Societăţii de editură Cultura Naţională dar se despărţise de ea certat nu numai cu Aristide Blank[31]; intrase apoi la *Cuvântul* lui Enacovici, şi după moartea acestuia pusese stăpânire pe gazetă făcând dintr-însa monitorul carlismului. Studiase filosofia în Germania, ca atâţi alţii, însă un dar de asimilare fără pereche şi un talent remarcabil de expunere îl împinseseră în profesorat până la catedra de Logică şi de Istorie a Filosofiei ocupată pe timpuri de Maiorescu şi umbra bătrânului maestru nu întuneca succesul zveltului succesor care se strecura cu iscusinţă prin toate inelele metafizicii. După Restauraţie, profesor universitar, director de ziar şi „clasat" în rândurile lumii prin mărturisita lui legătură cu ilustra şi frumoasa (deşi cam coaptă) Principesă Maruca Cantacuzino – Nae Ionescu, sfetnic „in partibus" al Tronului şi cavaler de modă engleză, devenise o Putere Mare. De departe îmi fusese antipatic; de aproape m-a cucerit din primul moment, şi afinităţi cerebrale au făcut din noi pe neaşteptate doi aliaţi şi colaboratori politici – vreme de 4 ani.

Cesianu, care era tocmai în concediu, vedea zilnic pe Rege. Nae Ionescu îl vedea destul de des, şi legase prietenie cu Puiu Dumitrescu – din interes, căci n-aveau nimic comun, afară de munificenţa regală – cu Puiu Dumitrescu de la care afla multe şi mărunte dar importante. Amândoi mă asigurau că Regele ţintea acolo unde trebuia; îmi cereau să am răbdare şi să nu tocmesc concursul meu. Mulţumită lor mai ales, o mărturisesc aici, mi-a mai rămas oarecare încredere în posibilitatea realizărilor cu care pornisem la drum după schimbarea de regim din iunie 1930.

Împrejurările m-au împins, în săptămânile care au urmat înapoierii mele de la Berlin, la o activitate politică intensă. Pe de o parte trebuia să recuceresc pe lângă Rege poziţii pe care le crezusem deja cucerite şi să-l împing spre realizările în care vedeam salvarea ţării – luptă grea căci trebuia nu numai să „capacitez" pe Suveran şi să-i pregătesc un program amănunţit de guvernare, dar să şi dejoc toate eforturile curentelor contrare care, mulţumită venalităţii unui anumit anturaj, aveau acces până la treptele Tronului. Pe de altă parte trebuia să mă scap de Partidul Liberal „sans casser les vitres" şi fără a-mi crea prea îndârjite vrăjmăşii cu oameni pe care urma să-i mai întâlnesc în viaţă.

Oricât ar fi fost de bogată experienţa mea politică, şi cu toată

[31] Dar şi cu Codul Penal.

dibăcia pe care nu mi-o contestă nimeni, acest program bipartit era suficient pentru distracția mea zilnică. La preocupările politice s-a mai adăugat însă și amestecul meu nedorit dar impus în raporturile dintre Rege și Principesa Elena, amestec despre care voi vorbi mai departe și care m-a pus în gura lumii într-o postură nemeritată, fiindcă nu mi-a fost îngăduit de împrejurări să o lămuresc.

Nu mă angajasem încă bine în luptă când s-a produs prăbușirea Guvernului Maniu, prevăzută de altminteri încă din cursul verii. Numirea Guvernului Mironescu, la 10 octombrie a fost o surprindere și o dezamăgire pentru toată lumea. Nimeni nu pricepea de ce Mironescu, o nulitate completă, trebuia să reușească mai bine în fruntea unui Guvern național-țărănist, decât șeful partidului, cu toată autoritatea lui de peste munți și cu tot prestigiul ce știuse să-și câștige într-o lungă și dârză opoziție. Sunt anumite răsturnări în ierarhia valorilor care jignesc adânc și pe cei mai nechemați să le judece. Nae Ionescu a venit să mă convingă că un scurt Minister național-țărănist era încă necesar ca să voteze bugetul de crunte economii ce se impunea deja și să taie în carnea vie a funcționarilor. Că formula Mironescu era cea mai potrivită, fiindcă un Minister cu un prost cap putea fi răsturnat oricând și că Regele era hotărât să-l răstoarne după Crăciun. Atunci se va face schimbarea radicală pentru care luptam toți; să am încredere etc. și să lucrez mai departe la programul guvernării de mâine care etc. va fi ... etc. L-am lăsat pe Nae să vorbească, dar n-am putut să-i ascund părerea mea că Regele a recurs la formula Mironescu fiindcă altfel trebuia să facă un pas decisiv înainte și n-a avut curajul să ia răspunderea acestui pas – și fiindcă n-a avut curajul să facă acest pas înainte, a făcut în realitate, poate fără să-și dea seama, zece pași înapoi. Cesianu, care nu-și distila gândurile printr-un alambic atât de complicat ca al lui Nae Ionescu, era tâmpit de soluția dată crizei și venise la mine, la Sinaia, în ajunul numirii lui Mironescu să mă ducă la Rege ca să-l împiedic să facă o prostie. Am mulțumit lui Cesianu pentru încrederea pe care mi-o arăta și pentru înalta opinie pe care o avea despre trecerea mea, dar am refuzat să fac un demers inutil. Neașteptata soluție a mult așteptatei crize mi-a zdruncinat și mai mult încrederea în Rege dar până la un punct provizoratul Mironescu mi-a convenit fiindcă îmi da timp să-mi lămuresc pe deplin situația față de liberali și să pregătesc o echipă de lucru pentru viitorul Guvern. Până în acel moment nu atinsesem cu Regele decât chestiuni de program lăsând în seama lui alegerea echipei. Evenimentele îmi dovedeau că și în această direcție Suveranul trebuia să fie îndrumat...

Mult mai târziu Nae Ionescu mi-a mărturisit că obținuse o mare izbândă asupra Regelui cu prilejul numirii lui Mironescu, izbândă totuși atât de deprimantă față de iluziile noastre din acea vreme încât nu îndrăznise să mi-o mărturisească, ca să nu mă descurajeze. Mi-a mărturisit-o numai după ce pierdusem și eu și el orice încredere în „posibilitățile" Regelui. Nae Ionescu obținuse – cu greu – „Guvern Mironescu" în locul unui „Guvern Mihalache" pe care Regele a fost pe punctul să-l facă. Într-adevăr după ce Maniu s-a hotărât să plece, și-a convocat Biroul partidului, și au desemnat cu toții ca succesor de propus Regelui pe Mihalache. Mihalache s-a codit, dar a sfârșit prin a primi și a plecat împreună cu Maniu la Sinaia. Nae Ionescu, în curent cu hotărârile partidului, și-a pus bateriile în joc, și tot ce a putut obține a fost înlocuirea lui Mihalache prin Mironescu, la cererea Regelui. Nae Ionescu își da seama că situația lui Mironescu în partid era prea slabă ca să poată rezista tuturor obstacolelor ce i s-ar fi pus în cale, și pe care Mihalache, dat la o parte, nu putea să nu le grămădească. Neputând obține de la Rege o schimbare radicală, a obținut cel puțin pe Mironescu în locul lui Mihalache.

Să lăsăm în voia ei, pentru moment politica generală și să ne întoarcem la procesul meu cu Partidul Liberal. Vintilă redactase în iunie un memoriu pe care trebuia să-l prezinte Regelui în prima sa audiență. Audiența întârziind, se hotărâse între timp „en petit comité", ca memoriul său să nu fie remis, rămânând să fie utilizat ulterior. După înapoierea sa din străinătate, față de agitația opiniei publice repercutată în toată presa și de simpatia cu care ideile mele de radicale reforme erau primite în cele mai largi cercuri, șeful Partidului Liberal hotărî convocarea Comitetului Central al partidului. Întrunirea fusese de altminteri făgăduită pentru luna septembrie și printr-o circulară trimisă tuturor președinților de organizații județene la sfârșitul lui iulie, înainte de plecarea lui Vintilă în străinătate. Comitetul fu convocat pe ziua de 23 septembrie, pentru aprobarea unui Manifest-program pe care partidul urma să-l adreseze țării. În vederea discutării acestui program, memoriul lui Vintilă din iunie fusese tras la șapirograf și împărțit pe la începutul lui septembrie printre membrii Comitetului Central. Înapoindu-mă de la Berlin, l-am găsit acasă într-un plic și astfel am luat și eu cunoștință de el. Memoriul conținea o aprigă critică a celor doi ani de guvernare național-țărănistă și la fiecare capitol, după critică, formula pioase deziderate de îndreptare fără să precizeze însă și căile pe care se putea urmări această îndreptare. Memoriul nu se deosebea de cunoscuta literatură politică a partidelor care decenii întregi

amăgiseră țara când se aflau în Opoziție, pentru a nu face nimic când ajungeau la Putere, fiindcă numai cu intenții (cât de sincere) nu se poate realiza nimic efectiv. După 34 pagini de „considerațiuni", memoriul lui Vintilă ajungea la următoarele

CONCLUZII

După examinarea întregii situații și a măsurilor (?) ce se impun, întrebarea firească care se pune este: cum se poate pune în aplicare această politică de reparație?

Partidul Național Liberal trebuie să afirme de la început cu toată hotărârea că el nu poate înțelege și accepta soluții dictatoriale și măsuri excepționale, din orice parte ar veni ele.[32]

Situația este după părerea noastră prea gravă și socotim că, odată lămurită, ar trebui ca toate organizațiile politice conștiente să-și aducă contribuția lor pentru salvarea intereselor mari naționale[33] ce sunt în joc.

Chiar și acelea care au greșit până acum, trezite, au datoria să-și schimbe nenorocita atitudine avută în detrimentul acestor permanente interese ale României întregite[34].

Timpul de când aceste greșeli s-au produs este desigur prea scurt (!) și acțiunea de Guvern a Partidului Național-Țărănesc continuă din nenorocire pe aceeași cale pentru a nădăjdui că va înțelege (sic) în sfârșit gravitatea situației.

De aceea nu ne facem iluzii că acțiunea de reparație să poată porni și cu concursul actualilor guvernanți, care au adus starea de lucruri de azi.

Numai sub presiunea opiniei publice lămurite și trezite se poate nădăjdui ca toate partidele politice să fie aduse și ele la conștiința îndatoririlor lor[35].

Nevoile și primejdiile sunt însă prea mari pentru a putea aștepta până ce timpul își va da roadele (roadele timpului?)

Totuși Partidul Național-Liberal care a avut un rol atât de precumpănitor în înfăptuirea României moderne, are datoria să proclame în fața țării și nevoile mari naționale ce impun o grabnică împlinire.

Programul său de reparație este limitat la aceste nevoi cu caracter național, tocmai pentru a putea să ralieze pe toți acei ce au grija salvării României Mari[36].

[32] Singura afirmare precisă și interesantă din tot memoriul. Șah la Rege și ... la Argetoianu!
[33] Recte: interesele de partid!
[34] Alineat tip de amfigurism și fățărnicie politicianistă!
[35] Inclusiv Partidul Național-Liberal?
[36] Pentru cine l-a cunoscut pe Vintilă acest alineat este savuros. „Le diable se fait moine". Omul se știe ostracizat, și vrea și el să intre în horă.

Nu știm cum va fi primită de celelalte partide această soluție (care?) pe care el se socotește dator să o preconizeze.

Bazându-ne însă pe bunul simț și pe unele manifestări din ultimul timp, fără a ne face iluzii prea mari, nădăjduim însă că opinia publică (!) va înțelege și grija noastră și nevoia de a reacționa îndestul pentru ca sub influența ei să se trezească partidele ce nu și-ar înțelege îndestul menirea[37].

Programul comun de interes național, care ar trebui să fie la baza grijii naționale, ar fi:

1) Menținerea și apărarea regimului monarhic constituțional și repunerea în normal a vieții parlamentare (*care?; fățărnicia întrece aici orice măsură!*)

2) Revederea măsurilor ce tind să ducă la destrămarea României întregite.

3) Stăvilirea comunismului.

4) Asigurarea consolidării monetare și a unei politici bugetare corespunzătoare intereselor țării și sacrificiilor ce se pot cere contribuabililor în situația grea de azi.

Folosirea și nu distrugerea patrimoniului Statului și a instrumentelor naționale care până la consolidarea definitivă să poată ajuta cât mai intens economia generală în această epocă de tranziție.

6) Pregătirea apărării armate.

7) Asigurarea funcționării normale a justiției și administrației țării.

8) Reparația morală. Sancționarea prin justiție a corupției și jafului.

*

Prea frumoase năzuinți, numai că țara le auzise deja de nenumărate rânduri, și era sătulă de vorbe.

Cunoșteam prea bine moravurile noastre de partid pentru a nu mă îndoi un moment că Manifestul-program ce urma să fie aprobat de Comitetul Central nu era să fie decât parafraza acestui memoriu. Altfel memoriul nu ne-ar fi fost distribuit în prealabil. Dată fiind hotărârea pe care o luasem, nu puteam să las această primă discuție programatică, de la evenimentele din iunie, fără să marchez poziția mea față de partid. Cu atât mai mult, că nu îmi era nici o teamă de un conflict pe care dimpotrivă îl căutam. Nu cu lumânarea, căci deosebirile de vederi se arătau în lumină mare, și mai toate pietrele din concluziile memoriului lui Vintilă erau pentru grădina mea.

[37] Să nu se uite că acest semnal de alarmă dat partidelor datează din iunie, când a fost redactat memoriul.

Nevoind să provoc o surprindere după (?) am trimis înainte de şedinţa Comitetului, în ziua de 19 septembrie, lui Vintilă Brătianu, următoarea notă pe care am încredinţat-o lui I.G. Duca:

Opinia publică nu se mai mulţumeşte astăzi cu frazeologia politică obişnuită. Ea nu se mai lasă momită prin formulări de principii generale care pot cuprinde tot şi nimic. Opinia publică vrea soluţii concrete şi precizări în aplicarea metodelor de guvernământ. Asemenea soluţii concrete şi precizări, P.N.L. e dator să le dea opiniei publice româneşti, dacă vrea să-şi atragă încrederea ei. Şi e dator să le dea şi pentru opinia publică străină spre a pune capăt unei legende – împotriva căreia se poate protesta, dar a cărei existenţă nu se poate contesta – legendă în virtutea căreia P.N.L. e prezentat peste graniţă ca un partid de hotărât şi aprig xenofobism[38].

Pe baza acestor consideraţii socotesc că în manifestul P.N.L. ar trebui făcute precizări şi introduse prevederi în sensul celor ce urmează:

A) *Colaborarea cu capitalul străin.*

Se va propune[39] întocmirea unui plan general de investiţii şi înzestrări pe termen lung (10-20 ani) menite să pună România, astăzi singura ţară părăginită din Europa, în stare de normalitate economică şi socială.

Se vor canaliza pentru îndeplinirea acestei opere de refacere, pe lângă capitalurile româneşti (? concesiune lui Vintilă!) ce vor deveni succesiv disponibile, capitalurile străine al căror ajutor va putea fi dobândit numai prin organizarea unei grupări financiare internaţionale care sub anumite condiţii, pe baza planului general aprobat, va pune la dispoziţia Statului, succesiv, sumele necesare investiţiilor şi înzestrărilor.

Pentru a se da capitalului străin încrederea necesară, se vor proclama solemn:

1) Principiul intangibilităţii creanţelor. Nu se va mai admite intervenţia Statului în reglarea raporturilor dintre debitori şi creditori pe cale fie de legiferări generale, fie speciale, fie excepţionale[40].

Egalitatea completă a capitalului străin cu capitalul naţional din toate punctele de vedere şi cu toate consecinţele ei.

B) Etapa de reglare a socotelilor Statului după haosul postbelic şi de îndrumare organică a bugetului public fiind astăzi depăşită, nu se va mai urmări înainte de toate echilibrarea bugetului şi se va renunţa prin urmare pe de o parte la a continua restrângere a cheltuielilor productive şi utile – pe de alta la fiscalitatea excesivă, tot mai excesivă

[38] După înteţirea crizei mondiale politica colaborării cu capitalul străin a căzut pe planul al doilea. În momentul când aceste rânduri au fost scrise, această colaborare era încă posibilă, şi numai ea ar fi putut atenua dezastrele noastre ulterioare.

[39] Chiar în dimineaţa zilei de 19 septembrie am primit şi proiectul de manifest, care, după cum prevăzusem, nu era decât parafraza memoriului lui Vintilă.

[40] Explicarea acestui alineat mai la vale.

cu cât impozabilii sunt mai sleiţi prin deficitele unei producţii lipsite de utilaj şi de credite. Bugetul Statului va trebui desigur restrâns cât mai mult în ce priveşte cheltuielile zadarnice şi risipa; întrucât priveşte însă investiţiile şi înzestrările, el va trebui să fie alcătuit cât de larg şi deficitele ce vor rezulta de la aceste capitole pentru plata intereselor şi amortismentelor[41] vor fi consolidate din timp în timp. În planul general despre care se vorbeşte la litera A, se vor prevedea sume speciale pentru aceste consolidări. Deficitele vor dispărea pe măsură ce investiţiile şi înzestrările îşi vor da roadele lor.

Ca o consecinţă a acestor îndrumări noi, impozitele vor trebui scăzute imediat pentru a permite producătorilor să se mişte în libertate. Pe măsură ce normalizarea economică va fi realizată, impozitele vor putea fi mărite în anumite proporţii.

C) Regiile autonome se vor desfiinţa. Pentru căile de comunicaţie (în special C.F.R.) se va renunţa la absurditatea echilibrării bugetare. Tarifele vor fi calculate nu în vederea acestei echilibrări, ci în vederea propăşirii producţiei şi comerţului. Beneficiile pe care Statul trebuie să le tragă din căile sale de comunicaţie să fie indirecte, nu directe. Cea mai mare tranşă a investiţiilor va fi destinată căilor de comunicaţie care vor înscrie prin urmare în bugetul lor şi cele mai însemnate deficite monetare.

D) Statul va veni în ajutorul producătorilor agricoli prin subvenţii acordate instituţiilor speciale de credit, subvenţii care să permită împrumuturi cu dobândă mică, atât pentru lichidarea datoriilor agricultorilor[42] cât şi pentru investiţiile noi cerute de raţionalizarea agriculturii. Pentru buna utilizare a creditelor agricole subvenţionate de Stat, se vor organiza asociaţii agricole, căci numai asemenea asociaţii vor permite controlul sumelor investite şi vor da posibilitatea mânuirii unei garanţii ipotecare.

E) Punerea în valoare a bogăţiilor Statului, încă neexploatate sau greşit exploatate, se va face după un plan general şi sistematic, nu în mod sporadic şi fără legătură, cum se face astăzi. Grupul financiar internaţional care va procura capitalurile necesare investiţiilor de Stat, va fi preferat pentru punerea în valoare a acestor bogăţii naţionale.

Acest document are nevoie de câteva comentarii, pentru cititorii de mâine. Înainte de toate trebuie să cer acestora iertare pentru abuzul pe care-l fac în această parte a amintirilor mele, cu reproducerea notelor şi memoriilor. Actele mele, în acea epocă, au fost însă atât de răstălmăcite de către adversarii mei de rea-credinţă, încât mă văd silit să explic, şi ca să zic aşa, să documentez fiecare pas pe care l-am făcut

[41] O asemenea politică bugetară era preconizată numai în cazul unei înţelegeri prealabile, pentru investiţii cu un grup internaţional – conform propunerilor din A.

[42] În contradicţie cu memoriul remis Regelui. Explicaţia mai la vale.

după înscăunarea Regelui Carol al II-lea. Cu aceste scuze cer voie să explic câteva contradicții între nota de mai sus și cele scrise de mine în memoriul adresat Regelui.

Cititorii vor binevoi să-și dea seama că nota adresată lui Vintilă Brătianu nu înfățișează programul meu, și nici măcar, în intenția mea, o bază de program pentru Partidul Național-Liberal. Știam foarte bine că sugestiile mele – sau ale altora – vor aluneca precum apa pe piatră, pe încăpățânarea lui Vintilă. Prin această notă voiam numai să pun un prim jalon pe calea despărțirii între noi doi. Și primul jalon nu voiam să-l înfig chiar în inima adversarului meu de totdeauna pe terenul economic și financiar. Iată de ce am recomandat Partidului Liberal principiul intangibilității creanței de care nu mă puteam atinge fără un scandal imediat. Și de vreme ce eram hotărât să mă despart de el, nici nu mi-ar fi convenit ca Partidul Liberal să-și însușească programul meu (atunci abia schițat de altminteri) de lichidare a pasivului producătorilor. A trebuit să modific de asemenea și câmpul de activitate al creditelor agricole, rezervat în programul meu numai investițiilor productive, întinzându-l și asupra conversiei datoriilor existente. În fine, după toate câte s-au întâmplat de atunci, după generalizarea crizei, vor fi oameni care se vor mira că am putut așeza la baza unui întreg program de refacere colaborarea capitalului internațional, cu alte cuvinte, împrumuturile în stil mare. În toamna anului 1930 însă, ceea ce numai un an mai târziu ar fi apărut ca o utopie, era încă în limitele posibilităților. Aici nu mai era vorba de un paragraf „ad usum Vintilae", ci de chiar baza programului meu personal (cu corolarul său, bugetele deficitare), bază pe care n-am abandonat-o decât în primăvara anului 1931, silit de evenimentele din Occident. A trebuit să schimb atunci arma din umăr, și în locul lichidării datoriilor prin contribuția Statului, să recurg la legea Conversiunii, așa cum am prezentat-o Parlamentului în toamna lui 1931.

Dar n-am ajuns încă acolo. Să rămânem deocamdată în toamna lui 1930. După cum mă așteptam, nota mea nu a schimbat întru nimic hotărârile lui Vintilă. Eu nu m-am dus la ședința Comitetului Central din 23 septembrie, am rugat însă pe Nicu Ottescu să se ducă ca observator. După câte mi-a spus Ottescu, ședința a decurs într-o atmosferă de deprimată plictiseală. S-a distribuit memoriul lui Vintilă și s-a citit proiectul de manifest, urmând ca acesta să fie discutat într-o ulterioară ședință care s-a fixat pentru ziua de 2 octombrie, după ce dumnealor domnii membri ai comitetului se vor fi familiarizat cu textul propus. Aveau zece zile vreme să-l rumege.

Manifestul – aprobat bineînțeles fără nici o modificare în ședința

de la 2 octombrie – nu a fost decât parafraza memoriului. Literatură fără miez, ca toate manifestele noastre de partid, cerea refacerea întregii noastre gospodării, în 18 puncte, fără să arate niciodată pe ce cale s-ar putea realiza pioasele deziderate. Voi cita câteva din aceste puncte, pe cele mai caracteristice, pentru ca cititorul să-și poată da seama de mentalitatea lui Vintilă Brătianu în momentul în care probleme vitale puneau existența Statului român în joc.

Iată punctul 5: „Încetarea politicii de persecuție și de stânjenire a industriei și a comerțului" (?). Industria fiind o necesitate (!!) într-o țară cu bogății naturale ca ale noastre, trebuie să i se asigure condiții care să-i permită să trăiască și să se dezvolte" (*Textual*).

Punctul 7: „Asigurarea unor condiții raționale și prielnice muncii care constituie un factor tot mai însemnat al producției" (*nu inventez nimic!*).

Punctul 11: „Întărirea prestigiului justiției (?) care singură în aceste vremuri de decădere a puterii legislative (!?) și de anarhie a puterii executive a știut etc."

Punctul 14 (evident imperios cerut de opinia publică): „Suprimarea luptelor confesionale care au sporit atât de mult (?) în ultima vreme etc."

Și așa mai departe.

În toată această logoree, un singur punct categoric și precis – primul: „Combaterea hotărâtă a curentelor dictatoriale și personale (*în cine vrea să lovească?*) susținute de unele cercuri politice și afirmarea încrederii în regimul parlamentar (*pe care la punctul 11 îl declara decăzut!*) etc. etc.

Problema noastră agricolă atât de gingașă în sine de pe urma reformei agrare, încurcată încă și mai mult prin necesitatea degrevării agricultorilor primește de pe urma manifestului lui Vintilă următoarele dezlegări practice (punctul 4):

„Pentru îmbunătățirea mijloacelor de cultură trebuie printr-o hotărâtă acțiune a Statului și a Camerelor Agricole reduse la rolul și menirea lor firească (?) să se întreprindă o întreagă acțiune (*care?*) de încurajare (!) și de sistematică dezvoltare a agriculturii (*bravo!*).

Pentru asigurarea unui credit ieftin și lesnicios trebuie avut în vedere atât cel pe termen scurt cât și cel pe termen mai îndelungat.

Creditul pe termen scurt se va înlesni (*cum?*) și spori, pe de o parte prin cooperație (*de unde banii?*) care va trebui readusă la funcționarea ei normală de la care a fost abătută din interese meschine de partid (*meschine fiindcă ale adversarilor!*); iar pe de altă parte prin dezvoltarea, cu concursul pieței interne și externe a celorlalte instituții existente și care și în trecut au fost de atât de mare folos agriculturii."

Hotărât, Vintilă nu se putea despărți de trecut şi, deşi prezentul nu mai avea nimic comun cu trecutul, voia să-l supună aceluiaşi regim. Trei, patru rânduri sunt consacrate creditului pe termen lung în care îneacă şi marea problemă a datoriilor:

„Creditul pe termen lung va trebui să fie asigurat prin instituții de credit speciale (*care?, cum?, lumea vrea precizii şi nu se mai mulțumeşte cu afirmări de principiu*) având drept prim scop convertirea apăsătoarelor datorii care grevează astăzi proprietatea agricolă."

Dar să lăsăm uitării această literatură moartă. Manifestul, aşa cum a apărut cu nesocotirea tuturor sugestiilor mele, a fost pentru mine un prilej binevenit ca să mai înaintez cu câțiva paşi pe calea despărțirii de Partidul Liberal. Din toate informațiile câte le aveam, Vintilă ezita să facă un gest definitiv de frică să nu fie acuzat că-l face din cauza netăgăduitelor mele raporturi de intimitate cu Regele. În partid curentele erau împărțite şi fiecare cânta pe struna care se potrivea mai bine cu interesele pe care le urmărea. Astfel Guță Tătărescu, viitorul mare om al Regelui Carol, care pe atunci era o simplă trâmbiță de mahala, o utilitate sonoră pe care „şefii" o puneau să sune de câte ori simțeau nevoia unui atac fără să aibă şi curajul să-i ia răspunderea – Guță Tătărescu a venit să-mi spună că tot „tineretul" era cu mine, că Vintilă nu pricepe vremurile, că să am răbdare, că dacă odată şi odată se va pune serios (?) chestiunea de doctrină şi de program, tot partidul se va ridica împotriva lui Vintilă. Ca şi Franasovici, altă stea politică „in werden" a partidului (era să scriu „in Wieder"), Tătărescu nu vedea scăpare pentru aceasta decât în Duca, în jurul căruia se strângeau toți intelectualii şi tineretul partidului şi căruia mă conjura să dau tot concursul. Semnul ironiei nefiind inventat şi o elementară discreție împiedicându-mă să povestesc acestor domni palinodiile de la Făgăraş, m-am mulțumit să le răspund evaziv, servindu-le cu vadra apă rece de la izvorul înțelepciunii. Într-altă zi a venit la mine d-rul Costinescu, şi un ceas şi jumătate a înjurat pe Duca pe care nu l-a scos din „grecotei", „lichea", „intrigant" şi alte câteva categorii asemănătoare. Cu o artistică emoție mi-a evocat vremurile tinereții noastre, legăturile dintre noi cu frații Brătianu şi câte altele, pentru a mă conjura să mă apropii de Vintilă care nu e aşa negru pe cum pare şi cu care se făcea *forte* el să mă împace şi pe terenul realizărilor economice – numai să-l dau „dracului" pe Duca ce nu umblă decât după şefie, ceea ce nu va fi niciodată, o spune el Costinescu, care cunoaşte pulsul partidului. „După Vintilă, conchidea ratatul pediatru, trebuie să vii tu (adică eu) în fruntea partidului, dar pentru aceasta trebuie să te apropii acum de Brătieni." Ştiam de multă vreme, oricât de copilăresc ar părea lucrul

(şi după ridicarea lui Tătărescu în 1934 apare că totul era posibil în tagma liberală), ştiam de mult de Costinescu că urmărea succesiunea lui Vintilă pentru el însuşi, şi cum Duca îi sta în cale, am priceput tot tâlcul intervenției sale şi politicos, i-am făgăduit că „mă voi gândi" la interesantele sale sugestii. Între aceste două extreme evolua întreaga plevuşcărie a partidului, foarte îngrijorată că prin plecarea mea s-ar putea săpa şi mai adânc şanțul dintre liberali şi Rege, sau mai precis dintre ei şi Putere. Acest sentiment îl aveau şi „ministeriabilii" dar atenuat prin socoteala că plecarea mea le da un loc mai mult disponibil în viitorul Guvern.

Cea mai cu haz, în tot timpul acestei crize latente a fost atitudinea amicului meu Duca. Intim al casei mele, în care venea la toate ceasurile zilei, s-a arătat față de mine de o duplicitate ce ar putea să pară comică, dacă n-ar fi fost aproape tragică deslușind caracterul unui om cu atât de mari ambiții, pe care gestul unui criminal trebuia să le curme în față. Duca venea dimineața la mine, pretindea că face pe împăciuitorul şi pe samsarul cinstit, şi-mi cerea să mai fac câteva concesii fie de formă, ca să-l ajut în acțiunea lui față de Vintilă cu care trebuia să mă împace. Iar de regulă, de la mine pornea la Vintilă şi arunca untdelemn pe foc. Adevărul e că lui Duca îi era frică de mine. Se temea ca nu cumva Regele, silit de împrejurări, să cheme Partidul Liberal la putere, să nu pună drept condiție pentru Minister, preşedinția mea indicându-mă astfel ca viitor „şef". Era o prostie căci date fiind sentimentele Regelui, se putea prevedea că dacă va ajunge vreodată să fie silit să aducă Partidul Liberal la putere, nu va mai fi în stare să pună condiții (cum a şi fost). Aşa încât Duca n-avea nevoie să se sperie de mine care – el o ştia – n-aveam nici o veleitate de şefie sau de prezidenție de Consiliu. În tot cazul naveta cusută cu ață albă pe care o făcea între Vintilă şi mine, era o porcărie inutilă. Mai târziu, în momentul despărțirii, mi s-a raportat de o serie de oameni, care nu puteau minți toți, că Vintilă a ezitat până în ultimul moment să mă declare „în afară" de partid, şi că prietenul meu Duca a fost acela care a determinat hotărârea Comitetului din decembrie. Atitudinea lui Duca m-a dezgustat, dar nu m-a supărat deloc, căci fără să vrea fățarnicul meu prieten m-a servit de minune.

Prin memoriul încredințat lui Duca intervenisem pe lângă Vintilă înainte de apariția manifestului liberal; după distribuirea acestui manifest cu instrucții de popularizare a doctrinei (??) partidului, m-am hotărât să fac încă un pas înainte ca să oblig pe Vintilă la gestul pe care-l doream din partea lui. Câteva zile după apariția manifestului, i-am trimis următoarea scrisoare:

Stimate Domnule Brătianu,

Țara noastră trece prin cele mai grele vremuri. Statul român n-a întâlnit în cale de când s-a închegat probleme mai spinoase şi mai anevoioase de rezolvat. Războiul, stările postbelice, dezechilibrul economic mondial şi național pe de o parte – greşita orientare a eforturilor noastre de refacere pe de alta ne-au dus pe pragul falimentului material şi moral. Conturul nevoilor şi mizeriilor noastre vă este cunoscut şi este inutil să mai insist asupra lui.

De mai bine de zece ani românul nu mai trăieşte din produsul muncii sale ci din bani împrumutați, şi trăieşte prost ca orice om îndatorat, dintr-o zi pe alta. Mizeria particularilor se răsfrânge asupra Statului – golurile unui buget nechibzuit nu mai pot fi umplute decât printr-o fiscalitate care a trecut toate limitele. Nimeni nu se mai gândeşte însă că după ce se vor fi luat şapte piei de pe spinarea contribuabilului nu se va mai putea lua a opta. Toate rezervele noastre fiind astăzi epuizate, am ajuns la ziua scadenței, a tuturor scadențelor.

În situația excepțională în care ne aflăm, orice om de bun simț își dă seama că leacul nu poate fi găsit – dacă mai poate fi găsit – decât în eforturi excepționale. Trebuie să uităm cu toții ce ne desparte şi în afară de orice preocupare de politică ordinară, umăr la umăr să ne unim puterile şi să încercăm înlăturarea obstacolelor ce ne stau în cale.

În declanşarea acestui efort unitar excepțional, pusesem cele mai mari nădejdi în cursul acestei veri, în cumințenia Partidului Național-Liberal. Puternica lui organizare, trecutul lui glorios, experiența lui de guvernământ îi impuneau datoria să ia inițiativa unei acțiuni de salvare națională. Noua Domnie, deschizând cu atâta bunăvoință orizonturi noi în zile atât de grele, era un excelent prilej pentru o revizuire în orientarea tuturor partidelor şi pentru o dezarmare generală pe câmpul competițiilor de partid, naturale în timpuri normale – sterile şi dăunătoare în vremuri anormale.

Mărturisesc că am lucrat din toate puterile în sensul acestor vederi, în ultimele trei luni. Convorbirile pe care le-am avut în scopul urmărit, cu mai toți fruntaşii partidului m-au întărit în convingerea că marea majoritate a acestuia era hotărâtă să impună orientări noi. Nu exceptez pe cei mai apropiați de dvs. în direcțiunea partidului. Aşteptam prin urmare cu încredere hotărârile Comitetului Central.

Am în fața ochilor memoriul dvs. din septembrie şi cele 18 puncte ale manifestului-program aprobate în şedința din 2 octombrie. Ce dezamăgire!

Memoriul dvs. este un aspru rechizitoriu al guvernării național-țărăniste, iar în cele 18 puncte se încearcă o timidă încadrare a câtorva idei sănătoase pe care opinia publică le-a impus în cunoscuta ideologie a Partidului Național-Liberal, ideologie excelentă în timpuri normale, dar lipsită de interesul actualității în timpuri de criză.

Nu se găseşte un rând în aceste două documente în care preocuparea de partid să nu fie aproape exclusivă, după cum nu se găseşte un rând în care preocuparea reală de interesele generale ale țării să fie dominantă.

Manifestul din 2 octombrie este un act de partid, este un program de luptă electorală cu toate abilitățile, cu toate echivocurile; cu toate menajările, cu toate impreciziile – dar şi cu toate scăderile inerente unui asemenea act!

El nu este un program național de refacere a țării, un program care lăsând la o parte orice preocupare de competiție politică şi aducând soluții precise, ar fi putut deveni un crez de raliere al tuturor oamenilor de bunăvoință!

Nesocotind porunca vremurilor, Partidul Național-Liberal se îndrumează prin adest act spre o linie moartă în viața noastră politică.

Am socotit ca o datorie față de conştiința mea să vă expun gândul meu fără înconjur, convins că şi în politică sunt în viața omului momente în care sinceritatea trebuie să păşească înaintea oricărei alte considerații.

Primiți, vă rog etc.
Constantin Argetoianu

E probabil că în fundul inimii lui, după ce a primit această scrisoare, Vintilă m-a condamnat definitiv. Totuşi a trebuit să mai treacă două luni până ca excluderea mea din partid să devină un fapt îndeplinit. „Nous jouions de chaque coté au plus fin." Ştiam bine şi unul şi altul că o colaborare nu mai era posibilă între noi, dar fiecare căuta să pună răspunderea despărțirii în seama celuilalt. Răbdarea mea a fost însă mai tare ca a lui Vintilă, ce e drept că a lui a fost pusă la mai grea încercare ca a mea.

După cum se întâmplă deseori în asemenea împrejurări, evenimente pornite în afară de voința părților au precipitat deznodământul. În speță, aceste evenimente au fost două: publicarea faimosului meu interviu asupra Statutului Casei Regale în Universul şi a memoriului către Rege din august, în *Epoca*.

Interviul publicat în *Universul* din noiembrie, în jurul căruia s-a învârtit toată politica românească timp de două săptămâni şi care era

să provoace căderea Ministerului Mironescu, n-a pornit din inițiativa mea. Înainte de a povesti cum am ajuns să-l dau, trebuie să lămuresc în câteva cuvinte situația în care mă aflam față de perechea Regală, și cum ajunsesem, tot fără voia mea, să joc un rol în negocierile dintre Regele Carol și Principesa Elena.

În tot cursul verii și al toamnei, raporturile dintre foștii soți au mers tot mai rău. Raporturi directe nu mai existau și împins de banda Lupescu, Regele folosise orice prilej ca să umilească sau să supere pe Principesă, pe cale indirectă. Ordine transmise prin inferiori, suprimări de servitori pe motiv de economie, interzicere de a apărea în public sau de a primi la ea acasă – într-un cuvânt nimic din ce putea exaspera o femeie și jigni o mamă n-a fost neglijat. Planul vădit era să facă pe Principesă să plece. Această plecare o dorea și Elena, dar nu voia să părăsească România ca o izgonită, ci pe baza unei înțelegeri care să-i asigure pe de o parte mijloace onorabile de trai – era doar mama Moștenitorului Tronului românesc – iar pe de alta posibilitatea de a-și vedea în mod normal copilul fie în țară fie în străinătate. Dacă n-ar fi fost ura reciprocă și ajunsă la paroxism care îi țintuia pe loc, Carol și Elena ar fi putut să cadă de acord într-o convorbire de câteva minute și să ne lipsească de rușinosul spectacol pe care ni-l înfățișau. Plini de neîncredere unul față de altul, fiecare aștepta o formulare de condiții de la partea adversă și nici unul din doi nu voia să facă primul pas de frică să nu fie păcălit.

Nu căutasem câtuși de puțin să-mi vâr nasul unde nu-mi fierbea oala. Pentru mine Regele nu exista ca om particular – cel puțin așa mă căzneam eu să-i despic personalitatea în două: pe cât îmi era de plăcut să mă apropii de el ca Suveran, și să discut cu dânsul politică, pe atât mi-ar fi fost de nesuferit să mă amestec printre intimii lui și să-i încurajez în aberațiile lui sentimentale – sau să le combat. Nu numai în toamna lui 1930, dar și mai târziu – ca ministru – m-am ferit ca de dracu să mă amestec în afacerile familiale ale Regelui și cele câteva – dezagreabile – intervenții pe care a trebuit să le fac, le-am făcut numai după directa și presanta solicitare a Suveranului.

În toamna anului 1930 eram în tot cazul cât se poate de departe de ideea unui amestec în drama care se desfășură între Palatul Regal și Șoseaua Kisselef, dramă ale cărei peripeții mă mâhneau și pe mine adânc, ca pe toți românii, dar în fața căreia mă socoteam neputincios. Încercasem sfaturi, fără nici un folos, și renunțasem la orice nădejde de a vedea conflictul aplanat după dorințele întregului nostru popor. Pe vremea aceea, Regina Elisabeta a Greciei venea des pe la noi; juca „mahjong" înainte de masă cu nevastă-mea și cu câteva prietene, lua

masa și se repunea la joc numaidecât după. Regele George venea și el la masă, iar după masă, cum nu juca nici un joc, sta de vorbă cu mine. Fostul Suveran al Greciei se înfățișa ca o dovadă vie de ce poate da o educație perfectă; fără să fi fost înzestrat de Dumnezeu cu o minte prea vie precum cumnatul său Carol, o disciplină inteligentă îi îndreptase cugetul pe drumurile cele bune și conversația cu dânsul era cu atât mai plăcută cu cât firea lui de adevărat gentleman, simplu și fără nici o morgă, îi da un mare farmec. Ceasuri interminabile – de multe ori Regina Elisabeta nu-și termina partida decât după ora 1 dimineața – vorbeam cu dânsul despre toate, despre politică și despre artă, despre literatură și despre tot ce văzusem și cunoscusem în lume. Niciodată nu-mi făcuse vreo aluzie la situația din Familia Regală, până ce într-o seară mi se deschise brusc asupra intolerabilei situații a surorii sale, întrebându-mă dacă n-aș vrea să intervin pe lângă Rege (pretindea și dânsul că aveam mare influență asupra lui) în vederea unei soluții amiabile. Am rămas cam surprins, și l-am întrebat de ce n-ar interveni Regina Maria. „Ar strica tot", mi-a răspuns – „nu, nu, oricine dar nu Regina Maria. Regele nu poate să o sufere, ar fi de ajuns să-i ceară ceva ca să n-o facă!"

Nu aveam nici o poftă să mă amestec într-o afacere, scârboasă prin prezența Lupeascăi în dosul paravanului. Îmi era pe de altă parte greu să refuz un serviciu cerut cu destulă insistență, mai ales că-mi dam seama că o soluție amiabilă se putea găsi. Și o soluție era necesară căci starea de tensiune din Familia Regală se repercuta asupra întregii situații politice, slăbind din zi în zi autoritatea Regelui. Am răspuns Regelui George că aș fi foarte fericit să pot mijloci o înțelegere între Principesa Elena și Regele Carol, dar că nu mă puteam amesteca în raporturile lor decât cu autorizația fiecăruia din ei. Consideram intervenția Regelui George ca o dovadă de consimțământ în această privință din partea Principesei – mai rămânea să obțin și autorizația Regelui Carol. Regele George a fost de acord cu mine și mi-a declarat că Principesa era gata să semneze un *modus vivendi* cu fostul ei soț pe următoarele baze:

1) Libertatea completă de mișcare, luându-și dânsa angajamentul să nu se amestece în nici o acțiune politică sau alta precum și pe acela de a petrece o bună parte a anului în străinătate.

2) Dreptul de a-și vedea copilul nestânjenită și fără controlul nimănui.

3) Asigurarea mijloacelor suficiente pentru a face față cheltuielilor necesitate de prestigiul rangului ce ocupa.

După câteva zile am adus la cunoștința Regelui Carol conversația avută cu Regele George, încredințându-l că nu aveam cea mai mică

dorință de a mă amesteca în afaceri care nu mă priveau, dar că eram la dispoziția lui dacă socotea că intervenția mea putea fi utilă. Regele n-a părut deloc surprins, poate că fusese chiar prevenit de demersul ce urma să fac, căci l-am găsit cu condiții de înțelegere gata formulate. Poate că le avea gata și fiindcă se gândea și el neîncetat la un aranjament pe care-l socotea necesar. Fapt este că a fost foarte mulțumit de pasul meu, și că la afirmarea pe care o făcusem Regelui George că nu mă voi amesteca în această afacere fără o autorizare prealabilă, Regele a răspuns însărcinându-mă să spun cumnatului său următoarele condiții precise de înțelegere:

1. Principesa va locui 8 luni pe an în străinătate și 4 în țară. Pentru destinderea încordărilor existente ar pleca îndată în străinătate, de preferință în Franța sau Italia;

2. Pe timpul ședерii în țară, va vedea copilul în plină libertate, în toate zilele – iar în restul timpului pe care-l va petrece în străinătate, Voievodul Mihai va fi trimis pentru 2 luni la dânsa, astfel încât în total va fi 6 luni în contact, în fiecare an, cu fiul ei;

3. Palatul din Șoseaua Kisselef va rămâne la dispoziția exclusivă a Principesei, întreținerea lui (și toată cheltuiala în timpul șederilor Principesei în București) privind lista civilă;

4. Principesa va primi asupra listei civile o alocație anuală de lei 7.200.000.

Am spus imediat Regelui că vor fi primite condițiile, după părerea mea, fiindcă, dată fiind situația, era maximum ce se putea face. Regele nu împărtășea optimismul meu, se mira de dispozițiile conciliante ale Regelui George, pe care i le raportasem și pretindea că întreaga Familie Greacă avea cea mai rea influență asupra Principesei Elena. „Dacă aș fi numai eu și ea, ne-am înțelege numaidecât. Dar sunt toate neamurile între noi..."

Am mers imediat la Regele George cu condițiile Regelui Carol. Dânsul a părut încântat, m-a asigurat că le va supune surorii sale și că era convins că Principesa le va accepta. Fără a insista asupra ei, mi-a făcut însă o mică rezervă întrebându-mă: „Cine va garanta executarea acestei convenții?" I-am răspuns că semnătura Regelui, și că nu pricepeam despre ce garanție putea fi vorba. N-a insistat, și ne-am despărțit convinși și unul și altul că lucrurile vor merge de aici înainte repede, și că echivocul Carol-Elena va fi în fine lămurit.

Evenimentele au dat în parte dreptate Regelui Carol, căci „mica rezervă" a devenit mare și a ținut luni de zile în loc încheierea înțelegerii. Principesa a cerut întâi garanția Consiliului de Miniștri, ceea ce a jignit adânc pe Carol. După ce i s-a explicat că nu se putea

și că de altminteri o asemenea garanție ar fi fost fără efect dacă nu s-ar fi bazat pe un text de lege, și că un asemenea text nu s-ar fi putut încadra în tradițiile noastre constituționale – Principesa a cerut garanția ... Regelui Alexandru al Serbiei!

În asemenea condiții negocierile au durat mult și nu s-au încheiat decât sub Ministerul Iorga, în 1931. Fiindcă tot eu am fost chemat să le pun pecetea, voi vorbi la timp despre actul încheiat între Rege și Principesa Elena, reținând pentru moment numai faptul că lucrurile n-au mers așa de iute cum credeam și că negocierile au fost extrem de secrete.

Secretul acestor negocieri a fost cauza enormei vâlve pe care a stârnit-o faimosul meu interviu din *Universul*, publicat în ziua de 30 noiembrie. Dacă lumea ar fi cunoscut înțelegerea nu numai plănuită, dar aproape acceptată de o parte și de alta, pe care cei inițiați o socoteam ca și încheiată între Rege și Principesă, interviul meu ar fi trecut aproape nebăgat în seamă. Dar lumea nu știa nimic, și mulți – cei mai mulți – nu renunțaseră la speranța să vadă divorțul anulat și pe Carol împăcat, fie și numai de formă cu Elena. Unii, cei sinceri, întreținеau această iluzie în public în nădejdea realizării ei – alții, adversarii Regelui (mai ales liberalii) o întreținеau numai în scopul încordării opiniei publice împotriva neagreatului Suveran. Într-o asemenea atmosferă, interviul meu a produs o adevărată stupoare, era prima dată când se spuneau lucrurile pe șleau și era prima dată când se îndrăznea, în public, să se pecetluiască ca definitivă despărțirea dintre Carol și Elena.

Înainte de a arăta cum am ajuns să-l public, cred util să reproduc aici acel interviu, fiindcă el a fost un punct de plecare în mai multe direcții, în politică, și merită să rămână în istoria vremurilor pe care le povestim fie și numai pe sărite.

Iată-l:

Întâlnind pe domnul C. Argetoianu am vorbit asupra chestiunilor la ordinea zilei.

Am întrebat:

— *În greutățile în care ne zbatem am dori să cunoaștem părerea dvs. asupra eficacității proiectelor de legi și măsurilor financiare anunțate de Guvern cu prilejul Mesajului.*

— În programul enunțat prin Mesaj, trebuie să facem o distincție între partea principială și partea de aplicare a principiilor. Principiile sunt excelente. În fine am trăit și eu să citesc într-un Mesaj, formulate precis și concis ideile pentru care am luptat fără șovăire de la război încoace. În încadrarea de ordin principial din prima parte a Mesajului văd influența precumpănitoare a Suveranului și mă bucur. Mă bucur

fiindcă mulțumită unei asemenea înalte îndrumări nu se poate să nu ajungem (fie și în zigzaguri) acolo unde trebuie să ajungem. Întrucât privește aplicarea principiilor, soluțiile Guvernului enumerate în Mesaj nu pot fi socotite ca satisfăcătoare fiindcă nu sunt suficiente. Desigur că rețetele Guvernului Mironescu și ale specialiștilor săi[43] nu sunt de aruncat la coș și eu unul nu le voi combate. Față de boala de care suferim, ele formează însă numai un tratament paliativ. Într-adevăr enumerarea legilor proiectate și a măsurilor financiare și economice de pus în acțiune nu constituie nici măcar schița unui program de cură radicală.

— *Socotiți că prin prezența sa în Parlament, opoziția ar putea determina modificarea legiferărilor proiectate în sensul unei îndrumări spre soluțiile radicale?*

— Nu. Sunt foarte mulțumit de reintrarea opoziției în Parlament[44], din motive de ordin constituțional și etic-politic. S-a făcut prin această reintrare un pas înainte pe calea destinderii în relațiile dintre partide. Dar din punctul de vedere care vă preocupă, prezența opoziției în Parlament va fi fără efect. Mai întâi fiindcă niciodată (și poate din fericire) un Parlament românesc nu a modificat în părțile ei esențiale o lege adusă de Guvern. Al doilea fiindcă nici partidele din opoziție n-au o idee clară despre soluțiile cerute pentru o cură radicală. O asemenea cură radicală cere pentru a putea fi realizată un ritm nou în viața noastră politică și socială. Vechiul nostru organism de Stat trebuie nu numai îmbrăcat în țoale noi, dar și toate obiceiurile noastre trebuie primenite. Trebuie să înlăturăm odată pentru totdeauna, atât în domeniul concretului cât și în al abstractului, figurația de carton a unui trecut romantic ce nu se mai potrivește cu spiritul vremurilor actuale. Ideologiile nu mai pot fi astăzi izvor de energie; ele trebuiesc lăsate deocamdată la o parte. Exigențele realității trebuie să ne preocupe singure.

Sarcina omului politic este de a armoniza aceste exigențe imperative cu minimul necesar avânturilor disciplinate ale sufletului omenesc, fără de care viața n-ar mai face nici cinci bani. Combaterea risipei, economiile bugetare (mai ales când nu au în vedere materialul), raționalizarea culturilor, îngrădirea fiscalității, sporirea creditelor, scăderea dobânzilor – sunt măsuri foarte bune, dar mai mult pe hârtie. Recunosc că ele sunt singure compatibile cu ritmul actual al vieții noastre politice și sociale.

Numai un ritm nou de viață ar permite subordonarea completă

[43] Madgearu și Manoilescu.

[44] Partidul Liberal părăsise Parlamentul, încă sub Regență.

a drepturilor individuale îndatoririlor colective, coordonarea și raționalizarea producției în vederea rezultatelor comune și a luptei în concurența internațională, utilizarea fiecărei unități de producție în vederea maximului de randament specific util, în fine încadrarea efortului național în dinamica internațională. Numai pe baza autorității neștirbită a unui nou ritm politic și social se poate concepe și realiza normalizarea stărilor noastre materiale.

Într-un asemenea ritm, în care toată lumea ar munci fiindcă ar găsi de lucru, politicianul steril și prost, bazat pe vorbe goale, pe făgăduieli și pe minciuni nu ar mai avea nici o înrâurire asupra mersului evenimentelor. Dar să ne oprim aici, căci ne-am îndepărtat prea mult de la chestiunea d-tale.

— *Cum credeți că s-ar putea imprima vieții noastre ritmul cel nou?*

— Printr-o mai adâncă înțelegere a datoriilor fiecăruia și prin trezirea simțului de răspundere. Prea s-a crezut că „a face politică" este o meserie, pentru care oricine se crede pregătit și care nu comportă nici răspundere, nici darea vreunei socoteli. Rezultatul acestei concepții – dacă se poate numi astfel – îl vedem și îl deplângem astăzi cu toții.

— Și cum se produce reacțiunea?

— Printr-o disciplină morală și fizică pe care întreaga națiune trebuie să și-o impună în toate domeniile. Printr-o regenerare voită și consimțită de toți, a cărei pildă o avem în elanul atât de hotărât și de generos al Regelui Carol al II-lea, în care eu personal văd chezășia unui viitor mai bun și a realizării menirii noastre ca popor. Toți oamenii de bine, strâns uniți în jurul Tronului, muncind dezinteresat pentru binele acestei țări, vor da Suveranului acel prestigiu și acea autoritate fără de care ritmul nou va rămâne literă moartă. Pentru aceasta, Regele trebuie pus în situația de a lucra mai departe cu râvna pe care o dovedește în toate împrejurările.

— *Ce înțelegeți prin aceasta?*

— Punerea în aplicare a unui asemenea plan de reînnoire politică nu este lucru ușor. Cine va încerca se va izbi de mari dificultăți, căci duhurile răului sunt numeroase. Interese particulare pot fi jignite și sunt atâția oameni care se amestecă și unde nu le fierbe oala. Omul care se va înhăma la o atât de covârșitoare operă, fie el și Rege – mai ales dacă este Rege – trebuie să fie scutit de alte preocupări și înainte de toate, de hărțuielile de ordin secundar față de interesele esențiale și permanente ale țării.

— *Vorbiți de necesitatea de a scuti, în aceste vremuri de grave inițiative, pe M.S. Regele de „alte preocupări". Faceți aluzie la Statutul de Familie al Majestății Sale?*

— Da şi nu[45]. Dar fiindcă îmi vorbiţi de această chestiune, nu mă sfiesc să vă spun părerea mea. Regele Carol al II-lea, la suirea sa pe Tron a găsit următoarea stare legală: divorţul pronunţat între A.S.R. Principesa Elena şi Majestatea Sa, iar pe A.S.R. Principesa Elena cu titlul de Principesă Mamă a Moştenitorului Tronului. Divorţul n-a fost cerut de Principele Carol, ci pronunţat împotriva lui şi a avut ca urmare o îngreunare morală a situaţiei Principelui în legăturile lui cu copilul său. Totuşi M.S. Regele, la înapoiere, a acordat Principesei Elena dreptul să poarte titlul de Majestate.

Aceste stări legale nimeni nu se gândeşte să le atingă. Ele consfinţesc o stare de lucruri create în absenţa Suveranului din ţară, ale cărei consecinţe fireşti M. Sa le trage astăzi, căci la înapoierea sa a găsit aceste dispoziţii neschimbate[46]:

Cercurile care ar încerca să sugereze modificarea acestor raporturi legale, nu-şi dau oare seama de enorma indelicateţe ce ar săvârşi ca să nu zic mai mult? Ele n-ar obţine alt rezultat decât să tulbure liniştea Familiei Regale, întreţinând o agitaţie în folosul nimănui şi în dauna tuturor.

Un divorţ poate fi un eveniment regretabil, dar nu este un lucru ilicit, căci altfel nu ar fi consfinţit prin lege[47]. Acest divorţ este şi rămâne definitiv, iar raporturile personale create de pe urma lui nu privesc decât părţile interesate.

Năzuinţa legitimă a ţării este să fie condusă de un Rege înţelept în mijlocul Dinastiei iubite şi respectate, în care fiecare membru să-şi aibă locul său în conformitate cu legea şi cu actele încheiate şi liber consimţite. Toată vâlva care se face în jurul raporturilor dintre M.S. Regele şi fosta lui soţie, face rău ţării şi bine nimănui.

— *Aveţi intenţia să luaţi o parte foarte activă la dezbaterile Parlamentului?*

— Nu. Prin scris şi prin grai mi-am spus cuvântul asupra mai tuturor problemelor la ordinea zilei. Socotesc că acum a trecut vremea discuţiilor. Lumea aşteaptă acte şi fapte. Le aştept şi eu.

Cu aceste cuvinte, încheie *Universul*, dl. C. Argetoianu a sfârşit convorbirea ce a binevoit a ne acorda.

Am binevoit, e într-adevăr cea mai nimerită formulă. Căci nici nu mi-a trecut prin minte să dau un asemenea interviu: mi-a fost cerut, mai mult, a fost redactat punct cu punct în colaborare cu Majestatea Sa!

[45] Partea aceasta a interviului a fost publicată de *Universul*, până la ultima întrebare, cu caractere groase.

[46] Acest alineat ca şi cel următor au fost scrise în întregime de mâna Regelui.

[47] Aceste câteva rânduri au fost publicate de *Universul* (fără să i se ceară) cu litere majuscule.

E locul aici în amintirile mele să dau lămuriri complete asupra acestui incident istoric care a pus punct unor străduinţi generoase dar inutile, lămuriri care n-au ajuns niciodată în vileag, aşa încât tot ponosul unui gest în aparenţă inelegant a rămas în sarcina mea.

În acest nenorocit litigiu trebuia pornit de la faptul că Regele era ferm hotărât să rămână pe terenul legal al divorţului, divorţ pe care de altminteri nici Principesa Elena nu dorea să-l vadă anulat. Lumea însă vrea împăcarea Suveranilor, şi Regele nu îndrăznea să spună făţiş cuvântul hotărâtor de teamă să nu indispună prea mult opinia publică împotriva sa. Dorinţa lui ar fi fost ca acest cuvânt să fie spus de Principesa Elena şi dânsul să i se supună; de aici toate sforţările pentru a sili pe Principesă să plece „en claquant les portes". Principesa însă la rândul ei era ferm hotărâtă să lase iniţiativa în materie fostului ei soţ, ca să poată astfel pe de o parte să-i pună condiţii, iar pe de alta să nu piardă reala popularitate de care se bucura în calitatea ei de victimă. Neputând ajunge la nimic cu Elena, Regele s-a gândit la o cale piezişă: să însărcineze pe un al treilea să facă gestul pe care nici unul din foştii soţi nu voia, din motive de oportunitate să-l facă. Un om politic cu autoritate, cunoscut ca un intim al gândurilor regale, să spună lucrurilor pe şleau şi să pună punctele pe i.

Pentru această ingrată misiune Regele m-a ales pe mine. Dacă întâmplător n-aş fi fost în curent cu negocierile dintre Carol şi Elena, dacă n-aş fi ştiut că un *modus vivendi* dând satisfacţie ambelor părţi era aproape găsit, dacă aş fi crezut că era cea mai mică nădejde de împăcare între foştii soţi – cu tot devotamentul meu din acele vremuri pentru Rege, cu toată încrederea pe care o aveam încă în el, aş fi refuzat scurt propunerea. Dar eu ştiam ce ştiam, şi am socotit că era bine ca întreaga agitaţie întreţinută în jurul divorţului regal să fie curmată. Şi am primit să fac gestul ce mi se cerea. Mi s-a trimis un text bătut la maşină care era inadmisibil, fie şi numai fiindcă se ocupa exclusiv de raporturile între Rege şi Principesă. Am cerut voie să redactez eu un text în care procesul dintre înalţii Soţi, să fie adus pe calea incidentală, dar cu toată extinderea dorită. Propunerea mea a fost primită, dar cu condiţia unei aprobări a textului înainte de publicare.

Astfel am ajuns la redactarea pe care am reprodus-o mai sus. Textul a făcut naveta de 4-5 ori între Palat şi mine, şi pentru a nu se da de bănuit nu m-am dus eu cu el: după dorinţa Regelui, Aristide Blank a făcut pe comisionarul. Prima parte a interviului, partea politică a fost primită aproape fără modificare de Rege, care da astfel un gir nou programului meu. Dacă n-ar fi fost decât atât, şi merita

să iau în spinare tot ponosul pe care l-am luat. Partea cu „Statutul Familiei Regale" a suferit însă numeroase corecturi.

Primul alineat al acestei părți fusese redactat de mine în termenii următori: „Regele Carol al II-lea la suirea sa pe Tron a găsit următoarea stare legală: divorțul pronunțat între A.S.R. și Majestatea Sa, iar pe A.S.R. Principesa Elena cu titlul de Principesă Mamă a Moștenitorului Tronului, înconjurată de respectul tuturor. În semn de recunoștință a înaltelor sale merite ca mamă, M.S. Regele a acordat Principesei Elena dreptul să poarte titlul de Majestate". Regele a șters părțile subliniate după cum a șters într-un alineat următor cuvintele „atât de iubită și respectată de poporul nostru" care însoțeau numele Principesei.

La rândul meu n-am primit afirmări jignitoare ca acestea: „Acest divorț a fost consecința cererii Suveranului pe atunci Principe Moștenitor de a fi urmat de soția sa în exilul pe care și l-a impus din motive asupra cărora se va face desigur odată lumină." Și altele. Păstrez în arhiva mea manuscrisele corectate de mâna Regelui. În sfârșit am căzut de acord asupra textului de publicat, în care după cum am notat mai sus, două alineate sunt complet scrise de mâna Suveranului.

După cum n-am avut inițiativa interviului, n-am avut nici răspunderea alegerii ziarului în care a fost publicat. Aristide Blank mi-a adus textul definitiv și mi-a adăugat: „Acum îl publicăm în *Universul*". N-am putut să-mi ascund mirarea și i-am răspuns: „Oricât de lichea ar fi Stelian Popescu, e înscris în Partidul Liberal și nu va publica nimic fără voia lui Vintilă, care nu i-o va da niciodată!" — „E mai lichea decât îl crezi. I-am închiriat un etaj din imobilul *Universului*, pentru *Discom*, cu 1 milion pe an plătindu-i cinci ani înainte. Face tot ce vreau. N-ai grijă, e treaba mea, lasă-mă să aranjez lucrurile și-ți voi telefona rezultatul." După două ore mi-a telefonat că Stelian așteaptă interviul. M-am dus la *Universul* și am petrecut acolo câteva minute savuroase. Aristide nu destăinuise Popesculuí colaborarea Regelui, se mulțumise să-i spună că „Sus" interviul era cunoscut și aprobat. Licheaua voia să se pună bine cu Palatul, dar se temea și de Vintilă – Popeștele se zbatea ca peștele în tigaie. În fine, fără mare entuziasm, cerându-mi să mai modific câteva cuvinte fără importanță (pentru mine) a primit interviul – și l-a publicat fără să prevină pe nimeni de la liberali.

A doua zi dimineața, foc și pârjol! Nu se vorbea de nimic mai puțin decât de căderea Guvernului. Mironescu citind *Universul* rămăsese „tablo"; nici el nici vreunul din miniștri nu fusese pus în

curent cu „lovitura" Regelui, și erau toți furioși. Erau prea în curent cu dorințele și cu intențiile Regelui ca să nu recunoască „marca" lui în fiecare frază din partea finală a interviului meu. Fără să meargă până a crede că senzaționalele declarații erau redactate de însăși Majestatea Sa, membrii Guvernului vedeau, nu fără oarecare dreptate, încrederea Suveranului față de mine – căci interviul dovedea din partea mea cel puțin intimitate cu gândurile Regale, deci încredere – un semn de neîncredere pentru ei, consilieri ai Tronului, lăsați la o parte într-o chestiune atât de importantă pentru viitorul Dinastiei. Madgearu mai ales, o pornise cu trâmbița mare. După câteva consfătuiri între miniștri și căpeteniile partidului, Mironescu fu expediat la Palat cu demisia Cabinetului. Bineînțeles că Regele nu putea lăsa Guvernul să plece pe o asemenea chestiune; Mironescu pe de altă parte nu avea nici o poftă să se ducă. După mai multe pertractări un comunicat caraghios văzu lumina tiparului, comunicat prin care, în rezumat, se aducea la cunoștința publică de interviul meu că nu zdruncinase încrederea Regelui în Guvernul său!

Odată cu comunicatul Guvernului a apărut și „un fel de" comunicat liberal în *Universul*. Popeștele, luat în scurt de Vintilă Brătianu se ridica și el împotriva interviului publicat fără nici o rezervă în coloanele propriului său ziar cu două zile mai înainte, și după ce mă califica „om inteligent, *causeur* de mâna întâia, diplomat de școală veche și meșter sforar" mă așeza „în marginea (?) Partidului Liberal" și mă făcea cu ouă și cu oțet. Într-o proză de pușcăriaș, Popeștele se da, pe de departe, și la Rege (o amabilă atenție pentru Vintilă) și încheia prin această perlă literară:

„Ritm nou da, dar dacă ritmul nou începe cu tămbălău, așa cum s-a desprins numai din publicarea interviului d-lui C. Argetoianu, atunci ne lipsim de el, căci dacă este rău astăzi, va fi mai rău fără rău, mâine."

„Tămbălăul" îl făcuse presa, nemulțumirea Guvernului care simțise un deget pus pe slăbiciunea lui și oficinele acrite ale Partidului Liberal. Lupta escrocilor Honigman (Albert și Fagure) în solda lui Mironescu și ziarele liberale sau liberaloide mă înjurau care mai de care. Presa independentă, ce e drept, dezorientată și ea întrucâtva, se ocupa mai mult de declarațiile mele programatice și toată lumea la un loc vedea în mine pivotul Guvernului următor. *Inde irae*. Fiecare mă judeca nefavorabil sau favorabil după decepțiile lui nemistuite sau după nădejdi care începeau să se contureze.

Cea mai comică atitudine a avut-o însă Partidul Liberal. Comică, fiindcă umblând cu limba scoasă după o apropiere cu Regele s-a

năpustit asupra mea sub cuvânt că prin interviul meu jignisem Coroana! Nae Ionescu a scris cu acest prilej o serie de admirabile articole în *Cuvântul*, articole care pecetluiesc pentru istoricul de mâine fățărnicia și prostia conducătorilor liberali. A trebuit toată „zăpăceala" de Sus, în anii următori pentru ca Partidul Liberal să se mai ridice de unde căzuse.

Oricum, de data asta, cupa se umpluse pentru Vintilă Brătianu. Într-o serie de consfătuiri urmate de o ședință a Sfatului parlamentar, de alta a Delegației Permanente și de o ultimă a Comitetului Central s-a hotărât în fine excluderea mea. După câte am aflat, lucrurile n-au mers așa de ușor. Aveam prieteni în partid care mă vedeau plecând cu părere de rău; mulți aprobau aproape fără restricție programul meu, mai ales printre cei tineri. Oamenii practici, chiar cei care nu-mi erau prieteni, vedeau în plecarea mea o îndepărtare de Palat și prin urmare de posibilitățile unei mult dorite aduceri la putere. E probabil că, fără codița lui Duca, nici de data aceasta nu s-ar fi ajuns la o măsură categorică. Dar din fericire pentru mine, Duca veghea. Manolescu-Strunga mi-a dat textul scrisorii pe care în numele unui grup de tineri a adresat-o lui Vintilă, înaintea ședinței Comitetului Central. O reproduc aici:

Stimate Domnule Brătianu,

Atât eu cât și alți prieteni am aflat cu surprindere că într-o consfătuire ținută la dvs. și în Sfatul parlamentar s-ar fi hotărât excluderea d-lui C. Argetoianu.

Socot de a mea datorie să vă declar că considerăm această acțiune cu totul nepotrivită și că în orice caz ar fi o mare greșeală dacă s-ar proceda în consecință.

S-au tolerat la noi oameni, fapte și greșeli care au compromis grav prestigiul partidului și nu s-au sancționat, de ce oare să se sancționeze expunerea unor păreri personale în contrazicere cu programul sau cu interesele partidului?

Îmi permit să vă aduc aceasta la cunoștință și să vă rog să țineți seamă de marile greutăți prin care trece azi partidul și în care situație este de dorit să nu se provoace inutil noi complicații.

Totdeodată vă rog să stabiliți definitiva alcătuire a Comitetului Central și alegerea Delegației permanente pentru ca organele legale ale partidului să decidă în eventualitatea că o asemenea chestiune s-ar pune în discuție.

Cu cea mai deosebită considerație etc.

Aducându-mi acest text, bietul Manolescu-Strunga, pornit pe luptă, mânca foc. Nefiind în curent cu intențiile mele și crezând

că eu mă voi duce să mă apăr și să lupt în Comitetul Central, mă asigura că tot tineretul va fi alături de mine. Am surâs, față de naivitatea unui om care numai naiv nu putea fi socotit, și l-am adus să înțeleagă, cu greu, că sunt hotărât să nu mă opun întru nimic hotărârilor partidului. Manolescu-Strunga a plecat de la mine mai puțin aprins, dar cu toată lipsa oricărei opuneri din parte-mi, eliminarea mea din partid a întâmpinat rezistențe destul de mari, căci în loc să mă excludă, Comitetul Central în ședința lui din 10 decembrie s-a mărginit să constate că m-am pus singur în afară de organizația Partidului Național Liberal.

Iată într-adevăr, după *Viitorul*, pasajul care mă privea în expunerea lui Vintilă Brătianu în fața Comitetului:

... Profit de prezenta întrunire a Comitetului nostru Executiv, pentru a-i aduce la cunoștință și a supune aprobării lui propunerea Comitetului parlamentarilor, care examinând atitudinea d-lui Argetoianu membru al grupului parlamentar, în unanimitate îl consideră că prin actele și declarațiile sale s-a eliminat singur din partidul nostru.

Prin urmare, pe baza acestui proces-verbal, Comitetul Central va binevoi a cerceta atitudinea d-lui Argetoianu și apoi, dacă va găsi cu cale, să constate că domnia sa nu mai face parte din organizația Partidului Național Liberal.

S-a luat apoi în discuție hotărârea Sfatului parlamentar și Comitetul *a confirmat propunerea făcută de Sfatul parlamentar, constatând (?) că dl. C. Argetoianu s-a pus singur în afară de organizația Partidului Național Liberal.*

Și astfel ne-am scăpat, cu maximul de eleganță posibilă, Partidul Liberal de mine și eu de Partidul Liberal. Personal, am rămas în termenii cei mai buni cu toți membrii partidului. Duca, amicul meu Duca în fine ușurat de prezența mea în partid, a venit a doua zi dimineața la mine să-mi spună „tot regretul său" pentru despărțirea noastră pe care, a adăugat el, am căutat-o (eu) cu lumânarea. Era unul din rarele adevăruri pe care le-a spus în viața lui. Tătărescu a venit și el să-mi spuie, după câtva timp, că mă bucur de multe simpatii în partid, rămase intacte. Au mai venit și alții. I-am asigurat pe toți după cum și era – că părăseam partidul fără nici un resentiment și că înțelegeam să mențin cu membrii lui cele mai cordiale raporturi.

După câteva săptămâni am avut prilejul să dovedesc sinceritatea acestor sentimente. La moartea lui Vintilă Brătianu, am luat cuvântul în Senat și în câteva vorbe calde am pus în lumină marile calități ale defunctului – căci avea și mari calități – provocând o adevărată emoție în rândurile prietenilor lui.

Politica • Propun Regelui pe Titulescu în fruntea Guvernului „nostru" • Regele refuză • După sărbători, Guvernul Mironescu, în loc să-şi dea demisia, începe negocierile unui mare împrumut • Supărarea lui Titulescu • Mă înţeleg definitiv cu el prin Aristide Blank • Portretul lui Mironescu • Nae Ionescu îmi explică „genialitatea" Regelui care lasă pe Mironescu să-şi frângă gâtul cu negocierile de la Paris... • Audienţă la Prinţul Nicolae pe care-l găsesc foarte pornit împotriva lui frate-său • Cheradame şi intangibilitatea Tratatelor • Stoenescu îmi face portretul.

Interviul meu, cu toată larma făcută în jurul lui, venind după publicarea memoriului din august, către Rege, a avut drept efect să popularizeze şi mai mult ideile mele politice. Săptămâni de-a rândul ziarele au fost pline numai de ritmul nou, de reformele radicale şi de lichidarea datoriilor preconizate de mine – fie că mă atacau, fie că mă susţineau. Mai ales după despărţirea mea de Partidul Liberal, ideea unui Guvern în afară de partide şi-a făcut din ce în ce mai mult drumul. Dacă Regele n-ar fi avut în cele şase luni care au urmat, ezitările pe care le-a avut şi n-ar fi sabotat programul meu aşa cum l-a sabotat, România s-ar fi putut îndruma la sfârşitul anului 1930 pe o cale politică sănătoasă. Din nefericire Regele Carol al II-lea, cu toate însuşirile lui, n-a fost omul realizărilor, aşa cum îl crezusem noi, şi dezamăgirea tuturor a fost mare. Rareori o popularitate, întemeiată pe nădejdiile unui popor întreg, s-a prăbuşit atât de iute.

Plictiselile lăturalnice ca descurcarea mea din mrejele Partidului Liberal sau polemicile din jurul faimosului interviu nu m-au făcut să pierd firul pregătirii Guvernului de autoritate pe care-l urmăream. Până în noiembrie n-am vorbit cu Regele, de câte ori l-am văzut decât de „program". Am evitat să discut cu dânsul partea „personală" a problemei fiindcă am socotit că era treaba lui, ca arbitru, să constituie cea mai bună echipă de lucru odată programul admis. Şi mai era şi o chestiune de decenţă, căci nu puteam vorbi de mine deşi eram convins că eram cel mai indicat să duc la bun sfârşit un program pe care-l concepusem şi să aplic metode de guvernământ pe care le definisem.

Constatând însă că Regele, cu toate manifestările lui de încredere faţă de mine, nu da din urechi – m-am hotărât să-i pun chestiunea Guvernului, adică a compunerii lui. Şi fiindcă în programul admis economicul prima politicului, şi fiindcă în acest economic colaborarea cu capitalul străin, prin Geneva, era partea esenţială, am declarat într-o bună zi Regelui că firma viitorului Guvern, adică persoana preşedintelui Consiliului trebuia să fie bine cunoscută şi bine văzută peste graniţă. Am adăugat că astfel stând lucrurile, nu era de ales între mai multe persoane şi că una singură se impunea: Titulescu. Regele s-a strâmbat, şi mi-a replicat hotărât: „Nu se poate. Primul ministru trebuie să fie un om de autoritate. Titulescu se pune în genunchi în faţa oricărui gazetar ce l-ar ameninţa cu trei rânduri neplăcute." Nu m-am dat bătut şi am explicat Regelui că Titulescu putea fi întărit în chestiunile interne şi că eram gata să-i dau tot concursul în această privinţă. Dar „firma" Titulescu îmi părea indispensabilă pentru realizarea programului de investiţii fără de care tot programul nostru s-ar fi prăbuşit. Reamintesc aici că criza bancară americană din 1929 nu se repercutase încă în Europa decât tocmai printr-o repatriere a capitalurilor plasate în Statele Unite, creând astfel însemnate disponibilităţi la Paris şi la Londra. Regele nu s-a lăsat convins şi chestiunea a rămas deschisă. După cum se va vedea din paginile următoare, mi-au trebuit trei luni ca să câştig partida. Ceea ce n-a împiedicat pe Titulescu îndată ce s-a văzut stăpân pe situaţie să-mi tragă chiulul – sau cel puţin să încerce – cu o eleganţă morală care i-a pecetluit nemernicia. Nu e vorba, i-am plătit eu polita înainte de scadenţa prevăzută de el, deşi socoteala finală dintre noi a trebuit s-o las în voia Domnului.

La începutul lui 1931, eram însă departe să fi măsurat lichelismul lui Titulescu şi relaţiile noastre erau excelente. Cu prilejul scurtei lui vizite la Sinaia, în august, putusem constata o perfectă identitate de vederi atât pe terenul economic cât şi pe cel financiar şi politic. Cu privire la Guvernul ce se pregătea, evitasem orice convorbire cu el. Aveam deja atunci intenţia să sugestionez Regelui preşedinţia lui; ştiam bine că Titulescu o va primi căci alerga după ea.

După ce-i pusesem înainte numele în conversaţiile mele cu Regele, am socotit că venise momentul să insist mai mult asupra constituirii noului Guvern. Ministerul Mironescu îşi îndeplinise misiunea. Nae Ionescu, care după cum s-a dovedit mai târziu a fost un mare naiv în relaţiile sale cu Regele şi care de cele mai multe ori a luat după vorba francezilor „des vessies pour des lanternes", îmi explicase că Ministerul Mironescu fusese inventat ca să facă tăieturile necesare în

bugetul țării, amenințat de pe atunci cu mari deficite. Comprimarea bugetului fiind forțamente o operă impopulară, era bine – zicea Nae – să fie lăsată în seama unui Guvern de partid și să nu fie pusă de la început în sarcina primului Guvern ce urma să fie numai „al Regelui". Raționamentul lui Nae se ținea în picioare, numai că dânsul se înșela în socotelile sale. Nu raționamentul său convinsese pe Rege să cheme pe Mironescu, ci lașitatea față de o răspundere de luat și mulțumirea veleitarului de a fi amânat o hotărâre pe care nu îndrăznea să o ia. Toate acestea le-am văzut limpede mult mai târziu, retrospectiv, după ce printr-o bogată experiență am ajuns să cunosc mai bine caracterul Regelui Carol. La sfârșitul lui 1930 însă, încrederea mea într-însul era încă în picioare așa încât – naivitate și din partea mea – crezusem în misiunea limitată încredințată Cabinetului Mironescu. Cu atât mai mult că însuși Regele spusese cui vrea să audă că Guvernul din octombrie avea caracter de provizorat.

După toate socotelile, schimbarea de Guvern trebuia să se facă după sărbătorile Crăciunului și Anului Nou. Spre marea mea mirare am aflat la începutul lui ianuarie că Mironescu pleca în străinătate să contracteze un mare împrumut. Nu mai pricepeam nimic. Egeria Nae veni repede să-mi explice că autorizând pe Mironescu să înceapă tratative de împrumut, genialitatea Regelui se manifesta o dată mai mult. Schimbarea regimului se amâna într-adevăr pentru câtva timp – nu mult – dar se putea astfel face o dovadă mai vădită despre incapacitatea Guvernelor de partid, căci era sigur că Mironescu nu putea izbuti să încheie nici un împrumut, sau dacă ar obține unul, îl va obține în condiții atât de rele încât Regele nu-l va aproba, iar Guvernul va pleca în plin faliment. Era și greu, adăuga Nae Ionescu, să se trimită la plimbare un Guvern după ce izbutise să pună la cale un buget echilibrat cu sacrificiul popularității (?) unui întreg partid.

Neavând încotro am primit și de astă dată explicațiile lui nenea Nae și m-am hotărât să utilizez răgazul ce mi se impunea pentru a pune la punct o înțelegere concretă cu Titulescu. Ministrul nostru la Londra se afla la St. Moritz unde făcea pe supăratul. Aflase și el prin zvonul public despre proiectul de împrumut, dar nu primise nici o lămurire oficială pe calea Ministerului de Externe, sau particulară pe cale de scrisoare de la Mironescu, pe care-l considera ca obligatul lui, cu toate mărimile la care ajunsese, căci dânsul îl făcuse ministru de externe în 1928. Titulescu era cu atât mai supărat cu cât un nou împrumut încheiat la Paris strica toate rosturile lui la Geneva, unde pusese jaloane serioase în urma convorbirilor noastre de la Sinaia și a autorizației pe care i-o dăduse Regele. Trebuie să însemnez aici

că Mironescu a făcut totuși o încercare să împace și pe Titulescu. Oprindu-se la Berna unde avea de consultat un specialist pentru una din nenumăratele sale boli, a telegrafiat la St. Moritz rugând pe Titulescu să se coboare până în capitala Confederației. Furios, de atâta îndrăzneală, Titulescu i-a răspuns că nu poate părăsi St. Moritzul și că dacă dl. Mironescu are ceva să-i spună să binevoiască să se deranjeze el. Mironescu, care se urcase și el, ca scroafa în copac, n-a dat bineînțeles nici o urmare invitației „subalternului" său, și de la Berna a plecat la Paris după o scurtă oprire, pare-mi-se, la Geneva.

Atitudinea lui Mironescu a contribuit mult să determine pe Titulescu la o acțiune politică internă, față de care se arătase până aici mai mult recalcitrant. Neputându-mă deplasa eu însumi, am expediat la St. Moritz pe Aristide Blank cu care mă aflam pe acele vremuri ca și Titulescu, în bune relații și care, ca fervent partizan al programului meu economic, contribuise mult la adoptarea amănuntelor lui de către Rege. Aristide avea însărcinarea să ofere din partea mea lui Titulescu președinția viitorului Guvern. Îi ceream să primească sau să refuze, dar categoric, propunerea – rămânând în sarcina mea să obțin eventual de la Rege schimbarea de Guvern și însărcinarea lui cu formarea noului Cabinet. Ministerul urma să fie constituit din persoane în afară de partide, cu sau fără Parlament, după cum ne vom înțelege ulterior între noi și amândoi cu Regele. Aristide Blank și-a îndeplinit misiunea cu deplin succes. Pe la jumătatea lui ianuarie am primit o telegramă de la el informându-mă că acordul era deplin. În tot ce făcea Aristide era și o notă comică: nevoind probabil să se știe că conspira cu mine, telegrama lui era semnată Votaris. Mi-a trebuit o zi întreagă ca să ghicesc că acest nume bizar era compus din primele silabe din cuvintele Vota și Aristide, cele două nume – nu îndrăznesc să zic de botez – ale perechii Blank.

Înțeles cu Titulescu pe program încă de la Sinaia și pe formarea Guvernului la St. Moritz – cel puțin în principiu – am mobilizat toate mijloacele de care dispuneam pentru a impune Regelui formula Titulescu, pe care n-o primise încă. În acest răstimp negocierile pentru împrumut au fost începute de Mironescu la Paris, sub auspicii favorabile și Mihai Popovici, ministrul de finanțe, a fost chemat de la București. Împrumutul „de dezvoltare", căci așa i s-a zis, realizat în primăvara anului 1931 e tot ce ne-a rămas de pe urma Guvernului din 10 octombrie; voi reveni asupra lui, pentru moment fie-mi îngăduite câteva cuvinte asupra distinsului om de Stat Ghiță Mironescu intrat în istorie fără vina lui.

După cum Pronia cerească a făcut pământul din nimic, prostia

omenească a creat pe Mironescu tot din nimic. Tip desăvârşit al mediocrităţii, G. G. Mironescu a întrupat o viaţă întreagă banalitatea în toate direcţiile. Ca şcolarii care aleargă după „media de trecere", a alergat şi el după ea şi a obţinut-o la toate examenele la care soarta l-a supus. Nici mai prost nici mai inteligent ca orice om de duzină, nici mai rău nici mai bine îmbrăcat ca orice burghez cu instalaţie de baie în casă, moş Ghiţă se înfăţişa cu o mutră rotundă şi mută, înviorată prin tăietura unor mustăţi albite de timpuriu şi aşezate peste un surâs bleg. Cu ochii lui stinşi de peşte fiert şi cu o chelie care, în loc de cap descoperea un genunche – Mironescu nu agăţase în viaţa lui atenţia nimănui, în cercurile prin care trecuse ca o umbră anonimă şi nebăgată în seamă. Făcuse studii de drept, nici mai bune, nici mai slabe decât atâţia alţii. Ca atâţia alţii urmărise situaţii de mâna a doua şi le dobândise din milă pentru străduinţele lui. Pe timpul războiului fugise la Paris, unde iarăşi ca atâţia alţii, îşi tipărise pe franţuzeşte 2-3 volume subţiri în care compilase date statistice, geografice şi etnografice asupra ţinuturilor româneşti. După război, prin anii 1920 şi 1921 se plimba la Bucureşti cu albele cărţulii încadrate de un chenar tricolor la subţioară, oferindu-le celor de la care cerea ceva. M-a îmbogăţit cu ele în 4 sau 5 rânduri. Când cerea, era politicos, încolo nu supăra pe nimeni şi fiindcă era un om cumsecade, obţinea mai totdeauna ceva din ce dorea. Filipescan fără vază înainte de 1916, se înscrisese în Partidul Poporului în 1918 din antipatie pentru Take Ionescu, şi fusese ales senator în 1920 sub Guvernul Averescu. Bietul om urmărea două visuri: să ajungă profesor universitar şi vicepreşedinte într-una din Adunările Legislative. A început cu primul obiectiv şi se transformase în acest scop într-un stâlp al anticamerei mele, la Ministerul de Interne. Am povestit la locul cuvenit amestecul meu în numirile de la Instrucţia Publică în 1920 şi mă mărginesc să reamintesc aici că nici cu numirea lui Mironescu n-a fost mai uşor. În fine l-am scos de urechi, şi l-am aşezat pe catedră. Abia numit, s-a aruncat numaidecât pe al doilea obiectiv şi nu mi-a mai dat pace până nu l-am ales vicepreşedinte la Senat împotriva tuturor. Toată lumea îl găsea şters şi prost. Dar mulţumită reputaţiei sale de prost cumsecade, Mironescu a ajuns un om fericit: soţ dotal mânuitor de milioane în firma Bragadiru, „bon-bon" cu vază, profesor universitar şi vicepreşedinte de Senat, îşi atinsese toate ţelurile şi îşi mistuia în beatitudine norocul. Căderea Ministerului Averescu împingând pe Take Ionescu la Guvern a făcut din Mironescu, la repezeală, un om de Stat. În goană după miniştrii din majorităţile averescane, Take a prins cu arcanul şi pe Mironescu.

Filipescanul din preajma războiului s-a făcut peste noapte takist. Ministru de o lună, şi-a luat apoi nasul la purtare şi s-a dovedit pretenţios şi ambiţios. Fuzionat ca takist cu Partidul Naţional şi intrat în slujba lui Maniu, a pus la bătaie câteva din milioanele lui Bragadiru în serviciul partidului. Era cât pe aici să fie chiar pus sub interdicţie de familie. Mulţumită milioanelor cheltuite, Maniu l-a susţinut în contra tuturor, pentru un portofoliu, în noiembrie 1928. Ar fi rămas totuşi de căruţă fără fantezia lui Titulescu care l-a ridicat, după cum am povestit-o, ca locţiitor al lui la Ministerul de Externe. Prestanţa lui vestimentară – între orbi chiorul e împărat – şi faptul că nu purta umbră nimănui l-au desemnat ca prim ministru sub Regele Carol al II-lea, întâia oară pentru opt zile în iunie şi a doua oară pentru şase luni în octombrie 1930.

Ca om fără cap şi fără coadă Mironescu se adapta de altminteri perfect regimului de succesive amânări şi de zilnice compromisuri inaugurat de noul Rege. „Bon-bon" era stereotipul său răspuns la orice întrebare şi confundând mereu stările obşteşti cu euforia sa personală, dinamica lui de acadea zaharisită se limita la periodice spălături de stomac, operaţie pentru desăvârşirea căreia nu avea încredere decât în tehnica pariziană. Tubul de cauciuc roşu ce şi-l băga pe gât s-a transformat astfel într-o bună zi în marele cordon al Legiunii de Onoare.

Ştirea plecării lui Mironescu în străinătate pentru tratarea unui împrumut, cu toată glossa şi exegeza lui Nae Ionescu, a fost pentru mine o lovitură grea. Regele se declarase doar de acord cu scopurile programului propus de mine, recunoscând pe deplin că numai printr-o largă înţelegere cu Geneva, care să permită executarea unui plan de investiţii pe mai mulţi ani, se putea ajunge la o reală refacere economică a ţării. Îşi închipuie el oare că după ce vom fi bătut la uşile bancherilor de la Paris – ipoteza lui Nae Ionescu, a unor tentative de împrumut fără succes – *că după ce ne vor fi refuzat direct tocmai bancherii cu care ar fi urmat să tratăm prin Geneva, ne vom mai putea înţelege cu ei indirect?* În cazul cel mai bun,viitoarele noastre tratative cu Geneva îmi apăreau enorm de îngreuiate prin negocierile ce se începeau la Paris. Mă aflam în faţa unui fapt îndeplinit şi această nesocotire a planurilor noastre de către Rege îmi dădea mult de gândit.

Sub pretextul sărbătorilor, Regele fugise la Sinaia aşa încât nici n-am mai putut pune mâna pe el. Din anturajul lui, nu aveam cu cine vorbi. Camarilla, interesată să realizeze cât mai multe gheşefturi şi cât mai multe beneficii, reuşise să izoleze din zi în zi mai mult pe

Suveran. Regele renunțase până și la cele câteva audiențe pe care obișnuise să le acorde oamenilor neînregimentați și slobozi la cuget și la gură. În neputință de a opri mersul lucrurilor pe povârnișul pe care alunecau și îngrijorat de cât ne mai putea aduce viitorul, am lăsat câtva vreme politica și mi-am văzut de alte treburi.

Dar oricât aș fi vrut eu să mă lepăd de politică nu se lepăda ea de mine. În ziua de 8 ianuarie m-a chemat Prințul Nicolae și într-o lungă audiență mi-a deschis sufletul lui și mi-a arătat cât era de nemulțumit de tot ce vedea în jurul său. *Frate-meu e un om fără voință, o jucărie în mâna câtorva lichele*, au fost cuvintele cu care m-a întrerupt, două minute după ce am început să vorbesc. S-a arătat apoi de acord cu mine asupra gravității situației și a recunoscut că o schimbare de regim era urgentă. L-am rugat să intervie energic pe lângă Rege și să obțină o hotărâre din partea sa. „Pot să îi vorbesc, mi-a ripostat Prințul, dar nu cred să-l conving. Ca toți oamenii slabi, când are o idee, se încăpățânează în ea, nu o comunică nimănui, dar nu i-o scoate nimeni din cap. Care o fi planul Regelui? Eu nu-l cunosc. Carol lucrează prea mult, e obosit. Se ocupă de toate amănuntele, nu rămâne pe liniile mari, e o greșeală. Eu dimpotrivă, văd numai liniile mari[48]. Regele stă la Sinaia până la 19 (ianuarie). S-a dus acolo ca să nu vadă pe nimeni." Văzându-l descurajat, l-am întrebat dacă n-ar fi bine să-l mai văd și eu – întrebare la care Prințul nu s-a sfiit să-mi răspundă – „Nu știu dacă te va primi. Te va primi dacă vrea Dumitrescu. Dă-i 2.000 de lei lui Puiu, și Regele te va primi!" Era furios împotriva lui Puiu Dumitrescu „care ar trebui împușcat!" și foarte montat în contra d-nei Lupescu. Numai influenței acestei dame, socotește Prințul, se datorește încordarea dintre Rege și Principesa Elena și numai mulțumită intervenției ei, Regele n-a făcut ceea ce trebuia să facă de la început: să dea o lovitură de măturoi! Vorbind despre continua scădere a popularității Regelui, chiar în armată, Nicolae s-a făcut deodată roșu, și sculându-se în picioare mi-a strigat: „Eu nu voi pierde popularitatea în armată! Repet: eu nu!" Ce i-o fi trecut omului prin cap? Am avut impresia că nimic precis, dar că acordul dintre frați trebuia trecut în rândul lucrurilor moarte. Ca încheiere a conversației noastre, Prințul Nicolae a acuzat pe toți oamenii noștri politici că nu se arată destul de dârji față de Rege. L-am convins ușor că eu unul nu meritam acest reproș, dar că mă aflam dezarmat față de influența „celor dimprejur" pe care Familia Regală ar fi putut mai ușor să-i învingă decât noi, fiindcă era în contact zilnic cu Suveranul. Ne-am despărțit destul de pesimiști

[48] Mă întreb pe care?

– eu mai puțin decât dânsul, fiindcă mă încăpățânam să joc partida până la ultima carte. Dar de ce m-o fi chemat??

Pe la mijlocul lui ianuarie a venit Savel Rădulescu să mă vadă. Sosise de la St. Moritz și confirmându-mi cele ce-mi scrisese Aristide Blank, îmi aducea adeziunea lui Titulescu, completă la programul și planul meu. Titulescu încă socotea că tratativele lui Mironescu la Paris îngreuiau mult eventuala noastră sarcină și-mi cerea să fac tot ce puteam pentru o cât mai rapidă schimbare de regim.

De mai bine de șase luni mă aflam într-o stare de încordare nervoasă continuă. Jucam de la Restaurare o partidă grea pe terenul politic – o partidă care-mi cerea o atenție de fiecare moment și o muncă istovitoare. Dacă lucrurile ar fi mers cum ar fi trebuit, cum ar fi fost normal să meargă date fiind hotărârile principiale ale Regelui, nervii mei, oricât de încordați erau, ar fi ținut. Succesul e cel mai bun cordial, și apropierea de ținta urmărită dă aripi și celui mai obosit. Lovitura constituirii Ministerului Mironescu, dar mai ales începerea negocierilor pentru un împrumut la Paris – o adevărată lovitură de măciucă – mă doborâse însă. Simțeam nevoia unei odihni complete, mă băteau chiar gândurile să las dracului politica și să-mi văd de treabă. Din nenorocire oricât aș fi hotărât eu să las politica, nu mă lăsa ea pe mine am mai spus-o. Îmi trebuia totuși câtva timp de reculegere și totdeodată o schimbare în ordinea preocupărilor mele, fie și numai vremelnică. M-am decis astfel să las politica la o parte pentru un timp nedeterminat, cel puțin politica dinamică și plină de decepție în care mă vârâsem până la gât, de când se urcase Regele Carol pe Tron.

Și astfel am început să mă ocup cu fleacuri. Primul prilej mi l-a dat vizita lui Chéradame, un poligraf pisălog care cutreiera Europa pentru a întemeia în fiecare țară antantistă un comitet de acțiune pentru apărarea principiului intangibilității tratatelor. Parcă tratatele puteau fi apărate de comitete sau de un Chéradame și de semenii lui! Ne-am întrunit într-o ședință comună solemnă la Iancu Cantacuzino și la un banchet la Cina și mi se pare că Mircea Djuvara și Șerbescu, pisălogi autohtoni, au fost însărcinați cu organizarea comitetului românesc, care trebuia să se constituie după modelul comitetelor similare din Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia, țări pe care apostolul Chéradame le vizitase înaintea României. Lăudabila inițiativă n-a dus la nimic, și dacă consemnez aici acest fapt divers e numai pentru a dovedi că nimic nu e nou sub soare și că zgomotoasa acțiune antirevizionistă, cu comitetele ei, pusă la cale de apostolul Stelian Popescu în 1934, fusese deja îndrumată de alt apostol în

1931. Trebuie să mărturisesc că în calitatea sa de peşte, apostolul Stelian s-a strecurat mai bine prin apele tulburi ale politicii decât bietul Chéradame. E drept că acestuia nu i se puseseră la dispoziţie fondurile secrete de la Externe. Succesul democraţiei, al Genevei, al „securităţii colective", în Occident, se datoreşte fără îndoială faptului că nici un alt regim nu înlesnea în aceeaşi măsură parazitismul. Mii şi mii de oameni, în cel mai fericit caz mediocrii, trăiesc de pe urma sfintelor principii. Comisiile tehnice, de experţi, de farsori, – propaganda sub toate formele ei, hrănesc şi procopsesc o lume. Printre toate aceste buruieni, Chéradame, om cinstit, era un trandafir.

Neavând altceva mai bun de făcut, am primit să pozez pictorului Stoenescu pentru un portret ce trebuia să ne treacă la nemurire şi pe mine şi pe el, cel puţin aşa socotea dânsul. Stoenescu se ţinea de mine de ani de zile, dar până atunci îi scăpasem, căci n-aveam nici o încredere în puterile lui. Acum, cu prilejul unei expoziţii de portrete pe care i-o organizase Automobil-Clubul şi la care comisesem imprudenţa să mă duc – mă încolţise şi nemaiavând nici o scăpare la îndemână, primisem măgulitoarea propunere.

Stoenescu e băiat bun, dar lipsit de orice talent. E dotat cu o deplorabilă înlesnire de a schiţa portrete şi prinde de cele mai multe ori asemănarea – încolo portretele lui sunt opere de duzină, mâzgălite după reţete sârguitor învăţate, fără nici o notă avântată sau măcar personală în execuţie. Bietul om suferă în plus de un cusur congenital: nu distinge valoarea tonurilor nici în natură şi nici pe pânză – de aici o preferinţă marcată şi nenorocită pentru căcăniu. Curcubeul culorilor de pe paleta lui răsare dintr-o bogată colecţie de excremente. Operă de artă din cele mai dubioase, portretul meu a avut totuşi mare succes, fiindcă e alandala, cu creştetul capului prins sub ramă („c'est une tête qui fait éclater le cadre", declara cu emfază mălăiaţul autor), cu contraste care nu fixează nici o linie, şi cu un abuz de căcăniu direct scatologic. Am pozat numai de vreo 4-5 ori şi şedinţele n-au fost plicticoase. Priveam cu o nespusă plăcere înfăţişarea de rândaş care freca ceva pe pânză cum ar fi frecat o bucată de argintărie cu o perie şi care plimba doi ochi verzui şi blegi de la mine la pânză şi de la pânză la mine. *Capo d'opera* terminată a fost expusă în mai multe saloane şi în fine agăţată în biroul meu unde nu se mai uită nimeni la ea.

Viaţa lui Titi Stoenescu (îl cheamă Eustaţiu, după tată-său mare, şi i se zice Titi) a fost atât de neprevăzută şi atât de puţin logic legată de punctul ei de plecare încât merită câteva însemnări. Titi era al doilea născut al celui mai prost om din Craiova, al lui Grigoriţă

Stoenescu pe care l-am pomenit în prima parte a acestor amintiri. Pe când îşi făcea liceul s-a dovedit „cu talent" la desen şi fiindcă era leneş şi tot rămânea repetent, părinţii s-au hotărât să-l trimită la Paris „dor o face ceva". N-a făcut lucru mare, dar şi-a învăţat meseria care îi plăcea. E probabil că înapoiat la Craiova, Titi ar fi lâncezit toată viaţa, s-ar fi sinucis poate ca frate-său mai mare Şerban sau ar fi tăiat câinilor frunze ca frate-său mai mic Ionaş. Norocul i-a scos o femeie în cale, pe d-na Anagnostiade, fată urâtă, inteligentă, ambiţioasă şi cu ceva stare. L-a luat de urechi, a plecat din nou cu el la Paris şi l-a pus pe lucru. Ani de zile l-a docănit, l-a muştruluit, l-a fasonat. De prost era prost, dar avea uşurinţă mare de mână. Şi grecoaica se pricepea şi la reclamă. Premii la salon, comenzi de portrete, lansare în lume, toate au mers strună. Cu banii obţinuţi din lichidări în ţară s-a cumpărat un „hotel" în „quartier de l'Etoile", şi cu portrete pe gratis dar „presupuse" scump plătite, cu expoziţii costisitoare şi cu critici ticluite, perechea Stoenescu a avut un moment iluzia că cucerise Parisul. Ba au trecut chiar amândoi Oceanul ca să cucerească New York-ul. Cariera lui Laslo. Dar era departe griva de iepure, oricât de puţină stimă merită şi Laslo. Voiajul în America a coincis cu începutul crizei în România, şi a fost un mare kix. În câţiva ani s-au dus economiile şi moşiile şi „hotelul" de la Paris. Insuccesul şi sărăcia au tulburat şi menajul până aici atât de bine asortat. Stoeneştii trăiesc acum aproape certaţi, şi trag pe dracu de coadă.

Înainte de a părăsi pe Titi Stoenescu, două vorbe despre soru-sa şi despre frate-său Şerban – căci întreaga progenitură a nefericitului Grigoriţă cel Prost s-a impus într-un fel sau în altul atenţiei publice. Aristiţa – soru-sa – s-a distins de copilă printr-o frumuseţe rară, tot atât de rară ca şi prostia ei. Neţinută în frâu de nimeni, vorbea fără rost şi de la 18 ani înainte a fost tot pe drumuri făcând naveta între casa părintească din Craiova şi casa „ţaţii Lenii" din Bucureşti (Lina Grădişteanu, văduva lui Costică şi mama lui Ionaş Grădişteanu). Grigoriţă Stoenescu, pomenitul Prost, ţinea de nevastă pe fata lui Pheoni Grădişteanu (Pontbriand) soră cu Costică Grădişteanu. Aristiţa era prin urmare numai nepoată de gradul al 2-lea faţă de coana Lina Grădişteanca, dar aceasta nu-şi iubea mult copiii – pe Ionaş fiindcă vorbea pe nas şi se încurcase într-o legătură condamnată de dânsa, iar pe fiică-sa căsătorită întâi cu Charles Ghika (cu care avusese un băiat, pe Şerbănică) şi apoi cu Ştefănescu de la Casaţie, fiindcă pe lângă că era proastă era şi urâtă. Aristiţa cel puţin dacă era proastă, era frumoasă ca ziua. Coana Lina Grădişteanu era plină de duh şi fusese şi nostimă în tinereţe. Eu am cunoscut-o numai

la sfârşitul vieţii ei, după ce îşi făcuse casele din Calea Victoriei, colţ cu strada Romană, transformând o locuinţă banală dar distinsă într-o oroare cu stalactite, cu mobile întortocheate şi fără nici un gust. Coana Lina pierduse şi ea orice siluetă, era o matahală enormă încărcată cu scule şi potrivită mediului ce îşi crease. Despre dânsa mi s-a povestit una bună. Murise Costică Grădişteanu; coana Lina care nu fusese uşă de biserică era departe să fie inconsolabilă de această pierdere, dar obiceiul pământului cerea să se bocească cu exces în ziua înmormântării, în faţa gropii abia închise. „Nu mă duc, Costică, nu mă duc! Lângă tine vreau să stau până m-o lua Dumnezeu!" Mai sta, şi iar: „Nu mă duc, Costică, nu mă duc!" Apucase să zică, dar îndată socotise se vede imprudenţa angajamentului şi începu să arunce priviri disperate în jurul ei, parcă ar fi cerşit ajutor. Costică Olănescu, mare mucalit, şi să zicem un prieten al casei, îi flutură la ureche: „Hai Lino, hai, nu fi copilă!" — „Nu mă du-u-u-u-c, nu mă duc!" „Hai, repetă Olănescu, hai vino acasă că vine şi el!" — „Vine?" întrebă repede coana Lina, vădit uşurată. „Da, vine", repetă Olănescu. „Atunci hai să mergem" şi plecă sprijinindu-se de braţul ingeniosului ei prieten.

Coana Lina avea două pasiuni în viaţă: bijuteriile şi casa ei. Nu voia în ruptul capului ca nici unele nici alta să ajungă pe mâinile „paţachinei" lui fiu-său. Şi astfel combină căsătoria lui Şerbănică Ghika cu Aristiţa Stoenescu, care înghiţi pe Şerbănică de dragul „perlelor" ţăţii Lina. Şerbănică şi Aristiţa Ghika, „la pransesse" Aristiţa, se lăfăiesc astăzi în costisitorul şi oribilul imobil lăsat de coana Lina şi continuă să povestească despre faimoasele perle, despre bijuterii, despre toate fleacurile care au însoţit moartea bătrânei Grădiştence. Căci în jurul căsătoriei Aristiţei şi al moştenirii coanei Lina a fost câtva vreme răscolit tot Bucureştiul.

Fratele mai mare al lui Titi Stoenescu, Şerban, s-a sinucis în momentul logodirii fiicei sale Yvonna. Ca şi tată-său, se căsătorise şi el cu o Pontbriand (fiica colonelului, vara lui bună). Avusese cu Medgée de Pontbriand un băiat (actualmente pictor mediocru la Paris) şi pe Yvonna. Madame Medgée s-a amorezat după câţiva ani de căsătorie, de preceptorul fiului său, pe atunci un domn Tabacovici – azi Domnul Tabacovici cu D mare – a divorţat de Stoenescu, a luat pe Tabacovici, i-a turnat doi copii şi a murit. Şerban Stoenescu, cu ceilalţi doi copii, a făcut ce a putut, a trăit, dar mai ales a minţit. Devenise un mitoman plicticos. Sfârşise prin a-şi toca toată averea şi nu mai spera decât într-o căsătorie bogată a fiică-sii. Aceasta frumuşică foc, lăsată în completă libertate avusese succese multe în

diferitele straturi ale societăţii. La un moment dat s-ar fi logodit cu Principele de Faucigny Lucinge, Prinţ decavat adus[49] de Hector Economos la Banca Comercială din Bucureşti în vederea fiicei sale Sonia. Chiar dacă a fost, această logodnă n-a fost însă serioasă şi doi-trei ani mai târziu, tânăra şi frumoasa Yvonne s-a logodit pe neaşteptate dar de-a binelea cu fleşcăitul Dinu Stolojan, mai în vârstă decât tatăl ei. Ştirea a făcut cu atât mai multă senzaţie cu cât, după logodnă, Şerban Stoenescu s-a sinucis trăgându-şi un glonte în cap. S-a spus atunci că s-a sinucis din gelozie, că era amorezat de propria lui fiică, că o urmărea cu asiduităţile sale şi că nenorocita s-a aruncat în braţele veştejite ale lui Stolojan, numai ca să scape de tată-său... Câte nu s-au spus, şi câte or fi adevărate! Le dau şi eu cum mi s-au dat.

Pe vremea aceea Regina Elisabeta şi Regele George al Greciei veneau foarte des la noi. Aproape în fiecare săptămână o dată, uneori şi de două ori, luau masa cu noi. Ritualul era invariabil: Elisabeta venea pe la ora 5 şi împreună cu nevastă-mea şi cu alte două dame[50] juca Mah-Jong până la orele 8,25. La orele 8,25 se urca şi petrecea ca omul, cinci minute, în cabinetul de toaletă. Apoi cobora şi ne puneam la masă; în timpul mesei nu spunea o vorbă – sau cel mult un *da* sau un *nu* – râdea la glumele mele, se scula la semnalul dat de nevastă-mea, se aşeza din nou şi imediat la masa Mah-Jongului şi juca tot fără să spună o vorbă până la ora 1 şi jumătate dimineaţa. Regele George sosea numai la ora mesei, mai întotdeauna cu Levidis, fostul său aghiotant şi devenit *factotum*. Partea tragică venea după masă căci Regele nu juca nici un fel de joc şi pe când ceilalţi oaspeţi se aşezau la un bridge, trebuia să-i ţin eu de urât până îşi termina Elisabeta Mah-Jongul. Zic partea tragică fiindcă eram obişnuit să mă culc devreme, iar nicidecum pentru a însemna că Regele m-ar fi plictisit. Câteodată îi era somn şi lui şi pleca mai devreme, înaintea Reginei Elisabeta. Erau pentru mine seri binecuvântate, dar rare. Conversaţia Regelui era foarte interesantă, plină de bun simţ; judeca toate lucrurile cu multă pătrundere şi se exprima cu un tact desăvârşit. Mă gândeam la strălucitul său cumnat, şi comparaţia nu era în favoarea Regelui nostru.

La început, Regele George venea în smoking, dar încetul cu încetul ne-am lăsat la veston şi taifasurile noastre au urmat acelaşi drum şi au ajuns şi ele, repede, la intimitate. Am păstrat despre

[49] Ralph de Faucigny-Lucinge fiul Principelui Gerard şi al Elenei de Montesquiou, a cărei mamă era născută Bibescu.

[50] Simki Lahovari, Zozo Bengescu-Cămărăşescu, Zoe Simpson-Ghika, Julie Ghika. Titi Mitilineu, Elenuţa Leonte, Miouche Duca etc. erau de corvoadă cu schimbul.

Regele George amintirea unui perfect gentleman, cam întristat de a se fi amestecat în tărâțe; a unui Prinț care primise într-adevăr o educație de Prinț, educație care i-a permis mai târziu să-și păstreze demnitatea în mijlocul țigănimii în care îi încurcase soarta, pe el și pe nenorocita de soru-sa, Principesa Elena.

Pe la începutul lui 1931 țigănia era numai cum zice neamțul „in werden" și relațiile Regelui George cu Elisabeta, cu Regina Maria și chiar cu Regele Carol erau bune, chiar foarte bune. Atitudinea lui împăciuitoare fusese apreciată de toată lumea și după cum am însemnat-o în paginile precedente, Regele George jucase chiar un rol important în destinderea raporturilor dintre Principesa Elena și Regele Carol.

Regele Greciei devenise în București o figură populară. Aproape în fiecare sâmbătă seara lua masa la Jockey-Club, unde-l proclamasem membru de onoare. Din când în când ne da câte un obiect prețios, pentru masa clubului, îmi reamintesc între altele o splendidă reproducere după o cupă veche elină de aur, din tezaurul de la Mykene. În schimb, îl alesesem ca membru permanent pe Levidis, omul lui de încredere. Alegerea fusese grea, căci pe cât era de simpatic Regele, pe atât era de antipatic tuturor, aghiotantul lui.

În momentul în care scriu aceste rânduri[51] se vorbește cu insistență despre resuirea Regelui George pe Tronul Greciei, Primul ministru Tsaldaris ca și generalul Condilis, cei doi stăpâni ai Guvernului din Atena, vorbesc pe față de restaurarea monarhică și în alegerile care s-au făcut acum după desființarea partidului Venizelist, monarhiștii au avut marea majoritate a voturilor. Dacă Regele George își va redobândi Coroana, nu știu ce se va întâmpla cu Elisabeta, care va rămâne în tot cazul la București, dar știu că Levidis va juca pe lângă viitorul Suveran un rol de mâna întâi. Va fi sfătuitorul intim al Regelui. De altminteri pare făcut pentru rolurile clandestine și de mai bine de zece ani de când se învârtește în toate culisele politice, înnodând și deznodând țele atâtor intrigi, a învățat mult. Mărunt de statură, gălbui la față și chel la cap, cu doi ochi ascuțiți și parșivi, cu o mustăcioară tunsă scurt peste o gură lacomă cu o voce dezagreabilă și cu accent, Perot-Levidis e tipul omului cu aparențe banale care caută să amplifice și mai mult această banalitate prin înlăturarea oricărui caracter personal. Precum cheile acelea zise „passe partout" ar fi încântat să se adapteze la toate broaștele și n-are decât o ambiție: să știe și să vadă tot. Mulți îl cred de origine evreu, judecându-l probabil mai mult după nume. Am impresia că din

[51] Iunie 1935.

punct de vedere informativ poate fi un colaborator prețios, dar că e mai slab ca om de judecată. Cât a trăit cu stăpânu-său în București, i-a cam încurcat afacerile; el i-a băgat pe Scanavi în casă. Altfel, om amabil și plăcut. Îi plăcea să trăiască în fustele cocoanelor, pe gratis. Era popular printre ele fiindcă nu le cerea nimic și le da cocktailuri și sfaturi bune – la bridge. Avea mari pretenții de jucător, la bridge, dar nejustificate; juca în schimb perfect Mah-Jongul și cu mult noroc. L-aveam aproape zilnic în casă și-l confundam cu celelalte mobile. A plecat cum a venit și n-a prea lăsat regrete la București.

Revin la politică • Noua audiență la Rege la 28 ianuarie 1931 • Regele mă asigură că împrumutul nu se va face și că ceasul Guvernului „nostru" se apropie • Previn pe Titulescu despre iminenta schimbare de regim • Bomba Prezan. Perechea Prezan • Silit de împrejurări pregătesc toate formele Guvernului Prezan care urma să fie alcătuit la 18 februarie • Manifestul Regelui • Manifestul mareșalului. Programul Guvernului • Suspendarea legii administrative • Dizolvarea Parlamentului • Amânarea crizei și prăbușirea Guvernului Prezan înainte de a fi înfăptuit.

Vacanțele politice pe care mi le acordasem mă plictiseau. Mergeam prin cinematografe, pe la club – citeam mult, dar gândul mi se îndrepta fără să vreau spre politică. Politica e o adevărată otravă, când te-ai obișnuit cu ea, nu te mai poți lipsi de dânsa, oricât te-ar îndemna judecata să o lași. Mă simțeam în vânt. Nu mă înduram să renunț la toate nădejdile pe care le pusesem în Domnia Regelui Carol deși experiența făcută de când se suise pe Tron îmi dovedea că clădeam pe nisip. Prin raționament ajunsesem la concluzia că-mi pierdeam timpul. Era totuși ceva în inconștientul meu care rezista, prosteşte, puterii raționamentului.

Nae Ionescu a fost acela care m-a readus pe calea cea rea. Regele continua să se zbată în dificultățile pe care și le crea singur și pe care nici nu mai căutam să mi le explic. Nae Ionescu venea des pe la mine să mă convingă că toate merg bine, că Regele e pe drumul cel bun, dar că trebuia răbdare ca toate formele să fie îndeplinite. Mărturisesc că persistam să nu pricep ce forme trebuiau îndeplinite, nici pentru ce, față de totalul faliment al guvernărilor de partide, nu se proceda cu mai multă încredere la o schimbare de regim. O schimbare cât de radicală nu numai că se încadra în prerogativele constituționale ale Coroanei, nu numai că era un drept al ei, dar chiar și o datorie căci o asemenea schimbare era cerută cu insistență de întreaga suflare românească. Nu pricep nici după atâția ani cum a putut fi cineva atât de bătut la cap ca să-și sape singur groapa în care trebuia să cadă. Fapt e că între interesele superioare ale unei țări întregi și automatul

de lemn cu suflet de robot, lipsit de orice interes, pe care un capriciu îl cocoțase în fruntea Guvernului – Majestatea Sa ezita. E probabil că n-aș fi ieșit din rezerva pe care mi-o impusesem și aș fi așteptat mai departe în liniște depănarea evenimentelor, dacă nu s-ar fi îngroșat gluma cu împrumutul. Știrile care veneau de la Paris erau din ce în ce mai precise. Departe de a merge spre un eșec, negocierile lui Mironescu și ale lui Popovici înaintau cu bine. Împrumutul, un mare împrumut, amenința să fie încheiat. Întreg programul „nostru", cum continua să zică Regele, se prăbușea. Cred că cititorul își aduce aminte că acest program era bazat pe investiții sistematice eșalonate pe un lung șir de ani, investiții care cereau capitaluri însemnate ce nu s-ar fi putut dobândi decât cu concursul Societății Națiunilor. Numai prin ajutorul acesteia, printr-o colaborare cu ea și cu oarecare control din partea ei, am fi putut obține cu dobândă mică și în condiții favorabile tranșele anuale succesive, necesare tuturor refacerilor noastre. Eram înțeles cu Titulescu, după cum am spus-o deja, să încercăm la Geneva realizarea unei asemenea operații în stil mare, și Titulescu era foarte optimist, asupra șanselor ei. Un împrumut, un împrumut însemnat, încheiat în condiții oneroase față de cele pe care le puteam nădăjdui prin Geneva, gajând cele mai însemnate venituri ale Statului, ar fi torpilat planurile noastre și punând Geneva față de condiții grele și recent acceptate de Statul român ar fi zădărnicit eventuale noi eforturi. Fiindcă Regele Carol tot nu renunțase la formula „noastră" de guvernământ, cel puțin așa mă asigurau intimii lui și mai ales Nae Ionescu, m-am hotărât să lupt până la ultima limită, să caut să zădărnicesc împrumutul de la Paris și să cer Suveranului audiență în acest scop.

A sosit aici momentul să fac un umil „mea culpa". Mărturisesc că n-am văzut consecințele crizei bancare americane din 1929. Nu mi-am dat seama că în toamna acelui an se declanșa în Statele Unite începutul sfârșitului pentru lumea întreagă. Prea puțin informat și ceea ce e și mai regretabil, inexact informat asupra raporturilor dintre diverșii factori economici de peste Ocean, am crezut că vertiginoasele scăderi în bursa New Yorkului nu erau decât repercuția unor abuzuri de ordin bancar, și că criza – dacă de criză era vorba – urma să fie limitată la piețele americane. Mai mult, vedeam în această criză din America o conjunctură favorabilă planului meu de investiții în stil mare, căci socoteam că nu numai capitaluri noi europene nu vor mai fi investite dincolo de Ocean, dar chiar că multe capitaluri deja expatriate se vor înapoia în Europa, prin denunțarea creditelor acordate de Paris și de Londra New Yorkului. Consecința era să fie,

credeam eu, o pletoră de numerar pe piețele Europei în căutare de plasament.

De fapt o asemenea stare a existat un moment şi mulțumită ei s-a putut încheia la Paris împrumutul din martie 1931, împrumut destul de considerabil ca volum. Dacă s-a realizat în condiții atât de proaste din punctul de vedere al emisiunii, al dobânzii, al comisionului şi al amortizării, de vină au fost numai incompetenții şi bandiții – mai ales bandiții – care l-au negociat. Cititorul va ierta această scurtă digresiune menită să lămurească numai că în ianuarie 1931 mă aflam încă plin de încredere în posibilitățile de aplicare ale „programului nostru". Această încredere nu m-a părăsit de altminteri nici în februarie, nici în martie, nici în aprilie. În martie, ea era cu totul împărtăşită şi de Titulescu care venea de la Geneva şi de la Paris. Că nici acolo nu se vedea clar, e o scuză pentru greşeala mea, dar recunosc că e o slabă scuză. Abia prin luna mai – pe la sfârşit – am început să văd clar şi să-mi dau seama că tot programul ce pregătisem nu mai făcea cinci parale.

În ianuarie îl credeam încă foarte bun, şi de aceea am cerut audiență Regelui. Regele m-a primit foarte gentil în ziua de 28 ianuarie şi după ce m-a asigurat că nu renunțase la nimic din programul său (care era al meu) – dar că trebuise să aştepte momentul (faimoasa şi tâmpita teorie a momentului, parcă momentul creează evenimentele iar nu evenimentele momentul!) – m-a lăsat să înțeleg că acest mult aşteptat moment era iminent. A priceput foarte bine încurcătura pe care ar provoca-o încheierea unui împrumut bancar la Paris şi aproape imposibilitatea în care ne-ar pune de a negocia altul economic şi politic la Geneva. Mi-a declarat ritos că împrumutul „nu se va face", că Mihai Popovici a dat de greutăți serioase la Paris, că Titulescu îi pune bețe în roate[52], şi că până la sfârşit negocierile se vor rupe. Fără să mi-o spună, avea aerul că se înțelesese cu Banca Națională, care urma în tot cazul să spună ultimul cuvânt în ipoteza unui succes al tratativelor duse de Guvern. „Argetoianu, acest împrumut nu trebuie să se facă, ar fi o mare greşeală." Am plecat de la Rege îmbărbătat. Mă înțelesesem cu el pe toate chestiunile luate în discuție, afară de una. Era de altminteri singura chestiune personală atinsă: continua să nu vrea pe Titulescu ca şef al viitorului Guvern.

În urma acestei audiențe situația îmi părea în fine limpezită. Existența Guvernului Mironescu era strâns legată de reuşita împrumutului; deoarece acesta nu trebuia să se facă, zilele Guvernului erau numărate. Pe de altă parte Regele considera epuizate toate

[52] Pe vremea aceea Titulescu n-avea la Paris trecerea pe care a dobândit-o ulterior.

încercările pe care se crezuse dator să le facă cu Parlamentul care-i încredințase Coroana (mi-o spusese în cursul audienței) aşa încât ceasul realizării programului meu sta în sfârşit gata să bată.

În ziua de 29 ianuarie am chemat pe Aristide Blank şi relatându-i cele vorbite cu Regele (mai puțin reticența față de Titulescu) l-am rugat să-l prevină imediat pe Titulescu la St. Moritz despre iminenta schimbare de regim şi să-l roage să fie gata. Eram convins că până la sfârşit îl voi băga Regelui pe gât. Am rugat totdeodată pe Nae Ionescu să vadă pe Rege cât de des, zilnic dacă se putea, să bată fierul cât era cald şi să-l încurajeze la o repede schimbare de regim. Nici lui nu i-am vorbit de Titulescu, căci nu-l putea suferi. Chestiunea Titulescu rămăsese astfel în întregime în sarcina mea, şi numai în sarcina mea.

După câteva zile de linişte în cursul cărora nu m-am interesat decât de termometrul negocierilor de la Paris, m-am pomenit cu o criză de Guvern *sui generis* – dacă pot să numesc astfel o criză pe care Guvernul însuşi a ignorat-o. N-au ştiut de ea decât Regele, eu şi trei colaboratori ai mei discreți de care am avut nevoie pentru pregătirea documentelor necesare. Vreau să povestesc în amănunte această criză avortată, pe care n-a cunoscut-o nimeni, fiindcă se vor lămuri astfel mai bine metodele de guvernare ale Regelui Carol al II-lea, metode de care am avut toți să ne plângem şi de care a suferit atât țara.

În ziua de marți 10 februarie (1931) eram poftit la dejun la Cotroceni, împreună cu soția. După masă, aghiotantul Reginei, Râmniceanu[53] se apropie de mine şi-mi comunică la ureche că Majestatea Sa Regele a telefonat că mă roagă să trec pe la dânsul după ce voi fi sfârşit la Cotroceni. Am aşteptat să se retragă Regina Maria şi pe la ora 3 m-am dus de-a dreptul la Palatul Regal. Regele m-a primit cu aceste vorbe: „Nu mai merge, trebuie schimbat Guvernul." — „O ştiu de mult, Sire, şi nu încetez să o spun." — „Da, continuă Regele, dar numaidecât." Un timp, apoi: „Duminică. Duminică e în 15 februarie. Francezii au dat acest ultim termen lui Popovici. Dacă până la 15 nu se înțeleg, negocierile cu România vor fi amânate fiindcă Parisul s-a angajat să înceapă la acea dată negocieri cu Iugoslavia şi cu Cehoslovacia. Cu România se vor relua negocierile după ce se vor termina cu aceste două țări, dacă se vor relua. Pricepi, n-am vrut să trântesc Guvernul pe când negocia; deşi sunt convins că împrumutul nu trebuie făcut nu pot să-mi iau răspunderea de a-l torpila prin răsturnarea Guvernului. Dar aşa...

[53] Un nepot al generalului de Corp de Armată Râmniceanu, fost mareşal al Palatului sub Regele Ferdinand. Locotenent-colonel Râmniceanu era căsătorit cu o basarabeancă.

calea e liberă, să profităm de ea." L-am întrebat imediat: „Bine, dar cum şi cu cine?" — „Programul nostru." — „Sub preşedinţia lui Titulescu?" — „Nu, a lui Prezan." Mi-a venit cam rău. Un ceas am încercat să-l conving că făcea o mare greşeală şi că compromitea de la început un regim (obţinusem în treacăt un „mai târziu, vom vedea") menit să refacă întreaga economie a ţării. Toată puterea mea de convingere nu l-a înduplecat. Îmi repeta încontinuu că Titulescu nu e posibil din cauza gazetarilor, care ar face din el ce ar vrea. Era vechea lui marotă din toamna precedentă. I-am spus în fine, ca ultim argument, că eram sigur că Prezan nu va primi însărcinarea de a forma Guvernul. Afirmaţia mea nu era o afirmaţie în vânt, ci se baza pe trei vizite consecutive ce le făcusem de curând mareşalului, şi despre care voi vorbi numaidecât. Regele îmi răspunse: „Te înşeli, pot să-ţi spun că Prezan primeşte". Am tras imediat concluzia că lucrurile erau mai înaintate decât le credeam, că schimbarea Guvernului şi numirea lui Prezan erau ferm hotărâte, şi că angajamente precise fuseseră luate faţă de acesta. Am cerut atunci Regelui să-mi spună ce voia de la mine. M-a rugat să fac toată „bucătăria" schimbării de regim, să redactez un manifest al Regelui către ţară, altul din partea mareşalului Prezan, o declaraţie a noului Guvern şi un program de măsuri urgente, în spiritul memoriului meu din vara trecută. Parlamentul urma să fie dizolvat şi în nici un caz reales pe aceleaşi baze organice. L-am întrebat dacă trebuia să iau contact cu Prezan şi să mă înţeleg cu el. Regele, după o mică ezitare, mi-a răspuns că mai bine nu, să-l las pe dânsul să vorbească cu mareşalul. După ce va fi primit definitiv (va să zică în acel moment nu primise încă?) ne vom revedea şi vom vorbi şi de alcătuirea Guvernului. Nu voia nici un om de partid, şi mă ruga să-i prezint la viitoarea noastră întrevedere lista oamenilor celor mai indicaţi să fie puşi în fruntea Ministerelor. La plecare, Regele-mi strânge călduros mâna şi-mi spune: „Să fie într-un ceas bun!"

Am ieşit de la dânsul foarte tulburat şi mai mult nemulţumit. Era în sfârşit un pas înainte, dar aveam impresia că porneam cu stângul. Cu mareşalul Prezan mă găseam în termeni excelenţi, dar pentru mine chestiunile de ordin personal nu jucau rol. Îi câştigasem toate simpatiile discutând cu el în Senat, unde mă zvârlise capriciul luptelor electorale în alegerile din decembrie 1928, asupra diverselor probleme la ordinea zilei. Om de dreapta, de autoritate şi de ordine se înţelegea cu atât mai bine cu cât anumite imponderabile îi înlesneau calea. Îşi făcuse într-adevăr aproape toată cariera până la gradul de colonel sub ordinele lui tată-său de care fusese legat printr-o

adevărată afecţiune fiască, şi-mi era pe de altă parte recunoscător pentru lovitura ce dădusem lui Averescu, pe care continua să nu-l poată suferi, prin despărţirea mea de dânsul. Pe Prezan l-am cultivat mai ales de la înapoierea Regelui Carol, nu că m-aş fi gândit că putea fi chemat la rolul pe care urma acum să i-l încredinţeze Suveranul şi care nu se încadra deloc în programul meu, dar fiindcă îmi dam seama că un regim de autoritate nu se poate bizui la urma urmei decât pe armată, şi ştiam cât de mare era încă influenţa lui asupra corpului ofiţeresc. În această ordine de idei, întâmplarea a vrut şi nicidecum buna informaţie sau flerul politic, ca tocmai cu câteva zile înainte de neaşteptata hotărâre a Regelui, să am trei lungi conversaţii cu mareşalul. În zilele de 2 şi 3 februarie în două şedinţe destul de lungi, provocate prin discuţiile noastre anterioare la Senat, i-am expus în toate amănuntele lor, programul meu economic şi programul meu de guvernământ. A părut că se interesează atât de mult la ele încât i-am încredinţat un rezumat scris al memoriului prezentat Regelui în 2 august 1930. M-a rugat să-l las să-l citească şi să se gândească, şi să mai vin să discutăm după ce va fi meditat asupra soluţiilor propuse de mine. Această a treia şedinţă a avut loc în ziua de 8 februarie. Mareşalul mi-a părut încântat de tot ce citise, s-a declarat de acord cu mine asupra soluţiilor propuse, vedea nevoia imediată a unui Guvern de autoritate fără Parlament şi socotea că singurul om capabil să ducă un program de refaceri radicale la bun sfârşit, eram eu. De altminteri, încă de pe timpul Regenţei, la fiecare ocazie, repeta tuturor că numai eu aş putea pune capăt destrăbălărilor existente, dacă aş fi lăsat să fac. Era un vechi şi sincer partizan al guvernării mele. O spusese şi Regelui Carol. Pentru a-i întoarce politeţea, şi ca să văd în ce ape se scaldă, i-am propus să se pună el în capul unui asemenea Guvern de autoritate. A protestat cu energie, argumentând că era prea bătrân şi slăbit, că nu se pricepea în ale politicii, că tot ce putea face era să dea concursul moral cuiva pentru reabilitarea spiritului de disciplină în armată şi refacerea ei tehnică. Acel cineva nu puteam fi decât eu etc. etc. Că dacă totuşi nu s-ar putea altfel şi ar fi forţat de Rege n-ar primi decât cu condiţia ca disciplina militară să fie introdusă şi în administraţia civilă, din care orice urmă de politicianism ar trebui să dispară. Drept consecinţă, el n-ar primi puterea decât cu 71 de colonei activi ca prefecţi de judeţe. Şi încolo, programul meu. „Dar, a încheiat mareşalul Prezan, toate acestea sunt glume. D-ta eşti şi rămâi singur calificat pentru a face şi a conduce Guvernul ce ne trebuie."

Am notat aceste conversaţii pentru a lămuri că m-aş fi putut

foarte bine înțelege cu mareşalul Prezan şi că dacă mă simțeam adânc tulburat prin perspectiva unui Guvern condus de dânsul, cauzele erau în afară de teama unor frecături de ordin personal sau programatic. Tulburarea mea era de un ordin mult mai adânc. Un Guvern Prezan însemna pentru mine abandonarea întregului meu program de refacere economică. Nu numai pentru că pierdeam colaborarea efectivă şi stăruitoare a lui Titulescu la Geneva, căci Titulescu n-ar fi intrat niciodată într-un Guvern personal al Regelui, neparlamentar şi condus de un militar – dar şi fiindcă nici n-am fi putut să ne prezentăm la Geneva cu un Guvern prezidat de un militar, Guvern cu miros pronunțat de dictatură şi prin urmare de aventură, în concepțiile democratice, incontestabil predominante în cercurile Societății Națiunilor. Nu numai că ni s-ar fi refuzat un credit nou, dar probabil că ni s-ar fi retras şi cele existente. Cu atât mai mult că Titulescu, mai departe simplu ministru la Londra, ar fi făcut în ascuns tot ce ar fi putut pentru a compromite cât mai grabnic noul Guvern ca să-i deschidă succesiunea.

Şi mai era încă ceva. Mai era madam Prezan. D-na Prezan a fost geniul bun sau pacostea soțului ei, după cum se pune în cumpănă cariera mareşalului sau totala anihilare a personalității lui. Fără d-na Prezan, e probabil că generalul Prezan n-ar fi ajuns niciodată comandant de armată, generalisim în timpul războiului şi mareşal în timp de pace. Dar fără d-na Prezan e tot foarte probabil că tânărul ofițer apreciat de toți şefii lui ierarhici ca un om cinstit şi de caracter şi-ar fi păstrat până la sfârşitul unei cariere mai puțin strălucită, o demnitate şi o libertate de cugetare şi de hotărâre pe care le pierduse în cotiturile vieții. Am cunoscut pe Prezan înainte de 1888, pe când era căpitan în Regimentul I de geniu, comandat de tată-meu. Tată-meu îl considera ca unul din ofițerii noştri cei mai calificați; înainte de toate ca un om al datoriei. L-am regăsit la înapoierea mea din Paris prin anii 1895 şi 1896, la Palat, împreună cu nevastă-sa. Era maior sau locotenent-colonel şi aghiotantul Prințului Ferdinand, iar d-na Prezan – drăguță, frumuşică şi plăpândă – era doamnă de onoare a Principesei Maria. Cine ar fi putut crede atunci că acea perechiuță ştearsă şi smerită va juca în prefacerile României reînnoite rolul pe care l-a jucat? Bastonul de mareşal zăcea de pe atunci în bideul d-nei Prezan.

Îndepărtată de la Curte pentru prea multă curte în jurul ei, d-na Prezan care-şi pusese mâna pe jaloanele necesare a început abia atunci să se mişte, în plină cunoştință a puterilor ei. Nu atât de frumoasă cât plină de farmec, nu atât de inteligentă (deşi nu era

proastă) cât de meşteră în dozarea posibilului cu imposibilul, fără multă cultură dar cu mult tact – Olga Prezan a dus decenii de-a lungul trei oameni de nas: pe Ferdinand, Prinț şi Rege, pe Nicu Filipescu şi pe onorabilul ei soț. Pentru sfiosul de Ferdinand ea a fost o prietenă dorită cu intermitențe şi posedată mai mult în pizma altora; pentru Nicu Filipescu marea pasiune a agitatei lui vieți, iar pentru soț o stăpână ascultată cu smerenie. Țin minte că pe când eram la Paris, prin 1911 toamna, a venit şi Nicu Filipescu cu d-na Prezan, au închiriat împreună un apartament pe rue de Rome, şi au trăit câteva săptămâni ca doi porumbei. Cum nu eram la curent şi voiam să ajung până la Nicu Filipescu mă miram de toate piedicile de care mă izbeam, mai ales că ştiam cât ținea dânsul la mine. Mult mai târziu am aflat pentru ce se ascundea. Prin 1914, dacă nu mă înşel, cu prilejul unui duel[54] în care am fost martorul lui mi-a încredințat în dimineața întâlnirii, plângând, un plic voluminos pe care m-a rugat să-l remit d-nei Prezan în caz de nenorocire. Tot gândul lui era în acel moment numai pentru dânsa, uitase şi de nevastă şi de mamă şi de copii. O dată, de două ori pe lună se „aranja" cu ministrul de război sau cu secretarul general (slăbiciunea lui pentru generalul Iliescu n-a avut altă cauză) să cheme pe Prezan la București şi să-i înlesnească astfel două-trei zile de „tête à tête" cu iubita. Câteodată nu se putea, ceea ce nu împiedica pe Filipescu să dea năvală. George Mavrocordat (fratele generalului Leon şi al lui Edgard) îmi povestea că de multe ori se pomenea la Vaslui cu vizita generalului sau colonelului Prezan – nu ştiu ce era pe atunci – care se incrusta ceasuri întregi la dânsul. Îl expedia coana Olga de acasă, cu consemn de întoarcere la oră fixă, ca să poată primi, ea, în linişte pe bătăiosul ei amant. Prezan nu zicea nimic şi executa consemnul. Ferdinand şi Filipescu erau geloşi unul pe altul, şi cum părăsea unul Bucureştiul, spionii celuilalt urmăreau pas cu pas deplasările bănuitului. Din cauza d-nei Prezan, Nicu Filipescu nu putea suferi pe Ferdinand căruia îi ura să moară fie şi pe câmpul Turdei, şi tot din cauza ei Ferdinand trata pe Filipescu de lichea, deşi ştia bine că nu era lichea.

Cu totul pe alt plan, cu totul pe altă lume a trăit Prezan. El n-a cunoscut în viață decât un singur sentiment: supunerea. Toate celelalte sentimente omeneşti i-au fost necunoscute sau le-a înfrânt.

[54] Duelul a avut loc la Băneasa, cam pe unde este acum câmpul de aviație. Între Nicu Filipescu şi Alexandru Florescu ginerele lui Petrovici Armis şi ministru plenipotențiar. Florescu scrisese un articol favorabil exproprierii şi Filipescu îl înjurase de mamă prin telefon. Pe teren unul din martorii lui Florescu mă întrebă: „Îi împăcăm?" El se gândise la o împăcare după duel, eu pricepusem înainte şi am refuzat net. Combatanții – duelul a fost bineînțeles fără nici un rezultat – nu s-au împăcat decât după mai bine de un an. De la Băneasa am plecat cu Filipescu direct la gară căci aveam o întrunire publică la Brăila.

Sentimentul supunerii a avut însă la dânsul ceva impersonal, căci nu s-a supus niciodată cuiva – nici chiar nevesti-sii – decât în virtutea unui imperativ de ordin general. Prezan a fost toată viața lui omul „Regulei". Datoria i se înfățișă sub forma unor prescripții scrise și a unor articole numerotate. Probabil că inconștient, de când era încă în clasele primare și-a făurit un *Regulament Interior* al vieții foarte înrudit și asemănat cu „Regulamentul Interior" militar căruia trebuia să jure credință în zilele maturității sale intelectuale. Înarmat cu aceste două regulamente, Prezan a străbătut viața fără să se abată cu o iotă de la prescripțiile lor, fără să știe de nimic ce nu era buchisit în catehismele sale, dintre care unul nu era tipărit decât în sufletul lui. Și-a făcut datoria, întreaga datorie ca ofițer, și-a făcut datoria, întreaga datorie ca soț, nu fiindcă astfel i-ar fi dictat frământările unei tulburate conștiințe sau fiindcă o nesățioasă ambiție l-ar fi împins tot înainte, dar numai și numai fiindcă așa sta scris la carte, și el era omul cărții și al regulamentului care nu-l îndreptățeau să pătrundă și să critice actele altora. Afară de ale subordonaților săi, categorie în care nu se încadra nici d-na Prezan nici craii ei. A ajuns astfel în capul ierarhiei fără să se mire, fără să se bucure prea mult și cam fără să știe, convins că toate erau în regulă de vreme ce el era în regulă cu regula. După război, n-a făcut decât să-și potrivească actele mai departe prescripțiilor regulamentului său interior, socotindu-se de când trecuse în neactivitate ca o anexă a *Casei Dotațiunii Oastei*.

Doamna Olga Prezan a avut inteligența să nu tulbure după război liniștea bătrânului ostaș devenit în brațele sale mai mult un ostatic, după cum avusese tactul până la război și în timpul războiului să nu alerge după satisfacția unei ambiții exagerate. Ea nu a avut în viață decât o singură străduință, aceea de a împinge pe soțul ei în fruntea ierarhiei lui. A reușit și s-a mulțumit. Istoria va însemna-o în treacăt ca una din cele mai bune soții.

M-am cam îndepărtat de la firul povestirii mele și m-am cam întins în jurul perechii Prezan. Cititorul mă va ierta căci aceste câteva rânduri sunt tot ce va rămâne de pe urma proiectatului și avortatului Minister Prezan. Spuneam că ceea ce mă înstrăina de formula Prezan în afară de imposibilitatea realizării programului meu economic, era și doamna Prezan. O asemenea afirmație poate să pară oarecum în contradicție cu cele ce preced și din care rezultă un vădit omagiu pentru inteligența și tactul soției mareșalului. Contradicția este însă numai aparentă. D-na Prezan își încheiase opera vieții sale și se plictisea. Se plictisea pe toate terenurile. Și politica se știe a tentat totdeauna femeile. Plictiseală pe de o parte, atracție specială pe de

alta, îmi era frică ca dinamica cocoană neocupată pe obișnuitele ei terenuri de manevră să nu-și bage nasul tocmai unde îi fierbea oala.

Tulburat sau netulburat, înstrăinat sau neînstrăinat față de formula unui Guvern Prezan – asta era situația, mergeam la un Guvern Prezan. Aveam de ales între un asemenea Guvern și nenorocirea Mironescu. Nu puteam ezita; m-am îmbărbătat singur cu ideea că Ministerul Prezan era numai un prim pas și că voi izbuti totuși, și repede, să conving pe Rege să facă ce trebuia. Înapoiat acasă am chemat pe Ottescu și pe Mișu Demetrescu și m-am pus pe lucru, fără nici un chef. Cu Ottescu redactam, iar Mișu Demetrescu posesorul unei mașini de scris copia documentele. Eram sigur de discreția lor, și de fapt nimic n-a transpirat în public din această ocultă pregătire a unui Minister ce nu s-a constituit.

Pregătirea Guvernului Prezan a fost ultima etapă pe calea năruirii unei mari și scumpe iluzii, iluzia că Domnia Regelui Carol al II-lea era menită să schimbe fața lucrurilor în încercata noastră țară. După avortata încercare din februarie 1931 Regele a mers din capitulare în capitulare, până la cele mai rușinoase compromisuri politice care au dus țara în câțiva ani la o demoralizare completă și la o totală sleire de puteri. Cu toată eroarea alegerii primului ministru semnalată mai sus, Guvernul Prezan dacă s-ar fi constituit ar fi însemnat într-adevăr zorile unor vremuri noi în dinamica noastră politică și e păcat din acest punct de vedere că proiectata schimbare de Guvern nu s-a săvârșit în acele ultime clipe de încordare ale voinței Regelui. Schimbarea s-a săvârșit după două luni, dar atunci coarda plesnise deja...

În câteva zile – aproape în câteva ceasuri – am așternut pe hârtie, împreună cu colaboratorii mei, actul de naștere și primele îndrumări ale ritmului nou. Căci aceasta era formula pe care am găsit-o atunci și care se aplica de minune proiectelor noastre din acel moment – formulă care a avut oarecare răsunet ceva mai târziu, tocmai în clipa când nu mai avea la ce să se aplice. Actul de naștere al ritmului nou se înfățișă publicului sub forma unei proclamații a Regelui către poporul român, iar îndrumările noului regim au fost expuse într-un manifest al Guvernului, într-un program de guvernământ și într-un decret-lege pentru suspendarea parțială a legii administrative. Un decret de dizolvare a Corpurilor Legiuitoare completa încadrarea noului Guvern.

Reproduc aici aceste documente care n-au fost niciodată publicate. Nu o fac împins de cine știe ce resort de amor propriu, fie și mărturisit. O fac ca să cunoască și generațiile viitoare spiritul în care s-ar fi putut dezvolta gospodăria țării dacă Regele Carol ar

fi avut un pic de voință, un pic de consecvență în convingerile lui şi un pic de independență față de lichelele ce-l duceau de nas şi de profitorii din anturajul său imediat.

Conținutul documentelor care urmează fusese aprobat de Rege în numeroasele noastre discuții de până atunci şi fusese aprobat de asemeni şi de mareşalul Prezan în ultimele conversații avute cu dânsul. Pentru ce, un program care trebuia executat la 15 februarie n-a mai putut sta în picioare două luni mai târziu, rămâne un mister pe care voi căuta să-l lămuresc mai la vale. Căci nu era vorba de un program de fantezie improvizat în câteva ceasuri (nici nu s-ar fi putut) ci de concretizarea şi de realizarea unor soluții la care se ajunsese după o lungă şi grea chibzuință.

Se poate ca printre cititorii mei să fie unii pe care ariditatea acestor adevărate documente istorice să-i obosească şi care caută altceva în amintirile mele; îi rog să mă ierte, să sară peste ele şi să meargă mai departe căci firul care leagă aceste pagini e atât de elastic încât ele pot fi citite şi pe sărite şi chiar de la sfârşit la început.

Şi acum să-i dăm drumul. Încep bineînțeles cu actul de naştere al ritmului nou: e proclamația Regelui care trebuia lipită pe toate zidurile în momentul înscăunării Guvernului Prezan.

ROMÂNI!

Urgia vremurilor care s-a năpustit la fiecare cotitură a istoriei asupra neamului românesc a pus de-a lungul veacurilor poporul nostru la cele mai grele încercări. Mulțumită credinței necurmate a atâtor generații şi miilor de vieți jertfite în războiul pentru neatârnare a popoarelor – România de veci a putut fi înfăptuită. Visul moşilor şi strămoşilor noştri a putut fi realizat. Copiii noştri vor proslăvi memoria celor căzuți la hotare sau prăbuşiți pe cărările muceniciei lor, cu ochii țintiți în zorile unor vremuri noi. Sufletul lor trudit, dospit în țărâna ce ne e scumpă, va sfinți pentru totdeauna pământul mănos care ne hrăneşte. Dar şi jertfele şi pierderile celor care n-au căzut în luptă au fost mari. Se poate zice că tot românul şi-a adus prinosul său de suferință închegării neamului nostru într-un Stat puternic şi stăpân pe destinele lui.

Războiul în care rând pe rând s-au prins aproape toate țările din lume în apărarea celor mai legitime drepturi şi în urmărirea unui viitor mai bun – războiul acesta nemaipomenit prin durata şi violența lui, prin mobilizarea zecilor de milioane de oameni, prin răsturnarea atâtor concepții, atâtor organisme şi atâtor raporturi de forțe – a zguduit din temelie şi aşezările noastre.

Istoviți de greutățile luptei ne-am lovit de alte greutăți după încheierea păcii. Izolați, într-o lume care nu-şi mai cunoştea rosturile, ne-am izbit cu capul de toate pragurile fără a putea deschide nici o uşă.

Lipsiți de toate, cu gospodăriile ruinate, cu unelte învechite – neputința şi poate şi neprevederea noastră ne-au împins din ce în ce mai repede pe povârnişul sărăciei şi al deznădejdii. Guvernele şi conducătorii partidelor care s-au perindat la cârmă de zece ani, au făcut ce au putut pentru a curma răul. N-au reuşit, cu toate sforțările lor, fiindcă împrejurările le-au fost neprielnice.

În ceasul de grea cumpănă pe care-l trăim şi în conformitate cu drepturile pe care Constituția mi le conferă, am făcut apel la o mână de oameni dezinteresați ți experimentați, în frunte cu gloriosul mareşal Prezan şi i-am însărcinat să îndrumeze țara ca buni gospodari, în afară de orice considerațiune politică sau de partid, pe căi sănătoase, spre o normalizare a raporturilor economice şi sociale.

Punând toată încrederea în munca Guvernului meu, mă îndrept către toți, mic şi mare, către toate partidele, către toate grupările politice, şi le cer în numele Patriei noastre iubite concursul cel mai deplin pentru ducerea la bun sfârşit a grelei sarcini ce am întreprins. De astăzi înainte, în interesul obştesc, fiecare cetățean trebuie să dea maximul de efort şi fiecare putere de realizare maximul de randament.

Bizuindu-mă pe dragostea pe care poporul meu mi-a dovedit-o, nu mă îndoiesc că chemarea mea va fi ascultată, şi de la Tisa la Nistru, veți striga cu mine şi într-un singur glas: Dumnezeu să ne ajute!

CAROL

Odată cu proclamația Regelui trebuia să apară şi să fie afişat şi următorul manifest al noului Guvern şi în acelaşi timp s-ar fi răspândit în zeci de mii de exemplare, în toată țara, programul de guvernământ în care se înşirau pe scurt scopurile urmărite de noul regim, program pe care îl reproduc mai la vale, după manifest.

Manifestul trebuia să fie scurt, şi suna astfel:

CETĂȚENI!

Chemați prin încrederea M.S. Regelui să facem față greutăților de tot soiul care stau în calea propăşirii scumpei noastre țări, facem cel mai călduros apel la concursul tuturor pentru a putea duce la bun sfârşit sarcina ce ne-a fost încredințată.

În fața acestor greutăți pe care nimeni nu le poate nesocoti, nu făgăduim decât un singur lucru: vom munci cinstit şi fără preget în afară de orice considerațiuni de interes personal sau de partid şi

vom căuta să îndreptăm tot ce este de îndreptat. Cu ajutorul vostru, cu sacrificiul ambițiilor mărunte pe care le cerem și cu colaborarea tuturor bunelor voinți nu ne îndoim că vom izbuti.

Programul nostru poate fi rezumat în următoarele formule:

1. Restabilirea principiului autorității de Stat.

2. Ordine în administrația publică, în socotelile și în gospodăria Statului.

3. Raționalizarea muncii în vederea maximului de randament al aparatului de Stat și al factorilor producători.

4. Înzestrarea țării cu utilajul necesar dezvoltării ei economice.

5. O diminuare treptată a sarcinilor fiscale față de producător și măsuri pentru a se ajunge la descătușarea lui economică.

6. O strânsă colaborare, în spiritul de la Geneva, cu forțele economice și sociale internaționale.

7. Organizarea reală a apărării noastre naționale.

8. Îngrădirea influențelor politice asupra tehnicii administrative.

9. Distrugerea semințelor subversive cât timp sunt abia încolțite, în vederea întăririi regimului nostru monarhic constituțional.

Într-o epocă în care sărăcia și deznădejdea au pătruns pretutindeni, oricare soluții și cât de bune s-ar găsi pentru refacerea noastră economică, ele nu ar putea fi puse în aplicare dacă autoritatea Statului și a tuturor reprezentanților săi ar putea fi continuu discutată și pusă la îndoială. Prima grijă a Guvernului va fi deci să întărească principiul autorității de Stat care în timpurile din urmă a suferit grele atingeri. Unei autorități neștirbite trebuie să corespundă desigur și simțul desăvârșit al datoriei față de țară și față de drepturile individuale din partea tuturor deținătorilor puterilor publice.

Ordinea va trebui să domnească în toate păturile poporului. Fiecare cetățean nu trebuie să uite că dacă are drepturi garantate de Constituție, are și îndatoriri cerute de țară, de la care nu se poate sustrage. Fiecare cetățean, de orice neam sau confesiune, se va bucura mai departe de toată libertatea pe care i-o asigură așezările noastre legale în cadrul intangibil al Statului român.

Grija Guvernului se va îndrepta în aceeași măsură către problemele de ordin economic și financiar. O chibzuită orânduială a aparatului administrativ, raționalizarea muncii funcționarilor, reducerea sensibilă a cheltuielilor inutile vor permite micșorarea sacrificiilor cerute astăzi contribuabililor și va însemna un prim pas pe calea însănătoșirii economice.

În același timp sforțările Guvernului vor tinde la sporirea progresivă a producției înlesnind producătorilor lichidarea trecutului

care apasă asupra creditului și asupra muncii lor punând la dispoziția agriculturii, din care se hrănește marea majoritate a poporului nostru, mijloacele necesare unei sporiri a producției și unei bune valorificări a produselor.

Dacă scăparea agriculturii de ruina care o amenință trebuie să preocupe Guvernul în fiecare ceas, nici celelalte ramuri ale producției naționale nu vor fi trecute cu vederea. Greutățile în care se zbat astăzi industria și comerțul nostru cer și ele o grabnică îndreptare. Sforțările noastre vor tinde deci la o normalizare pe întreg tărâmul economic. Planul de refacere întocmit de Guvern prevede inițiativele ce se vor lua pentru atingerea acestor multiple țeluri. Înainte de a fi puse în aplicare măsurile noastre vor fi supuse și aprobării breslelor interesate. Nu ne îndoim că în această direcție soluțiile noastre, în cea mai mare parte deja bine cunoscute, vor întâmpina asentimentul tuturor.

Completarea rețelei noastre de căi ferate, modernizarea și înzestrarea ei vor grăbi procesul asanării economice. Refacerea și dezvoltarea rețelei de șosele, mai ales în Basarabia, va contribui și dânsa la atingerea aceluiași scop înlesnind și ieftinind în mod simțitor transporturile. Această înlesnire și ieftinire a transporturilor va trebui îndrumată de pe acum printr-o politică tarifară bine chibzuită.

O împărțire a dreptății în forme mai expeditive și unitare pentru întreaga țară, tinzând la micșorarea procesivității noastre va trebui realizată.

O ofensivă culturală reală va urmări nu sporirea dezordonată a localurilor de școli și a catedrelor, ci ridicarea maselor pe treptele culturii generale și ale cunoștințelor profesionale. Învățământul complimentar agricol va lua într-adevăr ființă.

O deosebită atenție va trebui dată apărării naționale; țara noastră atât de pacifică în intențiile ei, trebuie pusă la adăpostul oricărei surprinderi și oricăror încercări de subminare.

Nu ne îndoim că presa ne va da tot concursul ei în cinstitele noastre străduințe; o lege a presei bazată pe libertate și pe răspundere va fi alcătuită fără întârziere în conformitate cu prevederile Constituției.

Munca noastră ar rămâne însă sterilă dacă ea nu s-ar închega în concursul națiunii întregi. Cu acest concurs, cu voința care ne animă, mergând cu pași hotărâți pe calea care ni se deschide, nu ne îndoim de rezultatul muncii noastre.

Ne vom face întreaga datorie în deplină conștiință alături de conștiința românimii întregi, uniți cu toții în același avânt de dragoste și de încredere în jurul Tronului, în jurul Dinastiei și în jurul Regelui

nostru iubit ale cărui năzuințe mântuitoare rămân pentru viitor chezăşia propăşirii noastre.

Acest manifest urma să fie semnat de mareşalul Prezan ca prim-ministru şi de toți ceilalți miniştri. Ca şi proclamația Regelui, era numai un proiect; ambele documente urmau să fie revăzute şi eventual modificate de semnatarii lor. Pregătindu-le însă, pe baza însărcinării Regelui şi cunoscând bine şi intențiile Suveranului şi pe ale mareşalului nu mă îndoiam un moment că ele vor fi primite şi că nu vor suferi decât uşoare retuşări de formă.

Manifestul Guvernului, prin caracterul şi dimensiunile lui forțat reduse nu putea însă fi decât o expunere de intenții abia conturate. Am socotit necesar să lămurim mai de aproape opinia publică şi să-i dăm câteva precizări de program de la primii noştri paşi. În acest scop am redactat următorul program de guvernământ, care urma să fie răspândit în popor odată cu publicarea Proclamării Regale şi a Manifestului Guvernului.

PROGRAM DE GUVERNĂMÂNT

Norme Generale

Un Guvern exclude cu desăvârşire din preocupările sale interesele politice de partid. De asemenea şi interesele de ordin personal.

În afară de realizarea planului economic şi financiar pe care şi-o propune, noul Guvern va trebui să restabilească principiul autorității de Stat în funcționarea lui normală, precum şi în relațiile sale cu cetățenii.

Funcționarii Statului vor trebui prin urmare scoşi de sub orice influență politică sau personală şi sustraşi oricărei tentații ilicite. Acest scop se va atinge prin reorganizarea corpului de funcționari, prin raționalizarea muncii lor, prin siguranța carierei şi printr-o salarizare suficientă pentru existența lor.

Conform legilor, cumulul de funcțiuni nu se va îngădui. Funcționarea prin delegație nu va fi îngăduită decât funcționarilor, suprimându-se abuzul delegațiilor date particularilor. În mod excepțional militarii vor putea îndeplini şi funcțiuni administrative sub formă de însărcinare vremelnică. Vor fi suprimate de asemeni comisiile parazitare create în special pentru a dilua răspunderea factorilor legal responsabili.

În vederea economiilor bugetare indispensabile, în vederea unei raționalizări a muncii, în vederea unei salarizări suficiente, numărul funcționarilor care datorită politicii de partid a ajuns într-adevăr excesiv trebuie redus.

O soluție ar fi licențierea tuturor funcționarilor inutil numiți în ultimii cinci ani şi în afară de normele legilor de organizare a corpurilor constituite, ținându-se totuşi seamă să nu se lase pe drumuri familii întregi care nu ar putea găsi în criza actuală mijloace de trai. De va fi necesar se va modifica statutul funcționarilor publici, în care, cu acest prilej, se va introduce împreună cu dispoziția unei singure instanțe disciplinare pentru toți funcționarii (în locul nenumăratelor comisii de disciplină care funcționează actualmente) şi dispoziții de ocrotire, cum ar fi de pildă asigurările împotriva bolii, a incapacității vremelnice de lucru, în contra accidentelor etc. Funcționarii tuturor administrațiilor Statului vor fi organizați în corpuri în care nimeni nu va fi admis de aici înainte decât pe baza legilor de organizare a acestor corpuri şi în virtutea unui concurs sau examen care va îndreptăți ocuparea primei trepte a ierarhiei funcționăreşti. Înaintarea se va face numai pe bază de selecție profesională şi în cadrul funcțiunilor efective bugetare.

În afară de cadrul funcționarilor fiecărui Departament, vor funcționa miniştri, subsecretari de Stat, secretari generali şi funcționarii cabinetului ministrului, a căror numire nu va putea fi supusă nici unei îngrădiri fiind temporară.

În caz cu totul excepțional, în fruntea unor anumite servicii, vor putea fi de asemenea numiți, în conformitate cu necesitățile, persoane cu merite recunoscute.

Pentru raționalizarea muncii funcționarilor normele vor fi prevăzute prin legile şi regulamentele de organizare ale fiecărui Departament.

Nici o persoană străină de administrație nu va putea pătrunde în nici un oficiu de Stat, în afară de oficiile create tocmai în vederea serviciului public cum sunt: poşta şi telegraful, oficiile sanitare şi epizotice, instanțele judecătoreşti, comisiile Statului etc. care toate vor fi prevăzute cu localuri sau birouri înadins amenajate pentru primirea publicului. Orice cerere va fi înaintată în scris, sub formă de petiție, autorității respective. În fiecare Minister un birou special va primi toate petițiile şi cererile scrise, autoritatea hotărâtoare fiind obligată să răspundă petiționarilor în termen de zece zile, sub pedeapsă de amendare, suspendare sau revocare a funcționarilor vinovați.

Cererile de audiență se vor adresa în scris arătându-se motivul audienței, miniştrilor, subsecretarilor de Stat, secretarilor generali, directorilor şi şefilor de servicii (prefecți, primari etc.). Audiențele vor fi acordate în scris în limita posibilităților şi în considerația

importanței cererii, de toți sus-menționații conducători de Departamente și servicii.

Nici o excepție nu se va face la aceste reguli, nici chiar pentru parlamentari, foști miniștri, ofițeri, funcționari superiori, reprezentanți ai presei române sau străine etc.

Miniștrii, subsecretarii de Stat, secretarii generali, directorii și șefii de servicii în funcțiune vor avea cărți permanente de circulație în diversele Departamente; ceilalți funcționari, în interes de serviciu, sau persoanele chemate în audiență (pentru acestea se va specifica ziua și ora) vor primi bilete de intrare speciale.

În afară de petițiile înmânate pe calea sus arătată, funcționarii nu pot primi nici o cerere, nici da referințe în afară de birourile lor. Abaterile de la această regulă vor fi aspru pedepsite când vor fi constatate.

Presa noastră nu a știut și nu știe să-și îndeplinească rolul ei social. Libertățile occidentale ale presei au fost puse în țara noastră în serviciul aproape exclusiv al intrigilor de partid, al rivalităților personale, al șantajelor și al afacerilor. Presa a contribuit foarte mult, în țara noastră, la corupția straturilor conducătoare și la amăgirea maselor. Nu intră în posibilitățile imediate ale Guvernului introducerea unui nou ritm, în activitatea presei. Un regim legal nou al presei va fi însă creat.

Politica noului Guvern în materie de presă se va rezuma în două cuvinte: libertate și răspundere. Libertate desăvârșită, bineînțeles în discuția oricăror probleme sau chestiuni prin care nu se atinge siguranța și prestigiul Statului. Răspundere efectivă însă, când cu rea credință se jignește patrimoniul moral sau material al oricărui cetățean. Printr-o lege a presei sfârșindu-se odată cu prejudecata romantică a competenței juraților, de îndată ce se va putea modifica textul Constituției, delictele de presă vor fi trecute toate în judecata instanțelor ordinare – răspunderea daunelor privind în mod solidar pe autorii articolelor, pe directorii, pe proprietarii și pe editorii ziarelor sau revistelor. Daunele vor putea fi fixate de instanțe în proporție cu prejudiciul cauzat și cu averea condamnatului.

Raționalizarea muncii funcționarilor nu și-ar da tot folosul și în unele cazuri nici nu s-ar putea concepe, fără o regrupare rațională a înseși Departamentelor ministeriale.

Vechea împărțire a Ministerelor nu a fost atinsă prin noua lege de organizare decât în mod cu totul superficial. Împărțirea actuală nu corespunde evoluției sociale și economice datorată evenimentelor postbelice.

O coordonare a efortului între Departamente, astăzi separate și fără legătură între ele, este indispensabilă în anumite direcții. O schemă aici alăturată[55] rezumă un plan de regrupare. În acest plan, pe lângă preocuparea unei grupări logice a eforturilor s-a avut în vedere și un scop politic: s-a mărit numărul subsecretarilor permițându-se astfel generațiilor noi să facă succesiv școală în materie de îndrumare sub controlul și influența generațiilor cu experiență.

În noul proiect de regrupare se introduce o inovație: serviciul controlului general al funcționării întregului aparat de Stat, serviciu care se încadrează la Președinția Consiliului. Departe de a fi o sarcină bugetară nouă, acest serviciu va realiza o notabilă economie fiindcă va permite suprimarea mai multor sute de inspectori generali care grevează astăzi fără nici un folos bugetele diverselor Departamente, fără a mai vorbi de economiile pe care un control real le va aduce în cheltuielile Statului. Se suprimă totdeodată principiul eronat al autocontrolului.

MINISTERUL DE INTERNE

Principiul descentralizării administrative este bun. Aplicarea lui integrală însă,astfel cum o concepe doctrina pe baza experiențelor și stărilor din Occident, nu este posibilă în România. În această materie ca și în multe altele, s-a făcut greșeala în țara noastră să se imite în mod servil străinătatea, sau, dându-se elaborarea legilor pe seama doctrinarilor, să se ducă teoretic la exces consecințele unor principii fără să se țină socoteală de împrejurări și de posibilități.

Descentralizarea totală administrativă, adică până la celula periferică a comunei, trebuie să fie desigur scopul pe care-l urmărim și noi. Atingerea acestui scop însă trebuie pregătită, și lung pregătită. Nu cred că vom putea ajunge la acest punct final al evoluției noastre administrative înainte de 50 sau 60 de ani, adică atât timp cât nu vom fi făcut educația completă a tuturor organelor intermediare între centru și periferie, organe care constituie inelele lanțului administrativ, fără a mai vorbi de educația cetățenilor, indispensabilă totuși pentru buna funcționare a unui regim care s-ar baza pe răspunderea locală.

Educația administrativă trebuie să meargă de sus în jos. Primul pas trebuie făcut prin descongestionarea Ministerului de Interne ale cărui cele mai multe atribuții trebuiesc trecute asupra regiunii. Regiunea trebuie să aibă un caracter tehnic, pur administrativ, fără nici un amestec al politicii. În capul regiunii trebuie așezați cei mai buni funcționari administrativi, care vor primi astfel recompensa lor

[55] Reprodusă la sfârșitul programului.

în serviciul Statului. Față de regiune descentralizarea va fi completă, Ministerul nerezervându-şi decât atribuții de control. De la regiune în jos, descentralizarea va fi mărginită şi elementele autonomiei vor fi fixate pe o scară descrescândă până la comuna rurală. Regiunea va trebui să facă educația județului şi să-l pregătească cu încetul la o autonomie cât mai completă. Aceeaşi înrâurire va trebui să o exercite mai apoi județul asupra comunelor urbane şi rurale. În vederea viitoarei lor autonomii, întinderile actualelor județe vor trebui mărite, numărul lor micşorându-se la aproape jumătate.

Regimul electiv pentru funcțiile administrative aplicat prin legea actuală la județe a dat greş după cum era de prevăzut. El este indispensabil unei autonomii complete, dar numai în cazul unei asemenea autonomii. Până se va ajunge la o asemenea autonomie, adoptarea regimului electiv nu se impune prin nimic.

Actuala lege administrativă care s-a dovedit inaplicabilă, va trebui modificată (în realitate refăcută din nou) pe baza ideilor sus arătate.

Se va simplifica de asemenea aparatul administrativ prea complicat şi prea costisitor, corolar fatal al atâtor autonomii şi al atâtor ambiții locale nejustificate. Până la revizuirea legii administrative pe cale parlamentară, modificări urgente şi indispensabile se vor face pe cale de decret-lege.

O nouă lege a poliților, pe bază de centralizare de data aceasta, se impune grabnic. Concepția descentralizatoare în materie de poliție şi siguranță dovedeşte o dată mai mult cât de necunoscătoare a realităților sunt spiritele familiarizate numai cu teoria.

Principiile ultimei legi de organizare a jandarmeriei sunt bune. Organizarea trebuie totuşi revăzută în unele părți ale ei şi numărul jandarmilor trebuie considerabil sporit.

MINISTERUL DE FINANȚE

Prima preocupare a Departamentului Finanțelor va trebui să fie reforma bugetului. Îndată ce Parlamentul va fi întrunit, bugetul pe anul 1931 va trebui să fie revizuit şi rectificat în cifrele lui şi alcătuit pe noi baze. Se va întocmi un buget ordinar în care se vor prevedea la cheltuieli salariile, indemnizațiile şi spezele de deplasare ale personalului, iar la material sumele strict necesare pentru întreținerea localurilor şi pentru spezele de cancelarie. Într-un al treilea capitol se vor înscrie plățile datoriei publice (dobânzi, amortismente etc.).Cheltuielile bugetului ordinar vor fi balansate la venituri cu totalitatea impozitelor directe şi indirecte precum şi extraordinare stabile şi permanente.

Se va alcătui pe de altă parte un buget extraordinar pe baza veniturilor nepermanente – împrumuturi, venituri provenind de la concesionări, exploatări comerciale, participări etc. Cheltuielile bugetului extraordinar care vor cuprinde lucrările publice noi, investițiile, ameliorările etc. nu se vor putea ridica în nici un an peste previziunile veniturilor. Excedentul bugetului ordinar, dacă s-ar putea realiza un asemenea excedent, va fi vărsat ca venit în bugetul extraordinar al anului următor. Excedentele bugetului extraordinar nu vor putea, sub nici un pretext, fi virate în bugetul ordinar, ci vor fi şi ele vărsate ca venituri în bugetul extraordinar următor.

Această împărțire a bugetului, după ce se vor fi curățat toate ramurile uscate, după ce se vor fi redus sume însemnate printr-o simplificare a organizației de Stat, şi printr-o scădere simțitoare a numărului funcționarilor, va permite o apreciabilă slăbire a compresiunii fiscale. O scădere a fiscalității care apasă pe producători este indispensabilă pentru normalizarea noastră economică. Socotim că o bună gospodărie caracterizată prin suprimarea cheltuielilor inutile, prin îngrădirea funcționarismului şi prin suprimarea evaziunii la încasarea unor impozite drepte, ne va pune în măsură să diminuăm fiscalitatea exagerată de azi fără deficite în bugetul ordinar.[56] Dar chiar dacă nu am putea înlătura asemenea deficite, credem că ele nu ar trebui puse în sarcina unei singure generații ci amortizate în decursul unei perioade mai îndelungate. De aceea în primele tranşe ale planului de refacere pe care-l expunem mai jos am prevăzut sumele necesare pentru acoperirea deficitelor eventuale prin bugetul extraordinar.

În reorganizarea Ministerului de Finanțe, va trebui prevăzută pentru simplificarea şi raționalizarea lucrărilor, o separare între direcțiunea tezaurului, bugetului şi datoriei publice pe de o parte şi administrația financiară (aşezarea şi încasarea impozitelor directe şi indirecte etc.) pe de alta.

Deşi planul de normalizare economică prevede o acțiune complexă la care urmează să contribuie mai multe Departamente şi care se va desfăşura sub înrâurirea întregului Guvern, dat fiind că la baza lui stau operațiuni de mânuire de bani, credem nimerit să expunem lineamentele generale ale acestui plan sub rubrica activității Ministerului de Finanțe.

Normalizarea noastră economică este înainte de toate în funcție de sporirea producției naționale în toate ramurile ei. O asemenea sporire de producție în afară de condiții prielnice legale (care vor fi

[56] La începutul anului 1931 asemenea iluzii erau încă permise!

expuse rând pe rând cu prilejul programului de activitate ce propunem pentru celelalte Departamente) cere investiții însemnate pentru realizarea enormelor lucrări de înfăptuit, spre a pune utilajul nostru economic în măsură să lupte cu utilajul celorlalte țări concurente.

În acest scop va trebui alcătuit un plan general de refacere și investiție pe un termen lung (15-20 ani). Deoarece sumele necesare acestor investiții nu pot fi găsite în țară, o strânsă colaborare cu capitalul străin, este indispensabilă. În vederea acestei lungi colaborări, planul va trebui alcătuit în perfectă înțelegere între experții cei mai calificați ai capitalului străin și experții români cei mai cunoscători ai nevoilor și posibilităților noastre. Aceeași comisie mixtă de experți va examina totdeodată și posibilitățile de punere în valoare a bogățiilor Statului român (mine, păduri, căderi de apă, pescării, terenuri inundabile etc.) a căror exploatare se va organiza fără întârziere ca parte integrantă a planului de refacere.

Se vor spori astfel imediat veniturile Statului în așteptarea sporurilor naturale ce vor rezulta mai târziu, pe cale indirectă din mărirea producției consecutivă a investițiilor făcute.

Oricât ar fi de mari sumele necesitate pentru investițiile noastre indispensabile, socotim că ele vor fi găsite îndată ce capitalul internațional va ști că se află în fața unui plan determinat, garantat și prin semnăturile ce va purta și prin dovada care va trebui dată că un ritm nou domnește în viața noastră socială, politică și economică, că angajamentele luate vor fi executate, că cuvântul dat este cuvânt și că fanteziile scolastice și de ordin personal au dispărut de pe orizontul activității noastre.[57]

Se va crea pe lângă Ministerul de Finanțe, în vederea negocierilor cu capitalul străin, o Casă Autonomă (prevăzută cu un statut special) în gestiunea și la dispoziția căreia se vor trece toate întreprinderile și avuțiile Statului administrate astăzi prin case speciale autonome.

Toate casele și direcțiile speciale de azi se vor suprima prin urmare, iar atribuțiile lor care nu ar putea intra în cadrul Casei Autonome vor reveni Departamentelor respective.

Pentru exploatarea căilor ferate se vor determina condiții speciale în cadrul programului de refacere.

MINISTERUL AGRICULTURII

Este astăzi un adevăr banal că reforma agrară a fost greșit concepută și greșit înfăptuită. Criteriile demagogice și preocupările de ordin politic au fost singure ținute în seamă în dauna criteriilor economice.

[57] Să nu se uite că cele scrise aici au fost redactate în februarie 1931, înainte de criza europeană.

Demagogia și interesele de partid nu au influențat însă numai asupra alcătuirii legii și aplicării ei, dar au și contribuit la menținerea unei stări de lucruri dăunătoare propășirii noastre economice și păcii noastre sociale. Pentru a putea specula mai departe interesele alegătorilor, procesul aplicării reformei nu a fost până acum închis[58].

Prima grijă a unei guvernări tehnice va trebui să fie să pună capăt unor frământări sterile și să pecetluiască odată pentru totdeauna dosarul unei reforme de care nu ne gândim să ne atingem.

Pentru a îmbrăca cu forme definitive și practice proprietatea de azi în forma ei, titlurile proprietarilor vor fi intabulate după toate normele unui cadastru general care va trebuie în fine să ia ființă.

Din cauza scăderii prețului cerealelor pe de o parte, din cauza sclerozării creditului pe de alta, producătorii agricoli trec printr-o criză care amenință în mod îngrijorător existența a peste 80% din populația țării noastre.

Din cauza dezechilibrului între producția și consumația mondială agricolă, dar mai ales din cauza concurenței ruseşti[59], nu se poate prevede pentru o lungă vreme o ridicare a prețurilor. Nu ne rămân deci alte soluții, decât sporul calității și cantității producției la unitatea de suprafață cultivată. Mulțumită reformei agrare și lipsei de raționalizare a culturii noastre, România este ultimul Stat din Europa și din lume în ce privește calitatea și cantitatea produsă la hectar. O ameliorare și sporire a producției este posibilă printr-o modernizare a utilajului și a metodelor de muncă.

Pentru raționalizarea culturii și reducerea spezelor de producție se cere o întrebuințare pe scară mare a mașinilor. Pentru introducerea mașinismului avem însă nevoie de suprafețe mari de cultură și de investiții mari de capital. Ne trebuie prin urmare credit agricol ieftin și posibilitatea de a pune la dispoziția tehnicii agricole întinderi mari de cultură. Creditul agricol ieftin nu se poate realiza astăzi fără o contribuție a Statului care sub formă de încurajare a agriculturii va trebui să ia asupra sa diferența între dobânda ce poate suporta agricultura și dobânda reală cu care se pot obține bani pe piețele liberei tranzacții.

Pentru obținerea întinderilor necesare tehnicii agricole, singura soluție sub regimul de azi al proprietății este asociația proprietarilor. Vom avea astfel cultura mare cu respectarea proprietății mici. Asemenea asociații sunt indispensabile și pentru garantarea capitalurilor ce se vor investi în creditul agricol, proprietatea fărâmițată fiind un gaj

[58] Aplicarea reformei agrare nu era încă terminată în acea vreme. *Comitetul Agrar* judeca zilnic, în două complete, conflicte dintre particularii proprietari și împroprietăriți și Stat.

[59] Eroare, dar așa se credea atunci.

prea precar pentru a fi primit de deținătorii capitalurilor. Asociația va mai constitui și un mijloc de control pentru întrebuințarea banilor destinați investițiilor și îmbunătățirilor agricole. Asociațiile vor trebui înființate pentru facilitarea operațiilor de credit sub un singur tip și vor funcționa sub supravegherea organelor Statului. Asociațiile nu trebuie să fie obligatorii; cultivatorii trebuie să fie atrași spre ele pe de o parte prin faptul că numai lor li se vor acorda împrumuturi de Creditul Agricol ce se va înființa, iar pe de alta prin avantaje speciale (degrevări fiscale, înlesniri tarifare de transporturi, selecționarea de semințe) ce se vor acorda tot numai asociațiilor.

În afară de creditul agricol ieftin și de asociații de cultură se vor pune în mișcare toate resorturile pentru modernizarea comerțului de cereale și pentru educația cultivatorilor. Se vor reduce tarifele feroviare în vederea exportului, se vor suprima taxele parazitare, se vor înlesni încărcarea și descărcarea cerealelor în gări și porturi, se va introduce standardizarea și se vor construi silozuri de înmagazinare care să permită emiterea warantelor etc.

Se vor înmulți câmpurile de experiență pilduitoare, se va organiza învățământul complementar agricol la școlile primare, se vor face expoziții agricole, conferințe etc.

Deși credem că fenomenele economice trebuiesc lăsate cât de libere în jocul lor, degrevarea agricultorilor prin măsuri care să le înlesnească plata datoriilor lor, dublate, triplate și chiar împătrite prin acumularea dobânzilor uzuale, nu poate să nu preocupe pe oricine urmărește restabilirea unei normalități economice pe terenul producției. Nici una din măsurile propuse până acum nefiind satisfăcătoare se va studia și găsi – prin bunăvoința tuturor factorilor interesați – dezlegarea problemei.

Casa specială a fermelor Statului suprimându-se, patrimoniul herghelilor va fi redat serviciului zootehnic, iar creșterea vitelor în general și industrializarea produselor lor (export de carne frigorificată, piei, oase, ouă, păsări) vor fi încurajate cu tot dinadinsul. Se va alcătui un plan de amenajare agricolă a țării cu specificarea culturilor celor mai prielnice soluri și climelor și se va avea în vedere împădurirea terenurilor improprii oricărei culturi.

Se va stabili o ordine de cultură și de desfacere în haosul viticol; se vor sistematiza pe regiuni și pe specii plantațiile de pomi roditori.

Se va reorganiza serviciul contenciosului Statului care va rămâne la Ministerul de Domenii. Socotim greșită ideea transferării lui la Ministerul de Justiție deoarece aceeași autoritate superioară nu poate supraveghea și pe judecători și una din părți.

Apărarea intereselor Statului nu poate fi confundată cu justiția care trebuie să rămână izolată ca o a treia putere în Stat.

MINISTERUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE

Întreg învățământul va trebui îndrumat spre un randament util. În acest scop:

Se va realiza pe lângă toate școlile primare un învățământ complementar: în școlile rurale învățământ complementar agricol, în școlile urbane învățământ complementar profesional. Se va tinde pe cât va fi posibil la adaptarea preoților ca învățători, în vederea unei sensibile diminuări a cheltuielilor și a unei apropieri între școală și biserică. În acest scop se vor adapta programele seminariilor și se va micșora treptat numărul școlilor normale.

Activitatea extrașcolară a puterilor învățământului primar va fi îngrădită, asemenea și activitatea lor politică.

Învățământul secundar va fi îndreptat spre cunoștințele practice și pregătitoare. În vederea încurajării școlilor profesionale și pentru diminuarea proletariatului intelectual, numărul gimnaziilor și liceelor va fi limitat și în fiecare din ele nu se vor primi decât elevi pe bază de selecție.

Învățământului superior i se va da din punct de vedere tehnic o dezvoltare cât de mare, înzestrându-se universitățile și școlile superioare cu tot utilajul și materialul necesar. Școlile superioare profesionale ca Academiile de agricultură, Școlile politehnice etc. egalate în rang cu universitățile nu vor fi totuși agregate acestora și vor rămâne și sub supravegherea Departamentelor respective.

MINISTERUL DE JUSTIȚIE

Se va căuta prin măsuri de organizare și de funcționare să se restrângă procesivitatea excesivă de care suferim. În acest scop se va studia introducerea sistemului de judecată în primă instanță numai prin depunere de concluzii scrise; cu prilejul unificării procedurii civile se vor studia posibilitățile de simplificare în vederea accelerării distribuției justiției. Se va revizui organizarea corpului de avocați în vederea selecționării profesionale și limitării dreptului de exercițiu profesional în fața instanțelor superioare.

În vederea reducerilor bugetare se va diminua numărul consilierilor în completele înaltei Curți de Casație, în limitele intereselor justiției.

Se va realiza în fine unificarea tuturor codurilor și legilor.

Legiferarea muncitorească copiată prea servil din Occident, va trebui să fie adaptată circumstanțelor și moravurilor noastre.

Contribuțiile încasate în baza legislației muncii și destinate îmbunătățirii soartei muncitorilor, nu trebuie să mai fie deturnate de la scopul lor, așa încât din sacrificiul fiecărui muncitor să rezulte o reală ameliorare a traiului tuturor.

Serviciul sanitar profilactic și igienic trebuie să fie separat de serviciu curativ și de spitalizare. Acesta din urmă cuprinzând spitalele, ospiciile și azilele de incurabili, va fi trecut la Eforia Spitalelor Civile care urmează să fie reorganizată și pusă în măsură prin mijloacele ce i se vor da de Stat să întreție instituțiile filantropice puse sub controlul și direcția ei.

Numai serviciile profilactice și de igienă, precum și dispensarele și ambulatoriile urbane și rurale, cu organele lor anexe (moașe, agent sanitar, vaccinatori etc.) vor rămâne sub direcția și controlul Departamentului Sănătății. Eforia Spitalelor Civile se va bucura de o autonomie completă rămânând sub controlul autorităților sanitare numai din punctul de vedere financiar, profesional și al prevederilor regulamentelor de igienă.

Serviciul medical veterinar va fi dezvoltat în proporție cu importanța din ce în ce mai mare ce trebuie să se dea creșterii vitelor. Serviciul sanitar veterinar va fi separat și independent de serviciul sanitar uman.

MINISTERUL COMUNICAȚIILOR

Programul refacerii căilor noastre ferate și al șoselelor intră în planul general de normalizare economică. Ministerul Comunicațiilor are sarcina să stabilească neîntârziat traseele căilor noastre de comunicație în ordinea urgenței refacerii sau construirii lor. Se va da o specială atenție șoselelor și căilor ferate din Basarabia.

Legea drumurilor va fi revizuită; se va stabili o scară de taxe uniforme pentru toată țara care să nu încarce prea mult pe contribuabil, căutându-se o bază mai echitabilă de impunere fără să se excludă prestația în natură.

Se va desființa autonomia poștelor și telegrafelor și se va studia o organizare comercială a acestor întreprinderi pentru a le reda libertatea de mișcare necesară în cadrul formalităților administrative rigide.

MINISTERUL INDUSTRIEI ȘI COMERȚULUI

Politica Statului în materie de comerț și industrie trebuie să fie bazată pe libertatea tranzacțiilor. Statul trebuie să ajute

și să nu stânjenească nici prin măsuri prohibitive, nici printr-o fiscalitate excesivă avântul efortului individual. Statul trebuie să fie un îndrumător și un regulator, iar nu un adversar al intereselor particulare sau numai un agent de percepție. Pe terenul intern el trebuie să urmărească echilibrarea forțelor și să asigure posibilitățile de convietuire ale diverselor ramuri ale producției.

Încercări concomitente ca cele actuale de ieftinire a traiului și de ridicare a prețurilor sunt de domeniul fanteziei. Intervenția Statului trebuie să se mărginească la stabilirea condițiilor prielnice pentru raporturile normale economice. Restul trebuie lăsat inițiativei individuale.

Sindicalizarea producătorilor nu poate fi decât avantajoasă acestora; rămâne ca în această direcție inițiativa să vină din partea celor interesați. În materie economică, întrucât privește Statul, măsurile indirecte sunt totdeauna mai eficace decât măsurile directe.

Pe terenul internațional trebuie să urmărim fără preget sporirea debușeurilor noastre. Oficiul de export instituit după exemplul celor similare din străinătate este o excelentă instituție căreia trebuie să i se dea toată dezvoltarea.

O asociație a cultivatorilor și a exportatorilor de cereale va putea da roadele cele mai bune cu condiția ca organizația ei să nu fie prea complicată și să aibă agenți buni pe principalele piețe de desfacere.

Pentru tratatele noastre de comerț nu se poate încă fixa o politică unică. Vom căuta să încheiem tratate preferențiale acolo unde vom putea, mulțumindu-ne și cu alte formule față de țările refractare acestei concepții.

Ataşații comerciali, astăzi ineficaci chiar când sunt plini de bunăvoință, vor trebui înlocuiți prin oficii comerciale cu sediul nu obligatoriu în capitalele fiecărei țări, ci în centrele care prezintă mai mult interes pentru tranzacțiile noastre.

Această expunere nu schițează decât câteva din capitolele activității propuse noului Guvern. Nu este locul aici să dezvoltăm fiecare capitol, sau să analizăm fiecare problemă ce așteaptă rezolvarea ei. Fiecare problemă va fi rezolvată însă în cadrul unor formule specifice.

Am reprodus acest program de guvernământ rămas în sertar, fiindcă în el se oglindesc nevoile timpului și se repercutează de asemenea și tendințe politice care-și făceau drum în primăvara anului 1931. Cine-și va da osteneala să-l compare, pe de o parte cu cele conținute în memoriul meu către Rege din 2 august 1930, iar pe de alta cu ce s-a putut înfăptui sub Guvernul Iorga-Argetoianu

din 1931-1932, își va da seama cât de repede evoluau problemele în agitatele vremuri de după război. Din lună în lună se modifica nu numai conturul fiecărei probleme dar și ordinea în care fiecare se așeza pe scara atenției publice.

E foarte interesant de urmărit astfel evoluția problemei reducerii și lichidării trecutului. Am fost cel dintâi care am pus această problemă nu numai în România dar și în lumea întreagă – sunt prin urmare în largul meu pentru a vorbi de dânsa. Ei bine, între soluțiile întrevăzute în 1930 și soluția dată în 1931 toamna, e o deosebire ca între cer și pământ. Până în vara anului 1931 problema reducerii datoriilor a fost o problemă pe planul al doilea, care venea numai să completeze un program de normalizare economică.

Într-adevăr cât timp am crezut încă cu toții în posibilitatea organizării unei munci largi remuneratorii pe bază de investiții sistematice și de chibzuită asociație în efortul producției și valorificării, lichidarea trecutului apărea numai ca o operație accesorie și complementară. Pentru repunerea la punct a economiei naționale, pe lângă raționalizarea muncii, pe lângă completarea utilajului se impunea și degrevarea cultivatorului, mai ales a micului proprietar de pământ copleșit de datorii. Întregul plan de asanare nu comporta însă măsuri excepționale care să frustreze pe unii în dauna altora și să nesocotească principiile de drept existente. În momentul în care se făcea apel la credit, nu se putea amputa creanța. Iată de ce în memoriul meu de la 2 august investițiile în tranșe anuale și asociațiile de cultivatori sunt puse pe planul întâi al programului economic, iar lichidarea datoriilor lăsată pe un plan secundar. Iată de ce în afară de considerațiile de oportunitate politică, preconizând această lichidare, am insistat totuși asupra intangibilității creanței, și nu am admis decât reduceri consimțite de creditor, punând în seama Statului sacrificiile necesare pentru ușurarea debitorilor.

În februarie 1931, criza generală nu izbucnise încă, și la noi situația economico-financiară părea încă destul de suportabilă pentru ca bancherii de la Paris să ne acorde un împrumut destul de însemnat. Iată de ce în programul de guvernământ elaborat pentru Ministerul Prezan acest punct special al reducerii datoriilor, care peste câteva luni trebuia să facă obiectul celei mai importante reforme săvârșite de la cea agrară, a rămas consemnat la același loc secundar ca în precitatul memoriu. O jumătate de an mai târziu – și de aici se poate judeca cât drum a făcut sărăcia în 6 luni – toată lumea vorbea numai de conversiune, și toate celelalte probleme politice și economice erau lăsate în umbră. Dar în februarie, opinia publică își îndrepta atenția

în direcții cu totul altele, și reducerea datoriilor (mai exact reducerea dobânzilor acumulate) era lăsată pe seama câtorva specialiști. În februarie 1931, opinia publică era mai ales preocupată de decăderea principiului autorității de Stat, de bolșevizarea și de anarhizarea organismului nostru de Stat. Propaganda comunistă căreia Guvernele țărăniste nu opuseseră zăgazuri suficiente, ne amenința cu atât mai serios cu cât era sprijinită aproape pe față de Republica Sovietelor, cu care relațiile noastre deveniseră atât de încordate încât chiar un război era de temut. Iată de ce în programul de guvernământ nu am mai dat prioritatea economicului ca în memoriul din 2 august, ci politicului; iată de ce m-am întins în program în toate amănuntele reorganizării Ministerelor, administrației centrale și celei locale.

Mărturisesc însă că publicând *in extenso* programul proiectatului Minister Prezan, n-am urmărit numai documentarea cititorului doritor să urmărească evoluția etapelor noastre sociale între vara anului 1930 și a lui 1931. Acest program a mai constituit pentru mine și un fel de testament politic: a fost ultimul act al omului încrezător în mărețele destine ale Domniei Regelui Carol. Cu Regele Carol – și îndată după redactarea acestui program, și mai târziu – am mai făcut și politică și Ministere, căci asta mi-a fost meseria, dar de aici înainte am lucrat cu dânsul fără vlagă și de multe ori împotriva propriilor mele convingeri. Cu Ministerul Prezan au fost înmormântate pentru mine toate iluziile născute odată cu Restaurația...

În afară de manifestele și de programul de guvernământ reproduse mai sus, am mai redactat în acele zile de înfrigurată pregătire a Ministerului Prezan un decret-lege pentru suspendarea legii administrative național-țărăniste și un decret de dizolvare a Corpurilor Legiuitoare, decret precedat de o scurtă motivare și pe care-l reproduc mai la vale. Publicarea decretului-lege administrativ chiar în momentul constituirii noului Guvern urmărea un întreit scop. Mai întâi faptul apariției unui decret-lege odată cu afișarea programului de guvernământ, era menit să familiarizeze opinia publică cu procedura decretelor legi; ritmul nou, cum botezasem în întregul lor îndrumările politice pe care voiam să le impunem, da astfel dovadă de la primul pas că nu va ezita să-și aplice programul chiar dacă adversarii săi naturali i-ar fi pus la cale piedicile parlamentare. Al doilea scop urmărit era o satisfacție ca să zic așa prealabilă pe care noul regim o da opiniei publice. În timpul guvernării național-țărăniste, lumea fusese mai ales iritată prin jaful avutului public[60], prin dezordonatele cheltuieli bugetare care

[60] Regiile autonome cu consiliile lor de administrație gras retribuite vor rămâne de pomină.

duseseră la mari deficite şi prin legea administrativă care nu numai că înfiinţase o serie de slujbe inutile şi gras plătite, dar prin quasi-inamovibilitatea funcţionarilor numiţi de el, asigurase Partidului Naţional-Ţărănesc controlul administraţiei chiar din opoziţie. Până să se poată modifica legea administrativă pe cale parlamentară ar fi trecut prea multă vreme şi schimbările se cereau imediate. Cel din urmă scop al decretului-lege era să dea în fine noului Guvern posibilitatea de a face alegerile. Sub legea ţărăniştilor, preşedinţii consiliilor judeţene, adevăraţii administratori ai judeţelor, nu puteau fi înlocuiţi. Dânşii, ca şi primarii, nu puteau fi înlăturaţi decât prin dizolvarea consiliilor respective care îi aleseseră, şi dizolvarea era aşa de îngrădită prin lege încât aproape nu se putea recurge la ea. Cum Guvernele Maniu şi Mironescu împănaseră toate posturile numai cu naţional-ţărănişti, noul Guvern risca să piardă alegerile pe care ar fi trebuit să le facă prin agenţii adversarilor săi.

Decretul-lege n-a abrogat dintr-o dată întreaga lege din 1929 ca să repună în vigoare pe cea din 1925, ci a inaugurat o metodă nouă în materie de legiferare. A autorizat anume Ministerul de Interne să modifice prin simplu Decret Regal orice parte a legii ar fi crezut de cuviinţă. Pe această cale se putea obţine rezultatul urmărit, fără a se dezorganiza deodată o stare de lucruri existentă, oricât de defectuoasă ar fi fost ea.

Mai târziu, când s-a format Guvernul Iorga, fiindcă nu s-au pregătit lucrurile cu grija cu care s-a pregătit Guvernul Prezan, a trebuit să se recurgă la măsuri mai arbitrare pentru neutralizarea funcţionarilor naţionali-ţărănişti, după cum se va vedea în cursul acestor însemnări.

Cuprins de zelul neofiţilor (în materie de reforme politice eram un neofit) şi în dorinţă ca intrarea în scenă a noului Guvern să fie pregătită până la cele mai mici amănunte, am redactat şi declaraţia lămuritoare care trebuia să preceadă decretul de dizolvare şi să fie citită de primul ministru în faţa Parlamentului. E scurtă şi suna astfel:

DOMNILOR SENATORI,
DOMNILOR DEPUTAŢI,

Chemat prin încrederea Majestăţii Sale Regelui la cârma Statului, Guvernul care se prezintă înaintea domniilor voastre a primit greaua sarcină de a încerca normalizarea situaţiei noastre economice şi financiare prin aducerea la îndeplinire a celor mai chibzuite măsuri.

Convinşi că o asemenea operă nu poate fi îndeplinită decât într-

Asemenea şi îmbogăţirea multor miniştri şi oameni de încredere.

un efort de solidaritate omenească al cărui avânt trebuie să depăşească chiar graniţele ţării noastre[61], cerem concursul tuturor oamenilor de bine pentru a putea împlini, în afară de orice preocupare de partid sau de ordin personal, lipsurile a căror permanenţă ameninţă scumpa noastră Românie întregită în paşnica ei propăşire.

Pentru a da fiecărui cetăţean prilejul să se pronunţe asupra programului nostru de îndreptare am solicitat de la Majestatea Sa Regele o cât de grabnică şi liberă consultare a corpului electoral. Aprobând cererea noastră, Majestatea Sa a binevoit a semna următorul înalt Decret:

(Urma decretul de dizolvare şi convocarea corpului electoral)

Avusesem grijă să nu vorbesc în aceste câteva rânduri decât de normalizarea economică şi financiară şi să nu pomenesc nimic despre eventuale reforme politice. În acele vremuri lucram în spiritul programului expus în memoriul meu din 2 august şi dacă Guvernul Prezan nu era un Guvern de categoria celor falimentare prevăzute la punctul A din concluziile acelui memoriu, nu era nici unul de salvare, în afară de regimul parlamentar şi încadrându-se în punctul C al aceloraşi concluzii. Era un Guvern de tatonare şi de încercare, dar ca atare prost conceput fiindcă speria degeaba lumea cu panaşul şefului său, deşi pe terenul politic nu avea misiunea să realizeze vreo reformă radicală. Nu disperam să ajungem şi la această etapă a ratificărilor politice, dar o consideram rezervată unei alte formaţiuni politice, mai consistente.

Iată de ce nici în această prefaţă a decretului de dizolvare, nici în manifestul Guvernului, nici în programul lui de realizări, nu făcusem nici o menţiune despre o posibilă modificare a Constituţiei. Am considerat o revizuire a Constituţiei ca o problemă a viitorului care urma să fie rezolvată fie de Guvernul Prezan, dacă s-ar fi consolidat îndeajuns, fie de altul. Menţinând în faţa Parlamentului programul nostru pe terenul economic şi financiar, am vrut în acelaşi timp să provoc cât mai puţin patimile politice; Guvernul nostru încerca într-adevăr să se prezinte ca un regim excepţional de reparaţii economice, şi cerea partidelor un armistiţiu pe terenul luptelor politice. Mărturisesc însă că prezenţa mea într-însul şi a lui Prezan în fruntea lui, putea da de bănuit că lupii se ascundeau în pielea oilor, şi cred că ar fi şi dat, dacă am fi ajuns până în faţa Parlamentului. Dar cine calcă cu stângul, trebuie să se mulţumească cu ce poate.

Manifeste, program, decrete au trebuit să fie copiate în trei exemplare, unul pentru Rege, altul pentru Prezan şi un al treilea

[61] Planul cu Geneva!

pentru mine şi pentru posteritate! Hotărât să pun în secretul evenimentelor care se pregăteau cât mai puţină lume, am abuzat de prietenia lui Nicu Ottescu şi de a lui Mişu Demetrescu pe care i-am silit să muncească din greu. Din greu şi degeaba. Le aduc şi aici mulţumirile mele şi îi rog să mă ierte pentru naivitatea de a mă fi încrezut în Regele Carol.

Fiindcă Regele îmi spusese să „mă gândesc" şi la o listă de miniştri, m-am gândit, şi am căutat să aleg oameni de treabă şi utilizabili din afară de partide sau din cei mai puţin compromişi în luptele de partid. Am alcătuit astfel o listă în care n-am înscris dintre prietenii mei personali decât pe Ottescu – în schimb am înscris câţiva din ai Regelui, câţiva la care, fără această ilustră prietenie nu m-aş fi gândit niciodată. Sunt nume pe această listă a căror prezenţă va mira pe cititorul în curent cu câte s-au întâmplat mai târziu; explicaţia se găseşte mai întâi în faptul că cele de mai târziu nu se întâmplaseră încă, apoi în acela că Regele urma să aleagă numai câteva din persoanele propuse pe baza unui eclectism menit să excludă orice bănuială de părtinire pe bază de simpatii personale.

Lista mea cuprindea următoarele persoane:

Mareşalul Prezan, Simion Mehedinţi, C. Garoflid, Al. Perieţeanu, A. Corteanu, I. Petrovici, Aristide Blank, Gh. Brătianu, Istrate Micescu, Gh. Tătărescu, I. Cămărăşescu, dr. Iulian Haţieganu, dr. N. Lupu, C. Banu, Richard Franasovici, dr. I. Cantacuzino, I. Inculeţ, I. Nistor, Grigore Filipescu, Dinu Cesianu, Ionescu-Siseşti, general Al. Văitoianu, Anibal Teodorescu, C. Xeni, Gh. Derussi, dr. Demetrescu-Brăila, Gh. Mironescu, Octavian Goga, Virgil Madgearu, V. Vâlcovici, C. Neamţu, Oscar Niculescu, Vasile Goldiş, Nicu Ottescu. Pentru Basarabia pusesem pe Inculeţ, deşi ştiam cât îi plăteşte pielea, fiindcă nu aveam pe altul. Abia mai târziu am fost în măsură să apreciez meritele şi cinstea lui Vladimir Christi, dar în 1931 aproape nu-l cunoşteam. Rostul pe listă al altor câteva personalităţi dubioase îşi are scuza în inteligenţa lor. Bine ţinuţi în mână, aceşti cavaleri fără scrupule puteau fi utilizaţi în folosul intereselor publice.

Pentru a facilita alegerea Regelui mi-am permis să-i pregătesc şi o eventuală schemă de Guvern, pe care bineînţeles că dânsul putea să o modifice după voie. Dau aici această schemă a unui Guvern care era să fie (şi care cu siguranţă ar fi fost mai bun ca cel ce s-a constituit două luni mai târziu – deşi nu reprezenta nici el Guvernul visurilor mele):

PREŞEDINTE şi RĂZBOI: Mareşal Prezan
INTERNE: C. Argetoianu

EXTERNE: N Titulescu
FINANŢE: N. Titulescu, interimar
(Dacă Titulescu ar fi refuzat interimatul Finanţelor, C. Argetoianu putea trece titular la Finanţe şi interimar la Interne.)
INSTRUCŢIE: Simion Mehedinţi sau Ion Petrovici
AGRICULTURĂ: I. Cămărăşescu sau C. Garoflid, sau Ionescu-Siseşti
INDUSTRIE: M. Manoilescu
MUNCĂ: Dr. I. Cantacuzino sau Dr. Iuliu Haţieganu (pentru a mai caza un ardelean)
JUSTIŢIE: Anibal Teodorescu sau Gh. Brătianu
COMUNICAŢII: Vâlcovici, sau Al. Perieţeanu, sau I. Petrovici
RĂZBOI: Un general (dacă n-ar voi Prezan să ia Departament)

Pentru reprezentarea Ardealului, de ales între Octavian Goga, Emil Haţieganu, Tilea şi Voicu Niţescu. Pentru Basarabia, Inculeţ, iar pentru Bucovina, Nistor.

Ca subsecretari propuneam: la Interne pe N. Ottescu şi pe Ion B. Georgescu – la Finanţe pe Tabacovici (!) şi pe Savel Rădulescu (amândoi în vederea acceptării portofoliului de către Titulescu) – la Agricultură pe Ionescu-Siseşti (dacă ar fi fost numit alt ministru) sau pe Radian. Şi atât.

Constantin Banu şi Ion Petrovici îmi mai păreau recomandabili şi pentru posturile de preşedinţi ai Corpurilor Legiuitoare, Banu la Senat şi Petrovici la Cameră. În grija pregătirii noului Guvern nu mă oprisem însă la miniştri şi subsecretari de Stat. Mă gândisem şi la prefecţi şi alcătuisem o listă pentru judeţele Vechiului Regat[62], rămânând ca pentru teritoriile alipite – în care cunoşteam prea puţină lume – să se ia avizul miniştrilor regionali.

Pregătisem în fine pentru Rege şi pentru Prezan o întreagă documentare juridică şi statistică. Documentarea juridică privea dreptul promulgării decretelor-legi. Pe lângă teorie, pe lângă practica din ţările străine, mai scosesem din săltarele mele şi datele privitoare la ţara noastră, între altele un decret prin care Titulescu modificase

[62] Copiez de pe lista care se află încă în hârtiile mele: G. Dinopol (Dolj), Gr. Filipescu (Ilfov), Lakeman (Vlaşca), Grigore Rioşanu (Romanaţi), Ilie Mihail (Mehedinţi), Tzino (Brăila), Dan Sărăţeanu (Covurlui), A. Demetrescu (Argeş), E. Teofănescu (Roman), Duţu Isăcescu (Neamţ), N. Manolescu (Ialomiţa), S. Tassian (Dâmboviţa), Henţescu (Durostor), Virgil Slăvescu (Gorj), Tr. Mihăilescu (Vâlcea), Ionel Băicoianu – agronom (Olt), P. Goma sau C. Caragea (Prahova), Emandi (Râmnicul-Sărat), P. Jurgea-Negileşti (Bacău), Irimescu (Botoşani), Tutoveanu (Tutova), Teodorescu Valahu (Constanţa), colonel Nae Stănescu (Caliacra), colonel Frunzescu (Ismail), Titu Popovici (Severin), doctor Cazacu (Lăpuşna).

în 1927, sub Regență, legea de organizare a Ministerului Afacerilor Străine. Studiile statistice se refereau la cifrele bugetare și la oscilațiile cursului rentelor noastre în străinătate, după stabilizare. Și datele juridice și cele statistice erau cifre documentare ce-mi serviseră pentru redactarea memoriilor înmânate Regelui, și erau binevenite pentru a lămuri pe cei care, ca Regele și mareșalul, nu prea erau în curent cu aceste probleme.

Am muncit de marți până vineri seara fără să văd pe nimeni în afară de colaboratorii mei. Și pe cine aș fi putut să văd cu folos în afară de mareșalul Prezan, cu care tocmai nu puteam lua contact, fiindcă își rezervase Regele să-l pună la punct? Știam că un Guvern în afară de partide va fi primit cât se poate de bine de marea majoritate a românilor conștienți, de toți cei neînregimentați în vreo gașcă de partid. Nu mă îndoiam, de asemeni, că efectul pe care un asemenea Guvern îl va face în străinătate nu va fi rău. Ar fi fost chiar excelent dacă în locul lui Prezan ar fi fost Titulescu. În Europa Occidentală și la Geneva predominau curentele democratice și lumea afacerilor și a paralelor (de care depindea întreg planul nostru economic) era încă animată de fobia dictaturilor, mai ales a dictaturilor militare. Gradul de mareșal al bietului și pașnicului Prezan nu era o bună recomandare pentru toți hahamii care îndrumau presa și băncile, în Paris și la Londra. Fie numai din acest punct de vedere, prezența lui Titulescu la Ministerul de Externe – și dacă se putea și la al Finanțelor – era indispensabilă fiindcă impotența lui democratică contrabalansa galoanele și sabia tocită a primului ministru.

Cu toate rezervele pe care Occidentul ar fi putut să le ridice împotriva firmei Prezan, aflasem prin corespondenții mei din Paris și din Londra că încercarea unui Guvern de autoritate în România, în afară de țigănia partidelor, ar fi fost bine văzută. Părerea pe care Lumby, corespondentul ziarului *Times* o împărtășise în cursul lunii ianuarie lui Pangal, înfățișa destul de precis judecata cercurilor politice din Apus. Într-adevăr dacă nimeni nu trebuie să fie mai catolic decât Papa, cine poate fi mai constituțional decât constituționalul *Times*?

Savel Rădulescu, care, înapoiat de la Paris unde se întâlnise cu Titulescu, a venit să mă vadă tocmai în preziua schimbării Guvernului – după planul stabilit de Rege – mi-a confirmat că un Guvern de autoritate în afară de partide ar fi nu numai bine văzut în Franța, dar că era chiar așteptat. Savel Rădulescu nu era în curent cu formula Prezan, și știa că lucram pentru o formulă Titulescu, așa încât fac partea simpatiilor lui personale în zugrăvirea atitudinii cercurilor politice din Paris față de străduințele noastre – cred totuși

că optimismul lui se întemeia pe date reale. Pe lângă aceste încurajări în acțiunea mea și vestea că Titulescu (care nu credea în succesul negocierilor lui Popovici cu bancherii de la Paris) întreprinsese pe Briand pentru a obține printr-însul împrumutul de investiție plănuit de noi prin Geneva – Savel Rădulescu mi-a mai adus informații de o capitală importanță, care aproape m-au făcut să presimt ceea ce urma să se întâmple a doua zi la Rege, când trebuia să mă prezint cu toate documentele noului Guvern. Savel Rădulescu aflase prin Titulescu că Briand era foarte plictisit prin starea de adevărată tensiune în raporturile Franței cu Italia de pe urma conferinței navale[63], și că se temea că împrumutul pe care urma să-l consimtă Iugoslaviei să nu fie interpretat la Roma ca un gest inamical. Ca o fulgerare mi-a trecut prin minte posibilitatea amânării negocierilor cu Iugoslavia, ipoteză în care nimic nu împiedica pe domniile dumnealor bancheri să continue negocierile cu noi și după 15 februarie. Ce se făcea planul Regelui în acest caz?

Pella, caraghiosul de Pella, penalist șchiop dar șmecher și bun informator, sosit de la Geneva cam în aceeași vreme mi-a adus și el informații interesante în privința reacției lumii S.D.N-ului cu privire la un Guvern de autoritate. Pella pretindea că la Geneva chestiunile constituționale interesau foarte puțin. „On ne rompt pas de lances pour le parlemantarisme" spunea el; față de cele două dictaturi din Europa, Geneva nu arată nici o simpatie fascismului italian din pricina atitudinii personale ale lui Mussolini – dar dictatura iugoslavă era unanim apreciată. Opera de autoritate a Regelui Alexandru, atât de cuminte, atât de bogată în rezultate pe terenul unificării naționale și al păcii găsea admiratori și în rândurile democraților cehoslovaci. Concluzia lui Pella: toată lumea la Geneva se înclină în fața Guvernelor tari!

Eram convins că nu numai la Geneva – dar toată greutatea era să pui în picioare, mai ales în țara noastră și cu Regele nostru, un Guvern tare!

Sâmbătă dimineața, 14 februarie, am fost chemat la Rege. Nu pot să zic că mi-am părăsit casa cu o deplină încredere în soarta Guvernului la pregătirea căruia muncisem din ordin. Faptul că Regele nu-mi mai dăduse semn de viață de marți, pe de o parte – informația lui Savel Rădulescu cu împrumutul iugoslav pe de alta, mă făceau să mă îndoiesc puțin despre intacta menținere a planului comunicat de Suveran în audiența din 10 februarie.

[63] Italia cerea în Marea Mediterană paritatea flotelor franceză și italiană pe baza cifrelor flotei italiene – pe când Franța nu admisese această paritate decât pe baza forțelor franceze existente.

Amabil ca întotdeauna, Regele m-a primit cu un surâs, şi cu cuvintele: „Trebuie să amânăm treaba". Apoi mi-a explicat că contrar tuturor prevederilor (el nu văzuse pe Savel) francezii mai acordau un termen de 15 zile lui Popovici, pentru negocieri; că el, Regele, nu putea să-şi ia răspunderea ruperii negocierilor (de ce?) printr-o criză de Guvern. Îndoctrinat de mine şi convins şi el că împrumutul de la Paris ne tăia iarba de sub picioare la Geneva, a adăugat că împrumutul lui Mihai Popovici nu trebuia să se facă şi nu se va face. Spunea acest nu se va face apăsat şi cu o uitătură care se străduia să completeze înţelesul cuvintelor. Câte afirmări de felul acesta am mai înghiţit de atunci de la dânsul! Am ajuns să nu le mai dau nici o importanţă. Dar în primele luni ale lui 1931, eram încă la începutul deziluziilor în relaţiile noastre, şi am crezut şi eu, cum a crezut şi Burilleanu (guvernatorul Băncii Naţionale, care din această cauză şi-a pierdut postul) că Regele nu va lăsa negocierile de la Paris să se încheie. Voia însă să le saboteze pe altă cale, nu făţiş provocând o criză de Guvern. Aceasta a fost impresia mea în acea întrevedere din 14 februarie...

Înmânez Regelui „documentele" pregătite pentru Ministerul Prezan • Regele mă asigură că schimbarea Guvernului e hotărâtă şi criza numai amânată • Insist pentru Titulescu • Cele 6 săptămâni dintre 15 februarie şi 5 aprilie (demisia Guvernului Mironescu) • Regele consimte la un Guvern Titulescu şi mi-o spune la o partidă de bridge • Chemarea lui Titulescu • Înţelegerile mele cu el • Primesc, fiindcă nu pot altfel, scurte negocieri prealabile şi de formă, cu partidele • Fixăm la 25 aprilie data schimbării de regim • Împrumutul lui Mihai Popovici •Burilleanu şi demisia lui.

Comunicarea Regelui m-a găsit între două sentimente. Primisem formula „Prezan" ca un „pis aller" şi o primisem de frică să nu pierd totul din mână; amânarea crizei (căci Regele îmi afirma că era numai o amânare) îmi da răgazul unui ultim asalt în favoarea formulei Titulescu devenită indispensabilă în cazul unui eşec în tratativele de la Paris. Dacă din acest punct de vedere amânarea îmi convenea, mă temeam pe de altă parte să nu pierd pe Rege din mână, să nu-l încalece alţii şi să nu se schimbe „din politică" sau, ceea ce era mai de temut, să nu intre într-o fază de inacţiunea la adăpostul unei noi combinaţii de fantezie, ca în toamna precedentă, când născocise Guvernul Mironescu.

În audienţa de la 14 februarie am început prin a-l pune în curent cu tot ce lucrasem în vederea Guvernului Prezan; a aprobat tot, şi încă cu multă mulţumire. I-am lăsat o copie de pe programul de guvernământ, de pe schema de reorganizare a Ministerelor cu un scurt memoriu anexat şi de pe aceea a ritmului nou cu notiţa lui explicativă. Şi numaidecât după aceea m-am pus să bat fierul fiindcă-l simţeam cald încă.

N-am încercat să-l conving că de vreme ce dezaproba împrumutul, cel mai bun mijloc de a-l împiedica să se încheie era să schimbe Guvernul care se încurcase în negocierile de la Paris. Îmi dădusem seama că hotărârea lui era luată în această privinţă (tot frica de răspunderi) şi că era inutil să insist. Ca mai toată lumea eram şi eu de altminteri convins că tratativele lui Mihai Popovici nu vor reuşi şi

mărturisesc că la urma urmelor am socotit dilatoriul Regelui aproape ca binevenit, cu condiția ca întârzierea crizei să nu fie prea mare și ca firma Prezan să poată fi schimbată în firma Titulescu. M-am silit însă pe cât am putut să mențin pe Vodă pe linia schimbării de regim, arătându-i încă o dată deplorabilele consecințe ce rezultau din prelungirea unei guvernări de partid. În afară de risipa bugetară, de greșita îndrumare a politicii financiare[64] (împrumutul) i-am repetat o dată mai mult toate argumentele cunoscute, dar îmbrăcându-le în forme noi. Am insistat mai ales asupra întăririi partidelor, care se reculegeau după debandada din iunie și se pregăteau să opună o dârză rezistență politicii lui. Cu cât se va întârzia, cu atât situația unui Guvern în afară de partide va fi mai grea. Partidul Liberal, care cristaliza în jurul său toate nemulțumirile începuse să se reorganizeze serios sub șefia lui Duca, și să se întărească. Mareșalul Averescu, care se simțea nesocotit, de la Restaurație, da semne de vădită enervare și nu se sfia să excite nemulțumirea în armată, în care popularitatea Regelui era deja în scădere. Funcționărimea, până și magistratura, manifesta și dânsa nerăbdarea unor schimbări care să restabilească dezechilibrul bugetelor individuale zdruncinate prin scumpirea traiului. Legi importante în fine și menite să aibă o mare înrâurire asupra vieții zilnice, ca legea valorificării cerealelor, legea contra cametei, legea presei, nu puteau fi lăsate să fie sabotate de provizoratul Mironescu, care își luase nasul la purtare și le adusese în discuția Camerelor. Mi-am permis să mai adaug că mocirla gheșefturilor de care se vorbea în gura mare, precum comisionul la împrumut, afacerea chibriturilor, contractul drumurilor cu suedezii, fabrica de trotil etc. atingea chiar prestigiul Majestății Sale.

Regele m-a asigurat că schimbarea Guvernului e hotărâtă și că va provoca criza îndată ce chestiunea împrumutului – care nu se putea termina decât negativ – va fi înlăturată. Părea și dânsul foarte îngrijorat de tot ce vedea în jurul său. Era în curent până și cu propaganda și cu mișcările bolșevice din Basarabia. Am avut impresia că de data asta, în ce privea schimbarea regimului mă aflam pe un teren solid și că-mi puteam muta bateriile după plac. Am pornit pe loc la atac pentru obținerea firmei Titulescu. Greșeala făcută cu negocierile de la Paris, negocieri lăsate pe mâna samsarilor, fără nici o bază programatică și fără prezența măcar a vreunui om

[64] Concepția unui mare împrumut prin Geneva era desigur cea sănătoasă, lucrurile s-au întors însă astfel încât concepția cea greșită ne-a permis să trecem prin vremurile cele mai grele ale crizei, mulțumită împrumutului oneros, dar realizat de Mihai Popovici. Cine știe dacă negociind prin Geneva, cu toate comisiile, subcomisiile și expertizele ei, am fi ajuns la un rezultat înainte de izbucnirea crizei.

de autoritate care să susțină prestigiul țării, îngreunase foarte mult sarcina viitorului Guvern. Un ceas întreg am căutat să conving pe Rege că numai un om cu autoritatea și cu prestigiul lui Titulescu putea să dreagă la Paris tot răul pe care ni-l făcuse Mihai Popovici cu „keșke-tü-ul" său, cu șperțurile și cu nesățioasa lui Lugojancă. Personalitatea lui Titulescu putea fi discutată, dar de bine de rău, ajunsese să fie românul cel mai reprezentativ peste graniță, toate cercurile politice, financiare și economice, la Paris ca la Geneva și la Londra, aveau încredere în el – și aceasta era esențialul. Pentru problemele interne ne puteam noi descurca, cu sau fără Titulescu, dar pentru problemele economice pe care la acea dată le credeam încă bune de dezlegat prin Geneva, nu ne puteam lipsi de Titulescu în capul Guvernului.

Am avut mulțumirea să constat că Regele n-a mai discutat propunerea mea, ca mai înainte, n-a zis nici *nu* nici *da*, l-am văzut căzut pe gânduri: îl pornisem pe drumul cel bun. Am socotit că câștigasem destul în acea ședință și m-am retras. Odată ajuns acasă mi-am făcut însă planul unei acțiuni continue în scopul urmărit. Șovăielnica voință a Suveranului trebuia ciocănită în fiecare zi și scopul urmărit atins repede, altfel riscam să pierdem totul. Mi-am pus toți agenții și prietenii în mișcare, mobilizând în jurul Regelui toate forțele de care dispuneam. Nae Ionescu mi-a fost de mai puțin folos, căci deja nu iubea pe Titulescu, dar Aristide Blank a lucrat ca un „as". Printr-însul toată mocirla „anturajului" a început să se agite – mă dădusem și eu pe brazdă și mă familiarizasem cu noile metode politice – și în câteva săptămâni am câștigat partida, sau mai bine zis mi-am închipuit că o câștigasem tocmai în clipa în care o pierdusem. Și pentru totdeauna. Dar lucrurile merită să fie povestite așa cum s-au desfășurat.

Mironescu și-a dat demisia în ziua de 5 aprilie. Cele șase săptămâni dintre 15 februarie și 5 aprilie au fost utilizate de Guvern pentru perfectarea împrumutului, de mine pentru pregătirea Guvernului Titulescu și de Rege pentru pregătirea trădării generale. Că ne-a trădat pe rând, pe Titulescu și pe mine, nu face nimic. Oameni suntem – oameni am fost și oameni am rămas. E păcat însă că a trădat un program și o politică, program și politică pe care le aprobase și le adoptase, program și politică care aplicate cu sinceritate și cu stăruință ar fi schimbat desigur fața lucrurilor, și ar fi permis țării să treacă mai nevătămată prin criză și ar fi înconjurat Domnia Regelui Carol al II-lea cu lumina de care avea nevoie ca să i se ierte atâtea păcate.

După audiența din 14 februarie n-am mai căutat să văd câtva timp pe Rege. L-am lăsat să mistuie argumentele pe care i le servisem și pe cei din jurul lui să-l ciocănească. Pe la începutul lui martie am primit o invitație la masă, „în smoking", pentru a face o partidă de bridge. În ultimele mele întrevederi îi transmisesem doleanțele corpului diplomatic care se plângea de lipsa oricărui contact cu Suveranul, și de fapt de când se suise pe Tron, Carol nu oferise un prânz, un dejun sau un ceai, și în afară de ceremoniile oficiale și de audiențele pe care le acorda cu greu[65] nu luase contact cu nimeni. Nici cu „lumea" nici cu corpul diplomatic. Comod și puturos din fire n-avea altă plăcere îndată ce era liber decât să lipească timbre în albumul lui sau să pupe pe Lupeasca. Îi plăcea să trăiască cu degetul muiat și cu picioarele pe masă. Regina Maria, plină de indulgență pentru fructul educației sale, explica că un Carol dovedea astfel gustul său pentru viața de familie. În urma doleanțelor despre care am vorbit și a sfaturilor mele insistente, Majestatea Sa făcuse un efort, se smulsese din ocupațiile sale familiare și hotărâse să dea o serie de dineuri-bridge șefilor misiunilor străine, amestecându-i cu câteva vedete indigene. Efortul nu a durat de altminteri mult și după vreo trei-patru mese „familionul" (cum îl botezase generalul Iancovescu la Iași) și-a reluat ocupațiile sale familiare și ... tainice. Acea masă (dacă nu mă înșel a fost în ziua de 6 martie), prima din seria diplomatică mi-a rămas în minte fiindcă a marcat o etapă însemnată pe calea pe care mă îndrumasem. După masă, înainte de a ne așeza la bridge Regele m-a luat la o parte și mi-a spus numai atât: „Am hotărât să chem pe Titulescu. Ești mulțumit?" — „Sire – i-am răspuns – ai luat o hotărâre mare: contează pe toate puterile și pe tot devotamentul meu." — „Să se termine lucrurile la Paris, și la treabă!"

M-am înapoiat acasă plin de încredere și de iluzii. Mă simțeam întinerit și toate îmi păreau frumoase. Nu bănuiam ce mă așteptа.

În fine a sosit și Titulescu[66], chemat direct de Rege, un prim avertisment dat prietenului Ghiță despre soarta care-l așteptа pe el, și întreg Guvernul lui. La gară – nu mai știu dacă a sosit cu Orient-Expresul sau cu Simplonul, dar știu că a sosit târziu pe la ora 6 1/2-7 seara – la gară îl aștepta Puiu Dumitrescu care l-a dus direct la Palat. Regele l-a reținut la masă și a stat de vorbă cu dânsul și înainte și după masă, târziu. Nu am știut ce au vorbit, căci n-am întrebat, dar am putut lesne să-mi închipui, căci a doua zi dimineața pe la ora 11

[65] Prietenii din copilărie și oameni cu greutate au trebuit să aștepte luni de zile până să primească un răspuns la o cerere de audiență. Unora, ca Nindi Romalo sau Em. Antonescu, profesor universitar, nu le-a răspuns niciodată!

[66] În ziua de 14 martie.

m-am pomenit cu Titulescu la mine[67] strigându-mi de la ușă, înainte chiar de a-mi spune bună ziua: „Mă, dar mult te iubește pe tine Regele, aseară numai de tine mi-a vorbit!" Presupun că Regele nu-i vorbise decât de ideile mele și de programul meu de guvernământ, dar Titulescu în meschinăria lui sufletească, putea admite ca un om să fie în favoare dar nu să aibă idei și program, de aici ușoara transpunere a celor petrecute în ajun între el și Regele. Mai presupun – căci Titulescu nu mi-a spus-o și eu nu l-am întrebat, că Regele propunându-i să pregătească un Guvern, sau mai bine zis să se pregătească să prezideze un Guvern[68] i-a mai cerut să se înțeleagă pentru aceasta cu mine, căci altfel n-aș fi fost prima persoană pe care o vizita, și încă atât de dimineață. Știindu-l susceptibil nu m-am lăudat o clipă cu succesul dobândit prin obținerea chemării lui, iar dânsul a început să-mi vorbească ca și cum această chemare ar fi fost nu numai lucru natural dar încă de mult hotărât. L-am lăsat să-și încure caii, să-mi povestească un ceas cât de grea era situația peste granită, să-mi spună ce sacrificiu ar face primind să conducă un Guvern (murea de poftă!) și a încheiat declarându-mi că singura ușurare pe care o simțea era încrederea în colaborarea noastră. „Mă, de mult vream eu să lucrez cu tine – simt că ne vom înțelege și că vom face treabă bună!" Ceasurile fiind înaintate – pierdusem vremea cu fleacuri – am luat întâlnire pentru a doua zi ca să-i expun în tot amănuntul programul meu. În două ședințe, în zilele de 16 și 17 martie am discutat punct cu punct, Minister cu Minister, tot ce era de făcut. Acordul între noi a fost deplin. Titulescu a primit tot, dar absolut tot programul meu economic și financiar. Vedea și el ca singură soluție pentru normalizarea stărilor noastre un mare împrumut în tranșe anuale, negociat prin S.D.N. Deși socotea că tratativele de la Paris și împrumutul lui Popovici vor îngreuia mult poziția noastră la Geneva, nu credea reușita proiectului nostru imposibilă, dimpotrivă, și spera chiar să bage ultimele împrumuturi, prin conversiune, în planul celui nou, pe tranșe.

Ne-am priceput tot atât de bine și pe terenul politic; ca și mine, Titulescu era convins că numai un Guvern liberat de interesele de partid și de chezășiile de gașcă putea urmări o refacere a țării și să ajungă la un rezultat. Era încântat de formula mea: Guvern în afară de partide, dar nu contra partidelor. Cântam amândoi la

[67] Titulescu se scula de obicei pe la ora 3 sau 4 după-amiază. Prezența lui la mine la acea oră matinală – pentru el – denota deja starea de excitare în care se afla.

[68] Regele, după cum mi-a spus-o cu prilejul Guvernului avortat Prezan și după cum mi-a dovedit-o cu alcătuirea Guvernului Iorga, voia să-și aleagă singur membrii noului Minister.

unison şi „pertractările" noastre ar fi fost duioase dacă nu s-ar fi ivit, la sfârşit, între noi, o neînţelegere profundă. Această neînţelegere s-a ivit cu privire la procedura de constituire a noului Guvern. Ca şi cum tot ce vorbisem n-ar fi fost, Titulescu mi-a declarat că n-ar putea primi sarcina de a face un Guvern (aşa cum îl plănuisem) dacă n-ar fi autorizat să încerce mai întâi (să încerce ca să nu reuşească) formarea unui Guvern de colaborare a tuturor partidelor sau cel puţin a celor două mai însemnate din ele, cel liberal (Duca) şi cel naţional-ţărănesc. „Pricepe, mă, noi ştim ce vrem! Dar trebuie să priceapă şi boii ăia din Occident, că avem nevoie de ei! Sunt de acord cu tine că axa guvernării noastre trebuie să fie refacerea economică. Fără împrumuturi şi investiţii succesive nu putem face însă nimic – şi împrumuturile şi investiţiile nu le putem realiza fără concursul bancherilor de la Londra şi de la Paris şi al economiştilor de la Geneva, care toţi ne vor ajuta numai dacă vor avea încredere în noi. Sunt toţi democraţi, mă, şi nu vor pricepe un Guvern românesc în afară de partide decât dacă li se va face dovada că nu s-a putut constitui unul în înţelegere cu ele. E o formalitate, mă, dar e o formalitate prin care trebuie să trecem, dacă vrei să ajungem la scopul pe care-l urmărim. Vrei să fiu în fruntea Guvernului şi să-mi întoarcă spatele cei de la Geneva, ca unui bănuit de fascism şi de tendinţe dictatoriale?"

Nu colaborasem până atunci mai de aproape cu Titulescu. Fusesem colegi în Ministerul Averescu din 1920-1921, dar cantonaţi fiecare în compartimente deosebite, nu prea avusesem contact unul cu altul. Eu mă ţineam numai de politică, el numai de finanţe – şi în politică el era încă, în vremea aceea, sufixul lui Take. Problemele politice le discutam cu Take nu cu el. Stam acum în faţa lui şi nu mai pricepeam nimic. Mi-a trebuit experienţa din 1931 şi încă alte câteva ca să-mi pot da seama de întortocheatele cotituri ale acestei inteligenţe incontestabile, dar revărsată peste ce trebuie şi peste ce nu trebuie, şi fără adâncime. În discuţiile mele cu Titulescu din martie 1931, am făcut greşeala să-l socotesc drept un individ normal, pe când nu era în realitate decât un caz patologic. Mă găseam încă – din lipsă de cunoştinţă – în starea sufletească în care scrisesem în *Îndreptarea* din ianuarie 1922 articolul[69] intitulat „Nicolae Titulescu".

Nu mai pricepeam nimic fiindcă crezusem că aveam în faţă un om inteligent şi sincer. Din nefericire partenerul meu era numai inteligent – şi încă, nu în politică. Îi expusesem pe îndelete că schimbarea de ritm în politica internă era tot atât de importantă ca noua orientare

[69] Articol de mari elogii, provocat de atitudinea lui Titulescu faţă de Guvernul Averescu, demisionat. Ceea ce eu socotisem însă la dânsul eleganţă morală fusese numai calcul politic.

economică, şi că era cerută de opinia publică şi mai imperios. Lumea nu mai voia să audă de partide şi toată popularitatea cu care fusese primit nu se întemeia decât pe nădejdea că tânărul Rege ne va scăpa de tirania şi de murdăria guvernărilor de gaşcă. Şi când Regele se hotăra în fine să-şi ia răspunderea unui Guvern aşteptat de toată suflarea românească, să-i dăm peste degete şi să ne adresăm, noi, oropsitelor partide? Niciodată! Am căutat să arăt democratului meu viitor colaborator că deşi nu aveam pretenţia să cunosc atmosfera sferelor politice din Apus ca dânsul, aveam şi eu informaţiile mele, şi că după aceste informaţii tot ce ne cerea Occidentul era ordine şi respectarea angajamentelor. Departe de a zgândări originile şi procedura de constituire a unui Guvern de autoritate în România, şi Parisul şi Londra şi chiar Geneva vor fi încântate să aibă a face cu un Guvern care să le garanteze aceste două postulate şi să le mai inspire şi încredere prin persoana şefului său. Comedia pe care acesta şi-o propunea să o joace – prealabil – n-ar fi păcălit pe nimeni în străinătate, dar ar fi descurajat pe cei buni şi încurajat pe cei răi, dincoace de graniţă. Guvernul în afară de partide nu trebuia să fie o formulă de „pis-aller", o formulă de neputinţă, o formulă adoptată fiindcă nu se putea face altfel, ci o formulă de elecţiune, o formulă impusă de Coroană ca cea mai bună. Criza trebuia să fie scurtă, să dureze numai câteva ceasuri şi „Ministerul în afară de partide" să fie imediat constituit, fără consultări politice şi fără negocieri – ca rezultat al unei bine chibzuite hotărâri a Regelui şi ca o măsură de autoritate care să închidă gura partidelor. Numai astfel, Guvernul pe care voiam să-l punem în picioare ar avea autoritatea necesară să înfrângă lăcomia şi neobrăzarea politicienilor. Altfel, dacă Guvernul se va constitui numai după ce şi fiindcă n-am putut să ne înţelegem cu partidele, autoritatea lui va fi diminuată din prima zi cu 50%.

Am dezvoltat toate aceste argumente şi le-am învârtit cum m-am priceput mai bine. Totul a fost în zadar. Aveam a face cu un om înfipt în hotărârea lui; îl vedeam gata să renunţe mai iute la tot decât la plăcerea să pertracteze cu Duca şi cu Maniu. Încăpăţânarea lui, am priceput-o prea târziu, era datorită unui sentiment mai tare decât toate, în acea natură de impotent şi de insuficient glandular, sentimentului de frică. Nu îndrăznea să se certe sau să se strice cu nimeni. Fiecare gest al lui era calculat în vederea câştigării unei prietenii sau unei neutralităţi binevoitoare. Era gata să sacrifice orice ca să dezarmeze un adversar. Cum se întâmplă foarte des la degeneraţii fiziologici la care creierul s-a dezvoltat în dauna celorlalte organe, Titulescu suferea şi suferă de o bolnăvicioasă hipertrofie a personalităţii lui.

Ca Iorga la Iaşi, care după dezastrele din toamna anului 1916 îşi formulase menirea pe acest pământ într-o ecuaţie cu trei termeni, poporul, el şi Regele, tot aşa şi Titulescu îşi fixase rosturile activităţii sale într-o formulă în care Europa, el şi ţara românească se legau în raporturi variabile, după împrejurări. Familiaritatea juca la dânsul un rol însemnat: abia vedea un om de două ori, şi conversaţia curgea „per tu" şi „mă". Aşa izbutise să convingă pe mai toţi în România că era amic intim cu conducătorii tuturor ţărilor Europei, pe care îi tutuia dar care nu-l puteau suferi. De câte ori am auzit, după 1931, când am început şi eu să circul în Europa, fraza: „Oh, ce Titulesco, on lui cede pour qu'il finisse de parler!" În ţară trecea de om mare din cauza influenţei ce i se atribuia în străinătate, iar în străinătate i se făcea credit mult fiindcă toţi îl credeau atotputernic în ţara lui. Un joc periculos, care nu putea să dureze decât cu condiţia să nu încerce nimeni să-l tulbure. De aici pupăturile şi amabilităţile cu toată lumea. Era mort după preşedinţia Consiliului, dar nu voia să compromită o situaţie pe care căuta şi putea să o permanentizeze pentru o vremelnică satisfacţie de amor propriu. Căci atât vedea el în oferta Puterii, pe care Regele i-o făcuse.

Ca să nu supere pe cei din străinătate – prietenii lui erau mai mult printre reprezentanţii curentelor de stânga – inventase gluma cu procedura democratică, şi ca să se poată aranja cu toţi şefii de grupări din ţară, dar mai ales cu Maniu şi cu Duca – sau cel puţin să nu se strice cu ei – băgase colaborarea partidelor, în tot cazul consultarea lor, în lada cu accesorii a democraţiei apusene. Încăpăţânarea lui de a „pertracta" întâi cu partidele şi de a nu rămâne de la început în „tête à tête" cu mine a fost poate motivată şi de o altă frică – la el totul se reduce la un sentiment de frică –, de frica de mine. Da, *de mine*! După câte făcusem ca să-l aduc în fruntea Guvernului! În cursul discuţiilor noastre comisesem o greşeală, o greşeală de care mi-am dat seama cum am făcut-o, dar din nenorocire după ce o făcusem. Greşeală, fiindcă aveam de-a face cu un monoman al persecuţiei, căci altfel „il n'y avait pas de quoi fouetter un chat", vorba francezului. Vorbind despre alegeri – căci convenisem fără nici o dificultate că Camerele naţional-ţărăniste trebuiau dizolvate – Titulescu se întreba în totala lui ignoranţă electorală, dacă vom reuşi să ne facem majorităţile necesare. „Nu te ocupa de asta, a fost răspunsul meu, e treaba mea, alegerile le fac eu şi vom avea majoritate mare."

— „Cum? Alegerile le faci tu? Dar eu nu contez? Pardon, am şi eu pretenţia să-mi aleg oamenii mei!" Înţelesese pe dos. Eu voiam să-l liniştesc, să-i spun că luam asupră-mi bucătăria sau tehnica

alegerilor, şi el pricepuse – sau se făcuse că pricepe – că voiam să-mi constitui majorităţile mele personale. Din acel moment, parcă s-a declanşat ceva şi toată atitudinea lui Titulescu faţă de mine s-a schimbat; a fost o nuanţă, dar o lungă experienţă politică mă învăţase să înregistrez nuanţele. Nu pot să zic că s-a îndepărtat de mine, cel puţin în aparenţă – dar s-a agăţat cu mai multă putere încă de ceilalţi. Toate acestea după firea omului, cu mii de reticenţe.

Asistam la o sabotare mai mult a planurilor mele. Un Guvern de autoritate fără autoritate, era mai rău ca un Guvern de partid, fiindcă înlocuia ceva prost prin ceva tot atât de prost. Cel puţin cu prostia partidelor se obişnuiseră oamenii. Dar omul când se îneacă se agaţă de un pai. Ar fi fost mai cuminte din partea mea să-mi iau pălăria şi să plec, după cum cuminte ar fi fost o lună mai târziu să nu accept formula Iorga, numai din pizmă faţă de Titulescu. Se vede că nu mai eram însă stăpân pe capul şi pe nervii mei. Examinată cu nepărtinire cariera mea politică înfăţişează mai puţine greşeli ca a altora, dar din câte am făcut, cele mai de neiertat s-au înşirat în cele patru săptămâni de la mijlocul lui martie la mijlocul lui aprilie 1931. În cursul evenimentelor care au determinat schimbarea de regim de atunci n-am ştiut să rezist destul şi luând aparenţele drept realităţi m-am mulţumit cu succese personale de amor propriu în loc să urmăresc numai şi numai scopul pentru care pornisem lupta după întronarea Regelui Carol.

Fără să o mai întind, mărturisesc prin urmare greşeala făcută. Am primit „procedura democratică" propusă de Titulescu. Înţelegerea între el şi mine fiind astfel completă (examinasem până şi distribuirea principalelor portofolii), Titulescu s-a dus la Rege să-i comunice rezultatul, iar eu acasă unde mi-am înmormântat frumos într-un dosar pentru veşnicie manifestul şi proiectele pregătite cu o lună înainte, şi cu înfrigurare, pentru Ministerul Prezan. Ministerul Titulescu pe care-l plămădiseşi cu atâta dragoste şi cu atâta încredere se schimbase, încă înainte de a fi constituit, în decepţia Titulescu. Descurajat, am lăsat lucrurile să meargă în voia lor.

Titulescu, odată înţeles cu mine a mai cerut un răgaz ca să poată „pregăti" opinia publică din străinătate (?) în vederea schimbării de regim în România. Voia să ia contact cu Geneva, ca să ştie pe cine şi pe ce putea conta acolo şi dacă era cazul să anunţe eventual poporului din prima zi a Domniei sale, binefacerile ce se pregăteau. Regele, ţinut la curent cu tratativele noastre şi cu succesivele pretenţii ale lui Titulescu, a aprobat tot până şi răgazul cerut pentru constituirea noului Guvern. Titulescu a cerut o lună, cel puţin, pentru tatonările

şi manevrele lui în străinătate; sfârşitul acestui termen căzând însă în sărbătorile Paştelui s-a ales, între aceste sărbători şi 10 Mai, data de 25 aprilie pentru mazilirea lui Mironescu.

Titulescu a mai zbârnâit câteva zile în Bucureşti şi a plecat să se înţeleagă cu Europa. Înainte să plece, am mai bătut o dată palma împreună şi i-am făgăduit că voi veghea, până la înapoierea lui, ca să nu se schimbe programul stabilit pentru transmisia puterii.

Pe când mă munceam să pun la cale cu Titulescu Guvernul visurilor mele, Mihai Popovici la Paris şi nenea Ghiţă Mironescu la Bucureşti, luptau ca nişte lei să realizeze împrumutul pe care-l puseseră la cale. Deşi Regele îmi declarase că împrumutul nu se va face, împrumutul s-a încheiat în condiţiile ştiute. Dobândă scumpă, emisiune joasă, comision însemnat – împrumutul din 1931 a constituit o operaţie oneroasă pentru care Guvernul ar fi putut fi tras la răspundere, dacă vremurile ar fi rămas în ritmul unei relative normalităţi. În criza fără precedent care a urmat, Guvernele ulterioare au fost însă prea mulţumite să-şi găsească pâinea cea de toate zilele în disponibilităţile acestui împrumut şi o largă muşama a fost întinsă până şi asupra afacerilor lăturalnice şi ruşinoase realizate odată cu încheierea lui.

În legătură cu acest împrumut, prezenţa unui Mihai Popovici în fruntea Ministerului de Finanţe merită să ne oprească puţin şi să-i închinăm un paragraf în aceste amintiri. Ea este într-adevăr simbolică şi caracterizează de minune dezechilibrul social datorit răscolirii tuturor straturilor, de după război. Bătrânul Popovici, tatăl, trocar din Braşov îmbogăţit în Bucureşti[70], a făcut copii până la adânci bătrâneţi şi la urmă de tot pe Mihai şi pe Olga[71], aşa încât între fiul lui mai mare Andrei şi aceştia doi era o diferenţă de aproape 50 de ani. Copiii Popovici au fost de două feluri, unii mai deştepţi şi ţicniţi, ca Andrei, Nicolae şi Ştefan – alţii mai proşti, dar potoliţi ca Mihai, Petre, doctorul Mitică şi fetele. Numai Mihai şi Olga s-au înţeles întotdeauna, încolo nu se puteau suferi[72], se bârfeau şi se înjurau care mai de care. Într-o zi, unul din ei, Ştefan, a scos un revolver şi a tras asupra lui Mihai pe care l-a rănit destul de grav[73]; Mihai a scăpat cu viaţă, dar Ştefan crezând că a omorât pe frate-său, s-a sinucis pe loc. Ieşit dintr-o asemenea familie, Mihai a mai avut nenorocul să fie

[70] A fost multă vreme proprietarul şi conducătorul hotelului Bulevard.

[71] Căsătorită întâi cu locotenentul N. Măldărescu din cavalerie, apoi - în timpul războiului la Iaşi - cu Sărăţeanu, fostul Regent.

[72] Andrei, Nicolae şi Ştefan înjurau surugieşte pe Mihai, pe unde apucau. Andrei pretindea că Mihai nu era fiul lui tată-său şi că mumă-sa îl făcuse cu un rândaş.

[73] În... 1935, la Braşov.

copilul ei răsfăţat. Trimis la studii la Viena, cu destule parale ca să impresioneze clientela Rathauskeller-ului şi Vereinelor de portărese şi de K.K. doctori de periferie, Mihai n-a trecut nici un examen, şi-a câştigat porecla de „ewiger Student" şi s-a înapoiat după 10-12 ani de hoinăreală prin cafenelele din Viena, în Bucureşti, tocmai în momentul izbucnirii războiului mondial. Cu ceva parale, cu ceva spoială de Viena, cu rubedenii şi prietenii în cercurile naţionaliste din Ardeal, fără fond şi fără suprafaţă de pierdut, Mihai Popovici era indicat pentru politică, după concepţia românească a meseriei. S-a vârât şi el, mititel de tot, printre luptătorii „Acţiunii Naţionale", şi astfel l-a surprins intrarea noastră în război. L-am pierdut din vedere până la Iaşi, când a venit să-mi ceară o recomandaţie pentru generalul Marcel Olteanu ca să fie primit la Corpul de voluntari ardeleni, la Hârlău (era locotenent în rezervă). Nu l-am mai văzut, iar, – şi nu l-a mai văzut nimeni – până la Bucureşti, după încheierea Armistiţiului, în decembrie 1918. Redevenise civil şi politician, politician ardelean de astă dată. Ca un fir modest de tămâioară se aşezase în buchetul „de martiri ai neamului" pe care Ardealul ni-l trimisese să ne anunţe Unirea cu patria mumă. Inseparabil de Vaida[74] şi de Maniu, din acel moment, cu mult inferior faţă de ei sub toate raporturile dar mai şmecher, Mihai Popovici a ajuns, în ciuda nulităţii trecutului şi prezentului său, ministru al comunicaţiilor în primul Minister Vaida şi apoi ministru de finanţe sub Maniu şi sub Mironescu.

Dacă cariera lui Mihai Popovici s-ar fi mărginit la atât, ea nu s-ar fi deosebit de aceea a atâtor alţi norocoşi ai loteriei ministeriale, şi n-ar fi meritat să ne oprim asupra ei. Dar viaţa şi cariera lui Mihai Popovici sunt atât de reprezentative ale idealurilor României Mari şi Noi, încât ele ar fi trebuit romanţate, pentru încurajarea generaţiilor tinere care se zbat, aratându-le unde se poate ajunge din nimic, cu puţin noroc şi o solidă credinţă democratică. Fiindcă nimeni nu s-a găsit să scrie romanul vieţii fratelui Mihai, rog pe cititorii mei să-mi mai îngăduie câteva rânduri în care voi încerca să încadrez până în cele din urmă, miraculoasa lui carieră.

Deşi lipsit de cultură, şi aproape de inteligenţă, Mihai Popovici nu era mai rău ca alţi ardeleni şi desigur mai cinstit decât aproape toţi. E probabil că cu timpul s-ar fi înecat în banalitatea mediocrităţii sale, fără să încerce să iasă din rând, dacă n-ar fi avut nenorocirea să întâlnească în viaţa lui o putoare de femeie, pe una din cele patru surori Lugoşianu. Aceste patru fete şi un frate (ajuns ministru!) erau copiii unui profesor ardelean instalat la Bucureşti din tinereţe şi căsătorit cu

[74] Vaida, deşi mult mai în vârstă, devenise prin alianţă nepotul lui Mihai Popovici, luând în căsătorie pe fiica surorii mai mari a acestuia, doamna Safrano din Braşov.

o bucureşteancă. Fetele toate erau frumuşele, de o frumuseţe vulgară însă, şi fără nuri, tipul de mahala al „fetiţei de la portiţă" cu muşcata la ureche. Paţachine câteşipatru. Una din ele fleorşcăia cu Maniu, prietenie ilustră mulţumită căreia bărbaţii damelor (câteşipatru erau căsătorite) obţinuseră înaintări şi gheliruri, iar frăţiorul Ionel, atât cât nu se aştepta el nici în vis. Am cunoscut pe Lugoşianu după fuziunea mea şi a lui Iorga cu Partidul Naţional. Maniu, unul din cei doi şefi ai partidului fuzionat, îmi ceruse să obţin învoirea lui Iorga, după ce o luase pe a mea, pentru numirea zisului tânăr în înaltele funcţii de secretar al Comitetului Executiv, cu o leafă de 500 lei pe lună, „fiindcă era un excelent element – zicea Maniu – şi n-avea ce mânca". Înainte de a fi numit la Roma şi de a fi luat pe fata lui Stelian Popeşte, dar după ce trecuse prin Subsecretariatul de la Preşedinţie şi prin Ministerul Industriei (ce ruşine!) „tânărul care n-avea ce mânca" s-a găsit în fruntea multor, multor milioane[75]. Numirea lui la Roma a fost una din porcăriile care nu se pot ierta lui Titulescu. Pe cât erau de frumuşele fetele lui Lugoşianu, pe atât de urât era fratele lor. Un cap de viperă pe un trup îndesat; o năduşeală vâscoasă în loc de faţă şi de mâini. Singura însuşire care-l deosebea de turma trocarilor, era că vorbea bine franţuzeşte, fiindcă îşi făcuse studiile de drept la Paris. Ceea ce nu era cazul surorilor sale, care nu făcuseră studii nicăieri şi care pe franţuzeşte trăgeau un „keşke tü" lipsit de orice farmec.

Lugoşianca lui Mihai era măritată cu un ofiţer. Cum i-a căzut cu tronc, aşa a divorţat-o şi aşa a luat-o de nevastă. Bietul Mihai trecuse de 50 de ani, era cam obosit şi se ruinase aproape. Băiat până atunci cinstit, îşi mâncase cu politica întreaga avere şi sta într-o mansardă la frate-său d-rul Popovici (nas-gât-urechi), unde şi mânca. Dar dama nu înţelegea să împartă cu el o mansardă: damei îi trebuia vilă luxoasă, automobil, blănuri şi scule. Şi bietul Mihai care tocmai ajunsese ministru de finanţe, s-a pus pe lucru.

În 1925 înainte de Minister, Mihai Popovici nu mai avea franc şi a venit la mine să-i girez o poliţă de 50.000 la Banca de Credit[76]. În 1932, după ce fusese ministru de finanţe, fantele Mihai achiziţionase, pentru fericirea Lugoşiancei, o splendidă vilă în parcul Filipescu, o mobilase la Viena, o îmbâcsise cu tablouri şi obiecte de artă, mai cumpărase un automobil Buick, nu se mai îmbrăca decât la Orossen (Place Vendôme, Paris) şi nu mai bea la masă decât

[75] O mărturisire interesantă în această privinţă mi-a făcut-o Ghiţă Crişan (altă carieră ardeleană fenomenală), un „cunoscător" în materie de afaceri, care închiriase o casă împreună cu Logoşianu şi nu putea scoate de la acesta partea lui de chirie. „Auzi domnule – îmi spunea Crişan – zice că n-are parale, şi numai prin mine câte milioane a câştigat."

[76] Pe care am şi plătit-o.

vinuri franţuzeşti[77]. Fără să mai vorbim de sculele, de blănurile şi de mătăsurile doamnei. Şi sunt oameni care să mai spună că împrumutul dezvoltării n-a servit la nimic!

Trecând prin Paris ca ministru de finanţe, în ianuarie 1932, îmi reamintesc o scenă în care mi-a crăpat obrazul de ruşine. Era la Banque de Paris et des Pays-Bas, intrasem în cabinetul lui Finali, un vechi prieten: „Comment va ce bandit de Popovissi?" (aşa îi pronunţau francezii numele). Orişicum era predecesorul meu, şi obrăznicia ovreiului mi-a părut mare. Ar fi trebuit să-l ard, dar venisem să ciupesc ceva pentru Ministerul meu şi m-am mulţumit să surâd. La Ministerul de Finanţe am găsit aceeaşi atmosferă ca la Banca din Paris...

Deşi toată lumea ştia, cu Regele în cap, că s-a înfruptat cu milioane din comisionul împrumutului, că încheiase afacerea chibriturilor (cu faimosul Krueger) şi a drumurilor cu suedezii, fiindcă era pungaş – iar extraordinara convenţie privitoare la creditul ipotecar agricol, fiindcă era prost; deşi toată lumea bănuia că tripotase în afacerea Skoda; deşi a fost aproape dat afară din Ministerul Mironescu în ultimele lui zile, deşi, deşi... totuşi dl. Mihai Popovici a fost numit ministru al justiţiei, în 1932, şi în această calitate şi-a bătut joc de Cameră, de Rege şi de lume prezentând, el, Parlamentului legea pentru controlul averilor! Atât n-a fost destul. Terfelit sub Guvernul Tătărescu şi plesnit pe toate feţele în ancheta Skoda, a scăpat ca prin urechile acului de darea în judecată[78], ca să ajungă prin harul Domnului un fel de victimă şi de „mare senior" al democraţiei integrale. Partidul Naţional-Ţărănesc a încununat cariera acestui mare servitor al zisei democraţii şi prototip al mediocrităţii numindu-l şef al organizaţiilor sale din Ardeal, după sciziunea lui Vaida. O carieră atât de strălucită, şi o strălucire atât de meritată, pare să fie tulburate în momentul când scriu aceste rânduri, prin abuzul unui anumit „magiun" impus sexagenarului de serviciul Lugoşiencei. Deşi căile lui sunt necunoscute, Dumnezeu nu iartă pe nimeni.

Dar până la Dumnezeu sunt oamenii, şi oamenii sunt buni, şi nu numai că nu pedepsesc, dar ajută pe cei răi să-şi realizeze scopurile. Cu toată opunerea Regelui, împins şi ajutat de noi toţi, prostul de Mironescu şi pungaşul de Popovici au izbutit să încheie la Paris aşa-numitul împrumut „de dezvoltare". Mă întreb, dacă cumva am fi izbutit să punem în picioare formula de Guvern Titulescu, ce am mai fi putut face la Geneva, după ce ne robise Parisului Guvernul Mironescu? În momentul tratativelor mele cu Titulescu, împrumutul, care n-a fost semnat decât la 24 martie, nu era încă încheiat aşa

[77] Autentic. Stomacul lui nu mai suporta vinuri româneşti!

[78] Un om cu obraz s-ar fi dat la fund după cele conţinute în raportul Bentoiu asupra lui.

încât eram încă îndreptățiți să credem că nu va fi; în favoarea acestei ipoteze aveam cuvântul Regelui, ceea ce în lumina de mai târziu a lucrurilor era egal cu zero – dar în martie 1931 nu ne arsesem încă destul nici eu, nici Titulescu şi am crezut şi noi ca proştii în ceea ce nu trebuia să credem. Nu trebuia să credem fiindcă la începutul lui martie, prin urmare înainte de întâlnirea mea cu Titulescu şi de discuțiile mele cu el. Regele comisese un act de felonie care ar fi trebuit să ne deschidă ochii.

Îl comisese față de Burilleanu, guvernatorul Băncii Naționale. Pe lângă pacostea crizei economice şi dezastrul prăbuşirii monedei, Institutul nostru de Emisiune a mai avut nenorocul după război, să cadă pe mâinile unor incapabili. Bibicescu a fost ultimul guvernator cu rost, deşi departe să fie un geniu. Dar crescut în şcoala lui Carada, îşi cunoştea meseria şi se indentificase cu interesele instituției pe care o îndruma cu dragoste şi devotament. Numirea lui Oromolu, şmecher de judecătorie de pace, în ianuarie 1922, fusese un act de înaltă fantezie din partea lui Take Ionescu, după cum un alt act de fantezie fusese şi numirea lui Burileanu în 1927, de data asta din partea lui Averescu, împins de Goga. E drept că în comparație cu numirile pe care trebuiau să le facă liberalii în 1934 şi 1935 (Dorel Dumitrescu şi Mitiță Constantinescu!) cele din 1922 şi 1927 încă se înfățişează ca onorabile. Burilleanu era cel puțin un om cinstit şi prezentabil. O barbă ca din poveşti, călcată în fiecare dimineață, îi mânca obrazul până sub ochi şi se întindea până la brâu, peste bogății vestimentare călcate şi ele cu grijă, bogății ce rămâneau neobservate şi neapreciate, luminoasa cascadă a divinei barbe lăsând totul în umbră în jurul ei. Nu se mai contura nici nasul, nici ochii, nu mai lucea nici chelia, iar printre linii şi forme şterse se preciza numai la stânga inimii, pata roşie a unei garoafe, sau a unei decorații exotice, sau a unei picături de sânge pierdută de o porumbiță rănită. Barbă frumoasă a avut şi Cavadia şi Iancu Manu, şi bancherul Kapralik – ca să vorbim numai de contemporanii lui – dar ca Burilleanu nimeni. Era atât de impunătoare, încât sentinelele de la Palat, crezând-o a lui Dumnezeu-Tatăl, îi prezentau armele de câte ori trecea spre Automobil-Club, să prezideze o partidă. În afară de barbă, Burilleanu era neant şi afabilitate. Prea puțin în curent cu operațiile Băncii şi cu îndatoririle slujbei sale, îşi rezervase numai atribuții protocolare şi lăsase celorlalți administratori preocupările inoportune şi hotărârile neplăcute. La masa verde a Consiliului de la Bancă, lua pe nespălatul de Gheorghiu – care sta în fața lui – drept crupier, capul de bălegar al lui Băicoianu şi capetele de lemn ale celorlalți administratori drept ponți şi striga: banco! îndată ce cineva pronunța o cifră. Readus la

simțul realităților, cu toate menajamentele la care avea drept se grăbea să ridice şedința înainte să o fi deschis şi „collega" în dreapta şi „collega" în stânga (întocmai ca la Automobil-Club) se retrăgea ca o fată mare în budoarul său de lucru. Lucrul lui era să primească, mai ales cucoane, să spună „da" cu un zâmbet şi „nu" cu un compliment. Şi fiindcă nu făcea nimic, mai făcea şi politică şi aşa făcând avea dreptate căci politica îl adusese în gras retribuitul său post.

Rămas în Partidul Poporului de dragostea lui Goga („un păhărel, collega?"), după ce încercase să plece odată cu mine, era rău văzut de Averescu care nu-i iertase scurta lui defecțiune, astfel încât toate insistențele lui Goga nu putuseră să-l facă ministru. Ca să scape de Goga care-i amărâse viața şi impresionat poate şi de impunătoarea barbă, generalul a sfârşit prin a face din Burilleanu, care nu ştia să citească un bilanț, îndrumătorul economiei noastre naționale. Recunoscător lui Goga şi înfipt cu toate patru labele în politică, Burilleanu „prinsese" în primăvara anului 1931 două lucruri: întâi, că zilele Guvernului Mironescu erau numărate – al doilea, că Regele nu voia să se încheie împrumutul. Hotărât să-şi apere locul cu dinții[79], prevăzătorul dar naivul guvernator s-a pus în slujba Coroanei şi a viitorului, a întors spatele Guvernului şi n-a ezitat să saboteze împrumutul.

Unii au pretins că Regele a cerut formal lui Burilleanu să ia atitudinea pe care a luat-o. E o afirmare pe care n-am crezut-o niciodată; că Regele va fi dezaprobat împrumutul de la Paris şi în fața lui Burilleanu, se poate şi e chiar probabil: o făcea în fața oricui. Dar să-i fi dat instrucții direct sau, cum s-a spus, prin Goga, nu cred. Şi-mi pare rău că nu pot să cred: un machiavellism, chiar de mahala, ar fi dovedit însuşiri pozitive în firea Regelui pe care am fi fost fericiți să le constatăm, chiar dacă ar fi trebuit să plătim această constatare cu o deziluzie mai mult pe tărâmul moral.

Printre condițiile puse la Paris lui Mihai Popovici, era şi una privitoare la Institutul nostru de Emisiune. Banca Franței (sub ale cărei auspicii se făcuse stabilizarea noastră monetară) cerea anume ca mandatul expertului străin de pe lângă Banca Națională a României, în speță dl. Roger Auboin, să fie prelungit cu doi ani. Banca Națională fiind însă o instituție independentă de Stat[80], cererea Parisului trebuia să fie aprobată de Consiliul Băncii. Au început o serie de „pertractări" între Guvern şi Bancă, pertractări care au pasionat opinia publică prin latura lor politică, şi au dat prilej la comentarii

[79] Tocmai se vorbea de înlocuirea lui.

[80] Una din dogmele Parisului era completa independență a Institutului de Emisiune față de Stat. Presiunea Ministerului de Finanțe asupra Băncii, pe care tocmai Parisul o impunea, era cel puțin o contradicție.

animate în mai toate ziarele şi cercurile parlamentare. Burilleanu împreună cu administratorii liberali ai Băncii, nu voiau să admită cu nici un preţ prelungirea mandatului lui Auboin. Aici nemaifiind chestiune de operaţii bancare ci de politică sadea – Burilleanu a ieşit din adăpostul bărbii sale, a luat atitudine, şi spre marea mirare a tuturor a manifestat o voinţă. Fatală hotărâre pentru el! Lucrurile au mai tărăgănit până la 6 martie când Guvernul Mironescu, într-un neaşteptat spasm de virilitate, a decis să o taie scurt şi să o sfârşească cu opoziţia de la Banca Naţională. Şi evenimentele s-au precipitat ca într-un adevărat scenariu de film, inaugurând în relaţiile dintre Stat şi Bancă proceduri necunoscute până atunci.

Într-un Consiliu ţinut vineri, 6 martie, Banca Naţională a respins definitiv propunerile Băncii Franţei cu privire la menţinerea şi la atribuţiile expertului, şi această hotărâre a fost comunicată prin două scrisori ministrului interimar de la Finanţe (Mironescu) şi d-lui Auboin. Deşi scrisoarea fusese trimisă lui Mironescu la orele 2 p.m. – acesta, seara la ora 9, prezintă guvernatorului un proiect de telegramă prin care se afirma acordul perfect dintre Banca Naţională şi Guvern, telegramă pe care Burilleanu era rugat să o expedieze guvernatorului Băncii Franţei. Textul era vag, vorbea de acord „asupra tuturor chestiunilor ridicate de Banca Franţei", dar fără să arate în ce sens. Burilleanu a refuzat să trimită telegrama şi a redactat şi expediat alta prin care arăta că acordul între Bancă şi Guvern nu putea fi stabilit decât în conformitate cu cele conţinute în cele două scrisori (adică fără prelungirea misiunii expertului) din care una fusese înmânată lui Auboin. În plus, copie după textul telegramei a fost expediat sâmbătă dimineaţa, prin curier, la Paris. Guvernul a interceptat însă telegrama lui Burilleanu, care astfel n-a fost transmisă, şi a informat Banca Franţei prin Zeuceanu (reprezentantul Ministerului de Finanţe la Paris) şi în scris, despre învoirea Băncii Naţionale faţă de propunerile făcute. Un fals în acte publice, în toată frumuseţea lui.

Dar lucrurile nu s-au terminat aici, şi filmul a continuat să se desfăşoare. Încântat de comunicarea Guvernului român, guvernatorul Băncii Franţei felicită prin depeşă[81] pe colegul său de la Bucureşti, pentru hotărârile luate!!! Burilleanu nu se lasă, şi printr-o a doua telegramă, care n-a fost transmisă nici ea, fiind interceptată de Guvern, a răspuns guvernatorului Băncii Franţei că nu cunoaşte textul comunicării d-lui Zeuceanu şi că singurul valabil este acela al telegramei sale, trimisă prin curier în copie la Paris.

[81] Duminică 8 martie; copia telegramei trimisă de Burilleanu sâmbătă nu sosise încă la Paris.

Concluzia: luni 9 martie, prin înalt Decret dl. D. Burilleanu a fost înlocuit în funcţia de guvernator al Băncii Naţionale prin dl. Costică Angelescu, fost subsecretar de Stat la Interne.

Şi Regele?

Majestatea Sa a lăsat să cadă pe Burileanu, fără cea mai mică împotrivire, probabil ca să dea o lecţie netrebnicilor care în caz de divergenţă între dânsul şi Guvernul său, ar mai îndrăzni să se pună de partea Coroanei. Şi să nu se piardă din vedere că Ministerul Mironescu era un Minister condamnat şi în ajunul retragerii sale. Vom mai avea de înregistrat în cursul acestor amintiri multe acte uimitoare de felul acesta menite să sublinieze slăbiciunea Regelui Carol, neputinţa şi eternele lui şovăieli.

E lesne de înţeles că Angelescu-Bulgarul a schimbat într-o singură şedinţă convingerile domnilor de la Banca Naţională, aşa încât mai lăsând unul, mai lăsând altul – intransigent a rămas numai Mihai Popovici cu privire la interesele lui personale – împrumutul s-a încheiat şi totul a fost semnat la Paris în ziua de 24 martie.

Încheierea împrumutului, aşa cum a fost încheiat, apăsa greu asupra programului viitorului Guvern Titulescu. Acesta era însă ocupat la Geneva, la Paris şi la Londra cu democraţia, aşa încât n-am putut avea un schimb de vederi cu dânsul. Simţeam însă că mă îndepărtam din ce în ce de planul meu iniţial. Deja procedura de constituire impusă de Titulescu-democratul lua formulei noastre trei sferturi din autoritatea ce trebuia să-i dea o „prezentare" fără şovăire; încheierea împrumutului Popovici mai compromitea şi posibilităţile de realizare ale programului meu economic bazat pe colaborarea cu Geneva. Marele Minister Titulescu se îndruma din ce în ce pe poteca Guvernelor de duzină, Guvernelor neputincioase şi de compromis.

Şi toate din cauza slăbiciunii unui singur om! Îmi venea să pleznesc de necaz. Cât de bine putea să ne facă Regele Carol, şi cât rău ne-a făcut! Se vede că deşi petrecuse cinci ani în Franţa, nu se pătrunsese de proverbul francez: „la volonte de l'homme est son paradise!"

Cu vlaga şi cu iluziile pierdute pe trei sferturi, am început să privesc cu indiferenţă desfăşurarea evenimentelor. Părintele împrumutului dezvoltării s-a înapoiat de la Paris cu coada între picioare fiindcă tot felul de zvonuri foarte puţin măgulitoare, referitoare la îndelungata sa activitate în capitala Franţei – sosiseră înaintea lui la Bucureşti. Regele l-a primit prost, l-a făcut cu ouă şi cu oţet, şi s-a răzbunat asupra lui de dovada de slăbiciune pe care o dăduse. Dacă n-ar fi căzut Ministerul Mironescu, Popovici ar fi trebuit totuşi să plece. Ceea ce nu l-ar fi tulburat prea mult căci îşi făcuse omul suma.

Căderea Guvernului Mironescu înainte de data fixată • Cauzele demisiei din 5 aprilie • Generalul Amza și contractele Skoda • Intervenția lui Manoilescu (afacerea Dicio - Sân-Martin) • Sosirea lui Titulescu, cu alai • De la Rege vine la mine: programul convenit rămâne în picioare • Titulescu își dă fustele peste cap și 12 zile își bate joc de toată lumea și de Rege • Criza cea de pomină • Cea din urmă palinodie: Titulescu la mine în ziua de 18 aprilie • Îmi înlesnește, după ce ne răfuim o întrevedere cu Regele • Formula Titulescu abandonată • Minister Iorga cu caracter provizoriu • Iorga nebun de bucurie se aruncă în brațele mele, dar chiar din prima zi începe cu provocările.

Succesele internaționale şi mai ales împrumuturile realizate consolidează de obicei Guvernele. Cu Ministerul Mironescu n-a fost însă cazul; zece zile după semnarea împrumutului a fost la pământ. L-a răsturnat Manoilescu în seara zilei de 4 aprilie, cu douăzeci de zile înainte de data convenită între Rege, Titulescu şi mine pentru deschiderea crizei. Manoilescu prezentase Parlamentului o lege pentru ratificarea convenției prin care se cumpăra de către Stat, fabrica de nitrogen de la Dicio – Sân-Martin, cumpărare cerută de Ministerul de Război dar negociată de Manoilescu, – ca ministru al industriei, şi – zice-se – cu mari beneficii pentru el. Cu tot talentul tânărului ministru, şi cu toată înalta ocrotire de care se bucura, Camera i-a respins legea. Nu e locul să mă întind aici asupra acestei afaceri a nitrogenului, fiindcă n-am cunoscut dedesubturile ei, mă mărginesc să notez că a făcut multă vâlvă şi că a fost una din afacerile mari proiectate de regimul național-țărănesc, dar nerealizată. Nerealizată din cauza vrăjmăşiei personale dintre Madgearu şi Manoilescu, şi poate şi din cauza unui scrupul al lui Manoilescu, care cu toate lipsurile lui, era un om cinstit. Că legea n-a fost votată n-a surprins pe nimeni, ceea ce a surprins însă, a fost că Manoilescu şi-a dat demisia a doua zi dimineața – şi încă şi mai mult că Regele a refuzat lui Mironescu completarea Ministerului prin numirea unui

titular în locul devenit vacant. Aşa încât a urmat demisia întregului Cabinet.

Din informațiile sigure pe care le-am putut culege, demisia lui Manoilescu, dacă n-a fost chiar pusă la cale de Rege, a fost dată numai cu aprobarea lui. Manoilescu procedase, de când intrase în Minister cu destulă abilitate. Inteligent deşi foarte superficial, cu un remarcabil dar de expunere, zbârnâise în jurul problemei reducerii datoriilor, punându-şi însuşirile în valoare, într-o luptă inegală cu Madgearu şi cu Mihai Popovici. În mâinile lui Madgearu cifrele deveneau şi mai antipatice pe când Manoilescu le împrumuta farmecul veşnicului său surâs. Calculele lui Popovici nu puteau fi decât tâmpite, aşa încât din acest concurs în trei, Manoilescu s-a ales cu premiul I, deşi lucrarea lui era tot atât de lipsită de seriozitate ca celelalte. Cu toate că proiectele propuse de el în acea materie au rămas literă moartă, omul şi-a făcut astfel o aureolă de economist la adăpostul căreia a putut săvârşi câteva operațiuni fructuoase[82] fără să atragă atenția asupra lui, mai mult decât asupra unui ministru de duzină. Deşi „se vorbea" deja de el, reputația lui nu fusese însă serios zdruncinată până în 1931. Au trebuit toate prostiile şi toate potlogăriile pe care le-a făcut ca guvernator al Băncii Naționale în cursul verii acelui an, ca să se curețe. În momentul demisiei sale din Ministerul Mironescu, era încă „persona gratissima" pe lângă Rege şi se plimba cu panglicuța „Coroanei de Spini" la toate butonierele. După ianuarie, venise de 2-3 ori la mine să-mi propună colaborarea lui politică, să mă asigure de admirația sa pentru programul meu politic şi să-mi afirme că n-avea nici în clin nici în mânecă cu național-țărăniştii, că era exclusiv omul Regelui, care îl impusese în Minister – şi gata să trădeze pe oricine şi să susție pe oricine, după porunca stăpânului său.

În vizita pe care mi-a făcut-o după demisia sa din Minister, Manoilescu nu mi-a spus pe şleau că-i poruncise Vodă să o dea, dar m-a lăsat totuşi să cred aşa ceva; mi-a afirmat însă categoric, că înainte de a o da lui Mironescu, a supus-o aprobării Regelui. Rămâne deci stabilit că răsturnarea Guvernului Mironescu pe ziua de 5 aprilie, dacă n-a fost pusă la cale de Rege, s-a făcut cel puțin cu ştiința şi asentimentul său. Regele convenise însă cu noi, cu Titulescu şi cu mine, să nu provoace criza înainte de 25 aprilie; Titulescu abia începuse pertractările lui cu democrația occidentală şi cine putea şti ce pretenții mai putea să ridice faptul nerespectării angajamentelor

[82] Afacerea cu mina de cărbuni de la Sărmăşel, cea cu iluminatul Clujului, cea cu Societatea Seta, cele cu Banca Bucureşti etc. etc.

luate. Grăbirea răsturnării lui Mironescu m-a mirat şi m-a îngrijorat întrucâtva: îmi era teamă să nu mai coborâm pe planul înclinat pe care alunecam de la iunie 1930 încoace. N-am priceput rostul acestei grabe decât mai târziu, după constituirea Ministerului Iorga, din confidenţele pe care mi le-a făcut generalul Amza, ministrul nostru de război.

Dacă cele confidenţial mărturisite mie de Amza sunt exacte (şi pare că sunt), Regele a grăbit răsturnarea Ministerului Mironescu din cauza afacerii Skoda. Mă ocup mai departe de această scandaloasă afacere şi nu vreau să anticipez aici. Pentru înţelegerea momentului trebuie însă să reamintesc de pe acum că au fost două contracte (şi prin urmare două afaceri) Skoda: unul încheiat în 1930 în valoare de vreo 5 miliarde lei, altul numai proiectat, în valoare de vreo 15 miliarde lei, gata de semnat în martie 1931, dar care n-a fost încheiat tocmai fiindcă a căzut Guvernul. Purtarea Regelui în afacerea Skoda a fost mai presus de orice laudă şi comparaţia cu slăbiciunea sa faţă de alte gheşeftării pune din nou în lumină contradicţiile acestei instabile firi. Regele aflase din cercurile militare înainte ca ceva să se fi ştiut în public, că se făcuseră mari abuzuri cu prilejul comenzilor de armament (în afară de Skoda, au mai fost şi altele la Creusot în Franţa, în Anglia şi în Italia). Mai cu seamă cu comanda de la Skoda. Informatorul lui în această privinţă a fost generalul Amza.

Am întâlnit pentru prima oară pe generalul Ştefănescu-Amza, pe vremea Guvernului Averescu din 1920-1921. Era secretar general la Ministerul de Război şi trecea de şperţar. L-am cunoscut atunci foarte puţin, toată lumea îl considera ca un fel de piază-rea a zăpăcitului de general Răşcanu. După ce l-am văzut mai de aproape, în Ministerul Iorga, mi-am dat seama că era multă pornire împotriva lui. Se prezenta prost, înfăţişarea lui de vagmistru bondoc nu numai că nu atrăgea simpatia, dar provoca chiar antipatia. În armată n-avea prieteni, dar în schimb vrăjmaşi mulţi. În foaia sa calificativă – pe care de altminteri a suprimat-o din dosarul său îndată ce a ajuns ministru – generalul Măldărescu îl încondeiase ca pe un bandit fără ca să provoace totuşi – lucru ciudat – eliminarea lui din armată. Ca ministru de război, cât l-am avut de coleg, am avut impresia că era un bun administrator, şi nimic mai mult. Au trebuit manevrele din 1934 pentru ca generalul Amza să dea toată măsura însuşirilor sale. În aceste manevre, toţi generalii, cu Samsonovici în frunte se coalizaseră ca să-l dea gata. I se încredinţase comandamentul uneia din armate cu o temă de executat inexecutabilă. Atacând dinspre câmpia Tisei, armata lui trebuia să treacă peste apărarea naturală

a munţilor Apuseni, apăraţi încă şi de cealaltă armată comandată de generalul Manu cu concursul întregului Stat Major. Generalul Amza trebuia să treacă, sau mai bine zis trebuia să nu treacă, căci manevrele erau menite să probeze tocmai că nu se putea trece. Generalul Amza a trecut însă ca prin unt şi a aruncat pe generalul Manu, pe generalul Samsonovici şi tot Statul nostru Major în Mureş. Mi s-a spus că Regele a fost atât de încântat, încât fără scandalul cu foaia calificativă[83] l-ar fi înaintat pe loc general de Corp de Armată. Favoare de care Amza s-a bucurat pe lângă Rege, favoare care singură a putut să-l menţină în rândurile active ale armatei, îşi are originea în documentele-memorii pe care generalul, excelent specialist în materie de armament, le-a înaintat Suveranului, în toamna anului 1930 şi în iarna lui 1931, cu privire la contractele Skoda. A fost sincer Amza în învinuirile lui? Chestiunea s-a pus. S-a spus de campania pe care a dus-o – chiar înainte de a fi ministru – împotriva contractelor Skoda că a fost numai o încercare de şantaj, ca să obţie ceva (adică mult) de la celelalte uzine. Cât am stat cu el în Minister, n-am avut această impresie – după cum voi arăta la locul cuvenit – ci mai mult pe aceea că era mânat de o nemărginită ambiţie. Nu avea nici un motiv să alerge după parale cu riscul să-şi rupă gâtul: fiu natural al lui Emanuel Porumbaru (Porumbiţă, ministrul) moştenise toată averea acestuia, era bogat şi n-avea nevoi mari, căci ducea o viaţă cât se poate de simplă. Prin acţiunea lui împotriva Skodei şi skodiştilor cred că Amza a urmărit pe de o parte răzbunări personale împotriva câtorva din colegii săi, pe de altă parte să ajungă, ceea ce s-a şi întâmplat, în capul Ministerului de Război, şi ceea ce nu s-a întâmplat: prim-ministru!

M-am întins cam mult asupra generalului Amza şi a acţiunii sale, fiindcă – puţini au ştiut-o – lui s-a datorat în mare parte schimbarea de regim din primăvara anului 1931. Memoriile lui au fost fără îndoială cauza grăbirii demiterii lui Mironescu. Dată fiind experienţa mea ulterioară, mă întreb dacă fără aceste memorii schimbarea de Guvern ar fi avut loc, chiar mai târziu, şi cu tot angajamentul luat faţă de Titulescu şi de mine. Am trăit de atunci să văd angajamente de felul acesta, ale Majestăţii Sale, pe care le-au mâncat câinii.

Să facem câţiva paşi înapoi. Regele ştia că al doilea contract Skoda, aprobat de Ministerul de Război, aprobat de cel de Finanţe şi aprobat de Consiliul de Miniştri, era gata să fie iscălit. Mai ştia, prin memoriile lui Amza, că contractele erau oneroase, că armamentul

[83] În urma dispariţiei acestei foi, s-a ordonat o anchetă făcută întâi de generalul Gorski, apoi de generalul Olteanu (1933-1934). Ancheta a fost defavorabilă, în concluziile ei, generalului Amza.

comandat nu corespundea cerințelor tehnice și tactice și că totul se ticluise într-o nemaipomenită atmosferă de șperțărie. Afacerea trebuia cu tot prețul oprită. Regele fiind șeful armatei nimic nu era mai ușor pentru dânsul decât să opună propunerilor Guvernului său un *nu* energic. Nimic n-ar fi fost mai ușor dacă Regele ar fi fost un om ca toți oamenii. Dar veleitarul nostru fugea de răspunderi ca de dracu. Cum să-și ia, el, o răspundere precisă, într-o chestiune atât de importantă? Calea ocolită îi apărea cea mai scurtă și iată cum memoriile generalului Amza și prilejul demisiei lui Manoilescu au dus la răsturnarea Guvernului Mironescu, tocmai în clipa în care nenea Ghiță, cu miliardele Parisului în buzunar, se credea mai tare ca oricând. Mironescu n-a cunoscut niciodată cauzele căderii lui. Când, cu prilejul discuției afacerii Skoda în Cameră, în 1934, am făcut o aluzie la adevărata cauză a acestei căderi, n-a vrut să mă creadă – și totuși lucrurile s-au petrecut așa cum le povestesc eu aici.

Îndată după demisia lui Mironescu, Regele a telefonat lui Titulescu să vină numaidecât la București. La prima lui chemare numai eu și câțiva inițiați, foarte puțini la număr, doi-trei prieteni ai fiecăruia din noi doi și confidenții Regelui – am fost în curent cu rostul ei. De astă dată, toată lumea știa că Titulescu era chemat să formeze Ministerul. Jurnalele erau pline numai de dânsul. Fiecare gest, fiecare cuvânt și fiecare intenție – bănuită sau ghicită – a viitorului prim-ministru da loc la nesfârșite comentarii. Gazetarii l-au luat în primire de la graniță, cu toată indiscreția lor profesională. Titulescu, care n-a știut niciodată să reziste unui ziarist, și care în politică își reamintește rareori că discreția este o calitate esențială, a început să vorbească de la Timișoara, ca șef de Guvern în plin exercițiu al funcțiunilor sale, și să spună prostii. Între altele că va obliga pe toți românii să mănânce mămăligă cu ceapă, dând astfel în materie de „economii" o dovadă de altruism care a fost apreciată la justa ei valoare.

Sosit cu Simplonul, pe la amiază, în ziua de joi, 9 aprilie, Titulescu, așteptat și de data asta la gară de Puiu Dumitrescu (dar și de droaia de paraziți care mișună în jurul „Puterii"), a fost și de data asta dus direct la Palat unde a luat dejunul cu Regele și a stat de vorbă cu el până după orele 3. De la Palat a venit direct la mine și a intrat în biroul meu urlând că-i sabotăm cu toții Guvernul, că n-a avut timp să se înțeleagă cu nimeni în străinătate, că nu trebuia făcută schimbarea de Guvern înainte de 25 aprilie. „Ești un dobitoc – i-am răspuns fără nici o emoție – de ce mă apuci pe mine, înjură-te cu Regele, dacă ai poftă, el a trântit pe Mironescu, nu eu!" Efectul a fost

cel așteptat: s-a aruncat în brațele mele, m-a pupat (oribilă senzație), s-a așezat și a început să vorbească serios:

„Am vorbit cu Vodă, nimic nu s-a schimbat în planul nostru. Era mai bine să mai fi întârziat ceva, puteam pregăti mai bine terenul în străinătate..."

Eu: „Ba s-a schimbat ceva, s-a încheiat împrumutul la Paris, în deplorabile condiții!"

El: „Da, mă. O pacoste, dar ai să vezi, cred că vom putea aranja și chestiunea asta. Nu s-a schimbat nimic însă în planul nostru. Rămânem la formula noastră. Ce e azi? Joi? Iată: azi, mâine și sâmbătă „pertractez" cu partidele – e mult trei zile, mă – și duminică dimineața sunt la tine, și duminică seara depunem jurământul. Ne-am înțeles?"

Eu: „Fie, dar duminică cel mai târziu; cu cât vom întârzia, cu atât vom diminua autoritatea noului Guvern."

După ce m-a asigurat încă o dată că va fi duminică dimineață la mine, a început să facă pe caraghiosul, întrebându-mă ce se face planul nostru dacă partidele vor accepta propunerile lui. Eram deja atât de dezgustat de formula noastră – care nu mai era a mea și devenise a lui – încât i-am răspuns cu indiferență: „Vei face un strălucit Guvern cu vrednicele noastre partide!" Titulescu s-a uitat lung la mine și apucându-mă de genunche (stăteam unul lângă altul pe o canapea) i-a dat din nou drumul: „Ce spui prostii, mă? Mai întâi, eu nu fac colaborare decât cu toate partidele, Guvern național, mă, pricepi tu? Cu toate; dacă unul nu primește, nu fac cu celelalte. Și crezi tu că o să primească toți? O să se bată ca orbeții pe portofolii! Și știi tu pe ce portofolii? Ministerele de Externe, de Interne, de Finanțe și al Războiului le opresc pentru mine – adică pentru noi – să-și împartă restul, cum vor voi! Și încă una: nu admit nici un amestec al partidelor în directivele politicii externe, în îndrumările economice și în măsurile de securitate internă! Mă, vezi tu pe Duca primind condițiile astea? Dar pe Maniu? N-au să le primească nici măcar partidele mici! Ha, ha, ha..."

Mă uitam la el și mă întrebam dacă e întreg sau treaz? „Iubite, amice – i-am răspuns – dacă acestea sunt condițiile pe care vrei să le pui, nu văd de ce am mai aștepta până duminică: până mâine seară te vor fi dat pe rând afară, cu un picior în cur, toți șefii de partide. Putem face mâine seară Guvernul nostru." Titulescu m-a asigurat că nu cunoșteam democrația (?), că mie-mi spusese lucrurile pe șleau, dar cu șefii de partide va duce lucrurile mai de departe, că partidele erau numeroase și că trei zile nu era mult.

Şi ultimele lui cuvinte au fost: „Mă, eu la tine nu mai calc până duminică, să nu zică lumea că am fost înţeleşi dinainte să ne batem joc de partide. Dacă oi avea ceva să-ţi comunic, trimit eu pe cineva. Fii discret şi tu. A dimanche mon cher, et pense à tout ce que nous aurons à faire. C'est lourd! C'est lourd!" M-a pupat încă o dată şi m-a părăsit.

Cele două zile care au urmat au fost pentru mine zile cât se poate de neplăcute. Ziarele erau pline de „pertractările" d-lui Titulescu cu dl. Maniu, cu dl. Duca, cu dl. dr. Lupu, cu dl. mareşal Averescu, cu dl. George Brătianu şi prietenii mei veneau toţi să mă piseze, să-mi ceară explicaţii sau să-mi aducă informaţii – cu un cuvânt să mă plictisească cu decepţia lor. Oamenii ştiau că fusese vorba să formez eu Guvernul cu Titulescu, şi văzând pe acesta în negocieri cu toată lumea afară de mine, nu mai pricepeau nimic. Şi după ce vorbeau cu mine pricepeau încă mai puţin, fiindcă eu nu le puteam spune nimic, „trebuia să fiu discret".

Zilele de vineri şi sâmbătă au fost pentru mine neplăcute, dar lipsite de orice emoţie. Toate bănuielile erau permise asupra colaborării mele cu Titulescu, afară de una singură: că-şi va bate joc de mine. Ipoteza că el sau Regele şi-ar fi schimbat planurile faţă de mine, ar fi cerut şi o schimbare a bateriilor şi n-ar fi îngăduit nici vizita lui Titulescu direct de la Palat, nici atitudinea lui, nici confidenţele lui. Puteam să mă aştept la tot de la Titulescu, mai târziu, dar pentru moment o trădare era atât de exclusă încât nu m-am gândit nici o clipă la posibilitatea ei. Nu mă împăcăm cu procedura de constituire şi cu atmosfera începutului guvernării noastre, şi atâta tot.

A sosit în fine şi ziua de duminică. De la Titulescu nu mai primisem nici un semn de viaţă, de joi, conform programului. Aflasem numai pe cale indirectă că toate convorbirile lui cu şefii de partide dăduseră rezultate negative. După cum fusese prevăzut. Ordinea de bătaie prevedea pentru duminică dimineaţa vizita lui Titulescu pentru alcătuirea definitivă a Ministerului. Mă pregătisem de luptă: el vrea să iau Finanţele, eu socoteam că Finanţele, în programul nostru nu puteau fi despărţite de Externe şi voiam să le ia el, ca interimar, iar eu Internele. Eram hotărât să nu cedez pe acest punct, cu atât mai mult cu cât realizarea programului meu financiar îmi părea din ce în ce mai problematică.

Ordinea noastră de bătaie prevedea pentru duminică dimineaţa vizita lui Titulescu, însă în locul lui Titulescu mi-a venit o veste, o veste adusă de toate ziarele de dimineaţă. Faţă de eşecul tentativelor sale dl. Titulescu ceruse Regelui convocarea tuturor şefilor de partide

la Palat, pentru a fi puşi în faţa Suveranului, care să facă o încercare de mediaţie. Regele încuviinţase cererea, şi convocarea şefilor fusese făcută pentru a doua zi, luni.

Şi astfel a început săptămâna cea de pomină, fără precedent în analele politicii române şi din fericire şi fără urmare, căci aşa ceva nu s-a mai întâmplat cu prilejul numeroaselor crize ministeriale ulterioare. Timp de o săptămână un nebun a răscolit Bucureştiul şi ţara, a urlat, s-a bocit, a leşinat – a sucit şi a răsucit oamenii şi partidele – şi-a bătut joc de prieteni, de adversari, de Rege şi de el însuşi – şi nimeni, el mai puţin decât toţi, n-a ştiut ce scop a urmărit şi pentru ce a trădat şi pentru ce a căutat să înşele pe cine a putut.

Vorba românului: unde dai şi unde crapă. Aşa cum fusese pregătită schimbarea de Guvern, criza trebuia să fie scurtă; schimbul de vederi cu partidele nu putea fi lung, date fiind propunerile pe care Titulescu era hotărât să le facă. Scurtă şi în tot cazul lipsită de peripeţii emoţionante, de luptă şi de intrigărie. Terenul fusese aplanat cu grijă. Şi iată că în loc de liniştita şi normala succesiune a evenimentelor, capriciul unui zănatec a dezlănţuit furtuna. Timp de aproape opt zile, Bucureştiul a fost un adevărat balamuc în care oamenii nu se mai pricepeau unii pe alţii. Ca să nu fiu bănuit că pun câtuşi de puţină patimă, voi reproduce aici câteva rânduri dintr-un ziar ale cărui legături cu Titulescu sunt de notorietate publică. Iată ce scria *Adevărul*, după sfârşitul crizei, a doua zi după constituirea Ministerului Iorga.

„După această criză[84] – poate cea mai lungă şi în orice caz cea mai istovitoare din câte a trăit politica românească – după atâtea emoţii, după atâtea surprize, după schimbări fundamentale de la oră la oră şi de la sfert de ceas la sfert de ceas, – după atâtea peripeţii senzaţionale şi după atâtea episoade de cinema – cei mai fericiţi sunt reporterii politici.

De mult nu s-a mai utilizat atâta energie, de mult nu s-a cheltuit atâta timp pentru a urmări în fiecare clipă unde se află dl. Titulescu, de ce a plecat dl. Duca de acasă, când s-a întâlnit dl. dr. Lupu cu dl. Gh. Brătianu şi alte detalii menite să sature pofta de a şti a marii mulţimi.

Iar cititorul, care străbătea într-o clipă, la un colţ de stradă, o ediţie specială, – nici nu bănuia toată truda care sta ascunsă în cele câteva rânduri ale «specialei»"...

Aceeaşi foaie a mai publicat şi următoarea constatare: „Ciudat este însă că – după atâtea tentative – dl. N. Titulescu n-a ajuns la

[84] *Adevărul* din 21 aprilie 1931.

o înjghebare de Minister, – pe când d-nii Iorga şi Argetoianu au realizat-o în mai puţin de două ore".

Această constatare a dovedit nu numai bun-simţ din partea *Adevărului* dar şi că prietenii lui Titulescu şi-au dat seama că acesta urmărise, timp de zece zile, cai verzi pe pereţi.

Nu numai că Titulescu n-a venit la mine, după cum fusese convenit, în acea zi de duminică, dar n-a venit nici luni, nici marţi, nici zilele următoare. N-a venit, nu mi-a telefonat, n-a avut nici elementara politeţe să-mi trimită pe unul din numeroşii săi sclavi să-l scuze, sau lăsând scuzele la o parte, cel puţin să mă previe că nu mai putea sau nu mai vrea să ţie seamă de înţelegerile noastre. S-a purtat ca o lichea ordinară, o spun apăsat, oricât de dură ar fi asemenea calificare. Nu l-am mai văzut, n-am mai auzit de dânsul până în ziua de sâmbătă 18 aprilie, când a avut neruşinarea să afirme, în biroul meu, că nici o clipă, în cursul agitatei săptămâni nu se gândise să renunţe la „colaborarea" mea.

Fiindcă în cursul acestor memorabile pertractări ziua de sâmbătă 18 aprilie a fost „ziua mea" şi fiindcă în acea zi am izbutit knock-out din cariera mea politică, voi expune cu amănuntul în aceste *Amintiri* tot ce s-a întâmplat atunci. Cum însă n-am fost amestecat întru nimic în negocierile pe care Titulescu le-a dus fără ştirea mea, toată săptămâna, de duminică până sâmbătă, mă voi mulţumi – ca să nu pierd firul povestirii mele – să însăilez, rezumându-le, cele ce s-au întâmplat în acest răstimp. Să sperăm că afară de Maniu, care e certat cu *Scrisul Românesc*, ceilalţi parteneri ai d-lui Titulescu îşi vor fi notat pe lângă impresiile lor şi amănuntele pertractărilor pe care le-au dus cu emasculata Excelenţă şi că generaţiile viitoare nu vor fi lipsite de acest savuros capitol al istoriei zbuciumatelor noastre vremuri.

Mi s-a spus – căci repet, toată partea aceasta a negocierilor am cunoscut-o numai din a doua mână – mi s-a spus că Titulescu sprijinise negocierile sale cu partidele de următorul program în cinci puncte înmânat în scris fiecărui şef[85]:

1. Alcătuirea unui Guvern de uniune naţională, în care fiecare şef de partid să intre ca bun român şi fără preocupări de partid.

2. Aplicarea strictă a programului financiar al d-lui. Ch. Rist. Comprimarea bugetului şi asigurarea echilibrului bugetar prin diferite măsuri, între care şi modificarea unora din legile existente.

3. Crearea unor noi venituri. Un plan economic de refacere cu concursul Societăţii Naţiunilor.

[85] Publicat şi de doctorul Lupu în *Adevărul* din 19 aprilie 1931.

4. Reorganizarea producţiei agricole prin aplicarea metodelor de mare cultură la mică proprietate[86].

5. Ridicarea principiului de autoritate de Stat prin înlocuirea funcţionarilor incapabili sau abuzivi. Moralitatea publică prin revizuirea averilor funcţionarilor.

În afară de aceste puncte de bază, supuse tuturor partidelor, viitorul prim-ministru tratase „verbal" cu şefii fiecărei grupări, după rang şi importanţă, chestiunile mai delicate privitoare la împărţirea portofoliilor, la alcătuirea listei de candidaţi în alegeri etc. Oferise astfel un număr egal de portofolii celor două mari partide (Naţional-Liberal şi Naţional-Ţărănesc[87] iar pentru partidele mici, câte un loc fără portofoliu, pentru fiecare şef. Camera şi Senatul urmând să fie dizolvate, Titulescu cerea partidelor să pună toate – câte ar fi intrat în Guvern – o sigură listă de candidaţi, fiecare grupare cu un coeficient de locuri ce rămânea de stabilit (!?), rezervându-şi şi el, Titulescu, vreo 70 de locuri în ambele Adunări.

Prin urmare de la primul pas al negocierilor sale, amicul meu Titulescu se îndepărtase de la programul nostru de guvernământ şi schimbase cu totul condiţiile convenite între noi, pentru alcătuirea Ministerului! Această călcare a angajamentelor noastre îmi era însă cu totul necunoscută în ziua de duminică, în care după înţelegerile noastre trebuia sa ia sfârşit criza, şi abaterile de la planul nostru nu le-am aflat decât zilele următoare în parte, şi după sfârşitul crizei în totalitatea lor. Împotriva aparenţelor, nu putem da cu piciorul unui eşafodaj atât de greu ridicat şi nu puteam nici presupune atâta făţărnicie faţă de mine care mă apropiasem de dânsul cu toată lealitatea şi care mă străduisem atât ca să-l aduc în situaţia în care se afla. Am crezut în acea duminică că joacă teatru, că vrea să dovedească dincolo de limitele necesare imposibilitatea unei colaborări cu partidele, că în acest scop născocise şi o ultimă scenă în prezenţa Regelui, ca să poată demonstra democraţiilor apusene că epuizase toate instanţele de înţelegere, până la cea mai înaltă. Şi-mi explicam faptul că nu venise sau nu trimisese să mă prevină, în frica lui să dea ochi cu mine până nu-şi terminase formele, căci ştia bine că nu puteam aproba nici amânarea rezolvării crizei, nici scena care urma să se petreacă a doua zi la Palat şi care nu putea să aibă drept rezultat decât să micşoreze şi mai mult autoritatea Guvernului în afară de partide la care trebuia să ajungem. Deşi foarte plictisit, nu

[86] Acest punct şi „planul economic" de la punctul 3, atât de vag definit era tot ce dl. Titulescu păstrase din planul meu.

[87] Şefii acestor două partide ar fi intrat şi ei în Guvern fără portofoliu, iar pentru partidele mici câte un loc fără portofoliu.

m-am mişcat toată ziua de duminică, în aşteptarea evenimentelor.

După cum era de aşteptat, conferinţa şefilor de partide, prezidată de Rege n-a schimbat întru nimic situaţia din ajun. Fiecare domn şef s-a declarat – ca de la început – gata să primească în principiu formarea unui Guvern naţional sub preşedinţia lui Titulescu, dar fiecare trecând de la principiu la aplicare, a pus atâtea condiţii în numele partidului său, a făcut atâtea rezerve asupra programului, asupra tacticii politice şi electorale, asupra împărţirii portofoliilor (ei ziceau: răspunderilor!) încât criza departe să se descurce prin acest apel suprem al Suveranului s-a încurcat şi mai mult. Deja tonul patetic, raportat de ziare, prin care Regele şi Titulescu s-au străduit să obţină „uniunea sacră" m-a mirat; nu mai era ritmul unei simple formalităţi de procedură – al unei glume de prost gust, ca să zic aşa, înaintea actului serios şi dinainte hotărât ce urma să fie îndeplinit. Când am aflat însă că se hotărâse şi o a doua întrunire pentru marţi, în care Regele va sili pe reprezentanţii partidelor să cadă de acord, mi s-au deschis în fine ochii.

Nu mai încăpea nici o îndoială: fusesem trădat.

De Titulescu fără doar şi poate, şi rămânea să mă socotesc cu el! Dar de Rege? Nu trecusem încă prin tristele experienţe de mai târziu, ştiam pe Rege atât de identificat cu programul şi cu ideile mele încât nu-mi puteam închipui că tot ce fusese, fusese numai o comedie. Îmi dam seama că poziţia lui e grea, îl trădase şi pe el Titulescu. Şi-mi mai aduceam aminte că i-l băgasem eu pe gât. Fără de zelul lui Titulescu pentru alcătuirea unui Guvern naţional, fără de neaşteptatele lui străduinţe pentru a ajunge la o înţelegere cu partidele – împotriva tuturor angajamentelor luate – ar fi trebuit Regelui o voinţă, pe care n-o avea, pentru a nu urma pe primul său ministru desemnat pe calea pe care o apucase, şi pentru a face singur faţă coaliţiei tuturor politicienilor cu Titulescu în frunte. Sfârşitul crizei a dovedit că raţionamentul meu era exact: Regele se afla într-un impas şi trebuia ajutat. Fără să mă încurc în recriminări, fără să-mi pierd cumpătul, mi-am făcut repede planul de bătaie. Căci a fost o adevărată bătălie care s-a angajat în acel moment între mine şi Titulescu. Am văzut roşu, şi lăsând la o parte şi program de refacere, şi Genevă, şi frumoasele planuri de guvernare inteligentă, mi-am dat seama că înainte de toate trebuia să dau de pământ cu mizerabilul care-şi bătea joc de mine. Nu era în joc numai prestigiul meu politic, era în joc în acel moment şi în această ţară întreaga ideologie pe care se baza refacerea morală şi materială a neamului nostru. Am câştigat prima manşă şi am răpus pe Titulescu; din nefericire pentru

refacerea ţării am pierdut pe a doua, căci m-a trădat mai târziu şi Regele şi contra lui nu am mai putut nimic.

Titulescu rupsese toate legăturile cu mine, – mi-a fost prin urmare foarte uşor să intru imediat în luptă. Planul meu era simplu, dar nu era uşor de executat. Trebuia să împiedic orice formaţiune de Guvern prezidată de Titulescu; dată fiind situaţia, îndată ce acesta îşi va fi depus mandatul, Regele nu putea să facă apel decât la mine, fie încredinţându-mi formarea Guvernului, fie cerându-mi să-i găsesc o nouă formulă – după cum va avea sau nu curajul să înfrunte hula partidelor, încurajate acum la luptă prin stupida tactică a lui Titulescu.

A doua şedinţă la Palat (marţi 14 aprilie) fusese mai furtunoasă ca cea dintâi dar cu rezultate şi mai negative. Averescu declarase categoric că numai un Guvern omogen putea face faţă situaţiei şi că nu vedea (cu drept cuvânt) care va fi programul pe care un „ghiveci" de grupări politice, fiecare cu crezul şi interesele lui, îl va putea aduce la îndeplinire. Iorga, care nu participase la primul consiliu, a avut o violentă ieşire împotriva partidelor, a declarat că nu intră în nici o combinaţie şi a plecat la Văleni. Numai partidele cele mari, liberalii şi naţional-ţărăniştii, dându-şi seama că Titulescu nu va putea reuşi în străduinţele lui, s-au arătat mai acomodante, ca să fie pe placul Regelui, deşi naţional-ţărăniştii persistau să se opună dizolvării Parlamentului, iar liberalii nu renunţau la anumite sancţiuni împotriva prevaricatorilor naţional-ţarănişti şi la imediata abrogare a anumitor legi votate de ultimul Guvern (regiile autonome, organizarea administrativă etc.). Liberalii, care nu se aşteptau să „fie luaţi în consideraţie" atât de repede de Regele Carol, erau mai sfioşi în pretenţiile lor, pe când naţional-ţărăniştii, sprijiniţi pe baza lor parlamentară, se arătaseră şi intransigenţi şi obraznici.

Până după şedinţele de la Palat, Titulescu se ocupase mai mult cu „capacitarea" partidelor mari. Pentru a împiedica formarea Guvernului naţional nu aveam însă nici o acţiune asupra acestora şi nici n-am încercat ceva în direcţia lor. Obiectivele mele au fost pe de o parte Regele, pe de alta partidele mici. Cu Regele chestiunea era mai delicată fiindcă nu puteam interveni direct. Avusesem o înţelegere pe care, faţă de el cel puţin, trebuia să o consider încă în picioare cât timp nu se alcătuise alt Guvern. Nu voiam să-i dau prilejul să-mi spună că nu se mai putea ţine de cuvânt. Eram hotărât să nu dau ochi cu dânsul, decât dacă mă va chema, şi trebuia să manevrez ca să mă cheme în momentul psihologic în care aş fi fost în măsură să stăpânesc situaţia. Până atunci urma să mă mărginesc să trag sforile din culise.

Mărturisesc că în această luptă inegală am uzat de toate armele care mi-au căzut sub mână. Pe când vedetele partidelor discutau la Palat, a venit Manoilescu la mine să-mi propună o alianță politică. Murea de frică să nu rămână de căruță cu toată protecția Regelui. Știa bine că dacă Titulescu izbutea să facă un Guvern național, toate locurile ar fi fost ocupate în Minister de reprezentanții partidelor și ar fi fost greu să se mai găsească un portofoliu și pentru el. Pe de altă parte, intim al Regelui și mai ales al anturajului acestuia, Manoilescu era în curent cu trecerea pe care o aveam atunci la Suveran, și își da seama că dacă cineva ar putea să descurce lucrurile pe care le încurca Titulescu, acel cineva eram eu. Așa se explică apropierea lui de mine. Trecând peste toate decepțiile pe care mi le dase, înfrângând toate sentimentele pe care mi le inspira, l-am primit încă o dată în rândul colaboratorilor mei (vremelnică prietenie!) fiindcă nu-mi era deloc indiferent să am un pion mai mult la Palat. Prin el, prin Nae Ionescu și prin Aristide Blank – care la rândul lor mobilizau pe Puiu Dumitrescu cu toată banda lui – am putut întreține în jurul Regelui atmosfera prielnică planurilor mele. Stăpânirea Regelui era desigur preocuparea mea cea mai de căpetenie și ștafetele circulau aproape încontinuu între mine și complicii mei, dar nu era tot; mai trebuiau create și prilejurile care să permită Suveranului să scape din mrejele lui Titulescu. Formulele acestuia trebuiau torpilate pe rând.

În cursul crizei, Titulescu a spus într-o zi doctorului Lupu că va fi o adevărată cascadă de Guverne Titulescu până să se alcătuiască cel din urmă și bun. O neprețuită dovadă de zăpăceală care domnea în capul *invertebratului*. Cu toată diversitatea formulelor cu care jongla și pe care le adopta și le abandona succesiv, până joi dimineața nu renunțase la formarea unui Guvern care să cuprindă toate partidele. Cât timp negocierile erau duse pe această bază o acțiune asupra așa-ziselor partide mici era cât se poate de eficace. Partidele mici erau trei: al doctorului Lupu, al lui Gheorghe Brătianu și al lui Averescu devenit și el din mare mic. Cu Gh. Brătianu mă găseam în termeni excelenți, cu doctorul Lupu în termeni buni, iar cu Averescu nu aveam nici un contact. Din fericire, mareșalul dăduse depline puteri lui Goga ca să trateze cu Titulescu. După conversația de la Bellinzona, mareșalul Averescu se socotise legat cu Prințul Carol și faptul că Regele nu-l chemase să constituie Guvernul după încoronarea lui, și că însărcinase pe Titulescu cu formarea unuia național, îl jignise adânc. Din primul moment, de la prima întrevedere cu Titulescu, se declarase împotriva unui asemenea Guvern și nu voise să intre în negocieri asupra alcătuirii lui. Voind însă să menajeze, ca în

toată cariera lui, și capra și varza și să-și satisfacă partizanii lihniți după putere, delegase pe Goga să trateze în locul său. În întrevederi succesive am putut convinge pe cei trei reprezentanți ai partidelor mici să fie solidari între ei și să nu intre într-un Guvern național decât pe picior de egalitate cu celelalte partide (cele mari). Le-am demonstrat că aveau situația în mână și le-am arătat că un insucces al tratativelor lui Titulescu nu putea duce decât la moara lor; un Guvern național-țărănist nu mai era posibil, fiindcă nu l-ar mai fi tolerat opinia publică, și fiindcă criza odată izbucnită trebuia terminată cu altceva decât ce fusese – iar un Guvern liberal era și mai puțin probabil fiindcă nu-l vrea Regele. Nu mai rămânea decât formula coaliției partidelor mici, cu sau fără Titulescu. M-au crezut. Tactica mea a convenit de minune și lui Lupu și lui Brătianu. Un Guvern alcătuit numai din micile partide le convenea nu numai pentru mulțumirea momentului dar și pentru planurile de viitor ale fiecăruia. Goga își da seama că Averescu n-ar fi intrat personal într-un asemenea Guvern și că l-ar fi desemnat pe el, netezindu-i astfel calea spre șefia partidului. Gheorghe Brătianu socotea cu dreptate că el fiind la Guvern și Duca în opoziție, cea mai mare parte a liberalilor ar trece de la Duca la dânsul, consolidându-i astfel situația lui personală față de masele liberale. Doctorul Lupu în fine conta și el pe o considerabilă sporire a partizanilor săi în dauna grupării Maniu-Mihalache, căci țărăniștii se obișnuiseră grozav cu avantajele Guvernării. Și astfel, în câteva clipe s-a constituit Mica înțelegere a celor trei partide, Mica înțelegere care a fost pusă la probă îndată după înființarea ei, căci ziua de miercuri a fost ziua micilor partide.

După neizbânda conferințelor de la Palat, Titulescu a lăsat o zi în voia Domnului pe cei mari și s-a ocupat mai de aproape de cei mici, pe care îi nesocotise mai mult sau mai puțin până atunci. Era însă prea târziu, căci Mica înțelegere a partidelor avusese răgazul să se constituie și să fie în măsură să dovedească o dată mai mult că buturuga mică poate răsturna carul mare.

Toată ziua de miercuri, Titulescu a alergat de la Lupu la Goga și de la Goga la Brătianu. De la unul la altul alergau însă și oamenii mei, mai ales la Brătianu și Goga. A fost pentru mine o zi de emoții. Dezlegarea crizei înseși pusă în mâinile micilor partide fusese o glumă pe care mi-o îngăduisem fiindcă în toiul luptei omul nu-și alege mijloacele; în mâinile lor era însă desigur deznodământul nechibzuitelor elucubrații pe care Titulescu încerca să le pună la cale. Fără partidele mici formula Guvernului național cădea; nu-i mai rămânea lui încurcă-lume decât soluția unui Cabinet de

coaliție a celor două partide mari, și pentru realizarea unui asemenea Guvern eram fără griji – știam bine că niciodată liberalii nu se vor înțelege cu țărăniștii și viceversa. în rezistența micilor partide sau în capitularea lor se concretiza prin urmare succesul sau insuccesul lui Titulescu, cu rezerva, bineînțeles, a unei înțelegeri ulterioare cu partidele mari. Titulescu a înțeles așa de bine acest lucru – e chiar singurul lucru pe care l-a înțeles încât a făcut tot ce a putut pentru a convinge pe Gh. Brătianu, pe Goga și pe Lupu, uzând în cele din urmă până și de autoritatea Regelui ca să-și atingă scopul. Lucru nemaipomenit, cei trei oameni au fost duși la Palat, noaptea târziu, și Regele nesocotindu-și rolul constituțional de arbitru suprem, s-a transformat în agent politic și i-a pus pe câteșitrei la o adevărată tortură morală. Dârzenia lui Gheorghe Brătianu n-a putut fi însă învinsă. Asupra lui s-au exercitat cele mai mari presiuni; timp de două ore a fost trecut din mâinile Regelui în ale lui Titulescu și din ale lui Titulescu în ale Regelui. Nimic n-a putut însă să-l înduplece. Și fiindcă Brătianu n-a cedat, n-au cedat de rușine nici Goga, nici Lupu. La ora 3 dimineața, formula Guvernului național era în fine la pământ.

Diversele formule de Guvern național – cu și fără dizolvare, cu și fără portofolii pentru șefii de partide, cu și fără adaos de tehnicieni – fiind reintegrate în sertarul utopiilor de unde n-ar fi trebuit să fi fost scoase, „cascada Guvernelor Titulescu" nu s-a oprit totuși. Joi dimineața mi s-a adus vestea că un Minister de coaliție a celor două mari partide era gata, eventual și – colac peste pupăză – cu colaborarea lui Iorga. Maniu și Duca consimțiseră în principiu. Nu mai rămâneau decât amănuntele de stabilit. Vestea mi-a fost adusă înainte de a mă pune la masă; am mâncat fără griji și cu poftă. În realitate și Maniu și Duca erau ferm hotărâți să nu facă nimic și fiecare din ei n-avea decât un singur gând: să facă pe celălalt să apară că a torpilat combinația. Din acest moment și până la sfârșitul misiunii sale, Titulescu, dând din groapă în groapă, a mers din nebunie în prostie și din prostie în nebunie, continuând să ignore existența mea. Negocierile „amănuntelor" Guvernului în doi au durat toată ziua de joi. Vineri dimineața nu se mai vorbea de el, ci de un Guvern numai cu Partidul Liberal (Duca) și cu tehnicieni. Repede, a căzut și combinația asta în apă. Spre seară un Guvern de personalități înfățișa și ultima formulă a genialului nostru om de Stat. Lumea râdea și nu mai lua nici o veste în serios. Totuși această ultimă formulă a avut un succes relativ: a trăit până a doua zi la amiază.

Îmi aduc aminte că în seara de vineri m-am dus la teatrul Regina

Maria cu mai mulți prieteni, să asist la reprezentația unei trupe germane – Reinhardt dacă nu mă înșel – în treacăt prin București. Abia instalat, oamenii veneau să mă felicite: eram ministru!

Apăruse într-adevăr o ediție specială a *Universului*, o foaie cu următorul conținut în litere de o șchioapă:

NOUL GUVERN

Toate formulele propuse de dl. Titulescu pentru formarea unui Guvern de concentrare dând greș, se va constitui un Guvern de tehnicieni și funcționari. Până la ora șase se hotărâse intrarea în acest Guvern a domnilor:

N. Titulescu,
N. Iorga,
C. Argetoianu,
I. (sic) Manoilescu,
C. Garofild,
S. Mehedinți,
Zăuceanu,
Em. Hațieganu,
Bogos,
Savel Rădulescu fost secretar de Stat.

Dl Iorga a declarat că dă curs acestui Guvern, fiind un Guvern al Regelui.

Eram ministru, și trebuia să aflu la teatru. Eram ministru și nu știam la ce Departament! Nimeni nu voia să creadă că habar nu aveam despre noua combinație și toți câți veneau să-mi vorbească plecau convinși că fac pe discretul și că nu vreau să spun nimic. Oricât de fantezistă se înfățișa, ediția specială a *Universului* m-a umplut de bucurie: era primul clopot care suna falimentul lui Titulescu. Farsa se apropia de sfârșitul ei.

În ajun, seara târziu, Nae Ionescu avusese o lungă conversație cu Regele care încercase să-i explice, cu argumente încurcate rostul concursului ce-l dăduse lui Titulescu în succesivele lui propuneri. Din această conversație, Nae reținuse un lucru important: Regele era sătul, până în gât de Titulescu și de palinodiile lui și nu știa cum să facă să scape de el. „Să știi că Titulescu nu face Guvern", au fost ultimele cuvinte ale lui Nae, părăsindu-mă vineri dimineața.

Para era coaptă, trebuia culeasă. Sosise momentul să dau din nou ochi cu Regele. Un om susceptibil și prezumțios ca Regele trebuia însă împins fără să-și dea seama. Trebuia prin urmare să manevrez în așa fel încât să nu am aerul că-i impun eu ceva, ci dimpotrivă că-i

slujesc gândul. Toată afacerea nu mă mai interesa decât ca o luptă personală cu Titulescu, ca un „corps à corps" în care unul din noi trebuind să dea cu umerii de pământ. Toate frumoasele mele iluzii de la începutul Restaurației, toate planurile mele de refacere și de reorganizare căzuseră în baltă. Trăiam în plin Bizanț. În acea zi de 18 aprilie 1931 am comis cea mai mare greșeală a carierei mele: în loc să ies din mocirlă, din patimă politică, m-am înfundat în ea. Pentru plăcerea unui succes aparent am trădat idealul pe care-l slujisem și am primit orice, ca să nu mă las învins, în fața lumii, de o secătură.

Sâmbătă dimineața încă nu găsisem calea cea mai nimerită ca să mă apropii de Rege. Doream să mă cheme el nu să cer eu să-l văd. Pe când mă gândeam să trimit pe Nae Ionescu sau pe Aristide Blank să aranjeze chestiunea cu Puiu Dumitrescu, și ezitam între amândoi a început să zbârnâie telefonul și cel mai frumos glas al Capelei Sixtine îmi aruncă un „Ce mai faci, mă?" urmat de întrebarea dacă poate să vie să mă vadă. Un „dacă vrei" a provocat un „sunt la tine la ora 11" și astfel m-am aflat din nou în fața lui Titulescu după zece zile de ignorare completă din partea lui.

Mă întrebam ce cap va face dând cu ochii de mine și cu ce minciuni în palmă se va prezenta pentru a-mi explica grosolănia procedării sale, fără să mai vorbesc de trădare. Au trecut aproape cinci ani peste acea zi, în momentul în care scriu aceste rânduri, și totuși fiecare clipă mi-e atât de prezentă în memorie încât aș putea desena un film în genul cartoanelor lui Micky Mouse, din care să nu scape un singur gest din cele prin care șobolanul nostru național a ilustrat acea memorabilă întrevedere.

Puțin după ora 11, am văzut intrând pe ușă o masă gelatinoasă înfășurată într-o redingotă neagră, căci de zece zile Titulescu nu mai circula decât în ținuta de audiență ca să poată da buzna peste Rege la orice oră – o masă neagră de pe vârful căreia pornise înainte ca și gata să cadă un cap de mort cu buzele învinețite și cu ochii scurși. Suflând din greu, netezindu-și fruntea de nădușeală cu o mână, proptindu-se cu alta de ziduri și de scaune a ajuns în câteva zigzaguri până la un fotel în care s-a prăbușit cu vorbele: „Mă, nu mai pot, mă, m-au dat gata, mă, m-au omorât... dă-mi un pahar cu apă că mă înec!" Până să vină apa, m-am așezat și eu în fața lui ca și cum nu l-aș fi văzut de zece ani, l-am întrebat ce dorea de la mine. De obicei, conversațiile noastre începeau totdeauna prin glume, ne tratam de proști și de caraghioși și numai treptat ajungeam la lucrurile serioase. Atitudinea mea, glacială de astă dată, era menită să-i arate că firul dintre noi doi se rupsese, și tăcerea mea l-a tulburat mai mult decât un hârdău de

lături pe care i l-aș fi aruncat în obraz. A început prin a-mi cere să nu-l condamn fără să-l ascult (se mărturisea astfel condamnabil, deși eu nu spusesem încă nimic) și până nu voi cunoaște toate peripețiile prin care a trecut, toate greutățile cu care a trebuit să lupte, toate obstacolele care i s-au pus în cale. L-am lăsat să vorbească. S-a încurcat. Da din colț în colț, spunea prostii, se contrazicea și nu știa pe unde să scoată cămașa.

L-am lăsat să vorbească. Pentru mine nu era o ședință de răfuială; răfuiala, așa cum o vedeam eu, nu putea veni decât după ce toate s-ar fi sfârșit, ori nu se sfârșise nimic – era încă în toiul luptei. Probabil la ultima cotitură a luptei, dar încă în luptă. L-am lăsat să vorbească, fiindcă știam unde voia să ajungă, și-mi făcea o deosebită plăcere să-l las să se zbată în drum. Aflasem, cu o jumătate de oră înainte, de la Nae Ionescu, scopul precis al vizitei lui. Ministerul de personalități, ultima formulă pe care o dibuise Titulescu în ajun, se apropia foarte mult, în aparență cu formula noastră inițială de Guvern în afară de partide, și ca atare fusese primită de Rege cu condiția că voi face parte și eu din noul Guvern și încă în loc de frunte. Formula se apropia însă de a noastră inițială numai în aparență fiindcă Titulescu o concepea fără dizolvarea Parlamentului, și prin urmare sub tutela lui Maniu, stăpânul majorităților. Nici până azi n-am putut să pricep ce s-a petrecut în capul lui Titulescu. Să te zbați zece zile ca să ajungi acolo de unde trebuia să pornești, cu împotmolirea punctului de plecare ca singur rezultat suplimentar al unui atât de îndelungat zbucium ce întrece priceperea omenească. Nu găsesc decât o singură explicație, oricât ar fi de copilărească declarația pe care o făcusem: „că alegerile sunt treaba mea!" îi mai era și acum frică să nu-mi fac eu majorități, și între majoritățile mele și ale lui Maniu, prefera pe ale lui Maniu. Socotea că pe Maniu „îl va manevra" mai ușor ca pe mine. Altă explicație pentru prostia unui om inteligent nu există. Oricum ar fi, Guvern de personalități cu Parlamentul lui Maniu, aceasta era ultima formulă. Și deși obținuse pentru realizarea ei adeziunea fără condiții a unor însemnați oameni de Stat ca Nicolae Iorga și Nicolae Tabacovici, Nicolae Titulescu se izbise de o mare greutate: Regele nu primea formula decât cu mine, iar Maniu n-o primea decât fără mine. Ca să iasă din această dilemă, Titulescu găsise o soluție foarte simplă: să mă roage cu lacrimi în ochi și tăvălindu-se la picioarele mele, să intru în Guvern (satisfacție de dat Regelui) și să provoace totodată refuzul meu irevocabil de a intra (pentru a mulțumi pe Maniu), refuz dinainte scontat căci șmecherul știa bine că nu voi primi niciodată să lucrez cu Camerele național-țărăniste.

N-ar mai fi rămas de obținut în final decât consimțământul final al Regelui, plictisit de lungimea crizei şi probabil supărat de refuzul meu. Titulescu socotea că-l va putea obține.

Convins, când a intrat la mine că nu ştiam nimic despre dedesubturile combinației, nici despre condiția Regelui, nici despre a lui Maniu – după ce a făcut pe victima valahilor şi a încercat să justifice fără să explice întru nimic incalificabila lui purtare, după ce a amestecat ziua cu noaptea şi noaptea cu ziua, după ce a crezut că mi-a luat văzul – a continuat să joace teatru şi a abordat scena principală a comediei pentru care venise. „Mă, fără tine nu fac Guvern", era refrenul cu care termina fiecare tiradă. După ce l-am lăsat să cânte un sfert de ceas, l-am întrebat: „Bine, dar ce e cu Parlamentul?" S-a oprit un minut, şi mi-a mărturisit că nu-l putea dizolva, cel puțin de la început. I-am răspuns imediat, că fără a mai invoca alte motive – şi erau destule – care mă împiedicau să primesc propunerea lui, pentru nimic în lume n-aş fi intrat într-un Guvern pus sub tutela lui Maniu, şi care, prin menținerea Parlamentului, s-ar fi prezentat opiniei publice ca o prelungire a regimului național-țărănist. Cu cât mă simțeam mai hotărât în atitudinea mea, cu atât insista mai mult să primesc, promițându-mi marea cu sarea, ca o târfă, numai ca să zic *da*. Eu, ştiind bine unde vrea să ajungă, mă delectam ascultându-l. Deodată socotind probabil că făcuse destul pentru satisfacerea condiției puse de Rege, şi fiindcă şi cele mai plăcute întâlniri trebuie din nefericire să ia un sfârşit – a schimbat şi tonul şi îndrumarea conversației noastre şi mi-a pus următoarea chestiune: „Bine. Văd că nu e nimic de făcut cu tine. Ai să regreți. Am fi putut face lucruri mari împreună (!!!). Am fi ajuns şi la dizolvarea Parlamentului (?!). Mă autorizi să public un comunicat că ai refuzat Ministerul de Interne pe care ți l-am oferit şi ți-l ofer şi acum?" Răspunsul meu a fost prompt, concis şi precis: „Te autoriz să publici un asemenea comunicat, cu atât mai mult că va fi mai elegant pentru tine să spui că n-am vrut eu să intru în Guvernul tău, decât că nu ți-a permis Maniu să mă iei."

Dacă s-ar fi prăbuşit tavanul, efectul n-ar fi fost mai mare. Capul învinețit de viței fiert, cu pătrunjel în nări, s-a făcut roşu ca un rac – piftia revărsată în fotel s-a galvanizat, şi sărind în picioare, paranoicul a început să urle. Cum? El să asculte de poruncile cuiva, şi mai ales de ale lui Maniu? După toți ceilalți (aşa?) îmi băteam şi eu joc de el? Măsura era plină! Blestemat ceasul în care primise să se amestece în mocirla politicii româneşti, şi câte şi mai câte! Şmecherul îşi dădea în fine seama că un ceas întreg şi mai bine, „je m'etais paye sa tête" vorba

francezului. Ca toate vedetele de bordel, Titulescu putea să suporte orice umilințe, nutnai să nu se ştie. Ageamiu în ale politicii noastre, bietul om cunoscând pe Maniu discret îşi închipuise că era singurul deținător al unui secret care nu mai era secret pentru nimeni...

Şi s-a întâmplat atunci ceva neaşteptat, şi totuşi foarte natural, dată fiind firea impulsivă a acestui semi-nebun care, hărțuit de zece zile, nu-şi mai putea stăpâni nervii: o totală schimbare de atitudine. „Aşa? Nu-mi dă voie Maniu? Ai să vezi tu cum ascult eu de el! Nu fac Guvernul fără tine – şi scanda fiecare cuvânt – mă duc numaidecât la Rege şi îi spun să te cheme să-ți dea ordin să intri în Guvern!"

Doamne Dumnezeule, mare eşti! Când am auzit aceste vorbe, n-am ştiut cum să nu trădez sentimentul de euforie care m-a cuprins! În acel moment am avut senzația netă că am câştigat partida şi că dl. Titulescu pierduse pe a lui! Convocasem tocmai pe Aristide Blank ca să-l rog să-mi mijlocească o întrevedere cu Regele; din fericire nu venise încă la mine! Bunul Titulescu îmi netezea calea, mă ducea el de mână unde trebuia, ca să-i pot rupe şalele! Înghițisem eu multe de la începutul crizei dar neprevăzutul deznodământ mă răsplătea cu vârf şi îndesat de tot ce îndurasem. Căci nu mai eram îndrumat decât de un singur sentiment: de acela al răzbunării!

Stăpân desăvârşit însă pe nervii mei, n-am lăsat să apară nimic din satisfacția mea: îmi era teamă să nu-şi schimbe gândul şi de frica lui Maniu (după ce-şi va fi revenit în fire) să nu renunțe la ideea de a mă pune în fața Regelui. Am dat din umeri şi foarte calm am replicat: „Degeaba. Poate Regele să mă cheme de zece ori, nu". Pe când vorbeam, şi după ce am sfârşit urmam gândul lui Titulescu şi îi ghiceam socotelile, cu toată repeziciunea cu care se ciocneau ideile lui. Se angajase pe o cale grea; nu se mai găsea liber şi neutru între două pretenții – a Regelui şi a lui Maniu –, nu se mai găsea în largul lui pentru manevră, luase poziție pentru una din ele, şi-o însuşise, trebuia acum să lupte. Greşise prin ieşirea provocată de jignirea amorului său propriu, dar din fericire o dresese prin geniala idee a chemării mele la Rege. Fie că lua Regele în mână împăcarea lui Maniu cu intrarea mea în Guvern, fie că prin dârza mea rezistență față de Coroană, Regele se supăra şi mă abandona – neexperimentatul politician vedea în chemarea mea la Palat, în toate ipotezele o soluție favorabilă pentru planurile lui. Făcuse omul două ipoteze, dar nu se gândise la o a treia. Îi ghicisem gândul, şi când cu mâna pe clanță mi-a spus, ca încheiere: „Aşa? Să vedem dacă vei putea spune nu Regelui; mă duc de-a dreptul la Palat şi îi cer să te cheme" – nu m-am îndoit că se va ține de vorbă.

Am mâncat şi în ziua aceea cu poftă mare. Abia mă pusesem la masă şi Palatul Regal m-a chemat la telefon. Cu vocea lui de pisică nemâncată, colonelul Grigorescu mi-a comunicat: „Majestatea Sa vă poftește la Palat la orele 2 şi un sfert". Am trăit o clipă frumoasă!

Deşi-mi dădeam seama pornind de acasă că se sfârşise cu Titulescu şi că influența mea urma să treacă pe planul întâi, nu-mi închipuiam că evenimentele se vor precipita în aşa măsură încât până seara noul Guvern să fie deja constituit. Pentru măgulirea unuia sau altuia, s-au spus şi s-au scris numai lucruri inexacte despre modul cum a fost curmată criza, desărcinat Titulescu şi însărcinat Iorga cu formarea noului Minister. Ca principal factor al celor întâmplate în după-amiaza zilei de 18 aprilie, voi consemna aici succesiunea evenimentelor şi incidentelor aşa cum a fost, punând pe fiecare la locul lui pentru ca Istoria – fie şi Istoria cu *i* mic – să poată pune pe fiecare față de răspunderile ce i se cuvin.

Când am ajuns la Palat, împrejurimile, curtea şi Calea Victoriei erau aproape pustii; lumea nu se sculase încă de la masă şi gazetarii nu aflaseră despre convocarea mea. Colonelul Grigorescu m-a dus numaidecât sus, la Rege, care m-a primit cu o vădită plăcere şi cu un: „Ce zici de fanteziile lui Titulescu?". Întrebarea Regelui a curățit terenul şi m-a scutit de trei sferturi din discursul pe care-l pregătisem. Nu mai aveam nevoie să arăt Regelui cât ne depărtasem de la planul nostru inițial nici să-i demonstrez că succesivele formule ale lui Titulescu erau construcții fără sens. M-am mulțumit să-i atrag atenția asupra faptului că anormala prelungire a crizei măcina autoritatea şi prestigiul lui, ale Regelui, şi că fiecare formulă ministerială ce se năruia, şi fiecare zi ce trecea fără rezultat îl îngenuncheau în fața partidelor, care deveneau tot mai dârze şi mai exigente. Era prima criză a Domniei, şi modul cum se desfăşurase provocase deja multe decepții. Scenele de vicleim la care asistasem până atunci, opinia publică, întotdeauna setoasă să stabilească răspunderi, le pusese în sarcina lui Titulescu – dar ea n-ar ezita să caute răspunderile mai sus dacă ridicolul şi periculosul spectacol s-ar prelungi prea mult.

Regele m-a oprit; era perfect de acord cu mine, şi fără a mai discuta mai departe m-a întrebat pe cine i-aş recomanda pentru preşedinția Consiliului. Soarta lui Titulescu era pecetluită, pentru moment cel puțin. Un „retour offensif" din partea şmecherului era însă totdeauna posibil, şi de când îi deschisesem uşile seraiului, eunucul se familiarizase cu obiceiurile locului şi era în stare să intre şi pe fereastră. Pe când vorbeam cu Regele, avangarda gândurilor mele-mi striga: pericol! şi mă sfătuia să-mi întăresc imediat pozițiile

cucerite. Situația era favorabilă, fierul trebuia bătut cât era cald, şi Ministerul imediat constituit. După zadarnicele sforțări de zece zile ale lui Titulescu opinia publică trebuia siderată prin constituirea unui Guvern în două ore. Într-o clipă hotărârea mea a fost luată: să nu părăsesc Palatul decât cu Ministerul gata. Pentru nimic în lume nu trebuia să las pe Rege din mână, căci cine ştie pe ale cui putea să încapă în aceeaşi seară.

Planul repede conceput al unei tot atât de repezi proceduri îmi dicta răspunsul la întrebarea Regelui. Trebuia să-i propun un om care să nu se încurce în pertractări cu oamenii şi cu grupările politice, un om de autoritate sau puțin țicnit care să taie nodurile în loc să încerce să le descurce, un om care să primească fără discuție formula Guvernului în afară de partid, un om în fine cu care să mă pot înțelege. Cititorul se va întreba pentru ce mai căuta Regele un om de autoritate de vreme ce mă avea în fața lui şi că după toate aparențele avea deplină încredere în mine. Desigur, dacă Regele ar fi fost un om întreg ar fi bătut palma cu mine şi multe s-ar fi schimbat în țara noastră. Dar Regele era cum era, şi nu puteam cere de la el mai mult decât putea da, şi eram deja încântat de cât îmi da, şi-mi era frică să nu-mi scape şi puținul pe care-l câştigasem. Cerându-mi să-i recomand pe cineva pentru preşedinția Consiliului îmi explicase că nu vrea să mă însărcineze pe mine ca să nu atâțe prea mult partidele, mai ales pe național-țărăniști şi pe Maniu, care s-ar dezlănțui cu ultima furie împotriva unui Guvern Argetoianu. „Mergem desigur către un Guvern Argetoianu, binevoia Majestatea Sa să spună, dar nu putem să începem cu el (şi sublinia «să începem»), ne trebuie mai întâi un Guvern de tranziție de două-trei luni, şi apoi vom ajunge la formula definitivă."

Numele meu fiind astfel exclus, trebuia să găsească altul pentru firma Guvernului, căci Regele – vădit – nu se oprise la nici unul în gândul lui. Trebuia să-i propun un om care să corespundă cerințelor mai sus enumerate şi care „să ție" cel puțin trei luni, pentru a corespunde planului schițat de Suveran. Printr-o adevărată ironie a soartei, primul nume pe care l-am propus a fost al mareşalului Prezan. Nimic nu putea dovedi mai bine cât se schimbaseră lucrurile în două luni de zile, şi cât de departe mă găseam în aprilie de iluziile şi de speranțele din februarie! În februarie, Titulescu era însă încă o realitate, cel puțin în imaginația mea, pe câtă vreme în aprilie nu mai era decât o umbră ştearsă şi fugitivă. Am propus deci pe Prezan, dar de data asta nu l-a vrut Regele. Sub impresia evenimentelor din Spania nu voia să dea noului său Guvern un colorit militar. Am propus atunci pe Iorga. Da, pe Iorga!

Multă lume a crezut, după ce s-a constituit Guvernul Iorga, că pregătisem cu grijă şi din vreme această formulă fiindcă, cu o lună sau şase săptămâni înainte ţinusem o conferinţă la Teatrul Naţional, în care glorificasem personalitatea, activitatea şi operele fecundului poligraf. Aparenţele au dovedit o dată mai mult că pot fi înşelătoare. înainte de a fi în faţa Regelui sâmbătă 18 aprilie 1931, nu m-am gândit o secundă la eventualitatea unui Guvern Iorga. A trebuit să sufle furtuna Titulescu peste băltoaca noastră politică şi să răscolească totul şi să răstoarne lucrurile cu fundul în sus, pentru ca o asemenea formulă să devie posibilă. Întrucât priveşte faimoasa conferinţă, nu eu m-am gândit să o fac, şi dacă substrat politic a fost, a fost cu totul altul. Într-o zi a venit un tânăr la mine, un tânăr din comitetul de organizare pentru sărbătorirea celor 60 de ani de existenţă ai „domnului Profesor", şi mi-a cerut să fac şi eu o prelegere în ciclul de conferinţe organizat pentru preamărirea ilustrului nostru istoric, a cărui activitate fusese împărţită în felii ca un pepene. Mie, mi se propunea să prezint publicului felia „omul politic". Dacă aş fi refuzat, vanitosul paranoic nu m-ar fi iertat niciodată, şi m-ar fi trecut Dunărea în înjurături. M-am gândit că acoperindu-l cu flori îi voi câştiga dimpotrivă bunăvoinţa pentru Guvernul Titulescu pe care-l pregăteam, sau îl voi împiedica, în cel mai rău caz, să latre prea tare în contra noastră. Şi iată pentru ce, un ceas şi mai bine, am lăudat de pe scena Teatrului Naţional activitatea politică a „Marelui Român", de mi-a fost şi mie ruşine, şi am declarat în aplauzele admiratorilor săi că „ceasul lui Nicolae Iorga sosise". Am fost prooroc fără să vreau şi soarta meşteră m-a prins în mrejele propriilor mele glume.

Am propus Regelui pe Iorga, tot ca o glumă, în treacăt, convins că M. S. îmi va râde în nas. Spre marea mea mirare Regele n-a râs; a rămas un moment fără cuvânt, m-a fixat, şi apoi: „Iorga? Da. De ce nu? Excelentă punte de tranziţie. Şi formulă de împăcare. Ardelenii şi ţărăniştii nu vor îndrăzni să-l înjure. Da. Excelentă idee. Trebuie să vie acuma. Ştii că l-a trimis Titulescu la Maniu să obţie consimţământul lui la intrarea d-tale în Guvern. E bună, nu?" Şi luând o hârtiuţă şi un creion, Regele a continuat: „Hai să compunem Ministerul". Mi-a declarat fără ezitare că la Război vrea pe generalul Amza (am arătat mai sus rolul jucat de acest general în răsturnarea Guvernului Mironescu şi în chestiunea Skoda). I-am declarat că desemnarea ministrului de război a fost totdeauna o prerogativă regală şi că prin urmare propunerea sa nu se discută. În afară de Amza, Regele a mai cerut pe Hamangiu la Justiţie şi pe Manoilescu la Industrie, dar pe acesta din urmă fără insistenţă şi l-a

înscris pe hârtiuţă cu un punct de întrebare. Prezumptuos, arivistul începuse să se ciorovoiască cu Camarilla şi încrederea Regelui într-însul începuse şi ea să scadă. Dacă aş fi zis *nu*, Regele l-ar fi şters imediat – atât aştepta. Pactizasem însă cu el în timpul crizei, mă ajutase cât putuse în menţinerea atmosferei din jurul Suveranului, ar fi fost nedemn din partea mea să-i dau eu la cap, deşi îl socoteam un element dizolvant şi până la un oarecare punct compromiţător. Hotărât să nu-l primesc în Guvernul definitiv – în Guvernul pe care trebuia să-l fac eu, peste trei luni (!!!) – am închis ochii şi l-am admis în Guvernul Iorga. Pentru celelalte portofolii, am mai propus un nume eu, a mai propus un altul Regele şi astfel am ajuns să completăm lista. Pe Ionescu-Siseşti şi pe Vâlcovici, i-am propus eu – pe Ghica la Externe l-a propus Regele ca şi pe d-rul Cantacuzino la Sănătate. Ministerul fiind astfel alcătuit, Regele a apăsat pe un buton şi a rugat pe colonelul Grigorescu, îndată ce acesta s-a prezentat, să-l previe îndată ce dl. Iorga va sosi. „A sosit, Majestate!" — „Bine. Pofteşte-l numaidecât sus" – şi întorcându-se spre mine: „Lasă-mă singur cu el, ştii cât e de susceptibil, trebuie să-i bag lista pe gât, să creadă că a desemnat şi că a cerut el pe fiecare ministru! Dacă-l întâlneşti pe scară să ai aerul că nu ştii nimic, ca nu cumva să creadă că m-ai influenţat d-ta! Şi te mai rog să aştepţi jos, căci vreau să-ţi mai vorbesc după ce voi fi văzut pe Iorga."

N-am întâlnit pe Magnificentius nici pe scară, nici în salonul cel mare al aghiotanţilor, ci tocmai în salonul cel mic din colţ. Cum m-a văzut s-a repezit la mine: „Ei drrragă, e nebun. Nu vrrrea să ştie de nimic. Nu te iubeşte, şi pace" – şi întorcându-se spre colonelul Grigorescu: „Ei, depunem jurământul, darrr bine unde este Titulescu – să mă hurrrc la RRRege – da. Nu te vrrrea drrragă, am făcut tot ce mi-a stat în putinţă". — „Îţi mulţumesc, d-le Iorga, ai fost prea gentil să te însărcinezi cu această misiune inutilă despre care n-am ştiut nimic. Am fost tocmai la Majestatea Sa să o previn că pentru nimic în lume nu intru în Guvernul Titulescu cu Camerele lui Maniu." — „Ei, drrragă, hai drrreptate, mă gândesc şi eu că nu va merrrge, darrr am prrromis RRRegelui, nu-l pot lăsa!" — „Dar cine spune? D-ta nu poţi decât să ajuţi pe Rege, să te supui la ce-ţi cere, căci Coroana este singurul punct de sprijin care ne-a rămas." Iorga bea lapte şi se uita cu drag la mine.

Îl condusesem cu aceste vorbe până la treptele scării. Abia reintrasem în salonul aghiotanţilor şi uşa s-a deschis din nou. Ca o epavă aruncată de valuri, o redingotă enormă cu aripile în vâlvătaie s-a prăbuşit între braţele unui fotoliu. Capul lui Titulescu ieşea din

firidele surtucului mai vânăt şi încă mai muced ca la mine acasă. Cum s-a aşezat, a început să scuipe, să ofteze şi să-şi usuce cu batista scursorile nasului, gurii şi ochilor. Îl treceau din nou năduşelile, căci simţea cum i se înecau pe rând corăbiile, toate. Masă revărsată şi informă, cu braţele şi picioarele în continuă mişcare, nenorocitul mi se înfăţişa cu graţiile şi cu farmecul unei caracatiţe bătrâne ce şi-ar fi agitat tentaculele de pe marginea pragului ei de piatră. Era opărit, opărit de tot. Gâfâia şi mă întreba: „Ai fost la Rege? Te-a convins? Ştii că Maniu nu vrea? Mă c.. pe el! Nici Garoflid nu vrea. Trebuie să depunem jurământul azi, oricum o fi!" Era rândul meu să beau lapte! — „Unde e Iorga?" – a continuat Titulescu – „trebuie să alcătuim numaidecât Ministerul..." Îl priveam cu dragoste nespusă; cu surâsul pe buze şi cu o uşoară şuierătură în vorbe mi-am permis să-i spun: „Nu te mai prăpădi cu firea, omule; vin de la Vodă, cred că nu mai este cazul să-ţi baţi capul cu Ministerul" — „Cum? Ce vrei să spui?" — „Că în momentul de faţă dl. Iorga este la Majestatea Sa şi Majestatea Sa îl însărcinează să constituie noul Guvern!" Un răcnet: „Cum?" Şi Titulescu a şi sărit în picioare; pe când vorbele mele curgeau ca mărgăritarele şi-l puneau în curent cu ceea ce se întâmpla în acel moment, sus, peste capul lui, aveam impresia că-l lovisem cu o măciucă, şi câteva secunde am crezut chiar că voi avea plăcerea să-l văd căzut mort înaintea mea. Sta cu ochii beliţi la mine, cu gura întredeschisă şi nu spunea nimic. În fine şi-a venit în fire şi în loc să se prăbuşească a început să urle: — „Nu se poate! Niciodată! Dar eu nu mi-am depus mandatul! E o bătaie de joc pe care n-o voi suporta!" Nenişor, care venise cu el, intrase sub canapea. Pe Titulescu îl înnebunea seninătatea mea: „Nu te supăra puiule, aşa e viaţa – lucrurile merg când în sus, când în jos, şi Regii sunt oameni plini de capricii!" Năduşeala îi curgea de-a binelea, deodată s-a năpustit asupra mea: „Intri tu în combinaţia lui Iorga?" — „Probabil" — „Cu dizolvarea Camerelor?" — „Tot atât de probabil!" — „Tu mi-ai făcut figura!" — „Cu totul improbabil!!" Tocmai când să se arunce să mă sfâşâie, s-a deschis cu zgomot uşa, a intrat Iorga ca o vijelie şi a venit direct la mine cu întrebarea: „E adevărat că-mi dai concursul?" — „Complet, din toată inima, şi fără nici o condiţie!" Nu văzusem de mult un om aşa de fericit. Lumea era a lui! Îi scânteiau ochii, barba, nasul! În treacăt a aruncat trei cuvinte lui Titulescu pleoştit: „Nu mai faci Guvernul d-ta, îl fac eu, m-a însărcinat Regele, nu te superi, nu e aşa?" şi fără să mai aştepte răspunsul redingotei coborâtă la rang de zdreanţă, mă luă de braţ: „Hai să alergăm după miniştri (avea fituica Regelui în mână). Diseară la ora 8 trebuie să depunem jurământul.

Am făgăduit Regelui. Nu, nu, nu mă duc singur, nu mă duc la oameni decât cu d-ta, eu nu ştiu ce să le spun".

Pe când Iorga mă împingea spre ieşire, colonelul Grigorescu se apropiase de Titulescu şi îi şoptise la ureche: „Majestatea Sa vă aşteaptă". Am trecut cu toţii în anticamera Palatului; Iorga şi cu mine am început să ne luptăm cu paltoanele – iar Titulescu să urce treptele Regelui, dus de Grigorescu, ca un viţel la abator.

Vizitele cu Iorga au fost o halima. Zburda ca un copil de zece ani, ţâşnea din automobil, sărea din nou în maşină, glumea, râdea: îşi văzuse visul cu ochii. O nespusă recunoştinţă îi îneca ochii când se uita la mine. Intuitiv şi deştept, pricepuse rolul pe care-l jucasem în chemarea lui, şi în faţa primelor impresii ale fericirii, bolnăvicioasa lui vanitate care funcţiona totdeauna „a contrario" nu mai avea priză. Turneul miniştrilor nu ne-a luat mai mult de un ceas. Iorga intra ca o vijelie în casele oamenilor şi fără să le zică bună ziua îi întâmpina cu un „eşti ministru!" faţă de care interpelatul încerca să bâjbâie ceva ca: „Bine, dar..." — „Nici un dar. Eşti ministru. La ora 7 1/2 la mine acasă în frac şi decoraţii. La ora 8 depunem jurământul!" Rămâneau viitorii miniştri cu gura căscată, pe mâna soţiilor, încântate, uitând să mai conducă până la uşă pe „domnul prim-ministru". Domnul prim-ministru, cu aripi la călcâie ca *Hermes redivivus* zbura spre automobil, cu mine după el – şi la altul. Singurul viitor coleg care n-a fost mirat de vizita noastră a fost generalul Amza care la fatidicul „eşti ministru" al lui Iorga era cât pe-aci să răspundă „ştiam". Pe Manoilescu, negâsindu-l acasă, l-am angajat telefonic – iar pe Vâlcovici, după ce l-am căutat şi pe la Universitate, l-am rechiziţionat cu poliţia.

Ceasurile erau vreo 6 1/2 când m-a lăsat Iorga acasă. Casa mea era plină de gazetari şi de prieteni. Atât se obişnuiseră toţi cu criza fără sfârşit, încât nimeni nu voia să creadă că Guvernul se constituise şi că noii miniştri depuneau jurământul la orele 8. Gazetarii mai ales nu puteau pricepe cum prostul de Argetoianu pusese în două ore un Guvern în picioare, pe când genialul Titulescu nu putuse să ajungă la un rezultat în zece zile şi zece nopţi de zbucium şi de trudă. Constituirea Guvernului Iorga a mers atât de iute, încât era deja gata pe când ediţii speciale continuau să apară încă cu Guvernul Titulescu „gata să depună jurământul". Grigore Filipescu mi-a povestit că pe la orele 6 – când aflase şi el – telefonase lui Maniu să-i anunţe evenimentul. — „Vă înşelaţi, domnule Filipescu, dl. Titulescu formează Guvernul, am văzut pe dl. Iorga la orele 3, nici vorbă să alcătuiască d-sa un Guvern. Acesta de altminteri nici nu s-ar putea constitui în conjunctura politică de azi fără ştiinţa şi consimţământul meu!" Bietul Maniu! Se

suise scroafa în copac (vorba românului), pe spinarea lui Titulescu! Ce crudă lovitură a trebuit să fie pentru dânsul confirmarea ştirii pe care nu voise să o creadă din gura lui Filipescu!

M-am îmbrăcat şi m-am dus la Iorga, unde trebuia să vie şi Vlahide cu decretele. Iorga nu se coborâse încă pe pământ şi trebuia să controlez eu tot, să nu se facă cumva o greşeală. L-am găsit pe dom' Profesor în mijlocul „apostolilor" lui; fiecare căuta să îi verse în suflet o picătură de otravă şi să-l excite – deja – împotriva mea. Trebuie să recunosc că dom' Profesor îi înjura şi nu le prea da ascultare; era furios, da din mâini şi din picioare şi clănţănea din barbă – Catinca[88] nu era acasă – şi nu ştia cum să se descurce cu cordoanele şi cu plăcile. Am făcut eu pe Catinca, i-am găsit manşetele într-un sertar, între un volum latinesc (*De Viribus*) şi o bucată de salam şi i-am desprins lenta şi placa Ordinului Carol dintr-un şomoldoc de panglici. Apostolii amuţiseră la sosirea mea. Ca să facă act de autoritate şi să mă impresioneze Iorga i-a dat pe toţi afară. Unul câte unul au sosit miniştrii. Ne-am fotografiat la lumină de magnesium şi am pornit cu toţii la Palat.

Înainte de a ne urca în biblioteca Regelui, am reamintit colegilor mei (eram singurul fost ministru, în curent cu obiceiurile) că trebuie să dea fiecare, după jurământ, o sută sau două de lei popii, iar Iorga ca prim-ministru 500. Dom' Profesor a început să se caute prin toate buzunarele: era lefter, n-avea franc cu el. I-am împrumutat un bilet de 500 lei. Ajunşi sus, pe când miniştrii jurau şi iscăleau, îl văd că vine spre mine căutându-se iarăşi prin toate buzunarele: „Am pierdut banii, te rog dă-mi alţii!" I-am dat alt bilet de 500. Rezultatul final: a uitat să dea popii biletul, iar mie nu mi-a restituit niciodată mia de lei pe care mi-o înghiţise.

La ora 8 1/2 am depus jurământul. După rit şi protocol[89]. După jurământ Regele ne-a ţinut următorul mic *speech*:

După o criză care a durat mai mult ca de obicei, sunt mulţumit că s-a putut forma Guvernul acesta cu domniile voastre. Unii, chiar dacă sunteţi în vreun partid politic, v-aţi descătuşat, prin intrarea în acest Guvern, de anume consideraţii, şi dezlegaţi de orice interes în afară de al binelui ţării, sunt sigur că veţi lucra aşa încât să corespundeţi aşteptărilor tuturor.

[88] Doamna Iorga.

[89] Ministerul s-a constituit astfel: N. Iorga, prim-ministru, ministru al instrucţiunii şi ad-interim la interne; C. Argetoianu, Finanţe şi ad-interim Externe; dr. I. Cantacuzino, Muncă, Sănătate şi Ocrotiri Sociale; M. Manoilescu, Industria şi Comerţul; general C. Ştefănescu-Amza, Armata; C. Hamangiu, Justiţia; Gh. Ionescu-Siseşti, Agricultura şi Domeniile; V. Vâlcovici, Lucrările Publice şi Comunicaţiile. (*Monitorul Oficial* nr. 89 bis din 18 aprilie 1931)

În aceste timpuri grele este nevoie de muncă şi de administraţie cinstită. Nu este nevoie de formule prea complicate şi prea ingenioase pentru a răspunde nevoilor de azi. Se cer formule simple şi drepte, care prin muncă şi cinste să fie aplicate fără şovăire. Sunt sigur că le veţi găsi şi veţi păşi pe calea pe care întreaga ţară şi cu mine aşteaptă de la dvs. să păşiţi.

Formule simple aveam, dar ca să le aplicăm fără şovăire s-ar fi cerut să nu ni se lege mâinile şi să nu se dea Nebunului alt drept decât să se joace cu panaşul lui. S-ar fi cerut înainte de toate ca Regele să nu ne pună bețe în roate la fiecare pas sub pretext că „n-a sosit momentul" cutării sau cutării măsuri, că trebuie menajată susceptibilitatea cutării sau cutării vanităţi sau interesele unui anumit sindicat de afaceri. Pentru aplicarea formulelor simple, ar fi trebuit înainte de toate, ca Regele să nu fi lăsat pe Titulescu să-şi încure caii şi să saboteze singura formulă de Guvern raţională ca să ajungem la caraghioslâcul formulei Iorga, dinainte osândită la un complet insucces.

Răspunsul lui Iorga a fost scurt şi bun, căci era şi el spiţă din roata celor care vorbesc drept şi calcă strâmb. Contrar corbului din fabula lui La Fontaine, lui Iorga i s-ar putea spune:

Ah si votre plumage
Ressemblait à votre ramage!

Vădit emoţionat, dom' Profesor (se vede că în acel moment a pierdut şi al doilea bilet de 500 lei!), a spus Regelui în numele lui şi al nostru:

Majestate

În numele meu şi al colegilor mei, vă mulţumesc pentru bunele cuvinte de întâmpinare.

Vom face tot ce putem ca să răspundem încrederii Majestăţii Voastre, fără a fi stăpâniţi de alte sentimente decât de acela de devotament faţă de Suveran şi de nesfârşita iubire faţă de ţară.

Chemaţi la o situaţie de răspundere, pe care nici unul din noi n-a cerut-o (vorba vine), asigurăm pe Majestatea Voastră că vom căuta să nu scriem în istoria ţării un capitol nevrednic de cele mai bune, care l-au precedat.

La vârsta mea omul nu mai e dominat de nici o ambiţie deşartă (vorba vine, iarăşi), ci numai de dorinţa de a face bine şi de a isprăvi frumos.

Câte puteri am le voi întrebuinţa fără cruţare şi când ele nu vor ajunge, cei mai tineri dintre membrii Consiliului îmi vor veni desigur în ajutor.

Astfel sper că Majestății Voastre nu-i va părea rău de momentul când a crezut în noi.

Strângeri de mână. Regele se îndreaptă spre generalul Amza, care vorbea tocmai cu mine şi îi spuse încet, dar destul de tare ca să aud şi eu: „Du-te imediat la Minister, şi opreşte tot, chiar în astă seară." — „Am înțeles Majestate", a răspuns Amza, bătând din pinteni, şi astfel a început activitatea Ministerului Iorga-Argetoianu zis al tehnicienilor, deşi mai nimerit ar fi fost numit Guvernul lui Hübsch.

Neașteptata întorsătură a evenimentelor și pesimismul meu • Mă împac cu Titulescu • Savel Rădulescu • Titulescu și Iorga două cazuri patologice • Regele vrea să numească pe Titulescu ministru de externe: Iorga refuză • Căruța Guvernului scârțâie de la început: chestiunea Ottescu-Munteanu-Râmnic • Greutăți cu Iorga în ce privește dizolvarea Parlamentului și alegerile • Ziua dizolvării: Iorga se reabilitează • Capul lui Maniu • Familia și apostolii lui Iorga • Lichelismul și intrigile lor • Profesorul victima acestor netrebnici • Coana Catinca și menajul paranoicului Iorga caracterizat prin câteva trăsături.

Brusca întorsătură a evenimentelor, determinată în cea mai mare parte prin intervenția mea, şi constituirea Ministerului Iorga au fost considerate de toată lumea ca un mare succes politic pentru mine, aproape un triumf. În realitate a fost o mare înfrângere, cea mai importantă şi plină de consecințe, din întreaga mea carieră. Am fost învins de propria mea patimă, şi pentru plăcerea de a da de pământ cu un prieten care mă trădase, am aruncat în cursul luptei, ca un lest împovărător, tot bagajul politic pe care-l adunasem cu atâta răbdare şi cu atâta trudă în ultimii ani de zbucium. Doborând pe Titulescu am doborât totdeodată întreg planul de colaborare cu Geneva; ca să dobor pe Titulescu a trebuit să pun „dampf" la constituirea unui nou Guvern aşa încât n-a mai fost vreme să discut şi să precizez un plan pentru a doua zi, nici cu Regele, nici cu viitorul preşedinte al Consiliului. Însuşi faptul de a fi recurs la Iorga ca prim-ministru era din partea mea o mărturisire de renunțare pe toate terenurile, căci cu paranoicul omniscient nu se putea nici măcar discuta cu şir, darmite înțelege.

Pe când toată lumea, şi prieteni şi adversari, mă considerau ca stăpânul momentului şi în culmea mulțumirii, eu m-am dus să mă culc plin de amărăciune, îmbarcat într-o aventură din care simțeam că voi scăpa cu greu şi silit să constat deplinul meu faliment ideologic.

Nenorocirea omului e că începe să cugete numai după supărare.

Dacă s-ar pune să cugete înainte, multe buclucuri ar fi ocolite. După ce văzusem pe Titulescu la Palat prăbuşit şi topit în salonul aghiotanţilor, gata de adunat cu linguriţa, după ce văzusem formula de Guvern prezentată de mine agreată şi consfinţită de Rege, îmi trecuse toată supărarea.

Peste noapte m-am răcorit de tot, şi a doua zi dimineaţa, am început să văd iarăşi limpede. Desigur, Titulescu se purtase faţă de mine ca un porc; dar aşa cum era, şi ajunsesem să-l cunosc pe de rost, nu numai că rămânea utilizabil în străinătate, dar chiar singurul utilizabil. De ce să mi-l fac vrăjmaş pe faţă într-o guvernare pe care o prevedeam deja destul de anevoioasă cu pupăza pe cap? Îi dădusem o lecţie: învăţase pe spinarea lui că în materie de politică internă nu era la înălţime şi că nu putea lupta cu mine. Cu tot veninul în care trebuia să fiarbă, cu tot focul lui pe mine, era prea deştept ca să nu-şi dea seama şi el că o împăcare era mai avantajoasă decât o luptă inegală – chit să mă pândească la prima ocazie. Hotărât să mă răfuiesc şi să mă împac cu el, trebuia să o fac numaidecât, căci rănile pansate până nu prind coajă se vindecă mai repede. Era duminică, fixasem cu Mironescu pentru a doua zi luni transmiterea puterilor, eram liber – la orele 5 după-amiază, am căzut pe neaşteptate la Titulescu. Pretextul: să-l cer pe Savel Rădulescu ca subsecretar de Stat la Finanţe.

Dacă prima noastră întrevedere, după cele întâmplate a fost lipsită de cordialitatea dinainte, gheaţa s-a rupt totuşi între noi numaidecât. Deja pe faţa lui Nenişor şi a lui Savel Rădulescu care m-au primit jos, am văzut că erau cu toţii încântaţi de vizita mea. Purtaţi la toate exagerările, şi judecându-mă după slăbiciunile sufletelor lor, probabil că se temuseră de mai rău – şi că se întrebaseră dacă nu cumva, împins de avântul victoriei nu voi cere şi obţine capul lui Titulescu, exoflisindu-l şi de la Londra. Pe de altă parte, după cum bănuisem, noaptea calmase şi nervii Fenomenului şi nu încăpea îndoială că socotise şi el mai nimerit să-mi întindă mâna şi era foarte mulţumit să mă vadă pe mine făcând primii paşi. De data asta am făcut eu pe nebunul şi am intrat în cabinetul lui cu vorbele: „Bravo! În frumoasă situaţie m-ai pus! Unde sunt planurile noastre? Unde e programul nostru? Cum ies eu acum din încurcătură?" După cum era de aşteptat Titulescu a început să ţipe, să se bocească, să se strâmbe, să se lase cu capul pe perină – se aşezase turceşte pe divan – ca să mă convingă că toată vina era a mea, că eu îl trădasem, că nu avusesem răbdare (!!), că era tocmai pe punctul să ajungă acolo unde voiam noi! Că nu poate el să-mi spună toate, dar că odată mi le va spune (nu mi

le-a spus niciodată) şi voi vedea atunci cât de corectă a fost purtarea lui, şi că nu a putut face altfel decât cum a făcut!

Trecutul însă nu mă mai interesa şi nu venisem să mă cert, ci dimpotrivă să arunc o punte – dacă se putea – între prezent şi viitor. După ce am socotit că-şi vărsase îndeajuns focul, am închis penibilul capitol al celor întâmplate prin concluzia care se impunea: „Vezi, Titulescu, fiecare am comis o mare greşeală: tu m-ai socotit mai prost decât eram, şi eu te-am crezut mai inteligent decât eşti!" Am crezut că plesneşte, şi cât pe-aci era să-i vie rău! Cum puteam eu să cred că m-a ţinut drept un prost! „Nu drept un prost – i-am replicat – dar drept mai prost decât sunt. Şi acum «incidentul închis», să nu mai vorbim de ce a fost, căci nu mai putem reveni asupra greşelilor săvârşite, să vorbim de ce ne poate aduce ziua de mâine." Şi m-am avântat într-o lungă expunere a situaţiei. I-am declarat că eram decis să dau cel mai leal concurs lui Iorga, dar că-mi dam seama că nu era el omul refacerii economice, că cu toată sabotarea planului nostru, cu toate imponderabilele care se adăugaseră în ultimele zile la greutăţile cunoscute – eu tot nu abandonasem proiectele mele, şi tot mai speram să ajungem într-o zi să realizăm programul asupra căruia căzusem atât de uşor de acord. Pe când vorbeam, Titulescu îşi freca gleznele, ofta, trăgea pe nas o porcărie de praf care i se prelingea apoi, din nări spre buze, sub forma unui fir căcăniu de zeamă cadaverică. Tăcea şi asculta – era prin urmare mulţumit. „Greu, mă, greu. Nu mai fac (şi trăgea acest «nu mai fac» în lungime, ca un baston de alviţă), nu mai fac, mă, politică internă! M-am ars o dată, ajunge! Plec, mă duc în străinătate; acolo e locul meu – cât m-oţi lăsa voi şi Regele – acolo pot să fac treabă, aici nu!" Vorbea aşa, dar îi lăsa gura apă şi trebuia să mai treacă cinci ani până să se dezguste într-adevăr de politică internă. Dacă nu venisem să mă cert cu el, nu venisen nici să reîncep imediat aventura cu dânsul, aşa încât l-am lăsat să spună: obiectivul meu fusese atins – nu ne despărţeam certaţi. Ce era în sufletul nostru, era treaba fiecăruia.

Ca să pun un jalon pe noul teren al împăcării noastre, l-am rugat să-mi dea pe Savel Rădulescu (care ocupa atunci funcţiunile de şef al Diviziunii economice la Ministerul de Externe) ca subsecretar de Stat la Finanţe. S-a învoit numaidecât, a sunat şi a trimis după Savel, care făcea „anticameră" cu alţi ciraci şi javre familiare. Cu toate rugăminţile mele, cu toate ţipetele lui Titulescu care s-a răstit de două-trei ori la el, Savel Rădulescu n-a vrut să primească. I-am dat răgaz să se gândească până a doua zi, şi l-am poftit la dejun pentru a treia zi marţi, împreună cu Titulescu, dejun la care am pecetluit

împăcarea (în tot cazul aparențele unei împăcări) cu câteva sticle de vin vechi.

A doua zi, Savel Rădulescu a venit la mine să mă roage să nu insist: „nu-l cunoşti, nu mă va ierta niciodată, dacă primesc!" — „Cu toată insistența pe care a pus-o ieri ca să te convingă?" — „Cu toată insistența, nu-l cunoşti!" Ba începeam să-l cunosc grozav! N-am mai insistat, şi am oferit locul lui Zamfir Brătescu, om de cinste recunoscută şi funcționar de carieră experimentat în meseria lui

Savel Rădulescu a avut noroc refuzând neaşteptata înaintare pe care i-o ofeream de hatârul lui Titulescu. Căci nu pot crede că prevăzuse de atunci monopolul afacerilor externe şi fondurilor interne ce trebuia să devină apanajul patronului său, mulțumită unor slăbiciuni care în acea vreme nu erau încă patente.

Acest Savel Rădulescu a făcut o carieră atât de strălucită frecând tălpile lui Titulescu şi plimbând căței şi visurile neîmplinite ale doamnei Titulescu, încât merită să rămână ca exemplu de slugărnicie şi de harnică mediocritate pentru cei de mâine.

Elev silitor încă din clasele primare, era fiul lui I. P. Rădulescu zis Pleoşniță, profesor la Liceul din Focşani şi succesiv deputat liberal, fondator al Partidului Muncii la Iaşi în 1917 şi iarăşi deputat, însă averescan, după război. Tânărul Savel a continuat să învețe bine până inclusiv la Paris, la Facultatea de drept, unde a trecut doctoratul cu o teză atât de voluminoasă încât nimeni n-a îndrăznit, nu să o citească dar măcar să-i taie foile. Înapoiat de la Paris, Pleoşniță a încărcat teza lui fiu-său într-un camion şi a venit cu ea la mine. Mi-a cerut o scrisoare către Aristide Blank pe care i-am dat-o şi astfel Savel Pleoşniță a fost angajat în biroul de studii de la Banca Blank. Prin salturi succesive de o rară precizie a trecut din biroul lui Aristide Blank în laboratorul vrăjmaşului acestuia de moarte, Vintilă Brătianu, şi de aici în cabinetul de toaletă de la Titulescu. Băiat bun, băiat zvelt şi cu părul creț, băiat cu maniere frumoase, Savel Rădulescu avea printre contemporanii săi reputația unei perfecte nulități: spoială multă şi fond puțin. Cu un bagaj intelectual şi moral atât de redus, încât încăpea într-un ghiozdan (ghiozdan cu cheie specială) a pornit la drum şi şi-a tocit mai multe perechi de ghete tot alergând în casă la Titulescu din camera de culcare în sufragerie, din salon în sala de baie, din biroul stăpânului în bucătărie şi aşa mai departe. Cu mâini mai uscate decât veşnic asudatul Nenişor, incomparabil mai frumos ca pocitura de Ciotori, mai puțin lacom – deşi mai ambițios – decât un Vişoianu, un Raicoviceanu, un Tabacovici, un Gon Constantinescu şi atâția alții, care confundau interesele lor cu

„interesele permanente ale României" (formulă fără sens dar cu tâlc), Savel Rădulescu şi-a creat repede o situație aparte printre javrele lui Titulescu şi a fost tratat cu aceleaşi favoruri ca „pekinezul" zburțulit la picioarele patului.

Înfeudarea unui om față de altul dovedeşte o mare sărăcie morală din partea celui care se sacrifică, mai ales când sacrificiul nu e justificat nici prin entuziasmul unei înalte concepții etice sau sociale nici prin ademenirea orbitoare a unei personalități geniale. Să te faci apostolul unui Isus Christos pentru regenerarea omenirii, sau unealtă oarbă a unui Napoleon Bonaparte sau a unui Benito Mussolini, mai trece-merge. Dar să renunți la personalitatea ta, cât de redusă, şi să intri trup şi suflet în slujba unui chior între orbi ca Titulescu, numai ca să ajungi înaintea camarazilor, să fii ministru nevârstnic, să primeşti decorații şi să iei din fondurile Statului – iată ce oamenii cumsecade, câți au mai rămas la noi, vor condamna fără apel şi fără recurs de câte ori vor auzi şoptindu-se sau şuierându-se numele lui Savel Rădulescu.

M-am întins cam mult asupra acestei secături cu ifose, față de rolul foarte şters pe care l-a jucat în evenimentele din primăvara anului 1931. Am fost însă tentat să-l prind în cleşte la prima lui apariție în viața publică din cauza nemaipomenitei şi nemeritatei cariere pe care a făcut-o ulterior mulțumită capriciilor patronului său. Ani de-a rândul, de la 1932 înainte, cât timp a fost Titulescu în fruntea Afacerilor Străine, Ministerul de Externe a fost lăsat pe mâna lui, în ciuda şi peste capul diplomaților şi funcționarilor noştri cu experiență şi cu inteligență. Ani de-a rândul, Titulescu petrecând 10 luni din 12 în străinătate, reprezentanții țărilor străine n-au găsit în fața lor la Ministerul de Externe, spre paguba şi spre umilința noastră, decât pe acest puțoi fără tact şi fără răspundere.

Prin violența contrastelor pe care le-a pus în evidență, prin răscolirea patimilor individuale şi colective, prin mărturisirea slăbiciunilor mai ales, pe care le-a conturat sau le-a subliniat – criza din aprilie 1931 a avut o influență capitală asupra evoluției politicii noastre interne. Ea constituie un punct de demarcare în Domnia Regelui Carol al II-lea. Până la dânsa, toate nădejdile erau încă permise – după dânsa, nici una nu mai putea fi îngăduită. A fost un fel de Marna de-a îndoasele, în luptele noastre interne. Slăbiciunea şi slăbiciunile Regelui, greşelile copilărescului său machiavellism, mania lui de a măcina toate forțele pe care le întâlnea, dar care nu-i stau câtuşi de puțin în cale, metoda lui de a încuraja toate defecțiunile au început opera de prăbuşire a organizației noastre de Stat.

Între 5 şi 18 aprilie al acelui nefericit an, eu unul, nu numai că mi-am văzut năruit întregul meu program politic, întregul plan de acţiune căruia închinasem cu drag puterile mele, dar am mai pierdut şi pe cei doi oameni în care pusesem toată încrederea mea, pe ajutorul şi pe colaborarea cărora întemeiasem toate posibilităţile mele de izbândă pe drumul ce-l croisem. Am pierdut pe Rege şi pe Titulescu. Pe Rege ce e drept nu mai contam mult, după cum reiese şi din aceste însemnări. Îmi mai rămăsese totuşi un colţişor de nădejde şi de încredere într-însul, colţişor pe care onorabila încercare de alcătuire a Ministerului Prezan, din februarie, îl mai lărgise. O trezire, fie şi tardivă, a simţului răspunderii Regale, îmi părea printre lucrurile posibile. Lipsa totală de rezistenţă şi de autoritate pe care a dovedit-o însă în tot timpul crizei, faţă de palinodiile lui Titulescu, sabotarea intenţionată a programului pe care şi-l însuşise cu entuziasm, ca şi sadica fantezie pe care a pus-o la contribuţie pentru formarea Ministerului Iorga m-au lămurit cu prisosinţă: nu mă mai puteam bizui pe Regele Carol pentru realizarea planurilor mele.

În ce priveşte pe Titulescu, lovitura a fost pentru mine mai crudă, fiind mai neaşteptată. Mă obişnuisem să-l consider ca pe cel mai inteligent în vicleimul nostru naţional şi mare mi-a fost decepţia când m-am văzut silit să-l aşez şi pe dânsul în rândul politicienilor de duzină. Fire ciudată de degenerat superior ca şi Iorga, plin de umbre şi de lumini, Titulescu e un fenomen de o speţă particulară şi rară. Şi Titulescu şi Iorga sunt oameni de o acuitate cerebrală extraordinară; şi la unul şi la altul anumite anomalii şi stări patologice ale sistemului glandular provoacă probabil o permanentă surexcitare a celulelor cerebrale, a căror activitate exasperată nu mai e domolită prin acţiunea opusă a centrelor frânătoare alterate sau atrofiate. Dar pe când surexcitarea lui Iorga e de ordin general şi provoacă un dinamism dezordonat în toate celulele materiei cenuşii, creând astfel tipul paranoicului complet – surexcitarea lui Titulescu e limitată la câteva regiuni ale creierului şi circumscrie astfel un tip de dement mai redus în orizontul lui dar de un potenţial mai intens în manifestare: tipul maniacului. Pe când Iorga s-a legat de toate în câmpul cunoştinţelor, Titulescu s-a închis într-un compartiment dincolo de limitele căruia n-a mai existat nimic pentru dânsul. Şi la unul şi la altul, sistemul de legătură care pune în contact o regiune a creierului cu alta şi creează astfel masa raporturilor – a rămas în stare embrionară, sau dacă s-a dezvoltat, s-a atrofiat repede. Oameni ca Iorga şi ca Titulescu, deşi memorează impecabil tot ce văd şi tot ce aud – nu ştiu nimic, fiindcă le lipseşte legătura între grupurile de senzaţii şi de idei care constituie

cheagul structurilor organice. E caracteristic faptul că un Iorga care s-a aruncat cu atâta frenezie asupra tuturor cunoştinţelor omeneşti, a fost totdeauna respins – după cum un pol electric respinge pe celălalt – de orice era ştiinţă pură, sau fie şi numai cumpănire de raporturi şi de măsură ca în artele plastice, în arhitectură şi în muzică. Poligraful care a scris despre subiecte istorice, care s-a îndeletnicit cu proză, cu versuri, cu teatru, cu politică – n-a fost în stare într-adevăr să scrie Istorie în sensul ştiinţific al cuvântului, nici să spună altceva decât prostii sau banalităţi de câte ori s-a agăţat de arhitectură, de artele plastice sau decorative şi de muzică. Pentru ştiinţe bazate pe deducţie, adică pe comparaţie, degeneraţi de felul acesta dovedesc o completă neînţelegere. Ochii şi mintea lor nu trec niciodată de la analiză la sinteză. Iorga străbate Europa de la Bucureşti la Paris şi nu se uită o dată pe fereastra vagonului – şi am auzi că Titulescu la fel – pentru că a privi numai pentru a memora şi nu pentru a compara, adică a raţiona şi a deduce constituie un act fastidios şi inutil în afară de cercul preocupărilor obişnuite. Oameni ca Titulescu şi ca Iorga par a privi lucrurile printr-un ochean: ei văd mai bine şi mai lămurit ca alţii imaginile îndepărtate, succesiv circumscrise în câmpul instrumentului dar nu pot să facă o legătură între aceste diferite imagini. Titulescu are cel puţin meritul – faţă de Iorga care îşi plimbă ocheanul pe toate meleagurile – să-şi fi fixat un câmp de prospecţiune din care nu iese, pe care-l cunoaşte ca nimeni altul şi pe care-l stăpâneşte cu toate aparenţele autorităţii.

Nu pot să zic că am cunoscut pe Titulescu până în primăvara lui 1931, deşi fusesem un an şi jumătate miniştri împreună, în Guvernul Averescu din 1920-1921. Titulescu a deţinut în acest Minister un portofoliu important, portofoliul Finanţelor; politiceşte însă facea parte din lotul lui Take Ionescu aşa încât n-am venit în contact prea intim cu el.

Nu mă înhămasem încă, în acea vreme, la cercetarea problemelor economice şi financiare şi ocupat exclusiv cu politica internă, în care Titulescu juca un rol foarte şters, am avut de furcă peste capul lui, cu Take. Am notat deja în altă parte a acestor amintiri cum l-am scăpat la Senat cu prilejul faimoaselor lui reforme financiare, cu care era să cadă în braţe, cele două sau trei împrejurări în care i-am dat o mână de ajutor, precum şi prima decepţie pe care mi-a dat-o prin ingratitudinea lui faţă de omul căruia îi datora tot în politică. Cu noi, cu Averescu şi cu mine se purtase mai mult decât corect, şi după trădarea lui Take Ionescu refuzase să intre în Cabinetul acestuia, mulţumindu-se cu postul de ministru la Londra, ceea ce

în conjunctura politică de atunci ne păruse un mare sacrificiu. Ar fi fost poate unul dacă n-ar fi murit Take Ionescu, căci atâta cât timp ar fi fost Take în viață, Titulescu n-ar fi putut, oricât s-ar fi zbătut, să ajungă la situația la care a ajuns atât de repede de protagonist al politicii externe române. În ianuarie 1922 nimeni nu putea să prevadă sfârșitul neașteptat al întemeietorului Micii înțelegeri și singurul om de încredere al Marilor noștri Aliați în România. Titulescu avea însă desigur planurile lui, prinsese gust în 1919 la Paris de politica internațională și despărțirea lui în 1921 de Take Ionescu n-a fost probabil decât o prefață la cariera pe care o visa și certurile lui cu Take în Ministerul Averescu un exercițiu preliminar pentru luptele pe care le socotea inevitabile pe terenul diplomatic, într-un cât de apropiat viitor. Cine poate ști ce s-ar fi întâmplat, cred totuși că dacă Take Ionescu ar fi trăit, tot dânsul ar fi câștigat partida și ar fi rămas el marele nostru european, oricât ar fi dus Titulescu lupta fără scrupule și fără mănuși. La începutul lui 1922 asemenea considerații nici nu ne treceau prin minte nouă acestora prinși în vâltoarea politicii interne, așa încât nici nu puteam bănui planurile lui Titulescu. Iată cum se explică articolul ditirambic intitulat „Nicolae Titulescu" pe care l-am scris în îndreptarea, pe la sfârșitul lui ianuarie 1922, și pentru care zisul domn nici nu mi-a mulțumit vreodată, articol menit mai ales să pună în lumină lealitatea (!!) fostului nostru ministru de finanțe față de formidabilul chiul pe care ni-l trăsese ilustrul său șef.

Nici în cursul Ministerelor Ionel și Vintilă Brătianu din 1927 și 1928, când am venit iarăși în contact cu dânsul nu ne-am apropiat mai mult. În acele Ministere, lăsasem la o parte și politica internă și politica externă și mă limitasem la Departamentul meu, al Agriculturii, unde găsisem probleme atât de interesante de rezolvat încât mă dedicasem lor cu totul, fără să mă mai ocup de îndrumările generale de guvernământ, și cu atât mai puțin de cele de politică externă.

Abia în vara anului 1930, dar mai ales în primăvara anului 1931 ne-am apropiat mai intim unul de altul și am început să ne cunoaștem, în numeroasele noastre discuții, strălucita lui dialectică, rapiditatea cu care pătrundea și își însușea o idee – adause la prestigiul pe care i-l dădeau succesele lui personale în străinătate mi-au luat văzul și am pus, poate cu oarecare ușurință, toată încrederea mea într-însul. Cu cât iluziile mele au fost mai mari, cu atât mai mare a fost decepția după evenimentele din aprilie.

Cu toate câte avusesem de înghițit din partea lui, probabil că și Regele a fost muncit de aceleași gânduri ca și mine (gânduri de împăcare) căci luni, a treia zi după constituirea Ministerului, aflându-

mă în audiență de lucru m-a întrebat ce aș zice dacă ar oferi Ministerul de Externe lui Titulescu (Ghica nu sosise încă și interimatul îl țineam eu). I-am răspuns că ar fi cea mai nimerită soluție, că eu unul aș fi încântat de ea și am povestit Majestății Sale împăcarea mea din ajun. Am adăugat însă că nu credeam că Titulescu va primi. „Dacă ți-am propus lucrul e că am motive să cred că Titulescu va fi încântat să primească", mi-a ripostat Regele. Abia atunci ne-am adus aminte, și Regele și eu, că mai era și Iorga și că poate era necesar să-l întrebăm și pe el. Regele a dat din umeri și mi-a spus că va vorbi nebunului. Se temuse de opoziția mea, era încântat că nu se manifestase și nu se aștepta la nici o greutate din partea lui Iorga care cu două zile înainte se declarase gata să intre într-un Guvern Titulescu. Chiar în acea zi Regele a chemat pe Iorga, și i-a făcut propunerea; răspunsul primului ministru a fost tăios, precis și concis: „Excelentă idee, Sire, dar președintele de Consiliu care va contrasemna decretul d-lui Titulescu va fi altul nu eu". Se urcase scroafa în copac. A fost primul șoc între Rege și noul său prim sfetnic. Și a rămas Ghica (alt faliment care se pregătea) ministru de externe.

Căruța noului Guvern a început să scârțâie din prima zi sau mai exact din prima seară. Cât timp nu i-a venit să creadă ochilor, cât timp a socotit că Ministerul lui era numai un vis frumos sau o farsă sinistră, adică exact cele câteva ore care s-au scurs între momentul în care a fost însărcinat cu formarea Cabinetului și depunerea jurământului – tata Iorga n-a vrut nici să se urce în trăsură fără mine. Eram un singur suflet în două trupuri – declara el. Îndată ce am depus jurământul – dar imediat – s-a schimbat boierul și au început din partea lui suspiciunile, înțepăturile – și porcăriile.

Convenisem cu el, și cu Regele, din primul moment, că la Interne să fie numit subsecretar de Stat Nicu Ottescu. Ministerul de Interne trebuia să-mi revie mie îndată după dizolvarea Parlamentului – Regele îmi ceruse însă (înainte chiar de a fi chemat pe Iorga) să las interimatul acestui Departament, pentru 10-15 zile, primului ministru, ca să nu se sperie prea mult Maniu (!) și din prima zi, și mă supusesem acestei dorințe Regale (la câte nu m-am supus!) cu condiția numirii unui subsecretar destoinic care să împiedice anarhia inevitabilă dacă s-ar lăsa treburile pe mâna „apostolilor culturali". Regele a aprobat fără nici o greutate numirea lui Ottescu și a aprobat-o și Iorga. Neavând nici un motiv să bănuiesc buna credință a omului care nu făcea, de câteva ceasuri, nici un pas fără să mă întrebe cum să-l facă, n-am controlat decretele subsecretarilor și m-am pomenit cu Munteanu-Râmnic (un simplu bou) subsecretar

la Interne în locul lui Ottescu. Nu plecasem încă de la Palat, când a venit să mă prevină Vlahide[90] la ureche de substituire. M-am repezit la Iorga şi l-am apucat scurt; părintele apostolilor culturali şi al regenerării morale s-a fâstâcit, a început să bâlbâie, să întrebe pe Vlahide: cum se poate? şi a sfârşit prin a-mi cere să primesc la Interne şi pe Munteanu-Râmnic „un element atât de preţios" – dar că numirea lui Ottescu se va face imediat, că a fost o eroare şi nu mai ştiu ce. Am priceput că lovitura fusese montată de javrele care mişunau în jurul „profesorului" incapabil să reziste oricui, m-am făcut însă că nu pricep, am înghiţit pe Munteanu-Râmnic (hotărât să-l ignor din momentul în care voi prelua Ministerul de Interne), am înghiţit şi explicaţia „erorii" şi am cerut numirea imediată a lui Ottescu. De fapt, decretul n-a putut fi făcut decât a doua zi duminică, şi mi se pare că Regele n-a ajuns să-l semneze decât a treia zi luni, şi încă după repetatele mele insistenţe la Preşedinţia Consiliului, unde păduchii iorghişti începuseră deja să saboteze toate lucrările. Această numire a lui Ottescu a însemnat începutul frecăturilor dintre noi. Sub sugestia lichelelor din jurul său, Iorga a văzut în această numire o intenţie de spionaj din partea mea: Ottescu trebuia să fie ochiul meu la Ministerul de Interne şi să-mi raporteze tot ce vedea. În realitate eu cerusem pe Ottescu la Interne numai ca să fie un om cu cap acolo, ca să pună stavilă nebuniilor şi abuzurilor eventuale de care mă temeam. Date fiind neglijenţa şi inexperienţa d-lui Profesor în afaceri, binecunoscute de toţi cei care-l apropiaseră. Numirea lui Ottescu mai era justificată şi prin faptul că după foarte puţină vreme trebuia să-mi cadă în spinare şi Ministerul de Interne (după cum fusese convenit cu Regele), Minister de care, prins cum eram la cel de Finanţe, ştiam că nu mă voi putea ocupa în amănunte şi unde îmi trebuia un om de încredere. Dar nu ne înapoiaserăm acasă de la depunerea jurământului, şi Iorga credea deja că vreau să-i iau locul.

Incidentul cu numirea lui Ottescu n-a fost singurul din acea memorabilă seară. Zănatecul a mai jignit, de data asta întreg Ministerul, prin publicarea unui comunicat în care rostul şi rolul noului Guvern erau definite în câteva rânduri mălăieţe şi milogitoare, fără să aibă măcar delicateţea să supună de formă miorlăitoarea literatură aprobării colegilor săi. „Remontranţele" pe care s-a văzut silit să le înghită ca un simplu Rege al Franţei, n-au fost inutile d-lui Profesor, căci a doua zi s-a grăbit să ne întrunească în Consiliu ca să ne supună manifestul pe care-l redactase pentru „ţară". Şedinţa a fost de altminteri scurtă, căci a fost deschisă prin următoarele cuvinte ale

[90] Secretar general permanent al Preşedinţiei Consiliului.

preşedintelui: „Ei, v-am convocat să vă citesc manifestul, dar să ştiţi că eu nu primesc să schimb nimic!" Ne-am uitat unii la alţii şi ne-am abţinut de la orice observaţie, după citire. Cu nebunii cine se pune?

Treisprezece luni cât a ţinut Guvernul său, Iorga a fost într-o stare de perpetuă agitaţie; în primele săptămâni însă, n-a mai fost agitaţie ci curată frenezie. Obişnuit cu hodoroagele partizanilor săi, nu se mai putea despărţi de Kreisler-ul Preşedinţiei şi nu s-a mai coborât din el, spre disperarea şoferului Vasile, care nu mai văzuse în viaţa lui un astfel de fute-vânt. Se aşeza lângă el[91] şi porneau la Văleni, la Sinaia, la dracu. Când n-avea unde să meargă mai prin depărtări, o lua razna pe străzile Bucureştiului, se ducea să mătură o biserică veche, să râcâie un zid, să instaleze în trei mişcări un muzeu; se ducea cu cineva, cu ceva şi undeva – mergea să ţie un curs sau o conferinţă, să vorbească la Radio sau să dezgroape un mort la Academie. Toate aceste îndeletniciri nu-l împiedicau să dea o raită şi pe la Ministerul Instrucţiunii, să rezolve 300 de petiţii, să încurce 300 de dosare, să redacteze în 3 minute 300 de articole ale unei legi organice. În 3 zile după prima lui apariţie în oficina din strada Spiru Haret, proiectele de legi pentru reorganizarea celor 3 învăţăminte: superior, secundar şi primar erau gata. Şi mai avea vreme să treacă şi pe la Ministerul de Finanţe să-mi spună – deschizând ca o vijelie uşa, că merge la Palat să-şi dea demisia[92]. Câteodată – rareori, căci făcea moarte de om – nu-şi găsea Kreisler-ul la poartă fiindcă îl şterpelise Catinca sau alt neam, şi pornea atunci pe jos ca un nebun. Cine-l întâlnea cu umbrela, cu ghiozdanul, cu pălăria calabreză, cu pulpanele redingotei agitate şi revoltate parcă ar fi vrut să se lapede de el – cine-l întâlnea gonind cu paşi accelerati să-şi prindă barba, cum aleargă măgăruşii în Italia după un şomoldoc de fan, atârnat dinaintea botului, l-ar fi luat drept orice, numai drept prim-ministrul ţării, nu.

Când mă gândesc la toate încurcăturile pe care mi le-a făcut, la toate palinodiile acestui dement, la câte am avut de dus în spinare tot timpul acelei triste guvernări, mă mir eu însumi de răbdarea mea.

Primele greutăţi serioase cu domnul Profesor s-au ivit cu prilejul alegerilor. Două lucruri fuseseră convenite în momentul constituirii Guvernului: că Ministerul Iorga nu era un Minister de partid şi că Parlamentul naţional-ţărănist va fi dizolvat. Nu ştiu pentru ce – probabil nu mai ca să facă altfel decât îi ceream eu, şi să-şi arate astfel autoritatea – dl. prim-ministru nu se hotăra să supună Regelui decretul

[91] În automobile, Iorga se aşează întotdeauna lângă şoferi. Are aşa câteva manii, de exemplu: nu bea apă şi nu se spală fiindcă în apă sunt draci (autentic). N-a luat de când e o baie.

[92] Treisprezece luni de-a rândul, de 3 ori pe săptămână a venit să mă vestească că-şi dă demisia. Trebuia de fiecare dată să pierd o jumătate de ceas – câteodată un ceas întreg – ca să-l liniştesc.

de dizolvare. Opinia publică se enerva, lumea începuse să creadă că Regele „nu ne dedese" dizolvarea, şi prestigiul nostru – în special al meu, căci de la Iorga nu aştepta nimeni nimic – se măcina pe fiecare zi. A trebuit să-l împing de umeri ca să facă formele necesare[93]. Între timp naţional-ţărăniştii începuseră să prindă curaj şi să-şi închipuie că puteau evita Parlamentului lor soarta care-l aştepta. Au început să ne trimită emisari: Ghiţă Pop, Mirto, Gică Măcărescu, Ionel Lupescu, Haţieganu au venit pe rând la mine să mă asigure că majorităţile erau gata să ne voteze toate legile pe care le vom prezenta („Chiar pe acelea prin care s-ar abroga legile voastre?" – am întrebat eu. „Chiar pe acelea", a fost răspunsul), să ne voteze toate moţiunile de încredere pe care le-am cere, numai să nu dizolvăm „Parlamentul Restauraţiei". Mi-am adus aminte de defunctul Maiorescu şi i-am îmbătat şi eu cu apă rece, deşi slugărnicia lor ar fi meritat să-mi aduc mai iute aminte de defunctul Hübsch, şi de precizările legate de numele lui.

Plin de contradicţii şi oscilând între două extreme ca toţi nevropaţii, pe cât a fost de odios şi de nesuferit până la semnarea dizolvării, pe atât a fost Iorga al nostru de „bine" în ziua citirii ukazului. S-a jucat cu Maniu şi cu partizanii acestuia ca pisica cu şoarecele.

Au fost mai multe păreri cu privire la procedura dizolvării. Unii au propus publicarea unui simplu decret în Monitor, fără convocare prealabilă în sesiune extraordinară. Alţii au crezut că era mai politic (?) să convocăm Parlamentul, să-i cerem colaborarea şi să nu-l dizolvăm decât după ce ne-ar fi refuzat (?) această colaborare. Iorga a cerut să se convoace şi să fie dizolvat în aceeaşi zi, cererea de colaborare urmând să fie adresată tuturor bunăvoinţelor din ţară solicitate şi convocate în colegiile electorale. În realitate Iorga cerea convocarea fiindcă avea mâncărime de vorbă şi murea de nerăbdare să vorbească de la tribuna Camerei ca prim-ministru. Mie-mi era bună orice formulă care ducea la imediata dizolvare. S-a adoptat formula lui Iorga şi Parlamentul a fost convocat în sesiune extraordinară pentru ziua de joi, 30 aprilie. Mesajul, foarte scurt[94] a fost citit de primul

[93] Camerele au fost dizolvate abia la 30 aprilie, 12 zile după înscăunarea noastră.

[94] Iată textul acestui Mesaj:

Domnilor senatori,
Domnilor deputaţi,

După demisia prezentată de dl. G.G. Mironescu, Ministerul pe care l-am numit la capătul sforţărilor mele de a realiza uniunea naţională faţă de grelele probleme financiare şi economice care se pot birui numai prin solidaritatea întregii naţiuni, doreşte a înfăţişa în cuprinsul însuşi al Parlamentului care sunt intenţiile şi metodele sale.
Pentru acest scop, eu declar sesiunea extraordinară a Parlamentului deschisă.

Carol

(urmează semnăturile miniştrilor)

ministru, la orele 12. Terminând, şeful Guvernului a cerut ca atât Camera cât şi Senatul să ţină şedinţă în aceeaşi zi, ceea ce a fost aprobat.

Şedinţa Camerei s-a deschis la orele 5. Iorga a luat cel dintâi cuvântul – era într-una din zilele lui fericite şi minunata lui cuvântare n-a avut decât un cusur, acela de a fi rămas o simplă cuvântare în loc să devină program de guvernământ. Maniu pregătise un aspru rechizitoriu, probabil o peltea ca toate discursurile lui, dar pe care ziarele simpatizante-l anunţaseră ca un mare eveniment. Prin glasul scrobit al şefului său, Partidul Naţional-Ţărănesc urma să refuze în mod solemn şi în auzul ţării întregi concursul majorităţilor sale unui Guvern personal, constituit în afară de regulile democraţiei integrale. Toate acestea, bineînţeles, pentru cazul în care am fi venit cu dizolvarea Parlamentului. Dar tot după regulile democraţiei integrale, „domnul prezident" mai avea pregătită şi o atitudine mai binevoitoare pentru cazul în care, fie că n-o ceruse, fie că n-o obţinuse, Guvernul s-ar fi prezentat Camerelor fără dizolvare. Despre semnarea decretului nu ştia decât Iorga şi cu mine, şi o ţinusem tăinuită ca să evităm un eventual scandal din partea ţărăniştilor. Aceştia începuseră să creadă că Regele ne refuzase decretul şi ca să ne sondeze, Maniu a trimis pe cineva la Iorga, înainte de şedinţă, să-l prevină că ar vrea el să ia cuvântul, la început – Iorga a făcut cunoscut lui Maniu că va vorbi dânsul întâi, dar că „domnul Prezident" va putea lua cuvântul imediat după el. Ţărăniştii au conchis din acest răspuns că Parlamentul nu va fi dizolvat şi s-au ţinut relativ liniştiţi cât a vorbit Iorga. Numai Maniu a întrerupt de vreo două-trei ori, de câte ori primul ministru declara că se bizuie, în opera pe care o începea, pe colaborarea tuturor. „Dar nu ne-aţi cerut niciodată această colaborare, nu ne-aţi cerut-o niciodată", repeta dânsul cu încăpăţânare (căci aici voia să ne aducă, ca să ne poată da cu piciorul). Stăm pe banca ministerială alături de Iorga care-şi terminase aproape cuvântarea şi ajunsese la peroraţie, când privirile mele au căzut din întâmplare asupra domnului Prezident Iuliu. Scosese din buzunar mai multe foiţe, unele cosmetice cu care se ştergea pe obraz de năduşeală, altele acoperite cu slove pe care le răsfoia. Căuta vizibil să-şi modifice discursul şi să-l adapteze la situaţia creată prin apelul primului ministru la colaborare, apel pe care-l aştepta ca o precisă concluzie a unor premise ce excludeau aproape ipoteza dizolvării. Mă uitam cum îşi purica foiţele, şi cunoscând sfârşitul partiturii pe care o cânta Iorga, a fost pentru mine o curată bucurie să urmăresc cu gândul meu gândul domnului Prezident. În această şedinţă domnul Profesor a fost însă mai tare

decât domnul Prezident: deodată a luat în repezeală „un turnant", cum zic cei cu sporturile, a scos o coală din buzunarul redingotei şi a citit şi mai repede – sărind peste jumătate din cuvinte – decretul de dizolvare, în uluiala Camerei căreia i-au trebuit câteva minute să se dumirească şi să înceapă să urle. Tata Iorga nu-şi terminase ultima frază, că şi înşfăcase ghiozdanul şi a dispărut prin uşa din dosul scaunului său, lăsând pe domnul Prezident cu foiţele în mână şi cu discursul în gât.

Primul ministru a fost încântat de farsa pe care o făcuse opoziţiei obligând-o să-l asculte în tăcere, cu atenţie şi cu deferenţă, şi pe domnul Prezident să-şi înghită discursul. „Ei, drragă, nu sunt eu tocmai aşa de prrrost cum crrred unii..." — „Cine crede? Eu nu..." — „Ei, n-arrr mai lipsi decât asta..." Şi bănuiala că nu-i admiram cum trebuia incomparabilele însuşiri politice, i-a stricat tot cheful.

Chiar aşa nebun cum era, cu Iorga ar mai fi fost ceva de făcut dacă n-ar fi fost păcătosul său anturaj şi partidul, nenorocirea de partid în care se adunase o nemaipomenită colecţie de vietăţi. În jurul mai tuturor oamenilor politici cu vază mişună şi proşti şi lichele, veşnic la pândă după un ghelir şi care în majoritatea cazurilor se mulţumesc cu firimiturile care cad de la masa stăpânului, sau cu resturile – Iorga este însă singurul om politic în jurul căruia mişună numai proşti sau lichele şi încă proşti şi lichele pretenţioase care nu se mulţumesc cu firimiturile şi cer loc la masă. Şi dacă ar fi numai atât, iar n-ar fi nimic; ce e însă mai trist e că patronul nu-şi cunoaşte oamenii, şi îi vede prin prisma imaginaţiei sale. Astfel că, cu toate aparenţele contrare, crede într-înşii şi ce spun ei, devine o simplă jucărie în mâna lor şi se face unealtă patimilor şi nejustificatelor lor ambiţii.

Mărturisesc ca până la experienţa din 1931 am avut o părere bună despre Partidul Naţional, Naţionalist, Naţional-Democrat sau mai ştiu eu cum îi zicea, căci apostolii culturali adunaţi în jurul bărbii lui Iorga au schimbat de câteva ori titulatura grupării lor. Din experienţa din 1924 îmi rămăsese amintirea unor oameni simpli, dacă nu foarte inteligenţi în schimb foarte buni de inimă, dezinteresaţi faţă de un om de pe urma căruia nu puteau trage nici un profit, care în loc să-i apropie de Chanaanul Puterii îi îndepărta tot mai mult, care-şi bătea joc de ei când şi cât putea – şi experienţa din 1924 mă făcuse să cred că aceşti oameni mediocri din punct de vedere intelectual erau oameni de caracter, oameni cu suflet curat. Vai, ce-a rămas din această părere după experienţa din 1931!

Caraghioşii îşi închipuiseră că profesorul lor ajunsese să constituie un Guvern din propriile sale puteri şi că un element important

al acestor puteri îl constituia „partidul", adică ei. Dezinteresaţii din opoziţie (cine se îmbulzeşte la sacrificii?) care pontaseră ca disperaţii la ruleta politică pe numărul zero, au înnebunit complet în clipa ridicării şefului lor la preşedinţia Consiliului. De a doua zi dimineaţă au năvălit pe culori, pe judeţe şi pe plăşi la Iorga acasă, înzeciţi, însutiţi, înmiiţi prin adausul tuturor haimanalelor pe care democraticele noastre partide şi le trec unul altuia, fetidă adunătură de gunoi şi de excremente decorată cu pomposul titlu de zestre guvernamentală. E drept că Marele Apostol le explica că nu fusese chemat la Putere ca partid, că nu făcuse Guvern de partid (nimeni – afară de Munteanu-Râmnic ca subsecretar la Interne – din gruparea iorghistă nu figura într-adevăr în Guvern), că nu mai avea partid – îi înjura, îi blestema, îi da afară, ei însă nu voiau să ştie de nimic, treceau peste cordoanele de sergenţi care apărau poarta, năvăleau din nou, strigau ura şi cereau să li se împartă prada. În faţa acestui scârbos spectacol am binecuvântat ceasul în care mă desfăcusem de orice legătură politică.

Pe cât s-a arătat Iorga de ferm şi de „cum trebuia" faţă de valurile de partizani care-i dau asalt, pe atât s-a arătat de slab şi de influenţat faţă de intervenţiile individuale ale oamenilor săi de casă. Orice calomnie, orice minciună, orice picătură de otravă găsea cel mai prielnic teren în inima lui; toate ambiţiile chiar cele mai ridicole, îndată ce ştiau să măgulească vanitatea lui, erau primite şi încurajate, de cele mai multe ori împotriva legilor şi întotdeauna împotriva bunului simţ. Nenorocitul a crezut că eu am fost acela care i-am săpat groapa – în realitate însă i-au mâncat capul intimii lui!

Printre aceştia, capul răutăţilor era propriul său fiu Mircea, o canalie. Dacă Iorga tatăl putea fi considerat ca un degenerat superior, Iorga fiul întruchipa perfect tipul degeneratului inferior. Fără un pic de inteligenţă şi mânat numai de instincte, şi încă de instincte rele, s-a strecurat prin şcolile secundare mulţumită numelui pe care-l purta şi biletelelor trimise domnilor examinatori aleşi pe sprânceană. A trecut apoi precum câinele prin apă prin încercările bacalaureatului, adăugând de data asta la biletelele părinteşti şi o mică doză de obrăznicie personală. Neîndrăznind totuşi să se încurce în şcolile noastre superioare, unde efectul biletelelor ar fi fost mai dubios şi unde ar fi trebuit să se înhame la muncă şi la învăţătură, a preferat să treacă graniţa şi să escrocheze nu ştiu unde o diplomă de inginer. Înainte de a pleca în străinătate a mai escrocat însă – moralmente – pe tatăl său – materialmente pe Blank. Afacerea a făcut multă vâlvă în timpul său. Alecu Constantinescu reproşase în plină Cameră lui Iorga, şi de

pe banca ministerială, că dă dovadă de ingratitudine atacând Banca Blank de ale cărei binefaceri profitase. Iorga a sărit din loc ca înțepat, a urlat cuprins de cea mai sfântă și zgomotoasă indignare, a jurat cu degetele pe călimara stenografilor că n-a primit niciodată un singur franc de la Banca Blank și a părăsit imediat incinta, majestuos și plin de dispreț pentru omenirea întreagă fiindcă majoritatea Camerei (ca și minoritatea de altfel) nu se emoționase îndestul față de sacrilegiul Porcului. Eram pe atunci fuzionat cu Iorga în Partidul Național al Poporului și a doua zi trecând pentru nu mai știu ce treaba la Banca Blank, Aristide mi-a arătat o petiție a tânărului Mircea Iorga prin care cerea Băncii să-l trimită pe spezele ei la studii pe 3 ani, în Italia. Petiția era întărită prin următoarea frază scrisă într-un colț de mâna lui Nicolae Iorga: „Mă asociez și eu la cererea fiului meu, pe care o aprob, spre a fi executată". Urma semnătura. De hatârul tatălui, Aristide acordase subvenția cerută de fiu, care cheltuia banii Băncii undeva în Italia, chiar în momentul în care Apostolul se lepăda de ei ca de darul necuratului. Am cerut lui Aristide actul și l-am pus sub nasul prietenului meu Iorga. A îngălbenit, am crezut că intră sub pământ de rușine – mi-a fost milă de el – și a început să-mi bâlbâie o dureroasă explicație, tot ștergându-se cu o batistă murdară căci îl treceau năduşelile. Își aducea perfect aminte de ce scrisese. Venise fiu-său să-l roage să-și dea consimțământul ca banii bursei pe care o obținuse (de unde?) să-i fie trimiși lunar în Italia prin Banca Blank. Nu citise petiția, cum nu citise niciodată nimic și scrisese la repezeală, cu gândul aiurea, fraza cu bucluc. Sunt convins că mi-a spus adevărul. Numai cine nu l-a văzut la masa lui de lucru pironit în fața șpalturilor de corectat, întinzând o mână nesfârșită spre dreapta și mâzgălind, departe, o hârtie sau un caiet, ca să pună o rezoluție sau o notă ce îi erau cerute – nu poate să creadă în realitatea unei asemenea ușurințe.

Cititorul îmi va ierta această scurtă digresiune care pe lângă meritul de a pune în valoare lipsa de scrupule a d-lui Iorga cel tânăr mai are și pe acela de a limpezi un incident rămas încă nelămurit, din cariera Marelui Nostru Cărturar – cum îi spun analfabeții neamului. După o strălucire de un moment, dl. Mircea Iorga s-a dat afund și în momentul în care scriu aceste rânduri (1936, martie) se mulțumește să mistuie leafa de director al Școlii de Meserii din București, ghelir pe care inconștiența și insolența Marelui Cărturar l-a obținut de la lașitatea Guvernului Tătărescu. Cu toată prostia, cu toată necinstea, cu toată mizeria lui morală și cerebrală Mircea Iorga a jucat un rol de căpetenie între 1931 și 1932. El a pus la cale toate intrigile între tată-său și mine, el a înnebunit pe Iorga până l-a dus la sinucidere politică.

După cum, ca istoric n-a știut să cântărească evenimentele tot astfel ca om politic Profesorul n-a știut să cântărească oamenii. Dacă ar fi fost plin de indulgență față de fiu-său n-ar fi fost prea mult de zis, dar a fost plin de iluzii față de el, și aceasta l-a costat scump. Credea în sinceritatea lui, credea în cinstea lui, credea în inteligența lui. Tot ce-i spunea Mircea era literă de evanghelie. Și Mircea îi spunea zilnic că vrea să-l distrug, că vreau să-l răstorn, că vreau să-i iau locul. Mă acuza că persecut pe toți partizanii lor, după ce mă plictisea ceasuri întregi cu rugămintea să îndepărtez din funcție pe cei câțiva prieteni credincioși și acceptabili ai lui tată-său cărora izbutisem să le asigur o pâine, mai mult din milă decât din oportunitate politică. Suflet de lichea, profitor detestat de toți coreligionarii politici[95], Mircea Iorga a jucat un rol important o repet, prin intrigile lui, sub Guvernul părintelui său: a fost cioclul regimului.

În afară de Mircea Iorga mai jucau rol printre iorghiști doctorul Topa, avocatul Chemale, paracliserul Ștefan Meteș, Georgescu zis Cocoș și „primus inter pares" profesorul Munteanu-Râmnic. Din aceste apostolice trufandale țâșneau glasurile pe care – Joana d'Arc „barbata" – sfântul Nicolae de la Văleni le urma cu smerenie. Mai asculta el și altele, mai lăturalnice, sau mai puțin prețuite; acestea nu-l interesau însă decât în măsura în care se ridicau împotriva mea. Din ceata celor cinci mai sus enumerați, singurul care merită puțină atenție e Munteanu-Râmnic, un tip unic în felul lui, un tip simbolic al legăturilor spirituale franco-române, căci ar putea figura cu același succes și printre nemuritoarele figuri ale lui Caragiale și printre ale lui Courteline. Om bun, cu o față rumenă, deschisă și simpatică, cu țăcălie, cu păr creț, – dar cu burtă – se înfățișa ca un d'Artagnan al plăcintarilor. Profesor de istorie la Liceul din Ploiești, uitat de Dumnezeu, de dumnealor domnii inspectori și de dumnealor domnii miniștri succesivi ai Instrucțiunii Publice, habar n-avea de catedra lui, nu fiindcă era analfabet (aceasta n-ar fi fost o piedică), dar fiindcă își consacra toate clipele vieții familiei Iorga. De trei-patru ori pe zi, își punea poalele în bătaia vântului și zbura la Văleni de Munte, de unde se înapoia de alte trei-patru ori pe zi la Ploiești să cumpere pentru uzul sfintei familii hârtie de muște, o cutie de sardele sau găetane pentru ghetele micului Valentin. Împinsese devotamentul față de neamul lui Iorga până să ia de nevastă o ciumă de nepoată a cucoanei Catinca[96]. Tâmpit, bâlbâit și stăruitor, unsuros

[95] La deschiderea sesiunii de toamnă a Camerei, în 1931, Mircea Iorga a încercat să candideze la o vicepreședințe. Toți iorghiștii s-au coalizat cu opoziția și au trântit candidatura „diadocului" odios tuturor.

[96] Cu ajutorul lui Dumnezeu, doamna Munteanu – ciuma – dăruise profesorului Râmnic

şi dulceag, fusese poreclit de Profesor, Căcat, şi nimeni nu-l chema altfel în intimitate. Câteodată îl apuca limba înainte şi dl. profesor îi zicea aşa în faţa străinilor. Într-o zi, un prefect din Ardeal venise cu nu mai ştiu ce reclamaţie în audienţă la primul ministru. Ocupat ca întotdeauna cu corecturile şi plictisit de insistenţa prefectului, Iorga i-a tăiat firul cu cuvintele: „Du-te la Căcat şi spune-i!" Prefectul a ieşit speriat şi s-a dus la Munteanu-Râmnic, cu care era împrietenit să-i povestească întâmplarea şi să-l întrebe dacă nu cumva primul ministru da semne de nebunie. Munteanu-Râmnic a făcut un haz nespus de această poveste, a râs cu hohote şi a explicat interlocutorului său năucit: „Ha, ha! Apoi Căcat sunt eu! Nu ştiai? Da, eu. Ha! Ha!" Căcat pentru Iorga, pentru mine n-a fost nici măcar atât. *Il avait une trop bonne gueale* ca să fiu prea supărat de faptul că Iorga mi-l băgase cu sila la Ministerul de Interne, dar era cu totul inutilizabil. Nu era în stare să ducă la bun sfârşit nici cea mai neînsemnată însărcinare aşa încât n-am putut să-i las nici o iniţiativă de ordin administrativ, şi petrecea mai toată vremea în alergături pentru coana Catinca, pentru Mama Pădurii, pentru Frasin (favoritul familiei) sau pentru vreun plăcintar din Ploieşti. Ceasurile de răgaz şi le petrecea la Minister, în biroul său din strada Academiei, primindu-şi partizanii. Cum nu putea face nici o numire nici dispune de un ban, îmi recomanda mie, şeful lui direct, cu două rânduri pe o cartă de vizită, pe unul sau pe altul, rugându-mă să-i satisfac cererea. Era o halima!

Din toţi păduchii care mişunau în jurul lui Iorga, Munteanu-Râmnic era cel mai inofensiv; răul pe care nu-l făcea el, îl făcea în schimb familia lui, nevasta şi copiii, iscusiţi în toate intrigile. Doamna Catinca Iorga născută Bogdan, soră cu profesorii Duică (de la Cluj) şi cu şmecherul Ştefi, om de învârteală la liberali, era a doua soţie a Nebunului. Cu cea dintâi trăise puţin şi divorţase; o greşeală de tinereţe, căreia se datora prezenţa pe pământ a indezirabilului Mircea. Cu un zănatec, cu un nemaipomenit egoist şi egocentrist ca Iorga, nu putea trăi decât o femeie fără voinţă, fără personalitate, o femeie înfrântă, o femeie care să renunţe până şi la aparenţa unei independenţe morale. O viaţă întreagă coana Catinca a fost o sclavă umilită şi supusă, o vietate fără suflet care n-a trăit decât ca să slujească pe omul ce fără să-l fi iubit, o siderase de la început, şi care făcea tot ce vrea din nenorocita de care nu se putea lipsi o clipă. Catinca trebuia să-i găsească dimineaţa manşetele aruncate

vreo trei flăcăi înscrişi la Starea Civilă sub numele de Frasin, Stejar şi Brad, ceea ce îmi îngăduise să poreclesc pe urâta şi antipatica lor mamă, Mama Pădurii. Brad, Stejar şi Frasin erau trei escroci şi cât a ţinut Guvernul Iorga s-au ocupat, ca şi d-na Munteanu, cu afaceri veroase.

seara pe sub dulapuri, sau ghetele zvârlite una pe fereastră şi alta în sobă, să-i aleagă cordoanele şi plăcile când se gătea şi să i le atârne de piept şi de spate – Catinca trebuia să îngrijească de paharele succesive de ceai pe care le sorbea dintr-o dată pe când lucra (adică pe când corecta, căci aceasta era principala lui îndeletnicire), căci de scris scria noaptea în somn, să-i facă ordine pe masa de scris şi prin toate hârtiile răspândite prin împrejur. Dar mai ales în călătoriile peste graniţă se înfăţişa biata coana Catinca ca o martiră şi o sfântă, o mucenică[97] a tuturor renunţărilor, căci ilustrul Iorgagibus ca să scoată panglici pe nas şi porumbei din fundul pălăriei, avea nevoie de o „madamă" care să-i rostuiască accesoriile şi nu pornea la drum fără dânsa. El nu ştia niciodată nici pe unde trecea, nici unde sosea. Incapabil să mânuiască un ban, uita în ce cută a pantalonilor îşi ascunsese francii, când din întâmplare i se încredinţaseră câţiva şi era în stare să piardă trei paşapoarte pe zi şi să iasă în izmene şi în gheroc dacă nu-l ţinea cineva de scurt. Pe drum Catinca se uita pe fereastra vagonului pentru dânsul, vorbea cu oamenii, mânca şi se uşura pentru dânsul. El corecta, corecta întruna. Cât ţinea drumul, era raiul pe pământ pentru coana Catinca, suferinţele începeau abia la

[97] Mucenică a fost coana Catinca de cum a luat-o nebunul. Goga mi-a povestit o întâlnire cu perechea Iorga la Braşov, în 1906, şi o excursie întreprinsă împreună de acolo, cu trăsura, spre Făgăraş – pe care nu le uitase nici după 30 de ani. Exact la întâlnire, Goga a bătut de dimineaţă la uşa Profesorului, la hotel. Deşi dl. Profesor nu era gata l-a poftit să intre. Fâstâcită, Catinca conjugală căuta să repare dezordinea patului desfăcut. „Eih, ce, cucoană?" – s-a răstit nebunul la ea „Ce? Vrei să nu se vadă că m-am culcat în pat cu d-ta? Eih, m-am culcat, e dreptul meu, eşti femeia mea, nu e nici o ruşine – dă-mi mai bine ghetele!" Timidă, d-na Iorga schimba feţe-feţe, iar lui Goga i se umflaseră şi mai mult ochii şi nu-i venea să creadă în realitatea scenei ce vedea. În fine au plecat spre Făgăraş. Pe drum, Iorga întreabă răstit pe nenorocită: „Unde e pălăria nouă pe care ţi-am cumpărat-o?" — „Am lăsat-o acasă, Nicule..." a şoptit speriata femeie, simţind că se apropie furtuna. Atât a fost de ajuns şi smintitul a început să urle şi să-şi blesteme Catinca, vrăjmaşa lui, care lăsase dinadins pălăria nouă acasă ca să-l înjure pe el lumea şi să-l trateze de calic! „Ai să faci bine să spui la toţi că mai ai încă o pălărie acasă!" Ajunşi la un popas, într-un sat oarecare au fost întâmpinaţi de un protopop care i-a găzduit la el. „Spune de pălărie!" a susurat mai întâi nebunul la urechea nevestii. Şi cum aceasta tăcea, jenată, a bătut cu pumnul în masă şi a început să răcnească: „Spune de pălărie, spune de pălărie!" „Să vedeţi, domnule protopop, a început Catinca cu lacrămile în ochi, mai am acasă o pălărie" şi a podidit-o plânsul. „Nerrruşinarrre, nerrruşinarrre!" s-a pus să strige Apostolul şi a fugit pe uşă afară, lăsând pe protopop şi pe ai lui cu gura căscată. Scena s-a repetat de mai multe ori. Au ajuns în fine la Făgăraş unde au tras la birtul unui sas, care a tăiat doi pui să le facă o friptură. Puii serviţi, Iorga şi-a băgat nasul într-unul din ei şi a declarat că miroase rău, că era carne veche şi stricată. „Dar bine Nicule, am văzut când i-a tăiat adineauri. Nu miroase!" — „Cucoană, nu te felicit pentru nasul d-tale dacă-ţi plac lucrurile împuţite, poţi să le aduni şi de pe jos" – şi a aruncat puii în curte. La fiecare cotitură a drumului, la fiecare oprire a trăsurii, ilustrul îşi suduia soţia. Pe vremea aceea încă sensibilă, aceasta o ţinea într-un plâns. De atunci s-a învăţat, şi nu mai plânge. Goga mi-a mărturisit că n-a ştiut cum să scape mai iute din ghearele halucinatului.

destinație. La Paris, la Londra sau la Tombuctu, biata femeie n-avea dreptul să se miște din casă și după ce punea toate lucrurile în ordine trebuia să copieze fără răgaz, ceasuri după ceasuri, uneori să traducă, întotdeauna să netezească tot ce panglicarul debitase în ajun în cele 3-4 conferințe și 5-6 discursuri zilnice. Și așa a cutreierat coana Catinca, ani după ani, lumea întreagă fără să cunoască o grădină, un muzeu sau un teatru din orașele prin care a trecut. N-a cunoscut decât odăițele în care locuiau și coridorul care ducea la privată. Pe la mese, pe la recepții, prin lume n-o scotea că nu avea niciodată ce să-și puie în spinare. Îmi aduc aminte că pentru căsătoria Prințesei Ileana, Nebunul îi dăduse, într-un moment de generozitate, cinci sute de lei să-și facă o rochie frumoasă. Nenorocita a îndrăznit să vie la mine în lacrimi să se plângă de situația disperată în care se găsea; bărbatu-său îi poruncea să meargă la serbările nunții Regale, și n-avea o haină mai cum se cade și ce putea face cu 500 lei atât de generos oferiți? Am scăpat-o bineînțeles din încurcătură și din acea zi și până la sfârșitul guvernării Iorga i-am remis regulat, în fiecare lună, câte 30.000 lei din fondurile Ministerului de Interne.

În loc să-mi fie recunoscătoare, pentru asta și pentru multe altele, d-na Catinca n-avea ochi să mă vadă, și de câte ori putea să învenineze relațiile dintre soțul ei și mine o făcea cu plăcere. Cu aceeași plăcere o făceau de altminteri și ceilalți membri ai familiei, copii, nepoți și paraziți. Am cunoscut foarte puțin toată această lume. Copiii „de la seconde portée" nu mi-au părut, în două-trei ocazii în care i-am întâlnit, mai reușiți ca Mircea; toți poartă pe frunte stigmatul degenerescenței tatălui. Cea mai bine, frumușică chiar, e una din fete care face pictură cu sârguință dar fără talent și pe care am văzut-o pentru prima dată la Fontenay aux Roses, lângă Paris. Mi-a părut veselă și sinceră. Despre băiatul cel mai mic Valentin, nădejdea lui tată-său, știu că a căutat să escrocheze un automobil în zilele de glorie ale Profesorului, încercând să vâre Președinția Consiliului într-o afacere urâtă. Într-o vizită pe care am făcut-o la Văleni, fiind poftit de Iorga la dejun am petrecut cu tineretul și am putut să-mi dau astfel seama că, lipsită de cea mai elementară educație, progenitura fenomenului nu era lipsită și de orice spirit critic: între ei copiii nu chemau pe Iorga decât: nebunul! (Te vede nebunul, ce o să zică nebunul etc.)

Nebunul avea însă cea mai deosebită considerație pentru copiii lui și câte intrigi n-au fost puse la cale de pezevenghii aceștia prin buzele lor inocente! Îi socotea geniali, curajoși și frumoși și făcea pe socoteala lor planurile cele mai fantastice. Nu-și băgase la un

moment dat în cap să-și însoare pe Mircea cu una din fetele lui Știrbei? Iar pentru fete visa numai prinți și miliardari. Deși am fost bun și generos cu ei, au otrăvit și copiii cât au putut relațiile mele cu Iorga. Ce au putut face ei a fost însă floare la ureche pe lângă ce au încercat paraziții, rudele și clienții politici care și-au închipuit că Guvernul Iorga putea merge și fără mine și că eu eram singura piedică pentru procopsirea lor. O singură excepție în această bandă de lăcuste prădătoare o înfățișa numitul Georgescu zis Cocoș, lăcustă prădătoare și el, dar excepție în sensul că pricepuse foarte bine că fără mine Guvernul s-ar fi prăbușit, și nu lucra împotriva mea. Debutase de altminteri în politică, după război, sub auspiciile mele și-l făcusem deputat de Teleorman în alegerile din 1920. În această „ipostază" se încurcase într-o afacere foarte dubioasă atât de dubioasă încât nu mai era dubioasă și venise la mine în lacrimi, să-l scap. L-am scăpat, și n-a uitat-o niciodată, ceea ce dovedește că fondul nu era rău. S-a însurat bine, cu o fată frumoasă și bogată și i-am fost naș. Sprinten la minte și gazetar ager s-a încuibat la Neamul Românesc după fuziunea mea cu Iorga. După plecarea mea din Partidul Național, în 1926, l-am lăsat acolo căci nu mai voiam să fac partid și încetul cu încetul a devenit omul de încredere al Profesorului, director al ziarului său și personalitate cu vază. În timpul guvernării din 1931, simpatiile lui pentru mine i-au atras suspiciunile șefului său. Îmi aduc aminte că bietul Cocoș alerga cu limba scoasă după o delegație la Monitorul Oficial[98] cu titlul de secretar general la Finanțe (!!), titulatură pe care eu natural nu puteam să i-o dau, fie și numai din pricina celor întâmplate în 1920 în Teleorman. Dar nevoind să-l mâhnesc, căci se îndreptase n-am zis nu de la început și l-am ținut cu vorba; cum a aflat Iorga – apostolii se mâncau între ei și s-au dus imediat să „reclame" cazul șefului –, cum a aflat Iorga a venit ca o vijelie la Ministerul de Finanțe și m-a pus să jur că nu-l voi numi! Cu ce se ocupa acest prim-ministru *sui generis*, și câtă meschinărie l-a îndemnat să facă acest gest!

Pe când credincios Cocoș se căznea cât putea să neutralizeze veninul țâșnit din sufletele spurcate ce mișunau în jurul Nebunului, trei ratați, doctorul Topa, Chemale și Meteș se străduiau, în prostia lor, să rupă toate punțile între noi, împingând înainte în această urâtă întreprindere pe Mircea Iorga, pe Gheorghe Iorga (fratele profesorului), pe Catinca cu toți copiii ei și pe Mama Pădurii. Însemnând în aceste amintiri numele acestor ființe de rând uitate după scurtă vreme și de oameni și de Dumnezeu, am impresia că mi se împiedică condeiul. Ei

[98] *Monitorul Oficial* depindea direct de Ministerul de Finanțe.

au jucat însă un rol important în desfăşurarea evenimentelor din 1931 şi 1932 şi poate că fără dânşii – sau chiar cu dânşii, dacă ar fi înţeles ce vedeau şi s-ar fi purtat altfel – Guvernul Iorga ar fi durat de două ori atât şi ar fi săvârşit de zece ori mai mult bine decât a săvârşit. Ei au fost micile buturugi care au răsturnat carul mare al eforturilor mele. Şi fiindcă nimeni nu se va preocupa probabil vreodată de ei, am crezut bine să le consacru câteva rânduri şi să le însemnez locul în „mica istorie" a vremurilor noastre.

Doctorul Topa, medic de ultimul rang, macedonean din naştere şi lichea prin vocaţie, devenise cu timpul împreună cu Buţureanu de la Dorohoi şi învăţătorul Tzoni de la Galaţi „specialist electoral" al grupării iorghiste. Deşi mai puţin înzestrat în această direcţie decât ceilalţi doi, dar prin faptul că sta permanent în Bucureşti şi că mânuia arma intrigii cu un meşteşug desăvârşit, izbutise să ocupe locul de şef electoral al partidului ajuns – credeau cu toţi – la putere. Atenţia cu care Topa se îngrijea ca putinica de murături a coanei Catinca să fie totdeauna plină, ca şi damigenele cu vin, şi ca provizia de brânză albă de Dobrogea să fie la înălţimea apetitelor sfintei familii – a contribuit mult la cariera lui politică. Lacom, cleios, plin de osânză şi umflat de-i crăpa pielea, sta la pândă, ca o caracatiţă, gata să se arunce pe pradă.

Avocatul Chemale, zvelt şi elegant se prezenta mai bine şi la prima vedere impresia era bună. La început, pusesem chiar speranţe în activitatea şi în influenţa lui. S-a dovedit însă şi dânsul foarte repede un submediocru şi a căutat să speculeze cât a putut – în afaceri – situaţia sa de subconfident al primului ministru.

Ştefan Meteş, popă răspopit, rumen şi grăsuţ ca o purceluşă, nu era nici el antipatic la prima vedere, dar manierele sale unsuroase, umilinţa cu care vorbea şi lăcomia pe care o trădau toate gesturile lui îl făceau repede odios. Neştiind ce să facă cu dânsul, Iorga mi-l dăduse ca al treilea subsecretar la Interne. M-am încurcat în el cât a stat acolo, şi n-am putut să-i dau decât atribuţii „simbolice", căci nu era bun de nimic. Ba da, era bun de ceva, era bun de ţesut intrigi şi s-a muncit şi el cât a putut să învenineze raporturile dintre mine şi şeful lui politic.

Dacă n-ar fi fost toată această şleahtă în jurul lui Iorga, dacă n-ar fi fost nevasta, şi copiii, şi mai ales lichelele care se învârteau în jurul lor – dacă n-am fi fost decât noi doi, cred că am fi putut să ne înţelegem destul de bine. Cu Iorga se putea înţelege oricine foarte uşor, numai să-i fi spus de trei ori pe zi că era genial, că era cel mai mare istoric, cel mai mare poet, cel mai de seamă autor dramatic, cel

mai iscusit om de Stat, şi în general orice, precedat de un superlativ. În realitate era un dement. Nu era nebun de legat, fiindcă nebunia lui nu se manifesta prin acces de furie, dar nebun totuşi; o fenomenală vietate cu funcţii cerebrale deformate printr-o dezvoltare anormală a centrelor memoriei şi cuvântului. Memoria lui era ca să zic aşa de ordin pur mecanic şi creierul lui un aparat în care noţiunile şi imaginile se înregistrau fără să se claseze, fără să se stabilească nici o legătură între ele, dar fără să se piardă vreuna în cursul anilor. O frază dintr-o carte, două rânduri dintr-o scrisoare, o dată dintr-un document, un nume, o figură întâlnită undeva se întipăreau pentru totdeauna în capul lui, şi rămâneau în permanentă evidenţă în cercul luminos al conştiinţei sale. Şi toate aceste noţiuni, nebunul nu numai că nu le clasa, nu numai că nu le aşeza, dar le mai lăsa să se ciocnească unele de altele, să se încurce într-o învălmăşeală dezordonată ce nu-şi găsea o relativă liniştire decât în şiroaiele unei logorei fără sfârşit. Mania scrisului se dezvoltase la dânsul ca o salutară încercare de a pune stavilă acestui flux patologic, disciplina condeiului fiind, oricât ar fi de iute mâna, un obstacol incontestabil la revărsarea cuvintelor. Din nenorocire, scriind întruna ajunsese să redacteze atât de repede, cu o scriitură care nu mai semăna a scriitură şi pe care numai el şi câţiva iniţiaţi erau în stare să o descifreze, încât scrisul a încetat să fie pentru dânsul un zăgaz şi potopul n-a mai putut fi stăpânit. Mâna lui alerga pe hârtie ca acul unui aparat de înregistrare, oricât de îndepărtat ar fi fost izvorul de energie. Octavian Goga mi-a povestit o scenă trăită de dânsul şi care lămureşte mai bine decât orice comentariu fenomenul pe care mă încerc să-l descriu. Era la Iorga, şi sta de vorbă cu el pe când nebunul corecta cu o mână şi scria un articol pentru gazetă cu cealaltă. După ce a terminat articolul (mâzgălit în cinci minute) l-a dat scribului de la Neamul care aştepta în picioare în faţa lui; acesta s-a uitat la manuscris şi a spus că-i mai trebuia un număr oarecare de rânduri ca să umple şpaltul. Fără să se întoarcă Iorga a întins mâna deasupra capului său, a luat la întâmplare un volum din raft, l-a deschis în faţa lui şi după trei minute a mai dat o fituică redactorului. „Dar ce ai scris acolo?" l-a întrebat Goga. — „Am tradus un sonet din Carducci", a răspuns liniştit automatul gândirii româneşti. Lui Goga era să-i vie rău!

Scrisul, la început simplă reacţie împotriva unei locacităţi nedisciplinate, a devenit la el cu timpul o funcţie fiziologică continuă. În loc să gândească, în loc să cântărească, în loc să vorbească – scria. Scria oriunde, oricând, oricui şi oricum. Dacă îi cereai o părere, îţi răspundea „stai să ţi-o scriu!" Dacă cereai să spună o vorbă cuiva,

apuca imediat un petic de hârtie şi un plic. Numit prim-ministru s-a conformat tradiţiei care-i impunea câte o vizită la fiecare şef de partid – s-a dus la fiecare, dar le-a lăsat şi câte o scrisoare[99]. Ce era la el o scrisoare! L-am văzut scriind sute de scrisori şi niciodată nu l-am văzut cugetând la ce scria, căutând o formulă raţională sau corectând un cuvânt. Când pleca în străinătate lăsa 30 de articole pentru *Neamul* lui, scrise în 30 de minute, fără cap şi fără coadă, pe care nimeni nu arunca o privire. Aşezat pe o bucă, scria cu iuţeala unui bolid şi sta în acelaşi timp de vorbă cu trei persoane deodată. Scrisul era la dânsul ceva atât de impulsiv, atât de nepregătit şi de sincer ca manifestaţie sufletească, încât supremul lui argument, de câte ori voia să dovedească spusele altuia, consta în exibiţia propriilor sale fituici, scrise cu ani şi cu ani înainte. Ajunsese să scrie ca o maşină, scria acasă, scria în drum de fier, scria la Cameră, scria pe când mânca şi pe când se îmbrăca. Dacă s-ar fi spălat vreodată, ar fi scris şi pe când se spăla. Scria cu amândouă mâinile şi pe orice. Ca un osândit la muncă silnică, printre miile de volume ale unei biblioteci lipsite de orice valoare, înfipt într-un scaun de lemn împodobit cu crestături româneşti care-l înţepau sau îl ciupeau, mâzgălea hârtie până târziu noaptea – în folosul nimănui – pe colţişorul unei mese ovale şi şubrede ce abia se ţinea pe unicul ei picior şi ameninţa încontinuu să cadă sub povara vreascurilor de hârtii ce o încărcau.

Şi astfel, în afară de articolul zilnic la *Neamul Românesc*, în afară de nenumăratele păreri şi interviuri ce i se cereau din dreapta şi din stânga, din ţară şi din străinătate, de bărbaţi şi de femei, de ovrei şi de anti-ovrei, de poftiţi, nepoftiţi şi de scopiţi – în afară de zecile de scrisori şi de fituici, zilnice şi ele, acest poligraf fără pereche a mai găsit vreme să mai scrie şi peste 800[100] de volume! Îşi dă cineva seama de tragedia unui om care a scris 800 de volume necitite, din care nu va rămâne un rând?

O definiţie a acestui om e foarte grea, fiindcă scapă analizei prin neprevăzutele lui reflexe. Cu toate aparenţele unei adevărate inteligenţe, câteodată chiar cu unele licăriri de geniu, a trebuit de cele mai multe ori, în raporturile mele cu dânsul să-mi pun întrebarea dacă nu era un prost. Cea mai bună caracterizare a lui Iorga a făcut-o pe vremuri Caragiale. Tânărul Iorga scrisese pentru *Epoca* o serie de articole încâlcite dar pline de avânt naţionalist şi încântase pe Nicu

[99] Le-a publicat pe toate în gazete, fără să ceară voia destinatarilor. „La copie ne doit pas se perdre", zic oamenii de litere francezi.

[100] În 1931, cu prilejul conferinţei pe care a ţinut-o pentru sărbătorirea celor 60 de ani ce împlinise, dl. Răcoasa, secretarul lui Iorga, mi-a adus lista celor 820 de volume publicate până atunci.

Filipescu care se entuziasma uşor. Convins că descoperise un fenomen (era într-adevăr unul, dar nu în sensul pe care-l credea Filipescu) l-a dus într-o seară la berărie „la Căpitanul" să-l prezinte prietenilor săi Barbu Delavrancea, I.L. Caragiale şi alţii. Iorga, care nu putea să vadă lichide decât în călimări, şi care se găsea la strâmtoare printre oameni care-şi limitau fericirea la un pahar cu bere, a stat câteva minute ca pe ghimpi, a citat câteva date, a evocat un ipotetic Bizanţ şi a fugit. „Ei, cum îl găseşti?" a întrebat Filipescu pe Caragiale. Conu Iancu, care tocmai răsucea o ţigare, a răspuns liniştit: „Bun băiat, dar creşte strâmb!" Genialul observator a pecetluit astfel cu două cuvinte ulterioarele zvârcoliri ale înzestratului tânăr pornit pe cărările vieţii cu un umăr în cer şi cu altul pe pământ.

Dacă cu toată dificultatea şi inutilitatea încercării, cineva s-ar încăpăţâna totuşi să degajeze principalul resort al aceste firi patologice, dar excepţionale, cred că la obârşia fiecărui act al lui Iorga, fiecărui gest, fiecărui cuvânt al lui, ar găsi un singur şi permanent sentiment: vanitatea. O vanitate atât de copleşitoare încât a distrus toate celelalte sentimente sădite în sufletul lui ca în orice altul, după cum pirul distruge toată vegetaţia în mijlocul căreia se înfige. Vanitate şi nu mândrie. Mândria poate fi o calitate dacă se sprijină pe însuşiri justificate – vanitatea niciodată, fiindcă nu se sprijină pe nimic.

Vanitatea lui Iorga cât de nemărginită era ea, avea ceva copilăresc în sine. Îndată ce intra în joc, dispăreau până şi ultimele picături de judecată care se mai prelingeau de-a lungul meningelor lui istovite. Era vanitos ca un curcan înfoiat, pe dinăuntru şi pe din afară. Se credea frumos şi irezistibil faţă de femei şi lua drept simpatie curiozitatea oamenilor atraşi de vicleimul ambulant în care se totalizau diferitele lui aspecte. Era în stare să facă orice platitudine pentru un aplauz sau o decoraţie. Din acestea, avea o colecţie întreagă şi se încărca cu ele la orice ocazie, ca un Rege de carnaval. La banchetul presei latine (în toamna anului 1931) venise cu nenumărate plăci atârnate pe piept şi pe spate, stârnind în aşa măsură ironica admiraţie a comesenilor încât s-a simţit şi el jenat. Am arătat deja cum Grigore Filipescu l-a împăcat cu mine, şi eu cu Duca, prin grosolane măguliri care nu s-ar fi prins cu nimeni altul pe lume. Regele cu o panglică în vârful degetelor, iar noi toţi cu un cuvânt de proslăvire care ne-ar fi făcut să roşim dacă l-am fi spus în serios – am făcut dintr-însul tot ce am vrut. Sau mai bine zis am fi făcut, dacă n-ar fi fost plictiseala de a juca încontinuu teatru şi de a drege în fiecare zi prostiile pe care le săvârşea în ajun.

Față de carența Regelui și de incapacitatea politică a lui Iorga caut un punct de sprijin la Duca și la liberali • Mă înțeleg cu Duca personal asupra unui cartel electoral și asupra unui program politic • Programul politic rămâne secret, dar față de pretențiile lui Gheorghe Brătianu Regele aprobă cartelul lui Duca • Iorga compromite situația concesiunii electorale față de dr. Lupu și de asociați • Îl expediez în campanie electorală să ție discursuri și scap de el • Regele îmi făgăduiește schimbarea de Guvern (eu în locul lui Iorga) dar tergiversează și pierde timp • Deși e de acord cu mine „că lucrurile nu mai pot merge așa" nu îndrăznește să procedeze împotriva lui Iorga • Scârbit nu mai insist și lucrurile au rămas cum au fost și toate au mers prost...

Acesta era omul cu care pornisem la drum. Îmi datoresc mie însumi mărturisirea că nu m-am gândit o clipă să merg mai departe cu dânsul. Regele convenise şi el că firma Iorga nu putea servi decât unui Guvern de scurtă durată, unui Guvern de tranziție ca să ajungem la un Guvern de serioase înfăptuiri. Eu nu cerusem Regelui nimic pentru mine, îi supusesem un program care nu numai că-l primise dar chiar şi-l însuşise şi pe care părea că voia să-l realizeze şi îi mai propusesem o formulă de guvernare cu Titulescu în frunte pe care, prin lipsa lui de voință şi de autoritate, o lăsase să se prăbuşească. În momentul constituirii noului Guvern, Regele îmi declarase categoric că după alegeri va mulțumi lui Iorga pentru serviciile aduse şi că abia atunci va începe guvernarea mea, cu un Guvern format de mine, un Guvern în alcătuirea căruia nu se va ține seamă decât de necesitățile executării programului aprobat. Angajamentul Regelui era foarte frumos, numai că începusem să nu mai am încredere în angajamentele sale. Cele întâmplate cu prilejul schimbării de Guvern îmi deschiseseră ochii, şi începusem să văd mai clar. Titulescu nu mai era utilizabil, pentru multă vreme, în politica internă. Ce puteam să fac eu singur, fără partid, şi cu toate partidele şi cu toți şmecherii politici împotriva mea, fără nici un punct de reazim, căci Regele se dovedise că nu putea fi unul?

Câştigasem partida printr-o întorsătură abilă şi printr-o soluție pe atât de neașteptată pe cât de caraghioasă şi care lăsa deschisă rezolvarea problemei. După matură chibzuință cu mine însumi, mi-am îndreptat gândurile spre Duca şi spre Partidul Liberal.

Am socotit că cu Duca puteam să mă înțeleg. Din lungile conversații pe care le avusesem cu el în 1929, în 1930 şi în 1931 ajunsesem la concluzia că programatic, pe terenul economic cel puțin, nu ne mai despărțea lucru mare de când dispăruse din fruntea Partidului Liberal Vintilă Brătianu. În materie de program, Duca a fost toată viața lui un oportunist. Oricât ar vrea beneficiarii memoriei lui să-l urce pe un piedestal, Duca era un om fără convingeri. Combătuse ideile mele – mai mult „pro forma" de altminteri – ca să complacă „şefului", lui Vintilă Brătianu. Era gata să le adopte şi să le susție ca să complacă Regelui după ce ajunsese şef el însuşi. Om cu inteligență clară, practică şi precisă, îmi dam seama că dacă n-aş fi găsit într-însul ajutorul pe care-l scontasem de la Titulescu, aş fi găsit printr-însul, în Partidul Liberal, instrumentul care mi-ar fi permis să realizez o bună parte din planurile mele. Am avut astfel în primele 15 zile ale Guvernului Iorga o grea hotărâre de luat. Din cele întâmplate şi printr-o aproape zilnică frecventare a Regelui mă convinsesem că nu puteam înfrunta singur (căci singur rămăsesem) greutățile vremurilor. Din nenumărate imponderabile îmi dădusem seama că nu se putea clădi nimic serios numai pe sprijinul Coroanei. Hotărârea mea a fost grea, dar am luat-o fără şovăire, cu meritul de a fi renunțat la o bună parte din iluziile şi din ambițiile mele personale.

O apropiere de liberali nu era însă lucru uşor, dată fiind nu numai antipatia, dar chiar şi vrăjmăşia Regelui față de Duca. Am socotit că alegerile puteau fi un prilej binevenit pentru a întinde o punte oropsitului partid. Dar pe de altă parte Regele ne rugase să facem un cartel electoral cu George Brătianu ca acesta să poată băga în Cameră şi Senat un număr mai mare de parlamentari ca Duca, sau cel puțin tot atâția. Prin această manevră, Regele urmărea să aşeze în noul Parlament gruparea lui George înaintea celei concurente – cel puțin prin număr – să umilească o dată mai mult pe vechii liberali. În socotelile Regelui, permanenta grijă de a dezbina şi de a fărâmița partidele juca fără îndoială un rol important, dar juca unul şi aversiunea sa personală împotriva lui Duca şi a Brătienilor seniori, domni şi doamne. Ca să-mi ating scopurile m-am văzut silit să manevrez căci în situația noastră de Guvern „al Regelui" nu puteam să luăm inițiative politice fără aprobarea lui. Am adoptat în consecință un plan în două mişcări: să zădărnicesc pe de o parte

cartelul cu George Brătianu şi pe de alta să bag Regelui şi lui Iorga pe gât o colaborare electorală cu Duca.

Înainte de a mă angaja însă pe calea pe care mi-o trăsesem, era nevoie să stabilesc o sumară dar precisă înţelegere cu Duca. Din cauza nevoilor mele de manevră ca şi din cauza succesiunii etapelor planului însuşi, înţelegerea noastră trebuia să fie şi să rămână secretă. Ne-am întâlnit la prietenul nostru comun, primitorul Prinţ Jean Callimachi[101], pe Şoseaua Kisselef şi am stabilit împreună următoarele puncte:

1. Cartel electoral pentru Cameră. Candidaturi pe liste comune ale căror alcătuiri rămâneau de fixat (locul pe listă), Partidul Liberal având dreptul la un candidat de judeţ, în total 71 candidaţi (Duca pretindea cu dreptate că nu putea pune în mişcare organizaţiile sale judeţene fără cel puţin un candidat de fiecare). La Senat, fără să mai încheiem Cartel a rămas înţeles că-i voi mai da pe unde voi putea, 10-15 locuri în tot, ca să poată caza câtiva fruntaşi de la centru, toate locurile de la Cameră urmând probabil să fie ocupate de şefii organizaţiilor locale. În schimb Partidul Liberal va da listei guvernamentale tot concursul său şi în diferitele alegeri senatoriale.

2. În cazul formării unui Guvern Argetoianu, Partidul Liberal va da în Parlament şi în afară de Parlament tot sprijinul său acestei formaţii oricare ar fi compunerea ei. Pentru alcătuirea acestui eventual Minister nu contractam nici o obligaţie faţă de Duca sau de partidul său.

3. În eventualitatea formării unui asemenea Guvern, îmi luam obligaţia să trec mâna şefului Partidului Liberal, într-un termen ce rămânea de fixat (Duca declara că nu era zorit!), făcând tot necesarul pe lângă Rege pentru a obţine o asemenea ordine de succesiune.

4. În cazul în care s-ar forma un Guvern Duca după un Guvern Argetoianu, aş intra şi eu într-însul, singur sau cu un număr de aderenţi personali, după cum acest ultim Guvern s-ar alcătui sau nu, pe bază de dizolvare a Parlamentului existent.

5. În programul acestui eventual Guvern liberal, Duca se obliga să primească principiul modificării Constituţiei prin *decret-lege*[102],

[101] Casa lui Callimachi a devenit locul meu obişnuit de întâlnire cu Duca în vara anului 1931. După un copios şi excelent dejun, stăm câte un ceas-două de vorbă.

[102] Într-o şedinţă a Camerei in 1934, am destăinuit acest punct din acordul meu cu Duca. Tânărul Tătărescu m-a întrerupt ca să protesteze împotriva afirmărilor mele şi a acuzaţiei „lesse-democraţie" aduse memoriei lui Duca. Se vede că inexperimentatul prim-ministru Tătărescu nu era în 1931 în confidenţele şefului său, aşa se explică numai ignoranţa sa. Sau poate că dându-mi dezminţirea sa a minţit o dată mai mult. Pot să asigur pe dl. Tătărescu că Duca a primit nu numai modificarea Constituţiei prin decret-lege, dar şi că modificarea să fie categoric îndreptată spre dreapta. În ce priveşte procedura, iată propriile cuvinte ale lui Duca: „Constituţia nu se poate modifica decât prin decret-lege. A încerca revizuirea pe căile prevăzute de lege ar fi o nebunie. Trebuie să ţinem seama de vremuri".

reformele economice şi financiare preconizate de mine în diferitele mele conferinţe şi expuneri şi o revizuire a regimului administrativ bazată pe restabilirea principiului autorităţii de Stat, zdruncinat prin demagogia Guvernelor ţărăniste.

Aceste puncte de înţelegere au rămas secrete între Duca şi mine afară de cel dintâi, relativ la cartelul electoral, care s-a executat întocmai. Cu privire la acest punct, multă lume m-a învinuit că am fost prea larg cu liberalii şi că le-am dat prea multe locuri. Dacă ar fi fost vorba între mine şi Duca numai de un cartel de interes electoral, de o înţelegere limitată la lupta electorală, învinuirea ar fi fost întemeiată. Cititorul va găsi însă în rândurile care preced explicaţia generozităţii mele. Colaborarea cu liberalii în alegerile din iunie 1931 a însemnat pentru mine un început de evadare dintr-un regim instabil prin definiţie, şi o agăţare de ultima posibilitate de realizare ce-mi mai rămăsese fie şi a unei părticele din programul meu politic. Dând 71 de locuri liberalilor în Cameră, nu mă apăr un moment că am lucrat pentru alcătuirea unei majorităţi în favoarea mea, iar nu pentru alcătuirea uneia în favoarea lui Iorga.

Nu ştiu dacă Duca a păstrat sau nu secretul înţelegerii noastre. N-am nici un temei să cred că l-a trădat deşi nu rămâne cu totul exclus să se fi strecurat din anturajul lui unele indiscreţii. E interesant de notat că, cam odată cu pecetluirea înţelegerii mele cu Duca a început şi atitudinea lui Iorga, în raporturile sale cu mine, să se schimbe pe faţă. Se poate prea bine ca cele câteva accese de isterie şi de nebunie care au marcat drumul domnului Profesor în campania electorală să fi fost datorate atât intrigilor apostolilor cât şi firii lui bănuitoare. Mă mulţumesc să însemn aici „pro memoria" coincidenţa dintre încheierea pactului meu cu Duca şi „începutul ostilităţilor" între Iorga şi mine.

Înţelegerea cu Duca a fost partea cea mai uşoară din încercarea de restabilire a unei normalităţi politice la care mă înhămasem. Rămânea partea cea mai grea, să conving pe Rege, şi în treacăt, pe Iorga. M-a ajutat foarte mult în această întreprindere nedibăcia şi lăcomia lui George Brătianu. Îi oferisem, ca să satisfac dorinţa Regelui, 30 de locuri. În loc să se arunce pe ele a început să se tocmească, şi cum aflase probabil de pretenţiile liberalilor ducişti (în cercurile cărora se discuta eventualitatea unui cartel electoral chiar de a doua zi după constituirea Guvernului nostru) a început prin a cere de două ori atât şi să declare că nu putea primi nici un loc mai puţin decât ar cere concurenţa din faţă. Dacă George Brătianu ar fi primit cele 30 de locuri oferite, mi-ar fi fost imposibil să mai

dau 70 lui Duca. Din fericire pentru Duca, nu le-a primit. Regele, ținut în curent, se arăta din ce în ce mai nemulțumit de pretențiile georgiștilor și mi-a interzis (atât așteptam și eu) să trec peste cele 30-35 de locuri pe care Benjaminul politicii românești le refuza zilnic și cu îndărătnicie. Prinzând un moment în care l-am găsit mai montat împotriva lui George Brătianu, am sugerat Suveranului preocupat mai mult decât trebuia de închegarea unei majorități – o colaborare cu liberalii duciști. S-a strâmbat, și s-a uitat lung la mine, parcă ar fi vrut să-mi ghicească gândul – a dat apoi din umeri și mi-a spus: „încearcă". Partida era câștigată. Cu Iorga m-am înțeles într-o clipă[103]. George Brătianu sau Duca, 30 sau 70 de locuri erau pentru el totuna. Importante erau numai corecturile lui. Așezat pe o bucă (totdeauna aceeași, pe care o și deformase) dăduse drumul condeiului și renunțase pentru un moment să alerge după potcoave de cai morți. L-am găsit într-un ceas prielnic, a început să înjure pe George Brătianu „acel mucos pretențios" și să laude pe Duca, „ei, vezi, drrragă, ăla arrre parrrtid, ne adhuce ceva". Și astfel s-a încheiat cartelul cu liberalii-duciști.

Dar tot din cauza lui Iorga era să nu se facă, deși nu ridicase nici o obiecție împotriva lui. Venise doctorul Lupu la el, îl măgulise și obținuse tot ce voise, între altele vreo douăzeci de scrisori adresate prefecților prin care acorda candidatului lupist capul de listă pe buletinul candidaților Guvernului! Din fericire că nici Lupu nu s-a mulțumit cu ce apucase și venise la mine – nenorocitul! – să obție mai mult. Mi-a trebuit o dibăcie de apaș ca să-l aduc în stare de furie, să-mi trântească scrisorile în nas și să rupă orice tratative cu noi! Dacă tata Iorga s-ar fi mulțumit cu atât! A mai tipărit – fără să consulte pe nimeni – un apel către toate breslele, către toate asociațiile culturale și economice, oferindu-le fără altă condiție, colaborarea și locul în Parlament! Mi-a albit părul, până am descurcat și această încurcătură și ca să nu mai încurce din nou lucrurile, am rugat pe domn Profesor să plece în provincie să cutreiere țara, mai ales ținuturile alipite, să ducă printre triburile deznădăjduite *Cuvântul Mântuirii*. A fost încântat; avea un automobil bun la dispoziție, un însoțitor (cu schimbul) care se ocupa de toate, era primit cu alai de prefecți și cu arcuri de triumf[104] de populație. La înapoiere mi-a

[103] Îl înjurase Giurescu, un prieten al lui George Brătianu, într-o revistă.

[104] O singură dată figurația a dat greș. Era prin județul Botoșani, plouase și era noroi mare; o fetiță l-a plesnit cu un buchet de flori drept în pieptarul unicei sale cămăși (scrobită, bineînțeles). „Ei, drrragă, – spunea lui Șoneriu care-l însoțea – ce mă fac acum, mi-a stricat cămeșa, trebuia să-mi mai ție opt zile." I s-a găsit alta de împrumut pe care n-a mai dat-o niciodată înapoi!

lăudat prefecții în măsura alaiurilor pe care le organizaseră. „Ei drrragă, X e un admirabil prefect, m-a primit la marginea județului cu lume și cu flori!" Câtă vreme a stat în propagandă câștigul a fost îndoit: pe de o parte n-a mai putut să încurce lucrurile la București, iar pe de alta a făcut treabă pe unde a colindat. Vânturător de semințe obișnuit să arunce numai pleavă, e extraordinar cum acest om știe să se apropie de țărani și să le vorbească pe placul lor; adevărata lui vocație este aceea de agent electoral, și niciodată n-a pus-o mai cu folos în evidență decât sub odăjdiile de prim-ministru.

Planul pe care-l făcusem cu Duca n-a ajuns să fie realizat. Mai întâi fiindcă Regele mi-a tras chiulul, apoi fiindcă împrejurările s-au pus de-a curmezișul proiectelor noastre. După cum am arătat în momentul constituirii noului Guvern, firma Iorga fusese propusă de mine și acceptată de Rege numai ca un provizorat. N-ar fi putut trece nimănui prin cap că acest provizorat ar fi putut dura mai mult de două luni fără dezorganizarea serviciilor publice, fără exasperarea miniștrilor secundari și funcționarilor principali și mai ales fără ca eu să dau cu toți și cu totul de pământ. Până după alegeri, n-am mai atins în conversațiile mele cu Regele gingașa chestiune a schimbării titularului de la președinția Consiliului. Am abordat-o însă cu toată franchețea după alegeri. Criza economică și financiară începuse să se intensifice, cataclisme bancare erau de prevăzut, și măsuri energice dar perfect concordante între ele deveneau indispensabile. O unitate de direcție, în locul nemaipomenitei fantezii cu care șeful Guvernului semăna anarhia în jurul său, se impunea mai mult decât oricând. Înnebunit de-a binelea prin mărimile la care nu se mai aștepta să ajungă, Iorga nu se jena să facă Guvernul de râs nu numai prin ce făcea el, dar și prin judecățile fără rost prin care comenta inițiativele colegilor săi. Nepricepând nimic, dar absolut nimic, în materie economică și financiară, își bătea joc de dispozițiile mele și ale Ministerului de Finanțe în fața funcționarilor care erau chemați să le aplice. Regele a fost de acord cu mine că lucrurile nu mai puteau merge așa și că trebuia să trecem la a doua etapă a planului nostru. M-a rugat însă să nu trântesc ușile, să nu creez eu un conflict cu Nebunul ci să-l las pe el, Regele, să descurce lucrurile. Mi-a făgăduit că până în două săptămâni toate vor fi lămurite și fiecare la locul lui. Au trecut două, au trecut patru, au trecut opt, au trecut săptămânile după săptămâni și Majestatea Sa n-a mai lămurit nimic. Mie îmi era greu să revin și să insist ca și cum m-aș fi milogit pentru mine, oricât ar fi cerut interesele obștești o altă îndrumare a Guvernului. Pe de altă parte intrasem până în gât în greutățile financiare, munceam zi

şi noapte să le descurc şi nu-mi mai ardea de program şi de reforme radicale. Condus fără nici o noimă de un nebun, poticnit de la primii lui paşi din cauza obstacolelor pe care i le punea criza în cale, criza faţă de care adaptările şi acomodările organice nu se realizaseră încă, vrăjmăşit din ce în ce mai mult de nerăbdătorii de putere care-şi dau seama că aşa cum era alcătuit nu prezenta o suprafaţă de rezistenţă serioasă, Guvernul Iorga a luat un caracter din ce în ce mai pronunţat de provizorat, până şi în conştiinţa noastră a miniştrilor. În această răvăşită grădină a tuturor neputinţelor era mult zarzavat mărunt, bun pentru ghiveciul naţional în care apostolul de la Văleni juca rolul cătelului de usturoi, dar lipsea văpaia florilor aprinse pentru bucuria ochilor cum lipseau şi colţurile umbrite pentru liniştirea sufletelor şi roadele cărnoase care satură trupul şi alină setea.

L-am lăsat pe Rege în pace şi nu i-am mai vorbit de refacerea Guvernului până în septembrie. În septembrie se umpluse însă măsura, „carul Statului" se împotmolise de tot şi m-am hotărât să-i vorbesc din nou. M-am dus la Sinaia şi i-am spus curat că nu mai merge. Încasările Statului scădeau mereu şi nu mai puteau face faţă plăţilor externe (datoria publică) şi obligaţiilor interne. Franţa nu fusese încă atinsă de criză, trebuia să încercăm un efort serios în direcţia ei ca să obţinem un ajutor de trezorerie. Un asemenea ajutor era cu atât mai necesar cu cât toate comenzile militare făcute[105] nu fuseseră trecute în buget de Guvernul precedent şi că suspendarea executării unora din ele (Skoda, Zbroiowka) nu justifica (după litera şi spiritul contractelor) şi suspendarea plăţilor. Pentru a avea însă cât de puţini sorţi să reuşim în Franţa, trebuia să ne prezentăm ca un Guvern serios şi stăpân pe situaţie.

Şi aici să-mi fie permisă o mică digresiune. De câte ori n-am auzit, cu prilejul schimbărilor noastre de Guvern că Franţa, sau Anglia, sau Patagonia, sau cutare sau cutare ţară vrea sau nu vrea în România un Guvern Maniu, un Guvern Duca, un Guvern Averescu, şi aşa mai departe, ca şi când ţara noastră ar fi fost buricul lumii şi toată lumea nu s-ar fi ocupat decât de daraverile noastre personale. Unul din „marile argumente" ce se aduseseră împotriva Guvernului nostru a fost „că Franţa nu ne vrea". În realitate în Franţa, în Anglia şi în tot Apusul nimeni nu ştia cine eram, nici noi, nici Maniu, nici Averescu, nici Străchinescu, nici toţi „Valacii"; am călătorit destul, am trăit destul în străinătate, am stat de vorbă cu destulă lume şi în Paris şi în Londra şi în Roma şi în Berlin, ca să fiu fixat asupra

[105] Sumele cele mai mari se datorau la Creusot şi Skoda, pe acea vreme încă în strânse legături financiare cu Guvernul francez.

judecăţii străinilor cu privire la ţara noastră: tuturor le era indiferent cine guverna şi sub ce steag, dacă era Monarhie, Republică sau Dictatură – singurul, dar absolut singurul lucru ce-i interesa, era să fie un Guvern de ordine şi de autoritate care să asigure liniştea şi să garanteze capitalurile investite în afacerile şi în împrumuturile noastre.

Aşa stând lucrurile, ştiam dinainte că nu mă puteam prezenta în Franţa cu sorţi de izbândă pentru încheierea oricărei operaţiuni de credit în numele unui Guvern care prin alcătuirea lui, prin nota de fantezie, de anarhie şi de provizorat reprezentată prin şeful său, nu inspira încredere nimănui. Deşi adversarii mei m-au prezentat prin presa venală a Parisului ca un filogerman (!) şi un francofob (!), eu personal am fost primit în capitala Franţei în ianuarie 1932 cu o căldură şi o prietenie care au întrecut toate aşteptările mele, cu o încredere chiar care a mirat pe unii oameni mai simpli, ca pe Cesianu – deşi această căldură, această prietenie şi această încredere erau foarte naturale fiindcă nu se adresau nici germanofilului nici francofilului, ci omului de autoritate, omului de guvernământ a cărui reputaţie de fermitate ajunsese până pe malurile Senei. Cu toate acestea n-am putut face lucru mare în Franţa din cauza precarităţii regimului în care eram încadrat, şi ale cărui cusururi, chiar dacă n-ar fi fost cunoscute la Paris, avusese grijă Iorga să le pună în evidenţă prin vizita pe care a făcut-o acolo în noiembrie-decembrie 1931. Insuccesul misiunii mele la Paris (insucces relativ, dar insucces faţă de ce nădâjduisem) n-a fost pentru mine o surpriză, îl prevăzusem dinainte şi tocmai pentru a-l evita am făcut acel ultim demers pe lângă Rege în vederea unei schimbări de firmă şi de orientare politică.

În afară de argumentele de ordin financiar-extern, care justificau o schimbare am mai supus Regelui şi altele de ordin intern. Criza bancară bătea în plin, debitorii – mai ales agricultorii – erau la limita posibilităţilor lor de rezistenţă, aşa încât măsuri radicale pentru lichidarea pasivelor ca şi pentru salvarea monedei şi a instituţiilor de credit deveniseră inevitabile. Cu Iorga în fruntea Guvernului, cu Iorga a cărui rea-voinţă faţă de mine nu se mai ascundea, cu liberalii lui Duca atât de numeroşi şi de nerăbdători în flanc, nu mai eram sigur să-mi pot trece în Cameră legile necesare. În afară din Cameră, mişcarea Gărzii de Fier câştiga pe fiecare zi teren mai ales la sate, iar în centrele universitare studenţii exasperaţi de toate şicanele şi vexaţiunile unui ministru al şcolilor dement – ameninţau cu grave tulburări de stradă, cu atât mai grave, cu cât prin caracterul lor antisemit lesne de prevăzut erau menite să fie exagerate şi tendenţios

interpretate în presa şi opinia publică străină, care deja ne erau ostile din cauza tuturor păcatelor noastre. Funcţionarii, cu plata lefurilor în restanţă (din vina cui, arăt mai la vale) se agitau şi ei şi disciplina începuse să slăbească şi în rândurile lor. Am expus Regelui toate aceste stări, le-am legat cu argumentele privitoare la ridicarea prestigiului Guvernului în străinătate, şi l-am rugat cu insistenţă să avizeze.

Regele nu m-a contrazis. Mi-a dat dreptate. Dar din modul cum îmi da dreptate, mi-am dat seama că nu îndrăznea să ia pe faţă poziţie împotriva primului ministru, că se temea de nebun, că nu voia să-şi tulbure liniştea prin iniţiativa unor schimbări care puneau răspunderea lui în joc. Situaţia era însă încordată. Soluţia cea mai simplă ar fi fost să-mi dau demisia „et de me tirer des pieds" cum zice francezul, tentaţie pe care o mai avusesem cu câtva vreme înainte, când Regele îmi pusese un ultimatum în afacerea Blank (ciocnire pe care o povestesc mai departe). Am rezistat însă în ambele cazuri tentaţiei de eliberare fiindcă plecarea mea ar fi însemnat părăsirea Guvernului fiară nici o realizare din programul meu, faliment politic pe care toată munca şi toate străduinţele mele anterioare nu-l meritau! Făcusem într-un moment de exasperare politică greşeala să primesc formarea unui Guvern de vicleim – toate greşelile se plătesc, şi trebuia acum să plătesc pe a mea cu concesii peste concesii, cu renunţări peste renunţări, şi cu compromisuri. Am intrat prin urmare faţă de atitudinea şovăitoare a Regelui – pe calea compromisurilor, şi după ce i-am propus un Minister prezidat de mine şi fără nici un iorghist, i-am propus şi un al doilea cu Iorga la preşedinţia Consiliului, dar fără portofoliu, şi cu câteva elemente noi care mi-ar fi întărit poziţia în Guvern. Regele m-a întrebat, foarte interesat, dacă fără Iorga şi fără iorghişti aş putea conta pe o majoritate în Cameră. I-am răspuns că desigur, cu o singură condiţie: să am decretul de dizolvare în buzunar. Cu acest decret-sperietoare şi cu cele 71 de voturi ale lui Duca, majoritatea mea era asigurată. Regele a adăugat: „Şi la rigoare ai putea să faci şi noi alegeri." — „Nu va fi nevoie, Sire." A fost poate o greşeală din partea mea; am vrut să fiu prea abil, am dat Regelui două soluţii şi prin aceasta posibilitatea să-mi spună, ceea ce mi-a şi spus: „Lasă-mă să mă mai gândesc." S-a mai gândit până la sfârşitul guvernării noastre, iar eu, dezgustat şi încolţit din toate părţile n-am mai insistat, n-am mai revenit asupra propunerilor mele de schimbare, şi m-am mulţumit, într-un regim condamnat de mine însumi să înfăptuiesc cel puţin un punct din programul meu, dar ce e drept un punct covârşitor – conversiunea.

La atât, la aceste două demersuri, dictate de conştiinţa datoriei mele faţă de ţară, s-au mărginit „intrigile mele" faţă de Iorga. În realitate faţă de Iorga, din prima până în ultima zi a guvernării noastre am fost cel mai leal colaborator. Nici o vorbă, nici o faptă a mea, în aceste 13 luni de tortură politică nu poate să fie socotită ca o acţiune subversivă şi indirectă împotriva şefului Guvernului. Departe de a-i submina autoritatea, atât eu cât şi prietenii mei, am făcut tot ce ne-a stat în putinţă pentru a atenua şi a explica toate gesturile şi toate actele de curat dement care au marcat cariera lui prezidenţială. Pot să afirm cu mâna pe conştiinţă că Guvernul Iorga a putut dura 13 luni numai mulţumită faptului că l-am sprijinit, spre mirarea tuturor, cu umerii mei. Nu pot să spun că onoratul domn Profesor, şi mai ales prietenii săi s-au purtat faţă de mine cu aceeaşi lealitate. Ca păduchii, s-au înfipt tot timpul în carnea mea, şi ca proştii. Prin acţiunea lor au contribuit la scurtarea suferinţelor mele, şi din acest punct de vedere le-am rămas recunoscător.

Nu voi face în aceste amintiri istoricul amănunţit al calvarului meu de 13 luni în echipa Guvernului Iorga. Las marelui istoric grija să povestească cum „a guvernat". Cei care au trăit vremurile grele dintre aprilie 1931 şi iunie 1932 mi-au adus în repetate rânduri mărturia – şi în fruntea lor Majestatea Sa Regele Carol – că, dacă Guvernul Iorga, cu toate viciile lui congenitale, cu toată nebunia şefului său, n-a fost printre cele mai rele de după război, meritul revine muncii mele încordate. Atât, şi cele câteva reforme rămase de pe urma mea, îmi ajunge. Mă voi mărgini în paginile care urmează să consemnez numai evenimentele şi faptele care au nevoie de lămurirea mea, pentru a ft văzute sub adevărata lor lumină şi să destăinuiesc în treacăt unele laturi necunoscute ale celor întâmplate.

Am spus deja mai sus ca cele 13 luni ale Guvernului Iorga au fost pentru mine un adevărat calvar politic. În acest lung răstimp am fost într-adevăr supus la grele încercări de către împrejurări, de către preşedintele meu de Consiliu şi de către Rege, încercări pe care mă voi strădui să le schiţez în capitolele care urmează.

La Ministerul de Finanțe, Bugetul deficitar • Rectificarea lui • Problema lefurilor • Popii și pensionarii • Pregătirea Bugetului pe 1932 • Încercarea de armonizare a salariilor zădărnicită de cei mari și de Curtea de Casație • Încercarea de impunere a funcționarilor particulari și de trecere parțială a salariilor învățătorilor și institutorilor asupra comunelor • Buget ordinar și buget extraordinar • Casa de amortizare • Monopolul alcoolului • Aristide Blank și Reschnitzer • Plăți în străinătate.

Dumnezeu m-a osândit în aprilie 1931 să fac a doua intrare tragică în Ministerul de Finanțe. Deși în 1931 situația nu era atât de haotică ca în 1920, greutățile pe care trebuia să le învingă se înfățișau aproape ca de neînlăturat. De data asta m-am găsit înaintea unui buget absurd dar regulamentar votat, în fața unei noi legi a contabilității Statului aplicată așa cum se aplică legile în România, și pentru lichidarea socotelilor cu un regim de stabilitate monetară încă în picioare, dar amenințat din toate părțile. Deși Guvernul Mironescu redusese considerabil bugetul precedent[106] – un buget și mai absurd – încasările Statului pe primele trei luni, ianuarie, februarie și martie, dedeseră astfel de deficite față de evaluări încât rezultatul final al anului financiar amenința să fie un adevărat dezastru. O rectificare a bugetului, și o comprimare masivă a cheltuielilor se impunea ca o măsură de primă necesitate. Camera urmând să se întrunească la 15 iunie, am hotărât să las în vigoare bugetul în curs până la 30 iunie, restrângând pe cât se putea pe cale administrativă angajamentele și lichidările Departamentelor și să prezint Parlamentului un buget rectificat pentru al doilea semestru al exercițiului, buget ce trebuia să intre în aplicare pe ziua de 1 iulie. Criza nu deschisese ochii oamenilor, toată lumea credea încă că greutățile care se iviseră, că vertiginoasele scăderi ale prețurilor, că înghețarea creditelor și dificultățile de trezorerie ale Băncilor erau de ordin vremelnic și că ce fusese mai greu trecuse. Mi-a trebuit o voință de fier ca să obțin

[106] Anul financiar sau bugetar se deschidea în acea epocă la 1 ianuarie și se închidea la 31 decembrie.

de la colegii mei reducerile pe care le ceream, și încă n-am putut să le obțin în măsura în care aș fi vrut. Cu discuții nesfârșite am izbutit în fine să obțin o reducere de circa 4 miliarde la totalul creditelor, un pas serios pentru pregătirea bugetului pe 1932, dar o economie de numai 2 miliarde pentru cele șase luni ale exercițiului, în semestrul al doilea, la care se mai adăugau câteva sute de milioane contabilistice câștigate prin comprimările de ordin administrativ efectuate în cursul lunilor mai și iunie.

Din nenorocire, prin balanță, bugetul rectificat nu s-a putut înfățișa cu reducerea realmente săvârșită în cheltuielile Statului, fiindcă a trebuit – pentru buna regulă a socotelilor – să introduc în conturi o sumă însemnată[107] reprezentând rămășițele de plată exigibile din bugetul pe 1930 pe care predecesorul meu le omisese pur și simplu în bugetul pe 1931. Bugetul pe 1931, așa cum mi-l lăsase Guvernul Mironescu, ar putea rămâne o pildă pentru generațiile viitoare, de ușurința cu care s-a mânuit până la ministeriatul meu avutul Statului. Un buget în care nu numai că nu se ținuse nici o seamă, în ceea ce privea încasările, de criza economică care paraliza toate întreprinderile particulare, dar în care nu se prevăzuse nici o sumă pentru plata ordonanțelor exigibile, rămase neachitate din 1930, și lucruri și mai de necrezut, nici un credit pentru acoperirea unor cheltuieli ineluctabile ca întreținerea deținuților în închisori, hrana bolnavilor în spitale, plata echipamentului militar recepționat (vreo 360 de milioane!), achitarea podurilor metalice furnizate Casei drumurilor și neînsemnata sumă de peste 800 milioane reprezentând cuponul împrumutului care îmbogățise pe Mihai Popovici et consorți! Compresiunile bugetare masive nu se pot face dintr-o zi pe alta. Mulțumită împrumuturilor și demagogiei – ca să nu mai vorbesc de interesele de gașcă și de partid – de la stabilizare și până în 1931, trecusem printr-o perioadă de optimism financiar care umflase cheltuielile Statului din an în an până la o sumă ce depășise – toate la un loc – 57 de miliarde! Nu puteam sări „à pieds joints" dintr-o fază de inflație bugetară într-o fază de restrângere totală. Trebuiau etape. Marea mea ghină, ca ministru de finanțe, a fost că Providența m-a desemnat să fiu cel dintâi care să fac față și crizei și nebuniei. După mine lucrurile au mers ușor. Dar aș fi vrut ca succesorii mei să fie în pielea mea! Mi-au trebuit însușiri cu adevărat despotice ca să reduc cheltuielile bugetare cu 4 miliarde de lei, la primul meu contact cu Vistieria țării.

Deși străduința mea de căpetenie în rectificarea bugetului, fusese

[107] Lei: 3 114 679 099.

să reduc cheltuielile, a trebuit să măresc contabilistic totalul lor, ca să introduc în socotelile legale ale Statidui toate sumele omise de predecesorul meu, dar cărora Tezaurul trebuia să facă față.

Reaua-credință a partidelor și a oamenilor politici a fost însă atât de mare, încât, în loc să trimită în judecată pe cei care falsificaseră bilanțurile publice, m-au acuzat pe mine, că în loc să reduc cheltuielile, le-am mărit!

Tipică a fost atitudinea politicienilor față de atât de exploatata chestiune a neplății salariilor publice. Ani de zile după ce am părăsit Ministerul de Finanțe în 1932, mi-au urlat urechile de învinuirea că lăsasem funcționarii și pensionarii să moară de foame. Îmi aduc între altele aminte scandalul pe care anticonversioniștii, conduși de agenții lui Grigoraș Filipescu rândaș în slujba bancherilor, au venit să mi-l facă într-o mare întrunire publică pe care am ținut-o în 1933 la Brăila. Se adunaseră în grădina din dosul Primăriei câteva mii de săteni și până și piața din față mișuna de oameni – toți partizanii noștri – ceea ce n-a împiedicat vreo 30-40 de haimanale plătite să mă huiduiască, să mă acuze că n-am plătit lefurile și pensiile și să încerce să tulbure întrunirea. S-a încins o bătaie ca în poveşti, au zburat scaunele dar în câteva minute și haimanalele afară din grădină. Cam același lucru mi s-a întâmplat în același an și la Ploiești, unde scandalul n-a putut fi dezlănțuit în sală dar s-a tradus printr-o serie de bătăi în jurul sălii, bătăi provocate de scârba bătrână ce în loc de nume de peşte (a trăit o viață întreagă din codoşlâc) poartă pe acela de Scarlat Orăscu și constituie el singur întreg partidul lui Grigoraș în Prahova. Dacă cu banii bancherilor, Sifilipescu-Sifilipeşte mergea până la organizare de bande, ceilalți politicieni și celelalte partide, fără să ajungă la argumentele ciomagului în neputința lor de a mă ataca pe tărâmul cinstei sau al ideilor, nu se sfiau să împrăştie cât puteau împotriva mea, legenda neplății funcționarilor și pensionarilor. Zic legendă, fiindcă deşi sub ministeriatul meu restanțele de plăți au fost mari, n-am fost eu acela care a creat această deplorabilă stare de lucruri. Am găsit la venirea mea în fruntea Ministerului de Finanțe lefuri și pensii neachitate în valoare de peste 700 de milioane. Am tras cu piciorul ghiuleaua acestui deficit, care s-a menținut cu ușoare fluctuații în sus și în jos, tot timpul cât am avut să îngrijesc de finanțele Statului. Mi-a fost cu neputință să pun la zi socotelile în această rubrică a drepturilor personale fiindcă lucrul nu era posibil, și dacă ar fi să mai trec o dată pe unde am trecut, aș mai face încă o dată tot ce am făcut.

Cei care vor cerceta această atât de complicată epocă a precipitării

crizei economice mondiale (latentă de atâta vreme) ar comite mari greşeli în judecata răspunsurilor dacă ar privi evenimentele petrecute în anii 1929, 1930 și 1931 numai în lumina cunoștințelor câștigate ulterior, în 1931, deşi criza bântuia în toiul ei și mâna spre căile disperării toate inițiativele particulare, aparatul de Stat era încă intact. Moneda noastră era încă stabilă și perfect convertibilă, creditul țării în stare destul de bună – suficientă în tot cazul pentru a fi îngăduit un împrumut la Paris atât de însemnat ca împrumutul zis „de Dezvoltare" (de dezvoltare în tot cazul a averii lui Mihai Popovici). Operațiile Ministerului de Finanțe și ale Băncii Naționale nu ieşiseră încă din normalitatea celor mai ortodoxe îndrumări. Viramente în conturi blocate (la Banca Națională), schimbări de destinație în sumele depuse pe tranșe din ultimul împrumut, reducerea cuponului împrumuturilor externe, beneficii ilicite din baterea sau emiterea monedei divizionare, deschidere de conturi speciale și nelegale și neacoperite la Institutul de Emisiune – erau operațiuni ce nu se concepeau încă în starea noastră de spirit a tuturor, nu numai în primăvara anului 1931, dar chiar și în decursul acelui an. Abia în 1932 a început să apară ca inexorabilă necesitatea de a recurge la expediente. Nimeni nu s-ar fi găsit în 1931 să semneze o convenție ca aceea pe care a semnat-o în toamna anului 1932 G. Mironescu (ca ministru de finanțe în Guvernul Vaida) ca să-și procure printr-un gir fals elvețian dreptul să imprime la Bucureşti cele 1.600 milioane de lei ce-i trebuiau. În acea zi un om cinstit a comis o escrocherie. În 1931, chiar un escroc dacă ar fi fost la Ministerul de Finanțe, s-ar fi văzut silit să-și regleze activitatea în limitele operațiunilor normale.

Așa stând lucrurile, drumul care mi se arăta mie, era lămurit. Încasările și resursele normale ale Vistieriei înfățișându-se mult sub prevederile bugetare trebuia să aleg între două rele: sau să fac față la toate obligațiile contractate de Statul român peste granță[108] și să las plățile interne în suferință, sau să fac față la aceste plăți interne și să nesocotesc angajamentele pe care se întemeia creditul Statului. Să nu se piardă din vedere că pe baza convențiilor de stabilizare toate încasările impozitelor se făceau sub controlul Băncii Naționale care preleva asupra acestor încasări cote lunare pentru Serviciul Datoriei Externe și nu remitea Tezaurului decât excedentul. Dl. Roger Auboin, cu Rist în culise și câțiva experți la Ministerul de Finanțe (aduși de Guvernele precedente) vegheau zi și noapte asupra sacului cu grăunțe în care n-aș fi putut să-mi bag mâna, dacă aș fi vrut, fără să provoc scandal și represalii pe piața Parisului și în culisele

[108] În afară de plățile relative la anumite comenzi militare, sistate.

politice de pe malurile Senei – fără să mai vorbim de Londra, şi de New York. Dacă aş fi vrut, dar n-am vrut nici o secundă. Nu se dezlegaseră încă toate legăturile între noi şi creditul european şi în acel moment singurul raţionament valabil era următorul: cu ajutorul creditului Statului şi cu resurse de peste graniţă, se va ajunge poate la plata lefurilor, pensiilor şi angajamentelor interne – cu ajutorul pensionarilor şi funcţionarilor nu se va ajunge însă niciodată la plata cuponului.

Lămuririle acestea erau necesare pentru a explica de ce n-am putut pune în cele 13 luni cât am stat în capul Ministerului de Finanţe, pensiile şi lefurile în acord cu statele. Ştiam foarte bine că voi nemulţumi o lume, că voi da argumente şi arme împotriva mea tuturor adversarilor mei politici – am trecut peste orice consideraţie şi mi-am făcut datoria: când am părăsit Ministerul de Finanţe, la 1 iunie 1932, am lăsat depuse la Banca Naţională nu numai sumele necesare pentru plata cuponului până şi inclusiv noiembrie 1932, dar şi transferul lor la Paris şi Londra asigurat!

Cum era de aşteptat lichelele politicianiste s-au aruncat asupra mea. Partidele nu puteau să-mi ierte spaima pe care o trăseseră faţă de perspectiva realizării planurilor mele politice, planuri cunoscute, planuri care duceau la desfiinţarea lor, planuri care se prăbuşiseră numai din cauza slăbiciunii şi fătărniciei Regelui. Lovind în mine, aveau şi plăcuta iluzie că loveau în Rege: nu mă acoperise oare Suveranul atâta vreme cu autoritatea lui? Şi cum în luptele politice rezultatul final se urmăreşte întotdeauna pe terenul electoral, agenţii cluburilor s-au dedat la deşănţata lor propagandă împotriva mea mai ales printre învăţători şi printre preoţi, aceştia venind în contact mai des şi mai direct cu masele rurale decât funcţionarii de celelalte categorii. Cei care au lucrat cu mai multă îndârjire împotriva mea au fost naţional-ţărăniştii, care au mai urmărit astfel să se lepede şi de răspunderea lor în neplata salariilor şi a pensiilor.

Popii şi pensionarii au fost cei care s-au ridicat cu mai mult necaz împotriva mea. În realitate nu meritam decât antipatia popilor. Pentru pensionari am făcut tot ce am putut, m-am pus luntre-punte ca să le îmbunătăţesc tragica lor soartă. Nenorocul lor a fost, pe lângă sărăcia Statului şi neregulata alimentare a Casei Pensiilor. Mai nici o Regie sau Casă Autonomă nu prevăzuse în bugetul ei pe 1931 sumele ce reprezentau reţinerile de 10% asupra lefurilor, cotă ce fiecare din ele trebuia să o verse Casei Pensiilor. Una din aceste Regii, Căile Ferate, cu numerosul ei personal datora o cotă foarte mare pe care refuza să o plătească sub pretextul – de altminteri raţional – că Statul îi

datora şi mai mult pentru transporturi militare şi civile efectuate şi neplătite. Pentru clasa învăţătorilor, ca şi pentru funcţionarii civili ai Statului, ca şi pentru toţi militarii, am muncit zi şi noapte să le pot remunera într-o măsură cât mai mare realele lor servicii. Dar cine ia în seamă străduinţele şi suferinţele unui ministru de finanţe! Am citit pe vremuri o carte plină de duh „Le martyre de l'obese" în care se descriau cu mult haz suferinţele omului care nu-şi mai încape în piele. Ca un „pendant" la acest volum s-ar putea scrie în zilele noastre „Le martyre du ministre des finances" sau suferinţele omului care nu mai are cu ce să-şi umple pielea.

Am luptat pentru binele tuturor, dar nu pentru al popilor. Nu pot să sufăr putorile noastre de popi. Când întâlnesc câte unul pe stradă, prin oraşe sau afară pe drumuri, mă abat din calea lui şi nu mă pot împiedica să îndrept spre dânsul, cu două degete, semnul salvator „de conjuraţie a soartei" pe care l-am învăţat în Italia împotriva „jetatorilor". Aceşti purtători de barbă şi de păduchi sunt ruşinea neamului românesc. Slăbiciunea moralei ortodoxe faţă de celelalte discipline creştine e datorată înainte de toate clerului cu totul lipsit de vocaţie sacerdotală, de cultură de orice fel şi în marea majoritate a cazurilor – de moralitate. Prin intangibilitatea dogmelor ei seculare, prin hieratismul şi tradiţionalismul unui rit în care nu s-a schimbat nimic de la Conciliul din Nicea, Biserica ortodoxă ar fi putut fi, din toate bisericile creştine, cea mai adaptată la crearea unui misticism în care să se adape setea sufletească de mai bine a celor mulţi şi simpli. Din nenorocire, această splendidă religie în care ca în nici una alta, se transmite din generaţie în generaţie printr-o adevărată minune a lui Dumnezeu taina cuprinzătoare definită în cele patru cuvinte simbolice: „crede şi nu cerceta" – din nenorocire această milostivă şi curată religie ortodoxă care ne leagănă copilăria şi ne-ar putea mângâia bătrâneţile, e spurcată, în toate ţinuturile peste care s-a întins, de tagma păcătoasă a preoţimii ei, de toate felurile şi de toate gradele. Păcatul iniţial al Bisericii ortodoxe, păcat pe care-l ispăşeşte şi azi, a fost indisolubila ei legătură cu regimul politic în vechiul Bizanţ. Devenit instrument de dominaţie, ortodoxia a început prin a depăşi cadrul preocupărilor ei naturale de ordin sufletesc şi a sfârşit printr-o adaptare necondiţionată la nevoile şi la cerinţele străine de Biserică. Încetul cu încetul preoţii au părăsit cărările vocaţiei sacerdotale şi s-au transformat în simpli cinovnici hrăpăreţi, muşcaţi de ambiţia celor vremelnice şi lumeşti şi tot mai înstrăinaţi de contactul cu cele eterne. Acest sistem bizantin al religiei nedespărţită de concepţia de Stat, dacă nu identificată cu dânsa, a fost succesiv adoptată în

toate țările câştigate ortodoxiei. Consecința a fost pretutindeni un cler incult, venal şi supus stăpânirii laice. Şi iată cum am ajuns şi noi să avem o religie şi să nu avem preoțime. Mi se va obiecta că în ultimii cincizeci de ani s-a lucrat mult în direcția unei îmbunătățiri a clerului nostru, mai ales a clerului de mir. Recunosc că s-a lucrat, dar fiindcă s-a lucrat birocratic şi nu sub inspirația Domnului, s-a lucrat greşit şi rezultatele sunt nule din punctul de vedere al unei schimbări sufleteşti în tagma slujitorilor altarului. Preoții noştri de azi se îmbracă mai curat ca cei de ieri; printre dânşii sunt mai puțini păduchioşi, mai puțini beţivi, mai puțini hoți de cai. Au învățat să scrie şi să citească, dar şi să socotească. Au trecut – unii din ei – prin şcoli superioare de teologie şi au obținut diplome de licență şi de doctorat. Din toată această ridicare a clerului nostru n-a rezultat însă decât un singur lucru: pretenții mai mari față de bugetul Statului. Nivelul sufletesc, vocația sacerdotală, credința n-au fost schimbate întru nimic, sau poate că au căzut şi mai jos. De douăzeci şi mai bine de ani[109] am cunoscut pe toți mitropoliții şi pe toți episcopii care s-au perindat pe Scaunele dintr-o parte şi din alta a Carpaților: n-am cunoscut trei, printre ei, care să creadă în Dumnezeu. Ce să mai vorbesc de restul turmei? Cunoaşte cineva un popă, un protopop, un diacon sau un arhiereu care să se gândească la altceva decât la un loc mai bun, la strângere de parale, la clădire de casă şi la procopsirea copiilor? Cunoaşte cineva un preot preocupat de mizeriile sufleteşti sau reale ale enoriaşilor săi? Există în toată țara un sat în care „popa ucigă-l toaca, sau mânca-l-ar focul" să aibă alte legături cu oamenii decât superstițiile care silesc pe aşa-zişii credincioşi să recurgă la oficiul lui pentru parastase, pentru pomeni, pentru acatiste şi câte obiceiuri care înjosesc credința? Îmi aduc aminte de un preot de la Breasta, beţiv împărătesc, împotriva căruia reclamasem la Episcopie şi cerusem să-l schimbe; cum a aflat popa Mihai de demersul meu, a făcut „o cinste" la cârciumă şi a venit tot satul la mine să-mi ceară să le las popa în pace spunându-mi „că nu-i fudul şi sta la un pahar de vin cu ei"! Iată legăturile sufleteşti dintre preoțime şi popor! Acum se zice că lucrurile s-au mai îndreptat fiindcă popii beţivi s-au împuținat şi au fost înlocuiți prin preoții cu geantă la subțioară, care exploatează prostimea sub firmă cooperatistă, sau aleargă din autoritate în autoritate, până în Ministerele din Bucureşti „să exopereze" tranzacții sau să obție un ghelir!

Această tagmă de paraziți păcătoşi n-a contribuit şi nu contribuie cu nimic la ridicarea morală a unei populații care nu mai urmăreşte,

[109] Scris în 1936.

în decăderea ei, decât câştigul, sub orice formă ar fi, chiar cu, şi mai ales cu călcarea tuturor prescripțiilor moralei. N-am cunoscut nici un preot român, şi mulți mi-au trecut prin mâini, care să-şi aducă măcar aminte că are altceva de făcut pe acest pământ decât să alerge după parale şi să asigure luxul preotesei şi diplomele băieților lui. Față de congresele euharistice ale catolicilor, zile de înălțare ale credincioşilor lor, avem şi noi congresele anuale ale preoțimii în care se discută cu foc problema salarizării, gradațiilor, pensionării şi a tuturor angaralelor tagmei. Mi-a crăpat obrazul de ruşine când am citit darea de seamă a primului Congres...

Mărturisesc că față de aceste vietăți fără scrupule, că față de aceşti trântori care trăiesc şi se lăfăiesc din munca altora, n-am avut ca ministru de finanțe nici o milă. Dacă aş fi avut într-adevăr în Stat puterea pe care alții au crezut că am avut-o, aş fi tăiat dintr-o trăsătură de condei tot bugetul Cultelor. Clerul nostru nu poate fi reformat decât prin separația dintre Biserică şi Stat. Numai când popa va înceta să fie un cinovnic întreținut de Stăpân, numai când popa va trebui să se înfățişeze ca prietenul, sfătuitorul şi consolatorul enoriaşului său ca să-şi „merite" o bucată de pâine, numai atunci popa va deveni „un preot" şi va îndeplini o funcție socială utilă. Cine a urmărit extraordinara selecție săvârşită în Franța, în preoțime, după separația Bisericii de Stat îşi dă seama ce rezultate ar putea da şi la noi o reformă în acelaşi sens. Ca să devie un adevărat apostol, s-ar cere poate ca preotul să fie şi necăsătorit. Dar aici mă opresc ca să nu intru în controverse fără nici un folos, pentru moment cel puțin.

Am sărit din buget în păduchi şi m-am cam întins asupra popilor; cititorii îmi vor îngădui aceste câteva lămuriri şi mărturisiri de conştiință ca răspuns la nenumăratele atacuri pe care a trebuit să le îndur după 1932. Pentru toate minciunile, pentru toate porcăriile pe care popii le-au debitat în contul meu, i-am iertat cu mult înainte de a scrie aceste rânduri. Singura mea răzbunare va fi de ordin postum: mă bucur dinainte de capul pe care-l vor face, citind rândurile precedente, popii care vor cânta pe nas la înmormântarea mea, închipuindu-şi că-mi recomandă sufletul bunului Dumnezeu. Cu bunul Dumnezeu mă pun eu singur de acord, şi n-am nevoie de intervenția liftelor cu potcap. Totuşi, prin deferență pentru credința urmaşilor mei, nu voi interzice prezența lor lângă sicriul meu – căci dacă nu-mi vor putea face nici un bine pe lumea cealaltă, nu-mi vor mai putea face nici o porcărie pe lumea aceasta.

Rectificarea bugetului pe 1931, fără să fi fost o operațiune pripită s-a resimțit totuşi pe timpul foarte scurt pe care l-am avut la îndemână

ca să duc operația la bun sfârșit. Mi-am dat numaidecât seama că, deși pornisem să reduc simțitor cheltuielile, cu toate economiile pe care le putusem realiza, nu voi izbuti să micșorez volumul total al bilanțului public fără o așezare organică nouă a activului și a pasivului Statului. O asemenea reformă a regimului nostru bugetar nu putea fi însă îndeplinită în cele 60 de zile pe care le aveam înaintea mea până la deschiderea Parlamentului. Cu atât mai mult cu cât nu aveam numai Ministerul de Finanțe și regularizarea bugetului în spinare. Mai aveam și Ministerul de Interne cu toate plictiselile inerente de data asta prin lipsa unei organizări de partid asupra căreia să mă pot descărca de grija alcătuirii unei majorități. Și în completa carență a primului ministru mai aveam de satisfăcut – fie și în culise – sarcina destul de grea de îndrumător, de regulator și de coordonator în acțiunea fiecărui Departament: nu era zi în care doi-trei miniștri să nu vie să-mi ceară un sfat, o directivă sau o răspundere de luat. Când mă gândesc la acele vremuri aproape nu pot pricepe cum am putut face față la toate – căci, orice s-ar zice, am făcut față. N-au lipsit însă oameni care să-mi arunce piatra și să afirme că aș fi putut înfăptui mai mult. Dumnezeu să-i ierte!

Așa cum am putut să o realizez, rectificarea bugetului a fost pentru mine o școală în care m-am familiarizat cu fiecare capitol al bilanțului public, o școală care mi-a permis să răscolesc toate socotelile Statului, veniturile și cheltuielile lui, și să pot pregăti în liniște, în al doilea semestru al anului, bugetul pe 1932. Acest buget pe anul 1932 a însemnat opera cea mai importantă și cea mai bogată în consecințe practice, pe terenul financiar, de la stabilizarea monetară încoace! După ce se vor stinge toate patimile care tulbură judecata oamenilor, mi se va face dreptate și în loc să fiu înjurat cum am fost pentru înfăptuirile mele financiare, voi fi lăudat de toți cei ce, vor compara fără părtinire ce am făcut eu cu ce s-a făcut înaintea mea și după mine.

Prăbușirea prețurilor unitare pe tot câmpul producției, reducerea aproape totală a creditelor din cauza dificultăților în care intraseră toate băncile, sarcinile copleșitoare care transformaseră pe mai toți producătorii și comercianții în debitori insolvabili – au făcut să apară în cursul verii și al toamnei anului 1931 posibilitățile de încasare ale Statului sub culori tot mai negre. Paralizia tranzacțiilor individuale nu putea avea drept consecință decât deficitul permanent în casele publice. În bugetul pe care urma să-l pregătesc trebuia să pornesc de la aceste realități, să comprim peste limita posibilului cheltuielile, ca să reduc cât mai mult inevitabilul deficit cu care în acea epocă

trebuia fatal să se lichideze orice bilanț. Pe de altă parte, nu ne mai era permis să ignorăm mai departe toate obligațiile Statului și să ne ascundem ca struțul capul în nisip ca să nu mai auzim văicărelile creditorilor noștri.

Comprimarea masivă a cheltuielilor și înscrierea tuturor posturilor pasive ale Statului în buget au fost cele două postulate pe care trebuia să le satisfac, cele două preocupări antagoniste din împăcarea cărora – problemă în genul quadraturii cercului – urma să iasă un bilanț mult scăzut în totalul cifrelor față de bilanțul precedent. În loc să încerc să descurc – cu siguranță fără să izbutesc – greutățile de care mă izbeam, menținându-mă pe linia și în tradiția predecesorilor mei, am avut curajul să înfăptuiesc o adevărată revoluție contabilistică tăind bugetul în două, în buget ordinar și buget extraordinar. Prevăzusem deja necesitatea acestei împărțiri în memoriul-program pe care-l înmânasem Regelui la 2 august 1930, dar zic că „am avut curajul" să o aplic fiindcă după toate cele întâmplate înainte și după constituirea Guvernului nostru aruncasem la coș, odată cu iluziile mele, și planul de refacere la aplicarea căruia renunțasem cu totul. Soarta mi-a îngăduit totuși să aplic astfel un capitol din programul pe care, în naivitatea încrederii mele în Rege, îl crezusem la un moment dat pe punctul să fie nu numai adoptat, dar și impus.

Am putut să contabilizez prin această împărțire pentru 1932, toate cheltuielile și toate veniturile obișnuite în bugetul ordinar și să înscriu în bugetul extraordinar toate obligațiile de plată exigibile ale Statului împreună cu veniturile extraordinare, adică cu cele care nu proveneau nici din impozitele directe, nici din cele indirecte. În această concepție bugetul ordinar, adevăratul buget, trebuia echilibrat – și voi reveni numaidecât asupra acestei echilibrări – ceea ce nu excludea însă eventualitatea unei lichidări finale deficitare (în cazul necorespunderii încasărilor cu evaluările), pe când bugetul extraordinar n-avea nevoie să fie echilibrat, și de fapt n-a fost, dar nu putea fi lichidat prin deficit deoarece nici o creditare la cheltuieli nu putea fi făcută în coloanele lui decât după încasarea unei sume corespunzătoare la venituri. Bugetul extraordinar avea astfel mai mult caracterul unui cont de ordine, unui inventar, în care se oglindea tot pasivul Statului.

Nu pot intra în aceste amintiri în amănuntul mecanismului de lichidare al bugetului extraordinar, mă mărginesc să spun că acest mecanism era destul de ingenios, că creditele prevăzute erau împărțite în trei conturi A, B și C între care se împărțeau veniturile după anumite norme. Caracteristica bugetului extraordinar era că

pasivul trebuia să scadă din an în an în măsura plăților efectuate, iar activul să crească în măsura normalizării situației și posibilității de a-i afecta venituri noi ca împrumuturi, excedente de la bugetul ordinar și altele. Acest prim buget extraordinar s-a întocmit cu lei 11 169 439 521 la pasiv (sub forma de credite virtuale) și cu lei 3 089 380 000 la activ, reprezentând diverse venituri necontabilizate în bugetul ordinar. Bugetul extraordinar urma să fie lichidat prin intervenția unei Case de Amortizări pe care am creat-o printr-o lege specială și instalat-o într-un local propriu în strada Frumoasă. Casa de Amortizări era menită să lichideze, încetul cu încetul, prin reduceri pe bază de bună învoire, tot pasivul Statului.

S-ar putea crede că suma de peste 11 miliarde trecută astfel în bugetul extraordinar a fost preluată din prevederile bugetului pe 1931; dacă lucrurile ar sta astfel această preluare ar explica singură scăderea bugetului ordinar, iar cheltuielile curente pentru întreținerea aparatului de Stat ar apărea în volumul lor nemodificate în bugetul din 1932 față de cel din 1931. În realitate lucrurile stau cu totul altfel: în bugetul extraordinar pe 1932 nu s-a introdus nici unul din creditele înscrise în bugetul pe 1931, ci numai credite noi reprezentând creanțe necontabilizate și rămășițe din exercițiile închise.

De unde consecința că, în afară de ușurarea cu anumite rămășițe exigibile care ar fi trebuit să fie trecute în noul buget, bugetul extraordinar n-a contribuit cu nimic la efortul de comprimare pe care a trebuit să-l fac ca să reduc masiv cheltuielile ordinare. Măsura comprimării la care a trebuit să supun cheltuielile mi-a fost dată printr-o severă revizuire a evaluării veniturilor trecută în bugetul pe 1931. Această revizuire mi-a impus să reduc cu 9 461 662 594 lei evaluările existente[110]. Pe baza acestor evaluări a trebuit să reduc cheltuielile de la 34 891 068 632 lei (în 1931) la suma de 25 429 406 038 lei. Această reducere de 9 1/2 miliarde lei e fără precedent în analele noastre politice, și pot zice chiar în analele lumii întregi, căci reprezintă aproape o treime din buget! Un Guvern de partid n-ar fi putut niciodată ajunge la o asemenea tăiere în carne vie. Putem judeca după eforturile făcute, cu un an mai înainte, de Partidul Național-Țărănesc și de Guvernul Mironescu – menținut totuși numai pentru îndeplinirea acestei sarcini – ca să reducă abia cu 2 miliarde un buget de 37 miliarde și mai bine.

Măsurile prin care am ajuns la o reducere atât de însemnată a cheltuielilor au fost de două ordine: unele, de ordin general,

[110] Chiar evaluările mele atât de reduse s-au dovedit a fi încă prea optimiste!

aplicate asupra personalului – altele de ordin special impuse fiecărui Departament în parte, asupra materialului. Cu colegii mei civili de la diferitele Departamente a trebuit să mă tocmesc ca țiganii. Spre marea mea mirare am găsit mai multă pricepere – sau poate un buget mai umflat și mai ușor de desumflat – la colegul meu din fruntea Ministerului Armatei, la generalul Amza, care mi-a admis în cinci minute reducerea cheltuielilor sale curente cu 1 miliard și 1/2.

Sistarea comenzilor militare la Skoda și la Creusot m-au ajutat mult în reducerea creditelor bugetare. Guvernele precedente încheiaseră o serie de contracte pentru furnizare de tunuri (de câmp, grele și antiaeriene), de puști-mitraliere, de torpile, de muniții și de alte unelte și accesorii necesare apărării naționale. Întreg acest armament trebuia plătit în curs de 5 ani pe bază de cote anuale, fixate în mod crescând de la 1 miliard în primul an (1931) și până la 1 miliard și 800 de milioane în al cincilea. Patru cincimi din aceste sume reveneau uzinelor Skoda din Cehoslovacia și Creusot din Franța – iar restul, fabricii de puști din Brünn și mai multor case din Anglia și Italia. Felia cea mare o înghițea însă Skoda – prima ei rată era de aproape 800 de milioane. Din fericire pentru mine, ca ministru de finanțe, și comanda Skoda și comanda Creusot au fost sistate. Voi raporta mai la vale tot ce știu despre faimoasa afacere Skoda, care a ținut opinia publică o bună parte din anul 1934, și despre delicata problemă a armamentului nostru. Pentru moment notez numai că comenzile n-au fost sistate din cauza neplății ratelor care de altminteri, lucru de necrezut, nu fuseseră nici trecute în bugetul pe 1931 nici prevăzute în distribuirea fondurilor provenite din împrumutul de Dezvoltare încheiat la Paris de Mihai Popovici. Comenzile au fost sistate de Ministerul Armatei, pe motive de ordin tehnic, la care, pentru Skoda se adăugau bănuielile unor mari șperțuri distribuite cu prilejul încheierii contractelor[111]. Asigurat că cele două contracte nu vor fi puse așa de curând la punct – ba se vorbea chiar de rezilierea lor – am refuzat plata ratelor scadente în 1931 dar netrecute în buget și am trecut sumele corespunzătoare primei rate (pentru eventualitatea unui ulterior acord) în bugetul extraordinar al anului 1932. Am declarat totdeodată reprezentanților caselor contractante că România nu va putea efectua aceste plăți prin mijloacele ei ordinare și că nu va putea face față eventualelor ei obligații decât cu ajutorul finanței franceze. Date fiind legăturile dintre Skoda, Creusot și institutele de credit din Paris[112] nu vedeam

[111] Am povestit deja cum Regele a trimis pe generalul Amza chiar în seara constituirii Ministerului Iorga, la Ministerul de Război să oprească noul contract cu Skoda.

[112] După încheierea păcii, pentru naționalizarea sau mai bine zis „dezgermanizarea" Sko-

decât două posibilități de ieșire din încurcătura în care ne vârâse necesitatea apărării noastre naționale și jena de trezorerie prin care treceam: sau Skoda și Creusot consimțeau la o eșalonare a plăților pe mai mulți ani (15-20 în loc de 5) prima rată exigibilă fiind amânată până în 1934 – sau se acorda Statului român (fie de către bănci, fie de către Statul francez, prin trezoreria lui) sumele necesare pentru satisfacerea plăților prevăzute în contractele cu cele două case. Forma ajutorului care mi-ar fi convenit mai bine ar fi fost aceea a unui „împrumut de trezorerie" pe termen scurt de la Stat la Stat, fiindcă s-ar fi realizat cu dobândă mică și sută în sută, fără comision. Am negociat toată toamna un asemenea împrumut, prin Zăuceanu, reprezentantul Datoriei Publice la Paris, l-am negociat și eu personal în ianuarie 1932 cu prilejul trecerii mele prin capitala Franței, și am continuat să-l negociez și după înapoierea mea la București până la căderea Guvernului Laval-Tardieu. Voi povesti la rândul lor și aceste tratative care n-au dus la nimic, odată cu călătoria mea în Occident.

Prin compresiunea cheltuielilor diferitelor Departamente și prin trecerea ratelor comenzilor militare la bugetul extraordinar[113] am putut realiza o economie de 4 471 430 196 lei. Restul de 4 990 222 398 l-am realizat asupra personalului, printr-o reducere unitară de 15% pe care am impus-o tuturor lefurilor. Am renunțat la o reducere progresivă fiindcă salariile funcționarilor superiori erau, în comparație cu cele dinainte de război, cu mult prea reduse față de ale funcționarilor cu grade mai mici. Dacă și noile reduceri ar fi fost tot progresive ca cele determinate prin curba de sacrificiu din anul bugetar precedent, salariile funcționarilor superiori s-ar fi micșorat prea mult și s-ar fi apropiat cu totul de acelea ale funcționarilor inferiori. Prin aplicarea aceleiași cote de reducere tuturor salariilor am păstrat în salarizare ierarhia cuvenită. Pe de altă parte, prin căderea prețurilor, viața se ieftinise considerabil în anii 1930 și mai ales în 1931. Într-adevăr, luându-se prețurile anului 1929 ca punct de plecare și însemnându-se cu 100 indicele de scumpete pentru acel an, cifrele statistice dădeau pentru septembrie 1931 mediile următoare cu privire la materiile prime alimentare:

Pentru sate	68
Pentru orașele nereședințe de județ	75
Pentru orașele reședințe de județ	80

dei, o bună parte din acțiunile Skoda fuseseră preluate de fabrica Creusot. Aceasta intrând însă mai târziu în greutăți financiare, stocul ei de acțiuni Skoda a fost cumpărat de Statul francez care a înregistrat însă, din motive politice, titlurile pe numele Statului cehoslovac.

[113] Dacă m-aș fi menținut în sistemul unui singur buget, sumele reprezentând aceste rate – omise de predecesorul meu – ar fi trebuit neapărat introduse în buget, pe care l-ar fi încărcat astfel cu mai bine de un miliard de credite noi.

Așa încât, pentru articolele de strictă necesitate, potențialul de cumpărare al funcționarului cu leafa redusă din 1932 urma să rămână neschimbat iar Statul rămânea cu o sumă în casele sale.

Corpul funcționarilor, mai ales tagma funcționarilor mărunți și mijlocii, a primit cu resemnare și fără murmur noul sacrificiu pe care i l-am cerut. Cu funcționarii civili, reprezentați prin asociațiile lor, am dus-o foarte bine în tot acel nenorocit răstimp în care, ca ministru de finanțe al unei țări cu economia în prăbușire, am fost silit să stau cu cuțitul la drum. Mai prost am dus-o, am spus-o deja, cu popii și cu învățătorii, care după cum se știe constituie la noi două corpuri în care se adună drojdia satelor și orașelor. Funcționarii civili și-au dat seama că Statul nu mai putea suporta efortul de a-i duce pe toți în spinare, și că nu le mai putea plăti la toți lefuri suficiente pentru a le îngădui un trai ca lumea. Ei n-au venit să protesteze împotriva reducerii lefurilor cu 15%, au venit să-mi ceară două lucruri: o armonizare a salariilor și o revizuire a cadrelor, cu, eventual, o nouă încadrare bazată pe rectificările pe care le-ar impune punerea de acord a stărilor de fapt cu prescripțiile legale. Am găsit că oamenii aveau dreptate și că o armonizare a salariilor[114] și o revizuire a situației legale a fiecărui funcționar erau nu numai indicate din punctul de vedere al dreptății, dar că mai puteau avea drept consecință dacă nu o suprimare totală a taxei de 15% pe care o proiectasem, în tot cazul o sensibilă scădere a ei. O încercare de armonizare a salariilor se mai făcuse sub Guvernul Averescu din 1926/1927, o întocmise Manoilescu pe acea vreme subsecretar de Stat la Finanțe, și deși realizată și legiferată în pripă, însemnase un real progres față de stările de fapt anterioare. Liberalii, urmând averescanilor la Guvern, aruncaseră la coș, după sfântul obicei al pământului, proiectul lui Manoilescu. Lucrând mână în mână cu reprezentanții autorizați ai funcționarilor, cu N. Schina, cu Stancu Brădișteanu, cu Ioachimescu și alți împuterniciți ai slujbașilor mai mărunți, cu parlamentarii care se interesau de soarta acestora și cu delegații Ministerelor și regiilor autonome, am încercat și eu să rezolv această grea problemă a armonizării salariilor. Am numit o largă comisie care a lucrat din august și până în noiembrie sub îndrumarea lui Zamfir Brătescu, subsecretarul meu de Stat. Deși am ajuns la un foarte frumos rezultat și la norme de o incontestabilă echitate, deși economiile obținute pe această cale mi-ar fi permis să reduc sensibil cota inițială de 15% cu care grefasem toate salariile, a trebuit să renunț la tot din

[114] Posturile similare de director, șef de serviciu, șef de birou etc. erau salarizate deosebit în diferitele Ministere. Diferențe enorme existau între gradele cele mai înalte în diferite corpuri. De asemenea și pentru gradul cel mai mic.

cauza opoziției profesorilor universitari, episcopilor și mitropoliților, câtorva generali și înainte de toate a membrilor Curții de Casație.

Curtea noastră de Casație – câteva excepții nu fac decât să confirme regula – e o adevărată rușine. Înalta Curte este compusă din oameni foarte mici. În diferitele mele treceri prin Guvern am avut prilejul să constat cât de lacomi, cât de slugarnici, cât de lipsiți de cultură juridică și de conștiință civică sunt cea mai mare parte dintre ei. Totdeauna călare pe demnitatea lor, ca formă, erau gata să descalece pentru „pipăirea" fondului de câteori ministrul justiției, sau chiar și alt ministru știa să le vorbească. Judecățile lor de complezență nu se mai numără. A rămas de pomină – și de rușine căci a fost târâtă de interesați prin cabinetele jurisconsulților de la Paris – sentința pe care au dat-o după cererea lui Constantinescu-Porcu în afacerea pădurilor din Basarabia, sentință diametral opusă alteia pe care o dedeseră tot ei, scurtă vreme înainte. Cât i-am umplut cu jetoane și diurne în comisii (mai ales la Ministerul Agiculturii) m-au stimat și m-au iubit – îndată ce au auzit însă că mă băteau gândurile să le mai reduc porția, s-au ridicat împotriva mea ca un singur om. Sunt convins că declararea legii conversiunii ca neconstituțională a fost întemeiată pe slugărnicia lor față de Partidul Liberal cât și pe ura lor împotriva fostului ministru autor al proiectului care îndrăznise să-i atingă la pungă. În sufletul lor se amestecau în părți egale excrementele și veninul.

Din cauza domnilor de la Casație – cu toți ceilalți aș fi isprăvit prin a mă înțelege – a trebuit să renunț la armonizarea salariilor și să impun tuturor funcționarilor o taxă unitară de 15%. Am arătat mai sus pentru ce m-am oprit la o taxă unitară în loc să recurg și eu la o reducere proporțională și progresivă a lefurilor. Nenorociții de lefegii, mult mai înțelegători ca domnii de la Casație, au primit fără să murmure și fără supărare noua lovitură cu care criza și sărăcia Statului îi loveau. Au primit-o cu atât mai multă supunere cu cât oamenii de încredere au putut să se convingă, printr-o lungă și sinceră colaborare cu noi la Ministerul de Finanțe, că am făcut tot ce ne-a stat în putință ca să reducem la strictul necesar sacrificiul cerut. Au primit-o și fiindcă au avut încredere în două măsuri echitabile pe care le-am propus odată cu noul buget, dar pe care nu le-am putut trece prin Cameră.

Cea dintâi consista într-o taxă de 10% asupra lefurilor funcționarilor particulari. Aceștia se găseau într-o situație cu totul privilegiată față de funcționarii Statului. Cu lefuri mult mai mari, îndoite, întreite și de multe ori înzecite în raport cu salariile încasate

de colegii lor din serviciile publice, nu fuseseră supuși până în toamna anului 1931 nici la impozite speciale, nici la curbe de sacrificiu. Mai ales în bănci, în societățile petrolifere și industriale lefurile erau (cum au și rămas) în afară de orice proporție cu serviciile prestate. Nimic mai natural decât să-și ia și ei în sarcină o parte din greutățile care până atunci nu apăsaseră decât pe umerii altora. Din nenorocire, n-am putut izbuti să conving Parlamentul nostru, în care majoritatea Guvernului era atât de precară. Presa cumpărată a provocat o mișcare de opinie publică artificială dar zgomotoasă, în afară de Parlament, iar în Cameră liberalii s-au luat „in corpore" după Dinu Brătianu și mi-au refuzat concursul lor. Acest concurs nu l-am găsit, sincer, nici la primul ministru, nici în rândurile iorghiștilor. Decât să risc o criză ministerială și să-mi cadă în baltă legea conversiunii care ajunsese să fie principalul meu obiectiv politic – am preferat să dau înapoi, și să renunț la o impunere și echitabilă și productivă.

Aceeași soartă a avut-o și a doua măsură. În toate țările civilizate învățământul primar e pus în sarcina comunelor. Numai la noi lefurile învățătorilor și institutorilor grevează bugetul Statului cu sute și sute de milioane. La noi toată lumea e cu cuvântul de descentralizare pe buze, e însă tipic românesc că prin descentralizare toată lumea înțelege drepturile și prerogativele dar nu și sarcinile și îndatoririle. Am socotit că a pune, la început numai o parte din lefurile corpului didactic primar în sarcina comunelor era o măsură democratică și rațională care ar fi ușurat simțitor în același timp și sarcina bugetară a Statului. Am ridicat o furtună. S-au sculat împotriva mea toți învățătorii din Cameră, toți agenții electorali, toate partidele de opoziție, până și ministrul instrucțiunii, adică primul ministru și bunul meu „preten" Iorga. Am luptat cât am putut; am ajuns până la vot, amenințând cu demisia. Până în cele din urmă am adus și pe Iorga să primească reforma (căci era o adevărată reformă cu caracter mai mult moral decât financiar) și să ia cuvântul în ședință publică. Ședința a fost cât se poate de furtunoasă; de pe banca ministerială, cu simțul parlamentar pe care mi-l dăduse o lungă experiență, mi-am dat seama că bătălia era pierdută și că rezultatul bilelor ieșite din urne mă va constrânge la o imediată ieșire din Guvern. S-a ridicat și aici în fața mea spectrul producătorilor istoviți și copleșiți de datorii și într-o clipă m-am hotărât să dau tot de mal numai să scap soarta marii reforme a conversiunii, identificată în acel moment cu prezența mea în Guvern. Spre marea mirare a tuturor, spre marea supărare a lui Iorga, compromis prin cuvântarea sa în fața învățătorilor, am primit un compromis care, o mărturisesc, a fost o înfrângere mascată

şi pentru mine şi pentru Guvern şi pentru buget. Dar ce puteam să fac cu o majoritate plămădită din vina nebunului cultural în făina corpului didactic şi astfel selecţionată încât învăţătorul Tzoni şi învăţătorul Mihalache o duceau cum vreau? Eram la fiecare pas în mâna liberalilor, şi de data asta trecuseră şi ei de partea demagogiei primare. De necaz şi din răzbunare m-am încăpăţânat şi eu şi am refuzat 30 de milioane popilor uniţi, care m-au blestemat cât au putut şi au rămas pe veci ireductibilii mei adversari personali.

Comprimarea masivă a bugetului ar fi fost o operă incompletă dacă nu s-ar fi găsit totdeodată şi un izvor nou de venituri pentru împlinirea golurilor din ce în ce mai mari ale Tezaurului. Înainte chiar să fiu chemat în fruntea Ministerului de Finanţe mă gândisem la o nouă reglementare a regimului spirtoaselor şi-mi dădusem seama că problema nu putea fi rezolvată, atât în favoarea Statului cât şi a consumatorilor şi a producătorilor decât prin înfiinţarea monopolului alcoolului. Impozitul pe alcool care izbutise sub Ministeriatul lui Vintilă Brătianu să dea două miliarde pe an, căzuse brusc după faimoasa lege a lui Garoflid din 1927 şi ajunsese în anul 1930 la suma ridicolă de 36 milioane lei! Legea din 1927, în jurul căreia se dusese o aprigă luptă în Parlament şi cu prilejul căreia se făcuse multă demagogie, multă teorie[115] şi se cheltuiseră şi mulţi bani de cei interesaţi, urmărise mai ales favorizarea alcoolului din vin în interesul viticulturii, grav atinsă şi dânsa prin scăderea preţurilor vinului, prin supraproducţie şi prin lipsa de debuşeuri. Greşit concepută, aplicată cu o lipsă totală de control, legea Garoflid n-a atins nici unul din scopurile urmărite. Alcoolul industrial s-a fabricat şi s-a vândut mai departe, ca şi în anii precedenţi dar fără să mai plătească vreo taxă de fabricaţie sau de circulaţie. Între anii 1927 şi 1931 industria alcoolului a organizat adevărate bande de gangsteri şi cu complicităţi bine retribuite pe toate treptele oficialităţii, până şi în posturile de comandă din Ministerul de Finanţe şi în instanţele de urmărire, de judecată şi de represiune, a izbutit să realizeze beneficii pe atât de enorme pe cât de ilicite. În acest răstimp Statul a fost frustrat cu miliarde. La noi toate se uită, dar cei cu memoria bună nu pot să fi uitat enormul scandal al spirtului negru. S-au deschis sute de procese, s-au intentat nenumărate acţiuni penale, numele anumitor mari demnitari şi cloncani politici au fluturat pe toate buzele, sindicatul spirtului a fost însă mai tare ca toţi, şi Justiţia română a întins o imensă muşama asupra delictelor celei mai colosale

[115] O aprobase în principiu şi Vintilă Brătianu în convingerea că va reduce sensibil consumaţia alcoolului!

întreprinderi de jaf din câte s-au pus la cale în România din toate timpurile. Parchetul şi cabinetele noastre de instrucţie au fost mai prejos de orice aşteptare. S-a străduit cât a putut bietul Madgearu ca să pună mâna în ceafa delincvenţilor, dar ce putea face cu Teianu lângă dânsul ca secretar general şi cu o putreziciune morală ca Rătescu în fruntea instanţelor judecătoreşti?

Cea dintâi grijă a noastră, a lui Zamfir Brătescu şi a mea, a fost să înfiinţăm o gardă financiară pentru urmărirea contravenienţilor[116], să intensificăm urmăririle[117] şi să pregătim un nou regim fiscal care să ne permită înlăturarea fraudelor şi încasarea regulată a drepturilor Statului. Ca şi mine, Brătescu, un vechi şi migălos cunoscător al problemei alcoolului, era un partizan convins al monopolului. Cu câte aveam pe cap mi-era imposibil să mă ocup şi cu rezolvarea chestiunii în toate amănuntele; am însărcinat prin urmare pe Brătescu să redacteze el textele noii legi, după ce m-am pus de acord cu dânsul asupra principiilor călăuzitoare şi asupra principalelor dispoziţii. Din nenorocire avea şi ajutorul meu prea multe în spinare şi n-a putut termina redactarea definitivă a noii legi nici în cursul verii, nici în cursul toamnei aşa încât n-am putut prezenta Parlamentului organizarea monopolului odată cu bugetul, cum aş fi vrut. Legea monopolului n-a putut fi într-adevăr votată decât în primăvara anului 1932.

Dacă în chestiunea alcoolului n-aş fi avut decât greutatea punerii la punct a noului regim, ar fi fost floare la ureche. Dar ca să ajung la monopol, am avut de dus o luptă mult mai neplăcută, cu un gangster internaţional, luptă cu atât mai grea cu cât izbutise să-şi asigure (ca să întrebuinţez un eufemism) complicităţi până sus de tot. Pierderea acestei prăzi – şi se va vedea numaidecât de ce ordine de mărime era – a fost una din cauzele care au îndepărtat pe Aristide Blank de mine, iar lupta pe care am dat-o cu acest prilej m-a făcut şi ea să văd mai limpede tot ce se ascundea sub praful pe care dezinteresatul economist îl arunca în ochi şi să măsor influenţa pe care acest domn o avea acolo unde n-ar fi trebuit să aibă vreuna. Dar nu era el escrocul internaţional la care am făcut aluzie mai sus. Escrocul se

[116] Încă o creaţie bună pe care succesorii n-au îndrăznit să o desfiinţeze.

[117] Fără nici un rezultat practic de altminteri. Concentrasem toate dosarele de urmărire la Parchetul General din Cluj. Cu toate intervenţiile mele personale şi insistente, la Ministerul de Justiţie şi direct pe lângă procurorii generali, n-am putut obţine o singură condamnare. Dosarele proceselor reprezentau câteva tone de hârtie în care nu s-au prins decât muşte. Două-trei procese-verbale de constatare au dus, graţie absurdităţii legii, la amenzi atât de ridicole încât nu mai erau executabile. O firmă Loebel din Oradea Mare, cu o fabrică veche care valora câteva milioane a fost condamnată astfel la o amendă de un miliard şi 53 milioane, pe care bineînţeles că n-a plătit-o niciodată.

numea Reschnitzer, era un evreu englez domiciliat la Londra şi un om de o rară inteligenţă care ştia să-şi organizeze loviturile. Încă sub Guvernul precedent, încă pe timpul Regenţei îşi instalase bateriile la Bucureşti. A cheltuit mult, şi s-a ales cu nimic fiindcă am avut eu curajul să-i stau în cale. Afacerea merita de altminteri orice riscuri şi pentru ca cititorii să-şi facă o idee de beneficiile pe care le sconta banda, e destul să spun că concensiunea monopolului alcoolului cerută de Reschnitzer pe 20 de ani, comporta zero beneficii pentru Stat în primul an, apoi cote progresive de la al doilea an înainte, cote care mergeau până la 285 milioane lei în al 20-lea an. Or, în primul an de funcţionare a monopolului, aşa cum l-am organizat eu, fără specialişti internaţionali şi fără nici o investiţie, Statul a încasat un beneficiu net de peste 700 milioane lei, beneficiu care s-a menţinut şi în anii următori, cu toată sabotarea succesorilor mei! După plecarea mea de la Ministerul de Finanţe şi până la venirea lui Victor Antonescu în capul Departamentului, monopolul a fost sabotat în vederea stabilirii avantajelor unui regim de concesiune, căci banda neagră nu s-a dat bătută dintr-o dată. Numisem la Direcţia monopolului pe Zamfir Brătescu, omul cel mai indicat prin competenţa şi cinstea lui. N-a fost mizerie pe care Madgearu – venit după mine – să nu o facă, nu numai lui Brătescu (până ce l-a dezgustat şi l-a făcut să primească un loc la Curtea de Conturi), dar şi instituţiei înseşi, căreia i-a refuzat şi cele mai mici sume, din veniturile ei proprii, pentru instalarea depozitelor şi dezvoltarea rodnicei ei activităţi. Slăvescu a fost un ministru cinstit, dar slab. A rezistat asalturilor puternice pe care a avut să le întâmpine, dar n-a mers cu curajul până unde trebuia, n-a îndrăznit să înzestreze monopolul după nevoile lui şi a fost cât pe-aci să cedeze gangsterilor. A avut norocul să plece la timp.

Am spus că Reschnitzer îşi instalase bateriile la noi cu o mare iscusinţă, şi cu mare cheltuială. Câteva cuvinte în această privinţă vor fi foarte instructive pentru zugrăvirea moravurilor noastre, şi vor lămuri multe. Admirabil informat asupra „mediului", gangsterul de la Londra a început prin a-şi asigura complicitatea lui Aristide Blank pe care l-a asociat în afacere apoi a trimis la Bucureşti, cu mâinile pline de bani, pe un tânăr simpatic, Drummond Wolf, un nepot al secretarului Societăţii Naţiunilor pe acea vreme, mai târziu ambasador al Marii Britanii la Roma[118]. Cu automobile senzaţionale în care plimba cucoanele, cu partide de cocktail, cu chefuri şi cu „relanse" la pocker, Drummond Wolf a devenit repede popular în

[118] Viitorul Lord Perth.

toate straturile societăţii bucureştene şi „per tu" cu toţi factorii care puteau avea vreo influenţă asupra opiniei publice. A mers până acolo cu neobrăzarea încât a oferit cadou un splendid automobil Rolls-Royce Prinţului Nicolae şi Prinţul – de necrezut – a avut neruşinarea, în lăcomia lui de gheliruri, să-l primească. Banda n-a socotit însă atmosfera pe deplin preparată decât în cursul anului 1930. A venit însă atunci Restauraţia, schimbările de Guvern, seria atâtor alte probleme mai importante, aşa încât primul atac serios a coincis cu numirea mea la Ministerul de Finanţe. Imediat am fost luat în primire de Aristide Blank, şi abia instalat am avut să suport şocul direct al ilustrului Reschnitzer. Gentleman, fin de maniere, distins din punct de vedere vestimentar, marele filantrop a căutat să mă convingă că numai dragostea de ţara noastră îl împingea să investească cel puţin două miliarde de lei într-o întreprindere foarte aleatorie. Mi-a venit cu statistici, de la noi şi de aiurea, cu rapoarte şi cu memorii semnate de cei mai cunoscuţi specialişti în materie ca să-mi dovedească: 1) că monopolul alcoolului nu putea fi realizat fără enorme investiţii de capital şi 2) că nu putea funcţiona decât cu ajutorul competenţelor străine. Un monopol al alcoolului fără un capital de rulment de sute de milioane şi condus de funcţionari de-ai noştri nu putea duce România decât la ruină. Am mulţumit şi am cerut timp de gândire, deşi hotărârea mea era luată de mult. Aş putea scrie un volum asupra luptei mele cu Reschnitzer, cu Drummond Wolf şi cu Aristuheles, care nu m-au lăsat din mână până ce am prezentat legea monopolului Parlamentului. De necaz, Aristuheles a făcut ce a putut ca să mă strice cu Regele. Repet încontinuu, dacă nu m-aş fi angajat în problema conversiunii, care trebuia dusă la bun sfârşit, cred că aş fi „ dezertat" cu mult înainte de 1 iunie 1932. Aş putea scrie un volum dar de ruşine pentru ţara mea mă mărginesc să revendic ca un merit mai mare ca acela de a fi înzestrat ţara cu o lege bună şi cu un enorm izvor de venituri, meritul de a fi rezistat celei mai tenebroase încercări de jaf a avutului public. Spirtul negru, concesiunea Reschnitzer-Blank, monopolul alcoolului sunt capitole scandaloase în istoria ultimelor vremuri, capitole asupra cărora e mai bine să nu insistăm şi să aruncăm vălul uitării.

Prin economiile realizate pe de o parte, prin sporul veniturilor – mai ales la capitolul spirtoaselor – pe de alta, am avut un moment iluzia că echilibrasem bugetul ordinar pe anul 1932. O problemă grea rămăsese însă deschisă şi-şi căuta soluţia, anume aceea a găsirii viitoarelor mijloace de acoperire faţă de ineluctabilele cheltuieli şi investiţii cerute de apărarea naţională. Am spus deja că din motive

tehnice, comenzile militare se aflau suspendate, aşa încât n-am avut să mă ocup, în toamna anului 1931, de scadenţele de plată stabilite prin contractele din 1930[119], aceste contracte urmând să fie reformate şi alte condiţii de plată stabilite, şi că am fost astfel scutit să-mi încarc bugetul cu sume destul de însemnate. Nu era mai puţin adevărat că trebuia să se ajungă la fixarea prototipurilor pentru diversele tunuri comandate şi că chiar cu contracte şi cu condiţii noi de plată, sumele amânatelor scadenţe trebuiau găsite. Am declarat Regelui şi Consiliului de Miniştri răspicat, că nici o plată de acest fel nu mai putea fi prevăzută în bugetul ordinar al ţării româneşti (şi aşa a fost) şi că, pentru a face faţă cheltuielilor înarmării trebuia să găsim mijloace de plată extraordinare şi extrabugetare. Mai târziu, în 1935, Victor Antonescu a putut crea o impunere specială pentru apărarea naţională care i-a dat aproape 2 miliarde pe an; dar în 1935 situaţia nu mai era cea din 1931-1932 – se făcuse conversiunea care uşurase mult pe contribuabili şi condiţiile economice se îmbunătăţiseră şi ele. În toamna anului 1931, în momentul în care criza şi sărăcia ajunseseră la punctul loc culminant, nici un impozit nou nu mai putea fi aşezat. Iată de ce, după cum am spus-o deja, am început tratative foarte serioase la Paris pentru înlesnirea unei operaţii de credit care să ne pună în măsură să facem faţă cel puţin angajamentelor cu Creusot şi Skoda.

Cu Creusot, un rezultat satisfăcător îmi părea mai uşor de atins. Eram încă în vremurile în care iluziile pacifiste nu se stinseseră de tot; conferinţa dezarmării pisa ce e drept apa în piuă la Geneva dar diversele State nu îndrăzneau totuşi să se compromită prin comenzi militare, aşa încât industria armamentului alerga după clienţi. Era cazul şi pentru Creusot (şi pentru Skoda de altminteri). Pe de altă

[119] Contractele încheiate de Guvernul Maniu în 1930 nu satisfăceau decât o parte din nevoile noastre de armament. O serie de comenzi ulterioare fusese pregătită de acelaşi Guvern, dar nimic nu se realizase în această privinţă nici în Guvernul următor prezidat de Mironescu. În convorbirile mele cu Regele, în şedinţele Consiliului Superior al Apărării Naţionale, am susţinut cât am putut crearea unei industrii româneşti de armament, arătând deja atunci imposibilitatea în care ne vom găsi foarte în curând de a mai arunca miliarde peste graniţă din cauza greutăţilor transferului, dar mai ales din cauza sărăciei noastre care nu ne mai permite să exportăm nimic din produsul muncii naţionale fără compensaţia unui import remunerator, sau producător la rândul lui de venituri. Tunurile, mitralierele şi puştile nu puteau intra în această categorie aşa încât banii vărsaţi peste graniţă pentru cumpărarea lor reprezenta o pierdere netă în bilanţul avuţiei noastre, pierdere pe care nu eram în stare să o mai suportăm. Principial, toată lumea în Consiliul Apărării, cu Regele în cap a fost pentru înfiinţarea acestei industrii naţionale, şi încă pentru înfiinţarea ei urgentă şi cu orice sacrificii. A trebuit totuşi să treacă cinci ani şi să se schimbe 5-6 Ministere până să se înceapă ceva în această direcţie. Simplu „veleitar" şi pe acest teren, Regele Carol n-a fost în stare să împingă cum trebuia la roată, nici pentru înzestrarea „scumpei sale armate".

parte, ca să vie în ajutorul industriei sale, Statul francez, pe baza unei legi recente, garanta plata pentru 60% din valoarea comenzilor contractate de uzinele franceze cu străinătatea. Pentru contractul nostru cu Creusot existau două soluţii: sau plătea Franţa pentru noi scandenţele primilor ani, până la concurenţa valorii de 60% din comandă – sau Statul francez consimţea Statului român un împrumut de trezorerie pe scurt termen şi cu dobândă mică; un împrumut de un miliard de franci, ceream noi. Pentru noi această soluţie era mult mai avantajoasă fiindcă cu această sumă plăteam şi pe Creusot şi pe Skoda şi celelalte comenzi mai mărunte în Anglia şi în Italia. Ideea unui asemenea împrumut nu era deloc o nebunie: chiar în toamna anului 1931 Guvernul francez a acordat unul (de vreo 500 milioane franci, dacă nu mă înşel) Guvernului maghiar. Reamintesc aci, pentru cei ce s-ar mira de putinţa de realizare a unor asemenea operaţii că la Casa de Economiii din Franţa se aflau depuse în acea epocă 87 miliarde de franci, pentru care depozitarii (faimosul „bas de laine" francez!) primeau o dobândă de 1% pe an, că prin legea ei de organizare Casa de Economii franceză putea să-şi plaseze depozitele în rentă de Stat sau bonuri de tezaur franceze, şi că printr-o lege mai nouă această facultate fusese extinsă şi la titlurile de Stat străine.

Odată cu aceste tratative, şi tot prin Zăuceanu şi prin Cesianu, am întreprins tot la Paris negocierea redevenţelor de petrol datorate Statului de către marile noastre societăţi. Disponibilul Statului era în acel moment de circa 70.000 vagoane petrol brut. Pe când Zăuceanu şi Cesianu tratau la Paris cu reprezentanţii oficiali francezi ai petrolului[120], am mai primit la Bucureşti două oferte de cumpărare, una de la Nobel, alta de la reprezentantul unui grup spaniol pe care mi l-a adus Principele Friedl de Hohenlohe, nepotul Reginei Maria şi prin urmare văr bun cu Regele Carol. Am dus luni de zile tratativele în câteştrele direcţiile; ele au fost de mai multe ori pe punctul să se încheie când cu unii când cu alţii – dar n-au ajuns să se încheie cu nimeni. Cu Nobel şi cu spaniolul aş fi putut să mă înţeleg asupra preţului şi asupra condiţiilor tehnice ale vânzării, în ultimul moment le-au făcut defecţiune garanţiile bancare. Cu francezii, siguranţa plăţii nu putea fi pusă în discuţie, n-am putut însă să ne înţelegem asupra celorlalte condiţii, cum se va vedea mai departe.

[120] Exista în Franţa o comisie specială pentru reglarea comerţului petrolului, dependentă de Ministerul Comerţului, comisie în capul căreia era dl. Pinaut. Marele îndrumător al politicii petrolifere franceze era prietenul nostru Mercier.

Criza bancară • Situația institutelor noastre de credit • Conducerea Băncii Blank • Influența nefastă a lui Aristide • Familia Blank • Szöpkez • Băncile din provincie • Băncile mici din Ardeal • Discomul • Ultimele propuneri Reschnitzer și Blank • Banca Generală • Atitudinea lui C. Angelescu față de mine • Sentința Curții de Apel în procesul Burilleanu • Demisia lui Angelescu și numirea lui Manoilescu • Vasilescu-Karpen la Industrie • Politica mea față de prăbușirea băncilor și nejustificatele învinuiri ce mi s-au adus.

Rectificarea bugetului pe 1931, alcătuirea celui pe 1932 cu o prealabilă revizuire a tuturor soldurilor datorate de Stat pentru încadrarea lor în bugetul extraordinar, compresiunea cheltuielilor cu o treime din totalul lor, organizarea unei Case de Amortizare pentru lichidarea debitelor consemnate în bugetul extraordinar, armonizarea salariilor funcționarilor publici, introducerea regimului de monopol în comerțul spirtului, nesfârșite negocieri cu străinii și cu străinătatea în vederea sporirii resurselor Statului – ar fi fost îndeletniciri suficiente pentru preocupările unui ministru de finanțe, chiar dacă n-ar mai fi avut pe umeri răspunderile directe ale Ministerului de Interne și răspunderile indirecte ale mai tuturor Departamentelor ministeriale.

Se vede însă că Dumnezeu a socotit că toate aceastea nu erau destule, și mi-a mai aruncat între picioare și criza bancară, răsunătoarea criză care a nenorocit mii de depozanți, a prăbușit câteva din principalele noastre institute de credit și a clătinat pe celelalte. Crizele bancare sunt cele mai zgomotoase, sunt chiar singurele zgomotoase și se desfășoară într-o atmosferă de panică, de violență și de confuzie de care sunt de obicei lipsite zdruncinările celorlalte ramuri ale economiei unei țari. Așa e omul, nesocotit: nu zice nimic față de evenimente a căror repercuție poate să-i ruineze definitiv întreprinderea și să-l lase în sapă de lemn, dar țipă ca din gură de șarpe pentru pierderea câtorva gologani depuși la bancă.

Abia închisesem Parlamentul, pe la mijlocul lui iulie, și focul

care mocnea sub cenușă a izbucnit. A izbucnit în casa lui Blank, în faimoasa și odinioară atât de solida Bancă Blank, mândria bătrânului Moritz și cea mai populară instituție de credit din București. De acolo s-a revărsat peste tot orașul, a copleșit provincia, a trecut Carpații și s-a întins în Ardeal prin orașe și prin sate mistuind laolaltă institutele minoritare și băncile populare române.

Catastrofa bancară din 1931 nu putea fi evitată. Dacă în miezul ei ar fi fost numai criza generală economică ce a provocat retragerea creditelor acordate băncilor noastre și scăderea bruscă a volumului tranzacțiilor, sau numai criza locală, internă, determinată de insolvabilitatea debitorilor, sau chiar amândouă, s-ar fi putut lua măsuri suficiente și eficace pentru oprirea dezastrului. În realitate băncile au fost îngenuncheate înainte de toate din vina lor, din vina inflației de credit la care s-au dedat după război, concomitent cu inflația monetară, din vina politicii nelimitatelor investiții pe care au urmat-o fără discernământ, din vina megalomaniei conducătorilor lor. La Blank, erorile inflației au fost duse pe toate terenurile cu un potențial sporit grație încrederii publicului care alimenta zilnic, prin depozitele sale, casele băncii – și grație fanteziei neînfrânate a adevăratului conducător de după război al institutului, fenomenalul Aristide. Au fost momente când acest dement s-a crezut un fel de vicerege economic și financiar al României și ce e mai trist e că am fost și noi multă vreme destul de proști să o credem! Aristide Blank a socotit că are în mână prin băncuța lui[121], o pârghie cu care să ridice pământul. Regretabilă eroare de optică. S-a umflat broasca cât un bou, și n-a putut decât să plesnească. Retragerea creditelor străine, compresiunea volumului tranzacțiilor, insolvabilitatea debitorilor au fost desigur factori importanți, factori determinanți chiar în provocarea prăbușirii; dar greutățile vremelnice la care s-a găsit supus comerțul bancar n-ar fi dus la prăbușiri, dacă aceste greutăți n-ar fi întâlnit în calea lor organisme care încetaseră să fie viabile. Ceea ce a făcut Blank, Bercovici, Chrissoveloni, Banca Generală etc. pe o scară mai mare, au făcut-o sute și mii de băncuțe de mahala și de provincie, pe o scară mai mică – și așa s-au curățat toate. Cum putea o bancă ca a lui Blank cu 125 milioane lei capital să răspundă de investiții de peste 4 miliarde? Băncile conduse cu mai multă prudență, băncile care au abuzat mai puțin de inflația de credit, ca Banca Românească sau Banca Comercială, au putut rezista, cu toată criza, și veni chiar în ajutor – într-o anumită măsură – celor care n-au mai putut fi salvate, dar a căror agonie a fost astfel prelungită.

[121] Capitalul Băncii Blank era de 125 milioane lei hârtie, adică mai puțin de 4 milioane lei aur.

Cine se aşteaptă aici la un istoric amănunţit al *run*-urilor bancare, al succesivelor prăbuşiri şi al măsurilor luate în vara anului 1931 pentru stăvilirea crizei, să arunce această carte, căci nu va găsi aşa ceva într-însa. Ar trebui sute de pagini pentru analiza fiecărei lupte pierdute, pentru justificarea fiecărei măsuri luate, pentru comentariul fiecărei decepţii şi pentru inventarul tuturor actelor de fățărnicie prin care lichelele şi profitorii de care m-am izbit la fiecare pas au căutat să-şi acopere servilismul şi lăcomia. Las această sarcină onorabililor domni Blank Aristide şi Manoilescu Mihail, care, de o parte şi de alta a baricadei sunt destul de bine documentaţi ca să scrie unul despre altul. Dacă se vor decide să o facă, cititorii lor să ia drept bun jumătate din ce va spune fiecare, şi va mai rămâne destul nu numai pentru reliefarea personalităţii lor, dar şi pentru cunoaşterea evenimentelor, măsurilor şi contramăsurilor, în mijlocul cărora s-a desfăşurat cel mai răsunător *crach* bancar românesc.

În rândurile care urmează voi însemna numai unele momente necunoscute sau fals cunoscute din succesiunea evenimentelor, pentru a le da prin mărturia mea adevărata lor culoare şi adevărata lor semnificare.

Dificultăţile Băncii Blank începuseră mai de mult: latent din anii 1928 şi 1929 – patent din 1930. Când am intrat câţiva ani după război în Consiliul de administraţie al Băncii, alături de generalul Coandă, de Vaida Voievod, de Gr. Iunian, de Gr. Filipescu, de generalul Cantacuzino, de Em. Pantazi, de Rosenthal şi de alţii, am găsit institutul în plină prosperitate aparentă, cu sucursale în toate oraşele mari şi cu cel mai mare dever din ţară. Deşi în fiecare şedinţă a Consiliului – au fost numai câteva pe an – şi în fiecare adunare generală anuală prosperitatea Băncii era zugrăvită sub culorile cele mai vii, deşi la fiecare ocazie se ridicau osanale iscusinţei direcţiunii, mi-am dat seama numaidecât că era ceva putred în Danemarca, că întreprinderile şi investiţiile erau mult prea întinse faţă de capitalul social, şi că se lucra numai cu banii depozitarilor, bani a căror disponibilitate era în funcţiune exclusivă de încredere; e drept că până în 1930 această încredere a fost deplină. În conjunctura economică din perioada care a urmat inflaţia a dezechilibrat însă toate bilanţurile industriale şi comerciale finanţate de Bancă, fără să mai vorbesc de numeroasele întreprinderi de fantezie sau culturale (ca societatea de editură *Cultura Naţională*) care n-au încheiat niciodată un bilanţ serios, şi au provocat primele crăpături în edificiul ridicat mai mult pe aripile imaginaţiei decât pe temelia prudenţei şi pe temeiul experienţei, în Consiliul de administraţie ca şi în adunările generale,

aceste crăpături ne-au fost totdeauna ascunse cu grijă şi n-aş fi aflat despre ele dacă n-ar fi existat în direcţia Băncii o luptă surdă, dar pasionată, între două curente reprezentate unul de Aristide Blank iar celălalt de Richard Szöpkez.

Până la război, Banca a fost în mâinile lui Mauriciu Blank, om cinstit, cu experienţă şi plin de bun simţ – care a dus-o cu tact şi cu inteligenţă în fruntea instituţiilor similare româneşti. În lumea noastră dinainte de război, Mauriciu Blank a fost un tip simpatic. Deşi *self made man*, se prezenta ca întruparea tuturor tradiţiilor. Avea înainte de toate tradiţia unei desăvârşite politeţi, unui echilibru de temperament şi unei stăpâniri de sine care-i permiteau să primească cu acelaşi surâs şi cu aceleaşi vorbe bune pe cine-l interesa şi pe cine-l plictisea, pe sărac şi pe bogat, pe cel din urmă impiegat şi pe cel mai ilustru fost ministru. Era omul care-şi învârtea de şapte ori limba în gură înainte să spună ceva, dar când spunea, vorba lui era vorbă. Mic de talie, cu trăsături regulate şi nu prea semite, cu barbă albă frumos tăiată şi îngrijită, îmbrăcat cu severă eleganţă şi plin de distincţie în toată firea lui, Mauriciu Blank, gentleman plăcut şi înţelept, avea un singur defect: credea prea mult în fiu-său pe care-l socotea un geniu financiar. Poate că se aruncase cu toată patima asupra lui Aristide, simpatic şi inteligent, din scârbă pentru tot restul familiei sale. Tânărul Mauriciu înzestrat numai cu calităţile pe care i le dăruise Dumnezeu şi hotărât să facă drum, se căsătorise pe când era încă impiegat la zaraful Marmorosch din Lipscani, cu o pocitură ce răspundea printr-un gorăit de purcea molestată la numele de Betina şi era fiica bogătaşului Goldenberg din Galaţi. Cu gura strâmbă, cu dinţii ieşiţi, cu moţi de păr unsuros şi vopsit care-i cădeau peste ochi, Betina se deosebea de bărbatu-său ca noaptea de zi. Urâtă şi vulgară, calică şi veninoasă – dar deşteaptă – exercita asupra întregii familii o adevărată teroare. Supraveghea cheltuielile lui bărbatu-său până la franc, ceea ce-l jena în raporturile lui cu pipiţele (Mauriciu, în respectul său pentru tradiţii, adoptase şi crailâcul marilor seniori), şi-l obligase să-şi amenajeze un cabinet de toaletă la Bancă, fiindcă acasă chiar în arătosul său palat din strada Dionisie, nu căpăta lemne să-şi încălzească baia. Betina, în afară de Aristide, mai dăruise dinastiei Blank două fete măritate cu Csillag şi cu Spayer, doi evrei, unul din Budapesta şi altul din Bucureşti. N-am cunoscut pe ginerii şefului[122], am văzut în schimb deseori pe nepotul Csillag un fantezist şi mai trăsnit ca Aristide, mare meloman, posesorul unei remarcabile

[122] Când am intrat eu în consiliul Băncii, Spayer murise deja şi Csillag era în străinătate. Sau viceversa.

colecții de autografe muzicale. Mare jucător la Bursă s-a ruinat repede după război și după ce a escrocat o sumă de lume, a sfârșit rău[123].

La intrarea mea în Consiliul de administrație, Banca Marmorosch Blank & Co. avea încă în fruntea ei pe Mauriciu Blank, dar un Mauriciu Blank deja slăbit, deja obosit, cu un picior în groapă – un Mauriciu Blank care scăpase hățurile din mână. Scăpate din mâinile bătrânului, se certau pe ele Aristide și Szöpkez, amândoi directori în Bancă, cu drepturi egale. Și cu lefuri egale – și ce lefuri! Fiecare din ei încasa bagatela de 13 milioane și jumătate pe an, în afară de tantiemele și de jetoanele ce le reveneau ca membri în consiliile societăților afiliate Băncii! Respectuos al tradiției, încasa ca șef al firmei și „Monssie Plank"[124] aceeași sumă. Patruzeci de milioane și jumătate de lei pentru trei persoane, față de un beneficiu total în bilanț de circa 80 de milioane, era ceva. Natural că în conturile care s-au pus la dispoziția acționarilor, aceste fabuloase emoluments n-au apărut niciodată, iar eu – și cred că a fost cazul pentru cea mai mare parte din membrii Consiliului – am aflat despre ele abia un an după cooptarea mea, într-o ședință în care cei trei domni au venit să ne anunțe că renunțau la 4 1/2 milioane pe an și că se mulțumeau cu 9!

Cu cât puterile bătrânului Mauriciu slăbeau, cu cât inteligența lui se întuneca, cu atât autoritatea tânărului Aristide creștea în îndrumarea Băncii. Și cu cât autoritatea lui Aristide creștea, cu atât lupta dintre el și Szöpkez se întețea și ea.

Richard de Szöpkez, ovrei catolicizat din Arad era făptură rotundă și durdulie, gata să plesnească la prima atingere. Vorbele țâșneau din el cu greutate, explodând într-o succesiune de sunete guturale – confirmare sonoră a teoriei discontinuității formulate de ilustrul fizician Plank (nimic comun cu „Monssie Plank" al Betinei). Dar acest om care vorbea greu, vorbea cu pricepere și cu miez[125],

[123] Între alții a escrocat și pe Regele George al Greciei și pe I.G. Duca. Amândoi au fost indemnizați de Aristide Blank.

[124] Dulcea Betina nu numea niciodată pe soțul ei, când vorbea de dânsul, decât „Monssie Plank" cu șapte accente pe o. Pe fiu-său îl numea mai simplu „Monssie Ahristide", cu un r răguşit, o specialitate a ei care-i umplea gura. Când hârâia „Monssie Ahristide" sau „mon collier de pehrles" îți venea să-i tragi palme.

[125] Szöpkez mai era și un om amabil căruia îi plăcea societatea. A cumpărat în București casa lui Gogu Cerkez din Calea Victoriei și o moșie pe malul drept al Argeșului, în dreptul Copăcenilor. Primea bine și în oraș și la țară, împreună cu d-na Szöpkez, o ovreicuță botezată și ea (catolică) și pe atât de proastă pe cât era bărbatu-său de inteligent. Proastă și înfumurată și de un snobism în relațiile ei ce treceau marginile ridicolului. Trata pe toți foștii ei coreligionari de „sales juifs". Singura fată a acestei ciudate perechi, o roșcovană tip „ghetto", s-a căsătorit cu Florescu, secretar de Legație, fiul Indianului fermecător. Deși apoplectic, Szöpkez tatăl făcea pe craiul și întreținea pe d-na Zissu, care făcuse pe vremuri

își da seama că Aristide pornise Banca pe povârnișul falimentului, și o spunea. Un adevărat război s-a încins la un moment dat între cele două cabinete directoriale. Într-un al treilea, bătrânul Mauriciu căsca, își închipuia că citește cartea deschisă în fața lui, sau omora muște – reale sau imaginare. Tabacovici și Răducanu, aghiotanții lui Aristide, grăbiți și slugarnici, alergau prin culoare și prin birouri, ca două suveici țesătoare de intrigi. Cu Szöpkez și cu bunul simț, ținea numai socru-meu Boambă, un vechi și devotat sfetnic al casei. Rosenthal, consilier juridic – și om practic – cânta când într-o strună când într-alta, dar mai mult într-a lui Szöpkez, speriat și sedus pe rând de înalta fantezie și de darul de persuasiune cu care Elohim înzestrase pe prietenul Aristide.

Cât timp aparențele înșelătoare au putut da bilanțurilor abil întocmite aspecte de prosperitate, toate au mers lui Aristide în plin și lui Szöpkez nu i-a rămas decât să facă pe Casandra prin colțuri și după uși. De vreo două-trei ori a amenințat el și cu demisia, dar nu se desparte omul bucuros de atâtea milioane, care, de mergeau ori nu mergeau afacerile, erau încasate cu punctualitate. Când a început însă să se îngroașe gluma și să apară la orizont spectrul sărăciei, acțiunile lui Szöpkez au crescut și ale lui Aristide au început să scadă. Urmarea a fost o tranzacție între ambele tabere[126], între ambele metode de îndrumare în afaceri. Dictaturii lui Aristide s-a pus un pofil prin crearea unui comitet de direcție alcătuit din domniile dumnealor Szöpkez, Aristide Blank, I. Boambă, N. Tabacovici și Rosenthal și a cărui președinție am fost rugat să o primesc eu (n-am priceput niciodată pentru ce – probabil fiindcă mă propusese Boambă). Comitetul se aduna în fiecare săptămână, joia (membrii lui nu primeau nici un jeton, nici o indemnizație specială pentru serviciile prestate) și nici o afacere nu putea fi încheiată fără aprobarea lui. Deschiderea de conturi curente, scontul și rescontul, și în genere toate operațiile Băncii trebuiau să treacă prin comitetul de direcție, care înscria într-un registru special procesele sale verbale de ședințe. Înființarea comitetului de direcție a restrâns însă inițiativa lui Aristide numai în aparență. Cu toate sforțările lui Szöpkez și ale lui Rosenthal, comitetul n-a izbutit să lege mâinile lui Aristide. Cu complicitatea tehnică a lui Tabacovici, prezenta comitetului afacerile comitetului în așa fel, încât în cele mai multe cazuri izbutea să ne

fericirea lui Mișu Cantacuzino. A cheltuit cu dânsa o avere, până l-a doborât pe jumătate în 1935 o congestie cerebrală.

[126] Szöpkez se pusese în grevă (prin 1928-1929), fuma țigări în cabinetul lui, nu se mai ocupa cu nimic și se mulțumea să-și încaseze leafa. Sfârșise prin a nici nu mai veni pe la Bancă, consacrându-se activității sale de senator național-țărănist.

înşele buna credinţă şi să obţină aprobările pe care le solicita. Fără să ne prezinte cifre false, ne ascundea pe unele din ele şi tot timpul cât am fost în fruntea acelui faimos comitet de direcţie nu am putut obţine o icoană a situaţiei. Dările de seamă pe care Aristide mi le făcea erau în fiecare săptămână din cele mai optimiste, şi până în toamna anului 1930 am avut impresia că Banca Blank era cea mai solidă instituţie de credit din lume. Abia atunci au început să se manifeste simptome îngrijorătoare care nu mai puteau fi ascunse: retrageri masive de depozite şi dificultăţi la scont cu Banca Naţională, care ceruse reducerea portofoliului. Duşi de nas de Aristide am crezut că retragerile nu erau decât o urmare a neîncrederii generale provocată de conjunctura internaţională şi că cererea de reducere a portofoliului constituia un act de personală vrăjmăşie din partea Institutului de Emisiune sub influenţa lui Costin Stoicescu, inamic de moarte al firmei şi al familiei Blank[127]. Situaţia s-a îmbunătăţit însă repede; ni s-a afirmat, după câteva zile de „malaise", că vărsămintele depozitarilor noi balansau cererile de retragere şi după alte câteva zile că retragerile încetaseră şi că banii se reîntorceau cu încredere în casa Băncii. Faţă de Banca Naţională Aristide vorbea de sus, şi ne-a asigurat că dacă i se cere să reducă portofoliul cu 20% e în măsură să-l reducă cu 40. Numai după izbucnirea crach-ului mi-am dat seama că toate acestea erau rodomontade. Dar cât am fost în fruntea comitetului de direcţie al Băncii, cum aş fi putut judeca situaţia cu pesimism, eu care nu luam decât o dată pe săptămână – şi prin alţii – cunoştinţă de cele ce se petreceau, şi încă în trăsături generale, când oameni pricepuţi şi cinstiţi ca Boambă şi Rosenthal, care-şi aveau toată averea în Bancă, care-şi petreceau ziua întreagă prin birouri şi purecau tot – se arătau optimişti şi plini de încredere?

M-am întins cam mult asupra gestiunii Băncii Blank în preziua ministeriatului meu şi a crach-ului băncilor, dar a trebuit să o fac ca

[127] Costin Stoicescu fusese ani îndelungaţi în serviciul Băncii Blank şi ajunsese directorul sucursalei din Viena, unde l-am şi cunoscut. Nu ştiu ce s-a întâmplat între el şi Aristide, dar într-o bună dimineaţă a fost dat afară. Madgearu l-a introdus la Banca Naţiona lă, ca director, şi acolo prin inteligenţa lui – dată fiind şi patenta nulitate a colegilor săi – a devenit un adevărat „spiritus rector", şi a condus de fapt instituţia nu numai cât au ţinut guvernările ţărăniste, dar şi sub noi, şi mai târziu sub liberali. Aristide, care nu-l putea suferi, spunea „nu l-am eliminat fiindcă era necinstit – căci nu era – ci fiindcă era prost". La rândul lui, Costin trata pe Aristide de nebun; îl numea „geniul rău al Băncii Blank" şi n-a pierdut nici un prilej de răzbunare împotriva celui care-l izgonise fără nici un menajament. Veninos cum era, a pus câte bețe în roată a putut încercărilor de salvare întreprinse de succesivii miniştri de finanţe şi guvernatori în favoarea institutului în care îşi începuse cariera. Eu unul, cât am fost în fruntea Finanţelor, n-am avut să mă plâng de dânsul, dimpotrivă m-a ajutat mult în operaţiunile de trezorerie pe care le-am întreprins. Era un om cu maţe pestriţe, dar îşi cunoştea meseria.

să arăt că în momentul în care am părăsit casa din strada Doamnei (aprilie 1931) nimic nu mă făcea să prevăd dezastrul care se apropia, dezastru în care nu aveam nici o responsabilitate, poziţia mea ca preşedinte al comitetului de direcţie fiind mai mult o poziţie de paradă decât una de răspundere. Amănuntele care preced mai au şi un interes special pentru lămurirea dezastrului bancar care a urmat, căci crach-ul din vara anului 1931 a fost înainte de toate crach-ul Băncii Blank: căderea celorlalte bănci n-a fost decât o consecinţă a acestei prime prăbuşiri.

La începutul guvernării noastre chestiunea băncilor nu s-a pus în mod acut. Simptome îngrijorătoare îmi erau însă semnalate din toate părţile. Băncile se înmulţiseră în perioada inflaţiei peste măsura bunului simţ[128]; ele fuseseră întemeiate fără nici un control, cu capitaluri prea mici sau chiar inexistente şi erau conduse fără nici un control de toţi şmecherii în goană după un automobil[129] sau în căutarea unui mijloc de a-şi resconta poliţele la Banca Naţională. Optzeci la sută din clientela unor asemenea bănci era alcătuită din oameni sleiţi prin dobânzile uzuale, dobânzi cu atât mai mari cu cât banca era mai mică, şi din agricultorii deveniţi insolvabili atât prin copleşirea datoriilor cât şi prin lipsa de remunerare a producţiei. Legea cametei, care lăsase intact pasivul fiecăruia nu vindecase răul, şi execuţiile silite se înmulţeau din zi în zi, ameninţând cu nimicirea pe toţi producătorii fără să salveze băncile creditoare, imobilizate până în gât şi ameninţate şi ele în existenţa lor prin exigenţele rescontului pe diferite trepte. Mi-am dat seama încă de atunci, că o nouă organizare a regimului bancar şi o descătuşare a debitorilor printr-o largă conversiune a datoriilor, devenise ineluctabilă. Ocupat însă cu refacerea bugetului, am crezut că pot amâna cu câteva luni rezolvarea acestor probleme, care nu se putea face în pripă. M-am înşelat în ceea ce privea puterea de rezistenţă a băncilor, dar nu regret această eroare, căci fără prăbuşirea bancară cred că n-aş fi izbutit să pun în picioare conversiunea, aşa cum am pus-o, revoluţionând toate concepţiile juridice la intangibilitatea creanţelor.

În afară de sporadice cereri de intervenţie în favoarea anumitor bănci[130] pe care Banca Naţională începuse să le strângă cu scontul, institutele particulare de credit – cu toate greutăţile în care se

[128] Numai în Bucovina, funcţionau (?) peste 500 de bănci!

[129] Primul act de gospodărie al acestor bănci era de obicei cumpărarea unuia sau mai multor automobile pentru Direcţie, şi de multe ori întreg capitalul băncii era absorbit prin asemenea plasamente!

[130] Printre acestea, aproape zilnic, Banca Moldovei – şi ca în plină prosperitate cu un an înainte, şi una din cele dintâi prăbuşite.

zbăteau deja băncile mici din Ardeal, băncile secundare din Vechiul Regat şi casele de economii săseşti şi svăbeşti – nu mi-au dat prea mult de furcă până în iulie. Calvarul băncilor din provincie (Vechiul Regat), care se constituise într-o asociaţie sub preşedinţia lui Grigore Coandă, directorul Băncii Populare din Piteşti, n-a început decât mai târziu. Banca Blank în afară de chestiunea Discomului, m-a lăsat şi ea în pace, la început.

Societatea „Discom" („Distribuţia comercială a produselor monopolului") a fost una din ideile „geniale" pe care Aristide Blank s-a străduit să le realizeze. Genialul realizator a pornit de la îndreptăţitul principiu că Statul este un prost comerciant iar Casa Autonomă a monopolurilor ar avea prin urmare tot avantajul să-şi desfacă produsele (tutun, chibrituri, sare) prin mijlocirea unui organ comercial particular, care în schimbul unui mic comision ar izbuti să sporească simţitor deverul vânzărilor printr-o distribuţie mai raţională a mărfurilor. Distribuţia produselor Regiei se făcea prin factorii rurali, era cât se poate de defectuoasă şi nici chibriturile, nici tutunul, nici sarea nu ajungeau sau ajungeau foarte greu prin satele mai depărtate. „Discomul" se obliga să alimenteze în mod regulat toate comunele Regatului. Poet rătăcit în afaceri, Aristide făcuse socoteli fantastice din care rezultau sute de milioane anual mai mult pentru C.A.M. şi zeci şi zeci de milioane pentru Discom. Socoteala de acasă nu s-a potrivit cu cea din târg decât pe jumătate; C.A.M.-ul n-a prea câştigat din combinaţie – deşi n-a pierdut – dar Discomul a produs destul Băncii Blank ca s-o ajute să se aranjeze cu Banca Naţională şi cu câţiva din creditorii ei. La numirea mea ca ministru de finanţe găsisem pe masă contractul a cărui negociere dăinuise mai bine de un an – semnat de C.A.M. şi de societatea Discom. Cunoşteam afacerea din câte ne spusese Aristide în comitetul băncii, dar, deşi nu aveam decât o aprobare formală de dat, C.A.M.-ul fiind o instituţie autonomă, am ezitat să o fac ca nu cumva să se bănuiască o legătură între fosta mea situaţie la Bancă şi semnătura pe care trebuia să o pun. Cu toate stăruinţele lui Blank, cu toate că Regele îmi spusese de mai multe ori că contractul trebuie semnat, am cerut ca comitetul de direcţie al C.A.M.-ului să examineze din nou toată afacerea şi să-mi facă un referat[131] şi n-am semnat

[131] Direcţia C.A.M.-ului, mi-a înaintat un referat din concluziile căruia reieşea că convenţia era avantajoasă pentru Stat, după cum au dovedit-o de altminteri ulterior faptele. Stăruinţele de Sus, ca să întrebuinţez un eufemism, m-au făcut să pricep cum a fost adus Guvernul Maniu (ministru de finanţe fiind, dacă nu mă înşel, Madgearu) să cumpere în vara anului 1930 *Cultura Naţională* pe preţul de 200 milioane, în care 60 şi mai bine reprezentau stocul de cărţi editate şi nevândute, dăruite mai apoi, în parte, bibliotecilor şcolare sau populare şi în parte transformate în maculatură. Numai după ce am ajuns în

decât după ce m-am asigurat nu numai că C.A.M.-ul nu risca nici o pagubă de pe urma mecanismului convenţiei, dar că mai avea şi dreptul să ceară înlocuirea anumitor participanţi până la intrarea în vigoare a contractului, adică până la 1 ianuarie 1932, în afară de garanţia în numerar de 112 milioane lei ce trebuia depusă imediat. Mersesem astfel, cum era şi natural, înaintea dorinţelor exprimate de dl. Roger Auboin, consilierul tehnic de pe lângă Banca Naţională, care într-o scrisoare ce mi-a adresat-o cu data de 28 iulie spunea: „Je pense que le contract s'il est bien etabli, peut être avantageux pour les deux parties et servir utilement, en assurant aux Societe de distribution un revenu regulier en echange des Services rendus, à un plan de renflouement de la Banque Marmorosch, Blank et Co." Răgazul pe care mi l-a dat Banca Blank n-a fost însă lung. Aristide care cunoştea mai bine ca nimeni adevărata situaţie a băncii sale, a simţit apropierea vijeliei şi îndată ce a avut la mână contractul Discomului, faţă de care făcuse pe dezinteresatul lăsând pe Tabacovici să lucreze[132] şi să se zbată, s-a aruncat ca un lup asupra mea ca să-mi smulgă monopolul alcoolului. Am spus deja, că deşi hotărât să nu dau nimănui concesiunea monopolului, n-am refuzat totuşi de la început propunerile lui Reschnitzer, şi că din motive de tactică l-am ţinut cu vorba şi i-am cerut timp de gândire. Şmecherii au simţit însă că dilatoriul meu nu era decât „une fin de non recevoir" politicoasă şi abilă. Parlamentul se deschisese, şi m-am pomenit cu amabilul Aristide, cu un proiect de lege gata în gheară, cerându-mi să-l trec numaidecât prin Cameră. Regele mă întrebase în ajun: „Ce faci cu spirtul?", întrebare foarte naturală din partea unui Suveran preocupat de organizarea veniturilor ţării sale, şi încă mai explicabilă în ipoteza că nu era în necunoştinţă de demersul care urma să fie făcut pe lângă mine a doua zi. Am răspuns evaziv Majestăţii Sale: „Fiecare lucru la rândul lui, Sire" – şi Majestatea n-a mai insistat. Pe Aristide, l-am rugat să mă ierte, dar mă aflam în imposibilitate să-i dau satisfacţie, sesiunea Parlamentului fiind foarte scurtă şi copleşită prin necesitatea de a trece rectificarea bugetului, modificarea legii administrative şi alte câteva legi indispensabile. Ca să nu plece însă

capul Ministerului de Finanţe mi s-au deschis ochii asupra adevăratelor raporturi dintre Rege şi Blank, pe care înainte nici nu le bănuiam. Din povestirea celor întâmplate în toiul crizei Băncii Blank, în august 1931, povestire care îşi găseşte locul în paginile următoare ale acestor *Amintiri* se va putea judeca până unde a putut merge „înstăpânirea" lui Aristide asupra Regelui. Se va găsi astfel cheia totalei mele schimbări de sentimente, şi faţă de unul şi faţă de celălalt.

[132] Am aflat mai târziu prin Szöpkez că în anul 1930 Aristide şi Tabacovici obţinuseră de la bancă un fond de 20 milioane la dispoziţia lor, din care sunt convins că mai tot le-a rămas în buzunare deşi-l ceruseră pentru perfectarea contractului Discomului.

de la mine cu un refuz categoric, şi ca să-i mai las o portiță deschisă căci nu voiam să mă stric cu dânsul deşi începusem să-l cântăresc după justa lui valoare, am adăugat că, dacă grupul lui Reschnitzer primea să-mi sconteze un bon de tezaur de 1 milion livre sterline, mă angajam să-i dau preferința în cazul în care m-aş hotărî pentru concesionarea monopolului, toată problema urmând să fie rezolvată în toamnă, după redeschiderea Camerelor. Ştiam bine că în asemenea condiții Reschnitzer et Co. nu vor primi, iar dacă din întâmplare ar fi primit, aş fi creat o disponibilitate imediată Tezaurului, fără nici un prejudiciu pentru planurile mele ulterioare. Aristide a plecat de la mine încântat – se încânta repede şi nu se îndoia niciodată de nimic, căci era optimist din fire – şi m-a asigurat că „afacerea era ca şi făcută".

A treia zi, am primit din partea lui, succesiv, următoarele două bilețele, pe care le-am păstrat:

„Am anunțat pe reprezentanții grupului străin Monopolul Alcoolului că, pentru moment, nu se poate legifera şi încheia afacerea lor. Am adăugat, conform înțelegerii noastre de sâmbătă seara, că şi-ar putea asigura o preemțiune de tratative asupra altor grupuri dacă ar cumpăra un bon de tezaur al Statului român de 1 milion livre sterline, scadența 1 decembrie 1931.

Reprezentanții grupului au refuzat însă să examineze în acest moment dacă n-ar putea să acorde acest milion de lire ca un avans, rambursabil din primele venituri cuvenite Statului din «monopolul» ce s-ar introduce la toamnă".

Şi:

„După examinarea propunerii noastre, grupul «monopolului» vine cu o contrapropunere:

Îndată ce legea agreată şi de ei va fi votată vor depune Statului (în 45-60 zile):

Livre sterline 350.000 – cu titlu gratuit

şi idem 150.000 – ca avans asupra participării Statului la beneficiul monopolului.

Astfel Tezaurul ar putea încasa repede un total de 1/2 milion de livre sterline, din care 350.000 lst. n-ar mai trebui restituite. Aceasta înseamnă că în cursul bugetului actual (până la 1 decembrie 1931) ar intra 400 milioane lei, pe neaşteptate.

Când vrei să-l primeşti deci pe Reschnitzer – *ne fut-ce que pour lui pennettre deprendre conge*?"

Am primit pe Reschnitzer, dar n-am primit propunerea lui. Junele Drummond Wolf s-a mai învârtit prin Bucureşti, dar descurajat, a

sfârşit prin a pleca şi el prin septembrie, dacă îmi aduc bine aminte.

Vântul a început să bată mai tare pe la sfârşitul lui iunie. Prima şandrama care a căzut a fost Banca Generală. Încăputa pe mâinile lui Creangă după război şi naționalizată sub liberali, nenorocita instituție căzuse sub tutela unor oameni simpatici dar care habar nu aveau de bancă, nici de economie. Sub formă de comitet, Barbu Ştirbei, Ion Mitilineu, Ion Callimachi şi I.G. Duca se adunau la taifas în fiecare zi între ora 12 şi 1 1/2. Vorbeau de toate şi aprobau cu ochii închişi tot ce li se cerea. Directorii[133] erau mulțumiți, iar domnii din comitet printre care am uitat să număr şi pe Elias – dar un Elias îmbătrânit şi cu antenele frânte – confundau volumul angajamentelor cu puterea şi prosperitatea întreprinderii. Banca Generală avea totuşi participații în afaceri bune (ca Banca Basarabiei, de pildă) şi un activ suficient ca să poată fi asanată, dacă operațiunea de salvare ar fi fost făcută la timp. A mâncat-o friptă guvernatorul Băncii Naționale Angelescu, care n-a vrut să o ajute deloc, sub pretext că nu era nimic de făcut, în realitate fiindcă era bancă liberală şi fiindcă Angelescu, care în ajunul crizei ce urma să se dezlănțuiască n-a văzut mai departe decât lungul nasului, şi-a permis luxul să mai facă politică de partid.

Prăbuşirea Băncii Generale, dificultățile în care se zbătea Banca Moldovei, strigătele disperate după ajutor din toate părțile erau atâtea semne care prevesteau furtuna. Furtuna nu s-a dezlănțuit însă decât ceva vreme mai târziu, în clipa în care a căzut, rănită de moarte, Banca Blank.

Această clipă a coincis şi cu o neprevăzută schimbare în direcțiunea Băncii Naționale. Această schimbare trebuia să aibă o covârşitoare influență asupra desfăşurării ulterioare a evenimentelor. înlocuirea unui om de bun simț printr-o lichea care s-a dat după toate vânturile mi-a îngreunat într-adevăr foarte mult sarcina. Mi-a îngreunat-o într-atât, încât până în cele din urmă a trebuit să pun piciorul în prag şi să destitui pur şi simplu puşlamaua ce-mi fusese impusă şi de netrebnicia căreia a ajuns foarte repede să se convingă chiar şi înaltul ei protector.

După numirea lui Costică Angelescu în locul lui Burilleanu, acesta din urmă se adresase justiției şi pe la începutul lui iulie, Curtea de Apel din Bucureşti îi dăduse dreptate, anulase decretul lui Angelescu de numire şi repusese pe predecesorul lui în toate drepturile sale. Era o palmă pentru Majestatea Sa Regele, care semnase decretul. Sentința Curții de Apel nu era executorie, căci am făcut numaidecât recurs în Casație, şi Burilleanu mi-a trimis vorbă că era gata să cadă

[133] Sitescu, Georgescu şi alții.

la o tranzacție. Angelescu a socotit totuși că nu era de demnitatea lui să mai rămână în fruntea Institutului de Emisiune, că situația lui devenise precară și că autoritatea sa fusese adânc știrbită prin considerentele sentinței. A venit cu demisia la mine și mi-a declarat neted că nu poate reveni asupra ei. Toate insistențele au fost inutile; l-a chemat și Regele și l-a rugat să rămână: totul a fost degeaba.

Este locul să tai aici aripile unei legende pe care foarte mulți, chiar prietenii mei, au căutat să o acrediteze, aceea că am fost sabotat ca ministru de finanțe de către guvernatorul Angelescu, înscris în Partidul Național-Țărănesc. Nimic mai puțin adevărat. M-am înțeles perfect cu dânsul, atât la începutul guvernării până la demisia lui cât și mai târziu după ce a fost repus în fruntea Băncii. Dacă nu m-aș fi înțeles cu dânsul, dacă aș fi avut cea mai mică bănuială că-mi sabotează intențiile, e la mintea omului că n-aș fi primit să contrasemnez renumirea lui. Nu numai că nu m-a sabotat, dar a venit să-mi propună zilnic, după ce s-a întețit criza, tot felul de expediente în favoarea Tezaurului, pe care, eu, le-am refuzat categoric. Am spus deja că politica mea consta în menținerea creditului Statului și a regimului monetar într-o stare de aparentă normalitate, cel puțin atâta vreme cât era cu putință, și iată de ce n-am recurs nici măcar la reglementarea devizelor decât „in extremis" când nu s-a mai putut face altfel, în primăvara anului 1932, deși Angelescu mi-o propusese și mi-o ceruse încă din toamna lui 1931. Am consimțit „in extremis" la reglementarea devizelor, dar am părăsit Ministerul de Finanțe fără nici o altă abatere de la statutul monetar din 1929 și am respectat cu scrupulozitate toate obligațiile luate prin diversele convenții monetare ca și prin clauzele convenționale anexate împrumuturilor din 1929 și 1931. Faptul că succesorii mei au recurs – siliți și ei de nevoie – la adevărate matrapazlâcuri bancare și monetare, cu complicitatea, sau cel puțin cu bunăvoința guvernatorului Angelescu a făcut să creadă pe mulți că această bunăvoință mi-a fost refuzată și mie și acordată numai miniștrilor naționali-țărăniști. A fost o eroare pe care numai aparențele au putut-o justifica. În cât privește pe Angelescu, aș fi putut să fac și eu ce au făcut Mironescu și Madgearu după mine. Nu opoziția, sau vreo încercare de „sabotare" din partea Băncii Naționale m-a împiedicat să o fac – dimpotrivă, rezistența mea față de propunerile guvernatorului a fost singură de vină, dacă vină poate fi, că Ministerul de Finanțe cât am fost eu în fruntea lui, s-a menținut în materie bancară și monetară pe cât a putut pe căile ortodoxiei doctrinare. Încă o dată m-am înțeles perfect cu Costică Angelescu, am cerut Regelui să-l decoreze cu Marea Cruce

a Coroanei când a plecat în iulie și am contrasemnat decretul de numire fără nici o obiecție. Am rămas prieteni și după ce am părăsit Ministerul, căci l-am apreciat și-l apreciez ca om de bun simț și ca o fire leală. Ca guvernator al Băncii Naționale singurul lui cusur a fost că era mai preocupat de interesele Tezaurului Statului decât de grija apărării monedei. În lumina evenimentelor care au urmat și a cursului pe care l-a luat criza economică, poate că a avut dreptate el.

Demisia lui Angelescu fiind definitivă, am propus Regelui pe Iancu Mitilineu. Regele mi-a spus că *i se* propusese și Nicu Tabacovici. Acest *i se* nu era altul decât Blank. Suveranul mi-a cerut să se mai gândească. A doua zi după-amiază mă aflam la Cameră. Terminasem cu bine scurta sesiune parlamentară consacrată constituirii Corpurilor Legiuitoare, rectificării bugetului și modificărilor indispensabile și urgente privitoare la inaplicabila lege administrativă, votată de țărăniști. Mai profitase de ocazie și Iorga ca să treacă „à la vapeur" dar fără mare opoziție câteva nechibzuite reforme ale învățământului. Asistam la ultima ședință, cu gândul la greutățile ce-mi stau în cale după închiderea Parlamentului, când am fost chemat de urgență la Palat și mi s-a spus să vin și cu un decret în alb pentru numirea guvernatorului. Îl aveam în geantă, din ajun.

Regele m-a primit voios și mi-a spus că găsise o combinație excelentă: să dăm locul de guvernator lui Manoilescu și să numim în locul lui la Industrie „un om cum se cade". Repet propriile expresii ale Regelui. Am rămas cam nedumerit. N-aveam nici o încredere în Manoilescu, îl înghițisem la formarea Ministerului fiindcă ni-l impusese Regele, și mă așteptam în fiecare zi să ne facă una lată. Dacă ar fi fost să-l iau de acasă și să-l instalez la Banca Națională, n-aș fi consimțit niciodată. Dar nu era vorba să-l luăm de acasă, îl aveam în Guvern și mi-am dat repede seama că de vreme ce nu puteam încă scăpa de el, era mai puțin periculos la Banca Națională sub supravegherea mea și a consiliului Băncii, decât la Industrie de capul lui. Deja începuse omul să-și reia șirul afacerilor în curs sub Mironescu și ne pisa zilnic și în fiecare ședință a Delegației Economice cu scandaloasa afacere Dicio–Sân-Martin, pe care numai rezistența mea și încăpățânarea generalului Amza o țineau pe loc. Mai bine ar fi fost să-l dăm pur și simplu afară din Minister și să numim câte „un om cum se cade" și la Industrie și la Bancă. Dar pe acea vreme Manoilescu era încă în grațiile Regelui și nu putea fi alungat cu una cu două. Am înscris prin urmare numele lui în decret și Regele a semnat.

M-a întrebat apoi: „Pe cine-mi recomanzi la Industrie?" — „Pe

Buşilă". Regele a refuzat net[134] şi mi-a propus cu timiditate pe Nicu Miclescu, inginer şi ţepist. Pe acesta l-am refuzat eu, tot aşa de net. Nicu Miclescu era un băiat bun şi cinstit, dar o hahaleră şi un încurcă-lume. Ca să întăresc atmosfera nepolitică a Cabinetului am sugerat numele lui Vasilescu-Karpen, rectorul Şcolii Politehnice, om cinstit, cu scaun la cap şi stimat de toată lumea. Regele mi-a spus că nu-l cunoaşte dar că de vreme ce-l propuneam eu, îl primea cu mare plăcere şi m-a rugat să fac imediat decretul de numire. Aducându-mi la timp aminte de existenţa lui Iorga mi-am permis observaţia că trebuia să-l întrebăm şi pe el, în tot cazul să-l vestim. — „Crezi?" m-a întrebat Regele. „Da, Sire, cred, şi mai trebuie să-l întrebăm şi pe Karpen dacă primeşte – n-am vorbit cu dânsul..." — „Bine", a încheiat Regele, „dar fă repede. Cu Manoilescu n-ai nevoie să vorbeşti. Dă drumul decretului, căci m-am înţeles eu cu el."

De la Palat m-am dus la Cameră să împac pe Iorga care avea tot dreptul să fie supărat, căci Regele trecuse peste capul lui, cu prilejul acestor două numiri importante. Am început cu Manoilescu, fiindcă era de resortul meu ca ministru de finanţe, şi l-am întrebat dacă are vreo obiecţie împotriva candidatului Majestăţii Sale. S-a mirat de alegerea Regelui dar s-a grăbit să-mi spună „cu atât mai bine, scăpăm de el din Minister!" I-am povestit apoi, că chemat la Palat pentru numirea lui Manoilescu Regele mă însărcinase să-l întreb dacă ar avea ceva de zis împotriva numirii lui Vasilescu-Karpen la Industrie. „Ferească Dumnezeu, şi dacă-l vrea Regele, să-l numim. Dar el primeşte?" — „Regele mi-a recomandat să nu vorbesc cu Karpen până nu voi avea părerea d-tale." — „Ei da, drrragă, păhrrrerrrea mea... ei da... ei, ce păhrrrerrre să ham ieu? Bine, bine... vohrrrbeşte cu Kampen!" Pe când pertractam cu Iorga a sosit şi Karpen, pe care-l convocasem la Cameră. Nu mai încape vorbă că a primit cu plăcere, şi a fost un bun ministru. Ar fi fost şi mai bun dacă ar fi fost înzestrat cu ceva mai puţină naivitate faţă de unii şmecheri şi cu ceva mai multă îndemânare faţă de Parlament. În tot cazul, izbutisem să pun la Industrie un om cinstit în locul unui aventurier. S-au spart din nenorocire oalele în capul meu, căci aventurierul odată cocoţat la Banca Naţională a rămas să mă frec eu şi n-a fost uşor, nici plăcut.

Nu voi face aici, repet, istoricul dramei bancare din vara anului 1931 – ar fi prea lung. Mă mărginesc la câteva amintiri de ordin personal, la câteva destăinuiri privitoare la acţiunea anumitor forţe oculte ce mă împingeau să sacrific interesele Statului, fără nici o socoteală, de hatârul şi după cheful unui singur om – şi la scurte

[134] Îl socotea înfeudat lui Ştirbei. Greşit de altminteri.

însemnări menite să însăileze drumul povestirii mele. După obiceiul pământului am fost înjurat de toată lumea pentru binele pe care l-am făcut. Băncile au căzut şi depunătorii m-au acuzat că n-am făcut destul; băncile care au izbutit să se strecoare, după ce le-a trecut frica, şi toţi cei care nu aveau nimic de pierdut m-au învinuit că am făcut prea mult. Bineînţeles că nici una nici alta din aceste acuzaţii opuse nu era justificată. Am făcut ce trebuia, şi am făcut-o fără nici o decasare din partea Statului, prin simple viramente de conturi la Banca Naţională. Nu spun acestea ca să mă laud, căci n-am cu ce, oricât de paradoxal ar părea lucrul. Dacă într-adevăr până la sfârşitul sfârşiturilor, operaţia de sprijinire a băncilor a putut fi lichidată fără decasări reale şi numai prin viramente de conturi şi tipărire de bilete, faptul nu se datoreşte cine ştie căror combinaţii geniale, ci numai înlesnirilor de manipulare provocate, întronate şi justificate de criză, în materie bancară. Cine s-ar fi gândit înainte de criză – adică înainte de război[135] – la portofolii putrede preluate de Stat pe baza unui simplu artificiu şi sacrificiu contabilistic, la conturi de ordine în valoare de miliarde uitate de Dumnezeu, la datorii flotante uitate de oameni? Mărturisesc că aş fi preferat de o mie de ori împrejurări care să nu-mi fi îngăduit facilităţile bancare de care m-am folosit, şi care să mă fi silit să pun Tezaurul Statului la serioasă contribuţie, pentru asanarea uneia din cele mai importante ramuri ale economiei naţionale.

Imbecili, dar mai ales oameni de rea-credinţă, m-au învinuit că am jertfit banii Statului ca să scap pe Blank. Mai întâi n-am jertfit nici un ban al Statului, şi al doilea n-am făcut ce am făcut pentru Blank. Probă că în cele din urmă, îndată ce efortul a ajuns la limita dincolo de care am socotit că nu mai putea fi răsplătit prin rezultate reale, l-am lăsat să cadă, cu toate ţipetele şi imprecaţiile principalului interesat şi cu toate ameninţările fulgerelor de Sus. Ce am făcut pentru Banca Blank, aş fi făcut-o pentru oricare alta; am şi făcut-o pentru Banca Bercovici, pentru Banca Chrissoveloni, pentru Banca Moldovei. Dacă porţia Băncii Blank a fost mai mare, dacă a înghiţit mai mult – e că şi volumul ei de afaceri, incomparabil mai însemnat, a cerut, în încercarea de stăvilire a panicii şi de salvare într-o oarecare măsură a depozitelor, intervenţii mai masive.

E interesant de constatat totuşi că singurul care a avut curajul să mă atace în Cameră a fost un puţoi, un anumit Florin Zaharia, o puşlama introdusă în Parlament după cererea lui Manoilescu şi pe care acesta l-a asmuţit asupra mea. Era, ce e drept, după ce-l dădusem

[135] E vorba de războiul din 1914.

pe Manoilescu afară de la Banca Națională, așa încât intervenția mucosului n-a fost la urma urmelor decât o încercare de răzbunare. Încercare dezastruoasă, fiindcă s-a terminat printr-o execuție nemiloasă a d-lui Manoilescu. Eram în largul meu: nu făcusem nici un act, nu luasem nici o hotărâre în tot cursul luptei pentru salvarea băncilor, decât în perfectă înțelegere cu Banca Națională și aproape încontinuu pe baza propunerilor Institutului de Emisiune, și toate propunerile ca și toate hotărârile fuseseră semnate de însuși dl Manoilescu, în calitatea sa de guvernator!

Sunt oameni în înapoiatul nostru Orient, care nu și-au putut încă însuși o mentalitate de oameni de Stat, și cu atât mai puțin o tradiție, care cred că Statul – mă gândesc numai la cei sinceri și cinstiți – trebuie să fie un adversar hrăpăreț al tuturor instituțiilor și întreprinderilor particulare, preocupat numai să încaseze și să nu decaseze. Acești oameni sinceri și cinstiți uită că prosperitatea obștească e în funcție numai de prosperitatea individuală și că un înalt comandament economic și moral obligă, în anumite împrejurări Obștea să facă sacrificii, chiar însemnate, pentru apărarea izvoarelor ei de bogăție și pentru salvarea factorilor care canalizează aceste izvoare. În regimul nostru capitalist, instituțiile bancare sunt factorii esențiali ai unei asemenea canalizări și în toate țările din lume s-au făcut și se fac, după cererea împrejurărilor, sacrificii imense și reale pentru susținerea instituțiilor de credit, și nu numai pentru cele zdruncinate prin vitregia vremurilor, dar chiar și pentru cele amenințate în existența lor din vina unui om, sau a mai multora. Ca să nu mai vorbesc de zecile de exemple pe care le-aș putea culege în trecut în Europa Apuseană și Centrală reamintesc aici că mica și sărăcita Austrie de după război a sacrificat sume echivalente cu 40 miliarde de lei ca să salveze banca cunoscută sub numele de Credit-Anstalt, și că Guvernul german a pus la bătaie de trei ori atât ca să scape de la o totală prăbușire faimoasele patru D-Banken[136]. În țările cu o veche tradiție capitalistă, această acțiune de salvare din partea Statului nu s-a mărginit numai la bănci, ci s-a întins și asupra întreprinderilor industriale. Nu demult Statul francez a venit pe rând în ajutorul societății de navigație „Compagnie Generale Transatlantique" și în al uzinelor „Citroen" cu câteva sute de milioane de franci, adică mai multe miliarde de lei. Să mai amintesc cuvintele lui Tardieu adresate lui Aristide Blank: „Comment? Argetoyano etait ministre des finances, et il vous à laisse tomber?"[137]

[136] Deutsche Bank, Disconto-Gesellschaft, Dresdner Bank și Darmstädter Bank.

[137] Aceste cuvinte mi-au fost raportate de Blank în 1935 și au fost notate în însemnările care urmează acestor *Amintiri*.

Am ținut să răspund prin câteva cuvinte postume la nedreptele învinuiri ce mi s-au adus. Nu încape nici o îndoială că era datoria mea ca ministru de finanțe să intervin cu toate mijloacele și cu tot creditul Statului în ajutorul băncilor care printr-o bruscă prăbușire ar fi putut să determine dezorganizarea întregii noastre economii naționale, deja destul de atinsă.

Rămâne de văzut dacă în această acțiune de salvare sau cel puțin de stăvilire am procedat sau nu cu prudență și cu grija constantă de a evita sacrificiile inutile, fără să neglijez nici o posibilitate de a scăpa de la catastrofa pe cea mai importantă dintre băncile noastre și de la ruină pe mii de depunători care îi încredințaseră economiile, economii ce reprezentau pentru sute și mii de muncitori trudiți, pentru o droaie de femei neputincioase și de copii nevolnici, singura bucată de pâine. Dezastrul a fost însă prea mare și nu e vina mea dacă n-am putut scăpa tot avutul acestor nenorociți. A fost însă meritul meu dacă tot s-a putut scăpa o parte din el, și îndrăznesc să spun că a fost numai meritul meu, căci n-am întâlnit decât rea-voință, patimă și fățărnicie din partea acelora pe concursul cărora trebuia să mă sprijin. E de necrezut, dar cel care mi-a pus mai multe bețe în roate a fost tocmai Aristide Blank, care în inconștiența lui și pe temeiul sprijinului Regelui și-a închipuit că puteam despuia Statul ca să-i satisfac nebuniile și să-i acopăr matrapazlâcurile și n-a vrut în ruptul capului nici să se supună la timp cerințelor Băncii Naționale, nici să mă ajute să realizez un minimum, în credința că va obține totul. Nu mai vorbesc de Manoilescu, care în pătimașa sa ură împotriva lui Aristide, a sabotat cât a putut și a întârziat acțiunea Băncii Naționale, fără de care nu puteam face nimic. Am avut dimpotrivă, în cele mai grele clipe, concursul leal, dezinteresat și inteligent al consilierului tehnic Roger Auboin[138], fără de care n-aș fi putut înlătura multe din obstacolele pe care le-am întâlnit în cale.

Cei care vor încerca mai târziu să stabilească răspunderile măsurilor luate în vara anului 1931 pentru salvarea băncilor, și mai ales pentru salvarea Băncii Blank, căci acolo a suflat văpaia mai tare, și vor voi să o facă fără părtinire, nu trebuie să piardă din vedere nici un moment următoarele două punct: întâi, că n-am făcut nimic fără o prealabilă și perfectă înțelegere cu Banca Națională constatată în scris – și al doilea că în timpul cel mai acut al crizei, direcțiunea Băncii Naționale numai favorabilă lui Blank n-a fost și nu s-a arătat. În tot acest răstimp guvernatorul Manoilescu precum și administratorii Costin Stoicescu și Bălănescu au fost pe față ostili oricărei acțiuni de

[138] Om cu mentalitate occidentală.

ajutor şi n-au urmărit decât capul lui Blank; ceilalţi administratori au fost indiferenţi şi numai Auboin s-a pronunţat pentru o acţiune hotărâtă de salvare. Apoi, dacă toate măsurile pe care le-am luat au fost luate în deplină înţelegere cu Banca Naţională care numai favorabilă lui Blank n-a fost, cum aş fi putut eu trece peste limitele permisului în interesul verosului bancher? Şi totuşi s-au găsit câţiva oameni care să o spună.

Eu unul ştiu că mi-am făcut datoria şi numai datoria. Voi reaminti aici foarte pe scurt succesiunea faptelor, şi să mă judece oamenii cu bună credinţă.

Criza bancară (urmare) • N-am lucrat decât în acord cu Banca Naţională şi cu consilierul tehnic Roger Auboin • Fraţii Bercovici • Falimentul lor • Norocul lui Brederode ministrul Portugaliei • Grele încercări • Colaborez cu Auboin la salvarea Băncii Blank ca să nu se prăbuşească toate • Lucrăturile lui Manoilescu • Costin Stoicescu • Ultimele cartuşe • Obligaţiile industriale • Consorţiul „Steaua Română" • Încercările de fuzionare a celor 5 Bănci mari din Bucureşti • Sindicatul Băncilor • Lică Buzdugan • Afrontul Regelui: trec peste, ca să realizez Conversiunea, dar toate firele care mă legau de Suveran s-au rupt • Intervenţia directă a Regelui pe lângă Manoilescu şi Auboin în faţa mea, pentru salvarea Băncii Blank • Închegarea proiectului de fuziune: „Băncile Româneşti" • Intervenţia Regelui pe lângă Nae Ştefănescu • Săptămâna patimilor • Protocoalele de fuziune • Refuzul final al Băncii Româneşti.

Într-o primă perioadă de nervozitate şi de îngrijorare a depunătorilor, care a durat până la începutul lui august, am putut face faţă retragerilor din toate băncile prin mijloacele normale în asemenea împrejurări. Într-o scrisoare adresată guvernatorului Băncii Naţionale la 28 iunie (era încă în funcţie Costică Angelescu), dl. Roger Auboin scria: „Il est important que les banques et le public lui même sachent bien *que la Banque Nationale possède en réserve des moyens puissants et imédiate de parer aus effets de toute panique momentanée,* puisqu'elle ne met normalement en oeuvre qu'une partie de ses moyens et que ceux-ci pourraient *sans aucun doute,* dans un cas exceptionnel être momentanément *renforces par des appuis extérieurs* que rend désprimais possibles la stabilisation monétaire et la participation de la Banque Nationale de Roumanie aux organisation intemationales qui expriment la solidarité des banques d'émission á monnaie saine."

Şi mai departe:

„Cette aide éventuelle, qne naturellement je m 'emploierais le cas échéant de toutes mes forces à provoquer, suppose évidemment que nous

avons commencé par utiliser au maximum nos propres moyens et que nous avons agi nous même comme il convient.[139]"

Aceste declarații oficiale și neprovocate ale d-lui Auboin sunt prețioase. Păzitorul aplicării convențiilor internaționale monetare și al principiilor ortodoxiei financiare lăsat de Rist în locul lui afirmă fără nici o reticență legitimitatea și necesitatea intervenției Băncii Naționale în favoarea băncilor ca să le permită să lupte cu panica, adică cu criza. Această intervenție nu se putea însă concepe decât sub forma unei sensibile sporiri a scontului cerut de băncile atacate, sporire care nu putea fi la rândul ei realizată decât printr-un triaj mai îndelungat al efectelor prezentate Institutului de Emisiune. Asemenea operații de ajutor, trebuiau să rămâie pe terenul strict bancar, câtă vreme cel puțin catastrofa nu putea fi invocată pentru fiecare credit în parte. Intervenția Statului nu își avea locul decât după trecerea furtunii pentru repararea eventualelor pagube pe care Banca Națională le-ar fi avut să le sufere ca să organizeze rezistența. În asemenea condiții, Banca Națională având răspunderea trebuia să aibă și inițiativa, iar Ministerul de Finanțe nu putea interveni direct, prin hotărâri, ci numai indirect prin sfaturi.

Nu m-am îndepărtat o clipă de la aceste condiții de funcționare ale regimului nostru monetar și bancar, aprobate și de consilierul tehnic de pe lângă Banca Națională. În afară de zilnicele mele conferințe cu guvernatorul sau cu unul sau altul din administratori, am luat parte la mai multe ședințe ale Consiliului Băncii în care m-am străduit să arăt toată gravitatea situației și să demonstrez necesitatea unei intervenții repezi și masive care să permită liniștirea spiritelor și renașterea încrederii. Din nenorocire, în Consiliul Băncii am avut a face cu două categorii de oameni, unii – mai puțini – inteligenți, dar pătimași, alții – cei mai mulți – nepătimași, dar proști, și ca atare fricoși. Consecința acestei stări de lucruri a fost că Banca Națională a pus la bătaie până în cele din urmă sume enorme, dar cu țârâita, întotdeauna prea târziu și fără folos, pe câtă vreme, dacă ar fi aruncat pe piață de la început jumătate din cât a dat până la sfârșit, ar fi putut poate să schimbe fața lucrurilor. Dată fiind independența statutară a Băncii Naționale, eu n-am putut și nici n-am vrut să forțez nota: mă simțeam prea izolat și în Guvern și în lumea bancară[140] și rolul de eventual țap ispășitor sau de complice al lui Aristide Blank nu-mi convenea deloc. M-am mulțumit în această primă perioadă a crizei, să-mi fac datoria și nimic mai mult.

[139] Sublinierile [din scrisoare] aparțin autorului Amintirilor.

[140] Iorga, primul ministru a făcut tot ce a putut ca să saboteze acțiunea mea bancară, iar reprezentanții băncilor care mai rămăseseră în picioare nu se gândeau decât să distrugă pe Blank.

Cu milioanele care curgeau cu țârâita, dar curgeau totuși, băncile s-au menținut cum au putut și cât au putut, fiecare după puteri, dar s-au zbătut toate în frigurile morții. Curba retragerilor a variat după zile și după bănci. Au fost zile aproape de panică, dar panică adevărată, până în august n-a fost. Dintre băncile atacate, Banca Românească a fost cea care a rezistat mai bine; a plătit cu toate ghișeurile deschise, și clienții ei s-au liniștit după câteva zile, dar inima lui Nae Ștefănescu a fost cât un purice. Pe la sfârșitul lui iulie, Banca Bercovici era pierdută: a fost prima care s-a prăbușit în această serie – a doua din băncile mari, după Banca Generală.

„Der Mensch ist ein Gewohnheitsthier" zice neamțul. Primul contact cu nenorocirea e mai greu; mai pe urmă, sensibilitatea omului se hârșește și nu-i poate pune Dumnezeu în spinare câte poate el duce. Falimentul Bercovici m-a silit să trec prin clipe oribile. Am avut mai întâi zile de-a rândul pe cap, pe frații Bercovici, Ely și Adolf[141]. Îi cunoscusem puțin, și târziu, după ce ajunseseră „miliardari" și „fruntași" în lumea afacerilor; întâlnisem pe Adolf în Consiliul „Stelei Române" și pe Ely în acela al „Redevenței" și mai rar la Clubul liberal. Soacră-mea Boambă, jucătoare mare de maus și de poker, îi întâlnea mai des și ne povestea la masă istorioare nostime despre „sora de la dumnealor" d-na Rubinstein (care a sfârșit prin a se sinucide) și despre Breuer, un mucalit, cumnatul „de la" Ely. Frații Bercovici erau fiii unui zaraf din Lipscani, pe care afacerile din timpul neutralității, și mai ales anarhia economică de după război, îi ridicaseră la situații și la un nivel de avere pentru care nu erau pregătiți. Averea lor, la un moment dat, fusese evaluată la peste un miliard de lei și Ely, deși familia Bercovici era considerată între evrei printre cele mai de rând, ajunsese președintele Comunității israelite din București. Fiecare din frați își cumpărase câte o casă simandicoasă, Ely în strada Călărași și Adolf în strada Lucaci, în plin „faubourg St. Germain" al Palestinei românești. Am asistat la nunta unei fete a lui Ely cu un june „spaniol" și pe lângă îngrămădeala de mobile scumpe și urâte, de covoare orientale și de sidefuri, de icre moi și excelente, la care mă așteptam, am mai găsit și o admirabilă colecție de pictură românească în care Grigorescu, Andreescu și Luchian – ca să nu mai vorbesc de atâția alții – erau reprezentați prin opere de seamă. Incapabil să distingă o culoare de alta, Ely dăduse paralele, cine știe ce nenorocit inteligent dăduse sfaturile și din această misterioasă colaborare rezultase una dintre cele mai interesante colecții de artă românească din București.

[141] Al 3-lea frate Max, instalat la Paris, a fost înhățat de justiția franceză, pentru operațiuni frauduloase pe care le-a săvârșit acolo. Justiția română a fost mai indulgentă față de frații lui...

Deşi averea şi luxul ridică şi fasonează în zilele noastre pe fiecine, fraţii Bercovici rămăseseră mitocani sadea: ţâşniseră prea repede din mocirlă şi nu avuseseră vreme să se adapteze mediului în care pătrunseseră pe portiţa mică, şi care îi respingea. Obraznici şi înfumuraţi, nu era nimic în ei, şi rapida lor ascensiune datorită numai norocului şi lipsei de scrupule le crease numai vrăjmaşi şi invidioşi gata să le dea la cap la prima ocazie. În clipa în care i-a lovit soarta, nu s-a găsit un prieten să le dea o mână de ajutor.

Ceasuri întregi, şi Ely şi Adolf umpleau anticamera Ministerului de Finanţe, cu vaietele lor. Ce mai puteam face eu pentru ei? La început am căutat să le vin în ajutor, nu din prietenie nici de milă, căci nici de una nici de alta nu putea fi vorbă, dar ca să-mi fac datoria căci Banca Bercovici era amestecată în multe din întreprinderile noastre cele mai însemnate[142] şi prosperitatea firmei atrăsese economiile unui număr de mici depunători. Profitau de orice prilej ca să pătrundă în cabinetul meu, când unul când altul, şi mă întrebam dacă omul neras, nespălat, cu hainele mototolite, cu gulerul murdar, care abia putea să vorbească între două suspinuri, era tăiosul Adolf care o lua de sus şi ţinea piept francezilor şi englezilor în consiliul „Stelei" – dacă vietatea prăbuşită într-un fotei, căci nu se mai putea ţine în picioare, cu faţa vânătă şi congestionată, cu hohote de plâns care-l pridideau era falnicul Ely care prezida cu atâta mândrie şedinţele „de la Redevenţa"? Îmi aduc aminte că într-o zi au căzut amândoi în genunchi în faţa mea, şi până să-mi iau seama au început să-mi sărute mâinile şi să-mi ceară, între sughiţuri şi lacrimi, să-i scap de la moarte! Parcă ar fi stat în puterea mea! Am aflat mai târziu că nu le era atât frică de faliment (se aranjaseră ei!) cât de puşcărie!

Fără să ţin seamă de contingenţele de ordin sentimental, am căutat să fac ceea ce omeneşte era posibil ca să scap chiar şi Banca Bercovici, de frică să nu tragă după dânsa şi pe altele. Câte ceasuri nu mi-am bătut capul cu domnii de la Banca Naţională, ca să ajungem cu toţii la concluzia că nu era nimic de făcut. Examenul bilanţului şi ultimelor operaţiuni ale firmei Bercovici au pus într-adevăr în lumină o serie de operaţiuni frauduloase menite să sustragă tot activul din patrimoniul Băncii şi să-l treacă în al celor doi fraţi. Firma mai negociase la Banca Naţională şi o serie de trate asupra Parisului, care s-au dovedit fictive sau fără acoperire. Matrapazlâcurile descoperite erau atât de grave încât în vremuri normale n-aş fi ezitat un moment să chem Parchetul. M-am mulţumit să pun pe Adolf şi pe Ely sub supravegherea poliţiei, ca să nu-mi scape peste graniţă – pentru orice

[142] Societatea petroliferă „Steaua Română", „Redevenţa", „Petroşani", „Generala" etc.

eventualitate – şi i-am silit ameninţându-i cu puşcăria să restituie Băncii lor, recte creditorilor ei, activul pe care-l şterpeliseră în valoare de peste 200 de milioane[143]. Am fost nevoit să las firma să cadă.

Dacă falimentul Bercovici nu mi-a prilejuit în calitatea mea de ministru de Finanţe decât ceasuri de trudă şi necaz – în calitatea de ministru de Interne m-a făcut să petrec câteva clipe de veselie. M-am pomenit într-o zi cu ministrul Portugaliei, era pe la sfârşitul lui iulie, care a venit să-mi ceară 150 000 lei pe care îi depusese cu trei zile înainte la Banca Bercovici – la Banca Bercovici care tocmai în acea dimineaţă îşi încetase plăţile! Şi portughezul povestea: „i-am întrebat: e solidă Banca dvs.? Mi-au răspuns că da, că e foarte solidă, şi după 3 zile dau faliment! Mama mia, mama mia, ce mă fac eu? Daţi-mi banii, dvs.!" Cred că eram primul ministru de Interne căruia un diplomat străin să fi adresat o astfel de cerere! Lui Brederode îi ieşeau însă ochii din cap, îmi era frică de un acces de nebunie şi i-am dat banii ca să scap de el, căci urla deja de un ceas prin Minister. Eram într-adevăr cu Otescu în cabinetul meu şi puneam împreună ţara la cale când deodată, vociferări neobişnuite au venit din sala Consiliului, de alături, să ne tulbure liniştea. Am crezut că revoluţia pusese stăpânire pe Minister, şi am deschis uşa să văd şi eu. Nu era decât semi-turbatul ministru al Portugaliei. Tipuri ca Brederode se întâlnesc mai rar în diplomaţie. Numit din afară de carieră, de-a dreptul ministru la Bucureşti, îndată după război, îl uitase Dumnezeu şi portughezii la noi. Era ţicnit, în toată puterea cuvântului, dar bărbat arătos, frumos şi simpatic, fusese ales şi trimis în România fiindcă mai era, zice-se, şi unul din cei mai însemnaţi poeţi ai ţării sale. La sosirea lui printre noi, în 1919 sau 1920, găsise la Bucureşti un alt ţicnit, pe ministrul Olandei, Müller, care îi dăduse un dejun la Capşa fără să-l cunoască, ca să-l prezinte „Societăţii bucureştene", fiindcă după nume socotise că noul venit era de origine neerlandeză. Pe invitaţii pusese textual (m-a poftit şi pe mine): „pour rencontrer S. Exc. Mr. de Brederode, 1/2 hollandaise". Brederode n-a cunoscut textul invitaţiei decât a doua zi după dejun, dar când l-a aflat a înnebunit de-a binelea, a început să urle „je ne suis *un sur deux* de rien, je suis *un sur un*, je suis une unité complète, et lui est un zèro, et de plus un cochon et un crétin!" Şi s-a repezit după Müller, care se ascundea în diferite case, ca să-l bată! A fost un frumos scandal, dar n-a fost singurul, ci numai cel dintâi pe care amicul Brederode l-a provocat la noi. De câte ori am trecut prin Guvern am avut de

[143] Imobilele dintre Piaţa Palatului şi Grădina Episcopiei (Teatrul Mic, Automobil-Clubul, fostul Jockey-Club), imobilul din Piaţa Sf. Gheorghe şi titluri.

furcă cu el. Adora țara românească, învățase românește și necăsătorit, se înhăita cu toate patachinele și se încurca cu toate haimanalele. Scandalurile lui se țineau lanț – odată, prin 1921, abia l-am scăpat din mâinile poliției, la Timișoara, unde provocase o bătaie ca la ușa cortului, de dragul unei dame; nimeni nu voia să creadă că era ministrul unei țări amice.

Greutățile pe care le-am întâmpinat cu Banca Bercovici, cu Banca Moldovei, cu Banca Chrissoveloni, cu zeci de bănci mai mărunte din provincie și într-o măsură mai redusă cu Banca de Credit și cu Banca Românească – fără să mai pomenesc de Banca de Scont, de Banca Agricolă, de băncile săsești și șvăbești din Ardeal pe trei sferturi înghețate – au fost floare la ureche pe lângă tot ce am suferit din pricina Băncii Blank. Acolo dârdâia văpaia cea mare, acolo se întețise focul. Nesocotita instituție care se încurcase în întreprinderi de sute și sute de milioane, care trebuia să răspundă de avutul câtorva zeci de mii de nenorociți și să facă față unui pasiv de peste 4 miliarde nu se mai ținea decât în propte și amenința întreaga noastră economie națională, prin prăbușirea ei.

Din pricina ei, viața mea a fost timp de mai bine de trei luni un adevărat martir. A trebuit să lupt cu Manoilescu, a trebuit să lupt cu întreg Consiliul Băncii Naționale, a trebuit să lupt cu exponenții marilor bănci rămase încă în picioare – a trebuit să lupt cu Aristide și a trebuit să lupt cu Regele. Fără ajutorul lui Auboin n-aș fi putut scăpa cu fața curată. În tot acest vârtej de patimi, numai Auboin și cu mine nu am fost stăpâniți de nici o patimă și am fost siliți să luptăm laolaltă împotriva pornirilor nesăbuite ale celor care nu urmăreau decât prăbușirea unui rival odios ca și împotriva acelora gata să sacrifice tot, amor-propriului unui semi-dement.

În tot cursul lui iulie situația Băncii Blank s-a agravat din ce în ce. Fără să se arate încă o adevărată panică, retragerile deponenților se accentuau din zi în zi, iar Banca nu mai putea face față obligațiilor curente din propriile ei mijloace. Autorul Băncii Naționale devenise singura resursă de care mai dispunea nenorocita instituție. În a doua jumătate a lui iulie, Aristide sau Tabacovici erau zilnic pe capul meu cu reclamații împotriva guvernatorului sau a lui Costin Stoicescu (delegat la scont) care nu da decât un sfert, o treime sau jumătate din banii de care aveau nevoie. Banca Națională le da totuși, le da cu țârâita, dar le da – și le-a dat chiar mult, căci de la sfârșitul lui iunie și până la 31 iulie le-a dat peste un miliard două sute de milioane pe efecte în cea mai mare parte nestatutare, adică necomerciale. Institutul de Emisiune consimțise la acest scont neregulat, ca să vie în ajutorul

Băncii amenințate și pe baza unui precedent din 1930 când o mai ajutase odată cu o sumă însemnată ca să poată face față unei prime crize de încredere. În 1930 Banca Blank restituise Băncii Naționale sumele astfel împrumutate, pe baza unui plan de rambursare de care se ținuse. Banca Națională în necunoștința situației reale a Băncii Blank, consimțise – fără nici o intervenție din partea Ministerului de Finanțe – să repete operația și în iulie 1931, în convingerea că odată dificultățile momentului învinse, zisa Bancă va putea rambursa, ca și în anul precedent, sumele avansate. În a doua jumătate a lui iulie însă, anumite informații căpătate de Banca Națională și mai ales un fapt de o gravitate excepțională, neacoperirea unor devize vândute la termen, au început să deschidă ochii tuturor. Banca Blank vânduse într-adevăr Băncii Naționale, la termen, 400 000 lst. Din acestea la scadență, 365 000 s-au găsit fără acoperire. Depunerea bilanțului și urmărirea direcțiunii Băncii, pentru abuz de încredere ar fi fost urmările naturale ale acestei escrocherii în vremuri normale.

Din nefericire nu eram în vremuri normale și în acel moment a început calvarul meu. După litera legii ne aflam în fața unei escrocherii, în realitate – lipsea intenția dolozivă – ne găseam numai în fața unui expedient, unui expedient blamabil desigur, dar unui expedient pentru a câștiga vreme pe calea dezastrului. Într-o lungă convorbire pe care am avut-o cu Manoilescu și cu Auboin, am hotărât – cel dintâi cu tot felul de reticențe și fiindcă nu putea altfel – să facem tot ce ne va sta în putință să salvăm Banca Blank de frică să nu se prăbușească toate băncile. În căutarea unei formule de salvare, o serie de conferințe au fost puse la cale. La început între reprezentanții Băncii Blank[144], Manoilescu, Costin Stoicescu și Auboin. Apoi între mine și Consiliul Băncii Naționale, între Consiliul Băncii și reprezentanții Băncii Blank cu și fără mine – în fine între mine și reprezentanții marilor Bănci din București. Între timp, am avut nesfârșite conversații cu Manoilescu, cu Costin Stoicescu, cu Auboin și cu Blank, când în doi, când în trei, când în patru.

Primele greutăți mi-au venit din partea d-lui Aristide Blank. În loc să cadă în genunchi înaintea noastră și să ne mulțumească, genialul financiar a început prin a face pe râiosul și a susține că totul era normal în Banca lui, care trecea numai prin greutăți de plată vremelnice datorate – zicea el – conjuncturii generale și mai ales persecuției Băncii Naționale. Fără îndoială că atât Costică Angelescu, cât și Manoilescu și Costin Stoicescu nu-l puteau suferi pe amicul Aristide și că l-ar fi strâns de gât cu nespusă bucurie. Dar

[144] Aristide Blank, R. Szopkez și N. Tabacovici.

nu era mai puțin adevărat că bilanțurile Băncii Blank erau false, că Aristide camuflase toate activele, că refuzase cu îndărătnicie să pună la dispoziția Băncii Naționale o situație reală a instituției pe care în complicitate cu Tabacovici o dusese de mal, că nesocotise observațiile și sfaturile bune pe care Szopkez nu încetase să le opună fantasticelor operații săvârșite în ultimii ani. Ifosele și atitudinile de geniu neînțeles adoptate de Aristide creaseră o solidă antipatie în jurul lui nu numai printre administratorii Băncii Naționale, dar și în sferele băncilor mari, antipatie care din nenorocire se răsfrângea și asupra Băncii care-i purta numele. Adevărata vrăjmășie însă, pătimașa vrăjmășie nu exista împotriva lui decât în sufletul lui Manoilescu și în al lui Costin Stoicescu. În al lui Manoilescu era greu de lămurit pentru ce. Făceau amândoi parte din aceeași tagmă, respirau amândoi cu aceeași voluptate fetida atmosferă a „Camarillei", aveau amândoi ca exponent moral pe lângă Rege pe inefabilul Puiu Dumitrescu, erau amândoi ocrotiți de d-na Lupescu, erau amândoi Benjaminii Restaurației și până să ajungă Manoilescu în fruntea Băncii Naționale se înțeleseseră „comme larrons en foire". O explicație plauzibilă nu putea fi găsită decât în concurența influenței lor în cercurile oculte; Manoilescu vedea cu grijă scăderea trecerii lui cu cât a lui Blank creștea. De aici probabil hotărârea lui de a frânge șalele periculosului rival; a încercat, dar și le-a frânt pe ale lui – ovreiul a fost mai tare, fiindcă a fost mai dibaci. În orice Serai, luptele nu trebuiesc date pe față.

Vrăjmășia lui Costin Stoicescu era mai veche și n-avea nici o legătură cu intrigile Seraiului. Debutase în cariera financiară ca „omul lui Aristide" și ajunsese prin protecția acestuia directorul sucursalei din Viena de unde fusese îndepărtat în mod brusc, și cu firea lui bolnăvicioasă așteptase cu răbdare să-i cadă „harhărul" în mână. „La vengeance est un plat qui se savoure froid" spune un dicton francez. Sosise în fine momentul răzbunării și pentru acest mațe-pestrițe, numai că sucitul de Costin nu o „savura" rece: îl pusese pe bietul Aristide la frigare și-l învârtea pe jăratic, pe toate fețele.

Pe la sfârșitul lui iulie discuțiile ajunseseră să fie foarte penibile. Singurul cu care mă mai puteam înțelege era Auboin, care în obiectivitatea lui așezase problema Blank, cum și trebuia, în cadrul problemei bancare generale, fără să piardă din vedere, bineînțeles, nici interesele Băncii Naționale, nici răspunderile firmei cu pricina. Raporturile personale dintre Aristide, Manoilescu și Stoicescu deveniseră aproape imposibile. Pe de altă parte Banca Blank pompa zilnic milioane de la Banca Națională. Am arătat deja că sumele

astfel ridicate într-o lună au ajuns la sfârșitul lui iulie la peste 1 200 milioane lei. Abcesul trebuia deschis. Pentru a da satisfacție Băncii Naționale și a așeza raporturile ei cu Banca Blank pe un plan de aproximativă normalitate, am hotărât ca Aristide să se dea cât o ține furtuna la o parte și „să treacă mâna" lui Szopkez, agreat de domnii din strada Lipscani, fie și numai fiindcă-l știau adversarul zisului Aristide și al politicii sale financiare[145]. Situația astfel limpezită, am examinat în câteva ședințe de-a rândul împreună cu noua direcție și cu conducătorii Băncii Naționale, poziția Băncii Blank și am ajuns la o serie de concluzii și de hotărâri, care, după ce au fost primite de ambele părți, au fost supuse aprobării adunăturii de blegi ce formau Consiliul Băncii Naționale. Pe baza informațiilor reale și mai precise aduse de Szopkez și de Tabacovici s-a constatat mai întâi că bilanțurile Băncii Blank fuseseră umflate cu peste 2 miliarde și jumătate la active și că, pentru a face față plăților prevăzute pentru luna august – răgaz indispensabil pentru a se pregăti fie o lichidare amiabilă, fie o asanare dacă mai era posibilă – mai trebuiau vărsate în casele goale din strada Doamnei încă 1 000 de milioane de lei, sumă în contravaloarea căreia sleita Bancă nu mai putea prezenta nici un efect reglementar. Astfel stând lucrurile s-a hotărât ca din cele 1 200 milioane scontate în cursul ultimei luni, Statul să preia la portofoliul imobilizat o sumă de 600 de milioane în locul unui portofoliu de egală valoare ce urma să fie preluat, conform planului de stabilizare, de la Creditul Industrial. Banca Națională putea astfel deschide Băncii Blank un nou scont de 600 de milioane fără să depășească plafonul existent, la care s-a adăugat un nou credit de 400 milioane, pentru a încăputa suma necesară de 1 miliard. Cum efectele prezentate pentru acest nou scont de 1 miliard nu puteau fi efecte cu o reală valoare comercială, căci urmau să fie mai ales trate de ale Băncii Industriale (un „holding" al investițiilor industriale făcute de Banca Blank), Statul a dat Băncii Naționale garanția lui, cu alte cuvinte asigurarea că va fi trecut și acest pachet la portofoliul imobilizat. În schimb, Banca Blank a depus în gaj Statului tot restul activului său, iar dl. Aristide Blank s-a mai angajat să depuie tot în gaj și tot Statului – cu drept de vot – pachetul majoritar de acțiuni Blank[146], aflat în mâinile sale și ale familiei lui. Banca Blank mai primea un administrator delegat numit de Banca Națională și se angaja să nu mai facă nici o operație decât sub controlul și cu autorizația Institutului de Emisiune.

[145] Din acel moment Aristide a încetat să mă mai iubească. Nu e singura pierdere pe care am încercat-o în viață. Au fost altele mai grele!

[146] 126 000 de acțiuni din 250 000.

Mi-am dat foarte bine seama că aceste măsuri nu erau decât paliative şi că, până la urma urmelor mai ales dacă depunătorii nu s-ar fi liniştit – şi era greu să se liniştească – va trebui să ajungem la lichidarea Băncii Blank. Aceeaşi soartă aştepta şi Banca Moldovei. În vederea acestor lichidări care trebuiau efectuate cu un minimum de pierderi şi de tulburări, dar mai cu seamă pentru a face posibilă rezistenţa băncilor mari rămase în picioare şi nu erau multe – m-am gândit imediat la două măsuri pe care le-am tradus mai târziu în texte de lege. Una din aceste măsuri privea mobilizarea investiţiilor industriale – cea de a doua răscumpărarea acţiunilor Societăţii petrolifere „Steaua Română", blocate în portofoliul consorţiului bancar român.

Una din cauzele greutăţilor care copleşiseră băncile cădea de-a dreptul în răspunderea Statului. Pentru Căile Ferate, pentru Armată, Statul datora sute de milioane[147] marii industrii şi nu era în măsură să plătească. Ca să nu-şi înceteze activitatea şi să nu-şi depună bilanţul, cele mai însemnate stabilimente industriale ca Reşiţa, Astra (vagoane), Buhuşi şi altele fuseseră nevoite să contracteze în cont curent mari datorii la băncile de care depindeau. Aceste datorii imobilizate, cu tot ajutorul Creditului Industrial, paralizau trezoreriile băncilor şi le împiedicau să facă faţă operaţiilor bancare curente. M-am gândit să vin în ajutorul băncilor printr-o emisiune de obligaţiuni. Societăţile industriale ar fi emis aceste obligaţiuni cu garanţia Statului şi băncile interesate ar fi căutat să le plaseze în străinătate. Plasarea în străinătate era o condiţie indispensabilă, căci în ţară un asemenea plasament ar fi fost irealizabil în afară de bănci, şi a le plasa în bănci ar fi fost absurd, căci ar fi însemnat crearea unei noi imobilizări pentru lichidarea uneia mai vechi. Am chemat pe Kaufmann (de la Banca de Credit), pe Nae Ştefănescu (de la Banca Românească) şi pe Auboin şi i-am întrebat dacă cred că asemenea obligaţiuni ar putea fi plasate în străinătate. Toţi trei mi-au răspuns că obligaţiuni ale anumitor întreprinderi industriale bine cunoscute, emise cu garanţia Statului ar putea fi negociate avantajos peste graniţă, în Franţa şi în Anglia. Era drept şi firesc ca Statul care din cauza unei crize de trezorerie socotită – greşit – vremelnică nu-şi putea onora angajamentele de plată să dea cel puţin girul lui creditorilor săi. Garanţia Statului urma să fie limitată, pentru fiecare societate emitentă la o sumă care nu trebuia să depăşească debitul Statului faţă de acea firmă. Riscurile Trezoreriei erau astfel cuprinse

[147] Statul datora la numirea mea la Ministerul de Finanţe, numai fabricii de la Buhuşi peste 300 milioane pentru postav furnizat Armatei.

în marginile unor sume pe care le datora. Băncile interesate se mai declarau în fine şi ele garante faţă de pierderile ce ar fi putut suferi Statul, dar care, din însuşi mecanismul operaţiei, nu erau de prevăzut pentru capital, ci numai pentru dobânzi.

Cealaltă măsură de uşurare a băncilor consta într-o intervenţie directă şi întrucâtva oneroasă, dar faţă de care n-am ezitat fiindcă fără dânsa nu vedeam nici o posibilitate de salvare pentru singurele două institute româneşti care rămăseseră neatinse, Banca Românească şi Banca de Credit. În nebunia inflaţionistă din primii ani care au urmat războiului, şi sub îndemnul lui Vintilă Brătianu care nu voia în ruptul capului să lase pe străini să-şi piardă singuri banii în întreprinderile noastre petrolifere, se formase un consorţiu compus din Banca de Credit, Banca Marmorosch Blank, Banca Românească, Banca Generală, Banca Bercovici şi Banca Ţărănească, ca să răscumpere o parte din acţiunile societăţii „Steaua Română" aflate în mâini străine, şi să naţionalizeze întreprinderea. Am arătat în altă parte a acestor Amintiri condiţiile uşuratice în care s-a desăvârşit această operaţie sub presiunea finanţei liberale şi a unor grupuri puternice franceze şi engleze, şi nu voi mai reveni asupra ei. Cu schimbarea conjuncturii, cu scăderea preţurilor, cu prăbuşirea leului, toată afacerea se soldase cu pierderi contabilistice enorme pentru cele 6 bănci, care se îndatoraseră la grupul „Steaua" francez şi la cel englez ca să plătească mai bine de 800 franci elveţieni de fiecare din cele 455 000 de acţiuni pe care le cumpăraseră. Din totalul acestei datorii, cu dobânzi cu tot, băncile plătiseră până în 1931 un miliard şi ceva de lei şi mai rămăseseră datoare încă un miliard. Din cele 6 bănci, 4 se prăbuşiseră însă, şi cum obligaţia faţă de francezi şi englezi[148] era solidară, Banca Românească şi Banca de Credit rămăseseră singure răspunzătoare pentru miliardul datorat englezilor, francezilor şi Băncii Naţionale. A le cere să facă faţă unei asemenea datorii însemna a le cere să depună bilanţul. Nae Ştefănescu şi Kaufmann au venit la mine şi mi-au spus că băncile ar fi fost încântate să piardă tot ce plătiseră în contul acestor nenorocite acţiuni, să piardă şi acţiunile numai să scape de plăţile pe care mai trebuiau să le facă. Am examinat cu toată atenţia situaţia în care se aflau cele două bănci şi n-am găsit altă soluţie ca să le scap de ameninţarea unei încetări de plăţi[149] decât preluarea de către Stat a celor 455 000 acţiuni „Steaua Română" fără altă obligaţie faţă de bănci decât plata miliardului de lei pe care-l mai datorau şi care trebuia vărsat străinilor până la anul 1944. Am

[148] Plus o sumă de 224 milioane lei datorată Băncii Naţionale, care înaintase banii pentru plata dobânzilor scăzute.

[149] În acel moment nu concretizasem încă planul conversiunii datoriilor.

spus deja că băncile ar fi primit o astfel de soluție cu recunoștință – pentru Stat pe de altă parte combinația prezenta un relativ avantaj fiindcă, în loc să vie băncilor în ajutor cu o decasare ce putea să fie, date împrejurările *à fonds per dus*, ar fi făcut să intre în patrimoniul său, pe un preț convenabil, un însemnat stoc de acțiuni al celei mai importante întreprinderi petrolifere din țară, stoc a cărui plată putea fi eșalonată în 15 exerciții bugetare. Achiziția acestor acțiuni, de către Stat, mai era și de un interes de netăgăduit în politica noastră petroliferă. Statul într-adevăr, nu era cointeresat în nici una din întreprinderile noastre petrolifere și poziția de acționar majoritar într-o societate ca „Steaua Română" i-ar fi înlesnit mult impunerea unor directive de exploatare și de valorificare, în aplicarea cărora s-a izbit totdeauna de rezistența celor interesați, mai ales de rezistența grupurilor străine.

Deși am trecut prin Parlament, cu aprobarea tuturor, legile care mă împuterniceau să realizez aceste două măsuri, ele au rămas în stare de proiect, și n-am putut să le aplic, spre paguba economiei noastre naționale. Situația pieților internaționale s-a înrăutățit în așa măsură în toamna anului 1931, mai ales după căderea livrei sterline, încât n-a mai putut fi vorbă de plasare de obligațiuni românești pe piețele străine. Iar pentru trecerea acțiunilor „Steaua Română" din patrimoniul consorțiului de bănci în al Statului, m-am izbit înainte de toate de îndărătnica opoziție a grupului francez ca și de a celui englez. Cele 6 bănci românești primiseră într-adevăr să blocheze acțiunile lor până în 1944 și să nu dispună de ele Iară agrementul celor două grupuri străine. Englezii, și mai ales francezii, preferau de o mie de ori să aibă a face cu băncile, cu toată insolvabilitatea lor, decât cu Statul, de care se temeau. Printr-o serie de combinații ingenioase și prin tertipuri contabilistice pe care nu e locul să le analizez aci, Steaua Française și Steaua Anglaise își asiguraseră toate beneficiile întreprinderii, beneficii destul de însemnate ca să despăgubească pe financiarii din Paris și din Londra de sumele împrumutate nenorocitelor bănci românești[150] – și grupurile străine preferau asociați insolvabili, și prin urmare docili, în lupta lor împotriva Statului, singurul reprezentant al intereselor naționale, decât Statul însuși care ar fi subordonat totdeauna interesele particulare celor obștești. Statul devenind singurul acționar român care putea anihila cu ușurință, prin măsuri fiscale, avantajele leonine pe care grupurile străine le consolidaseră printr-o serie de convenții încheiate cu grupul

[150] Sume care de altminteri se întorseseră, în cea mai mare parte, tot în casele lor prin plata acțiunilor „Stelei" către Societatea camuflată „Eos".

băncilor românești neputincioase. Negocierile mele cu francezii și cu englezii n-au dus la nici un rezultat până la sfârșitul ministeriatului meu. Ba da, la unul: grupurile străine au încheiat după plecarea mea de la Finanțe, o nouă convenție cu Băncile românești, în virtutea căreia acestea au fost cel puțin scutite de plata dobânzilor, care a fost pusă în sarcina societății „Steaua Română" însăși.

În afară de aceste două măsuri care cereau intervenția directă a Statului, m-am silit să pun în picioare, în acele săptămâni de fierbere din iulie și august, și un plan de asistență și de susținere mutuală între diferitele instituții bancare, prin fuziuni în stil mare. Planul meu era bazat pe principiul fuziunii pentru așa-zisele bănci mari din București și pe al federației, cu o centrală de finanțare la București pentru băncile mici din provincie, ajunse și ele într-o stare și mai de plâns ca cele mari din Capitală. Într-o serie de conferințe cu domnii de la Banca Națională, cu căpeteniile financiare ale pieții, cu specialiștii mai ales de la Minister, am ajuns destul de repede la concluzia necesității unei cât de neîntârziate fuziuni a cel puțin câtorva din băncile de căpetenie din București. Un singur buget comprimat de speze generale, un singur rând de sucursale în județe ar fi redus simțitor cheltuielile acestor instituții, care punând toate împreună activul lor ar fi putut balanța și pasivul lor general. Proiectul unei legi de organizare bancară a fost imediat alcătuit, și în lipsa Parlamentului, un decret-lege a fost redactat pentru simplificarea formalităților de fuziune, pentru urgentarea termenelor și pentru încurajarea fiscală a unor asemenea operațiuni.

Acestea făcute, am convocat într-o zi la Ministerul de Finanțe, în prezența guvernatorului Băncii Naționale și a consilierului tehnic Auboin, pe directorii generali ai Băncilor de Credit, Românească, Blank și Chrissoveloni – ca să încep cu cloncanii mari – și după ce le-am expus planul meu, după ce i-am pus în curent cu facilitățile legale și cu avantajele fiscale pe care le hotărâsem, le-am cerut pe un ton care nu admitea replică să fuzioneze câteșipatru, amenințându-i în caz de împotrivire cu încetarea oricărei asistențe din partea Băncii Naționale – amenințare confirmată și prin glasul guvernatorului prezent.

M-aș întinde prea mult dacă aș relata aci toate peripețiile tratativelor acestei fuziuni, tratative care au fost cât pe aci să se încheie printr-un rezultat pozitiv, dar care au fost în cele din urmă sabotate de guvernatorul Manoilescu și rupte din cauza încurajatei rezistențe a lui Nae Ștefănescu, care a refuzat în ultimul moment fuziunea cu Blank. Voi atinge, în treacăt, și acest moment, dar deocamdată mă

voi opri pentru a face o constatare. Lupta pe care am dat-o în acea vară de pomină din 1931 pentru a salva ce se mai putea salva, a fost o luptă fără precedent în situaţia financiară creată de contingenţele postbelice; nici o încercare, nici o experienţă nu fusese făcută înaintea mea în alte ţări, care să mă poată călăuzi, aşa încât să-mi creez odată cu lupta şi arsenalul armelor cu care mă apăram şi cu care atacam. O criză identică a izbucnit câţiva ani mai târziu sub Hitler, la Berlin, şi în lupta condusă de cel mai inteligent cap financiar din Europa continentală, de Schacht, armele întrebuinţate au fost tocmai cele alese de mine cu trei ani înainte. Fuziunea celor patru D-Bank (două câte două, tocmai cum cerusem şi eu la sfârşitul tratativelor[151] noastre), reducerea cheltuielilor generale şi mobilizarea pasivelor, subscrierea de capital nou din partea Statului prin Reichsbank[152] au permis Guvernului german să salveze situaţia şi să evite catastrofa totală. Schacht a avut însă concursul întregii suflări germane, de la Führer până la cel din urmă funcţionar al Institutului de Emisiune – pe când eu, nu numai că n-am avut concursul nimănui, dar am fost ruşinos sabotat de şeful Guvernului, de guvernatorul Băncii Naţionale, de toţi directorii marilor bănci care nu vedeau decât în prăbuşirea vecinului salvarea lor.

Am fost sabotat până şi de Rege, şi – culmea culmilor – chiar de onorabilul Aristide Blank, care, în inconştienţa lui şi bizuindu-se pe nelimitatul sprijin al Regelui, urmărea mai mult satisfacţia ambiţiilor sale personale decât o redresare în limitele posibilului a băncii pe care o nenorocise. Rămâne pentru mine însă o mare mulţumire, că eminenţii specialişti germani din 1934 n-au găsit nimic mai bun în lupta lor împotriva catastrofei, decât găsisem eu, omul fără nici o experienţă, în epica noastră luptă din 1931! Şi fiindcă n-am fost ajutat, ca Schacht, ci dimpotrivă sabotat, a trebuit să recurg împotriva tuturor, două luni mai târziu ca să scap ţara, la revoluţionara reformă a conversiunii datoriilor prin care am oprit intenţionat toate operaţiunile bancare şi am scăpat astfel şi băncile de la un faliment sigur.[153]

Cu miliardul pe care l-am lichidat în favoarea ei la Banca Naţională, la sfârşitul lui iulie. Banca Blank n-a reuşit să meargă

[151] Românească cu Blank şi Banca de Credit cu Chrissoveloni.

[152] După eşuarea tratativelor de fuziune, am vrut să sporesc capitalul Băncii Blank (a cărei prăbuşire nu mai putea fi împiedicată şi ameninţa să tragă tot după ea în prăpastie) cu o cotă ce urma să fie subscrisă de Stat. Acesta ar fi devenit astfel acţionar majoritar al întreprinderii şi ar fi putut pune la dispoziţia ei creditul său. Acest proiect, aprobat şi susţinut şi de Auboin, a fost respins de Banca Naţională, din motive ce n-aveau nici un caracter obiectiv.

[153] Se ştie cum mi-au mulţumit băncile!

departe. Retragerile depozanţilor n-au putut fi oprite şi zvonurile cele mai pesimiste au depăşit limita cercurilor iniţiate şi au pătruns până la mahala. Demiterea lui Aristide în favoarea lui Szopkez şi a lui Tabacovici, introducerea unui om de încredere al Băncii Naţionale, pentru control, în direcţie în loc să liniştească clientela n-a făcut decât să zdruncine şi mai mult încrederea ei. Panica era la uşă, şi ajutorul direct pe care Banca Naţională îl putea da, epuizat. Mă găseam într-o alternativă: sau o nouă intervenţie a Statului, sau prăbuşirea. Aristide, care oficial nu se mai ocupa de Bancă, îmi trimitea toată ziua biletele cu tot felul de propuneri, cu tot felul de planuri care mai de care alandala. Cu amândouă picioarele, şi cu braţele, şi aproape cu capul în groapă tot nu voia să se dea bătut, pretindea că banca lui e activă (!!!)[154] şi că toată vina greutăţilor prin care trecea o purta Banca Naţională, care-l persecuta! Dar în vreme ce plastrona în faţa mea şi a tuturor, genialul bancher îşi aranja afacerile, ca orice escroc. Oferise el Statului, ca gaj, 40 000 de acţiuni ale Băncii sale fiindcă le ştia fără valoare, capitalul întreprinderii fiind tot mâncat, dar în acelaşi timp ridica 43 de milioane de lei şi îi vărsa în contul neveste-sii şi soacră-sii d-na Veşnici, la o bancă din Lugano[155]. Puterea lui de persuasiune era totuşi încă atât de mare încât convinsese pe prudentul şi iscusitul Rosenthal să împrumute Băncii, pe la sfârşitul lui iulie, vreo douăzeci de milioane, toată averea lui, pe care o păstrase până atunci într-un safe. Cincisprezece zile mai târziu, Rosenthal venea la mine cu ochii ieşiţi din orbite, nedormit, plângând şi mă ruga în genunchi să-i scap banii fără de care rămânea – zicea el – muritor de foame, împreună cu soru-sa. Deşi personal n-am putut face nimic pentru dânsul, nu ştiu cum s-a învârtit, dar până în cele din urmă şi-a recuperat aproape toate paralele. Mult mai înţelepţi Szopkez şi Tabacovici au ştiut să evite emoţiile ultimei zguduiri. Szopkez, prevăzător, se aranjase de mult şi nu mai avea aproape nici un interes patrimonial în banca pe spinarea căreia strânsese o impunătoare avere. Tabacovici, mai încrezător, n-a lichidat decât în ultimele momente, dar a lichidat şi el fără pagubă. Nimic mai dezgustător decât atitudinea acestei spurcate fiinţe: pe când Aristide îl credea încă omul lui de încredere şi-l desemna ca purtătorul lui de cuvânt, el, care nu ştia cum să scape fără pagube materiale şi cu faţa relativ curată din angrenajul în care

[154] În activul lui evalua cu miliarde beneficiile unor afaceri care nu erau încă încheiate şi nu trebuiau să se încheie niciodată!

[155] N-am aflat de această coţcărie decât după închiderea ghişeelor Băncii Blank, pe la sfârşitul lui noiembrie. Chemat să se explice, Aristide a încurcat o searbădă istorie de vărsăminte anterioare crizei pentru plata unor devize livrate de d-na Veşnici. Luat mai de scurt, explicaţiile lui l-ar fi putut duce departe, dar nu atât, ci numai până la Văcăreşti, înalta protecţie de care beneficia a făcut minuni şi de data asta.

fusese prins, făcea pe delatorul pe lângă Manoilescu şi pe lângă mine şi împroşca pe binefăcătorul şi pe complicele lui cu cele mai crude şi necruţătoare aprecieri. Cel dintâi şobolan fugit de pe vasul care se îneca a fost Tabacovici. Fără nici o jenă, a trecut şi el într-o bună zi, cu arme şi bagaj – ca şi Savel Rădulescu – din anticamera lui Aristide Blank în cabinetul de toaletă al lui Titulescu.

În câteva zile situaţia a devenit tragică. Tratativele în vederea fuziunilor mergeau greu, creditul Băncii Blank la Banca Naţională, oricât de mare ar fi fost complezenţa noastră, se istovise, preluarea datoriei „Stelei" şi plasarea obligaţiunilor industriale nu erau măsuri de o aplicare imediată. O hotărâre eroică trebuia luată. În trei şedinţe nesfârşite am examinat situaţia pe toate laturile împreună cu Manoilescu şi cu Auboin. Aveam de ales între două soluţii: să lăsăm Banca să cadă sau să găsim un ajutor în afară de Banca Naţională, dar cu sprijinul Statului. Oricât de înverşunat era Manoilescu împotriva lui Aristide, oricât de indiferent era Auboin faţă de soarta lui, am căzut cu toţii de acord că Banca nu trebuia să fie abandonată. Căci prăbuşirea Băncii Blank ar fi determinat în acel moment o astfel de panică, încât falimentul celorlalte bănci ar fi urmat fatal. Trebuia găsită o formulă care să permită o intervenţie imediată. Am găsit-o câteşitrei, în crearea „Sindicatului Marilor Bănci româneşti din Bucureşti", menit să vie în ajutorul tuturor participanţilor Sindicatului, şi deocamdată în al Băncii Blank. Şi cum ultima noastră consfătuire avusese loc la Sinaia în ziua de 12 august, am convocat acolo pentru aceeaşi seară comitetul Băncii Naţionale, căci fiecare ceas putea să determine catastrofa. Membrii comitetului au fost aduşi din Bucureşti cu un tren special şi şedinţa a avut loc în vila mea din strada Mănăstirii, şi a ţinut de la ora 10 până la ora 1 1/2 dimineaţa.

Nu voi uita niciodată această emoţionantă şedinţă în care trebuia să se hotărască soarta regimului nostru financiar, în care trebuia să se dea o sentinţă de viaţă sau de moarte nu numai pentru principalele noastre institute de credit, dar şi pentru avutul atâtor mii şi mii de oameni. Încrezători în mirajul organizaţiei noastre capitaliste aceşti oameni îngrămădiseră în bănci, ban cu ban, tot ce agonisiseră într-o lungă viaţă de muncă şi de privaţiuni. Se întrunea în acea seară în casa mea soborul celor înţelepţi, soborul celor iscusiţi, soborul celor lepădaţi de patimi în faţa covârşitoarelor răspunderi, soborul cel mai înalt de la care toată suflarea românească aştepta îndrumare şi mântuire. Aşa ar fi trebuit să fie, dar vai, cât de departe de aşa ceva a fost spectacolul pe care timp de trei ceasuri şi jumătate l-am avut

sub ochi! Rar mi-a fost dat în lunga mea carieră să văd laolaltă atâta îngustime de spirit, atâta mârşăvie de suflet, atât calcul mărunt ca în acea seară, solemnă până şi în decorul ei. Era o noapte minunată, luna înainta pe nesimţite cu cortegiul ei de stele peste culmile Carpaţilor, o răcoroasă adiere agita în cadenţă codrii, din care părea că se ridică către cer, peste liniştita şi luminoasa vale, o nădejde abia conturată de încredere şi de bunătate. De pe terasa grădinii mele o netulburată privelişte de pace şi de seninătate se întindea în liniştea nopţii peste fiinţe şi peste lucruri. Îi adusesem cu mare alai pe toţi aceşti sfetnici încercaţi, pe toţi aceşti cinstiţi prepuşi la paza avutului naţional, smulgându-i din arşiţa Bucureştilor şi din mizeria meschinelor lor preocupări. Dar nici ridicaţi pe culmi, nici în clipele în care cel din urmă păcătos ar fi trebuit să simtă mâna lui Dumnezeu pe umerii lui, n-am izbutit să deştept în aceste inimi goale vlaga unui sentiment care să se ridice deasupra tarabei zilnicelor lor preocupări. N-au simţit emoţia momentului faţă de datoria pe care o aveau de îndeplinit, cum n-au simţit ei farmecul acelei nopţi divine menite să înlăture, prin contactul Eternităţii, orice pornire josnică şi vremelnică. Au năpădit ca orbii în salonul meu, şi au cerut să bea. Şi discuţia a început, aprinsă – dar numai pleavă şi mocirlă.

N-aveau toţi decât un singur gând: „să-l mănânce pe Blank", dar le era frică. Le era frică de răspunderea lor, le era frică să nu compromită şi existenţa băncilor la care se interesa fiecare, căci fiecare se „interesa" de o bancă, le era frică de „Palat" căci ştiau toţi că Blank era protejatul „Palatului" ca să nu-i zicem pe nume, le era frică de mine, le era frică de intrigăriile şi de mârşăviile lui Manoilescu pe care-l disprețuiau, dar de care se temeau, le era în fine frică unuia de altul, căci se ştiau cu toţii cutre fără ruşine. Cel mai încurcat era însuşi Manoilescu, hotărât să distrugă pe Aristide, dar cu mâna altora, ca să nu se strice cu Regele! Verde-galben perora cu o volubilitate care trăda stările de patimă şi de emoţie, de nădejde şi de descurajare prin care trecea – făcea propuneri pe care le lăsa să cadă la prima obiecţie, căuta să îndrumeze dezbaterile spre soluţia pe care o urmărea. Găsise un excelent şi inconştient complice în consilierul Bălănescu, un bou ridicat în două picioare care vedea roşu, da cu coarnele şi nu ştia decât una: Blank falsificase bilanţul Băncii lui, Blank nu se ţinuse de cuvânt faţă de Banca Naţională, Blank era un escroc şi trebuia executat. „Nici un ajutor, domnilor, nimic, să piară ca un câine, căci aşa merită!" Lăfait într-un fotei, cu gândul departe, departe, la toate nenorocirile lui familiare – sau chiar şi la nimic – Oscar Kiriacescu indiferent faţă de tot ce se întâmpla în jurul lui,

elegant, distins şi englez, se cobora din când în când pe pământ, sorbea două înghiţituri de limonadă şi întrerupea cu un „bine, bine, dar ce se va face mâine Banca Românească?" Evocarea acestor două cuvinte sfinte oprea în loc furia lui Bălănescu, care amuţea pentru câtva timp – răgaz de care profita Costin Stoicescu ca să plaseze câteva perfidii „Sans avoir l'air d'y toucher" preconizând tocmai soluţiile pe care ştia că nu le puteam primi eu. Lică Buzdugan, ajuns prin neruşinata favoare a lui tată-său Regentul, peste noapte, din nimic administrator al Băncii Naţionale, nu vedea în tragicele evenimente cu care soarta-l pusese în contact decât un binevenit ghelir, un fericit prilej să mai ciupească ceva fie de la Blank, fie de la alte bănci pe care ar mai fi urmat să le ajutăm, fie de la Manoilescu în slujba căruia sta, fie chiar de la mine sub forma unor remuneratoare misiuni pe care le solicita. Suflet gelatinos, cu contururi nelămurite şi nefixate, plutea între ape ca acele meduze invizibile care se lipesc de trupul omului ca o murdărie, pe care un val le aduce şi pe care altul le ia. Lipsit de orice scrupul şi de orice demnitate, Lică Buzdugan era întotdeauna gata la orice: între meseriile de pick-pocket şi de om de casă putea „presta" orice serviciu, numai plătit să fie. Numirea lui la Banca Naţională fusese o aberaţie. După moartea lui tată-său a fost evacuat de la Bancă în Diplomaţie, ca să nu fie trimis la Parchet şi să târască în noroi un nume cinstit. De când venisem în fruntea Ministerului de Finanţe mă încurcam zilnic în el, răsărea din toate colţurile, îmi deschidea uşa, îmi lua pălăria din mână, îmi oferea miliardele Băncii Naţionale sau îmi propunea să meargă la Paris şi să se înapoieze de acolo încărcat cu aur. „Coane Costică, când ai nevoie de ceva la Banca Naţională, cheamă-mă pe mine." Şi de fapt licheaua ştia toate chiţibuşurile, cunoştea toate ascunzişurile, „simţise" toate vânturile care suflau prin culise. Era un om serviabil, şi servea bine, cu condiţia să nu te încrezi în el şi să-l ţii de scurt. De când se înteţise criza, mirosind legăturile dintre Aristide şi Rege se prefăcuse în omul lui Blank (în realitate era plătit de Manoilescu) şi venea să-mi tot propună reţete pentru salvarea băncii. Umbla de la unul la altul cu toate havadişurile şi făcea pe gratis pe spionul lui Aristide pe lângă Manoilescu care-l plătea, „en vue de l'avenir".

Care mi-a fost mirarea să-l văd şi pe domnul Lică ridicându-se în acea seară împotriva lui Blank. Era simbriaşul care nu îndrăznea să facă altfel în faţa stăpânului şi care căuta a doua zi să-şi spele faţa spunându-mi: „Trebuia să vorbesc aşa, coane Costică, şi trebuia să vorbim toţi aşa, ca să silim pe porcul de Manoilescu să ia el răspunderea propunerilor ce se impuneau. Dacă le-am fi susţinut

noi, Manoilescu s-ar fi declarat personal contra lăsând majorităţii comitetului răspunderea hotărârii. Aşa a trebuit el să propună toate măsurile şi să «forţeze» majoritatea".

— „Mare cutră eşti, dom'le Lică – şi mari secături sunteţi toţi" au fost cuvintele pe care le-am gândit, dar pe care nu le-am spus.

Contrar presupuselor prevederi ale lui Buzdugan, n-a fost Manoilescu care s-a aruncat în apă, deşi a scăldat-o, cât a putut mai bine. Cel care şi-a luat răspunderea unor propuneri concrete a fost Auboin, cel mai puţin chemat să o facă. Manoilescu a făcut procesul lui Aristide – şi nu era greu –, a declarat că Banca Naţională nu putea merge mai departe cu sacrificiile în favoarea unei bănci pierdute (cuvinte care au provocat spasme de entuziasm din partea lui Bălănescu), dar că trebuia organizată rezistenţa în vederea celorlalte bănci ameninţate şi ele. Singurul care a vorbit obiectiv, fără patimă şi cu miez, a fost consilierul tehnic străin. Dl. Roger Auboin a arătat că situaţia era mult prea gravă pentru a se face procesul trecutului în dauna măsurilor de luat pentru prezent şi pentru viitor. Pentru stabilirea răspunderilor şi pentru sancţiuni de aplicat va fi timp şi mai târziu. Deocamdată trebuiau salvate băncile, toate, câte se mai puteau salva. Situaţia lor necesita un examen fără patimă, fără antipatie şi fără simpatie, şi numai în funcţie „de ce se poate" pentru a le permite să treacă hopul. Această asistenţă indispensabilă trebuia numaidecât organizată pe trei trepte: mutualitatea, Banca Naţională, Statul. Băncile mari urmau să fie întrunite toate într-un sindicat care să pună la dispoziţia Băncii Naţionale portofoliul comercial necesar pentru acoperirea plăţilor acelor bănci mici din sindicat ce n-ar mai dispune de efecte reglementare susceptibile de a fi admise la scont. Statul era chemat să garanteze sumele astfel dobândite, şi faţă de Banca Naţională şi faţă de banca proprietară a efectelor – iar Institutul de Emisiune să supravegheze operaţiile Sindicatului şi să le îndrume, fără să mai fie supus la noi sacrificii. Dl. Auboin a apăsat cu tot dinadinsul asupra părerii că Banca Naţională nu mai putea fi supusă la contribuţie cu nimic fără riscul prăbuşirii monedei, şi că sarcina ajutorului care nu putea fi refuzat băncilor – în afară de sprijinul lor mutual – trebuia să cadă asupra Statului. Dl. Auboin a mai adăugat: „Măsurile pe care le preconizez astă-seară sunt numai paliative – paliative urgente, dar paliative. Mă raliez cu totul la ideile d-lui ministru de Finanţe şi nu văd o îmbunătăţire durabilă a situaţiei decât într-o fuziune a principalelor institute de credit, care să permită serioase economii şi o echilibrare între active şi pasive – bineînţeles fără să mai vorbesc de toate măsurile de ordin

economic şi de cele care tind la o mobilizare a creditelor (emiterea de obligaţiuni) sau la o uşurare a angajamentelor (preluarea acţiunilor „Steaua"). Sindicatul trebuie să fie o îndrumare spre fuziune şi chiar numai din acest punct de vedere înfiinţarea lui ar fi binevenită."

Astfel a vorbit Zaratustra – şi toţi au tăcut. În fine, s-a hotărât să reia cuvântul Manoilescu şi să mulţumească lui Auboin „care reuşise să rezume în cuvinte atât de pregnante[156] gândul fiecăruia şi al tuturor (!!!)". În câteva vorbe am mulţumit lui Auboin pentru contribuţia sa la găsirea unei soluţii pe care mi-am însuşit-o cu atât mai uşor cu cât oglindea ideile pe care le susţinusem înainte de întrunirea comitetului, şi fără să mă uit la domnii de la Banca Naţională, am rugat pe Mişu Demetrescu să ia condeiul ca să redactăm un proces-verbal al şedinţei. Şi am făcut astfel primul salt din normal în anormal; silit de criză am dat astfel prima lovitură „oficială" în învechitul edificiu al ortodoxiei financiare pe care succesorii mei, singuri în măsură să o facă[157], n-au avut curajul să-l doboare până la temelie. Deşi din diferitele paragrafe ale protocolului încheiat, Aristide Blank ieşise ferecat de mâini şi de picioare şi umilit – căci avuseseră grijă de el şi Manoilescu şi Costin Stoicescu – trăsnitul de Bălănescu, după ce s-a mai uşurat cu un discurs ininteligibil, n-a vrut să semneze şi a fugit. Ceea ce nu l-a împiedicat să iscălească a doua zi.

Această a doua zi a însemnat însă pentru mine o cotitură în viaţă. Definitiva despărţire sufletească între mine şi Rege s-a desăvârşit în acea zi. Încă o dată, dacă n-ar fi fost problema Conversiunii pe care o rezolvasem „in petto" şi dacă n-aş fi ţinut să-mi leg numele de ea, i-aş fi aruncat şorţul în faţă şi aş fi plecat trântind uşile.

Eram în dimineaţa zile de 13 (dată fatală!) tocmai pe punctul să mă urc în automobil ca să mă duc la Bucureşti când m-a chemat colonelul Grigorescu la telefon să mă roage să trec înainte de a pleca pe la Majestatea Sa. Era ora 11 şi ceva, m-am suit în maşină şi m-am dus la Foişor. Regele m-a primit cam jenat, s-a scuzat că mă deranjase şi a început să-mi vorbească de „chestiunea Blank". Părea că voia să spună ceva şi că nu parvenea, i se oprea vorba în gât ca un nod. În fine i-a dat drumul: „Blank trebuie scăpat; dacă nu poţi sau nu vrei să-l scapi, va trebui să tragi toate consecinţele..." Lăsa să cadă cuvintele încet, cu ochii pe fereastră fără să îndrăznească să se uite la mine, mirat şi el, probabil, că nu-l trăsnise Dumnezeu pentru gândul lui spurcat. Stam ca tâmpit, nu-mi venea să cred şi mă întrebam dacă auzeam bine. Vasăzică aci ajunsesem! Toate frumoasele noastre

[156] O vorbă pe care Manoilescu o pronunţa des, cu şi fără rost.
[157] Fiindcă se copsese poama şi aveau un partid în spate pe care să se reazime.

planuri, atâtea idei îndrăzneţe pe care i le spusesem şi pe care şi le însuşise, tot avântul cu care un întreg popor îl îmbrăţişase, toate nădejdile de mai bine puse în tinereţile lui – toate acestea erau floare la ureche: singurul gând al Domniei şi singura preocupare a Domnitorului era salvarea lui Aristide Blank! Portofoliul meu era în cumpănă cu această operaţie, şi numai cu această operaţie, căci faţă de nici o altă problemă şi Dumnezeu ştie câte erau, şi urgente şi importante, faţă de nici una Regele nu-mi spusese „că va trebui să trag consecinţele" în caz de nereuşită. Ca să-şi scape şloimul, abia scăpat el însuşi dintre cracii şloimăresei, păcătosul se ridica cu obrăznicie împotriva omului cinstit şi devotat care se purtase cu dânsul ca un adevărat părinte. Ceea ce m-a umilit până la sânge, a fost mai puţin insulta directă decât faptul că mă putuse crede sensibil unei asemenea ameninţări şi că-şi închipuise că pe această cale putea înfrânge în mintea mea o presupusă rezistenţă. Ce nu putuseră să săvârşească toate decepţiile încercate în ultimele şase luni, nici sabotările conştiente sau inconştiente pe toate tărâmurile speranţelor mele – o vorbă a desăvârşit-o într-o clipă. Pânza raporturilor noastre sufleteşti a fost sfâşiată dintr-odată; mi s-a strâns inima şi mi-am dat seama pe loc că fâşiile nu vor putea fi recusute prin nimic în lume: se distruseseră toate imponderabilele care ne legaseră împreună. Din acea zi, relaţiile mele cu Regele Carol al II-lea au putut fi mai bune sau mai rele, mai dese sau mai rare –, dar cordialitatea sau încrederea nu s-au mai aşezat la masă cu noi.

Am tăcut câteva secunde, timpul minim necesar gândului să cuprindă dezastrul în care mă trezeam pe neaşteptate. Prima pornire a fost să-l plesnesc cu demisia, să-i arunc în obraz tot dispreţul meu şi să plec fără alte explicaţii. Dar tot aşa de neted, o plecare împroşcată cu mocirla unui faliment general pe care nu izbutisem încă să-l îngrădesc, mi-a părut nu numai o greşeală politică bogată în consecinţe şi în amărăciuni, dar şi o adevărată derobare în faţa obstacolului. Îmi trebuia o altă înfăţişare în faţa opiniei publice care nu judecă decât după rezultate, înfăţişare pe care nu o puteam obţine decât prin reforma Conversiunii. Ea a fost definitiv hotărâtă în acel moment. Mi-am dat bine seama că din ceasul acela Guvernul nostru, ale cărui fire le ţineam eu şi numai eu în mână, intrase în agonie şi că trebuia să mă grăbesc. Odată marea reformă adusă la îndeplinire, nu mai aveam ce căuta într-o şandrama ce abia se ţinea pe picioare; era însă indispensabil pentru mândria şi prestigiul meu să fixez eu clipa prăbuşirii, nu Regele, nici Iorga inconştientul.

N-aveam vreme multă de chibzuială; hotărârea mi-a fost repede

luată – m-am stăpânit, şi am răspuns Regelui cu calm, deşi toată firea mea era în clocote: „Sire, am socotit că, căderea Băncii Blank putea precipita criza şi duce la un dezastru general şi în această convingere am făcut tot ce era posibil – şi voi mai face ca să o scap. Nu ştiu dacă voi reuşi. Voi reuşi însă desigur, dacă prăbuşire trebuie să fie, să amortizez căderea, ca să limitez pagubele. Personalitatea d-lui Blank îmi este absolut indiferentă, şi presiunea Majestăţii Tale în favoarea unui om care nu merită un interes dispreţuitor de toate contingenţele, nu schimbă părerea mea. Şi fiindcă Majestatea Ta a vorbit de «consecinţe» de tras, să-mi permită să le trag numaidecât, dacă am pierdut încrederea de care mă bucuram".

Ştiam dinainte răspunsul Regelui; de vreme ce nu o rupeam eu, nu era nici un pericol să o rupă el. Trântindu-mi în faţă grosolănia pe care mi-o trântise, veleitarul pierdut în viziuni erotice depăşise deja obişnuitul lui potenţial de voinţă; pe faţa lui umflată de nesomn şi de orgiile nopţii se înscriau eforturile neîndemânatice prin care se pregătea să iasă din încurcătura în care se vârâse într-un moment de virilitate limbistică. Căci nu era prost şi îşi da seamă că intrase în mocirlă până în gât. Mi-a luat mâna (şi câtă scârbă m-a cuprins la contactul lui!) şi m-a rugat să nu iau vorbele lui în rău, că „nu pricepusem bine" că nu putea fi vorba de demisie. M-a asigurat pe un ton pocăit şi fals că avea toată încrederea în mine, dar că mă ruga să fac orice numai să scap pe Aristide faţă de care avea mari obligaţii!!! Era gata să-mi dea tot concursul lui: „Te rog spune-mi ce trebuie să fac?" — „Să chemi pe Aristide şi să-i spui să se astâmpere şi să chemi apoi pe celălalt favorit al Majestăţii Tale, pe Manoilescu, şi să-i spui să se astâmpere şi el!" La numele lui Manoilescu, o flacără a trecut prin ochii lui istoviţi şi mi-a spus pe franţuzeşte: „Celui là, c'est une rude canaille!" Vorbea, se mişca, privea ca un nenorocit hipnotizat printr-o formidabilă putere magnetică, putere ce nu era greu de ghicit. Mă întrebam, însă, prin ce mijloace putuse să ajungă verosul zaraf din strada Doamnei la o asemenea stăpânire asupra doamnei Magnetice. Şi abia mi-am pus întrebarea: cum? mi-a venit alta mai exactă în minte: cât?

Am plecat plin de scârbă şi de descurajare şi trebuie să o mărturisesc, şi plin de milă pentru o asemenea prăbuşire morală. Dar acea zi fatală de 13 august a marcat o cotitură decisivă în raporturile mele cu Regele, şi de atunci m-am îndepărtat sufleteşte tot mai mult de dânsul.

Am plecat de la Sinaia nespus de amărât. La Bucureşti m-au prididit o mie şi o sută de plictiseli – căci lipsisem trei zile din

Capitală –, dar le-am binecuvântat, căci rezolvarea chestiunilor mărunte m-a îndepărtat de la propriile mele gânduri.

M-am culcat seara târziu şi am petrecut o noapte rea. Dimineaţa, am înţeles cuvintele lui Bismarck, raportate de Ludwig: „N-am închis ochii; toată noaptea am urât (ich habe gehasst), tot timpul!"

Criza şi-a mers însă drumul. Izbutisem să frânez panica generală şi să feresc cel puţin Banca Românească şi Banca de Credit, cele două bănci mari bucureştene rămase în picioare de zguduiri care să le pună existenţa în pericol. Banca Moldova imobilizată se proptea în cârje, Banca Chrissoveloni îngenunchiase şi da din mâini după ajutor, dar îşi mai trăgea viaţa. Pentru Banca Blank, situaţia devenea însă din zi în zi mai tragică. Vedeam cum se topea miliardul sindicatului[158] în golurile fără fund şi-mi dam seama că nu mai era alt mijloc de salvare decât „o transfuzie de sânge", transfuzie care, fiind vorba de bănci, se concretiza într-o „fuziune". Săptămâni îndelungate mi-am zbătut capul cu această problemă. Nimeni nu voia să se asocieze cu capra râioasă de altminteri, care, cu cât era mai râioasă, cu atât se arăta mai botoasă.

N-aş vrea să plictisesc pe cititori cu prea multe amănunte privitoare la atâtea „pertractări" anevoioase, lipsite de frumuseţe şi chiar de interes, pertractări care au durat tot august şi septembrie. De bine, de rău, situaţia pieţei fusese oarecum limpezită prin măsurile luate, panica fusese pentru moment îngrădită şi ce mai putuse fi salvat fusese salvat, cu mari pagube, desigur. Nu mai rămăsese decât problema Blank în fază acută, şi cum n-am pornit să fac istoricul acestei bănci, aş putea să trec peste toate evenimentele care au dus la prăbuşirea ei definitivă, şi la care nu se mai gândeşte nimeni, dacă din ultimele zvârcoliri ale acestei instituţii n-ar fi rezultat necesitatea revocării guvernatorului Băncii Naţionale, regretabil act de autoritate la care am fost constrâns din chiar vina lui Manoilescu; act important peste care n-aş putea trece în însemnarea *Aminitirilor* mele. Mă voi mărgini aci la punctele indispensabile pentru înţelegerea unui eveniment care a avut mare răsunet la timpul său.

Fuziunea Băncii Blank cu alte bănci, sau chiar numai cu una din ele, devenind din ce în ce mai urgentă şi dl. Aristide, strâns cu uşa, văzând şi el că nu avea altă scăpare, Regele ne-a convocat la Sinaia în septembrie, pe Auboin, pe Manoilescu şi pe mine, ca să ne ceară insistent şi personal, să ducem la bun sfârşit proiectata operaţie. Chemarea la Sinaia fusese pusă la cale pentru „capacitarea"

[158] Constituit imediat după şedinţa Comitetului Băncii Naţionale din 12 august relatată mai sus.

lui Auboin şi a lui Manoilescu, căci eu primisem deja pachetul meu în întrevederea din 13 august. Iniţiativa Regelui fusese provocată de o nouă înrăutăţire a situaţiei. Am spus mai sus că izbutisem, după tragicele zile din august, să frânez întrucâtva panica şi că lucrurile se mai liniştiseră, dacă linişte se poate numi răgazul pe care-l dă frica şi neîncrederea. Domolită la Bucureşti, criza se înteţise însă în provincie, în cursul lui septembrie cu o serioasă repercuţie asupra pieţei centrale. Căderea livrei sterline paralizase pentru moment pieţele străine şi năruise orice nădejde de ajutor de peste graniţă, ajutor pe care-l sperase un moment însuşi Auboin. Nu numai că în starea de rezervă de la Londra şi de îngrijorare a Parisului, nu se mai putea conta pe plasarea obligaţiunilor noastre industriale, dar politica de restrângere şi de retragere a creditelor se accentuase foarte mult pe toate pieţele din Occident. Pe de altă parte însăşi Banca noastră Naţională îşi văzuse stocul de devize sensibil diminuat, prin ieşirea livrei sterline din cadrul monedelor convertibile în aur şi, deşi Statul luase asupră-şi diferenţa de curs, teama de zile şi mai rele o sileau să-şi reducă şi ea pe cât cu putinţă, operaţiile. În asemenea condiţii, nu mai rămânea pentru a face faţă furtunii care se apropia din nou, decât soluţia fuziunilor. O spusesem Regelui, şi-i raportasem în acelaşi timp greutăţile pe care le întâmpinam atât din partea Băncilor cât şi din partea lui Manoilescu, care prin intrigile lui zădărnicea în culise toate eforturile mele, deşi se prefăcea că le ajuta. Audienţa la Rege a fost lungă şi penibilă. Suveranul a zguduit fără nici o menajare pe Manoilescu şi – renunţând să ameninţe de data asta – a cerut cu o insistenţă demnă de o cauză mai bună, celor doi reprezentanţi ai Băncii Naţionale, salvarea Băncii Blank. Căci numai aceasta-l preocupa. Răspunsurile lui Manoilescu au fost pline de reticenţe şi de abilităţi ieftine şi am simţit că în acea şedinţă s-a rupt definitiv firul între Rege şi el. Fie că aşa credea, fie ca să facă pe placul Regelui, pe cât a fost de făţarnic şi de evaziv Manoilescu, pe atât a fost de deschis şi de categoric Auboin: „Sire, il faut sauver la Banque Blank d'une faillite qui serait une catastrophe pour toute le marché, et je m'emploierai de mon mieux pour le faire." Amicul Auboin şi-a câştigat în acel moment înalta decoraţie care i-a fost conferită după câteva luni. Am plecat toţi trei de la Foişor, şi la ieşire singurul cuvânt pe care l-am putut spune lui Auboin a fost: „Voila!" S-a uitat lung la mine, m-am uitat lung la el, ne-am priceput, şi mi-a crăpat obrazul de ruşine de câte am ghicit că trec prin gândul lui.

Manoilescu s-a dus să se răfuiască şi să se înjure după obiceiul lor, ca ţiganii, cu Puiu Dumitrescu, iar eu m-am închis cu Auboin

la mine în vilă, unde am redactat următorul program[159] pe care am hotărât să-l impunem pentru o imediată executare, băncilor:

1. Stabilirea activului şi pasivului fiecărei bănci cu indicarea activului imobilizat, slab sau dubios, care urmează să treacă asupra unui alt organism distinct, pe baza înţelegerii cu Banca Naţională şi cu Statul.

2. Stabilirea Convenţiei cu Banca Naţională şi cu Statul în acest scop, convenţie în care se va prevedea obligaţia luată de bănci ca în statutele Băncii noi să se prevadă o anume cotă din beneficii pentru Stat, ca echivalent suplimentar al garanţiei date pentru activul imobilizat, trecut de bănci organismului distinct.

3. Fixarea părţii din capitalul noii bănci cuvenită fiecăreia din cele cinci bănci actuale.

4. Stabilirea statutelor noii Bănci.

5. Desemnarea Consiliului de Administraţie şi a cenzorilor noii bănci.

6. Stabilirea unui text unic pentru decizia de fuziune a celor cinci bănci, pe baza noilor statute.

Acestea fiind toate convenite şi semnate ar urma să se promulge un decret-lege cuprinzând modificările legale indispensabile pentru imediata aducere la îndeplinire a celor de mai sus; s-ar publica în acelaşi timp convocarea într-un termen de cinci zile a adunărilor generale ale celor cinci Bănci.

Auboin şi-a luat asupră-şi să stăruie mai de aproape, fie punând sula în coastă lui Manoilescu, fie prin negocieri cu conducătorii celor cinci bănci[160], pentru aducerea la îndeplinire a celor şase puncte de mai sus iar eu m-am angajat să pregătesc fără întârziere decretul-lege indispensabil pentru suprimarea termenelor şi formalităţilor cerute de Codul de Comerţ cu privire la fuzionarea societăţilor anonime.

A doua zi textul decretului-lege a fost gata. Prin acest decret, fuziunile societăţilor anonime având drept obiect principal industria şi comerţul petrolului, industria şi comerţul metalurgic sau minier precum şi acela având ca obiect comerţul bancar erau înlesnite printr-o serie de derogări de la prescripţiile Codului de Comerţ şi statutelor lor, cu condiţia ca societatea rezultată din fuziune să aibă un capital de cel puţin 800 milioane lei şi ca fuziunea să fi fost aprobată de Guvern printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri.

Aceste derogări erau; 1. termenul pentru convocarea adunărilor generale, redus la 5 zile; 2. proporţia capitalului prezent necesar

[159] Originalul se află în arhiva mea.

[160] Românească, Banca de Credit, Blank, Chrissoveloni şi Moldova.

redusă la 60% (votul a 51% din cei de față fiind hotărâtor) – și altele de amănunt.

Prin același decret-lege, constituirea noilor societăți rezultate din fuziuni era scutită de orice taxă către fisc, precum scutită de taxe rămânea și transferarea activelor mobiliare în patrimoniul noii societăți. Societăților bancare li se acorda în plus scutirea de impozite pentru depozitele înregistrate sau ce ar fi urmat să se mai înregistreze.

Menit să faciliteze fuziunea celor cinci Bănci, acest decret-lege n-a fost promulgat, fiindcă după cum se știe, și se va vedea îndată – nici fuziunea Băncilor n-a putut fi realizată.

Că nu s-a realizat n-a fost nici vina mea, nici a lui Auboin, ci în mare parte a lui Manoilescu, dar mai ales a celor interesați, care n-au priceput schimbarea vremurilor și au preferat să ducă fiecare mai departe o viață mizerabilă[161] și să lase să cadă pe Blank. Experiența ulterioară germană, sub autoritatea regimului lui Hitler, a dovedit toate foloasele unor asemenea fuziuni. Protipendadele noastre bancare au preferat să tragă mai departe pe dracul de coadă, încheind în fiecare an bilanțuri artificiale, dacă nu chiar false, dar să rămâie fiecare cu ghelirul și cu ambițul său personal.

Dar să reluam firul celor întâmplate. Sub imboldul lui Auboin și al Băncii Naționale, pusă în mișcare de mine și de către consilierul ei tehnic, negocierile celor cinci Bănci între ele și cu noi au luat un ritm mai viu în prima jumătate a lunii octombrie. Nu mai era într-adevăr timp de pierdut și dl. Auboin, la data de 8 octombrie scria guvernatorului Băncii Naționale: „Les ressources prévues pour le Syndicat bancaire et fournises aux prix de sacrifices trés lourds de la Banque Nationale étant sur le point d'être epuisées, je me permets d'insister pour une solution immédiate de cette grave question, la gestion[162] sous sa forme actuelle ne paraissant pas pouvoir durer plus de quelques jours. Je sais que le minisstre des finances et vous même faites dès à présent tous les efforts utiles pour un résultat positif, mais je crois de mon revoir d'insister sur la nécessité d'une solution immédiate. La situation actuelle présente un danger tel que la Banque Nationale prendrait une énorme responsabilite en la tolerant plus longtemps."

Într-o serie de ședințe ținute la Banca Națională s-a discutat fuziunea celor cinci Bănci pe următoarele baze:

Activul să fie cercetat și împărțit în două categorii; tot ce este

[161] Fără legea conversiunii și discriminarea portofoliului agricol, ar fi ajuns toate la faliment.

[162] E vorba în această scrisoare de Banca Blank.

solvabil ca debitor și toate efectele, participările și imobilizările mai ușor mobilizabile și în special mobilizările într-un timp relativ scurt să treacă într-o primă categorie – imobilizările grele, debitorii dubioși, participările depreciate etc. într-o a doua categorie;

Clasificarea și evaluarea să se facă de către cei cinci directori generali sub președinția unei personalități neutre, desemnate de către Banca Națională sau de către Ministerul de Finanțe – directorii generali putând fi asistați de către un director tehnic (directorul scontului, al industriilor etc.);

În categoria a doua se trec și imobilele devenite improprii funcționării Băncii fuzionate și anume atât imobilele din provincie cât și cele din Capitală neutilizate ale fostelor Bănci dinainte de fuziune;

Cifra totalului activului de categoria a doua, evaluat deocamdată la prima vedere la circa 3 miliarde lei, să se scadă simultan și din activul actual al celor cinci Bănci și din pasivul lor sub forma următoare: deoarece toate cinci Băncile au cifre importante de scont la Banca Națională, cifre care cu siguranță întrec activele lor de categoria a doua, acestea pot fi concentrate într-o singură instituție bancară ad-hoc, care, ea, preluând acest activ ar prelua simultan și pasivul corespunzător al diferitelor Bănci la Banca Națională. Astfel Banca Națională ar reduce mult portofoliul scontat și prin urmare și pe cel scontat de noua Bancă fuzionată, iar portofoliul scontat și trecut în contul Băncii ad-hoc ar rămâne să fie lichidat imediat (!?) sau succesiv de către Stat;

Consolidarea în valoare de 1 1/2 milioane lire sterline făcută de Hambros (Londra) în favoarea Băncii Chrissoveloni să rămână în afară de Banca fuzionată.

Deoarece scopul pentru care cele cinci Bănci renunțau fiecare la existența ei individuală era siguranța și liniștirea publicului, atât de necesare în vremuri de criză internațională, reprezentanții lor au mai declarat în unanimitate că n-ar putea păși la concentrarea proiectată, decât având asigurarea Băncii Naționale și a Ministerului de Finanțe că eventualele sume necesare pentru a se face față retragerilor ulterioare de depozite vor fi asigurate Băncii fuzionate – și au fixat nivelul superior al acestor sume la 3 1/2 miliarde lei.

Reprezentanții Băncilor au mai cerut ca toate depunerile făcute la Banca fuzionată să fie scutite de impozitul pe venit și ca noua Bancă însăși să se bucure de largi scutiri de taxe fiscale pe cel puțin cinci ani. De asemenea, ca toate actele de constituire sau de fuziune să fie scutite și ele de taxe, timbre și impozite.

S-a propus în fine și s-a primit, ca noua Bancă ieșită din fuziune să poarte numele de Băncile Românești Unite, să aibă un capital de

1 miliard şi să fie administrată printr-un consiliu de 30 de membri.

Dintre cele cinci Bănci mai îndărătnică la ideea fuziunii a fost Banca Românească fiindcă sta mai bine ca celelalte[163] şi nu voia să se încarce cu pasivele celor trei Bănci sleite (Blank, Chrissoveloni şi Moldova), pasive pe care se străduia să le treacă în sarcina Statului. Rezistența Băncii Românești mai era încurajată pe sub mână şi de Banca Națională, care o asigura de tot sprijinul ei în cazul unui nou asalt al depunătorilor. Deşi Manoilescu era odios liberalilor, pe care de altminteri îi ura şi dânsul din toată punga lui de venin, o înțelegere deplină s-a stabilit de la început între şireții, dar fricoşii financiari din strada Smârdan şi inconştientul pus de Rege în locul lui Costică Angelescu. Înțelegere menită „să curețe" pe Blank şi să saboteze prin urmare toate eforturile noastre de salvare şi de consolidare a pieței. Prin Kiriacescu, care făcea pe prostul şi pe inocentul s-a stabilit o legătură secretă între Manoilescu şi Nae Ştefănescu şi s-au pus la cale în culise toate loviturile menite să destrame în întuneric pânza pe care mă sileam să o țes la lumina zilei. Am ghicit numaidecât jocul şi mi-am dat seama că nu vom ajunge la nimic pe drumul pe care-l apucasem. De la oribila scenă cu Regele din 13 august, mărturisesc că soarta Băncii Blank nu mă mai interesa, şi că toată munca pe care o desfăşuram nu mai avea decât un singur scop: consolidarea pieței, evitarea panicii printre depozanți şi ajutorarea băncilor viabile. Pentru atingerea acestui scop eram gata să primesc orice formulă indiferent de soarta Băncii Blank. Pe aceasta am abandonat-o în mâinile Regelui, pe care l-am lăsat să se compromită, fără nici o milă pentru păcatele lui. A fost singura mea răzbunare pentru ofensa pe care o suferisem – l-am lăsat să se zbată în mocirla în care îi plăcea să se bălăbănească, ba l-am împins chiar ceva mai adânc într-însa.

Am prevenit deci pe Majestatea Sa, cu câtva timp înainte de a intra în săptămâna patimilor – la care vom ajunge numaidecât – că Banca Blank nu va mai putea fi salvată printr-o fuziune, din cauza refuzului oricăror concesiuni din partea Băncii Românești, încurajată în secret de guvernatorul Manoilescu. I-am explicat în acelaşi timp că fără Banca Românească nici o fuziune nu era posibilă, oricât de mare ar fi fost concursul Statului, şi oricât de însemnate sacrificiile pe care acesta le-ar fi consimțit. Influența lui Aristide era însă atât de mare încât, după cum mă aşteptam, Regele şi-a ieşit din rezervă şi a intrat pe față în luptă pentru „salvarea"(!) Băncii favoritului său.

[163] Fără să fie nici dânsa la adăpostul unui „run", căci în bilanțul ei nu erau aparent trecute nici pierderile, vreo 250 milioane pe care le suferise finanțând anumite industrii din Ardeal, nici angajamentul *solidar* de peste un miliard de lei față de grupurile străine de la Steaua Română.

Ca preludiu, s-a petrecut o scenă inenarabilă între Manoilescu şi Puiu Dumitrescu, pe care acesta mi-a povestit-o mai târziu[164], scenă în care la înjurăturile obişnuite (Puiu şi Manoilescu erau nu numai „prieteni" dar chiar şi înrudiți între ei) s-au adăugat şi violențe nemaipomenite într-un Palat Regal: au zburat scaunele şi tot ce le-a căzut sub mână! Regele a chemat apoi succesiv pe guvernator şi pe Nae Ştefănescu. Pe Manoilescu l-a tratat ca pe un țigan, l-a amenințat cu toate fulgerele lui, cu destituirea şi chiar cu urmărirea potlogăriilor pe care le săvârşise şi pe care înaltul său Protector le cunoştea mai bine ca oricine! Şmecherul a ieşit de la Foişor frânt dar nu înfrânt, a făgăduit Regelui tot ce i s-a cerut, dar cu atât mai hotărât să nu facă nimic cu cât şi-a dat seama că pentru dânsul zilele frumoase de la Aranjuez erau sfârşite.

Mă aflam întâmplător la Sinaia în ziua în care a fost convocat Nae Ştefănescu. De la Rege a venit drept la mine; era galben şi tremura din tot trupul:

— Am fost terorizat; mi s-a poruncit să fac numaidecât fuziunea – sunt buimăcit. Nu mai pricep nimic, d-ta pricepi ceva?

— „Da."

— „Bine, dar ce e de făcut? Mi se cere ruina Băncii mele! D-ta ce mă sfatuieşti?"

— „D-ta, ca şi toate Băncile, reprezentați pentru moment oalele de pământ. Nu vă puneți în lupta cu oala de fier. Să găsim o formulă acceptabilă pentru toată lumea – să ținem seamă mai mult de interesul general decât de interesul şi de ambiția fiecăruia". Era tot ce puteam spune, în situația şi în starea de spirit în care mă aflam.

Nae Ştefănescu s-a înapoiat la Bucureşti cu coada între picioare şi după câteva zile s-a ajuns la un proiect de protocol pentru „unirea Băncilor Românești din Bucureşti" sub firma Băncile Românești Unite, protocol cu a cărui redactare definitivă a fost însărcinat Auboin.

Prin acest protocol se constata consimțământul celor cinci Bănci să fuzioneze într-o singură instituție bancară sub următoarele condiții:

Fuziunea se va considera efectuată pe ziua de 1 octombrie[165] pe baza unor bilanțuri sumare încheiate la 30 septembrie;

Statul se obligă să compenseze pierderile constatate la unele din Bănci prin aceste bilanțuri[166].

[164] Puiu Dumitrescu nu-şi explica atitudinea lui Manoilescu decât printr-un acces de nebunie: era prea tânăr ca să-şi dea seama că ura şi invidia sunt mai tari decât tot.

[165] Cu 15 zile înainte de data protocolului pentru a se putea regla operațiile efectuate de Banca Națională, în favoarea Băncilor în ultimele 15 zile.

[166] Şi pierderile Băncii Blank – ca să numai vorbim de altele – nu erau o jucărie!

Bilanțul de deschidere al Băncilor Româneşti Unite se va stabili de comun acord cu Banca Națională;

Acțiunile celor cinci Bănci participante vor fi preschimbate cu ale noii Bănci într-o proporție determinată;

Capitalul noii Bănci va fi fixat la 1 100 milioane lei reprezentat prin 1 100 000 acțiuni de câte 1 000 lei fiecare;

Noua Bancă va fi administrată printr-un consiliu compus din 30 de membri aleşi de adunarea generală şi printr-un director general numit în înțelegere cu Ministerul de Finanțe şi cu Banca Națională;

Statul va fi despăgubit (?) pentru aporturile sale printr-o participare la beneficii de 10% asupra cotei de câştig ce ar trece peste 10% din capital şi de 20% asupra câştigului ce ar trece peste 15%;

În fine, noua Bancă va lua angajamentul să execute un program de activitate fixat în înțelegere cu Banca Națională. Acest program va prevedea mai ales reducerea masivă a spezelor generale şi afectarea întregului beneficiu efectiv la reconstituirea rezervelor lichide – mai întâi prin rambursarea portofoliului excepțional scontat de Banca Națională, apoi printr-o demobilizare generală şi prin înființarea unei secțiuni de depuneri distincte de secțiunea de afaceri, permițând o politică de plasamente pe termen scurt ca contrapartidă pentru sumele depuse. Noua Bancă se obligă să execute acest program într-un termen fixat de acord cu Banca Națională.

Ratificarea convenției urma să se facă de către adunarea generală a acționarilor fiecărei Bănci participante şi de către adunarea generală a acționarilor Băncilor Româneşti Unite, în termenele celei mai scurte fixate prin decretul-lege ce urma să fie promulgat.

Credincios principiului adoptat de a lăsa Băncii Naționale inițiativa măsurilor adoptate, chiar când sugestia lor venea de la mine, am aprobat proiectul lui Auboin, cu tot sacrificiul pe care-l impunea Statului. L-am aprobat fără multă ezitare, mai mult ca să îndeplinesc o formă, căci în acel moment îmi dădusem deja perfect seama că planul lui Auboin nu va fi realizat, şi începusem deja să mă gândesc la măsurile de luat în cazul în care şi formula fuziunii va da greş, din cauza carenței complete a spiritului de solidaritate dintre Bănci şi a manevrelor de culise ce-mi erau bine cunoscute. În toată această oribilă dramă nu au fost într-adevăr decât doi oameni sinceri: Auboin şi cu mine – dar nici cu două flori nu se face primăvară!

Săptămâna pe care am numit-o a patimilor, a început vineri 16 octombrie. Proiectul de convenție rezumat în protocolul redactat de Auboin fusese supus aprobării mele după ce fusese discutat în Comitetul Băncii Naționale în ziua de 15 octombrie, şi aprobat

şi de această instituție. Discuția fusese însă foarte furtunoasă în comitetul Băncii şi în cele din urmă aprobarea fusese dată prin 5 voturi, contra 3 – guvernatorul Manoilescu abținându-se de la vot[167]. Reprezentanții celor cinci Bănci fuseseră convocați pentru duminică 18 octombrie dimineața ca să dea şi ei definitivul lor consimțământ protocolului Auboin. Deşi acest protocol fusese redactat numai pe bazele condițiilor cerute sau primite de Bănci, zvonurile cele mai pesimiste începuseră să circule după şedința Băncii Naționale din 15 octombrie. Manoilescu şi Costin Stoicescu lucrau în umbră, dar pe capete, şi punctul de întrebare pe care mi-l pusesem eu cu privire la soarta finală a fuziunilor, nu puteau să nu şi-l pună şi alții. Şi-l pusese în tot cazul Aristide Blank şi în dimineața zilei de 16 octombrie a venit la mine cu o foaie de propuneri scrise, pe care o păstrez printre hârtiile mele, şi pe care o reproduc aci, ca o nerușinată dovadă de ce îndrăznea să ceară Guvernului român favoritul Regelui Carol, şi de încrederea pe care o avea în atotputernicia influenței sale:

PROGRAMUL CONVENȚIILOR BANCARE

1. Ministrul Hamangiu să ceară prezidentului Lupu să se pronunțe chiar astăzi[168].

2. Avocații Ministerului trebuie să insiste ca procesul să fie judecat azi.

3. Demisia Manoilescu trebuie să se producă tot azi automatic, simultan cu hotărârea Casației, așa cum s-a produs demisia Angelescu. Dacă guvernatorul Manoilescu nu s-ar simți virtual demisionat, orice neînțelegere cu dânsul al (sic) ministrului de Finanțe pe oricare altă chestiune, trebuie să ducă la demisia guvernatorului.

4. Manoilescu mai poate fi înlăturat şi prin instalarea lui Burilleanu *încă azi*[169], cel mult mâine, pe baza sentinței Casației.

5. Semnarea Convenției Minister de Finanțe - Banca Națională pe baza acordului celor 5 contra 3[170] mâine sâmbătă, de către guvernatorul Burilleanu. (Deci 6 contra 3.)

6. Tot sâmbătă dimineața preluarea portofoliului de 400 şi ceva

[167] În momentul votului, Manoilescu s-a abținut, cel puțin așa a spus, ca să nu aibă aerul că face presiune asupra membrilor comitetului, iar mie mi-a adăugat, post factum că era sigur de majoritate şi că în asemenea condiții era mai politic ca omul Regelui (!!!) să nu ia parte la vot!

[168] În recursul intentat de Stat în procesul Burilleanu câştigat de acesta la Curtea de Apel, recurs sorocit pentru ziua de 23 octombrie 1931. „Să se pronunțe", şi ceea ce Blank nu spune expressis verbis, să confirme hotărârea Curții de Apel!! Şi Casația trebuia să fie la dispoziția lui trecând peste termene şi peste tot!!!

[169] Subliniat de Aristide Blank, în textul pe care mi l-a prezentat.

[170] Aluzie la votul Comitetului Băncii Naționale, din ajun.

milioane de la Banca Blank[171] şi tranzacţia referitoare la „Bordei", „Bauxit" şi „Olăneşti"[172], pentru 1,042 milioane în bonuri de 80% purtătoare de o dobândă de 8% şi 2% amortizare.

7. Sâmbătă după-amiază, Banca Blank complectamente asanată poate fuziona cu Banca de Credit, Chrissoveloni şi Moldova, fără Aristide Blank.

8. Marţi se poate deschide Uniunea Bancară Română, rezultanta contopirii celor patru Bănci.

9. Tot marţi dimineaţa trebuie să apară decretul blocării depozitelor pentru o lună, cu o reglementare făcută între timp de o comisie compusă din domnii C. Angelescu (fost guvernator), Victor Slăvescu, Ernest Ene şi Nicolae Tabacovici.

Împreună cu fituica lui, Blank mi-a lăsat şi un proiect de decret, însoţit de o expunere de motive, pentru instituirea fără zăbavă a comisiei prevăzute la punctul 9 al zisei fituici.

Dacă n-ar fi fost dânsul, aş fi aruncat fituică şi proiect de decret la coş şi aş fi îndrumat pe cel care mi le prezenta spre o casă de nebuni. Dar fiindcă era Blank, le-am pus într-un sertar gândindu-mă că vor putea servi cândva pentru precizarea dedesubturilor vremurilor pe care le trăiam – şi am asigurat pe autorul lor că „mă voi gândi" la soluţiile propuse. Inutil să mai spun că era gândit gata.

În ziua de duminică 18 octombrie reprezentanţii celor cinci Bănci s-au întrunit la Banca Naţională, şi după citirea protocolului Auboin, Nae Ştefănescu a declarat că Banca Românească nu putea participa sub nici o formă la proiectata fuziune. Declaraţia era aşteptată şi n-a surprins pe nimeni. Manoilescu – cel puţin aşa mi-a raportat – a făcut toate insistenţele pe lângă directorul general al Băncii Româneşti ca să-l aducă la sentimente mai bune, şi cred că le-a făcut, fiindcă ştia bine că erau inutile. Galben-verde, Nae Ştefănescu tremura de frică – căci nu era prea curajos din fire – prins cum era între ce credea dânsul că e datoria lui şi teama să nu-l cureţe Regele. La toate formulele pe care i le-au propus Manoilescu şi Auboin – fuziune în patru, în trei sau în doi (dar tot de a uni cu Banca Blank!) nenea Nae a opus un refuz laconic, dar încăpăţânat, acoperindu-se cu hotărârea Consiliului său de Administraţie care îi interzisese orice fel de fuziune. Domnii de la Banca Naţională mergând până la ameninţări şi punându-i în vedere că scontul Băncii Româneşti va fi tăiat, bătrânul şmecher a răspuns: „Fie şi aşa. Mai bine mor de unul singur decât cu un cadavru în braţe"!

[171] Peste tranşele deja preluate.

[172] Ultimele active ale Băncii Blank pe care Aristide se străduia de luni de zile să le treacă Statului şi Municipiului Bucureşti („Bordeiul") pe baza unor evaluări fantastice.

Ultimele încercări puse la cale cu Manoilescu şi Auboin sub auspiciile Regelui pentru salvarea Băncii Blank • Umilirea lui Aristide • Trădarea lui Manoilescu • Resping demisia lui şi nu aprob decizia Băncii Naţionale smulsă cu sila • Pentru a evita declararea în faliment închid ghişetele Băncii Blank • De acord cu Regele dau pe Manoilescu afară de la Banca Naţională îndată după pronunţarea Curţii de Casaţie în procesul Burilleanu.

Refuzul Băncii Româneşti a dărâmat întregul plan de salvare întemeiat pe fuziunea Băncilor mari, căci fără Banca Românească n-a vrut să mai intre în combinaţie nici Banca de Credit – şi fără acestea două fuziunea dintre celelalte trei nenorocite n-ar fi dus la nici un rezultat, n-ar fi avut nici un folos. O lungă conversaţie pe care am avut-o cu Nae Ştefănescu, luni dimineaţa, n-a dus nici ea la nimic, exponentul finanţei liberale rămânând neclintit la punctul său de vedere. Am convocat numaidecât pe Auboin şi pe Manoilescu la o consfătuire, dar până să sosească la Ministerul de Finanţe, am fost câteşitrei chemaţi la Sinaia, de Rege. Fusese probabil pus la curent seara în ajun, sau în cursul nopţii, prin Duduia, sau poate chiar direct prin Aristide Blank despre întorsătura pe care o luau lucrurile – şi sărea în ajutorul prietenului iubit. Am dat ordin să se agaţe un vagon ministerial la trenul care pleca pe la ora 12 şi am convenit cu Manoilescu şi cu Auboin să ţinem consfătuirea noastră pe drum între Bucureşti şi Sinaia, iar până atunci să căutăm fiecare în parte o nouă soluţie.

Cum a intrat în vagon, Manoilescu ne-a salutat cu cuvintele: „Evrika, am găsit soluţia, adevărata soluţie. Nu pricep cum de nu m-am gândit la ea mai devreme!" Soluţia lui Manoilescu, geniala lui soluţie din ultimul moment, era fuziunea Băncii Blank cu Creditul Industrial! Nu fusese creat Creditul Industrial pentru mobilizarea creanţelor bancare imobilizate, pentru degajarea capitalurilor investite de bănci în industrie? Şi dificultăţile Băncii Blank nu erau ele pricinuite în cea mai mare parte printr-un exces de investiţii, de investiţii industriale pentru moment paralizate?

Dulcele şmecher uita, sau se făcea că uita, un simplu amănunt şi anume că Banca Industrială[173] în portofoliul căreia erau clasate toate acţiunile întreprinderilor ce mai rămăseseră în seama Băncii Blank (după ce vânduse sau pusese în gaj tot ce avea o valoare reală) era o simplă expresie contabilistică în care un pasiv enorm (aproape toată paguba Băncii) se balanţa cu un activ fictiv. O fuziune între Creditul Industrial şi Banca Blank ar fi însemnat pur şi simplu preluarea pasivului acestei instituţii de către cea dintâi, sau la urma urmelor de către Banca Naţională, căci ea era cel mai mare acţionar al Creditului Industrial. Manoilescu care n-avea nici o intenţie să salveze Banca Blank, dimpotrivă, venea şi de data asta cu o soluţie pe care ştia dinainte că nu o va putea duce la îndeplinire. Planul lui era însă să joace teatru, să se înfăţişeze Regelui plin de zel pentru opera de salvare scumpă sufletului Suveranului, dar să nu ajungă la nimic. Ne lua pe toţi de proşti. I-am ghicit numaidecât jocul, şi eu şi Auboin, dar l-am lăsat să spună. Ne-a povestit că se înţelesese cu Kiriacescu (viceguvernatorul Băncii Naţionale şi preşedintele Consiliului Creditului Industrial), că chemase pe Ghiţă Popescu (Cocoşatul), directorul general al Creditului, care acceptase soluţia şi convocase de urgenţă Consiliul lui care tocmai se întrunise. Convenise cu Ghiţă să-i telefoneze la Ploieşti rezultatul şedinţei, de care nu se îndoia având deja consimţământul preşedintelui şi directorului general. Auboin şi cu mine am felicitat pe Manoilescu pentru ingenioasa lui soluţie, dar i-am mărturisit amândoi că nu ne îndoiam, cu tot optimismul său, că rezultatul pe care-l vom avea de înregistrat la Ploieşti va fi negativ.

„Nu există altă soluţie", ne-a declarat Manoilescu. „Să căutăm" – a fost răspunsul nostru.

În gara Ploieşti, Manoilescu s-a precipitat la telefon şi după cum prevăzusem, de la capătul celălalt al firului unde-l aştepta, Ghiţă Popescu i-a adus la cunoştinţă că în lipsa lui Tancred Constantinescu[174], Consiliul Creditului Industrial nu putea lua o hotărâre atât de importantă, fie şi numai de principiu, şi mai adăuga că toţi membrii consiliului prezenţi erau contra propunerii. Cu nasul lungit, cu faţa pleoştită, dar încântat în fundul sufletului său, Manoilescu ne-a adus trista veste, şi regret că n-am avut curajul să-i spun pe loc – am spus-o mai târziu în faţa Regelui – că nu luasem un moment în serios geniala soluţie. O fuziune a celor cinci Bănci, cu sacrificii sensibile, dar recuperabile din partea Statului putea fi

[173] Un „holding" al Băncii Blank.

[174] Toţi aceşti voinicoşi îşi aruncau răspunderea fiecare pe umerii altuia!

o soluţie viabilă – o fuziune a Creditului Industrial cu Blank n-ar fi reprezentat însă în realitate decât o lărgire a abcesului fără nici o şansă de vindecare.

Am propus atunci ca ultimă formulă de salvare o infuzie de sânge nou în sleitul organism al Băncii Blank, prin sporirea capitalului la 400 milioane, cele 275 milioane noi urmând să fie subscrise de Stat. Ar fi fost o „etatizare" a Băncii[175], care devenind astfel indirect o instituţie de Stat putea fi ajutată de acesta aproape fără limită. „Etatizarea" Băncii Blank ar fi curmat imediat panica depunătorilor, ar fi permis o lichidare cu lung termen a activelor, şi din acest întreit punct de vedere ar fi cerut mult mai puţine mobilizări de numerar decât oricare altă soluţie. Era o formulă la care mă gândisem de multe ori de la iulie încoace, dar pe care mă hotărâsem să nu o propun decât „in extremis", preferând soluţia ajutorului mutual între Bănci, fie şi numai ca să evit repercuţii neplăcute în opinia publică care n-ar fi putut pricepe uşor un tratament special în favoarea unei singure Bănci, când mai multe se aflau în situaţii similare. Faptul că dezastrul Băncii Blank se arăta mult mai mare ca al celorlalte Bănci, ar fi fost un argument economic, dar imoral. Auboin şi-a însuşit imediat formula mea, fiindcă vedea într-însa o posibilitate de regularizare a conturilor Băncii Naţionale, care singură-l interesa. Manoilescu, dându-şi seama că formula mea era realizabilă, fiindcă nu depindea decât de noi, s-a ridicat cu o neaşteptată vigoare împotriva ei. Îi scăpa peştele din plasă. Discuţia asupra propunerii mele a durat până la Sinaia; a fost un adevărat duel între Manoilescu şi Auboin, în care cei doi adversari au schimbat zeci şi zeci de argumente fără nici un rezultat.

Am găsit pe Rege cât se poate de deprimat, parcă-şi pierduse Coroana. După o scurtă dare de seamă a celor întâmplate, am ajuns la soluţia mea, pe care Auboin a apărat-o cu toată convingerea lui. Regele primea orice, bineînţeles. Manoilescu fierbea. Şi-a mai venit în fire când am declarat ritos că, credincios tacticii mele, nu puteam duce la îndeplinire proiectul meu decât cu consimţământul şi cu concursul Băncii Naţionale, de la care trebuia să pornească propunerea. Văzând că Manoilescu se muiase, Regele l-a obligat să treacă a doua zi prin consiliul Băncii un protocol de principiu cu redactarea căruia s-a însărcinat iarăşi Auboin. Manoilescu (care în acel moment îşi concretizase probabil lovitura pe care urma să o dea), a promis Regelui că va obţine consimţământul

[175] Exact soluţia adoptată de Schacht mai târziu, în condiţii similare faţă de Dresdner-Bank din Berlin, soluţie care a dat excelente rezultate.

consiliului Băncii, dar a pus o condiție prealabilă: demisia formală a dumnealor domnii Aristide Blank și Szopkez din fruntea Băncii Blank, demisie care să fie constatată în protocolul pe care avea să-l supună consiliului. Această condiție o punea – pretindea dânsul – ca să dea o satisfacție opiniei publice și să dovedească că actul de salvare nu se desăvârșea în favoarea unei persoane, ci în a instituției și a depunătorilor. Nici Auboin nici eu n-am făcut nici o obiecție – tăcerea noastră în această împrejurare a fost un mic scont asupra polițelor ce datoram d-lui Aristide – și Regele singur n-a îndrăznit să protesteze, socotind probabil că rămas mare acționar în Bancă, zisul Aristide dat afară pe ușă va izbuti să reintre pe fereastră. Nu știa, bietul om, ce mai cocea Manoilescu: deposedarea întregului grup Blank de toate acțiunile lui.

Ne-am înapoiat la București și ne-am pus fiecare pe treabă: Manoilescu și Auboin la redactarea protocolului – eu la exoperarea demisiilor.

Între timp se aflaseră în public cele întâmplate duminică, adică prăbușirea proiectului de fuziune, și enervarea depunătorilor se accentuase, și în legătură cu ea retragerile. Se zvonise însă și „despre ceva bun" hotărât la Sinaia, așa încât panica propriu-zis nu se arăta încă. Dar situația era disperată. Trec asupra amănuntelor. Blank și grupul lui au primit toate condițiile, așa cum se văd în proiectul de protocol reprodus mai la vale. Până în cele din urmă, Auboin și Manoilescu modificaseră, cu consimțământul meu, formula mea: în loc să prevadă o imediată sporire de capital vărsat de Stat, grupul Blank ceda Statului toate acțiunile lui în număr de 126 000 (majoritatea din 250 000 câte erau toate) pe un preț de 1 milion de lei – Banca Națională lua în mână administrația Băncii printr-o societate de gestiune, iar sporul de capital urma să se facă sau nu ulterior, după împrejurări. Faptul că Statul nu avea să decaseze imediat (era probabil că retragerile de depozite urmau să ia sfârșit) îmi convenea de minune.

Mai anevoioasă a fost chestiunea cu demisiile. Manoilescu impusese un text, umilitor pentru Aristide; nenorocitul a fost silit să-l primească până la sfârșit, cu toate străduințele lui ca să modifice câteva fraze. Modern Schylock, Manoilescu n-a vrut să lase însă nici un dram din carnea în care își înfipsese dinții.

Evoc aici lucruri trecute și uitate, ele au alcătuit însă o dramă intensă, care a impresionat adânc pe cei care au trăit-o, și câteva rânduri mai mult nu vor încărca sensibil povestirea mea deja atât de lungă, dar vor arunca o lumină mai vie asupra unor vremuri care vor

interesa, ca toate începuturile, generațiile viitoare – dacă vor avea răgazul și gustul să mai cerceteze trecutul.

Iată textul scrisorilor adresate mie și guvernatorului Băncii Naționale de către dumnealor domnii Aristide Blank și Szopkez, precum și acela[176] al protocolului redactat de Auboin și aprobat de mine și de Manoilescu:

București, 20 octombrie 1931

Domnule Ministru,

Am semnat așa cum mi s-a formulat textul trimis de Banca Națională, referitor la demiterea mea de la conducerea Băncii mele și am cerut colegului meu Szopkez să semneze și dânsul. Domnul guvernator s-a opus categoric să modific acel text.

Mă văd deci nevoit să precizez pe această cale, că am primit sacrificarea mea numai fiindcă domnia voastră și Banca Națională v-ați luat angajamentul de a asigura bunul mers al Băncii, dacă Banca Națională primește satisfacția de a mă vedea îndepărtat de la această casă căreia am închinat 31 de ani ai vieții mele.

Față de asignarea astfel obținută pentru depunători și funcționarii mei, sacrificiul meu contează puțin. De aceea în tratativele noastre cu d-voastră sau cu domnul guvernator, n-am pomenit niciodată de persoana mea, știind că o acțiune sincer patriotică cum este liniștirea definitivă a pieței românești nu trebuie să fie diminuată prin preocupări mici, de ordin personal.

Primiți, vă rog etc.
Aristide Blank

Vorba românului: capra râioasă cu coada în sus!

București, 20 octombrie 1931

Domnule Ministru,

În urma evenimentelor petrecute în ultimele luni pe piața financiară, situația Băncii pe care o conducem impunându-ne a lua o hotărâre pentru asigurarea intereselor instituției, avem onoare a vă aduce la cunoștință că am adresat Băncii Naționale o scrisoare conform alăturatului text, prin care comunicăm situația de azi a Băncii și hotărârea noastră de a renunța

[176] Originalul în franțuzește parafat de mine și de Manoilescu se află în posesia mea.

la conducerea mai departe a acestei instituții, iar pe de altă parte de a ruga Banca Națională să binevoiască a desemna persoanele ce va crede de cuviință a fi împuternicite ca să conducă Banca mai departe.

Cedăm totdeodată acțiunile noastre și ale altora, până la 126 000 acțiuni, spre a asigura noii conduceri majoritatea vocilor în Adunarea Generală a Băncii.

Avem onoarea a vă ruga să binevoiți ca, luând cunoștință de acestea, să ne acordați sprijinul domniei voastre.

Primiți, vă rugăm etc.

A. Blank
R. Szopkez

București, 20 octombrie 1931

Domnule Guvernator[177],

Față de evenimentele petrecute în cursul ultimelor luni și a pierderii suferite de pe urma devaluărilor actuale de Banca noastră, constatând că aceste pierderi depășesc azi capitalul și rezervele ei, avem onoare a vă remite dvs. sau oricărei persoane ce veți desemna, toate împuternicirile ce deținem în virtutea Convenției Sindicale a deținătorilor majorității acțiunilor Băncii Marmorosch Blank & Co. din 20 decembrie 1930, rugându-vă să luați toate măsurile ce veți socoti necesare, ținând seamă și de ocrotirea funcționarilor noștri.

Pentru a vă pune în măsură de a încredința direcțiunea Băncii persoanelor sau instituțiilor desemnate de dvs., declarăm că vindem persoanei sau Societății pe care ne-o veți indica propriile noastre acțiuni și cele aparținând celorlalți semnatari ai Convenției Sindicale amintite mai sus, de la care ne angajăm și ne facem forte în mod solidar de a obține ratificarea în timp de 48 de ore, adică vindem 126 000 (una sută douăzeci și șase mii) acțiuni ale Băncii Marmorosch Blank & Co., pe care dvs, le dețineți actualmente; aceasta la prețul global de lei: 1 000 000 (un milion), care va fi vărsat Statului pentru micșorarea avansurilor sale.

În același timp, pentru a vă da posibilitatea de a asigura imediat direcțiunea Băncii în condițiile ce veți socoti utile, declarăm că ne dăm chiar astăzi demisia din posturile de administrator-delegat, director general, directori și administratori ce ocupăm, atât la Banca Marmorosch Blank & Co., cât și în toate celelalte societăți la care figurăm ca reprezentanți ai acestei Bănci.

[177] Textul acestei scrisori a fost dictat de Manoilescu.

Mulțumindu-vă, domnule guvernator, pentru binevoitorul concurs pe care Banca Națională l-a dat întotdeauna Băncii noastre, avem onoare a vă ruga să primiți asigurarea etc. etc.

A. Blank
R. Szopkez

Comunicând guvernatorului Băncii Naționale textul scrisorii mie adresate de dumnealor domnii Blank și Szopkez, am adăugat: „Am onoarea a vă comunica că Statul este de acord cu această procedare și vă rog să binevoiți să luați măsurile necesare pentru a institui o nouă conducere la Banca Marmorosch Blank & Co., și a asigura prin măsurile ce veți chibzui continuarea existenței ei, în interesul creditorilor Băncii, întrebuințând cum veți crede mai bine majoritatea acțiunilor care ni s-au pus la dispoziție în acest scop".

În baza celor convenite la Sinaia, și mai târziu la București, între noi – și a scrisorilor de mai sus, dl. Auboin a redactat următorul proiect de protocol. Dau textul pe franțuzește, cum mi-a fost înmânat de Auboin:

Vu les lettres adressées ce jour (20 octombre 1931) par M. M. Aristide Blank et Richard Szopkez au ministre des Finances et à la Banque Nationale, l'Etàt, représenté par ministre des finances, et la Banque Nationale, conviennent de prendre les dispositions suivantes:

1. La Banque Nationale prend les mesures d'urgence pour assurer la direction provisoire de la Banque Blank.

2. Une Société de gérance de la Banque Blank designée ci-dessous «La Société de Gérance» sera organisée sur l'initiative de la Banque Nationale.

3. La Société de Gérance achete les 126 000 actions de la Banque Blank, vendues par les signataires de la Convention Syndicale du 20 décembre 1930 moyennant le prix de lei 1 million qui sera vérse à l'Etàt en atténuation des avances faites à la Banque Blank.

4. Dans un délai de trois jours à dater du présent protocole, la Banque Nationale agissant au nom de l'Etàt et la nouvelle Direction de la Banque Blank arrêteront un bilan provisoire au 30 septembre 1931 qui fera apparaître la situation réelle de l'actif et du passif Blank à certe date.

5. L'Etàt s'oblige à couvrir intégralement les pertes qui résulteront de ce bilan, déduction faite des réserves.

L'apport de l'Etàt pour la couvertiue des pertes comportera le rachat d'une fraction du portefeuille Blank à la Banque Nationale et pour le surplus la remise par l'Etàt de titres de rente 8% amortissable en 15 ans et décomptés à 80% de leur valeur nominale.

Le service de ces titres assuré en premier lieu par compensation avec les impôts dus par la Banque Blank.

En cas de liquidation, l'Etàt aura le droit de reprendre la part d'actif afférent aux actions achetées par la Société de Gérance pour le prix versé de lei 1 million.

En cas de fonctionnement normal de la banque tous les bénéfices de la banque sauf les sommes affectées annuellement à la réserve reviendront exclusivement à l'Etàt jusqu'à complet remboursement de ses apports.

6. Dans un délai de trois mois à dater du present protocole, les chiffres du bilan du 30 septembre seront definitivement arrêtés par la Banque Naționale operant au nom de l'Etàt et de la nouvelle direction de la Banque Blank. Les apports de l'Etàt, definis comme il est dit au §5, seront corrigés conformément aux chiffres definitifs du bilan.

Chestiunea demisiilor şi cesiunii acțiunilor către Stat aranjată, şi programul refacerii Băncii Blank stabilit, rămânea partea esențială: însuşirea acestui program de către Banca Națională şi propunerea lui, de către Consiliul Băncii, spre executare, Guvernului. Aci ne aştepta Manoilescu.

Consiliul Băncii Naționale, convocat în ziua de marți 20 octombrie, la ora 11 dimineața, a ținut o şedință lungă şi laborioasă. Pe la ora 11 1/2 mi-a telefonat Manoilescu, că nu fără greutate Consiliul adoptase protocolul, şi mi-a cerut o întâlnire ca să-mi comunice acest rezultat, şi amănuntele. Fiind foarte ocupat în tot cursul după-amiezii, l-am rugat să vie la mine acasă, la orele 9 1/2 seara.

La ora convenită, amicul Manoilescu mi s-a înfățişat plin de solemnitate, scrobit ca o mironosiță şi fără să aştepte o vorbă din partea mea, mi-a declamat, plin de încredere în efectul pe care-l va produce: „Maurul şi-a făcut datoria, Maurul poate să plece: domnule ministru, vă rog să primiți demisia mea din postul de guvernator al Băncii Naționale!" A zis, s-a aşezat, şi a aşteptat efectul. Văzusem pe la ora 6 pe Mişu Demetrescu, comisarul Guvernului pe lângă Banca Națională care-mi povestise cele întâmplate în şedință, cum toată lumea fusese contra convenției, cum luptase Manoilescu ca un leu, cum dărâmase unul după altul toate argumentele potrivnice, cum obținuse în fine votul de aprobare. „Fără dânsul, încheiase Demetrescu, convenția n-ar fi trecut niciodată." Nu numai că susținea convenția cu căldură în Consiliu, dar colaborase chiar cu Auboin la redactarea ei. Mărturisesc că la început n-am priceput şi,

ca să pricep, l-am rugat să-mi spună pentru ce voia să-şi părăsească postul în plină luptă. Poate că nu se simțea în putere să facă față greutăților care ne mai aşteptau? Mi-am dat seama că a simțit plesnitura de bici, a scrâşnit din dinți şi a respins cu indignare bănuiala de dezertare. Şi a început să vorbească. Nu aprobase nici un moment întreaga sforțare de salvare a Băncii Blank. Aristide Blank merita puşcăria. Şi ochii şi gura lui aruncau flăcări şi venin când pronunța numele lui Aristide. Regele îşi juca Coroana luând în brațe pe un asemenea păcătos. Cu riscul de a-şi pierde trecerea la Palat, el Manoilescu, a făcut tot ce a putut ca să împiedice această imoralitate (cine vorbea de imoralitate!), dar ca singur reprezentant al moralei, nu putuse învinge într-o luptă inegală. Înfrânt, hotărâse să tragă consecințele înfrângerii sale, cu atât mai mult că pe lângă chestiunea de principiu mai era şi una de procedură: socotea formula lui Auboin (nu îndrăznea să zică şi a mea) detestabilă. Statul făcuse deja destule sacrificii pentru o instituție mofluză pe care nici Dumnezeu nu o mai putea scăpa şi pentru care orice ban scos din trezoreria (?) Statului era aruncat pe fereastră[178]. A vrut să dea însă înainte de a demisiona o ultimă dovadă de devotament Regelui său. A trecut convenția prin Consiliul Băncii Naționale – numai el ştie cum –, dar conştiința nu-i permitea să-şi ia răspunderea aplicării unei formule pe care o dezaproba şi o socotea dăunătoare intereselor Statului. „Vedeți, domnule ministru, că independent de voința mea, împrejurările înseşi îmi impun pasul pe care mă văd silit să-l fac." Cât a vorbit, şi l-am lăsat să-şi golească tot sacul – mi-a fost uşor să pătrund până în fundul sufletului lui şi să citesc în el ca la lumina zilei. Pricepusem totul, şi când a sfârşit nu mi-am putut interzice o clipă de diabolică bucurie la ideea „knock-out"-ului pe care mă pregăteam să-l dau zevzecului aşezat în fața mea şi care mă privea lung, ca pe un om pe care-l dăduse gata. În realitate, Manoilescu pierduse partida. Pornise o luptă pe viață şi pe moarte împotriva lui Blank, a cărui persistentă prezență în preajma găleții cu lături regale îl înnebunise. Acceptase pe Puiu Dumitrescu, fiindcă nu avusese încotro, dar în afară de Puiu nu mai admitea pe nimeni care să-i facă concurență la căpătâiul Regelui. Mai ales pe cineva „de clasa" lui — căci pe Puiu Dumitrescu îl socotea pe o treaptă inferioară. Dăduse lupta şi pierduse. Nu numai că nu clintise pe Blank, dar îşi dărâmase propria sa situație. Prin Puiu, care nu se jena să-l umilească, cunoştea ultimele sentimente şi resentimente ale Regelui față de dânsul şi

[178] Această convingere, atât de categorică, nu-l va împiedica să verse Băncii Blank, a doua zi, 108 milioane, fără autorizația Statului, dar în contul lui!

ştia că fostul său protector va da cu el de pământ la prima ocazie prielnică. Favoritul oropsit o lua înainte şi hotărâse să se agaţe de afacerea Blank ca să opereze o ieşire „en beaute". Afacerea Blank era într-adevăr odioasă opiniei publice. Prin matrapazlâcurile sale, prin pierderile pe care le pricinuise – aşa credea lumea – atâtor mii de nenorociţi, dar mai ales prin semeţia şi inconştienţa lui, Aristide Blank provocase o adevărată mobilizare de ură şi de antipatie. Să părăseşti un post ca cel de guvernator al Băncii Naţionale numai ca să nu te solidarizezi cu măsuri impuse – şi încă impuse de Sus – pentru salvarea „omului odios", să te aşezi în opinia publică ca reprezentant al moralei ultragiate şi ca paznic credincios al avutului public, era un gest care putea duce pe autorul lui de viu, dacă nu la imortalitate, cel puţin la popularitate, şi în cel mai rău caz, la o ieşire onorabilă în locul uneia ce ar fi putut să devie ruşinoasă.

Lovitura pezevenghiului era abilă. Lăsat pe spate în jeţul lui, bătea măsura cu un picior aruncat peste celălalt şi aştepta prăbuşirea mea. Spre marea lui mirare, nu m-am prăbuşit, şi i-am răspuns cu un surâs:

„Dragă Manoilescu, nu pricep emoţia d-tale şi cu atât mai puţin demisia. Nu poate fi nici vorbă de aşa ceva. Ştii foarte bine că pentru toate măsurile pe care le-am luat, în această anevoioasă criză, am pus ca principiu o perfectă şi prealabilă înţelegere cu Banca Naţională şi o sinceră colaborare cu ea. Din câte am aflat, din cât mi-ai spus d-ta, pare că de data asta consimţământul pentru refacerea Băncii Blank pe baze noi, cu noi sacrificii din partea Statului – a fost smuls, iar nicidecum rezultatul unei convingeri sau unei intenţii de sinceră colaborare. D-ta însuţi – şi cum aş putea eu, ministru de Finanţe, să nu ţin seamă de părerea atât de vehement exprimată de guvernatorului Băncii Naţionale? – d-ta însuţi, deşi ai obţinut votul colegilor d-tale, te declari hotărât contra proiectului propus: *În asemenea condiţii refuz eu să dau urmare acestui proiect:* conştiinţa d-tale poate fi liniştită – să nu mai vorbim de el. Sau poate vrei să persişti în demisia d-tale fiindcă *mă opun eu* la măsurile de salvare pe care le-ai susţinut cu atâta talent în faţa consiliului Băncii? În acest caz voi raporta toată afacerea Majestăţii Sale, îi voi expune solidarizarea d-tale cu Aristide Blank, şi dacă cineva va trebui să tragă consecinţe, nu te îndoi, acela voi fi eu! Aşa, «dragule», (cum zice Maniu), bagă-ţi demisia în buzunar, şi vom face faţă evenimentelor cum vom putea!"

Domnul care se juca cu demisia s-a uitat lung la mine, ca un nebun, cu ochii pierduţi şi m-a întrebat – căci nu-i venea să creadă:

— „Cum? D-ta renunţi la orice măsură de salvare a Băncii Blank?"

— „În tot cazul la cele votate azi de dvs."

— „Bine, dar atunci ce vom face mâine? Se va dezlănţui o panică de nedescris..."

— „Voi face ce mă veţi sfătui dvs. să fac. Banca Naţională are răspunderea situaţiei în mână". Şi sculându-mă de pe scaun i-am dat să înţeleagă că audienţa era terminată. Lovitura ratase. Cusurul lui Manoilescu a fost totdeauna să creadă că avea de-a face cu proşti. De data asta prostul a fost el, şi a plecat de la mine opărit, şi asigurat – pentru a doua zi – de... toată simpatia Regelui!

Am stat târziu după plecarea lui Manoilescu şi m-am sfătuit cu cel mai bun sfetnic al meu, cu mine însumi. Vorbisem bine cum vorbisem cu Manoilescu. Era exclus să iau eu singur în spinare răspunderea unui nou sacrificiu al Statului ca să scap pe Blank. Căci la atât se redusese problema la sfârşitul lui octombrie. Prin măsurile luate, prin sacrificiile făcute izbutisem să amortizăm primele şocuri dintre deponenţi şi Bănci, să îngrădim panica şi să creăm un modus vivendi special între creditori şi debitori în afară şi alături de prescripţiile riguroase ale legilor. Fapte care în timp normal ar fi atras o imediată declarare în faliment, ca amânarea rambursării unei sume depuse sau emiterea unui cec sau unei trate fără acoperire ieşeau încetul cu încetul din cercul faptelor penale şi trecuseră în al celor „diverse". Hârşite prin zilnica lor frecătură cu criza, Băncile viabile izbuteau să se strecoare mai departe şi căderea celor care n-ar mai fi putut face faţă nici unei obligaţii nu mai putea influenţa pe celelalte. Pe de altă parte, proiectul meu de conversiune era gata la sfârşitul lui octombrie şi suspendarea tuturor execuţiilor silite şi anume avantaje pentru Băncile cu portofoliu agricol erau prevăzute într-însul. Oricât era de însemnat lotul depunătorilor de la Banca Blank şi oricât era de interesantă categoria celor mici şi umili expuşi să-şi piardă economiile unei vieţi întregi de muncă, prăbuşirea Băncii Blank în octombrie nu mai putea avea asupra pieţei şi a economiei noastre generale aceleaşi efecte ca în iulie sau august. În iulie, prăbuşirea ei bruscă în plină normalitate de funcţionare (anormalul nu era cunoscut decât de iniţiaţi) ar fi înnebunit lumea şi ar fi tras după dânsa şi pe a celorlalte Bănci. În octombrie lumea se aştepta la tot, şi era pregătită, astfel încât căderea lui Blank nu mai putea avea aceleaşi consecinţe ca în iulie[179]. Nu mai vedeam pentru Banca Blank altă soluţie decât un concordat onorabil, şi odată în stare de

[179] Şi nici n-a avut.

concordat tot sprijinul pentru a înlesni deponenților și creditorilor să lichideze și să valorifice cât mai avantajos activele rămase. Aceeași cale sta deschisă și Băncilor Moldova și Chrissoveloni, printre cele mari; pentru celelalte, eram sigur de rezistența lor și nu mă îndoiam că vor putea sui dealul. M-am întărit, în tot cazul, în hotărârea de a nu-mi lua răspunderea unei soluții pe care Banca Națională o aprobase de formă, dar n-o adoptase și împotriva căreia guvernatorul Băncii se ridicase până la demisie.

Sorții fiind astfel aruncați, m-am culcat și cu conștiința ușurată am dormit somnul celor drepți. A doua zi am plecat la Sinaia, să pun pe Rege în curent cu noua situație. L-am găsit mai liniștit și mai pricepător decât mă așteptam. Se vede că-și dăduse și el seama că întinsese prea mult coarda și că de o întindea mai mult putea să plesnească și coarda și el și Blank. A convenit cu mine, că fără concursul total, sincer și leal al Băncii Naționale nu se putea întreprinde nimic, și că la urma urmei un concordat bine dirijat ar putea fi o soluție prin care s-ar putea salva mult fără să se recurgă la demisia și la umilirea lui Aristide! La ce se gândea el, și ce stranie viziune a lucrurilor și a situației! Toată furia lui se concentrase însă asupra lui Manoilescu: „Te rog, trebuie numaidecât dat afară de la Bancă!" I-am explicat că asupra acestui punct mă aflam în deplin acord cu dânsul, că mi-ar fi fost imposibil să lucrez mai departe, ca ministru de Finanțe, cu un om pe care-l socoteam ca un vrăjmaș personal și care, ca guvernator al Băncii Naționale, putea să saboteze toată activitatea mea, dar că lucrurile trebuiau făcute cu rost. Revocarea lui Manoilescu nu trebuia să aibă nici măcar aparențele unei legături cu afacerea Blank, căci l-ar fi descoperit pe dânsul, pe Rege. Aveam eu ac de cojocul șmecherului. Blank îmi comunicase un întreg dosar cu toate potlogăriile lui Manoilescu, de la primii săi pași în politică, dosar pe care-l alcătuise cu multă competență un fost asociat al lui Manoilescu, inginerul Nițescu de care avusese imprudența să se despartă trăgându-i și un chiul. Acest Nițescu debutase în afaceri prin înființarea unei fabrici de negru de fum (!) și băgase și pe Manoilescu în combinație, cam pe vremea când acesta a părăsit direcția Băncii Țărănești. Ajuns subsecretar de Stat la Finanțe în Guvernul Averescu din 1926, Manoilescu a întrebuințat pe Nițescu (devenit între timp directorul Băncii București, pe care o întemeiaseră amândoi), pentru toate afacerile veroase și mai ales pentru încasarea numeroaselor șperțuri care au servit de bază la alcătuirea tabelelor de clasare anexate noului tarif vamal, cu elaborarea cărora competentul subsecretar fusese însărcinat. O altă potlogărie

enormă fusese pusă la cale, de cei doi tovarăși, sub Guvernul Averescu și terminată sub țărăniști: afacerea Șorecani. Manoilescu pusese mâna fără prea multă cheltuială pe minele de cărbuni de la Șorecani, cărbuni proști ce nu se puteau desface și înțelegându-se cu alți potlogari de la Primăria orașului Cluj, încheiase în dauna orașului un contract oneros, pentru furnizarea curentului electric, pe un preț de patru ori mai mare decât cel plătit până atunci! O superbă uzină electrică, ridicată lângă gara Șorecani, a pus astfel în valoare părăsita mină și Grigore Manoilescu, fratele șmecherului a devenit directorul gras plătit al reînviatei întreprinderi[180]. Nemulțumit cu atât, Manoilescu încercase ca ministru de Industrie – sub noi – să o facă și mai lată, concesionând Șorecanilor exclusivitatea furnizării curentului electric în toată regiunea Oradiei. Fără să cunosc încă toate dedesubturile potlogăriei, paralizasem în Delegația Economică, prin simplă intuiție, avântul puțin scrupulosului meu coleg, după cum – împreună cu generalul Amza – îi zădărnicisem alt gheșeft: naționalizarea uzinelor de nitrogen de la Dicio-Sân-Martin. Dar în afară de aceste potlogării cunoscute de mulți (Camera țărănistă refuzase să ratifice convenția cu Societatea de la Dicio-Sân-Martin și Ministerul Mironescu căzuse din pricina acestui vot) și de dosarul lui Nițescu, pe care-l văzusem, dar care rămăsese în posesia lui Aristide Blank căci îl plătise din banii lui, mai aveam eu în mână două documente suficiente pentru execuția omului, dacă ar fi încercat să ni se pună în cale: o scrisoare originală a Băncii de Credit prin care se confirma d-lui Manoilescu depunerea unei sume de lei 30 de milioane, într-un cont special și alta, tot atât de compromițătoare, prin care Manoilescu guvernatorul se purta garant față de Direcția Scontului de la Banca Națională pentru o poliță prezentată de Banca Franco-Română, cu girul său[181]. Și dacă acestea n-ar fi ajuns, mai aveam și altele, de o natură mai discretă, dar și mai concludente...

În asemenea condiții am propus Regelui să așteptăm până la pronunțarea Casației în procesul Burilleanu, căci informațiile mele erau de natură să mă facă să cred că Înalta Instanță va reforma cu totul jurisprudența Curții de Apel și va recunoaște dreptul Guvernului de a revoca pe guvernatorul Băncii Naționale pe simplul motiv al lipsei de încredere, asimilând numirea guvernatorului cu

[180] Îndată ce am aflat ca ministru de Interne această escrocherie, am ordonat o anchetă la Primăria din Cluj, și cu toată insistența mea, spre marea rușine a moravurilor noastre politice, n-am putut obține, până am părăsit Ministerul, la 1 iunie 1932, decât... rapoarte. Rapoarte uimitoare, ce e drept, dar pe care succesorii mei le-au pus la dosar. Erau prea mulți „frați de dincolo" compromiși în afacere!

[181] Am împrumutat aceste documente lui Iunian mai târziu, și nu mi le-a mai restituit.

un mandat pe termen, dar revocabil, ca toate mandatele. Bazați pe o asemenea jurisprudență și armați cum eram, puteam zvârli peste bord pe dl. Manoilescu fără să riscăm cea mai mică reacție din partea lui, și fără ca opinia publică să facă o legătură între această revocare și afacerea Blank care nu va mai fi în acea vreme de actualitate. Regele a găsit planul meu foarte nimerit, și l-a primit cu rezerva că dacă cumva hotărârea Curții de Casație n-ar fi aceea pe care o așteptam, să găsesc alt mijloc de a „demite" pe indezirabiluil guvernator. „Sire – i-am replicat – dacă hotărârea Casației va fi alta, atunci va repune iar pe Burilleanu în fruntea Băncii Naționale, și de Manoilescu tot ne cotorosim!"

— „Așa e – a încheiat Regele râzând – nu mă gândeam! Dar mai bună ar fi cealaltă soluție!"

— „Desigur, Sire!" Și ne-am înțeles să nu vorbim cu nimeni despre planul nostru. L-am rugat să nu spuie nimic mai ales lui Puiu Dumitrescu și lui Iorga, două jupânese care nu puteau să-și ție gura.

Neputând cunoaște dinainte exacta repercuție a „lașajului" Băncii Blank și dat fiind că Regele nu se mișca din Sinaia, pregătisem un decret care să-mi permită imediata blocare a tuturor depunerilor, în orice Bancă, toate celelalte operațiuni bancare rămânând libere. Decretul prevedea totuși posibilitatea eliberării depozitelor, dar numai cu autorizarea Băncii Naționale. Măsura intra în vigoare prin simpla publicare a decretului și putea fi abrogată, după împrejurări, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri încheiat pe baza raportului ministrului de Finanțe. Am rugat pe Rege să semneze acest decret (pe care urma să-l semnez și eu în ultimul moment) ca o armă de rezervă, de care n-aveam intenția să mă servesc decât în caz de absolută nevoie, și avizându-l în prealabil telefonic. Foarte gentil Regele a semnat decretul, pe care-l păstrez de atâția ani, tot nesemnat de mine, căci n-aveam nevoie să mă servesc de el, deși blocarea depozitelor mi-a fost cerută de mulți financiari însemnați, printre care Nae Ștefănescu de la Banca Românească și Kaufmann de la Banca de Credit.

Înapoiat la București pe la sfârșitul după-amiezii zilei de 21 octombrie am găsit o situație mai puțin îngrijorătoare decât mă așteptam. Banca Blank era ce e drept în plină derută, dar la celelalte Bănci nu era panică. Banca Românească și Banca de Credit aveau disponibilități suficiente de plată ca să facă față cererilor de retrageri, desigur accentuate, dar fără nici un caracter de panică. La Moldova și la Chrissoveloni, deși cererile sporiseră, deși mijloacele de plată erau mai limitate, cu ajutorul Băncii Naționale se trecuse hopul și aici.

La Banca Blank era însă debandadă. Abia se aflase în după-amiaza din ajun formula de salvare acceptată de Banca Națională și se mai ridicase moralul nenorociților depunători și iată că o nouă veste venise să le tulbure iarăși sufletele: tot eșafodajul ridicat cu atâta trudă se prăbușise. Pierzând odată cu răbdarea și nădejdea, micii depunători de prin mahalale, negustori ce cu greu închierbaseră câteva zeci de mii de lei, jupânese, funcționari cu coatele roase, văduve neputincioase – lume nenorocită care se încăpățânase până atunci în oarba ei încredere – se îngrămădeau acum la ghișetele Băncii și, țipând, plângând și blestemând, își cereau banii. Până la amiază, strada Doamnei se transformase într-o mare de oameni ce-și împingea valurile, prin poarta cea mare a mărețului palat, spre casele goale. Ca să câștige timp, nu se deschisese decât un ghișeu pentru plăți și cei care ajungeau până la el erau rugați să mai aștepte fiindcă nu sosiseră încă banii de la Banca Națională. Între timp, tot personalul superior al Băncii, mobilizat, dăduse asalt Băncii Naționale, implorând câteva milioane ca să împace lumea și să împiedice acte de violență ce amenințau să distrugă tot. Speriat de urmările gestului din ajun, se vede că și Manoilescu își pierduse capul, căci fără nici o acoperire, fără nici o înțelegere prealabilă cu Ministerul de Finanțe – eu eram la Sinaia, iar colaboratorii mei nu îndrăzniseră să ia nici o răspundere – a dat în mai multe rânduri o sumă totală de 108 milioane, sumă față de care Banca Națională a rămas descoperită și pe care Statul a fost silit mai târziu să o ia asupra sa. La București, m-am dus de-a dreptul la Ministerul de Finanțe, unde numaidecât a venit peste mine Manoilescu, alb ca hârtia, și foarte enervat. A intrat în cabinetul meu cu vorbele:

— „Ce facem?"

— „Ce facem? D-ta nimic. Ți-ai jucat aseară ultima carte. De acum înainte e treaba mea. De altminteri, țin să-ți spun că Regele a aprobat fără nici o restricție atitudinea și procedura mea." Manoilescu înghițea noduri!

— „Dar trebuie să regularizăm avansul de 108 milioane pe care Banca Națională l-a făcut astăzi Băncii Blank..."

— „De văzut, i-am răspuns eu – (mai mult ca să-mi bat joc de dânsul) ai vreo autorizare din partea mea? Ați înaintat această sumă pe răspunderea voastră, Statul a dat destul, și parcă a fost vorba aseară să lăsăm lucrurile să se desfășoare în voia lor. În politică ca și în afaceri, dragă Manoilescu, trebuie să urmezi o linie dreaptă nu să mergi în zigzaguri, după cum te îndeamnă nervii și socotelile mărunte – să înveți asta de la mine, și de la evenimentele petrecute azi. O să

găsiți voi un cont de ordine, la Banca Națională și pentru aceste 108 milioane!" Vădit, șmecherul era cu gândul la întrevederea mea cu Regele: nu îndrăznea să mă descoase, dar se întreba plin de grijă, dacă nu cumva și soarta lui se hotărâse la Sinaia. L-am lăsat să plece fără nici o lămurire și despărțirea noastră a fost cât se poate de rece.

Prima mea grijă a fost să pun imediat capăt la runul ce se pregătea pentru a doua zi asupra Băncii Blank, să împiedic acte iremediabile și să îndrumez instituția pe care nici dracu n-ar mai fi putut să o scape spre un concordat pe care-l judecam posibil, spre o lichidare pe cât se putea de onorabilă, prin care să se mai scape ceva și pentru depunători, fie și într-un termen mai depărtat.

Pentru moment, trebuia închisă Banca și oprit asaltul depunătorilor. O închidere legală a ghișetelor nu se putea concepe decât prin depunerea bilanțului. Era însă tocmai ce voiam să evit. Mi-am adus atunci aminte că eram și ministru de Interne. Dacă, ca ministru de Finanțe n-aveam nici o calitate să intervin în afacerile unei întreprinderi particulare, ca ministru de Interne puteam să intervin în numele ordinii publice. Numărul depunătorilor de la Blank era atât de mare, exasperarea lor atât de îndârjită, încât tulburări grave puteau fi prevăzute, chiar în stradă. Ca să închid ghișetele Băncii îmi trebuia însă un motiv – nu zic legal, căci cine se mai gândea la legalitate în acele teribile momente, dar un motiv altul decât bancruta întreprinderii pe care nu voiam încă să o confirm oficial, ca să mai las celor interesați o rază de nădejde. N-am găsit altul decât demisiile d-lor Aristide Blank, Szopkez și Tabacovici, deși îmi fuseseră date numai în vederea refacerii Băncii. Dar chestiunea n-avea importanță, căci putea fi reglată sub orice formă ulterior, și important era un singur lucru: să trecem hopul.

Am redactat următoarea notiță:

„Dumnealor domnii Blank, Szopkez și Tabacovici[182] demisionând din conducerea Băncii Marmorosch-Blank și Co., Banca a fost închisă pentru 3 zile, *în vederea instalării noii direcțiuni și a preluării serviciilor.*"

Am chemat pe Tabacovici, i-am comunicat decizia și i-am explicat că era singura soluție posibilă ca să câștigăm un scurt răgaz, în care să ne putem învârti și lua o hotărâre definitivă. Câștigasem în realitate patru zile, fiindcă a patra zi cădea într-o duminică. Tabacovici *a aprobat fără restricție* procedura mea[183] și s-a dus să puie în curent direcția și funcționarii Băncii despre decizia luată.

[182] Tabacovici demisionase și el odată cu Blank și cu Szopkez, dar fără nici o rezervă, și fără condiții, nefăcând parte din „Sindicatul majoritar" al Băncii.

[183] Subliniez acest fapt fiindcă Aristide și-a permis mai târziu să mă învinuiască că eu i-am nenorocit Banca! Ar fi preferat poate falimentul pur și simplu, pe care îl merita?

După Tabacovici am primit pe Gavrilă Marinescu și pe Ottescu care avea sub îndrumarea lui Poliția și Siguranța. Împreună cu ei am luat toate măsurile necesare, ca porțile Băncii să nu se deschidă a doua zi, ca înștiințarea de închidere să fie lipită, așa cum o redactasem, la toate intrările, ca trupe suficiente să fie în fine dispuse prin vecinătate pentru paza localului și păstrarea ordinei. Am sfârșit prin a comunica Băncii Naționale cele hotărâte, și am pus astfel capăt unei agonii care dura de trei luni. Cele ce s-au întâmplat de aci înainte cu Banca Blank ies din cadrul acestor *Amintiri,* și le voi lăsa la o parte. Mă mulțumesc să reamintesc aici că măsura luată și-a atins scopul și că mult încercata instituție a intrat chiar de a doua zi într-o fază de relativă liniște care i-a permis să încheie până în cele din urmă un concordat acceptabil pentru toată lumea.

Ca să sfârșesc acest prea lung capitol al crizei bancare, nu-mi rămâne decât să povestesc cum am ajuns la revocarea lui Manoilescu, hotărâtă între Rege și mine în ziua de 21 octombrie.

După cele întâmplate în acea zi și în seara precedentă nici o colaborare nu mai era posibilă între Manoilescu și mine fiindcă nu mai puteam să dăm raporturilor noastre nici măcar o aparență de încredere. În clipele atât de grele prin care treceam, o colaborare bazată pe încredere și pe cordialitate, între Ministerul de Finanțe și guvernatorul Băncii Naționale era însă indispensabilă. Înlocuirea lui Manoilescu printr-un om cu care să mă pot înțelege era urgentă. Dar oricât de urgentă era nu puteam să dau lucrurile peste cap. Mă aflam cu procesul lui Burilleanu pe brațe, proces pierdut de Minister în prima instanță. Riscam, dacă ar fi confirmat Casația hotărârea Curții de Apel, să mă aflu cu un al doilea proces în fața mea, căci Manoilescu n-ar fi șovăit un moment să se adreseze și el Justiției. Termenul de judecată la Casație era fixat pentru ziua de 23 octombrie, dar avocații Ministerului mă preveniseră că procesul va ține mai multe ședințe și că sentința Curții nu va fi dată atât de repede. Trebuia să contăm cu un dilatoriu de cel puțin 15 zile. Cu toată această întârziere pe care n-o socotisem când mă înțelesesem cu Regele la Sinaia, am preferat să rămân la hotărârea luată și să aștept decizia Justiției, oricâte plictiseli mi-ar fi pricinuit Manoilescu în scurtul răstimp cât urma să mai rămâie în fruntea Băncii Naționale.

Închiderea ghișetelor din strada Doamnei și exoflisirea lui Aristide din fruntea Băncii Blank nu domoliseră ura lui Manoilescu. Așezarea nenorocitei întreprinderi pe o linie moartă în așteptarea unui concordat acceptabil dacă nu chiar onorabil, nu convenea deloc nemiloasei pușlamale. Îi trebuia sângele lui Blank, vrea să-l aducă

să-şi tragă un glonţ în cap sau cel puţin să înfunde cu el puşcăria. Aşa cum se învârtiseră lucrurile, Aristide îi scăpa din mână, dar Manoilescu nu era om să se dea învins, până la ultima cartuşe. Câteva zile după evenimentele povestite mai sus, a venit la mine cu un dosar voluminos să-mi dovedească – ultima descoperire! – că Aristide Blank se făcuse vinovat în ultimul an al gestiunii sale de escrocherii şi de fraude, şi că trebuia imediat sesizat Parchetul. Lovitura era îndreptată împotriva lui Aristide, dar şi puţin împotriva mea. Şmecherul raţionase bine: dacă dam pe Blank pe mâna procurorului, ruptura între Rege şi mine se săvârşea automatic – dacă nu-l dam, se stabilea o prezumţie serioasă dacă nu chiar o dovadă de complicitate între mine şi verosul bancher. Pentru mine situaţia era destul de delicată, dar oricâtă plăcere aş fi avut şi eu să văd pe dulcele Aristide trecând pragul Văcăreştilor, nu-mi puteam permite luxul să alunec pe o murdărie şi să cad tocmai în momentul când legea Conversiunii era gata. Mi-am zis că faţă de zecile de mii de nenorociţi pe care trebuia să-i scap din ghearele mizeriei, Dumnezeu care judecă toate mă va ierta că las să scape un escroc, a cărui condamnare, până la urma urmelor, îmi părea de altminteri foarte problematică. E mai mult decât sigur că Blank dat de mine în judecată ar fi fost scăpat de succesorul meu, căruia s-ar fi pus această condiţie în momentul numirii. Hotărât să nu mă amestec în tărâţe mi-am bătut şi de astă-dată joc de slabul meu adversar. Am examinat dosarul, am prefăcut o sfântă indignare (eram prea hârşit ca să mai resimt aşa ceva) şi uitându-mă în ochii lui Manoilescu, i-am spus răspicat: „Ai toată dreptatea. E oribil, şi trebuie dat un exemplu. Dar chestiunea nu mă priveşte pe mine. Nu constat nici un delict faţă de Stat. Am dat toată afacerea Blank pe mâna Băncii Naţionale; voi aţi constatat delictele, falsurile şi matrapazlâcurile – voi trebuie să provocaţi şi sancţiunile. Du-te cu dosarul la procurorul general sau la Ministerul Justiţiei, şi cere-le să deschidă acţiune penală. *Dacă crezi că trebuie să o faci* .– *Dacă crezi (!)*, i-am lăsat această portiţă ca să poată scăpa din încurcătură în cazul că i-ar fi lipsit curajul să ia o răspundere pe care era gata să o pună pe umerii altuia. Dacă Manoilescu ar fi cunoscut în acel moment hotărârea luată de Rege şi de mine cu privire la dânsul, dacă ar fi ştiut că zilele lui în capul Băncii Naţionale erau numărate şi că astfel nu mai avea nimic de menajat, cred că de la mine ar fi mers de-a dreptul la Parchet. Dar pentru norocul lui Blank, amicul Manoilescu nu-şi cunoştea încă soarta; bănuia el ceva, dar desigur nu actul de energie care trebuie să-l alunge din scaunul lui cu un picior în spate. Faţa lui s-a năruit deodată şi m-a întrebat cu o voce care tremura de necaz:

— „Dvs. domnule ministru, sunteţi hotărât să nu interveniţi în această afacere?"

— „Sunt hotărât să *nu iau nici o iniţiativă*; dacă odată afacerea deschisă autorităţile în drept vor cere părerea mea, o voi da-o aşa cum voi crede că trebuie să o fac!" Sta bietul om pe scaun în faţa mea şi-l treceau nâduşelile; a început să se şteargă cu batista şi a sfârşit prin a-mi spune că chestiunea era prea gravă ca să o hotărască el singur, că va mai lua şi avizul colegilor săi de la Bancă. Vorbă să fie! Am priceput, la capul pe care-l făcea, că nu va lua avizul nimănui şi că afacerea era clasată. Dacă Manoilescu n-ar fi fost deja vrăjmaşul meu de moarte, ar fi devenit în acel moment. Şi-a adunat hârtiile, şi a plecat cu urechile pleoştite. Bineînţeles, Regele a fost prevenit chiar în acea seară de noua lovitură încercată de fostul lui protejat. M-a chemat la telefon ca să-mi spuie: „Cât mai iute afară cu el!"

Procesul Burilleanu sorocit pentru ziua de 23 octombrie a ţinut din cauza nesfârşitelor pledoarii trei şedinţe. S-a pledat în zilele de 23 octombrie, 6 şi 13 noiembrie iar Curtea şi-a amânat pronunţarea pentru ziua de 20 noiembrie. În tot acest răstimp n-a fost mizerie pe care dl. Manoilescu să nu fi încercat să mi-o facă. Raporturile între Minister şi Banca Naţională ajunseseră atât de încordate încât numai cu greu m-am putut stăpâni să nu reacţionez cu cuvenita brutalitate faţă de nesocotirea autorităţii mele. Am răbdat însă toate: ştiam că ceasul meu trebuia să sune foarte curând.

În fine prin Decizia nr. 1455 din 20 noiembrie 1931, Înalta Curte de Casaţie, secţia a III-a, prezidată de dl. Dim. Lupu a admis recursul făcut de Ministerul de Finanţe şi asimilând numirea guvernatorului cu încredinţarea unui mandat revocabil din partea Guvernului, a casat decizia Curţii de Apel şi a respins în ultimă instanţă cererea de anulare introdusă de dl. Burilleanu împotriva decretului lui de revocare. Curtea de Casaţie consfinţea astfel dreptul Guvernului de a schimba pe guvernator, pe simplul motiv de lipsă de încredere. Mărturisesc că jurisprudenţa Curţii de Casaţie mi-a părut ciudată şi plină de primejdie pentru viitor; pentru moment însă, îmi convenea de minune.

Pe când Manoilescu se bucura de hotărârea Curţii care, credea el, îi asigura locul disputat de Burilleanu, Regele semna înlocuirea sa prin Costică Angelescu, fostul guvernator demisionat în iulie. Iniţiativa renumirii lui Angelescu a fost a Regelui, nu a mea; eu am primit însă sugestia regală fără nici o obiecţie fiindcă mă înţelesesem foarte bine cu fostul guvernator tot timpul cât lucrasem împreună. Regele îşi da seama că continuele schimbări în direcţia Băncii Naţionale nu puteau

fi bine văzute, nici în țară nici în străinătate și socotea că repunerea lui Angelescu în urma unei sentințe a Casației într-un loc pe care trebuise să-l părăsească numai din pricina altei hotărâri judecătorești, constituia dacă nu o scuză cel puțin o explicație pentru un act care putea fi interpretat de către cei neinițiați cu dedesubturile afacerii, ca un simplu capriciu politic. Costică Angelescu era pe dinăuntru, așa cum se prezenta și pe dinafară, un exemplar de duzină. Minte și suflet fără colțuri, dacă nu fără ascunzișuri, Angelescu petrecuse ani îndelungați în fruntea Băncii Urbane și își învățase meseria, pe care o cunoștea bine. Orizontul lui era mărginit la ambiția să strângă o cât mai frumoasă avere și să-și asigure un loc în rândul oamenilor cu vază. Lacunele inteligenței și culturii lui erau compensate printr-un bun simț bulgăresc ce se putea rezuma într-o lozincă foarte simplă: totdeauna bine cu stăpânul. Stăpânul, pentru dânsul, era înainte de toate Regele pe care-l servea cu discreție și cu supunere. Mai era, întrucât știa că se bucură de încrederea Suveranului, și ministrul de Finanțe. Politica, în care se băgase fără patimă, era pentru dânsul un accesoriu. Înscris în Partidul Național-Țărănesc pe bază de oportunism, o ducea rău cu Madgearu și rămăsese mai apropiat de Vaida de care-l legau cele două gloanțe pe care le primise, în calitate de subsecretar la Interne, de la macedoneanul Beza. Nu aveam un candidat mai bun pentru postul de guvernator, așa încât am intrat fără nici o greutate în vederile Regelui. Știam că Angelescu nu se va răzvrăti niciodată împotriva noastră, și că, cu dânsul cel puțin „complicațiile" și fățărnicia vor dispărea în raporturile dintre Ministerul de Finanțe și Banca Națională.

Înainte de a publica decretul de numire semnat de Rege, am crezut potrivit să pun și pe Iorga în curent cu hotărârile luate. Iorga nu putea suferi pe Manoilescu, dar în ultima vreme, acesta simțindu-se amenințat, îi făcuse curte, îl măgulise, îi vorbise de rău de mine și-l înduplecase la oarecare bunăvoință față de dânsul. Nu puteam spune lui Iorga că decretul de înlocuire era deja semnat; m-am mărginit să-i spun că situația lui Manoilescu devenise imposibilă și că Regele hotărâse să-l schimbe și să numească pe Angelescu. Primul ministru m-a întrebat dacă nu cred că Regele ar putea reveni asupra hotărârii sale, punând și el înainte prostul efect al acestor succesive schimbări. I-am răspuns că nu cred, că relațiile dintre Suveran și Manoilescu erau din cele mai încordate și am încheiat spunându-i: „Dacă vrei, încearcă și d-ta, dar sunt convins că nu vei reuși". „Să mă ferrească Dumnezeu!" și cu ochii pierduți în zare, îndemânaticul poligraf a încetat câteva minute să-și tortureze șpaltul, răstignit în fața lui. Cum

nu știa de decret, m-a întrebat atunci dacă în locul unei înlocuiri care echivala cu o revocare, n-am putea recurge la o demisie pe care el s-ar însărcina să o obție. N-am făcut nici o obiecție arătându-i că nu mă interesa decât plecarea lui Manoilescu din fruntea Băncii Naționale fiindcă nu mai puteam lucra cu dânsul, și că modalitatea demiterii îmi era indiferentă. Știam bine că Manoilescu nu-și va da niciodată demisia: postul fiind pierdut în orice caz și relațiile lui cu Regele rupte, nu-i mai rămânea șmecherului într-adevăr decât să se prezinte opiniei publice ca o victimă, și să facă și el un proces Statului. O demisie i-ar fi tăiat șubreda cracă ce-i mai rămăsese sub picioare. Am rugat însă pe Iorga să procedeze repede fiindcă Regele îmi ceruse ca toată treaba să fie terminată în 24 de ore. Era pentru mine maximul termenului cu care puteam amâna publicarea decretului.

Iorga a chemat numaidecât pe Manoilescu, și o după-amiază și o dimineață întreagă a fost un adevărat teatru. Manoilescu a rămas ca trăsnit aflând că sunase ceasul fatal; de cinci ori a fost la Iorga, primind și refuzând succesiv să-și dea demisia. A făcut ocolul tuturor iorghiștilor notorii străduindu-se să-i mobilizeze în contra mea și să-i solidarizeze cu dânsul. A fost la Topa, a fost la Chemale, a fost la Mircea Iorga și a fost la Pompei. Copoii mirosiseră însă că în spatele meu era Regele și în loc să se solidarizeze cu dânsul, s-au declarat solidari cu mine (!) și au declinat orice amestec în chestiune. Până în cele din urmă, Manoilescu – după cum prevăzusem – a refuzat să-și dea demisia, iar Iorga mi-a telefonat: „E nebun, fă cum crezi, și cum vrea Regele". Decretul a apărut în Monitor.

Izgonirea lui Manoilescu de la Banca Națională a fost pentru mine o adevărată ușurare. Intrigile și fățărnicia lui îmi puseseră într-adevăr nervii la grea încercare: Manoilescu înnebunea pe Blank, Blank pe Rege și Regele pe mine. Odată cu plecarea lui s-au liniștit toate. S-a liniștit și el. Notițele veninoase din anumite gazete plătite de dânsul n-au mai apărut și șmecherul n-a mai îndrăznit să ridice glasul. Știa că am cu ce să-l domolesc și ducea atâtea păcate în spinare încât a socotit în bună dreptate că era mai bine să tacă. Prăbușirea aventurierului ajuns pe căile cunoscute a fost primită cu o vie satisfacție de toată suflarea românească umilită prin trufia netrebnicilor ridicați din mocirla Camarillei. Lovitura a fost crudă fiindcă a lovit la mir, și omul cu ciocul de vultur și cu sufletul de cioară a rămas pentru restul vieții sale cu aripile rupte. Degeaba a încercat complicele său, escrocul Florin Zaharia să-l reabiliteze în

Cameră[184]; degeaba s-a dat el în anii următori, când cu corporatismul, când cu caporalismul şi degeaba a încercat să zbârnâie în străinătate prin deplorabile manifestări doctrinare, ca de exemplu la Roma, la „Convegno Volta" în toamna anului 1932, unde singurul lui succes a fost că s-a împăcat cu mine – vorba vine. Pasăre de pradă, n-a mai putut să se înalţe pe culmi şi nu i-a mai rămas decât să se târască pe pământ şi să ţopăiască, ruşinată, printre hoituri.

[184] Dl. Florin Zaharia, un puţoi ales deputat pe lista celor câţiva candidaţi prezentaţi de Manoilescu şi-a permis să mă interpeleze în ziua de 19 decembrie asupra înlocuirii lui stăpânu-său şi asupra „afacerii" Blank. Prin întreruperi şi puneri la punct pe loc, i-am dat tava în tot timpul cuvântării sale. I-am răspuns apoi *pe larg* în şedinţa din 22 decembrie. Florinul a plecat cu coada între picioare, deşi făptură mai obraznică n-am cunoscut. Nu mă putea suferi fiindcă îi luasem pâinea din gură şi gheşefturile din mână prin hotărârea lichidării Băncii Agriculturii, dovedită inutilă şi ineficace. Un post de administrator delegat se părăseşte totdeauna foarte greu.

Conversiunea • Regele o anunţă ardelenilor în septembrie (1931) • Prezint proiectul de lege Parlamentului îndată după deschiderea lui • Colaboratorii mei • Suspendarea executărilor silite • Soluţiile • Banca Naţională şi Curtea de Casaţie mă pândeau din umbră • Bancherii • Grigoraş Filipescu • Economia proiectului • Atitudinea politicanilor în Cameră şi a lui Iorga • Legea Asociaţiilor Agricole.

Am abuzat atât de răbdarea cititorilor plimbându-i prin culisele Ministerului de Finanţe, încât n-aş vrea să-i mai obosesc şi cu toate greutăţile pe care le-am întâmpinat pentru realizarea „Conversiunii", reformă covârşitoare care s-a aşezat în recunoştinţa plugarilor alături de dezrobirea clăcaşilor sub Cuza şi de reforma agrară din 1921. Poate că vreunul din colaboratorii mei se va hotărî odată să facă istoricul acestei mari legiuiri care a fost ani de zile pe primul plan al preocupărilor generale. În tot cazul nu-l voi face eu aici, căci ar fi prea lung şi n-ar încăpea în cadrul unor amintiri care, şi fără asta, îmi par din ce în ce mai greoaie. Mă voi mărgini la câteva destăinuiri şi la câteva tuşe personale, care sper că vor putea sluji să lămurească mai bine anumite împrejurări devenite quasi-istorice şi să contureze mai de aproape silueta câtorva oameni, printre cei mai cu vază pe pârloaga noastră politică.

Dacă cititorii îşi mai aduc aminte, ideea de la care plecasem[185] pentru degrevarea debitorilor agricoli, a fost conversiunea datoriilor bazată pe principiul ortodox al consimţământului creditorului şi pe un ajutor din partea Statului. Ideile mele au evoluat însă, în această materie, în cursul verii 1931, pe măsură ce criza se întetea şi Băncile se prăbuşeau, îmi dam încetul cu încetul seama că o libertate absolută de hotărâre nu mai putea fi lăsată creditorului faţă de debitor. Mai ales pentru datoriile ţărăneşti, prea multe şi prea mărunte ca să poată fi supuse unor forme, care, oricât ar fi fost simplificate, cereau – pe lângă speze noi – o iniţiativă greu de obţinut din partea unor oameni inculţi şi terorizaţi. Bieţii debitori de la ţară, copleşiţi de dobânzi şi de

[185] A se vedea memoriul meu adresat Regelui şi reprodus aici mai sus.

dobânzi la dobânzi[186], ar fi urmat să cadă din mâna unor speculatori în mâna altora. Dar chiar şi pentru datoriile mari, faţă de scăderea catastrofală a veniturilor, ideea îndrumării mai mult sau mai puţin siluite a creditorilor spre conversiune începuse să-şi facă drum în gândul meu. Mărturisesc însă că până la mijlocul lui octombrie eram încă hotărât să respect, pe cât era posibil, principiul intangibilităţii creanţei – sau cât mai rămăsese dintr-însul – principiu atât de scump bancherilor şi apărat mai târziu cu atâta înverşunare de cei în slujba Băncilor şi de câţiva încăpăţânaţi cărora Dumnezeu le dăduse ochi ca să nu vadă ce se petrecea în jurul lor.

Hotărât să mă prezint la deschiderea Parlamentului cu o lege care să pună capăt mizeriei în care se zbăteau cultivatorii de pământ şi stării haotice în care se găsea întreaga noastră economie naţională – îmi băteam zilnic capul în căutarea unor formule care să nu jignească prea mult stările de drept existente. Foarte multă vreme mi-am închipuit că-mi voi putea ajunge scopul printr-o lege şi prin măsuri de procedură încadrate în principiile de drept consacrate de doctrină şi de jurisprudenţa generală; numai după ce am păşit la redactarea textelor mi-am dat seama că nu puteam ajunge la ceva decât prin adevărate măsuri revoluţionare. Revoluţionare ce e drept numai în lumea ideilor, dar revoluţionare totuşi.

Pe la începutul lui septembrie, reforma nu se cristalizase încă în mintea mea. Ştiam că voi face conversiunea, dar nu ştiam încă exact cum. Nu mă deschisesem nici unuia dintre colegii mei, nici chiar primului ministru, ci numai Regelui, şi câtorva prieteni intimi, fără să intru în nici un amănunt. Regele aprobase fără nici o rezervă principiul şi rămăsese să-i supun planul operaţiei îndată ce va fi fost gata.

Dar să le iau pe rând.

Pe la începutul lui septembrie, lucrasem la Sinaia cu Regele care trebuia să plece a doua zi la vânătoare în Munţii Ghiurghiului şi vorbisem de toate numai de asanarea datoriilor nu. În principiu eram deja înţeleşi, şi în amănunte nu puteam intra fiindcă nu eram încă gata. În momentul despărţirii, Regele îmi spune ţinându-mă încă de mână: „Argetoianu, eşti hotărât să faci conversiunea? Fiindcă plec mâine în Ardeal şi dacă eşti hotărât vreau să spun ceva oamenilor în această chestiune!" Îşi poate cineva lesne închipui cu câtă mulţumire am primit cuvintele Regelui. Mărturisindu-se în public de partea conversiunii Regele înlătura dintr-odată jumătate din greutăţile ce-mi stau în cale. Era nu numai un legământ în faţa tuturor între

[186] Cazuri în care ţăranii ajunseseră să datoreze cămătarilor sau băncuţei locale 100 000 lei pentru 5 000 împrumutaţi nu erau rare.

dânsul şi mine – mai era şi un angajament formal al Suveranului faţă de popor pentru rezolvarea problemei datoriilor în sensul dorit de cei mulţi, angajament pe care, odată luat, nu-l mai putea nesocoti fără pericolul unor adânci tulburări sociale. N-aş fi îndrăznit niciodată să-i cer cât îmi oferea dânsul de la sine, şi cu o adâncă emoţie i-am răspuns: „Sire, nu numai că sunt hotărât să fac conversiunea, dar dă-mi voie să-ţi mulţumesc cu o nespusă recunoştinţă pentru bunul gând ce-l ai de a vesti mulţimea plugarilor de apropiata ei dezrobire. Va fi spre binele Monarhiei să se ştie că opera conversiunii a fost datorită iniţiativei Majestăţii Tale şi că legea pe care vom desăvârşi-o nu va fi decât realizarea solicitudinii Regale faţă de cei mulţi şi obidiţi."

Am plecat încântat de la Sinaia. Intervenţia Regelui îmi netezea drumul şi faţă de Iorga şi de colegii mei care strâmbaseră toţi din nas la îndepărtatele aluzii pe care le făcusem la planurile mele, în prezenţa lor şi faţă de domnii şefi de partide pe care toţi îi ştiam ostili unor măsuri radicale de asanare. Mai ştiam însă că, după ce va vorbi Regele, nici unul din ei nu va mai îndrăzni să mă atace pe această chestiune, cel puţin făţiş.

Regele s-a ţinut de cuvânt şi a vestit în Ardeal imediata înfăptuire a legii de salvare. Oamenii au plâns de bucurie iar eu am păşit de la vis la realitate şi de la teorie la aplicare. Am început prin a-mi forma o echipă de lucru. Materialul necesar trebuia repede strâns mai ales datele statistice, din nenorocire mai toate întocmite cu aproximaţie, astfel că nu am putut să le folosim nici noi mai târziu, decât tot cu aproximaţie. Atât în această perioadă îndrumătoare cât şi în tot timpul discuţiei legii în Comisie şi în plenul Parlamentului, în tratativele cu diferitele partide ca şi în campania de lămurire întreprinsă prin judeţe în cursul vacanţei Crăciunului, braţul meu drept a fost Alexandru Radian, subsecretarul de Stat de la Agricultură. Alături de el, Constantin Stoeanovici, conferenţiar universitar şi deputat majoritar, mi-a dat un preţios concurs mai ales pentru redactarea juridică a textelor şi pentru partea relativă la uşurarea debitorilor prin concordat. Valjean (Vasilescu, zis Valjean), pe care-l alesesem ca raportor pentru reputaţia lui, nu mi-a dat nici un concurs. Faţă umflată de chinez, era chinez şi în materie de conversiune. A fost un colaborator nul şi un raportor slab. Noroc că legea n-a avut nevoie să fie susţinută: pleda pentru dânsa sărăcia mai bine decât ar fi putut pleda un clănţău, fie şi un clănţău cu vază. Din opoziţie, cei care m-au sprijinit mai mult, atât din punct de vedere tehnic cât şi din cel politic, au fost Potârcă de la ţărănişti şi Sassu de la liberali. Era să zic: fie-le ţărâna uşoară, dar mi-am adus aminte că mai trăiesc – şi le urez să mai trăiască cât de mult.

În ziua de 21 noiembrie, şase zile după deschiderea Parlamentului, m-am prezentat cu legea la Cameră. Mesajul Regal a fost primit cu un ropot de aplauze de majoritate şi cu stupefacţie de opoziţie. Deşi hotărârea mea de a face din conversiune o realitate nu mai era un secret pentru nimeni, deşi toată lumea ştia că se lucrează pe capete la lege, deşi Regele o făgăduise debitorilor în septembrie, mai erau oameni – şi erau mulţi – care se îndoiau de curajul meu şi care în tot cazul credeau că va mai curge multă apă sub punţi până să ajung la soluţia practică a unei atât de grele probleme şi la concretizarea unui text de lege care să poată împăca principiul său revoluţionar cu contingenţele unui regim bancar şi economic pe care nu-l puteam schimba dintr-o zi într-alta. Cei mai miraţi au fost liberalii. După ce am citit Mesajul şi s-a potolit „ovaţia" majoritarilor am ieşit din incintă şi pe culoarul care duce spre sala miniştrilor m-am pomenit cu Duca lângă mine:

— „Cum, Argetoianu, ai şi depus legea?"

— „După cum ai văzut! Bine, dar nu crezi ca era mai nimerit să stăm puţin de vorbă înainte?"

— „Nu. E mai bine aşa, căci te-am scăpat şi pe d-ta de asaltul bancarilor din partid." Vădit, Duca suferea. Personal, el n-ar fi avut lucru mare de obiectat la legea mea, ba-mi închipui chiar că ea se încadra de minune în ideologia şi în sentimentul lui de vrăjmăşie – şi de invidie – faţă de pretenţiile capitaliştilor, dar în afară de el mai era „partidul" cu bancherii şi cu cămătarii lui, mai era Dinu Brătianu cu Creditul lui Rural, şi mai era Banca Românească cu un portofoliu pe atât de considerabil pe cât era de tres- vit. Şef de partid prin „strecurare" şi stăpânit de clica brătienistă, bietul om se gândea la asalturile pe care urma să le înfrunte, şi-i curgeau năduşelile. Mi-a fost milă de dânsul, şi bătându-l pe umăr m-am aplecat spre el: „Lasă Duca, voi avea eu grijă şi de Bănci. Vor ieşi din încurcătură mai bine decât crezi." Am fost şi eu o dată prooroc în viaţa mea!

Primul efect al depunerii legii Asanării datoriilor Agricole la Cameră (căci aşa era intitulată legea) a fost o întetire a executărilor din partea creditorilor. Vreo opt zile după depunerea legii, timpul necesar să ajungă instrucţiile centralelor până în provincie şi să-şi facă formele cămătarii, o nemaipomenită urgie s-a năpustit asupra debitorilor, nu numai celor agricoli, ci asupra tuturor. Am fost astfel nevoit, până să se perfecteze şi să se voteze legea asanării, să propun Parlamentului o lege provizorie – şi scurtă – prin care se suspendau toate executările silite până la stabilirea regimului conversiunii. Legea suspendării executărilor silite a fost votată într-o singură

şedinţă, în ziua de 18 decembrie. Era primul pas cu efect real pe calea pe care păşisem; aci nu mai era vorba de proiect de lege depus, de comisii şi de viitor – era o măsură cu efect imediat, prima, în favoarea nenorociţilor cu funia de gât – şi efectul ei a fost imens. Telegramele au început să-mi sosească cu zecile şi cu sutele: mă binecuvântau toţi nenorociţii gata să-şi piardă până şi pâinea zilnică – dar mă înjurau şi mă blestemau şi creditorii, mult mai puţini la număr ce e drept. Mai ales cucoanele bătrâne care-şi plasaseră banii cu 20 şi cu 25% la debitori mofluzi. Nu m-au mirat înjurăturile, m-a mirat că nu s-a găsit o amazoană cu poliţă protestată în „poşetă" care să tragă în mine. Mă pregătisem sufleteşte la toate şi le aşteptam cu smerenia şi cu indiferenţa fatalistului.

Deşi cei mai mulţi – fie că aprobau sau nu conversiunea – m-au acuzat de bolşevism şi de îndrăzneală, au fost şi unii care mi-au făcut o învinuire contrară, aceea de a nu fi fost destul de categoric şi de curajos şi de a fi procedat cu timiditate şi cu şovăire în soluţiile pe care le-am propus. Mai ales în materie de finanţare şi în stabilirea raporturilor debitorilor cu Banca Naţională, am fost învinuit de imprecizie, de neprevedere şi de nesocotire a celor mai elementare principii bancare.

În realitate – deşi aparenţele erau împotriva mea – n-am meritat nici una din aceste învinuiri. Nu le-am meritat eu, dar le-a meritat proiectul meu de lege. Căci proiectul meu de lege nu înfăţişa nici convingerile mele, nici soluţia finală la care ştiam că va trebui să se ajungă în problema asanării situaţiei producătorilor români. El n-a fost decât o prefaţă, o introducere a unor noi concepţii de Drept în domeniul raporturilor juridice consfinţite în lumea întreagă între debitori şi creditori. Ştiam foarte bine unde trebuia să se ajungă, dar mai ştiam că nu se va putea ajunge unde trebuia decât procedându-se în etape. Şi proiectul meu din noiembrie 1931 nu era menit decât să înfăţişeze prima etapă. Odată problema pusă în faţa Corpurilor Legiuitoare ştiam deasemeni că nimeni, fie şi adversarii mei, nu vor mai putea da înapoi, ci merge numai înainte. Mărturisesc aci că în toamna anului 1931 mai speram să pun tot eu la cale şi etapa a doua pe care o prevedeam pentru sfârşitul anului 1932. Printr-o a doua lege eram hotărât să lărgesc soluţiile celei dintâi după ce acestea se vor fi dovedit insuficiente şi după ce opinia publică se va fi obişnuit cu ideea unor măsuri radicale. Cam tot la acea epocă socoteam că şi situaţia monedei şi a Institutidui nostru de Emisiune care alunecau pe o pantă neted descendentă îmi vor permite singure soluţii logice de ordin financiar. Conjuncturile politice nu mi-au permis mie să

prezidez la această a doua etapă, şi succesorii mei, deşi până în cele din urmă au fost siliţi să lărgească prevederile legii mele aproape până la limitele la care voiam să ajung şi eu, n-au îndrăznit să meargă până la măsurile financiare radicale fără de care problema asanării nu putea fi complet rezolvată – după cum nici n-a fost.

Angajându-mă în 1931 la această grea problemă, pornisem de la foarte simpla constatare că debitorii, că toţi debitorii noştri, nu mai erau în stare să facă faţă datoriilor lor. Mai ales pentru agricultori, pasivul copleşise activul, şi faţă de această stare disperată nu erau decât trei soluţii: să laşi pe creditori să execute şi să deposedeze pe toţi debitorii, să intervii în favoarea datornicilor cu banii Statului sau să tai şi să ierţi o bună parte din datorii. Cele două soluţii dintâi se încadrau perfect în regimul legal existent, dar erau, una absurdă şi cealaltă inexecutabilă. Cum ar fi putut fi deposedaţi sutele de mii de ţărani abia împroprietăriţi prin reforma agrară? Şi în mâinile cui ar fi trecut pământurile luate debitorilor? În mâinile băncilor creditoare? Se putea oare numai concepe un asemenea deznodământ al atâtor împroprietăriri rurale? Întrucât privea proprietatea mare, putea să fie desfiinţată o întreagă clasă de îndrumători fără exemplul şi întreprinderile cărora toată agricultura noastră s-ar fi prăbuşit? Se putea transforma proprietatea noastră mare şi mijlocie, atât de vie, într-un vast domeniu de mână moartă în posesiunea şi în folosinţa Băncilor? Evident că nu. Şi tocmai fiindcă nu se putea, era de datoria Statului să intervină printr-una din celelalte două soluţii rămase. Un ajutor din partea Tezaurului prin sacrificiul câtorva miliarde, ar fi fost desigur soluţia cea mai simplă şi cea mai legală, din nefericire Statul era aproape mofluz şi disponibilităţile lui, în numerar şi credit – nule. Nu mai rămânea deci decât a treia soluţie, cea revoluţionară, a reducerii datoriilor prin lege. A crede într-adevăr că creditorii ar fi consimţit de bunăvoie la reducerea creanţelor lor ar fi fost a le recunoaşte o cât de mică doză de inteligenţă sau de bun simţ, însuşiri de care erau din nefericire cu totul lipsiţi. O reducere a datoriilor impusă prin lege era prin urmare indispensabilă.

Cu riscul de a fi taxat de prezumţie, afirm aci – şi toate scrierile şi cuvântările mele o dovedesc – că am văzut din primul moment cu o deplină claritate întreaga soluţie a întregii probleme! Faimoasa teorie a intangibilităţii constituţionale a creanţei nu m-a preocupat un minut: de fapt, dacă nu de drept, creanţele erau dacă nu anulate cel puţin considerabil reduse în valoarea lor reală, din cauza deprecierii valorii gajurilor şi a insolvabilităţii debitorilor. Nu mai rămânea decât de acoperit cu drept stările de fapt. În asemenea condiţii,

adevărata formulă a asanării ar fi fost următoarea: reducerea tuturor creanţelor cu un procent de fixat (în jurul a 50%) şi eşalonarea plăţii datoriei rămase, pe un termen lung, 30 de ani de pildă, în rate şi cu o dobândă variabilă după conjunctura vremurilor. Repercuţia unei atare reduceri de creanţe asupra Băncilor nu putea fi îngrijorătoare, fiindcă scăderea activului lor ar fi corespuns şi cu o scădere a pasivului, ba ar fi rezultat chiar un beneficiu pentru cele mai multe din ele, căci aveau deja mai toate, în acele vremuri, pasive mai mari decât activele. Dificultatea nu s-ar fi ivit decât la sfârşitul lanţului, la Banca Naţională, unde s-ar fi deschis o gaură mare, dacă s-ar fi micşorat cu cota stabilită, debitul Băncilor admise la scont şi la rescont. Pentru înlăturarea acestor pagube şi închiderea cercului de circulaţie al efectelor şi al viramentelor bancare, singura ieşire era deschiderea unui cont special de ordine în bilanţul Băncii Naţionale, cont mort şi nepurtător de dobândă care ar fi urmat să fie lichidat mai târziu de Stat[187]. În această soluţie, atât de simplă, Statul n-ar fi avut să facă sacrificii băneşti decât în favoarea băncilor populare, întrucât creanţele acestora nu ar fi fost bazate pe rescont, ci pe depozitele participanţilor, care prin natura lor nu trebuiau să fie atinse sau reduse prin noul regim al datoriilor. Întrucât privea repercuţia reducerii debitelor asupra intereselor creditorilor particulari, se putea face o discriminare între aceştia, şi Statul putea despăgubi printr-o rentă specială persoanele care n-ar fi avut mijloace serioase de existenţă în afară de plasamentele capitalurilor lor. Astfel ar fi fost văduvele, minorii, infirmii, interzişii etc. Contribuţia Statului pentru sprijinirea băncilor populare n-ar fi depăşit desigur puterile Tezaurului pe care nici suplimentul de adăugat în rubrica Rentelor nu l-ar fi încărcat prea mult.

Dar dacă aceasta era soluţia cea mai bună – şi nu era alta – fiecare s-ar putea întreba de ce n-am realizat-o şi de ce am prezentat Parlamentului un proiect atât de depărtat de dânsa? Fiindcă nu se putea altfel. Mentalitatea oamenilor din 1931 nu era încă mentalitatea oamenilor din anii următori. Nu interveniseră încă 4 legi succesive de conversiune, nu se suprimase încă convertibilitatea leului, nu se decretase încă reglementarea schimbului, a comerţului de devize şi a exportului, nu se redusese încă valoarea cuponului rentelor de Stat. Angajamentele, ale Statului ca şi ale particularilor, cu toate tulburările constatate în executarea lor, erau încă considerate ca intangibile şi drepturile izvorâte din textele contractuale ca

[187] Şi care în realitate nu s-ar mai fi lichidat niciodată cum nu s-au mai lichidat şi nu se vor mai lichida atâtea alte conturi ale Statului!

indestructibile. La Banca Națională vegheau încă controlorii străini, reprezentanții creditorilor noștri din Paris, insensibili față de tot ce se petrecea în afară de porțile Băncii și cu ochii pironiți numai pe textele Convențiilor semnate – iar Înalta Curte de Casație, păzitoarea textelor constituționale, docil supusă cercurilor liberalo-bancare, pândea și ea din umbră, gata să se arunce pe îndrăznețul care încerca să tulbure apele și să strice rosturile și liniștea unei lumi hipnotizate prin valoarea câtorva cuvinte scrise pe o poliță și care nu-și da seama că în dosul acestor cuvinte nu mai era nimic.

Cu opinia publică nefamiliarizată încă cu măsuri și cu operații de soiul celor pe care le pregăteam, m-aș fi descurcat eu. Dacă n-ar fi fost decât această greutate de învins, m-aș fi prezentat poate Parlamentului cu alt text de lege și cu o reformă radicală care să dea de la început o soluție definitivă problemei. Dar cu Banca Națională și cu Curtea de Casație nu era de glumit. Consilierul tehnic pe lângă Banca Națională, dl. Roger Auboin, mă cerceta zilnic în acele vremuri și cu toată prietenia care ne lega, cu toată intima noastră colaborare în timpul crizei bancare din cursul verii, n-a pregetat să se puie de-a curmezișul planurilor și proiectelor mele. Deși recunoștea că „trebuie făcut ceva" pentru debitori (formulă pe care, aplicată însă țăranilor în loc de debitorilor, o auzisem fluturată ani și zeci de ani de-a rândul de toți politicienii noștri), deși nu nega insolvabilitatea lor – Auboin nu admitea nici o măsură care să se repercuteze cu pagubă asupra Băncii Naționale; or, prin forța lucrurilor toate se repercutau până în cele din urmă asupra ei: creanțele bazate pe polițe scontate și rescontate de-a dreptul, iar celelalte în mod indirect. Legăturile Tezaurului cu Banca Națională, mulțumită convențiilor de stabilizare din 1929 și celor semnate de Mihai Popovici în primăvara anului 1931, cu prilejul împrumutului, erau în toamna aceluiași an încă așa de strânse încât Ministerul de Finanțe era aproape sub tutela Băncii după cum Banca era sub tutela consilierului tehnic străin. Era o situație umilitoare și insuportabilă pe care eram hotărât să o schimb în mod radical[188], dar nu putusem să o fac în mijlocul crizei și al dificultăților în care mă zbăteam. Mă mulțumisem să tai aripile și lefurile „misionarilor" din Minister iar cu Auboin să mă înțeleg prietenește. Reușisem până atunci, și în afară de înverșunata și de altminteri naturala lui apărare a Statutului Băncii, am ajuns până în cele din urmă să mă pun de acord

[188] Chiar și Ministerul de Finanțe lucra sub supravegherea unui pârlit de contabil francez, dl. Poisson (!), un om de meserie desigur, dar lipsit și de inteligență și de tact. Mai aveam și un supraveghetor la vămi, acesta inteligent – și o bestie, mr. Charles, la alcooluri. Dl. Poisson era plătit cu 300 mii lei pe lună, ceilalți ceva mai puțin, dar mai mult decât visaseră vreodată în viața lor!

cu el și asupra mai tuturor articolelor din legea conversiunii. O totală nesocotire a observațiilor sale și o integrală aplicare a programului meu n-ar fi fost însă posibilă decât cu o dărâmare bruscă a regimului nostru monetar și cu o rupere a relațiilor „cu prietenii și creditorii noștri" de la Paris. Să nu se uite că în acel moment – cu tot vântul prăbușirilor care începuse să sufle a vijelie peste întreaga Europă – ne bucuram încă de o perfectă stabilitate monetară, că leul era încă convertibil, că era încă liber comerțul devizelor, și cuponul rentelor străine fiind plătit și transferat cu anticipație, ne bucuram încă pe piețele mari de un credit relativ pe care speram să-l pot utiliza[189]. În asemenea situație îmi era cu neputință să rup toate punțile cu Banca Națională, sau mai exact cu dl. Auboin.

Cu Curtea de Casație, situația era alta, dar tot atât de delicată. Prin exorbitantul drept de a „pipăi" constituționalitatea legilor pe care i-l dăduse Constituția din 1923, Curtea de Casație devenise un Stat în Stat și ajunsese să opună un „veto", după bunul ei plac, hotărârilor puterii legislative. Zic după bunul ei plac, fiindcă din nefericire domnii de la Casație n-au fost niciodată la înălțimea misiunii ce li se încredințase și n-au judecat în cazurile cele mai importante decât după interese personale sau după ale Partidului Liberal-bancar, căruia majoritatea lor era înfeudată. Calificarea ulterioară de inconstituțională a legii mele de conversiune, chiar așa îndulcită cum ajunsese să fie votată, e cea mai bună dovadă a acestei înfeudări. De fapt, atunci, n-au judecat legea jurisconsulți independenți și oameni cu scaun la cap care să-și dea seama de ce fierbea în țară, ci oamenii de casă ai lui Dinu Brătianu și clienții băncilor liberale.

Într-adevăr articolul 17 al Constituției spune: „Proprietatea de orice natură precum și creanțele asupra Statului, sunt garantate", iar articolul 21 sună astfel în primele sale două alineate: „Toți factorii producției se bucură de o egală ocrotire" și „Statul poate interveni prin legi în raporturile dintre aceștia factori pentru a preveni conflicte economice sau sociale". Nu numai după judecata mea, dar și după a celor mai însemnați jurisconsulți pe care îi consultasem, principiile legii mele de conversiune se încadrau perfect în aceste texte, singurele din Constituție aplicabile drepturilor creditorilor. Că drepturile creditorilor față de particulari nu puteau intra în cele garantate de Stat, o spune lămurit articolul 17 prin care legislatorul recunoaște că „creanțele" nu intră în rubrica „proprietatea de orice natură" de vreme ce a avut grijă să adauge și „creanțele asupra Statului"

[189] Ulterioara mea călătorie la Paris n-a avut alt scop.

specificând astfel că nu toate creanțele sunt garantate, ci numai cele asupra Statului. Pe de altă parte, articolul 21 „dă dreptul Statului să intervină între factorii producției, pentru a preveni conflictele economice și sociale. " Ce factori mai importanți ai producției pot fi decât agricultorii[190] și deținătorii capitalului, bănci sau particulari? De existența „conflictului" să nu mai vorbim căci ajunsese la paroxism și amenința să se transforme într-o mișcare anarhică dintre cele mai primejdioase. În tot cazul, arfi fost aici o chestiune de interpretare a textelor, și față de perspectiva unei posibile mișcări revoluționare sau a unui singur faliment general, era de datoria Casației să interpreteze textele în favoarea legii conversiunii. Dar domnii de la Casație au judecat ca orbii și după ordinele primite de la Banca Românească și de la Creditul Rural. Escrocul Rătescu, președinte de secție, a jucat în toată această afacere un rol plătit și odios. Dacă a judecat Casația cum a judecat în 1931 o lege atât de îndulcită, își închipuie oricine cum ar fi judecat o lege radicală și conformă adevăratelor mele intenții...

În afară de aceste două opoziții capitale împotriva reformei mele, din care una, a Băncii Naționale fățișă, declarată din primul moment și cealaltă, a Casației ascunsă[191], care trebuia să se manifeste mai târziu, dar pe care o „pipăisem" (la rândul meu) încă de la început – am avut să lupt cu toți prepușii și salariații băncilor și bancherilor, cu ziarele cumpărate de ei și cu toți trepădușii lor. Printre aceștia – cine ar fi crezut? – bunul meu prieten de până atunci, Grigore Filipescu care, dacă n-a fost adversarul meu cel mai temut, a fost desigur cel mai zgomotos.

De personalitatea lui Grigoraș Filipescu nu m-am ocupat până aici, în aceste *Amintiri*, decât în treacăt și nici nu merita mai mult decât cele câteva rânduri în care l-am pomenit. Dar fiindcă din toamna anului 1931 și-a luat nasul la purtare și fiindcă de atunci înainte a zbârnâit ca un muscoi de toamnă pe geam, să-mi fie îngăduit, ca să nu mai revin asupra lui mai târziu, să mă ocup câteva minute de dânsul, cu toată bunăvoința ce i se cuvine.

Am văzut pe Grigore Filipescu pentru prima dată după înapoierea mea în țară, în 1913. Pe vremea aceea nu se amesteca încă în politica militantă, și în casa părintească nu trecuse încă din anticameră în camera de lucru. Îl atrăgea mai mult „lucrătura", dar opera numai în culise. Inginer mediocru, trecut ca câinele prin apă prin Școala Politehnică de la Zürich, îl băgase tată-său în Conducta

[190] Singurii care după legea mea beneficiau de conversiunea obligatorie.

[191] Domnii de la Casație îmi plăteau polița, și căutau să se răzbune de încercarea mea de a le tăia din leafă.

de Petrol – până să-l bage alții unde trebuia. Prima impresie pentru toți care dau de el era deplorabilă, și din nefericire această impresie nu se ștergea, ci se întărea pe măsură ce-l cunoștea cineva mai bine. Pe cât se înfățișa Nicu Filipescu de simpatic, pe atât se arăta Grigore fiul de antipatic. Nota lui caracteristică era murdăria. Cu unghiile veșnic în doliu, nespălat, neras, soios, ghemuit și arțăgos, înainta ca la atac asupra omului. Cu față urduroasă, cu gura încleștată sub efortul cuvintelor care ieșeau cu greu, cu un strop de lacrimi la coada ochiului și cu un fir de bale la colțul buzelor, se înfățișa ca scăpat dintr-un atac de epilepsie[192]. Mai târziu, când a început să se amestece în politică, și să provoace ca bacteriile nocive fermentații dăunătoare sau inutile, am avut prin forța împrejurărilor un contact mai des cu dânsul, fără ca relațiile noastre să ajungă vreodată la intimitate. Veninul curgea dintr-însul ca apa din izvor și accesele sale de violență aveau ceva repulsiv și în același timp ridicol, și se spărgeau întotdeauna în capul lui. Palidă și anemică caricatură a lui tată-său[193], avea mania duelurilor, dar laș și fricos, nu se bătea niciodată (și a avut vreo 15 dueluri) decât cu spada și cu oameni care nu știau să o ție în mână, așa încât totul se reducea de fiecare dată la mult zgomot și o ușoară zgârietură. Chiar bătut nu reacționa față de cei mai tari ca dânsul. Îl văd și acum intrând în cabinetul lui Nicu Filipescu – era prin începuturile carierei sale publice – cu fața umflată și însângerată: îl bătuse măr Berlescu (ajuns ministru în Cabinetul lui Averescu din 1926, dar pe atunci simplu redactor la *Viitorul*[194], ceea ce nu l-a jenat pe Grigorașul nostru să strige de la ușă că dăduse o lecție binemeritată „salahorului liberal"! În afară de doctorul Giani și de Many oameni de casă și devotați lui Filipescu până și în progenitura lui, nimeni nu-l mai putea suferi, din câți ne adunam aproape zilnic în istoricul birou din strada Scaune. Era nesuferit până și lui Mișu Deșliu, vită blândă care trăgea în hamul filipescan fără șovăire și fără murmur. Numai bietul Nicu Filipescu era orbit de calități pe care numai el le vedea. Sau poate că se prefăcea și dânsul, cine știe. Ca mulți degenerați, Grigoraș nu era totuși lipsit de orice inteligență. I-a lipsit însă cu totul bunul simț și acel cheag intelectual care să coordoneze licăririle lui cerebrale, explozive, dezordonate și neînfrânate ca mișcările unui tabetic. Avea slăbiciuni

[192] Nicu Filipescu contractase în tinerețe un teribil sifilis. Avea un băiat idiot și epileptic și o fată surdo-mută ascunși într-un sanatoriu din Germania.

[193] Grigoraș făcuse tarabă din numele lui tată-său și dintr-o vagă asemănare fizică cu dânsul. L-am plesnit într-o zi cu următoarea comparație: „Grigore Filipescu e precum cartoful; ce e mai bun într-însul e sub pământ!"

[194] Berlescu scrisese în *Viitorul* un articol destul de violent împotriva lui Nicu Filipescu.

literare[195] şi înainte de a se „consacra" politicii, învârtea cu talent şi cu haz şansoneta franceză, şi-şi făcuse chiar o reputaţie, zbârnâind din această coardă prin saloanele bucureştene. Adevărata sa pasiune erau însă – şi au rămas – cursele. Toată viaţa lui, a şters-o când a putut – de două, de trei, de patru ori pe an – la Paris, să-şi petreacă timpul pe hipodromuri şi în tovărăşia jocheilor şi antrenorilor. În viaţa privată a fost o secătură; căsătorit foarte tânăr cu delicioasa fată a lui Matei Cantacuzino, şi-a bătut joc de ea şi a înşelat-o cu o serie de babomiţe, una mai urâtă decât alta.

În politica militantă a intrat în timpul neutralităţii, şi, trepăduş neobosit, a încurcat cât a putut pe tată-său în lupta lui personală cu Marghiloman. Partizan intransigent şi neînfrânat al intrării noastre în acţiune, a fost rânduit (ca din întâmplare) la începutul războiului – tată-său era pe moarte – în nu mai ştiu ce serviciu adăpostit, şi a cerut, de ruşine, în momentul retragerii, să fie trimis pe front. Fiind sublocotenent de rezervă în arma geniului, a fost repartizat pe frontul Trotuşului şi pus să sape tranşee. Enervat, deşi la distanţă, de prezenţa inamicului, n-a putut să sufere bubuitul tunurilor şi după câteva săptămâni a trimis lui Averescu o scrisoare de o scârboasă laşitate şi platitudine, evocând prietenia generalului pentru tată-său şi „implorându-l" în numele acestei prietenii să-l scape de pe front unde nu mai putea sta[196]. Averescu l-a chemat la cartierul său şi l-a însărcinat cu supravegherea „salubrităţii" oraşului Bacău! Din acel moment, amicul Grigoraş a rămas cu o predilecţie specială, şi în politică, pentru gunoi!

Nu e locul să însemnez aici toate zigzagurile pe care le-a făcut în cariera sa politică gunoierul de la Bacău. El apare, în cursul *Amintirilor* mele, trecând de la o convingere la alta şi de la prietenie la ură – şi viceversa – în ce priveşte personalităţile politice în jurul cărora s-a învârtit. E destul să amintesc aici că agăţat de steaua lui Averescu, a fost unul din cei mai entuziaşti propagandişti ai întemeierii Ligii Poporului, pentru a se despărţi de dânsa după câteva luni, înjurând pe general ca la uşa cortului (trecuse pericolul frontului!), pentru a se apropia din nou de dânsul prin 1924-1925. Aceleaşi palinodii, aceleaşi adulări şi aceleaşi înjurături în cursul anilor faţă de Take Ionescu, de Iorga, de Maniu şi de alţii mai mărunţi. Cu mine, prieten în tot cursul anului 1917, servindu-mi chiar de agent de legătură cu Averescu, s-a certat în primăvara anului 1918, provocându-mă chiar

[195] După străduinţele lui am ţinut la *Anale* reuşita conferinţă „De l'influence de la banlieue sûr l'âme des Capitales" în toamna anului 1914.

[196] Averescu a conservat cu grijă această scrisoare şi de câte ori, mai târziu, îi făcea dl. Grigore o porcărie, se răzbuna citind-o cuiva. Mi-a citit-o şi mie.

la duel în aprilie ca să se împace în mai şi să caute să mă despartă de Averescu. Organizator falit al majorităţii lui Take Ionescu în ianuarie 1922 s-a certat iar cu mine ca să se împace din nou după câteva luni. Dar faţă de nimeni ca faţă de Titulescu, purtarea acestui om nu dă nota mârşăviei lui sufleteşti. Carlist înfocat – atunci – a venit la mine după constituirea Ministerului Iorga să-mi ceară parale ca să meargă la Paris şi să-mi aducă dovada că toată campania anumitor ziare franceze împotriva Regelui era alimentată şi plătită de Titulescu. I-am dat, s-a dus şi s-a întors bineînţeles fără nici o dovadă[197]. Înapoiat cu geanta goală şi furios, a început o campanie deşănţată, în *Epoca*, împotriva ministrului nostru la Londra. Fără talent înnăscut, Grigoraş ajunsese prin perseverenţă, mâzgălind la hârtie de dimineaţa până seara, la o oarecare virtuozitate ziaristică, specializându-se în articole scurte şi curajoase în care câteva răutăţi sau câteva cuvinte de duh înviorau cu o netăgăduită savoare o peltea dulceagă şi lipicioasă. Porecla de „titulari" pe care a dat-o javrelor ce mişunau în jurul marelui nostru european a avut succes; lumea a râs, şi Titulescu, sensibil cum era la atacurile prin presă, a suferit mult de ale lui Filipescu, care timp de doi ani a muşcat dintr-însul ca un câine turbat, pentru a deveni mai târziu *panegiristul fostului său duşman* şi a linge unde scuipase.

Acesta era omul care s-a ridicat împotriva conversiunii şi a mea cu o furie, cu o rea-credinţă şi cu o mitocănie care au uimit şi pe cei mai apropiaţi de dânsul. Că s-a ridicat împotriva mea după ce mă suise în slăvi şi se săturase la ieslele mele, nu trebuia să mire pe nimeni, un zigzag mai mult pe un drum numai cotituri fiind în ordinea lucrurilor. Dar de ce s-o fi ridicat împotriva conversiunii? Reprezentant al doctrinelor conservatoare şi depozitar al unui partid sprijinit, cât a dăinuit, pe proprietatea mare – fiul lui Nicu Filipescu proprietar-agricultor pasionat şi adversar pătimaş al Băncii Naţionale, ar fi trebuit să lupte din răsputeri pentru înfăptuirea unei reforme menită să salveze, înaintea tuturor, tocmai pe proprietarii mari. Sub influenţa spirocheţilor şi a lui Alexandru Perieţeanu, Grigoraş s-a ridicat împotriva conversiunii cu mai multă violenţă încă decât împotriva mea. Ceea ce nu l-a împiedicat să profite de ea ca să tragă un chiul de vreo 3 milioane Băncii Româno-Elveţiene[198].

[197] Desigur că Titulescu a fost inspiratorul acelei campanii, dar în asemenea materie dovezile sunt greu de găsit.

[198] Grigore Filipescu vânduse ţăranilor moşia sa de la Făurei, înainte de expropiere. Plata ţăranilor urmând să se facă în rate Grigoraş stipulase în contractul de vânzare că rămânea el proprietar legal al pământului până după plata ultimei rate. Având nevoie de bani scontase totalul sumei ce mai avea de încasat, circa 3 milioane, la Banca Româno-Elveţiană.

Oricât de violente s-au dezlănțuit atacurile lui Filipescu şi oricât de impresionante au putut să pară raționamentele algebrice ale lui Perieţeanu care țineau seamă de toate datele problemei, afară de două esențiale: conjunctura momentului şi capacitatea reală de plată a debitorilor – nu acțiunea lor m-a determinat să restrâng cadrul de realizare al proiectelor mele, după cum nu m-au determinat la aceasta nici campaniile plătite de anumite Bănci şi chiar de Banca Națională (există urmele subvențiilor acordate de această instituție ziarului *Epoca*), nici sutele de scrisori de amenințare cu moartea pe care le primeam zilnic din partea creditorilor. Ceea ce m-a determinat, am spus-o deja a fost numai nevoia de a nu rupe punțile cu Banca Națională şi cu băncile noastre creditoare de la Paris şi de a menaja susceptibilitățile constituționale ale Curții de Casație. M-am întins asupra lui Grigore Filipescu în rândurile de mai sus numai fiindcă mi s-a poticnit condeiul asupra numelui lui, iar nicidecum în considerația efectului pe care gălăgioasa lui intervenție ar fi avut-o asupra legiferării mele.

Pentru mine esențialul a fost să tai nodul gordian, să pun şi să fac să se primească principiul reducerii „ex officio" a datoriilor şi să scap pe debitori de executările silnice până la stabilirea unor noi raporturi între dânşii şi creditori. De unde în toamna precedentă sub Guvernul Mironescu, miniştrii Manoilescu şi Mihai Popovici bătuseră apa în piuă ca să rezolve o problemă pe care nu ştiuseră nici măcar să o pună, întemeind o bancă fără capital ca să lichideze datoriile agricole fără să fi găsit în prealabil o formulă practică pentru această lichidare – eu am rezolvat problema „en cinq sec" cum zice francezul, începând cum trebuia prin soluția principală şi pricipială şi lăsând viitorului pe cele secundare şi accesorii.

Hotărât însă să împac şi capra şi varza, să nu sparg geamurile Băncii Naționale şi să nu-mi urc în cap Curtea de Casație, am prezentat Parlamentului un proiect provizoriu (provizoriu în gândul meu) cât se putea de îndulcit. Decis să supun proiectul revizuirii unei largi comisii parlamentare, nu eram deloc zorit, căci legea suspendării executărilor silite (deja hotărâtă în mintea mea) îmi da tot răgazul necesar şi nu mă îndoiam că concurența demagogică a partidelor în comisie îmi va permite să înăspresc treptat prevederile inițiale. Timpul nu putea lucra decât în favoarea scopurilor mele, şi nu m-am înşelat în socoteli. Acesta a fost motivul pentru care am lăsat legea să se plămădească şi să se dospească în comisie de la noiembrie şi până în martie 1932. Pretextul a fost, se înțelege de la sine, dorința unei largi şi libere discuții.

Fiind încă proprietar legal al moşiei vândute, s-a considerat debitor agricol, după votarea conversiunii şi a cerut reducerea datoriei sale, la zisa Bancă...

În proiectul inițial împărțisem debitorii agricoli în două mari categorii după întinderea proprietăților: într-o primă categorie pe cei care posedau până la 5 hectare şi într-a doua pe cei care posedau de la 5 hectare în sus. Proprietarii din prima categorie, adică țăranii, erau admişi de drept la conversiune, adică fără să se mai ceară consimțământul creditorilor. Acest consimțământ era dimpotrivă cerut pentru datoriile celor din a doua categorie. Pentru datoriile țărăneşti, nu prevăzusem nicio scădere a creanței, ci numai o dobândă uniformă de 4% şi o amortizare în 30 de ani pentru toate debitele. Am procedat astfel pentru a rămâne pe cât se putea în spiritul ortodoxiei doctrinare care făcea din intangibilitatea creanțelor o adevărată dogmă. Ştiam bine că demagogia partidelor va impune în comisie scăderea debitelor şi preferam ca această scădere silită să fie impusă creditorilor prin hotărârea tuturor partidelor iar nu numai prin inițiativa mea. Prevederile mele au fost exacte, şi cel dintâi lucru asupra căruia reprezentanții partidelor s-au pus de acord, a fost reducerea debitelor țărăneşti cu 50%.

Pentru datoriile proprietarilor mai mari şi mari, adică a posesorilor de mai mult de 5 hectare, am prevăzut în proiectul meu inițial pe lângă o amortizare în 30 de ani cu o dobândă mai omenoasă şi o reducere a debitelor cu 25%. Date fiind tendințele demagogice ale politicienilor noştri îmi dam seamă că nu mă puteam lăsa pe ei pentru asanarea proprietății mari, şi am luat eu prin urmare, aici, inițiativa, având grijă să pun în categoria proprietarilor mari şi pe cei mai mărunți între 5 şi 25 hectare, care tot se mai bucurau de oarecare simpatii printre profitorii democrației integrale. Atât pentru reducerea debitelor, cât şi pentru conversiunea datoriilor (dobândă şi amortizare), am prevăzut însă pentru aceste două categorii de debitori consimțământul creditorilor ca indispensabil. Pentru înlesnirea acestor operații de conversiune, textul meu prevedea pentru Banca Agriculturii dreptul de a emite obligațiuni garantate şi emise cu garanția Statului pentru plata unui cupon de 8 1/2 la sută. În Comisia parlamentară această finanțare prin Banca Agriculturii a fost suprimată[199] iar cota de reducere a datoriilor a fost modificată şi în locul unei scăderi uniforme de 25% s-a adoptat o scară de degrevare între 10 şi 50%, după vechimea datoriilor, bazată pe recalcularea dobânzilor percepute sau datorate, formulă mai

199 În urma acestei hotărâri, Banca Agriculturii a fost lichidată.

adaptată concepției curente de intangibilitate a creanțelor. În fine, pentru proprietarii care nu beneficiau după lege de conversiunea de drept şi cărora creditorii le-ar fi refuzat intrarea în conversiunea convențională, stabilisem în proiectul meu dreptul de a cere un concordat agricol analog concordatului comercial. Acest drept de a recurge la un concordat a fost menținut pentru debitorii insolvabili şi de Comisie, care s-a mărginit să simplifice şi să perfecționeze tehnica procedurii.

Pentru a veni în ajutor Băncilor atinse prin reducerea creanțelor agricole din portofoliul lor, legea prezentată de mine Parlamentului prevedea pentru institutele cu un capital mai mare de 5 milioane, ca şi pentru băncile populare dreptul de a cere, în anumite condiții, Casei de Amortizare, emiterea unor obligațiuni speciale garantate prin toate drepturile câştigate în fața Justiției de acele instituții. Băncile populare mai puteau emite titluri ipotecare la purtător şi prin Banca Centrală a Cooperativelor. Dreptul de a emite obligațiuni prin Casa de Amortizare a fost restrâns în Comisie la băncile populare – pentru celelalte bănci emisiunea obligațiunilor fiind lăsată la hotărârea Casei de Amortizare.

În proiectul meu, ca şi în textul ieşit din comisie, dispozițiile legii au fost limitate în aplicarea lor la datoriile interne, cele contractate față de străini rămânând neatinse. Era o mare nedreptate, la care am consimțit din motive de oportunitate ca să împiedic puternicele forțe creditoare de peste graniță să se pună de-a curmezişul proiectelor mele. Socoteam că odată reducerea creanțelor interne obținută, va veni de la sine şi reducerea celor externe. Aici m-am înşelat. Cu prilejul celei de a 4-a legi (Legea Tătărescu) am avut un moment nădejdea realizării şi acestui punct din programul meu. Obținusem şi de la Guvern şi în Comisie suprimarea distincției între debitele interne şi externe cu privire la aplicarea legii, când Dinu Brătianu, prevenit de cine ştie ce interesat, a venit în şedința Comisiei, a făcut un tărăboi enorm, şi invocând obişnuitul principiu al disciplinei de partid, a obținut un răsvot. Am protestat cât am putut, am urlat, am amenințat, dar toate au fost în zadar. Deşi toți erau „sufleteşte" alături de mine, turma s-a supus, şi distincția între creditorii români şi străini a rămas în picioare.

Ca să împac şi pe cei de la Banca Națională am complectat în Comisie legea cu un articol în virtutea căruia garantarea de către Stat a portofoliului agricol scontat la Banca Națională va face obiectul unei legi speciale de finanțare". Consfințeam astfel principiul despăgubirii Băncii de către Stat, fără să intru în nici un amănunt.

Mulți mi-au făcut o mare vină, am spus-o deja, din lipsa unui plan de finanțare în legea mea. Acesta a fost chiar pretextul pentru care această lege a fost declarată inaplicabilă sub Guvernul care a urmat şi a permis lui Ghiță Mironescu, exponentul bancarilor, să încerce – zadarnic – să dea înapoi chiar şi față de minimul pe care-l realizasem. Zic zadarnic, căci încercarea lui Mironescu nu numai că a dat greş, dar față de agitația crescândă a debitorilor şi de insolvabilitatea lor, până în cele din urmă Tătărescu a fost silit să vie cu o nouă lege – după ce Vaida mai încercase una – cu o lege în care aproape toate dezideratele programului meu au fost împlinite. Cel puțin pentru debitorii agricoli. Omisiunea, care mi s-a imputat ca o vină, a fost însă în legea mea conştientă şi voită. Am arătat deja mai sus că singura soluție posibilă de finanțare a conversiunii era deschiderea unui cont de ordin special la Banca Națională, cont ce ar fi rămas să fie lichidat de Stat ulterior şi după puteri – şi am mai arătat că un asemenea cont nu putea fi deschis cât timp consilierul tehnic străin sta de pază ca un neadormit cerber la porțile Institutului de Emisiune şi de Scont a cărui prosperitate reprezenta pentru bancherii de la Paris cea mai sigură garanție a creanțelor lor. Dar nu a fost numai acesta motivul pentru care am amânat soluția finanțării. A mai fost şi altul, poate şi mai puternic. Legea mea era un prim pas şi nu puteam să prevăd până unde vor merge deficitele bancare în scripte (căci, în fapt, deficitele reale, provocate de creanța debitorilor se măsurau pe altă scară) după ce întreg programul de reducere a datoriilor va fi realizat, şi nu puteam prin urmare să fixez de la început normele de finanțare ale reformei întreprinse, fiindcă nu puteam cunoaşte de la început cuantumul sacrificiilor impuse. Iată de ce, deşi am discutat în Comisie mai multe propuneri de finanțare – mai mult ca să dau o aparentă satisfacție bancarilor – nu am admis nici una în proiect, şi m-am mulțumit să introduc un ultim articol, după cum am spus-o deja, prin care finanțarea conversiunii rămânea rezervată unei legi ulterioare. Am mers chiar până a propune eu însumi în Comisie – fără multă insistență de altminteri – o formulă de finanțare, pe care ştiam prea bine că nu o va primi-o opoziția. Am propus pentru despăgubirea creditorilor emisiunea unui împrumut de Stat special ai cărui suscriptori ar fi avut dreptul să plătească jumătate din impunerile lor directe, cu începere din 1932, în titlurile subscrise, pe valoarea lor nominală. În Comisie, propunerea mea n-a avut, după cum mă aşteptam, nici un succes, dar când am comunicat-o cu câteva zile înainte, guvernatorului Costică Angelescu, naivul financiar m-a luat în brațe şi m-a sărutat spunându-mi „coane Costică, ştiam eu că

ai să găseşti ceva! Formula d-tale e admirabilă!" Îmi venea să râd, căci formula era într-adevăr bună, dar numai pentru Banca Naţională, şi cu tot bunul lui simţ amicul Angelescu nu vedea mai departe decât zidurile Băncii lui.

Am luat parte la lucrările Comisiei parlamentare până la Crăciun, apoi am plecat în străinătate şi am lăsat pe Radian să se frece cu toţi cei care aveau „o idee" sau „un amendament" de plasat. M-am înapoiat la 2 februarie 1932, am mai luat parte la câteva şedinţe în Comisie, m-am mai zbătut între ghearele domnilor de la Banca Naţională, şi în fine, după o interminabilă discuţie în Cameră şi în Senat, am putut promulga legea, legea de bază care a făcut din reducerea datoriilor şi din descătuşarea debitorilor agricoli o realitate. Am devenit astfel omul conversiunii.

La Cameră şi la Senat, afară de rare excepţii, cei care au luat parte la discuţia publică au vorbit ca să-i audă alegătorii lor. De unde la început şi în sufletul lor, mai toţi membrii opoziţiei – pentru motive foarte deosebite – erau împotriva legii, la sfârşitul discuţiilor, afară de câţiva partizani ai lui Grigore Filipescu, s-au declarat toţi pentru şi unii din conducători au revendicat chiar paternitatea ideii, dacă nu chiar a legii. Votarea s-a făcut prin apel nominal şi n-au fost decât câteva glasuri contra...

În lungul răstimp cât au durat discuţiile şi pertractările, atmosfera a fost mult mai palpitantă şi mai interesantă în culoarele Camerei decât în sala de şedinţe a Comisiei. În Comisie n-au pătruns decât ecourile slăbite ale frământărilor de pe culoare; „şefii", care se mulţumiseră să delege în Comisie oameni de încredere se străduiau într-adevăr să creeze curente în favoarea scopurilor pe care le urmăreau fiecare, numai pe culoare. Pe lângă „şefi" mai mişunau şi toţi parlamentarii samsari sau clănţăi, toţi avocaţii cauzelor pierdute, în goană după majoritari sau după colaboratorii mei, ca să obţină, unul un amendament, altul o schimbare de termen şi cine mai ştie ce. Cu toată osteneala biroului, culoarele Camerei au fost prefăcute, timp de câteva luni de zile, într-o adevărată bursă, într-un târg neruşinat în care cererile şi ofertele se încrucişau. A trebuit să lupt şi pe acest teren din răsputeri ca să împiedic porcăriile puse la cale în umbră şi ca să scap prestigiul unei legiuiri al cărui scop nu era câtuşi de puţin salvarea păcătoşilor şi escrocilor.

Dar peste pleava celor mărunţi, deosebit de interesante au fost mutrele „şefilor" în cercul intimilor lor. Printre aceştia, cel mai frământat era Duca. Deşi n-a luat cuvântul nici măcar ca să apere Creditul Rural – a preferat să-mi scrie tot timpul scrisori şi

bilețele confidențiale – Dinu Brătianu îl teroriza. Indiferent cum era față de orice reformă sau idee programatică, sufletul său sterp de politician înfăşurat în vălurile oportunității se zbătea totuşi în spasmele nedumeririi şi nehotărârii. Duca simțea că momentul era de o capitală importanță pentru viitorul lui şi al partidului său şi nu ştia cum să iasă din încurcătură. Rezultatul era lamentabil. Îi venea greu nu numai să se pronunțe împotriva legii, dar chiar şi numai să o saboteze, căci ştia că Regele – cu care împăcarea nu era încă pecetluită – o vrea şi îi era frică să se vadă lepădat şi de masele rurale mergând împotriva intereselor lor. Pe de altă parte vechea tradiție bancară a partidului, relațiile acestuia cu Banca Națională şi mai presus de toate încăpățânarea lui Dinu Brătianu îl împiedicau să se pronunțe pentru. Procedurile lui erau tragico-comice, şi năduşelile morale prin care trecea îi alterau trăsăturile feței şi îi tulburau adânc seninătatea privirilor, prin veşnicii lui ochelari care-i tremurau pe nas. Îmi cerea întrevederi şi venea în fruntea unei delegații ai cărei membri erau toți spioni de ai lui Dinu, să mi se plângă de pagubele pe care proiectul meu le va aduce „creditului public şi privat"; mai vorbea unul şi altul, şi după ce plecau şi se despărțea de supraveghetorii săi, Duca alerga după mine să mă roage să nu iau în de rău ce-mi spusese în fața delegației, că nu putea face altfel, fiindcă Brătianu îl martiriza, şi începea să-l înjure.

„Argetoianu, te rog, fă cum crezi, să ştii că eu unul nu mă opun. Fă legea cât de largă şi în ce priveşte Creditul Rural mai ales nu te jena. Eu nu voi spune un cuvânt în Cameră în favoarea lui!" Şi mai înşira el câte şi mai câte asupra inițiativei Regelui, asupra necesității de a tăia în carne vie şi altele. Îmi dam seama că toate erau spuse fără nici o convingere, ca să scape pe tangentă şi ca să mă duc să raportez Regelui cele vorbite şi ca să-i spun la rândul meu: „Ce bun băiat e Duca, şi aşa de înțelegător şi acomodant, şi devotat Majestății Tale!"

În Partidul Național-Țărănesc şi Țărănesc, Maniu, Mihalache, Madgearu şi doctorul Lupu, ca să nu mai vorbesc de alții de a doua mână, plimbau fiecare prin culoare, prin secții şi pe la bufet câte o mutră deosebită. Pe fiecare din ele se reflecta însă o adâncă nemulțumire şi toți îşi vărsau focul şi veninul, până şi precautul Maniu, în vorbe nesocotite – gata să le dezmintă apoi față de oricine i-ar fi tras la răspundere. Cel mai otrăvit din toți era doctorul Lupu. Ducea de mai bine de un an o campanie demagogică şi deşănțată pe chestiunea cametei şi aliat în alegerile din iunie precedent cu „Liga contra Cametei" prezidată de Emanuel Antonescu, răscolise masele pe această temă şi izbutise chiar să strecoare în Parlament câțiva

deputați. Și iată că veneam eu cu conversiunea mea și cu iertarea datoriilor să-i tai iarba sub picioare. Deși, incapabil cum era să lege împreună două idei, nu se gândise niciodată la un plan metodic de asanare a debitorilor, deși se mulțumise numai să înjure pe cămătari și să ceară scăderea dobânzilor uzurare[200], îndată după depunerea legii mele pe biroul Camerei s-a proclamat „părintele conversiunii" și a început cu supralicitările prin culoare. Cu fața aprinsă, circula printre grupuri și nu-i mai tăcea gura criticându-mi proiectul pe care-l găsea „prea bancar". Turuia și-și agita brațele ca o moară de vânt, pe când fața-i trecea din roșu în vânăt și din vânăt în roșu. Spunea prostii, amenința pe toată lumea și nu convingea pe nimeni. Nu convingea, dar gălăgia lui făcea atmosferă și-mi convenea de minune în lupta din ce în ce mai grea pe care o duceam împotriva elementelor mobilizate de cercurile înfeudate Băncilor. Fără să vrea, ba din contră căutând să mă doboare, istericul de la Arsura m-a servit astfel foarte mult.

N-aș putea spune același lucru despre colegii săi Maniu, Mihalache și Madgearu. Asupra problemei înseși, Partidul Național-Țărănesc era împărțit în două: ardelenii nu admiteau nici o încălcare a drepturilor creditorilor pe când țărăniștii erau ostili numai față de degrevarea proprietății mari și gata să meargă cât de departe pentru reducerea debitelor țărănești cu condiția ca băncile populare – în care se înfipseseră precum căpușele în piele, sub guvernarea lor – să fie despăgubite pentru pagube ce ar fi fost nevoite să sufere. Conversiunea a fost un prilej mai mult pentru a se pune în evidență fundamentala deosebire dintre mentalitatea și ideologia țărăniștilor regățeni și a naționalilor ardeleni. Dar nu era numai o deosebire de mentalitate între oamenii de dincoace și de dincolo de Carpați, mai era o deosebire destul de însemnată între stările economice și sociale și în organizarea creditului de o parte și de alta a munților. Debitori obidiți și producători pe pragul falimentului și insolvabili erau destui și în Ardeal, dar acolo camăta nu ajunsese la excesele din Vechiul Regat și raporturile între creditori și debitori erau mai omenoase. Deprecierea prețurilor și a bunurilor împiedica și acolo pe datornici să-și respecte angajamentele și carența lor adăugată la efectele crizei bancare generale din cursul verii, tulburase adânc existența micilor Bănci întemeiate în cursul ultimelor decenii prin hărnicia populației românești băștinașe[201]. Debitorii ardeleni mai

[200] Pe care o și obținuse prin legea contra cametei votată în 1930.

[201] În Ardeal nu existau bănci populare românești. În locul lor nenumărate bănci particulare, înființate pe tipul societăților anonime, îndeplineau aceleași funcțiuni, canalizau rezervele și distribuiau creditele.

ușor împovărați prin acumularea dobânzilor cămătărești și mai puțin exasperați prin executările silite, mult mai rare ca la noi, se arătau mai resemnați și mai liniștiți – în schimb toți cei interesați în Bănci, acționari, depozanți și profitori, deși constituiau o infimă minoritate față de masa debitorilor, făceau o muzică asurzitoare. Nici unul nu urla mai tare ca sifiliticul[202] Aurel Vlad, mare acționar și mic apărător al Băncilor și al cămătarilor. De combătut m-au combătut mulți, dar Aurel Vlad a fost singurul om împreună cu Grigore Filipescu care a împins trivialitatea până la înjurături, în public. Se vede că spirochetul lui Schaudin stabilește o anumită simpatie nu numai pe terenul secrețiilor fiziologice, dar și pe acela al ideilor... și al „manierelor". Bineînțeles că precaut și zgârcit la vorbă cum e, dl. Prezident Maniu nu s-a lăsat nici un moment în scări, ca fratele Aurel, și s-a mulțumit să „insinueze" pe unde putea și când putea câte un argument potrivnic sau chiar și numai o simplă dezaprobare, sau cel puțin o îndoială „asupra rezultatelor", cu privire la programul și la străduințele mele. Maximul pe care-l admitea domnul Prezident era conținut în memoriul fratelui Mihai (Popovici) din toamna precedentă, fără să-și dea seama că concluziile fratelui Mihai erau egale cu zero – sau poate tocmai din cauza asta. Domnul Prezident este însă un mare fatalist, și d-sa își pusese toate nădejdile în pronia divină ce avea sub a sa ocrotire pe domnii creditori și care nu putea să nu mă dea peste cap. Pronia divină, în visurile domnului Prezident nu se contura în trăsături prea stabile și lua câteodată și aspectul bărbosului șoldit care deși „nu era el" încurca toate treburile în fruntea Ministerului.

Imboldurile care făceau pe Mihalache și pe Madgearu să verse venin și să strâmbe din nas erau de un ordin mai mărunt, și pătimașa lor atitudine se explica prin însușirile și năzuințele lor de politicani cu orizont limitat. Erau, și unul și altul, conversioniști, dar nu se puteau împăca cu ideea că nu salvaseră ei, țărăniști sadea, în lunga lor guvernare, țărănimea copleșită, și că fusesem eu, „ciocoiul", sortit să fiu salvatorul celor umili, dar mulți. Popularitatea național-țărăniștilor scăzuse mult după destrăbălata și necinstita lor guvernare și țărăniștii care prinseseră în Vechiul Regat rădăcini mult mai puțin adânci decât naționalii din Ardeal, se temeau să nu le fac prin popularitatea mea o serioasă concurență electorală. Ei nu mă cunoșteau deloc și nu puteau să-și închipuie că nu urmăream câtuși de puțin popularitate și

[202] Un proverb român zice: „vinde și te căiește". Aurel Vlad a vândut acum câțiva ani o pădure și s-a căit, și a vrut să strice vânzarea. În fața tribunalului a declarat că actul de vânzare trebuia anulat deoarece d-sa, fiind sifilitic (a produs și un certificat) n-a știut, ca vânzător, ce a semnat!!!!

succese în masa alegătorilor. Văzând în mine un concurent pe terenul competițiilor electorale – și nimic mai mult – ar fi vrut să mă distrugă, dar tot din motive demagogice nu îndrăzneau să-mi combată legea, sau în tot cazul principiul legii și acest antagonism în care se zbăteau micile lor suflete se citea până și pe fețele lor plictisite. Ca să salveze și el ceva, Mihalache luase în mână chestiunea Băncilor populare, și a cooperativelor pe care de altminteri nu le amenința nimeni și pe care eram mai hotărât decât dânsul să le ocrotesc. Pe de altă parte, ca să-și ușureze sufletul s-a aruncat cu oamenii lui asupra proprietății mari, „care nu merita nici o ușurare și în favoarea căreia nici o măsură excepțională nu era justificată".

Resorturile politice și electorale care au determinat dubla atitudine înfățișată de Mihalache – pentru reformă în public și contra în culise, au provocat și dezordonatele manifestări ale lui Madgearu. Pe când Mihalache știa însă să se mai stăpânească, Madgearu își da drumul ca un prost și agăța oamenii pe lângă ferestre ucigându-i sub torentul unei logorei pe care nimic nu o putea stăvili. Cei prinși cu japca nu puteau scăpa decât cu fuga. Opoziția lui Madgearu mai avea și o latură caraghioasă. Cu o înaltă idee despre capacitatea și despre competența sa se socotea ca deținătorul tuturor soluțiilor economice și financiare și nu tolera ca cineva să încalce domeniul său; ideea că altul va rezolva cea mai importantă problemă din câte se puneau economiei noastre naționale îl tulbura adânc, iar faptul că acel „altcineva" eram eu îl înnebunea de-a dreptul. Căci de când cu incidentul din Camera averescană, popularizat prin revistele de la *Cărăbuș* și de la *Alhambra*, mă ura din toate puterile lui. În lipsa unei alte îndeletniciri, mușca din mine cât putea și cu orice prilej; arțagul acestui modern Arțibur mă făcea să râd, și cu atât mai multă poftă cu cât atacurile lui erau mai nesocotite și mai violente.

Dacă atitudinea domnilor din opoziție și animozitatea lor împotriva conversiunii și a mea aveau o bază explicabilă, în ritmul vieții noastre politice, purtarea tatălui Iorga a fost lipsită de orice logică. Că nu mă putea suferi era altă chestiune. Că toată lumea îl ținea drept un zevzec, cum și era, că toată lumea mă socotea pe mine și nu pe el adevăratul șef al Guvernului (și în această judecată era multă exagerație), nu era vina conversiunii, ci o socoteală între dânsul și mine. Or, ilustrul fute-vânt în loc să se arunce pe mine, se aruncase, cu toată furia temperamentului său, pe conversiune. Cu desăvârșire ignorant și neînțelegător în orice materie economică sau financiară, adoptase în cursul guvernării noastre înțeleapta atitudine de a nu se amesteca unde n-avea ce căuta, lăsând în seama mea grija

hotărârilor. În străduințele mele de echilibrare a bugetului, în lupta mea zilnică din toiul crizei bancare, aprobase toate măsurile mele fără să le cunoască, și cu toată antipatia lui față de persoana mea avusese chiar eleganța să-și asume, ca șef nominal al Guvernului, o parte aparentă din răspunderi. N-a făcut decât o singură excepție la această linie de purtare: s-a pus de-a curmezișul legii conversiunii. A dat cu piciorul singurului prilej pe care l-a avut să se împace cu opinia publică și să șteargă deplorabila impresie rămasă ca o dâră pe urmele tuturor năzbâtiilor sale. Cu talentul său de vorbă, cu incontestabilul dar pe care-l are de a se apropia de mase, ar fi putut să le răscolească în favoarea lui dacă, îmbrățișând reforma propusă de mine ar fi cutreierat țara explicând-o. Desigur că nu eu m-aș fi opus la o asemenea acțiune din partea sa, căci nu urmăream câtuși de puțin plăcerile popularității pentru mine însumi: cele ce s-au întâmplat ulterior, când am lăsat pe alții să se împăuneze cu penele mele au dovedit-o. Dar fie că-l montase Grigoraș Filipescu, sau Manoilescu, sau altul, fie că îi sărise bâzdâcul la primul lui contact cu legea mea, a făcut tot ce i-a stat în putință să mă încurce și mi-a pus cât a putut bețe în roate. Bineînțeles, n-a lucrat cu totul pe față căci legea mea era și puțin legea Regelui și principiile sale (săracele principii!) nu-i îngăduiau să se ridice împotriva Coroanei –, dar pe culoare și printre prieteni a avut grijă să se lepede cât a putut de opera mea, și nu i-a cruțat nici o ironie, nici o glumă, nici o săgeată. Îmi povesteau prietenii mei – aveam și eu prieteni – cum trecea pe culoarul Camerei prin fața secției unde lucram în Comisie, însoțit de „ai lui" – și de unii membri ai opoziției – și cum lăsa să cadă la adresa mea cuvinte puțin măgulitoare pe care „apostolii" le adunau cu gura căscată. „Ei, drrrragă, ei, acolo e dhomnul cu chonversiunea, ei da, vrrrea să fericească lumea! Ei, drrragă a rrhevenit Isus Chrrristos pe pământ!" – și câte altele. Nimeni de altminteri, nici opoziția, nici majoritatea, nu lua prea în serios flecăria lui: se obișnuise lumea să-l considere ca un factor inoperant, în politică și mai ales în Guvern.

Am trecut și peste ironiile și glumele primului meu ministru, cum am trecut și peste toate obstacolele care mi-au fost puse în cale, dar numai eu știu cât am tras la căruță! Am ajuns în fine, în primăvară odată cu revărsatul mugurilor, la promulgarea unei legi care, dacă n-a conținut decât o părticică din ce aș fi vrut să pun eu într-însa, a făcut totuși epocă, a adus puțină liniște și mângâiere la vetrele oamenilor amenințați să fie deposedați și a legat de numele meu, dacă nu zurgăliile popularității cel puțin recunoștința sufletelor cinstite.

Asanarea datoriilor agricole n-ar fi avut nici un scop dacă nu s-ar fi încercat totdeodată să se ridice starea maselor agricole, punându-le în posibilitate să facă față nevoilor noi, după lichidarea pasivului care le sugruma. Odată cu legea conversiunii alcătuisem schema unei legi care să înlesnească constituirea asociațiilor agricole, dându-le în același timp organizarea și câmpul necesar pentru realizarea unei culturi raționale și pentru valorificarea produselor pământului. Agricultura română se afla într-adevăr de pe urma reformei agrare într-o situație paradoxală. Țară exportatoare, de cultură extensivă, prin urmare obligată din punct de vedere tehnic și economic la cultură mare, țara noastră a fost osândită prin reforma agrară la proprietatea fărâmițată și deci la cultura mică. Nu mai revin aici asupra antagonismului dintre proprietatea mică și cultura extensivă; am demonstrat – și cred că am fost cel dintâi – în 1913, că proprietatea mică cere cultură intensivă și că cultura intensivă nu e realizabilă decât în țările importatoare de cereale (din cauza cheltuielilor remunerate prin prețuri mari de desfacere) așa încât situația agriculturii noastre părea la prima vedere inextricabilă: necesitatea economică a culturii mari extensivă trebuia împăcată cu imperativul social și politic al proprietății mici. Căci nimeni nu se mai gândea și nimeni n-ar mai fi putut să revie asupra împărțirii pământurilor între țărani. Problema este însă insolubilă numai în aparență, căci proprietatea mică se poate foarte bine împăca cu cultura mare, prin asociația micilor proprietari sau cultivatori, care, organizând în comun exploatarea proprietăților lor individuale fărâmițate, ar putea face față – și numai astfel – cerințelor culturii extensive care nu se poate lipsi nici de mașini[203], nici de o producție calitativ uniformă, nici de o desfacere rațională a produselor. Organizarea unor asemenea asociații nu era însă lucru ușor, mai întâi fiindcă abuzurile cooperativelor rurale au înstrăinat cu totul pe țărani pe ideea asociației, apoi, fiindcă cultivatorii noștri sunt pe atât de îndărătnici la orice inovație pe cât sunt de individualiști în spiritul lor de folosință a pământului. Despre o constrângere, despre o obligativitate legală în ce privea constituirea unor asemenea asociații în care fiecare trebuia să intre și cu brațele și cu sufletul, neputând fi vorba – mă gândisem la o serie de avantaje (între care și importante degrevări fiscale) pentru strângerea și încurajarea aderenților. Mă bucurasem mult de numirea lui Ionescu-Siseşti la Ministerul de Agricultură; colegul meu era precedat de o reputație bine stabilită de om inteligent și de cunoscător al problemelor agricole și mă

[203] Arătura adâncă, între altele, așa cum numai tractoarele o pot realiza, este indispensabilă în cultura extensivă, în care ține locul îngrășămintelor ce nu pot fi folosite decât în cultura mică intensivă.

așteptam să găsesc în el un colaborator prețios. Cu două Ministere pe cap, cu conversiunea, cu Iorga nebunul, eram atât de prins încât nu mi-a mai fost cu putință să urmăresc de aproape elaborarea legii Asociațiilor Agricole pe care, după ce ne-am înțeles împreună asupra ideilor conducătoare, am lăsat-o în seama lui Siseşti. Amicul Siseşti m-a trădat însă, și nu atât el cât agronomii lui care, nu știu pentru ce – căci Asociațiile le deschideau o vastă carieră – au sabotat cu toții o lege care de altminteri fusese bine concepută, dar foarte slab elaborată. Așa cum a fost promulgată nu putea fi operantă decât cu concursul agronomilor, dacă domniile lor ar fi binevoit, atât în interesul obștesc cât în al lor propriu, să întreprindă o intensă acțiune de lămurire a maselor rurale. Nu numai că n-au vrut – fiindcă n-au priceput –, dar și-au permis chiar să zădărnicească orice aplicare a unor măsuri care amenințau să-i dezlege de la ieslele lor cu grăunțe și să-i pună la o muncă cinstită. În momentul când au abrogat-o țărăniștii, legea lui Siseşti era deja o lege moartă.

Câtă lume nu mi-a spus că oamenii se așteptau mai mult de la mine în guvernarea mea din 1931-1932! Mai mare nedreptate nu se putea face cuiva! Eu mă mir cum am făcut și cât am făcut, răstignit cum eram – vorba lui Clemenceau – între un om care se credea Isus Christos și altul, care se credea Napoleon. A trebuit să lupt singur cu toate și cu toți. Dacă n-aș fi avut de luptat decât cu „toate" aș fi putut să le fac față și cred că bilanțul celor 13 luni de guvernare ale mele ar fi fost mult mai bogat. Dar m-au răpus acei „toți", față de care eram dezarmat, fiindcă cel ce ar fi trebuit să mă ajute mi-a legat mâinile.

Dacă n-aș fi făcut legea conversiunii, și tot aș fi făcut mult. Am fost primul nu numai în țară, dar în lumea întreagă, care a avut curajul să tragă o brazdă nouă pe lanurile sleite ale teocrației capitaliste și să deschidă un drum pe care omenirea a putut păși spre orizonturi mult mai largi și să întinerească puterile unui organism istovit. Ca toți premergătorii am fost combătut și înjurat. Nu e nimic, rezultatele îndrăznelii mele m-au răsplătit și am avut satisfacția să văd după câțiva ani pe adversarul meu cel mai înverșunat, pe Rist, susținând prin scrierile lui în Franța tot ce combătuse cu câțiva ani înainte în România, în înfăptuirile mele.

Pentru țara noastră, efectul lichidării datoriilor particulare a fost covârșitoare: ne-a scăpat pe toți, și pe Stat de un faliment catastrofal. Scăpați din ghearele cămătarilor, producătorii au putut să răsufle și să se pună din nou pe muncă cu nădejdea că nu mai munceau ca robii pentru alții. Pe de altă parte urmăririle și executările creditorilor domolindu-se, fiscul și-a putut încasa debitele cu mai

multă uşurinţă şi umple din nou – în limita conjuncturii momentului – casele Statului pe care eu le-am găsit goale. Ajungând până în cele din urmă să echilibrez Bugetul (mai mult contabiliceşte, nu e vorbă) şi să pună la o parte sume însemnate pentru înzestrarea armatei, succesorii mei la Finanţe s-au lăudat cu meşteşugul lor, pe când în realitate, rezultatele la care au putut să ajungă au fost datorate numai conversiunii şi curajului meu! Dar aşa se scrie istoria: eu am fost un prost şi Victor Antonescu un geniu!

Termin acest capitol – obositor de citit şi plicticos de scris – printr-o ultimă observaţie. Printre alte critici, mi s-a adus şi aceea că prin legea mea am omorât creditul! Mai întâi cum era să-l omor, dacă era deja mort? Retragerea creditelor străine şi a depozitelor interne de la Băncile noastre mari şi mici a fost un fapt împlinit înainte măcar să se vorbească de legea conversiunii. Creditul nu l-a omorât la noi conversiunea, l-a omorât criza şi conjuncturа generală care a avut drept efect scăderea vertiginoasă a preţurilor şi a valorilor gajurilor precum şi insolvabilitatea debitorilor. Că legea conversiunii a împiedicat, după începutul asanării, renaşterea Creditului, e o afirmaţie care cere să fie discutată, dar care conţine o parte de adevăr. Punând însă o frână operaţiilor ulterioare de credit, conversiunea a făcut cel mai mare serviciu producătorilor împiedicându-i să se înglodeze în datorii noi înainte de sfârşitul crizei, într-o vreme adică în care orice investiţie ar fi însemnat bani aruncaţi pe fereastră. Dacă prin urmare, în această învinuire este o parte de adevăr, eu o primesc cu inima uşoară, căci este un bine mai mult pe care l-am făcut, pe lângă atâtea altele.

Cea mai bună dovadă că am avut dreptate, e că cele două mari partide ale noastre, care m-au urmat la Guvern mi-au desfăcut legea ca să-mi desăvârşească programul! Cu timpul javrele au tăcut, şi opera a rămas.

În sânul Familiei Regale • Aranjamentul cu Principesa Elena • „Plasamentul" Principesei Ileana • Căsătoria ei cu Arhiducele Anton • Familia Arhiducală • Cadoul Guvernului • Arhiducele Leopold Salvator şi Iorga • Arhiducii şi afacerile • Prinţul Friedl de Hohenlohe ... şi Hefter • Sandi Scanavi, cariera şi afacerile lui.

Dacă conjunctura economico-financiară, sărăcia, bancherii şi deponenţii mi-au făcut o oca de venin pe zi, dacă palinodiile şi bâzdâcurile lui Iorga m-au plictisit până la limitele răbdării, înaltele fantezii ale Familiei Regale au fost în răstimpul acestor 13 luni de searbădă guvernare nesecate izvoare de petrecere. Câteodată, ce e drept, mi-au dat de furcă, dar în aceste cazuri, spectacolul a fost destul de savuros ca să răsplătească ostenelile mele. Au fost şi excepţii la această regulă, au fost şi chestiuni care mi-au dat de muncă fără nici o compensaţie de ordin distractiv, ba chiar mi-au lăsat o amintire penibilă. În această categorie intră reglarea definitivă a raporturilor dintre Rege şi Principesa Elena, afacere ce nu se terminase până la venirea mea în fruntea Ministerului de Finanţe din cauza câtorva chestiuni de ordin material ce mai rămăseseră de lichidat. Mi-a revenit mie trista cinste să sfârşesc o ceartă care încordase până la enervare raporturile Regelui cu toată familia lui.

Am arătat deja în cursul acestor *Amintiri* amestecul meu, solicitat de Rege, în toamna anului 1930, în diferendul său cu Principesa Elena şi rezultatele la care ajunsesem cu ajutonil Regelui George care izbutise să obţină de la sora sa concesii însemnate faţă de primele ei pretenţii. Principesa renunţase pe rând la garanţia Regelui Alexandru al Iugoslaviei şi la garanţia Guvernului român, pentru executarea obligaţiilor de ordin financiar asupra cărora ambii soţi căzuseră de acord. Înţelegerea se făcuse pe baza următoarelor condiţii: Principesa se obliga să nu petreacă în România mai mult de 4 luni[204] în Palatul ei de la Şosea, a cărui întreţinere rămânea în sarcina listei civile, tot anul, precum tot în sarcina Regelui cădea

[204] De fapt, Principesa Elena n-a folosit această clauză a înţelegerii, iar cele două luni în străinătate ale Voievodului au fost reduse sub diferite pretexte, la 1 lună sau 6 săptămâni, invocându-se starea sănătăţii sau necesităţile educaţiei Prinţului.

şi întreţinerea Principesei pe tot timpul şederii sale la Bucureşti; în afară de aceste 4 luni în România, Principesa putea să aibă pe Voievodul Mihai alte două luni cu dânsa, în străinătate; în fine pentru asigurarea unui trai corespunzător situaţiei ei de mamă a Principelui Moştenitor, Regele se îndatora să verse Principesei o pensie anuală de 7 200 000 lei. De partea sa, Principesa Elena se angaja să înceteze orice acţiune de defăimare împotriva Regelui, atât prin organele opiniei publice din străinătate cât şi în sânul familiilor domnitoare înrudite sau împrietenite cu dânsa. Se mai angaja să-şi stabilească domiciliul la Florenţa, unde urma să-şi cumpere o casă. Pentru cumpărarea acestei case şi pentru spesele de instalare, Regele s-a obligat să verse, odată pentru totdeauna suma de 30 000 000 lei. Pe de altă parte, Principesa ceda Regelui vila Regală de la Mamaia (singurul bun ce îi revenise din moştenirea Regelui Ferdinand) şi ferma sa de la Crevedia (cumpărată în timpul Regenţei din banii ei). În executarea acestor ultime clauze fără de care toată înţelegerea s-ar fi desfăcut şi negocierile ar fi trebuit să fie reluate de la început – Regele se izbise de o greutate mare: nu avea parale. Atins serios prin criza bancară, obişnuitul său finanţator Aristide Blank[205] n-a mai mişcat din urechi, iar celălalt făcător de minuni, Malaxa, nu-şi luase încă zborul: eram la începutul mănoasei Domnii. Neştiind cum să iasă din încurcătură, Regele a făcut apel la mine, să-i găsesc o soluţie, cu alte cuvinte să plătească Statul – bietul Stat – pentru dânsul. Dar ce sacrificii nu era totdeauna gata să facă Statul – şi Ţara – pentru scumpa noastră Dinastie! Greutatea era că trebuia găsită o modalitate de plată fără publicitate; nu putea deci fi vorba de o lege specială, nici de un credit extraordinar, care să pună din nou în discuţie întreaga „aventură". Înţelegerea cu Principesa Elena era încă şi a rămas, secretă. O încercare de a plăti sume în rate a rămas fără rezultat. Trebuie să mărturisesc aici, cu riscul de a jigni unanimele simpatii care au înconjurat-o, că nenorocita Principesă, ca şi întreaga Familie Grecească s-au arătat şi cu acest prilej de o implacabilă aviditate bănească. Era natural poate ca faţă de Regele Carol să nu manifesteze nici o condescendenţă, dar faţă de Ţară, care o primise cu atâta dragoste, Principesa Elena ar fi putut să fie mai înţelegătoare şi să priceapă că începuse vremea sărăciei. N-a vrut să ştie de nimic: banii sau viaţa! M-am trudii şi i-am găsit![206].

[205] Deja deschis cu 11 milioane faţă de Rege pentru cumpărarea casei Doamnei Lupescu şi probabil cu multe alte sume.

[206] Sub Guvernul Tătărescu, lucrul ar fi fost copilăresc de uşor: un credit suplimentar la fondurile secrete, şi totul era gata. Pe vremea noastră însă, moravurile guvernamentale erau altele şi fondurile secrete nu ajunseseră încă un sac fără fund.

Am luat 27 milioane de la fondul timbrului de aviaţie cu care am cumpărat vila de la Mamaia pentru Statul-Major şi birourile bazei hidro-aeronautice de la Constanţa (!) şi 3 milioane de la fondul de încurajare a agriculturii (Ministerul de Domenii), cu care urma să cumpăr ferma. Noroc pentru Tezaurul public, că până în cele din urmă s-a găsit muşteriu pentru fermă, generalul Condeescu (fostul aghiotant al Principesei în timpul Regenţei), aşa încât am putut economisi 2 din cele 3 milioane menite să complecteze suma de 30.

M-au învinuit unii că după înapoierea Prinţului Carol şi urcarea sa pe Tron, m-am îndepărtat de Principesa Elena cu care avusesem în tot timpul Regenţei relaţii cordiale şi aproape intime. Faptul este exact, dar învinuirea nedreaptă, căci atitudinea mea nu a fost determinată prin motive de oportunitate. Mai întâi, legăturile mele cu Prinţul Carol erau mai vechi, şi sufleteşte şi politiceşte eram mai aproape de dânsul decât de soţia lui; ceea ce a determinat însă atitudinea mea a fost marea nădejde pe care o pusesem cu toţii – şi eu mai mult decât oricine – în noua Domnie, şi pentru realizarea căreia aş fi trecut peste tată şi peste mamă. Mai târziu, pe măsură ce încrederea mea în Rege scădea, m-aş fi apropiat poate din nou de Prinţesă, dacă în cursul negocierilor în care am fost amestecat fără să vreau, aş fi întâlnit din partea ei, mândrie şi sentiment în loc de lăcomie şi arghirofilie. Ultima lovitură cu cele 30 de milioane pe care, ca ministru de Finanţe am primit-o eu în spinare, a rupt şi ultimul fir care mă mai lega de o femeie de altminteri plină de farmec. Partizanii Principesei Elena care mi-au aruncat piatra, să nu uite că la urma urmelor am contribuit şi eu la ridicarea căminului din Florenţa în care oropsita Damă a putut adăposti ulterior amorurile ei cu Ducele de Aosta, soţ nefericit al unei infirme plimbate în cărucior.

Căsătoria Principesei Ileana – fata Mamii – cu Arhiducele Anton celebrată cu mare alai la Sinaia în 26 iulie a adus nota ei de veselie în mijlocul greutăţilor în care ne zbăteam cu toţii. Copilul preferat şi răsfăţat al Reginei Maria nu era însă şi sora preferată a Regelui Carol. Progenitura noastră Regală se împărţea în trei categorii: într-un prim grup Carol şi Elisabeta copii incontestabili ai Regelui Ferdinand, într-un al doilea Marioara şi Nicolae, dubioşi – şi singură de felul ei, Ileana, iarăşi fără nici o îndoială, fiica lui Barbu Ştirbei. La curtea noastră secretele alcovului erau secretele tuturor şi cu destrăbălata educaţie pe care o primiseră, în continua lor promiscuitate cu slugile, aflaseră şi odraslele Dinastiei istorioarele mai mult sau mai puţin piperate, pe care oamenii le povesteau pe şoptite. Anecdota cu frageda Elisabeta chemând pe

mica Ileana la fereastră cu cuvintele „vino iute să vezi pe tatăl tău", ca să vadă pe Prințul Barbu coborând din automobil – a făcut pe vremuri înconjurul Bucureștilor. Carol și Elisabeta, nedespărțiți, au tratat totdeauna cu o totală indiferență pe Marioara și pe Nicolae, și cu dispreț pe Ileana. Toate acestea sunt lucruri știute, și dacă le mai repet aici sunt ca să explic pentru ce, cei în curent cu moravurile și sentimentele Familiei Regale se așteptau la o mare rezervă – dacă nu la mai mult – din partea Regelui Carol, cu prilejul căsătoriei puiului de cuc. Cu atât mai mult cu cât în Ileana, drăgutul nostru împărat știa că atinge adânc și pe Doamna Mamă, cu care, în acel moment – ca mai întotdeauna de altminteri – era la cuțite.

Spre marea mirare a tuturor, Regele a făcut lucrurile „di granda" și s-a purtat față de Ileana cu toate aparențele celei mai frățești și calde afecțiuni. Îmi aduc aminte de discursul pe care l-a ținut la marele dejun de peste o sută de tacâmuri din ziua nunții, în sala „morească" din Castelul Peleș: ne-a emoționat pe toți, atât de frumos și de adânc a vorbit! Avea el nu e vorbă planul lui: sigur să se scape de soru-sa, a socotit elegant să-i dea pașaport acoperind-o cu flori. Într-adevăr, sub pretextul că prezența unui Habsburg pe teritoriul României întregite ar fi putut da loc la tulburări, sau în tot cazul la nemulțumiri, mai ales în ținuturile de peste munți, Majestatea Sa n-a consimțit la căsătorie decât cu condiția ca tânăra pereche să nu-și stabilească reședința în țară și să nu petreacă în România mai mult de o lună pe an, și aceasta de fiecare dată numai cu învoirea sa. Această hotărâre a provocat scene disperate din partea Ilenei și a Reginei și șiroaie de lacrimi, pe care le-a vărsat mai ales Ileana legată de țara românească și de tot ce era românesc printr-o dragoste „frenetică" explicabilă mai mult prin istericalele ei de fată mare ținută prea mult în sala de așteptare, decât prin picătura românească de sânge ce-i „insinuase" în vine rezervatul și totdeauna echilibratul domn Barbu. O legătură interesantă de lămurit, pentru cei care n-au de lucru, ar fi legătura pe care neuitata noastră Regină Elisabeta a strâns-o, pentru mai multe generații de madame și de virgine, între isterismul romantic literaro- muzical de importațiune străină și naționalismul dus până dincolo de limitele bunului simț și simbolizat prin „portul românesc" și „fuiorul de lână" (nu lipseau decât opincile) în mijlocul eleganțelor „Louis XV" și ororilor Mackardtiene. Nadeja Știrbei, una din ultimele victime ale hipnozei carmensilvice își crescuse fetele în adorația zevelcuței și a chindiei, obligându-le chiar să „graseieze" numai pe românește. De la fetele lui „Nenea Barbu", pe care le vedea zilnic, s-a molipsit și biata Ileana, dar sângele Caterinei Ftaraia a fost mai puternic în

vinele ei decât al lui Știrbei Pervoi[207] și a împins-o la toate excesele pe singurul teren accesibil pașilor ei copilărești. S-a pus să iubească cu toată patima moștenită de la mămica tot ce era românesc: și de partea tatălui costumele românești, munții românești, pajiștile românești, oile românești, luntrile românești, marinarii români – și mai presus de toate limba românească. O despărțire de toate acestea însemna pentru „Domnița noastră" o adevărată sfâșiere a inimii, și o sfâșiere fără nici o compensație, căci pe junele Anton nu-l iubea. Iubise pe spurcatul de Hochberg, și nu se măritase cu Habsburgul falit decât fiindcă ieșise prea des ochi în ochi cu cel dintâi, pe cărți poștale răspândite cu miile și fiindcă nu o mai răbdau vinele în sala de așteptare. De o sută de ori ar fi renunțat mai iute la logodnicul ei decât la țara românească, dacă s-ar fi ținut numai de ale inimii. Dar ale minții îi șopteau că un logodnic cu vază, fie numai prin numele său, nu se găsea ușor în situația ei, și Ileana era fată cuminte. Neconsolată pe dinăuntru, dar consolabilă pe dinafară, și-a șters lacrimile și a pășit la altar, dusă de mână de regescul ei frate. Mai dârză și mai îndârjită, Regina Maria nu s-a împăcat cu „exclusiva" pronunțată împotriva fiicei sale preferate, și toate piedicile pe care i le-a pus Regele în anii următori ca să aducă sau să țină mai multă vreme pe Ileana în țară au fost motive de adânci supărări, de incriminări quasi-publice și de tulburări în relațiile dintre mamă și fiu.

Nunta s-a desfășurat într-un cadru feeric și pe o vreme de toată frumusețea. Căsătoria a fost celebrată în holul Castelului Peleș după ritul catolic (deși Ileana a rămas ortodoxă[208]) de către arhiepiscopul Cisar, asistat de Vladimir Ghika, monseniore papal. Cu toată firea lui ascetică, Vladimir Ghika se găsea în termenii cei mai buni nu numai cu Carol, dar chiar cu cârdășia Carol-Duduia. N-am putut să lămuresc exact rolul pe care l-a jucat în legătura Regelui cu d-na Lupescu, dar dacă e adevărat precum se spune că aceasta din urmă a trecut la catolicism, apoi cred că pot afirma că unealta principală a acestei convertiri a fost Vladimir Ghika și că abatele Lord, iezuitul răspopit despre care am vorbit deja, nu a fost decât profitorul unei evoluții de conștiință – dacă se poate vorbi de așa ceva – pe care n-a determinat-o el. Făcând concesiunea unei căsătorii catolice în Casa Regală română, Regele a socotit abil din partea sa să amestece la celebrarea căsătoriei un nume dacă nu pe deplin românesc cel puțin împletit, timp de două veacuri și mai bine, cu Istoria Țărilor Românești. Cu figura lui de mușchetar ofticos,

[207] Pe ruseşte pervoi = întâi, ftaraia = a doua.

[208] A trebuit însă să se învoiască, după obiceiul Bisericii Catolice, ca copiii pe care i-ar pune în lume, băieți sau fete, să fie botezați în ritul catolic.

Vladimir Ghika a însufleţit printr-o notă de romantism spaniol ce ar fi putut să tenteze penelul lui Goya, banalitatea slujbei oficiate de monseniorul Cisar, fără vlagă şi fără măreţie. La sfârşitul ceremoniei, monseniorul Vladimir ne-a pisat în schimb cu un lung discurs menit să preamărească casele de Habsburg şi de Hohenzollem, în lumina istoriei, dar în care nu ne-a vorbit decât despre... familia Ghika. A fost modul lui de a-şi încasa salariul serviciului prestat, dar l-a încasat pe spinarea noastră şi a dovedit odată mai mult că tactul nu însoţeşte totdeauna inteligenţa şi că umilinţa este o virtute creştină pe care un „purpurat" al Bisericii Catolice poate, în anumite împrejurări cel puţin, să o nesocotească.

Toate: mese, ceremonie religioasă, recepţii, defilări, focuri de artificii – au mers de minune şi nimeni nu a avut nimic de zis. Numai serviciul vestiarului, în seara recepţiei celei mari a fost mizerabil întocmit. Deşi ca ministru în exerciţiu, şi încă la Interne, eram printre cei privilegiaţi, abia am găsit pardesiul, iar în locul ţilindrului meu nou-nouţ şi strălucitor, o jerpelitură de pălărie plouată şi necălcată. O jertfă mai mult pe care am adus-o pe altarul Patriei.

Partea într-adevăr distractivă a acestor ceremonii măreţe, dar lipsite de comunicativă veselie, a reprezentat-o n-aş zice familia, ci mai potrivit „banda" arhiducală. Era într-adevăr o adunătură „fin de race" cum nu cred că se mai găsesc multe în casele domnitoare. În afară de mire, din ceata lor de vreo zece copii, Arhiducele Leopold Salvator şi Arhiducesa Blanca nu aduseseră la Sinaia decât trei exemplare, pe Arhiducesa Margareta[209] şi pe Arhiducii Leopold şi Franz-Joseph; erau numai trei, dar erau reuşiţi. Din toată familia numai Arhiducesa Blanca şi mirele Anton au fost la locul lor. Anton nu se deosebea prin nimic de modelul brevetat al Prinţului bine crescut. Nu era nici mai inteligent, nici mai prost – nici mai urât, nici mai frumos – nici mai familiar, nici mai măsurat, ţinea pe Ileana de mână şi era plin de deferenţă pentru oamenii cu situaţii oficiale şi pentru cucoane. Tip simpatic şi desăvârşit de băiat bun, fericit să scape prin căsătorie de calicia şi de tutela familiei şi să-şi poată cumpăra un aeroplan, visul vieţii lui. Pe Blanca o cunoscusem de departe la Viena, pe vremea când făcea încă copii şi se îmbrăca veşnic în alb, vara şi iarna. Era o femeie frumoasă, de tip brun meridional şi cu toată mania albului se profila cu eleganţă: mi-o reamintesc ca una din cele mai plăcute apariţii de la Curtea bătrânului Franz-Joseph. Aşa cum s-a înfăţişat la Sinaia, îmbătrânită şi îmbâcsită, n-aş mai fi recunoscut niciodată în Madama lipsită de eleganţă şi posomorâtă

[209] Căsătorită mai târziu cu un conte Taliani, diplomat italian.

pe fiica sclipitorului Don Carlos, faimosului pretendent legitimist la Tronul Spaniei, sau pe sora lui Don Jaime, aventurosul Prinţ. Dar aşa cum era, cu tot aspectul ei burghez şi puţin atrăgător, era o fiinţă normală şi se strecura printre oameni nebăgată în seamă, după cum nici dânsa nu se sinchisea de nimeni şi din păcate nici de copiii ei.

O regulă, pe care experienţa mi-a confirmat-o totdeauna, vrea ca în familiile numeroase, în care cei mai mulţi nu se ridică pe terenul moral şi intelectual peste un nivel foarte scăzut, un singur element dinamic şi intens conturat să dea tonul tuturor „amorfilor" care mişună în jurul lui. În numeroasa şi incolora familie a Arhiducelui Leopold-Salvator erau două asemenea elemente dătătoare de ton, erau Arhiducii Leopold junior şi Franz-Joseph. Cel dintâi în vârstă de vreo 35 de ani, băiat frumuşel cu o mustăcioară neagră, dar chel, hârşâit înainte de vreme, era un descreierat, avea deja un trecut de escroc în urma lui şi trăgea pe dracul de coadă. Ca mulţi din Prinţii familiilor detronate, îmbrăţişase după război cariera de aventurier şi trecuse în America prin clipe neplăcute. Afacerea a fost prin toate gazetele, pe vremea ei. Tânărul Arhiduce şterpelise paralele pe care mătuşă-sa, Arhiducesa Maria Anunziata i le încredinţase, ca să le depună la o Bancă. Arhiducesa păgubită reclamase Parchetului; Arhiducele prea încrezător în „spiritul de familie", care de la prăbuşirea Tronurilor nu se mai confundă cu „spiritul de abnegaţie", fusese „cules" la hotelul în care sta cu nota neplătită şi ospitalizat câteva luni pe gratis în închisorile Statului New York. Aventura s-a lichidat cam în doi peri; până în cele din urmă Arhiducesa a renunţat la pretenţiile ei, dar Arhiducele a rămas cu puşcăria preventivă făcută şi cu un rechizitoriu sever al procurorului, ceea ce nu l-a împiedicat să se plimbe mai departe în toată Europa cu Lâna-de-aur la gât şi să facă la Sinaia pe nuntaşul cu ifose.

Mai tinerel – nu avea nici 25 de ani – Arhiducele Franz-Joseph era un zevzec, nebun după petrecere şi cu darul beţiei. Cât a stat la Sinaia, a dus-o împreună cu frate-său într-un chef. Fără o leţcaie şi unul şi altul, au dat peste banda Trixi Mironescu-Georges Romalo, şi ţine-te Doamne! Ajunseseră să se tutuiască cu toţi „sugacii" noştri şi să se dea toată noaptea în spectacol la Casino şi prin birturile din Sinaia. Până pe la ora 3 dimineaţa le ţinea tovărăşie şi iubita lor surioară Margareta, smochină uscată, dar figură simpatică, ajunsă la aproape 40 de ani, fără să aibă „revelaţia chiefului" şi care pusă în faţa unui spectacol ce nu-l mai văzuse, petrecea „comme une petite foile", dar fără să-şi piardă cu totul capul aşa încât avea precauţia să reintegreze „Castelul" înainte ca fraţii ei să fie cu totul „gata".

Înapoierile Arhiducilor la Peleş, în zori, deşteptau zilnic ecourile Gepilor stâncoşi şi până şi împietrita lor impasibilitate, obişnuită cu tăcerea din jurul smeritei aşezări a Regelui Carol şi a Reginei Elisabeta. Priveau bieţii Gepi, plini de indulgenţă, dar şi de dispreţ, cum urcau odraslele împăraţeşti la deal, în zigzaguri şi în chiote, de-a valma cu beţivii adunaţi prin diferitele localuri („Embrasse-moi, mon cher Georges" — „je t'aime bien, mon vieux François, parce- que tu n'est pas Joseph!" — ha, ha, ha!), cum se pupau cu santinelele de la Corpul de gardă şi cu vardiştii urduroşi pe jumătate adormiţi. La poarta Castelului, tovarăşii de chef se despărţeau, dar nu totdeauna, şi cei pătrunşi înăuntru continuau să-şi râgâie veselia pe scările şi prin culoarele Palatului, până îşi nimereau odăile. Loveau cu bastoanele în coifurile şi armurile medievale, răsturnau scaunele şi canapelele, urlau şi cântau până ce larma deştepta damele şi slugile găzduite în etajul de sus, căci în cel de jos nu locuia nimeni. Ieşeau toţi în pragul uşii, servitorii îşi făceau cruce, Margareta căsca, Arhiducesa Blanca în papilote se repezea cu o umbrelă după odraslele ei şi le ducea în lovituri şi în „şimpfuri" până la paturile pe care se prăbuşeau în neştire. Numai bătrânul Arhiduce, surd, ca un buştean, rămânea străin de tot ce se petrecea şi ar fi sforăit mai departe în voia Domnului, dacă graţioasa sa soţie nu l-ar fi deşteptat cu sila ca să-şi verse focul asupra lui.

Bătrânul Leopold Salvator ajunsese o ruină. Nu-l mai văzusem de mai bine de 20 de ani, de pe vremea când general fercheş de artilerie se plimba pe ulicele Vienei cu nasul şi ochii după fetiţe. Acum se târa melancolic prin odăile şi pe terasele Peleşului, gârbovit, într-un veston de pensionar famelic, cu un fel de trâmbiţă lungă în ureche, în care cei din jurul său răcneau pe rând. El răspundea la toţi: „So, so", şi îşi vedea mai departe de treabă – adică de nimic. Surzenia lui a dat naştere la unul din cele mai hazlii incidente din câte au marcat colaborarea mea cu Iorga. Guvernul – adică Consiliul de Miniştri – hotărâse să ofere Principesei Ileana un frumos dar de nuntă. A fost o istorie întreagă şi cu alegerea acestui dar. În nevinovăţia lui, Iorga propusese o carte veche, frumos legată(!) şi probabil cu o dedicaţie redactată, scrisă şi semnată de el. Am explicat Domnului Profesor şi colegilor noştri – chestiunea se discuta în Consiliu – că se crease o tradiţie în această privinţă cu prilejul căsătoriilor Principeselor Elisabeta şi Marioara (fără să mai vorbesc de Principesa Elena) şi că Familia Regală „conta" pe o sculă de preţ din partea noastră. Am adăugat, şi lucrul era perfect exact, că Regele alesese chiar „obiectul" pe care ar fi dorit să-l oferim. Era un splendid colan de briliante

pe care un domn Uterman, un şmecher de profesie giuvaergiu şi de vocaţie consul român la Anvers, îl adusese împreună cu alte nestemate, ca să le plaseze la Bucureşti. Când m-a întrebat Iorga de preţ şi i-am spus că costă 2 800 000 lei, am crezut că va cădea de pe scaun. „Ei, drrragă, darh asta nu se phoate, darh de unde furrăm noi banii ăştia?" Miniştrii s-au uitat unii la alţii, cu nasuri de un cot, dar după ce le-am spus că Regele socotea preţul foarte moderat, că era o adevărată ocazie (poate pentru el!) au convenit cu toţii, cu Iorga în cap, să cumpărăm bijuteria. În ajunul nunţii la ora ceaiului, am fost poftiţi toţi miniştrii la Regina Maria la Pelişor, ca să înmânăm darul nostru Ilenei, şi să fim prezentaţi cu acest prilej familiei Arhiducale. Recepţia intimă la care n-au asistat, în afară de noi miniştrii şi marii demnitari ai Curţii, decât Familia Regală şi cea Arhiducală, amândouă în complectul lor. Conform etichetei, am sosit la Pelişor câteva minute înainte de ora fixată şi am fost introduşi de demnitarii Curţii în salonul de jos, din stânga. Semizeii au sosit în grup, şi după ce „ai noştri" ne-au spus bună ziua, Regele a păşit către noi cu bătrânul Arhiduce. Eram înşiraţi după vechime, aşa încât în stânga lui Iorga eram eu. Regele urla în trâmbiţa surdului numele şi calităţile fiecăruia. Se vede că înaintând spre Iorga şi-a greşit avântul, sau că a strigat alături de trâmbiţă, faptul este că Arhiducele n-a priceput nimic şi luând pe bărbosul din faţa lui drept un „Forster" de calitate[210], l-a tratat cu simpatie, în calitatea lui de vânător, dar cu oarecare familiaritate şi i-a vorbit pe nemţeşte: „So, so, mein lieber! Siend sie vom hiesigen Revier?" Iorga, cu aproximaţia cu care cunoaşte toate limbile, n-a priceput bine ce înseamnă cuvântul „Revier" (circumscripţie silvică, şi prin extensie vânătorească) şi foarte mândru a răspuns Arhiducelui: „Nein, Kaiserrrliche Hocheit, ich bin aus Bukarest!" — „So, so, auch gut!" a încheiat Alteţa, a strâns mâna bărbosului şi a trecut la mine. Spre norocul meu, de data aceasta vocea Regelui a lovit în ţintă, Arhiducele a priceput că avea în faţa lui pe ministrul de Finanţe şi a început să vorbească cu mine pe franţuzeşte despre criză şi despre problemele economice mondiale. Şi cum s-a întins la vorbă, Iorga, care nu mistuise cele sărace cinci cuvinte pe care Arhiducele le lăsase să cadă înaintea lui („Ei, drragă, eu sunt phrimul ministru!"), s-a amestecat în vorba noastră, deşi nepoftit. Augustul surd s-a întors spre el, l-a bătut cu palma pe umăr şi cu multă bunătate i-a susurat: „Aber bitte mein lieber, Ich speche ja mit Excellenz!" „Excellenz" eram eu. Deşi cuvântul de „Forster"

[210] În Austria „Forsterii" (în traducere literală „Pădurarii", adică la noi inginerii silvici) sunt toţi croiţi pe un calapod al cărui tip îl realizează de minune profesorul Iorga.

nu fusese pronunțat, Regele și eu, obișnuiți cu mentalitatea și cu expresiile austriece, pricepusem tot gândul bătrânului, și ne țineam cu greu râsul. Iorga și-a încleștat buzele, și nu a mai spus nimic cât a ținut recepția, care de altminteri nu a ținut mult. La ieșire și-a dat drumul. „Ei drrragă, ei îmi dau demisia! Ei, eu nu primesc să fiu batjocurrrit, ei asta este o jichnirre cum n-am mai trrrăit!" Spumega și fulgera. A trebuit să stau un ceas de capul lui să-l împac. La ieșirea de la Pelișor un fotograf ne-a silit să ne fotografiem în grup. Am și acum poza: Iorga apare pe dânsa încruntat, ca un Wotan căruia un glumeț i-ar fi sfeterisit fulgerele! Supărarea paranoicului a ajuns până la urechile Regelui, și întâmplarea a produs mare haz în cercul înaltelor Familii, dar se vede că bunul Arhiduce a fost mâhnit de gafa pe care o făcuse, sau poate că l-a certat nevasta, fapt este că a doua zi, seara la bal, a căutat să o dreagă. Alerga din salon în salon, cu trâmbița la ureche și întreba pe fiecare, cunoscut sau necunoscut, care și unde este primul ministru! Voia să se scuze, sau în tot cazul să se explice. Dar după cum alerga el după Iorga, tot așa fugea Iorga de dânsul, căci ofensatul demiurg nu înțelegea să ierte vinovatul. Acest număr special de „gymkană", această cursă caraghioasă prin saloane și pe scări, asupra căreia m-am grăbit să atrag atenția a cât mai mulți, a înveselit nespus serata. În cele din urmă, încolțit de Rege între două uși, Profetul nostru n-a mai putut scăpa și toate „s-au aranjat", și astfel am scăpat de un mare război mondial.

A treia zi după nuntă, Regele sătul de chefuri și de larmă, a expediat peste graniță rămășițele Atrizilor, dându-le și bani de drum. Ei însă au plecat cu părere de rău, căci se obișnuiseră cu mâncarea bună. După câteva săptămâni, Leopold junior s-a înapoiat totuși la București, dar de data asta sub formă de samsar. Venise pe neștiute, și într-o bună dimineață m-am pomenit cu el la Minister. Mi s-a prezentat cu ifose de K. und K. însoțit de un jidan veros, ca reprezentant al unei case de motociclete și mi-a cerut să-i aprob numaidecât, fără alte forme o furnitură. Deși în cei 60 de ani ai vieții mele nu mai văzusem un Habsburg într-o asemenea postură, cunoșteam prea bine trecutul celui de față ca să nu mă prea mire intervenția lui. L-am tratat cu politețe, l-am asigurat că voi studia propunerea și probabil că n-aș mai fi dat altă urmare afacerii, dacă n-ar fi venit a doua zi Vâlcovici la mine să mă informeze că Alteța Sa Imperială și Regală pătrunsese în mai multe servicii din Ministerul Comunicațiilor și căutase să-și plaseze marfa și oameni, impunându-se smeriților funcționari români în numele înaltei Sale rudenii. Mi-am dat seama că scandalul bătea la ușă și am raportat faptele Regelui,

rugându-l să ia măsurile ce va crede de cuviință. În ziua următoare, Arhiducele Leopold a părăsit Bucureștiul și s-a dus să-și exercite talentele pe alte meleaguri.

Și Revoluția Franceză lăsase pe Prinții Casei de Bourbon pe drumuri. Și-au strâns cu toții cureaua pantalonilor și au petrecut timpul bejeniei în mizerie. Unul singur, Contele de Provence (mai pe urmă Ludovic al XVIII-lea) a încercat să-și câștige existența dând lecții, profesiune onorabilă; dar nu numai Prinții Regali, dar nici chiar vreunul din aristocrații emigrați nu au decăzut până pe treapta samsarlâcului sau a traficurilor dubioase. În urma cascadei Tronurilor din 1918-1919, reprezentanții celor mai ilustre și mai vechi Dinastii s-au pus fără rușine în slujba gheșeftarilor veroși și au speculat fără scrupul prestigiul numelui ce-l purtau. După Marii Duci ruși ajunși croitori, coafori, birtași fără nici o vocație profesională și numai în slujba snobismului parizian și american, am văzut pe fiii Kronprințului german plasatori de cauciucuri în Argentina, pe Prințul Paul al Greciei în nu mai știu ce fabrică de automobile din America, și mai târziu pe Infantele Alfonso (cumnatul Reginei noastre) inspector la Ford. Deosebirea de atitudine în lumea celor cu sânge „albastru", la un veac de distanță e un semn al timpurilor, și văzută prin contingențele vieții moderne, purtarea unui Leopold de Habsburg nu trebuie să mire prea mult. Așezându-se pe față în rândul escrocilor n-a făcut decât să asculte imboldurile unui temperament prea vioi, și a sărit dincolo de cal.

Crescut în ierarhia încă intactă a secolului trecut, m-am găsit jenat în fața capetelor încoronate cu o mostră în palmă și cu o ofertă pe buze. Chiar când nu erau escroci, ci băieți cumsecade, doritori să-și câștige o pâine sau să-și îmbunătățească traiul. Îmi aduc astfel aminte de o scenă penibilă. Erau câteva luni după mărețele serbări de la Sinaia, Ileana și Arhiducele Anton obținuseră permisia să petreacă câteva săptămâni în România. Într-o dimineață am fost poftit la Cotroceni, Arhiducesa Ileana dorind să-mi vorbească despre „Liga Navală", o fundație a ei, la care ținea foarte mult, deși n-avea nici un rost în rosturile noastre. Pe când ascultam păsurile Domniței noastre, Arhiducele Anton a intrat în salonul în care ne aflam, cu un voluminos ghiozdan sub braț, și-a sărutat soția și s-a scuzat pe lângă mine că nu poate să stea fiindcă avea întâlnire la Ministend Comunicațiilor (și el!) pentru o furnitură de avioane! Cumnatul Regelui, samsar de avioane, iată o situație neprevăzută! Mă întrebam ce ar fi gândit bătrânul Rege Carol dacă ar fi putut bănui așa ceva, și care ar fi fost reacția lui! Se vede că și tânărul Rege Carol n-a

gândit mai prejos ca cel bătrân, căci n-am mai auzit nici de afacerea avioanelor, nici de alta în timpul scurtelor vizite pe care A.S.I. şi R. Arhiducele Anton ni le-au mai făcut în anii următori.

Sever faţă de încercările cumnaţilor, Regele Carol s-a arătat mult mai indulgent faţă de activitatea comercială a vărului său Prinţul Friedl de Hohenlohe[211]. Friedl, înainte ca şi după căsătoria lui cu fiica Principelui Andrei al Greciei, a fost un intim al Familiei noastre Regale. Regina Maria şi Regele Ferdinand apreciau inteligenţa şi bunul lui simţ şi-l socoteau pe drept cuvânt ca având o influenţă bună asupra lui Carol şi a Elisabetei, cam de aceeaşi vârstă cu dânsul. Carol se legase cu prietenie de vărul său, şi chiar după ce s-a urcat pe Tron l-a poftit des la Bucureşti şi la Sinaia. Mai târziu raporturile dintre cei doi veri s-au stricat, nu ştiu pentru ce, poate tocmai din cauza „afacerilor" sau mai probabil fiindcă în lungul conflict dintre Carol şi Elena, Friedl se declarase – cum era şi natural – de partea Elenei şi contra Prinţesei Lupescu. În 1930 şi 1931 însă, Prinţul Friedl s-a învârtit mai mult printre noi, românii, decât printre ai lui. A fost de altminteri singura rudă de partea Reginei pe care Carol a tolerat-o în preajma lui.

L-am cunoscut bine, am avut dese şi lungi convorbiri cu dânsul, a mâncat în casa mea şi printr-însul am aflat multe din câte se petreceau în Famialia Regală. Nu o dată am lucrat împreună ca să aplanăm conflictele mai mari şi mai mărunte, care se iveau aproape zilnic între mamă şi fiu. De o educaţie perfectă, de o cultură suficientă, mărunt de talie, dar distins, Prinţul avea acel „vino încoace" pe care nu-l au decât sufletele curate. La un moment dat, prin toamna anului 1930, Prinţul Friedl a fost omul cu cea mai mare trecere pe lângă Regele Carol. Sărac lipit pământului, intrase în lumea afacerilor ca să-şi câştige viaţa. Dar mai subţire ca alţii, şi mai cu tact, opera după perdea, nu se arăta prin Ministere şi ambiţiona roluri mai importante. Kaufmann, în perpetuă rivalitate cu Blank, îl trăsese în sfera afacerilor Băncii de Credit[212] ca să contrabalanseze influenţa lui Aristucheles, pe care nici chiar falimentul bancar n-a putut să o înfrângă. Pe vremea aceea – sfârşitul lui 1930, începutul lui 1931 – Kaufmann era încă prieten şi asociat în afaceri cu Hefter, cu care mai târziu a ajuns la cuţite şi în luptă deschisă. Prietenia lui Kaufmann cu Hefter a fost însă fatală lui Friedl de Hohenlohe, căci prin Kaufmann a intrat în relaţii cu Hefter şi relaţiile cu jidanul veros au dus pe Prinţ pe marginea prăpastiei.

[211] Fiul surorii Reginei Maria, Alexandra şi al Principelui Ernest de Hohenlohe-Langenburg.

[212] La un moment dat a fost chiar membru în consiliul de administraţie al acestei bănci.

Mă zbăteam la Bucureşti, pe căldură, în mijlocul crizei bancare, când într-o zi, parcă şi mai încărcată ca celelalte, am fost chemat de la Castelul Foişor la telefon: „Au expulzat pe Friedl din Franţa, fă ce poţi şi ce ştii să se revie asupra decretului!" Nu-mi venea să cred. Cunoşteam îndestul pe Prinţul de Hohenlohe ca să nu-l cred un minut capabil de cea mai mică încercare împotriva Siguranţei Statului care-i acorda ospitalitatea. Era prea „gentleman" ca să facă aşa ceva. Dacă informaţia Regelui era exactă nu putea fi decât o eroare la mijloc. M-am dus numaidecât la Puaux[213]; nu ştia nimic şi nu-i venea nici lui să creadă. Mi-a promis că va interveni numaidecât pe lângă Guvernul său, căruia, scăpase probabil din vedere – dacă ştirea era adevărată – apropiata rudenie dintre Prinţ şi Regele nostru. Am chemat apoi la telefon pe Cesianu, la Paris, şi printr-însul am avut cheia enigmei. Guvernul francez luase o hotărâre de expulzare împotriva lui Hefter, pare-se după intervenţia lui Titulescu, iar bietul Hohenlohe fusese cuprins în măsura luată în calitatea lui de secretar al lui Hefter! Un Prinţ de Hohenlohe, nepotul atâtor Regi şi împăraţi, vărul bun al Regelui meu ajuns secretarul unui jidan escroc! Mi-a venit cam rău. Expulzarea din Franţa mi-a părut floare la ureche pe lângă ruşinea unei asemenea umilinţe! Deşi scârbit de atâta inconştienţă, am rugat pe Cesianu să facă şi el ce va putea şi să obţină revocarea măsurii luate împotriva Prinţului. Intervenţiile lui Puaux şi ale lui Cesianu au fost încoronate cu succes, şi chiar în acea zi Guvernul francez a revenit asupra expulzării lui Friedl.

Bandit aproape genial, Alfred Hefter[214] a fost amestecat după război în atâtea afaceri şi porcării încât merită să-i consacru câteva rânduri în *Amintirile* mele. L-am cunoscut – foarte de departe – la Iaşi, în timpul războiului. Trăia în atmosfera lui Brătianu, trăgea pe dracul de coadă, făcea gazetărie fără gazetă şi gheşefturi mărunte fără nici o ruşine. Cât a ţinut războiul, a dus-o într-o continuă alternativă între puşcărie şi Tufli. Bănuit de spionaj, învinuit de sabotaj, izbutea regulat prin şiretenia şi prin relaţiile sale, să scape, de câte ori era închis. În scurta domnie a nemţilor şi a lui Marghiloman şi-a luat avântul, a scos o gazetă *Arena* în care susţinea regimul, şantajându-l, şi a pus ceva parale la o parte.

După revenirea lor la putere în urma prăbuşirii Puterilor Centrale, liberalii i-au pus din nou mâna în chică şi l-au închis ca trădător. Vreme lungă nu s-a mai auzit de dânsul, şi cei care-l cunoscuseră

[213] Ministrul Franţei la Bucureşti.

[214] Să nu se confunde cu un alt Hefter – frate cu Alfred – gazetar şi el, escroc şi el, dar cu mult mai puţin înzestrat de Elohim şi care n-a depăşit în găinăriile lui limitatul orizont al Iaşilor, unde scotea ziarul *Lumea* – informaţii şi şantaj.

îl uitaseră, când deodată a reapărut la Bucureşti în fruntea ziarului *Politica*, şi plin de parale. De atunci înainte soarta lui n-a mai alternat între puşcărie şi cafenea, ci între bogăţie şi sărăcie, între gazetărie şi afaceri. Gazetar pasionat, gazetar de vocaţie, profesionist neîntrecut, ziarul nu era pentru dânsul un simplu instrument de şantaj şi de speculă, ci o adevărată slăbiciune. Ar fi fost în stare să-şi dea şi cămaşa ca să aibă foaia lui, şi şi-a realizat visul de două ori, întâi cu Politica apoi cu *Le Moment*, pentru întreţinerea cărora a cheltuit succesiv cât a avut. Cu toate că gazetele lui au apărut în condiţii tehnice cu mult superioare celorlalte ziare româneşti, n-a reuşit totuşi să le impună opiniei publice faţă de care era prea deochiat. Cu *Le Moment* n-a avut noroc de la început. A început prin a-l scoate la Geneva, într-o vreme când afacerile îi mergeau în plin, în vremea în care avea birou de afaceri luxos în Paris şi pe Principele de Hohenlohe ca secretar de lux. Adunase milioane peste noapte, nu se prea ştie cum, unii vorbeau de titluri falsificate, alţii de titluri germane sub sechestrul Statului român pe care izbutise să le elibereze, alţii în fine de comisioane serioase încasate cu prilejul comenzii de obiecte sanitare inutile în contul reparaţiilor (faimoasa afacere cu seringile pentru care a pătimit atât cuviosul părinte Lupaş, dar al cărui beneficiar real a fost el, Hefter). Oricare ar fi fost izvorul, şi probabil că erau mai multe, faptul e că Hefter jongla cu milioanele, şi planul ce şi-l făcuse nu era prost: şantajul să-l exercite la Geneva prin gazetă, şi afacerile să le facă la Paris) prin relaţiile pe care le va lega pe culoarele şi anticamerele S.D.N-ului. Din nefericire pentru el după doi ani de prosperitate a comis o imprudenţă: s-a certat cu Titulescu şi acesta nu s-a lăsat până nu l-a dat afară din Paris, împreună cu Friedl, şi din Elveţia împreună cu foaia lui. Pentru Titulescu a fost lucru uşor, prin trecerea pe care o avea, să obţină dubla expulzare fără să o ceară. Hefter, furios, şi-a lichidat afacerile din Paris, şi s-a pregătit să scoată *Le Moment* – mai departe la Bucureşti.

Am intrat în aceste amănunte asupra carierei lui Hefter fiindcă m-am împiedicat de el în acest capitol în care îmi propusesem să mă ocup numai de Familia Regală şi de moravurile ei. Căci dl. Hefter şi-a luat nasul la purtare şi, mulţumită lichelelor care mişună în jurul Regelui, a izbutit la un moment dat să ajungă la cârdăşii mult mai folositoare pentru el, şi mai neprevăzute, decât cea pe care o legase cu nenorocitul de Friedelescu. Lovitura a dat-o, deşi n-a reuşit decât pe jumătate, cu prilejul reapariţiei ziarului *Le Moment* la Bucureşti. A pus-o la cale cu numitul Alexandru Scanavi („Sandi, pentru cucoane) pe care-l cumpărase interesându-l în afaceri, şi poate şi cu

bani gata. Acest Scanavi e una din figurile caracteristice ale Domniei Regelui Carol şi una din ciupercile cele mai de seamă răsărite pe gunoiul nostru. Dintr-o foarte bună familie grecească de la Rostov (pe Don), tânărul Sandi este ultimul vlăstar al familiei Scanavi din Fanar, familie ilustră care a jucat un rol important în Imperiul Otoman, pe la începutul veacului al XVIII-lea. Primul Mavrocordat n-a ajuns pe Scaunul Domnesc al Munteniei decât mulţumită înrudirii lui cu bogatul Scanavi şi a influenţei de care acesta se bucura pe lângă Sublima Poartă. În cursul vremurilor, familia s-a împrăştiat: am cunoscut Scanavii la Viena, unde în colonia grecească jucau rol de „protipendadă" – alţii s-au stabilit la Rostov, unde s-au rusificat. Pe Sandi l-am cunoscut la Iaşi în 1918. Fugise din Rostov împreună cu soru-sa Tereza, de frica bolşevicilor şi sosise la Iaşi prin Constantinopol la doamna Hariclea Negroponte, soţia lui Georges, sora lor mai mare. I-am cunoscut în casă la Negroponte; sosise în Iaşi fără franc şi fără bagaje, el în cizme, fără rufe pe dedesubt, ea îmbrăcată în sistriţă de clasa a III-a, şi povesteau amândoi cu emoţie despre câte văzuseră şi prin câte trecuseră ca să-şi salveze viaţa. Pe cât era de simpatic Sandi – bărbat voinic şi arătos – pe atât era de anostă soru-sa Tereza, sfrijită şi posomorâtă. Deşi fraţi buni toţi trei, de tată şi de mamă, ieşiseră din două tipare deosebite: dintr-unul doamna Negroponte – o frumuseţe junonică şi Sandi cu înfăţişare şi cu temperamente de cuceritori, din celălalt Tereza cu fizic, vocaţie şi apucături de cenuşeriţă. Căzuseră în casa milionarului Negroponte ca în paradisul lui Mahomed; nu se mai săturaseră bieţii oameni de când plecaseră din Rostov. Prin anii 1928-1930, Sandi Scanavi era milionar, iar Georges Negroponte, hărţuit de creditori, pe trei sferturi minat, da din colţ în colţ şi ajunsese protejatul cumnatului pe care-l primise din milă în casă, cu zece ani înainte! Încă o dovadă că inteligenţa face mai mult decât o avere, căci Scanavi era un şmecher şi Negroponte un prost. Intrat în casa cumnatului său cu coatele goale, a curăţat-o cum curăţă şoarecele un caşcaval în care norocul l-a lăsat să pătrundă. Curăţirea lui Negroponte n-a fost însă pentru iscusitul Sandi decât un mijloc de a-şi face mâna, un exerciţiu prealabil de pe urma căruia i-a rămas o solidă experienţă şi un cheag suficient ca să se poată avânta mai departe. Căci şmecherul viza mai sus şi ochise pe încrezătoarea Elisabeta ca să se ridice pe spinarea ei, ca să vorbim prin contraste.

Introdus prin Levidis[215], prieten intim al familiei Negroponte, în Familia Regală grecească, ca „om de afaceri", Scanavi, slugarnic

[215] Aghiotantul, confidentul şi omul de încredere al Regelui George.

şi abil, a câştigat repede încrederea tuturor şi am însemnat deja, în cursul acestor *Amintiri*, rolul pe care l-a jucat în negocierile dintre Principesa Elena şi Regele Carol. Bandit fără scrupule, Sandi nu s-a mulţumit însă cu o situaţie subalternă la „Curtea" Regelui George şi a hotărât să pună mâna pe tot. A hotărât şi a izbutit. Elisabeta se măritase fără nici o poftă şi raporturile ei cu Regele George erau aproximative, pe toate tărâmurile. Temperamentul ei de femeie, poate din cauza grelelor boli care-i otrăviseră tinereţea, poate şi din cauza unei leni congenitale a tuturor reflexelor, somnolea. Elisabeta nu schimba zece vorbe pe zi cu bărbatul său, dar nici cu alţii. Sta nemişcată, juca mah-jung, picta flori pe pergamente, disprețuia pe mumă-sa din cauza slăbiciunilor ei sexuale – într-un cuvânt era fericită fiindcă nu era nenorocită. Pentru impunătorul şi deşteptul Scanavi a fost un joc să tulbure această apă stătută şi să deştepte simţurile adormite ale Prinţesei. Nu s-a lăsat până n-a fost numit administrator al averii ei, ca să poată avea oricând acces pe lângă dânsa, şi n-a mai ieşit din Palatul-Caşcaval în care intrase. Şi a început să lucreze cum ştia el, adică fără nici un scrupul. Primul său obiectiv, pe care l-a atins repede, a fost să strice pe Levidis cu stăpână-sa, ştiind bine de conflictul Lividis-Elisabeta că se va transforma repede într-un conflict George-Elisabeta, date fiind raporturile de absolută încredere şi afecţiune dintre Rege şi aghiotantul său. Scanavi a convins pe Regină că Levidis îi delapidează averea, în profitul Regelui şi familiei greceşti. Elisabeta, aprigă şi calică ca tot neamul ei, s-a ridicat ca o furie împotriva lui Levidis. Am asistat la scene inenarabile pe această temă. Levidis plângea şi se considera dezonorat prin bănuielile îndreptate contra lui şi prin cuvintele jignitoare pe care i le arunca zilnic „Vassilissa" în obraz. Îşi frângea mâinile şi nu se putea consola de prostia pe care o făcuse aducând fără să-l roage nimeni, din propria lui iniţiativă, nenorocirea în casă. Ca să nu mai lungesc povestirea unor fapte lipsite de interes general, relaţiile dintre Elisabeta şi Regele George, dar şi întreaga familie grecească, au mers tot înăsprindu-se până au ajuns la două palme trase Principesei Elena şi la separarea perechii regale.

Chestiunea cu palmele a fost cunoscută de foarte puţină lume, şi a fost chiar negată. Din nefericire e adevărată şi mi-a fost chiar „explicată" de Elisabeta, fără să mă poată convinge de legitimitatea unui gest incompatibil cu graţiile uneia şi cu „situaţia" părţilor. Înaintea ultimelor sărbători pe care le-a petrecut Principesa Elena în Bucureşti, regalele cumnate s-au luat la ceartă şi Elena, exasperată, a calificat familia fostului ei soţ o familie de ţigani, lipsită de cea

mai elementară educaţie. A zis şi a şi primit palmele. Adormita Elisabeta se deşteptase subit, şi încă ce deşteptare! Îmbrobodită de Scanavi, pentru care se născuse în sufletul ei una din pasiunile mari ale secolului, în plină tandreţe nu numai cu fratele ei Carol care ascultase „de imboldul inimii lui", dar şi cu Doamna Mamă de ale cărei sfaturi experimentate avea acum nevoie – solidaritatea cu unii şi ura neîmpăcată împotriva celui ce sta în calea fericirii fără pereche, au împins pe Elisabeta la un gest odios împotriva unei femei încolţite din toate părţile. Cu toată prietenia care mă lega de dânsa, n-am putut să ascund irascibilei răzbunătoare „de l'honneur des Brossearebourg"[216] ce comisese o regretabilă eroare – şi a recunoscut-o şi dânsa.

După sărbători (1934), Regele George a cărui răbdare fusese pusă la destule încercări, care fusese umilit de Elisabeta şi de Scanavi pe chestiuni de ordin patrimonial[217] a consimţit în fine la o separare definitivă de soţia sa, chestiunea unui eventual divorţ, pe care Regele îl lega de împrejurările politice – căci nu renunţase un moment la Tronul grecesc – rămânând să fie rezolvată mai târziu. De fapt, Regele George n-a mai venit în Bucureşti şi divorţul a avut loc în 1935, puţin înainte de schimbarea regimului în Grecia.

Plecarea Regelui George a însemnat pentru Scanavi triumful complet al uneltirilor sale. A devenit stăpân aproape pe faţă peste persoana şi peste averea Reginei, iar într-un moment de expansiune Elisabeta a declarat soţiei mele, cu ochii întorşi, dar îndreptaţi spre cer: „Sunt o femeie complet fericită!" Nu avea săraca „puncte de comparaţie" şi se mulţumea cu puţin. Ce e mai nostim, şi aici voiam să ajung, odată cu Elisabeta, Scanavi a cucerit şi inima Regelui Carol care a început să-l trateze ca pe un deja legitim şi iubit cumnat. Nae Ionescu, în curent cu toate havadişurile Palatului, îmi spunea încă înainte de plecarea Regelui George: „Ştii cine e azi omul cel mai influent pe lângă Regele Carol? Scanavi!", iar Grigore Carp – om cinstit, şi prin urmare naiv – îmi povestea cu stupoare că admirând la o vânătoare puşca Regelui – o capodoperă de fabricaţie engleză[218] – aceasta i-ar fi spus liniştit: „Mi-a dăruit-o Scanavi!"

Am făcut această lungă digresiune în jurul lui Scanavi ca să priceapă cititorii mei cum acest om a fost în stare să facă o legătură, sau cel puţin să o încerce, căci până în cele din urmă n-a izbutit pe

[216] Personaje dintr-o nuvelă a lui Courteline.
[217] Regina refuzase să mai întreţină pe banii ei pe Levidis, adică să-i plătească chiria, căci atât îi da Regele, şi refuzase de asemeni acestuia orice control asupra veniturilor ei, încredinţate exclusiv lui Scanavi şi manipulate de el.
[218] O asemenea armă poate să revie la 200 000 lei!

deplin, între un escroc ca Hefter şi Rege. Şi aici, foarte puţină lume a fost la curent cu cele întâmplate, iar eu nu le-am aflat decât prin întâmplare. Într-o zi a venit Scanavi la mine (la începutul lui 1934) să-mi spună că a pus la cale o mare afacere de editură, că va instala cea mai mare şi mai perfecţionată tipografie din ţară şi mi-a propus să-mi scoată zilnic gazeta partidului meu *Pământul Nostru,* fără să mă coste nimic. Noi să ne ocupăm numai de redactarea ziarului – hârtia, tipăritul şi expedierea rămânând în sarcina tipografiei, căreia să-i cedăm în schimb publicitatea. Deşi vorbea foarte serios nu-mi venea să-l cred şi mă întrebam ce se ascunde în dosul acestei generozităţi. Se vede că faţă de ezitarea mea de a-i răspunde cu un „da" entuziast, şi ghicindu-mi gândurile, a început cu destăinuirile. „Domnule Argetoianu ceea ce fac, o fac numai ca să servesc pe Rege, pentru care mi-aş da şi viaţa. Toată străinătatea este împroşcată cu fel de fel de infamii pe seama lui, infamii inventate şi răspândite de agenţiile de informaţii şi de jurnalele în solda lui Titulescu şi a vrăjmaşilor ţării româneşti. Eu am izbutit să închei un acord cu diverse sindicate care reprezintă 150 de ziare mari din Franţa; toate acestea nu vor mai primi şi nu vor mai publica decât informaţiile din România pe care le voi controla eu. Pardon – greşesc – nu eu, ci Societatea de editură pe care o întemeiez, căci date fiind legăturile mele cu Casa Regală (!!!) nu vreau ca numele meu să apară. Societatea va scoate şi o gazetă de informaţie, dar va mai putea imprima şi alte gazete fără mare cheltuială. M-am gândit să strâng la un loc foile oamenilor pe care îi ştiu devotaţi Regelui şi agreaţi de dânsul, şi să-i ajut astfel să întreţină o atmosferă de simpatie în jurul Tronului. Nu-ţi ascund că voi face aceeaşi propunere şi lui Goga pentru *Ţara Noastră* şi lui Iorga pentru *Neamul Românesc.* Sunt gata să sacrific mai multe milioane, numai să aduc un serviciu Coroanei."

Am rămas tâmpit. Sandi Scanavi, refugiatul fără cămaşă de la Iaşi „sacrificând milioane" pentru Coroană; Sandi Scanavi vorbind de legăturile lui cu Casa Regală parcă ar fi fost un Habsburg sau un Braganţa; Sandi Scanavi, Mecenatele meu, şi al lui Goga şi al lui Iorga – iată o serie de ecuaţii morale pe care mă căzneam să le integrez, fără să parvin. Subconştientul meu îmi tot punea întrebarea: ce urmăreşte şmecherul? Cum însă subconştientul este mut, a fost silit conştientul meu să ia cuvântul. „Regele e în curent cu toată această frumoasă combinaţie şi o aprobă?" — „Da, e în curent, o aprobă, şi îmi e foarte recunoscător pentru iniţiativa mea." Ce era să-i mai spun? I-am mulţumit de oferta lui, am primit-o

în principiu[219], şi ne-am înţeles să vorbim de amănuntele tovărăşiei îndată ce tipografia vă fi instalată. Luni de zile n-am mai auzit nimic despre această afacere, nici n-am mai văzut pe Scanavi. Întâlnindu-l din întâmplare pe la sfârşitul anului, l-am întrebat cam ironic: „Ei, ce mai este cu faimoasa afacere de editură?" — „E gata, a fost răspunsul său prompt. Maşinile au început să sosească, am închiriat fostul Munte de Pietate (în strada Sfântul Ionică) şi peste două, cel mult trei luni pornim!" M-am întors acasă voios, căci tocmai mă pisaseră prietenii mei cu gazeta, în ajun. Dam din colţ în colţ şi abia parveneam să o scoatem o dată pe săptămână – şi iată că toate greutăţile se rezolvau în fine, şi fără bătaie de cap.

N-a trecut o lună şi ciracul meu politic Angelescu[220] a venit într-o dimineaţă să-mi ceară încuviinţarea să intre ca administrator la ziarul *Le Moment* pe care Hefter era gata să-l scoată. Angelescu era impresionat, după câte povestea, de „geniul" de organizare al zisului Hefter şi de bogăţia lui: se juca cu banii. „Domnul Argetoianu, a adus cea mai perfecţionată tipografie din Elveţia, a închiriat Muntele de Pietate, jos a instalat atelierele, sus redacţia şi administraţia, are contracte cu cele mai puternice sindicate de presă din Occident, a depus în fine la Banca Naţională 9 milioane care reprezintă bugetul gazetei pe 3 ani, asigurându-i astfel existenţa pentru acest răstimp chiar dacă n-ar raporta nimic. În fine, a adus redactori francezi, de la Paris, şi a angajat pe cei mai buni reporteri de aici..." Dar nu-l mai ascultam! Căzusem pe şezut, tâmpit şi de această dată, dar în altă ordine de idei şi de sentimente. Ceea ce nu pricepusem în planurile şi propunerile lui Scanavi, se lămurise într-o clipă. „Devotamentul lui faţă de Coroană", „sacrificiile pe care era gata să le facă" etc. nu fuseseră decât impostură, şi tot programul pe care mi-l expusese acoperea o cursă prin care încercase să atragă pe Rege – eternă şi naivă victimă – şi pe noi ceilalţi, în mrejele lui Hefter cu care cine ştie ce legătură „de afaceri" va fi avut! Descoperisem în fine „le pot aux roses" şi nu numai că am autorizat pe Angelescu să primească situaţia ce i se propusese, nici n-aş fi avut calitate să-l împiedic, dar l-am rugat chiar să primească propunerile lui Hefter ca să pot afla printr-însul, dacă era posibil, dedesubturile imundei asociaţii[221]. Bineînţeles că am pus cruce proiectului cu gazeta; *Pământul Nostru* a continuat să-şi tragă săptămânal viaţa, în mizerie, dar cu cinste.

[219] Câte luni nu m-am legănat cu speranţa că vom putea în fine scoate un ziar zilnic, cu toată sărăcia noastră!

[220] Fost prefect de Dorohoi, sub Guvernul Averescu din 1920-1921.

[221] Mai târziu, în 1936, în lupta de şantaj pe care Hefter a dus-o împotriva Băncii de Credit, prezenţa lui Angelescu în preajma escrocului mi-a fost de folos.

Întâmplarea a voit ca, după câteva zile, Scanavi să vină să-mi ceară o recomandare pentru Dresdner Bank din Berlin, cu care banca lui – Anglo-Română – avea o încurcătură de lămurit. N-a mai vorbit nimic despre „Societatea de editură", dar când era să plece am adus eu vorba asupra „chestiunii" spunându-i, pe un ton indiferent, ca şi când aş fi vorbit de un fapt divers: „N-am ştiut că afacerea dumitale de editură era una şi aceeaşi cu a lui Hefter!" Amicul s-a roşit, s-a fâstâcit şi s-a încurcat într-o lungă explicaţie care nu explica nimic. Îl treceau năduşelile. „Da, e a mea. Dar am pus-o pe numele lui Hefter... Să vezi d-ta... Regele nu vrea să apar eu... nici măcar în Societate..." — „Regele preferă să apară Hefter?" — „Nu... adică da... să vezi d-ta... Regele ştie că Hefter îi e devotat. Ştii d-ta de ce a fost expulzat Hefter din Elveţia? Fiindcă scria articole în *Le Moment* în lauda Regelui, şi înjura pe Titulescu care întreţinea în presa franceză curentul împotriva Regelui... Motivul oficial al expulzării din Elveţia, un articol scris împotriva Austriei, n-a fost decât un pretext, Titulescu este acela care a cerut expulzare a... " — „Văd, dragă Scanavi, că eşti şi d-ta, ca şi Hefter, un devotat al Regelui!" — „Desigur. Am să vorbesc cu Hefter, şi înţelegerea noastră pentru jurnal rămâne bineînţeles în picioare!" — „Mersi, nu. Chestiunea s-a schimbat, e cu totul alta, şi fii sigur că nici Iorga, nici Goga nu vor primi!" Şi am tăiat-o scurt.

De-abia în acel moment mi s-au deschis ochii asupra multora din trecut. Regele, Scanavi, Friedl de Hohenlohe, Hefter – Doamne ce salată! În ce mocirlă alunecase Casa noastră Domnitoare, şi în ce porcărie îmi băgasem mâinile cerând în 1931 raportarea decretului de expulzare de la Paris! Până unde a fost câteodată adus să se înjosească, fără să o ştie, un ministru al Regelui Carol al II-lea!

Buclucurile Prinţului Nicolae! • D-na Doletti şi primul ei soţ Săveanu • Prinţul Nicolae vrea să scape de Regenţă ca să se însoare • Drame de familie • Complotul de la Balcic • Prima mea intervenţie pe lângă Prinţ • Căsătoria clandestină • Anularea ei • Ameninţările Prinţului • Consiliul intim la Sinaia • Plecarea Prinţului în străinătate unde nu se ţine de cuvântul dat • Reîntoarcerea sa neaşteptată • Scandal, negocieri, furia Reginei • Noua soluţie provizorie şi replecarea Prinţului în străinătate.

Măruntele aventuri şi incidentele provocate de Prinţii colaterali n-ar fi izbutit să dea filmului Casei Regale decât un interes foarte relativ. Pentru excitarea interesului celor care au asistat la desfăşurarea lui, dar desigur nu şi pentru mulţumirea lor sufletească, a intrat brusc în scenă şi o vedetă: Prinţul Nicolae. De la ultima întrevedere pe care o avusesem cu dânsul, în ianuarie 1931, se ţinuse deoparte, şi evitase pe cât putuse să apară în viaţa publică. Nu făcuse excepţie decât pentru căsătoria soru-sii Ileana, cu prilejul căreia a luat parte la toate serbările. Junele Nicolae era supărat foc; sta acasă şi urla şi înjura între patru pereţi: frate-său, Regele, nu-i da voie să se însoare cu d-na Doletti. Relaţiile lui cu această „damă" datau de doi-trei ani, de pe la începutul Regenţei. D-na Doletti n-avea nimic italian, era fiica unui Dumitrescu, zis Tohan, după un sat din judeţul Buzău în care se născuse şi unde avea o proprietate. De o frumuseţe discutabilă, dar înzestrată cu toate atracţiile viciului, deşteaptă şi şireată, prinsese în mrejele ei pe tânărul Săveanu (fiul lui Nicuşor Săveanu, fostul ministru şi viitorul preşedinte al Camerei), vicios şi el, dar prostănac, îndestul ca să o ia de nevastă. Prinţul a cunoscut-o la Automobil-Club, unde doamna venea des să dejuneze cu soţul şi cu amantul ei, Dl. B., amândoi membri ai Cercului. Practica femeie făcea cum zice francezul „D'une pierre deux coups" şi putea astfel să-şi elaboreze în linişte programul zilei. În patima lui sportivă, Prinţul Nicolae a întârziat într-o zi prin birourile Clubului şi a rămas la dejun şi el. Întâlnirea a fost decisivă, adevăratul „coup de foudre": Nicolae îşi găsise femeia vieţii lui. Cochetărie, bâlbâială de timid,

ochi pe dos de mironosiță, manevrele de apropiere n-au fost lungi, și d-na Săveanu a căzut o dată mai mult pe spate. Dar de data asta pusese mâna pe ceva solid, fie zis fără gând rău, și s-a hotărât să nu-i mai dea drumul. Cu oameni care au vocația vieții de familie, ca cei din ramura noastră de Hohenzollerni, lucrul nu era greu. Cei doi tineri și-au jurat dragoste și credință pe viață. Scandalul a izbucnit într-o zi cu soare la poarta Automobil-Clubului. Prințul dejunase cu iubita și cu soțul ei, coborâseră câteșitrei scara și când să se despartă, d-na Săveanu în loc să se urce în mașina conjugală, s-a urcat în a Prințului, și șterge-o fără nici o explicație! Săveanu a sărit în a lui și după ei! Au luat-o la goană spre Șosea. Prințul înainte și Săveanu după el. În dreptul Palatului Prințesei Elena, Prințul a oprit mașina, a scos garda Palatului și – tocmai sosea și Săveanu cu ochii beliți – nu s-a jenat să ordone arestarea supăratului soț. S-a urcat apoi la volan și lângă damă a plecat liniștit înainte. În fața scandalului, căci toată lumea a aflat cele întâmplate, tânărul Săveanu, silit probabil de ai lui, a cerut divorțul. Drept compensație a fost numit consul și detașat la Bruxelles. Mă aflam întâmplător interimar la Externe în momentul plecării tânărului erou, după înscrierea divorțului; a venit tatăl Săveanu la mine: „Știi nenorocirea ce s-a întâmplat lui fiu-meu, fii drăguț și dă-i ceva, că n-are cu ce pleca la Bruxelles!" I-am dat 30 000 de lei, în contul suplimentelor listei civile! După divorț, d-na Dumitrescu-Tohan a luat numele de Doletti, pe care l-a găsit mai euforic și mai elegant, după o bunică italiancă din Brăila.

În câteva luni d-na Doletti s-a înstăpânit complet peste inima și peste mintea princiarului ei ibovnic, iar acesta n-a mai avut decât un gând: să se însoare cu dânsa. Pe vremea aceea, tradiția și morala nu-și pierduseră încă toate drepturile și Prințul Nicolae își dădea seama că nu putea contracta o asemenea căsătorie cât timp era Regent. De aici vădita antipatie cu care a început să-și îndeplinească înaltele sale funcții, greutatea cu care miniștrii ajunseseră să pună mâna pe dânsul pentru a-i explica afacerile curente și a-i obține semnătura, neașteptatele lui ieșiri împotriva instituției Regenței și amenințările neîncetate cu demisia. Aghiotantul și omul lui de încredere, colonelul Manolescu, mi-a spus mai târziu[222] ca să-mi explice ura Prințului împotriva Regelui, că Nicolae nu adusese pe Carol în țară decât fiindcă acesta îi făgăduise că-i va înlesni căsătoria. Cred că lucrurile n-au fost tocmai așa; mai întâi n-a adus Nicolae pe Carol – a contribuit mult la pregătirea atmosferei în armată, și a ajutat pe sub mână cât a putut, dar nu l-a adus el. Carol ar fi venit și fără dânsul.

[222] Vezi însemnări zilnice din anul 1936.

Apoi, sunt convins că, Carol, așa cum îl cunosc eu, nu i-a făgăduit nimic și că versiunea cea exactă a acestor făgăduieli este aceea pe care mi-a dat-o Regele, și pe care o reproduc mai la vale. E însă sigur că Nicolae s-a făcut carlist și a lucrat pentru readucerea Prințului Carol ca să scape de Regență, fiindcă, în gândul lui, Regența era singurul obstacol la căsătoria pe care o urmărea. Niciodată nu și-a închipuit ca simplu Prinț, gata să renunțe la ranguri și onoruri, că nu i se va îngădui să urmeze îndrumările inimii sale. Prințul Carol n-a avut să fagăduiască nimic, fiincă nu i s-a cerut să fagăduiască ceva. Singurul lucru pe care Prințul Nicolae i l-a cerut, a fost să revină și să se urce pe Tron, și să-l elibereze pe el.

Această eliberare, în fine dobândită, a fost temeiul entuziasmului cu care Prințul Nicolae a primit pe frate-său, și cheia dragostei cu care a îmbrățișat pe Rege în momentul sosirii lui. Străduințele lui pentru împăcarea Regelui cu Principesa Elena n-au fost nici ele străine de planurile lui conjugale; ghicise în d-na Lupescu și în banda ei (ura lui împotriva Dumitreștilor nu are altă origine) un obstacol serios pentru căsătoria sa pe care „țiitoarea" Regelui n-ar fi admis-o fără „o regularizare" și a situației ei, lucru mult mai greu de realizat. După sosirea d-nei Lupescu la Sinaia, cele două „ilegitime" împrietenindu-se vremelnic, Prințul Nicolae a sperat un moment că influența Duduiei nu se va pune de-a curmezișul proiectului său. Și pe cât nădejdile lui în acest sens creșteau, pe atât acțiunea lui pentru împăcarea Elenei cu Carol se domolea. Până ce Lupeasca și-a dat arama pe față, și atunci a început războiul.

Prea puțină lume a știut însă de el. Pe mine mă pusese la curent Prințul Friedl de Hohenlohe, înspăimântat de violența scenelor dintre cei doi frați. În toamna anului 1930 sau în primăvara anului 1931, nu mai țin bine minte, Prințul Friedrich de Hohenzollern, Șeful Casei, a făcut o lungă vizită Regelui la Sinaia și lumea a crezut că venise să intervină în diferendul Carol-Principesa Elena, deși o asemenea presupunere nu era întemeiată pe nimic și ar fi trebuit să fie înlăturată de oricine cunoștea uzanțele Curților. Prințul de Hohenzollern nu putea să vină la Sinaia nepoftit, și era puțin probabil ca Regele să-l fi chemat să se amestece în daraverile lui personale, cu atât mai puțin probabil cu cât știa bine că Prințul nu va lua poziție de partea lui. Adevărul este că Regele a chemat pe Prinț, dar ceea ce prea puțini au știut, e că l-a chemat pentru chestiunea Prințului Nicolae ca să facă presiune asupra acestuia, în calitate de Șef al Casei, să renunțe la inadmisibila căsătorie pe care o proiectase. Fără să-mi facă nici măcar o aluzie la violențele fratelui său, Regele îmi vorbise de mai multe ori

de încăpățânarea lui Nicolae într-un proiect, pe care el, ca Rege, nu-l putea încuviința. „Pricep orice; pricep să fii hipnotizat de femeie și să trăiești cu ea – dar sunt limite peste care nu se trece. Este inadmisibil să introduci în familie o persoană de un rang care nu se potrivește cu dânsa." Eram încântat să-l aud vorbind astfel; încurcătura Prințului Nicolae mă interesa mai puțin, dar mă interesa enorm, a lui. Vorbind astfel, din propria lui minte, lua față de mine angajamentul să nu facă vreodată prostia de care ne temeam cu toții. Prințul Nicolae pretindea, după câte-mi spusese Friedl de Hohenlohe și colonelul Manolescu – și mi-a confirmat-o mai târziu chiar și Prințul căruia am opus pe loc dezmințirea Regelui – că Regele Carol îi făgăduise consimțământul său, și înainte și îndată după urcarea sa pe Tron. Am întrebat pe Regele Carol cum stau lucrurile cu privire la această făgăduială, și iată răspunsul lui: „Am căutat, în lungi conversații, să conving pe Nicolae că vrea să facă o prostie și am sfârșit prin a-i spune că niciodată nu-i voi da consimțământul meu. Că poate să se însoare – treaba lui dacă nu pricepe –, dar trebuie să aleagă între căsătorie și situația lui de Prinț al Familiei Regale. Dacă crede că va fi mai fericit ca soț al d-nei Doletti decât ca Prinț al României, să o facă, dar din ziua în care se va fi căsătorit va pierde drepturile lui chiar la titlul de Prinț de Hohenzollern – i-a spus-o chiar Șeful Casei noastre – și toate gradele, însărcinările și alocațiile legate de calitatea lui de membru al Familiei Regale, din care va înceta să mai facă parte. Aceasta este făgăduiala mea de consimțământ: am făgăduit că voi respecta hotărârea pe care o va lua, fie și împotriva dorințelor și voinței mele. Fiecare om e liber să se decapiteze."

Bineînțeles că n-am încercat un moment să-l înduplec în favoarea cererii Prințului, nu numai fiindcă o găseam absurdă, dar mai ales fiindcă îmi era frică ca nu cumva cedând asupra cazului, lui frate-său, Regele să nu se lase mai moale și asupra cazului său: atât ne mai lipsea, să vedem pe Duduia cocoțată pe Tronul României. Acțiunea mea s-a mărginit la o îndulcire a raporturilor, pe cât a fost cu putință, între cei doi frați. Mai târziu, însărcinat de Rege cu misiuni mai mult sau mai puțin agreabile pe lângă recalcitrantul Prinț, am făcut ce am putut ca să împac lucrurile, dar sarcina a fost peste puterile mele, după cum se va vedea, și n-am ajuns la nimic.

În Familia Regală, raporturile se încordaseră nu numai între Rege și Prințul Nicolae, care, încăpățânat ca un catâr și amorezat ca un prost nu vrea să știe decât de căsătorie, dar și între Rege și Augusta Sa Mamă, atât de înțelegătoare săraca de ea, pentru toate pornirile inimii și sexului. Deși plină de sfială față de legătura lui

clandestină, Regina primise cu bucurie întronarea fiului său Carol. De câte ori nu-mi spusese ea înainte: „Carol e făcut să domnească; pe Carol l-am pregătit eu pentru Domnie!" Deși posteritatea va primi cu surâs această pretenție de ordin educativ, nu e mai puțin adevărat că Regina avea încredere în capacitatea primului ei născut, și mai avea încredere și în altceva: în influența ei asupra celui pe care-l „pregătise". Convingerea sa că, Carol va domni sub inspirația ei, că dânsa va juca un rol important, mai important chiar ca cel pe care-l jucase sub tutela lui Barbu Știrbei și a lui Ionel Brătianu pe timpul defunctului Ferdinand, era cu atât mai înrădăcinată în capul ei, cu cât socotea greșit pe fiul său foarte sensibil sugestiilor „familiei", iar „familia" în carența Principesei Elena[223], *era dânsa*. Vorbind odată cu ea, pe timpul Regenței, de Prințul exilat, Regina mi-a spus cu căldură: „Elena n-a știut să ia pe Carol. Putea face din el ce vrea. Carol n-are decât o slăbiciune: viața de familie. Când era Ileana mică, deși vârsta lui ar fi putut să-l îndrepte spre alte plăceri, venea și sta ceasuri întregi lângă leagănul ei, se juca cu ea, făcea pe doica, era o privelițe de neplătit! Elena n-a știut să-i creeze o viața de familie simpatică, și acum singur, nu știe ce să facă. L'atout de la Lupesca sur lui, c'est qu'elle le trouve désemparé." Deși era un fond de adevăr în observația Reginei, viitorul trebuia să-i dovedească că se înșelase atât asupra maleabilității lui Carol, cât și asupra puterii ei de sugestie ca unică reprezentantă a „familiei". La întoarcerea lui Carol, Regina era însă plină de iluzii în această privință. Rolul ei șters în timpul Regenței și obligația de a ceda primul pas Principesei Elena nu o apropiase de regimul Regelui minor; nu se simțea destul de bătrână ca să fie pusă la o parte, în muzeul accesoriilor istorice. Toate la un loc o îndemnaseră să salute cu complezență zorile noii Domnii. Deziluzia a fost însă imediată. Regele Carol, care cunoștea foarte bine, probabil, și temperamentul și intențiile dinamicei sale Mame, a pus-o la pas din primul moment, sau cum zice românul, cu botul pe labe. Ca să-i piară orice poftă de amestec în afacerile Domniei, Augustul său fiu a silit-o de la început să stea liniștită în dosul gratiilor haremului și să se mulțumească cu ghitara amintirilor și cu dulceața de trandafiri. I-a interzis orice contact cu Știrbei sau cu familia lui și până și Ileana nu a mai avut voie să vadă pe „nenea Barbu" sau pe „fetițele lui". Noul încoronat nu a socotit însă despărțirea dintre Regala Sa Mamă și omul ei ca o suficientă răzbunare pentru memoria Tatălui Său și pentru umilințele trecutului și s-a repezit asupra „Prințului" Barbu,

[223] La începutul Restaurației, Regina s-a arătat foarte rece față de ideea unei împăcări, fie și numai de formă, între Carol și Elena.

odinioară atotputernic, cu toate amenințările, cu toate vexațiile și cu toate persecuțiile „compatibile cu legile și cu regulamentele în vigoare", până ce l-a silit, după câteva luni, să plece din țară și să se expatrieze împreună cu credincioasa lui soție. Neputincioasă, Regina își frângea mâinile în dosul gratiilor, plângea, și primea în fiecare zi altă lovitură. Umilită, se supunea la toate, fiindcă Regele o ținea cu paralele, amenințând-o de fiecare dată cu o reducere din partea ce i se cuvenea din lista civilă. Ca să o învețe minte, abia urcat pe Tron i-a și redus cu vreo 4 milioane lei alocația anuală ce primise până atunci, recomandându-i să mai împuțineze numărul cailor de călărie și al damelor de onoare. Pe acestea, de altminteri, Regele ar fi vrut să le vadă toate schimbate fiindcă le considera toate înfeudate lui Barbu Știrbei, afară de d-na Mavrodi, credincioasă și neclintită carlistă ca și fetele ei[224]. Neîndrăznind totuși să mărturisească adevăratul motiv, avusese delicatețea (înainte de toate față de zisele dame) să ceară înlocuirea lor cu altele mai tinere „fiindcă erau prea bătrâne". Regina a rezistat, a refuzat să-și schimbe damele, iar biata Irina Procopiu, în naivitatea ei și-a vopsit părul ca să pară mai junică. Ca să facă față economiilor impuse de Domnul Fiul, Doamna Mamă s-a mulțumit să vândă câțiva cai și să taie lefurile damelor de onoare.

Vigilența filială n-a despărțit-o însă numai de Barbu Știrbei și de ai lui; n-a mai avut voie să primească nici să întâlnească aiurea vreun om politic român sau străin, Castelul Pelișor fiind astfel transformat într-un adevărat gineceu în care n-au mai putut să pătrundă decât femeile și eunucii vieții noastre publice. Ca să ajungă să ne spună câte ceva, prăbușita împărăteasă (unde erau clipele de suferință, dar și de mărire de la Iași!) era silită la tot felul de combinații. Am notat deja că la nu mai știu ce solemnitate a haremului, era în vara anului 1930, a luat într-un colț pe nevastă-mea și a însărcinat-o să-mi spună că ar vrea să mă vadă, dar că nu poate și să mă roage „să nu las pe Carol pe mâna Camarillei sale, să-l scap, că numai eu pot să-l scap[225], că altfel se prăbușește tot, și Tron și Țară!" Vorbea și plângea. Se supunea însă la toate, până în cele din urmă, de frică să nu-i taie din leafă.

Până în toamna anului 1931, relațiile dintre Rege și Regina Maria au fost când mai rele când mai bune; raporturile lor zilnice s-au desfășurat însă pe un fond de animozitate reciprocă crescândă,

[224] Cea mai mare Helene, o frumusețe de fată, dar repede baccelită luase pe Georges Manu, ajuns general. Pamfletele străine, mai ales cele publicate în Grecia cu sprijinul partizanilor Familiei Regale grecești au prezentat-o ca cea mai influentă „metresă" a Regelui Carol, ca și cum acesta ar fi putut să se uite la ea. Cea mai mică, Magda, urâtă, dar nu lipsită de sex-apeal, n-a ajuns să se mărite și s-a distrat cum a putut în viață, în cele din urmă plimbându-și câinii dimineața la Șosea.

[225] Încă o iluzionistă.

animozitate datorată tocmai unei extraordinare similitudini de caracter. Amândoi erau la fel de încăpățânați, voluntari, ambițioși și închipuiți. Amândoi se considerau infailibili și voiau să îndrume tot; impulsurile erau identice la mamă și la fiu, numai potențialul voinței era diferit. Ca toți veleitarii, Carol izbucnea, dar renunța la planul urmărit îndată ce da de o greutate, sau chiar și numai fiindcă concepea alt plan. Regina Maria odată pornită era dimpotrivă greu de oprit și sub aspecte mai puțin violente voința ei nu se obosea și știa să-și ajungă țelurile, câteodată după nenumărate ocoluri. În anul care trecuse de la urcarea lui Carol pe Tron, i se năruiseră toate nădejdile puse în scumpul ei fiu, „pe care-l educase" în vederea unei intime colaborări la cârma Statului. De aici până să ia automat poziție împotriva oricărei hotărâri sau acțiuni a tânărului Rege nu era decât un pas, pe care Regina jignită în ce avea mai scump, în amorul ei propriu și în ambițiile ei politice, s-a grăbit să-l facă. Pe Nicolae nu-l aprecia mult[226], îl socotea secătură și dezaprobase cât putuse legătura lui cu d-na Doletti; a fost însă destul ca, Carol, să ia o poziție energică împotriva fratelui său în această chestiune ca dânsa să se pună de partea acestuia, să complice situația încurajând pe Prințul nesupus și să ajungă la scenele penibile pe care le voi povesti mai la vale.

Izolarea Reginei și împiedicarea ei de a se amesteca în afacerile publice n-au împins-o numai să ia poziție, pe cât putea și unde putea împotriva Regelui; au împins-o și la gânduri rele, și călare pe neînfrânata ei imaginație să viseze la schimbări de regim, fără să le concretizeze prea precis. A visat astfel când de o îngrădire a autorității fiului său, când de o înstăpânire prin influența unuia sau altuia din oamenii politici și nu s-a dat la o parte nici de la ideea unei pur și simple detronări. Și astfel am ajuns în toamna anului 1931 la faimosul „complot" de la Balcic, dacă cele întâmplate atunci pot fi numite complot. Eu socotesc că un complot în adevărata putere a cuvântului n-a fost. Dar ceva a fost, și fiindcă prea puțină lume a ajuns la curent cu cele întâmplate atunci, voi povesti, pentru mica istorie a vremurilor noastre, ce știu eu despre acest penibil incident.

Despre complotul de la Balcic mi-a vorbit pentru prima oară colonelul Manolescu, crezându-mă la curent, dar nu mi-a spus decât două vorbe, iar eu cu gândul aiurea nu l-am tras de limbă. „Regele e ingrat față de Prințul Nicolae, care i-a scăpat Tronul la Balcic!" Numai după ce a plecat colonelul de la mine mi-am dat

[226] Față de intimii săi, Regina când vorbea de ei chema pe Carol „big pig" și pe Nicolae „little pig" (porcul mare și porcul mic). În modul ei de a pronunța aceste porecle era mai multă amărăciune decât „umor" părintesc.

seama de gravitatea vorbelor lui, dar n-am vrut să-l rechem căci nu mi-a plăcut niciodată să stau de vorbă cu slugile. Mi-am permis să lămuresc chestiunea „complotului" chiar cu Regele. Întrebat, acesta mi-a povestit o istorioară încurcată, fie că o încurca el fiindcă nu voia să-mi spună tot, fie că i-o raportase Nicolae încurcată. Din povestirea Regelui reieşea că Regina Maria chemase la Balcic, pe la sfârşitul lui august sau începutul lui septembrie, pe Prinţul Nicolae şi pe mareşalul Averescu şi le propusese să o ajute să detroneze pe Rege şi să o proclame pe dânsa Regentă. Indignat, Nicolae a refuzat net, şi a venit să raporteze tot Regelui, lăudându-se că prin atitudinea lui „a salvat Coroana". Regele nu a vrut să dea nici o urmare afacerii de frica scandalului. Am avut însă impresia, pe când povestea, că nu crezuse decât pe jumătate câte îi spusese fratele său şi că nu reţinuse din toată întâmplarea decât pretextul de a îngenunchea mai mult pe mumă-sa.

A doua versiune a incidentului mi-a dat-o târziu, prin februarie 1934, Averescu cu prilejul negocierilor mele cu dânsul pentru a-l apropia de Rege. Iată, aproape cuvânt cu cuvânt[227] ce mi-a spus mareşalul: „Nu văzusem pe Regină de mai multă vreme. Am întâlnit-o la Mărăşti, unde am fost invitat de Rege, era sub guvernarea dvs., adică a lui Iorga, pentru inaugurarea monumentului ridicat acolo în amintirea bătăliei[228]. Regina a fost tot timpul extrem de amabilă pentru mine, de o amabilitate exagerată care m-a cam mirat. În ritmul acestei amabilităţi m-a întrebat de ce n-am fost să o văd la Balcic, deşi mă poftise în mai multe rânduri şi îi făgăduisem să merg. I-am răspuns, că crezusem într-o simplă invitaţie de politeţe, că n-am ştiut că i-ar face într-adevăr plăcere, dar dacă într-adevăr doreşte să mă vadă acolo voi fi foarte bucuros să merg. Cu toate acestea, am lăsat invitaţia să cadă, convins că era tot încă o simplă politeţe, ceva mai accentuată şi atâta tot, şi nu m-am dus. După câtăva vreme am primit un răvaş de la dânsa, prin care mă poftea din nou. De data asta m-am supus şi am luat trenul. N-am găsit pe Prinţul Nicolae la Balcic, ci pe Regina singură. Era foarte afectată de câte se întâmplaseră de la Restauraţie şi mi-a vorbit mult de fiul său Carol şi de Domnia lui. La rândul meu i-am spus că Regele mi-a dat o mare decepţie, că linia Domniei sale e constant descendentă şi că va sfârşi rău. Am analizat

227 După notele mele zilnice. Conversaţia a fost consemnată a doua zi după ce a avut loc.

228 Îmi aduc aminte că acea serbare a mai dat naştere şi unui viu incident între Iorga şi Rege, şi unei noi demisii. Paranoicul n-a putut să ierte Regelui şi Reginei politeţele pe care le-au făcut lui Averescu, şi faptul că în tot timpul ceremoniei, şi la masa care a urmat, Familia Regală a dat mai multă atenţie mareşalului decât primului ministru. Uitase istoricul că Averescu fusese învingătorul de la Mărăşti? sau istoricul a dispărut în faţa istericului?

faptele pe care întemeiam pesimismul meu. Sunt aceleaşi pe care le cunoşti şi d-ta din precedentele noastre convorbiri[229]. Regina m-a întrebat atunci de ce nu spun aceste lucruri şi Prinţului Nicolae; am răspuns că eu nu le spun decât cui mă întreabă. Prinţul Nicolae nu m-a întrebat niciodată. Le-am spus Reginei fiindcă m-a întrebat; le-aş spune chiar şi Regelui în faţă dacă m-ar întreba. Şi asta a fost tot. Iată complotul de la Balcic. Cât am mai stat acolo, n-am mai atins chestiunea cu Regina. Prinţul Nicolae a continuat să nu întrebe nimic şi eu să nu-i spun nimic. Nici nu l-am mai întâlnit, chiar. Am aflat mai târziu că a spus Regelui că Regina Maria şi cu mine vrem să-l detronăm! E un mincinos şi o lichea!"

Care să fie adevărul? E aproape sigur că complot propriu-zis, că înţelegere în trei n-a fost. Dar că între Regină şi mareşal pe de o parte, o fi fost un schimb de păreri mai serios şi mai concret decât spune Averescu – că între Regină şi Prinţul Nicolae pe de alta o fi fost „un schimb de vederi" mai precis, e infinit probabil. Regina, după cât mi-a spus Regele, luată din scurt, s-ar fi apărat slab şi încurcat. Dacă de o salvare a Coroanei (pentru Regele Carol) nu poate fi vorba, căci un complot în acest scop n-ar fi reuşit niciodată, nu rămâne mai puţin adevărat că faţă de propunerile subversive care i s-au făcut, Prinţul Nicolae a rămas leal şi credincios lui frate-său.

Singura urmare a „complotului de la Balcic" a fost o tensiune şi mai mare în raporturile dintre Mamă şi Fiu. Coarda era aproape să plesnească. Regele a fost mai impresionat de cele întâmplate decât a binevoit să arate; a căutat însă să bagatelizeze incidentul ca să se libereze de orice sentiment de recunoştinţă faţă de frate-său. Cu Averescu n-a avut nici o explicaţie – până în 1934 şi nici nu l-a mai întâlnit, dar a găsit în atitudinea echivocă a mareşalului o justificare pentru a-l ţine la distanţă[230].

229 Cititorul le va găsi expuse mai la vale.

230 Regele n-a mai văzut pe mareşalul Averescu până în noiembrie 1933, când l-a primit cu prilejul consultărilor înainte de chemarea lui Duca la putere. Cu acel prilej nici Regele nici Averescu n-au vorbit de „complotul de la Balcic", fiindcă şi unul şi altul socoteau incidentul închis. Într-adevăr, îndată ce mareşalul a aflat despre cele raportate de Prinţul Nicolae, a scris o lungă scrisoare Reginei, ca să fie arătată Regelui, scrisoare prin care se puneau la punct cele întâmplate la Balcic. Şi remiterea acestei scrisori a dat loc la un incident care merită să fie consemnat fiindcă aruncă o lumină mai mult asupra moravurilor Familiei noastre Regale. Averescu a cerut Reginei o audienţă fără să-i spună că voia să-i remită o scrisoare. Zile întregi au trecut fără nici un răspuns. Mirat, mareşalul obişnuit să fie primit imediat, a bănuit că era la mijloc un veto al Regelui şi a telefonat lui Zwiedenek să-i spuie că dacă Regina nu-l poate primi, se va mulţumi să-i trimită o scrisoare. Furioasă contra lui fiu-său, Regina n-a consimţit şi a răspuns că-l va primi în zilele următoare. S-a mai certat trei zile cu Regele, şi în fine – se vede că acesta a consimţit (unii spun că Regina l-ar fi ameninţat să primească pe Averescu fără voia lui, şi cu scandal) – audienţa a avut

seama de gravitatea vorbelor lui, dar n-am vrut să-l rechem căci nu mi-a plăcut niciodată să stau de vorbă cu slugile. Mi-am permis să lămuresc chestiunea „complotului" chiar cu Regele. Întrebat, acesta mi-a povestit o istorioară încurcată, fie că o încurca el fiindcă nu voia să-mi spună tot, fie că i-o raportase Nicolae încurcată. Din povestirea Regelui reieşea că Regina Maria chemase la Balcic, pe la sfârşitul lui august sau începutul lui septembrie, pe Prinţul Nicolae şi pe mareşalul Averescu şi le propusese să o ajute să detroneze pe Rege şi să o proclame pe dânsa Regentă. Indignat, Nicolae a refuzat net, şi a venit să raporteze tot Regelui, lăudându-se că prin atitudinea lui „a salvat Coroana". Regele nu a vrut să dea nici o urmare afacerii de frica scandalului. Am avut însă impresia, pe când povestea, că nu crezuse decât pe jumătate câte îi spusese fratele său şi că nu reţinuse din toată întâmplarea decât pretextul de a îngenunchea mai mult pe mumă-sa.

A doua versiune a incidentului mi-a dat-o târziu, prin februarie 1934, Averescu cu prilejul negocierilor mele cu dânsul pentru a-l apropia de Rege. Iată, aproape cuvânt cu cuvânt[227] ce mi-a spus mareşalul: „Nu văzusem pe Regină de mai multă vreme. Am întâlnit-o la Mărăşti, unde am fost invitat de Rege, era sub guvernarea dvs., adică a lui Iorga, pentru inaugurarea monumentului ridicat acolo în amintirea bătăliei[228]. Regina a fost tot timpul extrem de amabilă pentru mine, de o amabilitate exagerată care m-a cam mirat. În ritmul acestei amabilităţi m-a întrebat de ce n-am fost să o văd la Balcic, deşi mă poftise în mai multe rânduri şi îi făgăduisem să merg. I-am răspuns, că crezusem într-o simplă invitaţie de politeţe, că n-am ştiut că i-ar face într-adevăr plăcere, dar dacă într-adevăr doreşte să mă vadă acolo voi fi foarte bucuros să merg. Cu toate acestea, am lăsat invitaţia să cadă, convins că era tot încă o simplă politeţe, ceva mai accentuată şi atâta tot, şi nu m-am dus. După câtăva vreme am primit un răvaş de la dânsa, prin care mă poftea din nou. De data asta m-am supus şi am luat trenul. N-am găsit pe Prinţul Nicolae la Balcic, ci pe Regina singură. Era foarte afectată de câte se întâmplaseră de la Restauraţie şi mi-a vorbit mult de fiul său Carol şi de Domnia lui. La rândul meu i-am spus că Regele mi-a dat o mare decepţie, că linia Domniei sale e constant descendentă şi că va sfârşi rău. Am analizat

227 După notele mele zilnice. Conversaţia a fost consemnată a doua zi după ce a avut loc.

228 Îmi aduc aminte că acea serbare a mai dat naştere şi unui viu incident între Iorga şi Rege, şi unei noi demisii. Paranoicul n-a putut să ierte Regelui şi Reginei politeţele pe care le-au făcut lui Averescu, şi faptul că în tot timpul ceremoniei, şi la masa care a urmat, Familia Regală a dat mai multă atenţie mareşalului decât primului ministru. Uitase istoricul că Averescu fusese învingătorul de la Mărăşti? sau istoricul a dispărut în faţa istericului?

faptele pe care întemeiam pesimismul meu. Sunt aceleaşi pe care le cunoşti şi d-ta din precedentele noastre convorbiri[229]. Regina m-a întrebat atunci de ce nu spun aceste lucruri şi Prinţului Nicolae; am răspuns că eu nu le spun decât cui mă întreabă. Prinţul Nicolae nu m-a întrebat niciodată. Le-am spus Reginei fiindcă m-a întrebat; le-aş spune chiar şi Regelui în faţă dacă m-ar întreba. Şi asta a fost tot. Iată complotul de la Balcic. Cât am mai stat acolo, n-am mai atins chestiunea cu Regina. Prinţul Nicolae a continuat să nu întrebe nimic şi eu să nu-i spun nimic. Nici nu l-am mai întâlnit, chiar. Am aflat mai târziu că a spus Regelui că Regina Maria şi cu mine vrem să-l detronăm! E un mincinos şi o lichea!"

Care să fie adevărul? E aproape sigur că complot propriu-zis, că înţelegere în trei n-a fost. Dar că între Regină şi mareşal pe de o parte, o fi fost un schimb de păreri mai serios şi mai concret decât spune Averescu – că între Regină şi Prinţul Nicolae pe de alta o fi fost „un schimb de vederi" mai precis, e infinit probabil. Regina, după cât mi-a spus Regele, luată din scurt, s-ar fi apărat slab şi încurcat. Dacă de o salvare a Coroanei (pentru Regele Carol) nu poate fi vorba, căci un complot în acest scop n-ar fi reuşit niciodată, nu rămâne mai puţin adevărat că faţă de propunerile subversive care i s-au făcut, Prinţul Nicolae a rămas leal şi credincios lui frate-său.

Singura urmare a „complotului de la Balcic" a fost o tensiune şi mai mare în raporturile dintre Mamă şi Fiu. Coarda era aproape să plesnească. Regele a fost mai impresionat de cele întâmplate decât a binevoit să arate; a căutat însă să bagatelizeze incidentul ca să se libereze de orice sentiment de recunoştinţă faţă de frate-său. Cu Averescu n-a avut nici o explicaţie – până în 1934 şi nici nu l-a mai întâlnit, dar a găsit în atitudinea echivocă a mareşalului o justificare pentru a-l ţine la distanţă[230].

229 Cititorul le va găsi expuse mai la vale.

230 Regele n-a mai văzut pe mareşalul Averescu până în noiembrie 1933, când l-a primit cu prilejul consultărilor înainte de chemarea lui Duca la putere. Cu acel prilej nici Regele nici Averescu n-au vorbit de „complotul de la Balcic", fiindcă şi unul şi altul socoteau incidentul închis. Într-adevăr, îndată ce mareşalul a aflat despre cele raportate de Prinţul Nicolae, a scris o lungă scrisoare Reginei, ca să fie arătată Regelui, scrisoare prin care se puneau la punct cele întâmplate la Balcic. Şi remiterea acestei scrisori a dat loc la un incident care merită să fie consemnat fiindcă aruncă o lumină mai mult asupra moravurilor Familiei noastre Regale. Averescu a cerut Reginei o audienţă fără să-i spună că voia să-i remită o scrisoare. Zile întregi au trecut fără nici un răspuns. Mirat, mareşalul obişnuit să fie primit imediat, a bănuit că era la mijloc un veto al Regelui şi a telefonat lui Zwiedenek să-i spuie că dacă Regina nu-l poate primi, se va mulţumi să-i trimită o scrisoare. Furioasă contra lui fiu-său, Regina n-a consimţit şi a răspuns că-l va primi în zilele următoare. S-a mai certat trei zile cu Regele, şi în fine – se vede că acesta a consimţit (unii spun că Regina l-ar fi ameninţat să primească pe Averescu fără voia lui, şi cu scandal) – audienţa a avut

Lovitura Prințului Nicolae (adică căsătoria lui clandestină) a găsit astfel pe Regina Maria în lagărul opus Regelui, așa încât fratele cel mare – și în această împrejurare cel cuminte – nu numai că n-a mai avut nici un ajutor din partea ei, dar încă fratele cel mic – și prost în toate împrejurările – s-a simțit pe sub mână încurajat. Fie că nervii bietei femei puși de un an și jumătate la cele mai grele încercări nu mai erau în stare să stăpânească impulsiunile unui temperament obișnuit să cedeze în fața ispitelor sentimentale și sexuale, fie că nu pierduse orice speranță de a răsturna pe fiu-său Carol prin ajutorul fiului-său Nicolae, Regina s-a pus de-a curmezișul oricărei măsuri menite să zdruncine situația acestuia în armată și prerogativele lui de Prinț. În momentele decisive și-a apărat puiul ca o tigroaică și într-o zi era să o pățesc și eu cu dânsa, după cum se va vedea numaidecât.

În cursul lui septembrie insistențele Prințului pentru încuviințarea căsătoriei sale deveniseră tot mai supărătoare și dau loc, între cei doi frați, la scene de o violență rară. Într-un fel sau în altul, o soluție se impunea. Regele m-a rugat să încerc și eu să domolesc patima fugosului amant și să caut să-l fac să priceapă că și din punct de vedere politic, Guvernul considera o căsătorie cu d-na Doletti inadmisibilă. Până atunci, raporturile mele personale cu Prințul Nicolae fuseseră excelente; nu atinsesem niciodată cu dânsul terenul preocupărilor sale sentimentale și conjugale iar pe cel politic îl câștigasem cu totul ideilor și proiectelor mele. În desele noastre conversații putusem să constat nu numai o desăvârșită încredere față de mine, dar și o adevărată prietenie. Cu riscul de a pierde și una și alta, m-am hotărât să satisfac dorința Regelui și să încerc și eu să împac lucrurile în interesul Dinastiei și al țării. Am cerut Prințului o întrevedere, și două ceasuri m-am zbătut cu el în biroul lui de la Cotroceni. L-am luat cu blândețe, dar n-am lăsat nici un argument la o parte ca să-i dovedesc imposibilitatea de ordin dinastic, de ordin politic, de ordin moral. Am cântat din toate strunele, m-a ascultat în liniște și fără să mă întrerupă. Era foarte abătut. Aproape cu lacrimi în ochi a început să-mi spună zbuciumările lui sufletești și toate decepțiile cu care, deși încă tânăr, l-a întâmpinat viața. Decepții ca copil lăsat pe mâinile slugilor, fără să cunoască afecțiunea și îndrumarea unei mame; decepții mai târziu ca adolescent aruncat (?) în mijlocul străinilor – decepții în fine acum în urmă în cariera lui militară în care

loc. Averescu a remis scrisoarea, după ce și-a exprimat indignarea față de acuzațiile aduse împotriva lor și a rugat pe Regină să o citească Regelui, și eventual să i-o lase. Regina și-a executat însărcinarea. Regele a ascultat scrisoarea și n-a zis nimic. Regina și Averescu au considerat incidentul închis. Regele îl considerse ca atare și înainte de a lua cunoștință de scrisoare.

vrăjmășia (?) lui frate-său l-a paralizat cu totul. „Am ajuns să nu mai fiu nimic în țara mea. Carol mă îndepărtează sistematic nu numai de la treburile publice în care, deși am fost Regent, deși aș putea să-i fiu de folos, nu am voie să mă amestec –, dar și de răspunderile legate de gradul meu în armată și de comandamentele pe care le dețin. Carol a uitat repede că nu și-a putut reocupa Tronul decât grație mie, și sunt sigur că va veni momentul când va regreta amar ingratitudinea lui. Fie și așa, eu nu zic și nu mai reclam nimic, dar de vreme ce am ajuns să nu mai reprezint nimic, de ce nu mă lasă să-mi croiesc viața cum îmi place mie? Apreciez toate argumentele pe care mi le-ai servit: ele n-au valoare însă decât întrucât mă consideri ca membru al Familiei Regale și ca general activ. Sunt gata să renunț la demnitățile care nu mai acoperă nimic; sunt gata să renunț la calitatea mea de Prinț, la numele meu, la gradul meu (și acesta ar fi cel mai dureros sacrificiu din toate) –, dar pentru Dumnezeu să mă lase să încep, departe, o viață nouă, cu femeia fără care nu pot să trăiesc: Dragă coane Costică, am fost un stricat și femeia asta m-a ridicat; am fost un beț[231] și femeia asta m-a vindecat. Primesc orice condiții fără să le discut – un singur lucru nu primesc: să fiu despărțit de femeia care s-a identificat, nu cu fericirea, ci cu însăși viața mea. Mă voi căsători cu dânsa, chiar dacă ar trebui să lupt cu lumea întreagă. Nimic, pricepe bine, și te rog să o repeți lui Carol, nimic nu mă va împiedica să-mi țin cuvântul și să legitimez o legătură pe care numai moartea o va desface!"

În fine! „Habemus reum confitentem": să-mi țin cuvântul! Nenorocirea Prinților noștri nu e numai că sunt jucăria patimilor, dar că mai sunt încă și „gentlemeni": promit căsătoria primei târfe care-i încalecă și-și fac apoi un punct de onoare să-și ție cuvântul! Oricum, întrevederea mea cu Prințul Nicolae ajunsese la un punct mort; mi-am luat ziua bună de la el și m-am dus la Palat să raportez Regelui insuccesul meu. Pe când coboram parcul Cotrocenilor mi-a sunat la ureche versul lui Moliere:

„Guenille si l'on veut, ma guenille m'est chère!"

Au trecut câteva săptămâni mai liniștite, cel puțin pentru mine, căci Regele nu mi-a mai vorbit de chestiunea lui frate-său. Dar și pentru Rege pe care Prințul Nicolae încetase să-l mai hărțuiască. Mă întrebam chiar dacă nu cumva argumentele mele îl impresionaseră, cu tot categoricul său refuz de a li se supune. Dezamăgirea a venit repede; în realitate Prințul se liniștise fiindcă întocmise un plan diabolic ca să pună pe Rege în fața unui fapt îndeplinit.

[231] Oricât ar părea de extraordinare aceste mărturisiri, nu pun aici niciun cuvânt pe care să nu l fi spus Prințul în sinceritatea lui.

Pe la începutul lui noiembrie, eram în toiul pregătirii legii conversiunii, mă cheamă într-o dimineață la telefon Horia Fortună, prefectul județului Buzău:

— „Domnule ministru, Prințul Nicoiae s-a căsătorit ieri cu doamna Doletti în comuna Tohan!"

— „Ești sigur?"

— „Absolut sigur, am văzut actul în registnul Stării Civile!"

— „Și n-ai știut nimic?"

— „Nimic. Primarul a fost cumpărat!"

— „Vino imediat la București! Și nu spune lucrul nimănui!"

— „Am înțeles!"

Mă treceau năduşelile! Complicația asta îmi mai lipsea! M-am întrebat dacă trebuia să telefonez numaidecât știrea Regelui; am hotărât să aştept sosirea prefectului în București, și apoi, înarmat cu toate informațiile să mă duc la Sinaia să mă sfătuiesc cu Vodă asupra măsurilor de luat. Îmi ziceam: căsătorie clandestină, prin urmare anulabilă, și am aşteptat să-mi aducă Fortună amănuntele, fără să comunic cu nimeni. După-amiază a sosit și amicul Fortună cu un obraz de un cot; se temea de răspunderile lui. Dezastru! Nici un caz de nulitate! Căsătorie în toată regula, după prescripțiile legii, grație complicității primarului. Mi-am adus deodată aminte că pe la sfârșitul verii venise colonelul Manolescu la mine să mă roage din partea Prințului Nicolae să numesc primar (președinte al comisiei interimare) în comuna Tohan pe un protejat al familiei Dumitrescu, proprietară în acea comună. Am surâs, și – cererea părându-mi măruntă și lipsită de importanță – am făcut după cheful Prințului. Cum nu m-am gândit eu de atunci la ce se putea întâmpla, la ce se pusese la cale? Singura mea scuză e că aveam prea multe pe cap ca să mă gândesc la toate. Cu complicitatea noului primar, publicațiile de căsătorie fuseseră făcute în termen, conform legii, iar căsătoria celebrată în localul Primăriei, cu uşile deschise. Cine să se trezească să citească afişele lipite la uşa Primăriei? Nu s-a trezit nimeni, și cum primarul și notarul făceau parte din complot, au tăcut chitic, și nimeni n-a știut despre proiectata căsătorie, nici chiar în ziua celebrării ei. În afară de primar și de notar, de mire și de mireasă, de doi martori – n-au fost de față decât părinții d-nei Dumitrescu-Tohan zisă Doletti. Cum unul din martori era C. Crătunescu, un prieten politic, am trimis imediat după dânsul, să-i cer deslușiri. A sosit după un ceas în cabinetul meu de la Interne, încă zăpăcit de ce făcuse. L-am luat numaidecât din scurt: „Cum s-a întâmplat, domnule?"

— „Nu pricep nici eu, domnule ministru, am căzut fără să-mi

dau seama într-o cursă, și când m-am dumirit, n-am mai putut da înapoi, era prea târziu. Cu două zile înaintea «evenimentului» a venit d-na Doletti la mine la garaj[232] și m-a rugat să nu mă angajez pentru a treia zi după amiază, căci avea nevoie de mine. Mi-a spus să fiu la ora 1 la dânsa, că vom merge la țară, și că acolo mă va pune în curent cu restul. Eram prieteni, îi servisem de martor la tribunal când își schimbase numele din Dumitrescu în Doletti, m-am gândit că iar avea probabil ceva de aranjat cu numele ei, dar la o căsătorie nu m-am gândit o clipă, și nici nu-mi vorbise vreodată de aşa ceva. Am făgăduit, și în ziua și la ora indicată, am fost la dânsa. A telefonat numaidecât cuiva (am auzit cuvintele: «A venit, poți să vii și tu!»), mi-a oferit un aperitiv, s-a îmbrăcat de drum, mi-a spus și mie să mă îmbrac, ne-am coborât și înaintea porții am găsit pe Prințul Nicolae în automobilul său. D-na Doletti s-a urcat lângă Prinț care era la volan, iar eu, singur, în spatele lor, și am pornit spre Ploiești. Prințul mergea după obiceiul lui cu o viteză mare aşa încât la început n-am putut vorbi cu dânșii după cum n-am putut pricepe ce susurau între ei. La Ploiești am luat-o spre Buzău, și numai atunci am fost pus în curent cu scopul «deplasării» și cu rolul ce mi se atribuise. «Să ne faci acest serviciu și nu vei îndatora un ingrat: orice nevoie ai avea în viață să vii la mine și te voi ajuta.»[233] Mă treceau năduşelile îmi dam seama că intram într-o mare belea, dar ce mai puteam face? Am lăsat lucrurile la voia Domnului.

Am ajuns la Tohan, la vie. Acolo am găsit numai părinții d-nei Doletti și pe un domn Teodoru, pe care nu-l văzusem în viața mea; era un prieten al d-lui Dumitrescu și ne-a servit de-al doilea martor. Am plecat cu toții la Primărie. Ne-a ieşit înainte un individ îmbrăcat țărăneşte, încins cu un brâu tricolor și agitând un steag, tricolor și el. Era primarul. Pe treptele Primăriei fusese întins un preş roşu. În jurul Primăriei câțiva curioşi nedumeriți. Am intrat într-o sală împodobită cu verdeață și numaidecât s-a celebrat căsătoria.

— „Mai era cineva în Primărie?

— Afară de noi şase ai nunții nu erau decât primarul și notarul.

— Dar uşile erau deschise?

— Da, dar curioşii de afară n-au intrat, se vede că aşa era consemnul. După căsătorie, am fost să îmbucăm ceva la vie și am plecat repede spre București. Numai atunci m-am lămurit pe deplin și mi-am dat seama că intrasem într-o afacere ce putea să aibă urmări neplăcute pentru mine. Ce fusese făcut, era însă făcut!"

[232] Crătunescu funcționa la agenția lui „General Motors" împreună cu André Manu.

[233] Câțiva ani mai târziu Crătunescu mi se plângea: „Am fost de două ori la el și de fiecare dată nu m-a ajutat cu nimic!"

Din nenorocire aşa era. Pentru orice muritor căsătoria era perfect valabilă. Statutul Casei Regale cerea însă pentru căsătoria membrilor Familiei Domnitoare consimţământul Regelui, care în speţă lipsind lovea actul de nulitate. Ar fi fost însă materie de procedură, căci actul n-ar fi putut fi anulat decât în Justiţie; procedură, cu toate urmările ei de controverse şi de scandal. M-am gândit numaidecât la altă soluţie şi am plecat la Sinaia.

Am găsit pe Rege în pat, bolnav de gripă şi năduşit. Se îndopase cu chinină şi sta la cald căci a treia zi era Sfântul Mihail şi voia să asiste la banchetul cavalerilor Ordinului Mihai Viteazul. Când i-am spus pentru ce venisem, a rămas ca trăsnit, şi câteva minute n-a spus nimic. În fine, s-a uitat lung la mine şi m-a întrebat: „Ce facem?" L-am întrebat la rândul meu dacă era dispus să recunoască faptul îndeplinit. „Pentru nimic în lume" – a fost răspunsul lui scurt şi tăios. I-am explicat atunci situaţia juridică a lucrurilor şi i-am spus că nu erau decât două soluţii: anularea legală a căsătoriei în faţa tribunalelor (cu toate neajunsurile unei proceduri scandaloase) – sau anularea de fapt a căsătoriei prin înlocuirea registrului Stării Civile din comuna Tohan. Regele s-a uitat încă o dată lung la mine şi ochii lui mi-au cerut lămuriri. „E foarte simplu, Sire. Actul Prinţului Nicolae e cel din urmă în registru. Ridic registrul de la Primărie, şi-l înlocuiesc cu unul nou în care voi copia toate actele anului până la şi afară de actul Prinţului – şi gata!" Pe când vorbeam faţa Regelui se însenina, şi Majestatea Sa mi-a complectat formula prin cuvintele: „Bineînţeles după ce vei fi destituit pe primar şi pe notar." — „Bineînţeles, Sire!"

Adusesem cu mine la Sinaia, pentru orice eventualitate, pe prefect. L-am urcat imediat într-un automobil şi l-am expediat la Tohan, cu ordin să fie a doua zi dimineaţă la Minister, cu registrul, iar eu m-am înapoiat la Bucureşti. A doua zi au sosit conform programului prefectul şi registrul, prefectul cu demisia în mână, socotindu-se responsabil de ce se întâmplase în judeţul lui. I-am refuzat demisia recomandându-i o discreţie absolută şi l-am trimis la Buzău cu registrul cel nou. Pe cel vechi l-am luat cu mine acasă pentru a nu pune la încercare curiozitatea funcţionarilor, şi după o noapte liniştită l-am dus Regelui la Sinaia, împreună cu Şoneriu, complicele meu în toată această operaţie. Am găsit pe Rege mai bine, dar încă înguturăiat şi cum era tocmai în ziua de 8 noiembrie am profitat de prilej ca să-i prezint sincerele mele felicitări pentru Voievodul Mihai. Regele se pregătea de masa cavalerilor care-l aşteptau în saloanele Castelului Peleş, dar era fără chef, parcă ar fi prevăzut toate necazurile ce-i stau în cale. Mi-a mulţumit călduros,

a luat registrul să-l păstreze el şi m-a rugat să nu las să se afle nimic despre cele întâmplate. Am făcut atent pe Suveran că ne găseam în faţa a două fapte deosebite: căsătorie şi schimbarea registrelor. Pentru schimbarea registrelor garantam că nu se va afla nimic, căci eram numai trei în curent cu „operaţia": prefectul Fortună, Şoneriu şi cu mine. Actele din registrul cel nou fuseseră transcrise de Fortună şi de Şoneriu, şi eram sigur de discreţia lor ca şi de a mea. Primarul şi notarul din Tohan fuseseră ridicaţi şi înlocuitorii lor, chiar de vor fi miraţi cum a dispărut actul Prinţului, nu-şi vor da seama despre cele întâmplate, şi în tot cazul măsuri au fost luate ca să nu vorbească. Nu tot aceeaşi era situaţia cu căsătoria. Prinţul Nicolae considerându-se legal căsătorit, cu buletinul Stării Civile în buzunar, şi necunoscând schimbarea registrelor va vorbi, el, de isprava pe care o făcuse şi se va lăuda cu ea. Regele mi-a strâns din nou mâna şi m-a concediat cu cuvintele: „Pe Nicolae lasă-l pe seama mea, pun eu lucrurile la punct cu dânsul".

Operaţia cu registrele a avut un epilog juridic o lună şi ceva mai târziu. După scenele de violenţă dintre Prinţ şi Rege, care au urmat punerii domnescului mire în curent cu zădărnicirea căsătoriei sale, Suveranul, mai ţinând seamă şi de faptul că Prinţul rămăsese în posesia buletinului de căsătorie, a convocat o consultaţie de jurişti care l-au sfătuit să provoace, spre evitarea oricăror neplăceri ulterioare, şi anularea căsătoriei prin justiţie, pe baza art. 12 din Statutul Familiei Regale. Statutul Familiei Regale prevede prin acest articol 12 că Regele poate cere anularea căsătoriei încheiate iară consimţământul său de oricare membru al Casei Domnitoare şi că o asemenea anulare se pronunţă de Tribunalul Ilfov. Prin art. 13, acelaşi Statut adăuga că orice membru al Familiei Regale vinovat de o asemenea căsătorie neautorizată pierde de drept toate drepturile şi prerogativele sale. Printr-o sentinţă a Tribunalului Ilfov, căsătoria Prinţului Nicolae, de fapt inexistentă, a fost anulată pe la mijlocul lui decembrie. Nu am avut nici un amestec în această afacere specială, care a fost reglată aproape în taină de Palat şi de Ministerul Justiţiei. Am ştiut de ea, şi atâta tot.

Dar să ne întoarcem puţin înapoi, înainte de data acestei anulări juridice, căci n-aş vrea să las nepovestit al doilea episod tragi-comic din câte a provocat patima matrimonială ce copleşise sufletul Prinţului Nicolae. Trudit cum eram la Cameră cu Conversiunea şi cu Bugetul, nu m-am mai ocupat după 8 noiembrie de scabroasa aventură. Rămăsese ca Regele să pună lucrurile la punct cu fratesău şi intervenţia mea nu mai avea rost în această afacere. Am auzit

şi eu multe din cele ce s-au petrecut atunci „în sânul" Familiei Regale. Dar cum n-am fost martorul lor şi cum n-am pornit să scriu amintirile Prinţului Nicolae, ci pe ale mele, las altora grija să transmită posterităţii ecoul certurilor dintre cei doi fraţi, dacă vor găsi de cuviinţă, şi reiau firul povestirii mele din momentul în care amestecul meu în tărâţe a fost solicitat din nou. Pe la sfârşitul lui noiembrie, zvonuri alarmante au ajuns şi până la urechile mele şi într-o bună dimineaţă, nu-mi mai reamintesc exact data[234], a venit la mine colonelul Manolescu să mă roage să intervin, căci altfel se întâmplă o nenorocire între cei doi fraţi. Am arătat colonelului că nu aveam nici o calitate să intervin nepoftit în această ceartă de familie; că foarte probabil înainte de a se lua hotărâri decisive şi definitive voi fi chemat de Rege să-mi dau părerea şi că numai atunci voi putea încerca să împac lucrurile. Am sfătuit însă pe Manolescu să domolească pe Prinţ, a cărui purtare nu putea fi decât condamnată de orice om cu scaun la cap. A recunoscut şi dânsul că dreptatea era de partea Regelui, *în fond*, dar că *în formă*, Prinţul era tratat cu prea multă asprime şi că o asemenea metodă nu putea duce la nimic bun. L-am rugat să mă ţie în curent; mi-a făgăduit, dar câteva zile nu mi-a comunicat nimic.

Deodată toate s-au încurcat; era într-o sâmbătă posomorâtă de noiembrie, mă aflam la Cameră, pe la ora 3 1/2-4, cu gândul departe şi de Prinţul Nicolae şi de întreaga noastră Dinastie. În momentul de a intra în şedinţă m-a chemat Sinaia la telefon. Regele mă chema să vin imediat la Foişor. Colonelul Grigorescu care îmi telefona, mă sfătuia să comand un tren special, din cauza vremii rele (ninsese mult, şi şoselele erau viscolite) şi să iau cu mine pe Iorga şi pe mareşalul Prezan, preveniţi. Mă întrebam ce putea fi. Prezenţa lui Prezan făcea puţin probabilă o convocare de ordin politic – nu putea fi desigur decât o chestiune de familie, desigur o poznă nouă a Prinţului Nicolae. Am telefonat numaidecât la Gara de Nord să-mi pregătească automotorul[235] şi am trimis pe Şoneriu pe capul şefului gării ca să zorească pregătirile. Fie rea voinţă, fie destrăbălare, a trebuit un ceas şi jumătate până să fie automotorul gata de plecare (era sub domnia lui Leverve, expertul francez), şi când a fost gata, tot n-a fost. A mai trebuit să aştept cu Prezan o jumătate de oră în cabinetul şefului până să plecăm. Iorga, care nu mai cunoştea alt mod de locomoţie decât automobilul, pornise deja cu Kreisler-ul

[234] Din lipsă de timp, se vede, nu am luat note zilnice în acea vreme. Cele însemnate aci sunt scrise din memorie.

[235] În 1931, Căile Ferate posedau un singur vagon automotor, ce servea la deplasările Direcţiei Generale, pe distanţe mici. Mă servisem de dânsul de câteva ori.

Preşedinţiei spre Sinaia înainte să fi avut vreme să-l vestesc despre plecarea automotorului. În fine am pomit-o, dar nici nu ajunsesem bine la Chitila şi ne-am dat seama că marafetul nu mergea cum trebuie, înaintam încet de tot, şi în vagon ne clănţăneau dinţii de frig. Am pus un ceas şi jumătate până în gara de triaj de la Ploieşti, cu mai multe opriri în drum. Eram furioşi şi Prezan şi eu, căci ne dam seama că dacă în şes mersese atât de greu, la deal nu mai era să meargă deloc. Întârziasem deja mult, şi ne era frică ca nu cumva Iorga care ne-o luase înainte să nu influenţeze pe Rege în rău şi să-l împingă la un act nesăbuit. Pe când mecanicii tot dibuiau pe la motor şi căutau să-i dea puteri noi, Şoneriu plecat în cercetare se înapoiază cu un sub-şef de gară – găsit printre vagoane – şi cu o propunere inteligentă: să oprim rapidul Bucureşti- Ardeal[236] ce trebuia să treacă după câteva minute prin triaj, şi să ne urcăm în el. Am primit propunerea cu entuziasm căci cu vagonul nostru nu ne mai vedeam sosiţi la Sinaia. Am oprit trenul, spre nedumerirea călătorilor, şi ne-am urcat în vagonul restaurant care întâmplător se oprise în faţa noastră. Intrarea mea şi a lui Prezan, ieşiţi din întuneric, a făcut senzaţie; mai ales a lui Prezan în uniformă de mareşal, căci restaurantul era plin de ofiţeri tocmai din regimentul lui (25 Infanterie), care mergeau la Braşov pentru nu mai ştiu ce serbare militară. Ne-am coborât la Sinaia în mijlocul curiozităţii generale. Un automobil al Palatului ne aştepta. Ajunşi la Foişor am aflat că Iorga nu sosise încă deşi se făcuse ora 8 1/2. Regele ne-a primit numaidecât şi ne-a spus că ne convocase, pe Iorga, pe Prezan, pe Balif şi pe mine ca să se sfătuiască cu noi asupra măsurilor de luat împotriva Prinţului Nicolae. Pe drum Prezan mă pusese în curent cu puţinul ce aflase: Prinţul ameninţase pe Rege să-l împuşte, hotărât să se sinucidă apoi. N-avea însă nici un alt amănunt. Regele era vizibil enervat de întârzierea lui Iorga şi toate telefoanele primăriilor şi posturilor de jandarmi de-a lungul şoselei Bucureşti-Sinaia zbârnâiau în căutarea bărbosului automobilist. Cunoscând susceptibilitatea primului său ministru, Regele nu voia să pună chestiunea decât în prezenţa lui. Am aşteptat vorbind de una şi de alta până la ora 9; nesosind încă nici o veste despre îndrăznetul drumeţ, şi socotindu-l înzăpezit pe undeva, Regele ne-a poftit la ora 9 şi 5 la masă. În jurul mesei, la care s-au aşezat afară de Rege, de Prezan şi de mine, generalul Balif, colonelul Grigorescu şi ofiţerul de serviciu, atmosfera era cât se poate de deprimantă. Pe când toate gândurile noastre erau îndreptate spre soluţia problemei care ne întrunise, dar despre care nu trebuia să vorbim în lipsa nebunului,

[236] Pornit de la Bucureşti un ceas după noi!

buzele noastre lăsau să cadă cuvinte fără miez în indiferența generală. Numai bietul Balif a încercat să ne înveselească cu câteva glume și anecdote al căror erou era automobilistul Iorga. „Așa e el, a curmat Regele, încurcă lumea cu impulsivele lui inițiative. Nu putea veni cu trenul, cu dvs.?" Pe la ora 9,25 – eram la fructe – un hârâit de mașină[237] și după câteva secunde un gorăit de om „eih, drrrahgă, chrrredeam că nu mai ajung!" – în fine sosise și Mesia. Regele l-a poftit numaidecât la masă, dar paranoicul a refuzat jignit că nu-l așteptasem. Ne-am urcat sus și ședința a început. Prezenți: Iorga, Prezan, Balif, eu și Regele; alături, închis în cabinetul de lucru, colonelul Manolescu, gata să răspundă la chemările noastre. Iorga era furios și scăpăra ca o pisica burzuluită în întuneric. Mai întâi era nemâncat. Apoi judeca – și nu fără oarecare dreptate – că prezența mea, a lui Balif, dar mai cu seamă a lui Prezan, însemna o slăbire a încrederii Regelui într-însul, în fine, bănuitor cum era, își închipuia desigur că în lipsa lui ne bătusem joc de el. Ne-am așezat, într-un larg cerc în jurul Regelui care într-o foarte amănunțită istorisire ne-a povestit cele întâmplate, pe când cu piciorul drept aruncat peste cel stâng, domnul prim-ministru bătea tactul până în tavan. Se vede că această continuă mișcare de pendul îi ușura nervii, dar în schimb îi exaspera pe ai noștri. Ca să pună capăt insuportabilei agitații, Regele s-a sculat la un moment dat și a vorbit din picioare; ne-am sculat și noi, dar îndată ce ne-am așezat din nou, traiectoria neastâmpăratei cizme a reînceput, și încă într-un ritm mai accelerat, și nu s-a oprit decât în clipa în care a ajuns la vorbă, El, Unicul și A-Tot-Știutorul. Regele a rezumat – pentru cei care nu le cunoșteau – evenimentele petrecute până în acea zi: insistențele, câteodată chiar violente, ale Prințului, pentru obținerea autorizației căsătoriei lui; căsătoria lui clandestină la Tohan și anularea actului matrimonial prin înlocuirea registrului Stării Civile. Apoi ne-a povestit cele întâmplate chiar în acea zi: amenințarea Prințului de a-i împușca și de a se sinucide după desăvârșirea acestei isprăvi. Nu se temea atât pentru el însuși – Gavrilă Marinescu luase toate măsurile de pază și corpul de gardă primise instrucții să nu lase să treacă pe nimeni – cât pentru Prinț. În starea de exasperare în care se afla, o încercare de sinucidere nu era exclusă. Ne chemase ca să-i dăm un sfat și ca să hotărâm cu toții împreună ce era de făcut. Dar înainte să ne rostim, dorea să ascultăm și pe colonelul Manolescu, aghiotantul lui Nicolae, sosit în cursul serii de la București. Introdus în salon, colonelul ne-a adus numaidecât la cunoștință că starea Prințului era mai liniștită și că era puțin probabil

[237] În vechiul „Foișor" sala de mâncare era la parter, alături de intrare.

să se mai dedea la un act de disperare sau de violență. Această știre n-a făcut decât să confirme ceea ce spusesem eu cu câteva momente înainte să fie chemat informatorul Manolescu. Balif, foarte îngrijorat ceruse „multă indulgența" pentru Prinț „ca să nu fie împins la un act criminal sau cel puțin la o sinucidere". — „Domnule general, l-am întrerupt, n-aveți nici o grijă; cine vrea să împuște sau să se sinucidă, face și tace. Cine vorbește și se laudă, la vorbe rămâne!"

Bietul Manolescu părea istovit – se vedea că luptase cu greu să domolească pe pătimașul și arțăgosul său stăpân.

Regele: „Povestește te rog, Manolescu, cum s-au întâmplat lucrurile..."

Manolescu: „Prințul s-a întors azi-dimineață de la Sinaia ca nebun[238]. Mi-a spus că s-a hotărât: se va înapoia chiar azi la Sinaia, va împușca pe Majestatea Voastră, și apoi își va trage un glonț în cap. Am căutat să-l calmez, mi-a fost cu neputință. I-am expus atunci că nu va putea ajunge până la Majestatea Voastră, că va fi oprit la Corpul de gardă. — Aș vrea să văd soldați români oprindu-mă să trec! – mi-a răspuns răstit. — Dar dacă totuși vă vor opri, Alteță? — În cazul acesta mă voi împușca la picioarele sentinelelor! — L-am lăsat, Sire, și am prevenit pe Majestatea Voastră. Nu-mi era frică că va comite o crimă, îmi dam seama că până la sfârșit va reveni asupra acestei hotărâri, dar îmi era grozav de frică, și-mi mai este și acum să nu pună capăt zilelor sale. Rog respectuos pe Majestatea Voastră să țină seamă de o stare de spirit cu totul anormală..."

Regele: „Mulțumesc Manolescu, poți să te retragi. Du-te la Nicolae și ține-mă în curent cu cele ce face..."

După plecarea lui Manolescu a început „chibzuiala". Regele a luat din nou cuvântul, înaintea noastră, și ne-a declarat răspicat că el nu vedea decât două soluții: sau Nicolae se supune și rămâne, sau nu se supune și pleacă. El nu cere ca frate-său să renunțe la femeia pe care o iubește: să o vadă cât o vrea, dar să o instaleze undeva singură, și de căsătorie să nu mai fie vorba. Dacă se încăpățânează în ideea căsniciei, nu mai poate face parte din Familia Regală, și prin această excludere își va pierde de drept și demnitățile și gradul pe care-l are în armată, căci gradul și demnitățile nu sunt legate de persoana lui, ci de calitatea de Prinț. „Mai adaug, a încheiat Regele, că Nicolae nu va mai putea purta nici titlul de Prinț de Hohenzollern dacă va pierde

[238] Avusese o ultimă discuție cu frate-său foarte violentă. Regele îl informase în zilele precedente despre zădărnicirea căsătoriei sale, pe care Prințul nu o aflase încă până atunci. În urma acestei destăinuiri și a hotărârii ferme a Regelui de a nu autoriza sub nici o formă căsătoria lui, Nicolae intrase aproape în convulsii de violență și amenințase pe frate-său că „va face o nenorocire" fără să specifice care.

pe cel de Prinț al României, căci așa am hotărât în Consiliul nostru de Familie". Pe mine, care nu mă gândeam decât la posibilitățile de cățărare ale d-nei Lupescu, dârzenia Regelui m-a încântat. Pe Iorga l-a scos din sărite, nu pentru altceva, dar fiindcă se socotea umilit în fața noastră. Întemeiat pe numeroase precedente din trecut, dl. Profesor pretindea mai ales, ca prim-ministru, să rezolve singur cu Regele problemele dinastice delicate și în tot cazul acesta să nu recurgă la sfatul altora decât în înțelegere prealabilă cu dânsul! Părerea lui a fost exprimată scurt, concis și precis, cu tâfnă, cu intonații, cu modulații și cu înțepături pe care nu le pot reda aci, și pe care nici nu le-aș fi putut culege din zbor. Supărat foc pe Rege, s-a pus – și vădit numai din această cauză – de-a curmezișul concluziilor acestuia. În rezumat, a declarat că, deși Majestatea Sa îi cerea părerea numai după ce luase deja o hotărâre, și deși nu știa dacă ceilalți sfetnici chemați să judece un caz atât de delicat vor fi sau nu de acord cu dânsul, el nu putea decât să se împotrivească unei severități prea mari și nemiloase față de o greșeală mare, desigur, dar tot așa de sigur, reparabilă. Purtarea Prințului Nicolae era profund regretabilă, dar era tânăr și în sinceritatea și lealitatea lui își dăduse sentimentele pe față, poate prea violent – da – să-i arunce însă piatra numai acei care n-au pătimit și n-au greșit niciodată. Amenințările din urmă erau simple copilării, vorbe fără rost scăpate în goana necazului, pe care Prințul năpăstuit va fi cel dintâi să le regrete. Pentru asemenea lucruri o viață de om nu putea fi sugrumată; Țara și Regele aveau nevoie de acest vlăstar iubit și vânjos al Dinastiei care se bucura (aci perfidia) de adânci simpatii în armată. În sfârșit primul ministru conjura pe Regele său să nu se menție în atitudini prea rigide față de un frate nenorocit și se oferea – dacă cumva ar izbuti să înduplece pe Majestatea Sa – să caute și să găsească o cale de împăcare a conflictului.

Atitudinea și cuvântarea bărbosului plictisiseră vizibil pe Rege; pe mine unul, mai mult decât cuvintele și înțepăturile lui mă supărase meschinărie sentimentelor care se ascundea în dosul lor. Nu încăpea îndoială că chemat singur și consultat s-ar fi declarat de partea Regelui. Numai prezența noastră îl aruncase de partea opusă; în sufletul lui era numai vanitate și mocirlă.

Enervat, am cerut cuvântul și pe un ton pe atât de neted pe cât fusese al lui Iorga de unsuros, am afirmat cu tărie că trebuie pus sfârșit penibilelor incidente care tulburau deja de prea multă vreme liniștea Familiei Regale, că nu existau alte soluții decât cele propuse de Rege pe care trebuia să-l sprijinim cu toții, fără rezerve și fără reticențe, în îndeplinirea datoriei lui de Șef al Dinastiei.

În același sens ca și mine, foarte categoric, a vorbit și mareșalul Prezan. După noi a luat cuvântul Balif. Servitor devotat și leal al Familiei Regale, Balif a pus chestiunea pe alt teren. Noi – atât Iorga cât și Prezan și cu mine, ne menținusem pe cel politic, dânsul s-a mărginit la cel sentimental. Fără să micșoreze vina Prințului, Balif a invocat copilăria lui și adânc mișcat, aproape cu lacrimile în ochi, a implorat mila Regelui pentru tânărul fără experiență, orbit de patimă, care trebuia salvat iar nu iremediabil condamnat. A recunoscut că judecata Regelui era cea mai dreaptă, dar a găsit-o prea dură, și făcând apel la simțămintele lui de frate, a cerut Suveranului – care era în drept să nu-l asculte, dar pe care-l ruga să nu facă uz de acest drept – să mai amâne hotărârea. Să nu împingă pe Prinț la cine știe ce act disperat, să-i mai dea timp de gândire. Să-l lase să facă o călătorie[239] mai lungă, cine știe, poate că-și revenea omul în fire. Pentru măsuri radicale și iremediabile era totdeauna vreme și nimic nu silea pe Rege (socotea Balif) să grăbească soluțiile, cu atât mai mult cu cât cele întâmplate nu ajunseseră încă la cunoștința cercurilor mai largi (socotea iarăși Balif).

Ceea ce nu putuseră obține înțepăturile și subînțelesurile lui Iorga, a obținut-o înduioșata sinceritate a omului cinstit și nestăpânit de nici un interes ascuns. După ce a tăcut Balif, Regele a stat puțin pe gânduri, apoi ne-a declarat că nu vrea moartea nimănui, cu atât mai puțin pe a lui frate-său și că ar consimți să-i dea un ultim termen de gândire dacă ar ști că ar folosi la ceva. Amânările, pe toate terenurile, fiind îndeletnicirea sa preferată, Regele a sărit cu ușurare și mulțumire pe propunerea lui Balif. Mi-am dat seama că amânarea nu era să schimbe nimic în dispozițiile Prințului Nicolae, și că mai devreme sau mai târziu ne vom afla în fața aceleiași probleme. Mi-am dat însă în același timp seama că hotărârea Regelui era luată și că nu mai era posibil să fie adus pe calea hotărârilor virile, cale pe care îi lipsea de altminteri sprijinul primului său ministru, ca reprezentant al Guvernului și al „terrrii". Așa stând lucrurile, n-am mai spus nimic; *l'affaire faisait long feu*, cum zice francezul, și o intervenție în favoarea soluțiilor imediate și categorice devenea inutilă. Scăpat pentru moment din încurcătură, Regele a devenit voios și glumeț și ne-a asigurat că nu poate fi vorba decât de o amânare, de un timp de gândire, dar că asupra căsătoriei rămâne in-tran-si-gent și că acum sau mai târziu Prințul va trebui să se plece sau să plece. „Se va supune, Sire", a întâmpinat Balif. Prinzând în zbor cuvintele generalului, Regele a adăugat că Nicolae trebuie să se supună imediat, la unele condiții. Să plece singur, să nu locuiască

[239] Nu se cotorosise și Carol de Zizi Lambrino, după o călătorie în jurul lumii?

împreună cu d-na Doletti şi cu atât mai puţin să lase să se creadă că există vreo legătură legală între ei. Să stea 6 luni departe de ţară, şi în nici un caz să nu se înapoieze decât cu voia Regelui, care-i va asigura materialmente existenţa în străinătate[240]. După 6 luni de reflecţie şi de „experienţă", să aleagă între cele două soluţii propuse, adică să se plece sau să plece – definitiv. Balif a fost însărcinat să aducă condiţiile Regelui la cunoştinţă Prinţului. Şedinţa noastră a fost ridicată, Prezan, Balif, Manolescu şi cu mine ne-am înapoiat, după miezul nopţii, cu un tren special la Bucureşti, iar Iorga a rămas să petreacă noaptea la Sinaia, numai să nu fie cu noi.

[240] Prinţul Nicolae ajunsese foarte prost cu veniturile lui deşi colonelul Manolescu îi administra averea cu pricepere şi cu devotament. Vina era a d-lor Ştirbei, C. Hiott şi Rosenthal care făcuseră alandala partajul succesiunii defunctului Rege Ferdinand. Preocupaţi de singura idee să îndepărteze de orice bun imobiliar pe Prinţul Carol, osândit să trăiască şi să moară în străinătate (exploatarea unei moşii sau vânzarea unei case ar fi putut fi un pretext de călătorie în România) zişii domni atribuiseră Prinţului Nicolae întreg domeniul Broşteni, cu obligaţia să plătească o sultă fratelui şi surorilor lui. Această sultă, care se ridica la 27 milioane lei, fusese preluată în întregime de Regina Marioara a Iugoslaviei şi în lipsă de numerar, Nicolae îi plătea o dobândă de 8% (redusă mai târziu la 4%) adică 2 160 000 lei pe an. Pe de altă parte veniturile domeniului scăzuseră la aproape nimic printr-o nefericită afacere încheiată din vina Regelui Ferdinand şi printr-o altă nefericită dispoziţie a partajului. Regele Ferdinand făcuse o combinaţie cu un grup de financiari care instalaseră o fabrică de celuloză la Bicaz; în schimbul terenului şi a unui contract de vânzare a materialului lemnos pe un preţ derizoriu. Regele primise o bună parte din acţiuni – or, domnii cu partajul împărţiseră acţiunile între Marioara şi Ileana şi lăsaseră pe Nicolae cu contractul oneros. Domeniul Broşteni livra lemnele pe o cincime din valoarea lor, iar proprietarul lor nu participa întru nimic la beneficiul eventual al fabricii ba, trebuia să mai plătească surorii sale Marioara o dobândă anuală de peste 2 000 000 lei! Chestiunea s-a mai complicat şi prin faptul că fabrica de celuloză a mers din ce în ce mai prost (făcea concurenţă lui Czell care mai avea una lângă Braşov, şi în cea de la Bicaz avea tot interesul să închidă pe aceasta din urmă), aşa încât nu mai plătea nici preţul derizoriu pe care era obligată să-l verse administraţiei de la Broşteni. Prinţul Nicolae a făcut tot ce a putut ca să rezilieze contractul cu fabrica de la Bicaz, şi pe timpul cât am fost ministru al Agriculturii am avut de furcă cu el: voia să mă silească să-i anulez eu contractul sub pretext de călcare a codului silvic. Nu m-am pretat, bineînţeles, la o asemenea ilegalitate şi m-am mărginit să însărcinez un inspector silvic cu supravegherea executării contractului în vederea unei viitoare şi posibile încălcări a codului, până atunci inexistentă. A fost şi un moment de mare entuziasm în anturajul Prinţului şi tocmai în lunile care au precedat drama matrimonială din noiembrie 1931. Venise Prinţul Friedl de Hohenlohe cu un neamţ care făcea mătase din lemn, din orice lemn, chiar de fag. Adusese cu dânsul un brevet şi un şomoldoc de mătase albă pe care Prinţul Nicolae ni-l băga tuturor sub nas, jonglând în perspectiva cu milioanele ce trebuiau să-i cadă în mână. Din nefericire pentru el, neamţul, brevetul şi Friedl s-au năruit şi bietul Nicolae a rămas cu fagul în braţe. Am cunoscut bine toată situaţia financiară a Prinţului fiindcă Regele mă rugase să i-o aranjez, în calitatea mea de ministru de Finanţe. Era vorba de o preluare a portofoliului putred de vreo 30 milioane datorii. Operaţia ar fi fost cu totul nelegală şi am refuzat să o sprijin. Au realizat-o alţii după mine... Am pierdut zile întregi cu Manolescu ca să descurc o situaţie ce nu mai era de descurcat. Am fost foarte fericit să aflu de la colonelul Manolescu, cinci ani mai târziu, prin 1936, că inextricabila situaţie din 1931 se descurcase de tot şi că Prinţul „sta bine". Cu atât mai bine.

Prinţul a primit condiţiile fratelui-său (ba, bine că nu) şi a renunţat la intervenţia revolverului. Ca să plece, îi trebuiau însă parale. Regele m-a chemat – căci „caseta regală" în asemenea împrejurări e numai un eufemism – şi m-a întrebat dacă nu puteam să-i fac rost deocamdată de 500 000 lei, şi mai târziu de 50 mii franci francezi pe lună, „pentru nenorocitul de Nicki". Ce nu face un ministru de Finanţe pentru fericirea şi liniştea Dinastiei? Am scos cei 500 000 lei, şi am făgăduit francii, pe care i-am plătit lună de lună până la înapoierea Prinţului în primăvara anului 1932. Cine ar fi făcut altfel, să-mi arunce piatra. Era la urma urmelor un supliment la lista civilă şi nimic mai mult. Barba se ţine cu pieptănul – zicătoarea românului – şi Dinastiile cu parale, cu parale multe, mai multe poate decât fac.

Înainte de a se „pune în menaj" Prinţul Nicolae, până atunci găzduit într-un mic apartament din Palatul Cotroceni[241], îşi făcuse, ca omul, o dublă gospodărie, la ţară şi la oraş. Pe când eram ministru al Agriculturii şi el Regent se ţinuse de capul meu să-i dau câteva hectare în pădurea Snagovului. I-am explicat că nu era cu putinţă fără o lege, dar ca şi Elisa Brătianu pentru Cumpătul, n-a vrut lege, sub pretextul de altminteri foarte binecuvântat că nu dorea să pună în discuţie publică o liberalitate pe spinarea Statului. Nu vrea lege, dar vrea locul. Ba, chiar şi l-a ales şi s-a instalat pe dânsul. Nu aveam decât două alternative: să-l dau afară cu forţa publică – sau să regularizez, cum se putea situaţie. Regentul dat afară de la Snagov cu jandarmii, atât ne mai lipsea! Printr-o decizie ministerială i-am dat în folosinţă fără termen, locul pe care-l ocupase şi pe care începuse să-l îngrădească. Decizia mea era perfect nelegală şi pe această bază precară a continuat Prinţul să ocupe locul şi mai departe. Ţărăniştii au mârâit şi au ameninţat în surdină şi „in futurum" cu fulgerele legalismului lor de pe atunci. După ce au ajuns la Putere, în toamna anului 1928, Mihalache, noul ministru al Agriculturii s-a şi dus la faţa locului să vadă cum stau lucrurile. Oamenii Prinţului – fără îndoială din ordinul acestuia – l-au primit cu lovituri de puşcă. Mihalache a luat-o la fugă, incidentul s-a muşamalizat, şi nici curajosul cămaşar şi nici unul din succesorii lui n-au mai tulburat paşnica posesiune a irascibilului Prinţ, care a ridicat pe această frumoasă proprietate atât de ieftin câştigată o foarte frumoasă vilă. Dreptatea mă sileşte să recunosc că mulţumită lui – iniţiativele lui Dem. Dobrescu n-au venit decât mai târziu – acest încântător loc al zonei suburbane bucureştene s-a civilizat şi a devenit încetul cu

[241] Apartament aranjat pentru Regina Elisabeta şi Regele George după detronarea lor şi înainte de cumpărarea casei lui Marie-Angele Polizu, în Calea Victoriei.

încetul cel mai atrăgător punct de recreație în preajma Capitalei. Pasionat de gospodărie, Prințul a instalat la Snagov și o fermă în care s-a dedat la cultura legumelor. Ani de-a rândul, camionete-automobile elegante, însemnate cu monogramul lui și cu Coroana Regală, au făcut vara naveta între Snagov și Sinaia pentru desfacerea gustoaselor zarzavaturi. Comerțul n-a încetat decât după ce au început dramele. Dar vila de pe marginea lacului, ascunsă după trestii, a continuat să fie cuibul privilegiat al princiarei idile.

La oraș, Prințul cumpărase în Parcul Filipescu casa lui Grünberg-Ruleta, care adăpostise câtva timp Legația Japoniei, casă mare, luxoasă și de stil acceptabil, așezată în fața vilei I. P. Vassalopol fostă Chrissoveloni, dar clădită de Alexis Catargi, pe la sfârșitul zvăpăiat al vieții sale, vilă care trebuia să devie după „Restaurare" proprietatea și reședința d-nei Lupescu, așa încât s-a putut spune la un moment dat că „oștile stau față în față, alba lună luminând...". Deasupra porților de fier, un N napoleonian încununat cu Coroana Regală era menit să vestească vecinilor și trecătorilor transformarea lăcașului și înalta lui distincție. După evenimentele din 1931, Prințul a devenit la rândul lui pribeag, și strâns de nevoia paralelor, a vândut casa și n-a mai păstrat decât Snagovul, unde și-a strâns boarfele care nu încăpeau în apartamentul de la Cotroceni – inclusiv dama. Casa a fost cumpărată succesiv de Mirto și de Malaxa, pentru a redeveni – nu știu sub ce formă „imobil regal" și a adăpostit pe dl. Ernest Urdăreanu, mai întâi secretar, apoi prefect al Palatului și vicemareșal – și după decapitarea lui Puiu Dumitrescu favorit al Regelui. Monogramul și Coroana au dispărut de pe porți, în schimb au rămas în casă „vesela" și lacheii Palatului și dl. Urdăreanu a putut astfel oferi acolo doamnei Lupescu prânzuri despre care s-a vorbit mult și la care au luat parte în jurul Duduiei mulți din șefii de misiuni diplomatice acreditați pe lângă Rege și înalții funcționari sau samsari care au binevoit să primească invitațiile peștelui regesc.

Primind propunerile aduse de Balif, Prințul și-a desfăcut instalațiile din țară, cu inima sfâșiată, a dat procură pentru administrarea bunurilor sale (încă o condiție a Regelui, în schimbul asigurării unei existențe confortabile în străinătate), și-a făcut cuferele și a plecat peste graniță. Înainte de plecare a avut loc o lungă întrevedere între cei doi frați; ce-și vor fi spus, numai ei și Dumnezeu știu.

Îndată ce s-a văzut în străinătate și cu parale, prima grijă a Prințului a fost să nu se ție de cuvânt. Cu dama la braț a hoinărit prin toate locurile elegante consacrate sportului. A declarat cui vrea să audă, că izgonit de fratele său se va dedica automobilismului

ca să-și câștige viața alergând în cursele internaționale. Până să-și găsească însă rostul în noua lui meserie, s-a aruncat în sporturile de iarnă și a cutreierat hotelurile Elveției și Tirolului făcând senzație pretutindeni „cu soția sa". La Zernatt a vrut chiar să prezinte „la Princesse ma femme" Regelui Alfons al Spaniei, care l-a repezit între patru ochi și l-a rugat să părăsească imediat hotelul. De frică să nu i se taie subvenția, junele Nicolae s-a supus. În treacăt prin Paris, a găsit în Maurice de Rothschild, un Rege fără Tron și el, dar mai acomodant. Odrasla Dinastiei israelite a dat un mare prânz „en l'honneur du Prince et de la Princesse Nicolas de Roumanie" și puica Doletti a fost tratată o seară întreagă de Alteță Regală, și sărbătorită de snobii lihniți și de matahale internaționale. Până și Regina Maria, atât de indulgentă față de fanteziile sentimentale ale copiilor ei, mi-a mărturisit înainte de plecarea mea în străinătate că „procedeele lui Nicolae" deveneau intolerabile. Pe timpul ședерii mele la Paris am avut și eu prilejul să constat cu ochii mei, din partea Prințului, totala nesocotire a angajamentelor ce luase. Sosise de nu știu unde, împreună cu dama; deși își anunțase sosirea la Legație, Cesianu primise instrucții să nu-i iasă în întâmpinare la gară și m-am abținut și eu. Am socotit însă, Cesianu și cu mine, că era de datoria noastră să facem Prințului o vizită: la gară am fi dat de d-na Doletti, la hotel o asemenea întâlnire putea fi evitată. Ne-am dus împreună la hotelul Georges V. Prințul ne-a primit cu amabilitate, dar cu răceală, ca pe oamenii fratelui detestat. Prin ușa crăpată[242] a camerei de culcare se strecura o duhoare plăcută de parfumuri rafinate, iar în anticameră, o luxoasă manta de catifea, samurui, pălării și alte accesorii de toaletă, aruncate pe scaune și pe sub scaune confirmau prezența trădată prin acea „odor di femina" care nu înșeală niciodată. Am vorbit de una și de alta, de interesele țării, dar nici un cuvânt despre cazul lui. Mai târziu, Cesianu a aflat că tânăra pereche era înscrisă la hotel ca Prince et Princesse Nicolas de Roumanie. Bineînțeles că și această gravă infracțiune la angajamentele luate, infracțiune săvârșită fără nici o rușine sub ochii Parisului întreg, a fost adusă la cunoștința Regelui, prin grija lui Cesianu.

Prins, la înapoierea mea în țară, de legea conversiunii și de alte plictiseli, mi-am uitat de Prințul Nicolae și de prostiile lui. Din când în când mai aflam câte una boacănă și o dată pe lună transmiteam cu durere Palatului cecul făgăduit. Despre o pocăință sau despre o schimbare în atitudinea Prințului nu putea fi nici vorbă. Pe de

[242] Și Prințul Carol, pe timpul pribegiei sale primea la Paris, cu ușa către d-na Lupescu crăpată! Tradiții de familie, cum se vede!

altă parte ştiam că Regele voia să evite cu tot preţul scenele şi dramele, aşa încât îmi închipuiam – de câte ori semnam cecul – că situaţia provizorie stabilită în noiembrie va dura până la nesfârşit şi că Prinţul va rămâne definitiv în străinătate şi că succesorul şi succesorii succesorului meu vor continua să semneze cecuri cât va trăi el. Din nefericire numai această a doua parte din prevederile mele s-a adeverit.

Într-o frumoasă zi de aprilie[243] pe când lucram la Ministerul de Finanţe a venit Şoneriu[244] să mă informeze că Prinţul Nicolae trebuia să sosească pe neaşteptate, cu un avion. Nu-mi venea să cred. Prinţul plecase pentru minimum 6 luni, care nu se împliniseră încă şi se obligase să nu se înapoieze în ţară fără voia Regelui. Viaţa pe care o ducea în străinătate, cu dama, era viaţa care-i plăcea; ce să-l fi împins să-şi calce cuvântul şi să se pună din nou în conflict acut cu Regele de care depindea materialmente cu totul? Iată de ce am primit vestea adusă cu scepticism. Faţă de amănuntele pe care mi le-a dat Şoneriu a trebuit însă să mă înclin. Secretarul meu mi-a povestit într-adevăr că se afla la Palat, la Puiu Dumitrescu, tocmai în momentul în care Gurănescu[245] l-a chemat la telefon să-l prevină că Prinţul Nicolae aterizase cu un avion la Belgrad şi că se pregătea să-şi ia zborul spre Bucureşti; ştirea adusă imediat la cunoştinţa Regelui, provocase mare emoţie în cercurile palatiste, iar Suveranul o primise rău, şi trimisese după mareşalul Prezan.

Am avut imediat viziunea confuză a unei serii de plictiseli şi m-am întrebat dacă cel puţin de astădată Regele va avea curajul să taie în carne vie. Cele întâmplate în toamna precedentă fuseseră pentru mine o lecţie, şi m-am hotărât să nu mai intru în dans decât dacă nu se putea altfel, şi să nu mă amestec în tărâţe până nu mă va sili Regele. Am crezut totuşi de datoria mea, ca ministru de Interne, să pun serviciile Siguranţei la dispoziţia Suveranului şi am trimis pe Şoneriu înapoi la Palat să întrebe dacă Majestatea Sa are un ordin de dat. Răspunsul a fost că pentru moment nici unul. Mi-am văzut de treabă, încântat că n-aveam să intervin. După-amiază am aflat că Prinţul sosise şi că fusese întâmpinat pe aerodromul militar de la Pipera de mareşalul Prezan. Mă aşteptam la o convocare la Palat pentru a doua zi, dar iată că pe la orele 10, în aceeaşi seară, am şi fost chemat. Am găsit Palatul beznă, ca orice casă nelocuită. Un fecior a aprins câteva lămpi şi m-a dus prin culoarele de jos la un tunel luminat, acesta, „a girono" cu pereţi de faianţă albă şi căptuşit pe

[243] 9 aprilie, dacă nu mă înşel.
[244] Secretar general al Ministerului de Interne.
[245] Ministrul nostru în Iugoslavia.

jos cu linoleum verde închis. La capătul celălalt al tunelului am ieşit în fosta casă a lui Mişu, în care mă întâlnisem în 1918, cu delegaţii Ardealului veniţi să anunţe Unirea Regelui Ferdinand. Regele Carol o transformase, pe cât putuse, în locuinţă pentru dânsul şi pentru Voievodul Mihai. Până atunci, Regele mă primise întotdeauna în biroul lui tată-său, în vechiul Palat: călcam pentru prima dată în apartamentele lui intime. O desăvârşită linişte domnea şi aici; mi s-a părut o clipă că luam parte la un complot, şi mi-a venit să râd. După câteva minute de aşteptare, până să se ducă sus feciorul să anunţe sosirea mea, Regele a coborât scara în papuci, îmbrăcat într-un halat de mătase cafenie şi cu mustăţile prinse în banda cunoscută sub numele de „Es ist erreicht", pusă la modă dacă nu inventată de „fiertatul" împărat Wilhelm al II-lea. Am intrat împreună în salonul din stânga şi, cu masca pe obraz, Regele a început să-mi povestească cele întâmplate. Prinţul Nicolae sosise pe la ora 3, cu un avion particular împotriva angajamentelor pe care le luase, călcând nu numai cuvântul, dar şi regulamentele militare şi Statutul Casei Regale, căci era Prinţ şi militar şi în această îndoită însuşire trebuia să se supună autorităţii Regelui, Şeful Armatei şi al Familiei Regale. Dar şi mai grav a fost actul pe care Prinţul l-a săvârşit după această neînvoită înapoiere în ţară. Regele trimisese la Pipera întru întâmpinarea lui pe mareşalul Prezan, cu misiunea să-l urce într-un automobil, să-l ducă la Cotroceni şi să-l declare arestat din înalt ordin. Îndată ce Nicolae a aflat misiunea cu care fusese însărcinat Prezan, a început să-l înjure, fără nici o consideraţie pentru vârsta şi pentru rangul lui, l-a îmbrâncit şi urcându-se într-un automobil care-l aştepta a şters-o singur. S-a dus întâi la Snagov, apoi către seară s-a înapoiat la Cotroceni, unde se afla în acel moment. Regele părea calm şi hotărât; probabil că aparatul „Es ist erreicht" nu permitea fizionomiei sale să manifeste toată mânia ce-i clocotea în suflet, aşa încât am fost scutit de o scenă de tragedie la care nici costumul său nu era adaptat. „Coane Costică, te-am chemat să te rog să te duci chiar acum la el şi să-i spui răspicat: ori se pleacă, ori pleacă. Ştiu că nu se va pleca; să plece, să scap odată de el..." I-am obiectat că cu încăpăţânaţii nu e bine să baţi fierul cât e cald, că era mai bine să lăsăm noaptea să treacă peste cele întâmplare („la nuit port conseil") şi că în tot cazul îl conjuram să însărcineze pe Iorga să-i vorbească întâi; să-şi aducă aminte de cele petrecute în toamnă, când susceptibilul paranoic s-a pus cu vehemenţă de partea Prinţului numai fiindcă fusese chemat „la sfat" odată cu mine şi cu Prezan. Regele a surâs: „L-am şi trimis. Iorga a văzut înainte de masă pe Nicolae; acum e foc pe el, şi de

partea noastră –, dar n-a putut obține nimic de la dânsul!" — „Sire, un cuvânt mai mult să nu mă duc eu. Sau nu obțin nimic de la el nici eu – sau izbutesc, și atunci vezi capul lui Iorga? Trece cu arme și bagaje de partea Prințului. Propun o soluție intermediară: să merg la Cotroceni mâine dimineață împreună cu Iorga. Vom găsi pe Prinț mai liniștit și voi manevra astfel, încât, dacă vom obține ce vrem, izbânda să fie a domnului Profesor!" Regele a stat puțin pe gânduri, apoi a primit propunerea mea. Ne-am despărțit și m-am dus să mă culc. Deoarece se convocase pentru a doua zi dimineață un Consiliu de Miniștri sub președinția Suveranului, am convenit să facem această ultimă tentativă, îndată după Consiliu.

Consiliul s-a ținut într-o atmosferă apăsată. Au asistat și președinții Corpurilor Legiuitoare. Iorga tuna și fulgera împotriva Prințului, cu aceeași sinceritate cu care îi luase apărarea în noiembrie. Deși toată lumea a fost de acord că scandalul trebuia curmat, toți cei prezenți au exprimat părerea că trebuia încercat tot ce era omenește posibil pentru a evita o ruptură definitivă între Prinț și Familia Regală. Cel mai dârz a fost Regele, care a susținut că actul de indisciplină comis în ajun nu putea rămâne fără sancțiune, și că în tot cazul Prințul trebuia să-și ispășească pedeapsa dată (arest la domiciliu). Pe când cei prezenți își expuneau, fiecare pe rând și după temperamentul său, părerea – Iorga, care nu putea să stea zece minute fără să scrie ceva, a scos din ghiozdan o hârtie cu „en tête"-ul Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, și a redactat următoarea rezoluție, ca rezultat al dezbaterilor noastre încă în curs:

„Alteța Sa Regală Principele Nicolae a contractat în... o căsătorie fără a ține seamă de Statutul Familiei Regale, ceea ce potrivit acestui Statut aduce după sine desfacerea din legăturile cu Dinastia.

Deși căsătoria a fost anulată, Alteța Sa Regală a arătat și mai departe dorința de a duce o viață de familie ca persoană privată. O mai lungă ședere în străinătate care i-a fost recomandată, n-a făcut decât să-i întărească această hotărâre.

În momentul când un trimis al Majestății Sale discuta cu Alteța Sa Regală condițiile vieții noi pe care a arătat că și-o alege[246], Alteța Sa Regală s-a întors în țară fără permisiune și, ajuns la București, a refuzat să se supună ordinelor date de Majestatea Sa ca Șef suprem

[246] Iorga făcea aci aluzie la misiunea confidențială pe care Regele o încredințase generalului Balif, de a obține supunerea Prințului, iar în caz contrar de a încheia cu dânsul aranjamentele speciale de ordin material, care să-i asigure existența în străinătate, ca simplu particular. Tocmai această vizită a lui Balif la Paris determinase înapoierea bruscă a Prințului în țară. Poate chiar după sfaturile secrete ale lui Balif, care păstrase o slăbiciune pentru dânsul...

al Armatei, ceea ce înseamnă renunțarea sa la locul pe care-l ocupă în rândurile ei.

Așa fiind, Majestatea Sa, luând și avizul unanim al consilierilor săi, ia act de faptul care rezultă din cele de sus, că Alteța Sa Regală a părăsit drepturile sale de membru al Dinastiei și de general al Armatei române."

Iorga mi-a întins hârtia să o citesc, și cum dezbaterile au luat o altă întorsătură, hârtia domnului Profesor a rămas, uitată, printre ale mele. Pripitul prim-ministru își redactase sentința în convingerea că Regele va stărui în intransigența lui și Consiliul întreg îi va ține până în cele din urmă isonul; Domnia sa nu era într-adevăr în cunoștință despre cele vorbite și plănuite în seara precedentă între Rege și mine. În realitate, Regele se arătase în Consiliu intransigent ca să apere principiul prestigiului său, dar în fundul sufletului o înțelegere cu frate-său, fie și șchioapă, îi convenea mai bine decât un act de autoritate pe care slăbiciunea lui omenească dezbrăcată de purpura regală nu-l aproba în întregime și care i-ar fi aprins paie în cap în relațiile sale cu Regina Maria, foarte încordate în acel moment. Tras în două direcții opuse prin grija de a nu știrbi autoritatea sa de Rege, pe de o parte și prin înțelegerea străduințelor unui coleg de patimă pe de alta, Carol ex Caraiman nu cerea mai bine decât să fie silit de alții la un gest de relativă indulgență. Și astfel, după cererea unanimă a celor prezenți, cu toată intransigența lui inițială, a consimțit la un ultim demers pe lângă vinovatul și amorezatul Prinț. După cum fusese convenit între noi, m-a însărcinat pe mine și pe Iorga să mai facem o încercare, și ne-a rugat să o facem îndată. Consiliul a fost suspendat, Regele s-a retras în cabinetul său, miniștrii au rămas la Palat, iar domnul Profesor și cu mine am plecat la Cotroceni. Pe drum, am domolit cât am putut pe amicul Iorga, arătându-i cât de mare ar fi meritul său față de Coroană și de „țearrră" dacă-ar izbuti să împace lucrurile fără scandal. Căci pentru mine aici sta miezul chestiunii. În Europa întreagă Dinastia noastră era considerată ca o Dinastie de scandal. Și Carol, și Ileana (cu Hochberg) și Nicolae lucraseră bine pentru stabilirea acestei reputații, ca să nu mai vorbim de istorioarele Reginei Maria și de exilul lui Știrbei. Atât ne mai lipsea: o luptă publică între cei doi frați, cu Nicolae terfelind numele de Hohenzollern în toate localurile publice din Occident. Versatil cum era și influențabil, Iorga a coborât din automobil la Cotroceni cu totul altul decât se urcase într-însul, la Palat.

La Cotroceni am dat însă peste ce nu ne așteptam. Plecasem să întâmpinăm furtuna în fața Prințului Nicolae; spre marea noastră

mirare n-am întâlnit-o decât în fața Reginei Maria – și ce furtună! Dar să n-o iau înainte, căci momentul a fost prea savuros ca să nu deapăn firul povestirii mele și să nu înșir lucrurile așa cum s-au petrecut, în ordinea lor. La sosirea noastră, Prințul se afla la Doamna Mamă, și am fost rugați să așteptăm puțin. N-am așteptat mult, și Prințul a intrat în cabinetul său de lucru, unde fuseserăm poftiți să-l adăstăm. Palid și deprimat – se vedea că nu dormise toată noaptea – ni s-a înfățișat ca o zdreanță de om. Ne-a cuprins mila pe amândoi și Iorga a început să-i facă morală, cu bunătate și cu pricepere, căci de astea e bun. L-a răsucit pe toate părțile, a evocat memoria lui tată-său, dragostea lui de țară și de armată, și l-a conjurat să se supună, în interesul tuturor. Bietul Nicolae căzuse într-un jeț, sta cu capul în jos, și cu ochii plini de lacrimi, repeta întruna: „Nu pot, nu pot! Mi-a făgăduit". Am insistat și eu cât am putut asupra argumentelor invocate de Iorga și am adăugat că pentru moment, ceea ce trebuia obținut înainte de toate era o destindere a situației care să permită cel puțin convorbiri și negocieri normale între cei doi frați. Cuvintele mele au avut cel puțin darul să destindă fața contractată și să usuce ochii nenorocitului Prinț; omul gata să se înece a întrezărit o scândură de care să se agațe. I-am spus atunci mai departe, că odată liniștea restabilită în raporturile familiale, nu era exclus ca Regele să-i mai acorde un timp de gândire în anumite condiții impuse și de grija neștirbirii autorității regale și de prestigiul Dinastiei și de cerințele opiniei publice. N-aveam nici un mandat să propun o amânare în soluția definitivă a conflictului, și nici n-am propus-o; am exprimat numai o nădejde personală de posibilitate a acestei amânări, dar dată fiind greutatea mea în sfatul Coroanei mi-am dat seama că această rază de lumină în negura în care ne zbătusem până atunci, a înviorat sufletul necăjitului Prinț. Iorga a priceput numaidecât situația și la rândul lui a apăsat că o asemenea amânare n-ar fi cu putință decât în cazul în care acele anumite condiții despre care vorbisem eu ar fi primite și respectate, fără nici un gând ascuns de eludare. Mai liniștit, Prințul Nicolae ne-a spus că va reflecta asupra celor propuse de noi și că ne va da răspunsul său până seara, dar că ar voi să cunoască ce condiții anume i s-ar impune. Înțeleși fără să ne vorbim – erau și rare clipe în care ne înțelegeam – primul ministru și cu mine am socotit că înfrângerea cerbiciei tânărului încăpățânat era un rezultat suficient pentru o primă întrevedere și l-am părăsit, lăsându-l să-și mistuie singur gândurile.

Pe când coboram scara Prințului mulțumiți că ne îndeplinisem misiunea fără scandal și că mai putusem arunca apă peste foc,

aghiotantul de serviciu ne-a rugat să trecem în Palatul de alături, „Majestatea Sa Regina dorind să ne vorbească". Ne-am executat. Am dat de Regină în salonașul de sus[247], lângă camera ei de culcare; ne aștepta în picioare, cu fața spre ușă și cu spatele spre lumină ca să-și ascundă ochii înroșiți de plâns, căci se plânsese mult în acea noapte, la Cotroceni. Nu intrasem bine pe ușă și în loc de bună ziua ne-a strigat, cu o violență neașteptată: „Vreți să-mi ucideți copilul! Sunteți niște călăi, niște lași!" Pe mine, o atât de regală și elegantă primire nu m-a impresionat câtuși de puțin, știam câtă flecărie și câte patimi meschine se ascundeau sub îndrăznețele invective, dar pe bietul Iorga acest atac bruscat l-a trăsnit pe loc, încât a amuțit. Ca o fiară sălbatică gata să se arunce, exasperata damă ne-a scuipat în obraz tot veninul pe care-l adunase de aproape doi ani împotriva lui fiu-său mai mare. „E cel mai mare mizerabil de pe fața pământului! E un asasin! A omorât pe tată-său! Acum vrea să omoare pe frate-său și apoi pe mine! Le misérable, le misérable! Et vous aussi vons êtez des misérables!" Se uita în ochii noștri, era turbată, și deodată, în fața surâsului pe care nu-l putusem reprima, s-a repezit la mine, să mă umfle. Am avut exact vremea să mă dau după Iorga, ca după o pavăză, să-l iau de talie și să-l împing între mine și ea. Regina a căzut în brațele lui Iorga, și a început să plângă cu hohote[248]... Mult aș fi dat să văd scena de la o distanță potrivită: grupul pe care-l filmam, Regina agățată de barba domnului Profesor și de o cravată de bazar smulsă de pe plastronul unei cămăși dubioase iar eu de cealaltă parte cu mâinile proptite în șoldurile istoricei redingote, trebuie să fi fost de toată nostimada! De data asta pornise moara de vânt împotriva lui Don Quichotte și a lui Sancho Pansa! Toată scena a durat numai câteva secunde. Iorga și-a regăsit graiul, a respins respectuos pe Majestatea Sa și înclinându-se ca un cavaler, a lăsat să cadă de la incomensurabila lui înălțime următoarele cuvinte: „Doamnă, nu ne mai rămâne decât să mulțumim Majestății Voastre pentru deosebit de măgulitoarea primire făcută reprezentanților Guvernului «Țerrei» și să ne retragem!" M-am înclinat și eu, mai puțin adânc și

[247] În același salonaș în care o găsisem în 1920, desprinsă din brațele colonelului Boyle.

[248] A doua zi dimineață am primit vizita lui Zwidenek, care a venit, rușinos să-mi ceară scuze din partea Reginei pentru scena neplăcută pe care o provocase și pentru cuvintele spuse (același demers fusese făcut și pe lângă Iorga). „Pricepeți dvs., domnule ministru"– îngâna bietul „domn de onoare" – „sentimentele unei mame nenorocite..." — „Nici o supărare, d-le colonel" – și i-am tăiat vorba –, „îmi plac femeile cu temperament. Te rog spune-i Majestății Sale că rămân același prieten devotat, și că poate conta totdeauna pe mine." Într-adevăr nu-mi rămăsese nici o „rancună" după scena din ajun, și am dovedit-o de atunci: raporturile mele cu Regina au redevenit repede excelente, și n-am mai avut să ne plângem unul de altul.

mai puțin grațios, din cauza burții, și am părăsit camera, demni, unul după altul, pe când „nenorocita mamă" (și într-adevăr era) continua să suspine și să-și stoarcă batista.

Afară, Iorga își mușca încă buzele de mânie. „Auzi domnule, ei, să ne thrrratheze așa!" Eu râdeam. „Ei, d-ta rrrâzi?" — „Desigur, e mai bine să râdem, și să nu spunem nimic; să nu mai înveninăm lucrurile!" — „Ei, dhrrragă, poate ai dhrrreptate..." Și n-am mai spus nimănui nimic.

Ne-am înapoiat în fine la Palat. Ședința Consiliului a fost redeschisă. Am raportat conversația noastră cu Prințul Nicolae. Toți miniștrii au rugat pe Rege să primească o soluție intermediară între cele două extreme ale formulei „să se plece sau să plece". În cele din urmă Regele a consimțit să acorde Prințului încă un răgaz de gândire de un an sub următoarele condiții:

1. Prințul să primească pedeapsa disciplinară (arest la domiciliu) ce-i fusese dată, pedeapsă ce va fi ridicată după 2-3 zile.

2. Prințul să plece în străinătate pentru căutarea sănătății, un concediu de un an acordându-i se în acest scop.

3. Prințul să nu se prezinte nicăieri drept căsătorit cu d-na Doletti, care nu va putea purta titlul de „Principesă Nicolae a României", precum abuziv o făcuse în trecut.

4. Prințul să fie însoțit în timpul concediului său în străinătate de un ofițer general desemnat de Rege[249].

Regele a rugat pe Iorga să aducă aceste hotărâri la cunoștința Prințului Nicolae, în întrevederea pe care urma să o aibă cu dânsul către seară (pentru răspunsul de principiu al Prințului), și a ridicat ședința.

În Piața Palatului și pe Calea Victoriei, lumea forfotea. Sosirea Prințului în țară și conflictul dintre dânsul și Regele nu mai erau ignorate de nimeni; în lipsa unor știri precise toate zvonurile își făceau drum și fiecare comenta evenimentele după simpatii și temperament. Se aflase despre întrunirea Consiliului de Miniștri la Palat, despre întreruperea și reluarea lui. Iorga și cu mine fuseserăm văzuți în același automobil și urmăriți până la Cotroceni de gazetari. Lumea aștepta cu nerăbdare o lămurire. În loc să dea, dacă nu o lămurire exactă, cel puțin câteva explicații în cadrul problemei de rezolvat, Președinția Consiliului a găsit de cuviință să dea următorul comunicat, absurd și caraghios, care n-a făcut decât să întețească răspândirea zvonurilor celor mai fantastice:

[249] Regele a și ales pentru această însărcinare pe generalul Bădescu. Proiectul a rămas însă fără urmare.

„Alteța Sa Regală Principele Nicolae a sosit ieri la București pentru o scurtă ședere în vederea orânduirii unor afaceri personale.

Azi-dimineață a avut loc la Palatul Regal din Calea Victoriei un Consiliu de Miniștri sub președinția M. S. Regelui. Consiliul s-a ocupat de planul Tardieu."

După-amiază Iorga a văzut pe Prinț și a făcut de mai multe ori naveta între Cotroceni și Palat, căci negocierile au fost anevoioase asupra punctelor relative la mobilul plecării în străinătate și la impunerea unui însoțitor ales de Rege. Prințul Nicolae a declarat categoric că nu se simțea deloc bolnav și că n-avea ce căuta în străinătate pe motiv de sănătate. Era gata să plece, și să stea chiar un an, dar nu voia să plece decât în misiune, pentru studiul anumitor probleme în legătură cu înarmarea țării sau cu reorganizarea armatei. Și tot atât de categoric a declarat că nu primește lângă el „un spion al lui frate-său". Pe această din urmă chestiune și-a ieșit chiar din sărite, a țipat și a înjurat. Regele pe de altă parte ținea morțiș la „motivul sănătății" vrând să lase să se înțeleagă că frate-său Nicolae nu mai era în toate mințile lui, și acesta se opunea din răsputeri tocmai fiindcă îi ghicise gândul. Iorga a alergat de la unul la altul, căutând să-i împace, sau să găsească formule intermediare. Abia seara târziu a putut să înfrângă încăpățânarea Prințului și să-l aducă să primească „motivul sănătății" la care Regele ținea în ruptul capului. Și n-ar fi înfrânt-o dacă nu s-ar fi pus și el să urle mai tare decât Prințul.

A doua zi dimineața am fost chemat la Palat unde am găsit pe Rege împreună cu primul său ministru. Exasperat de cele petrecute în ajun, Iorga refuza să mai meargă la Cotroceni să ceară Prințului să scrie și să iscălească cererea de concediu „pentru căutarea sănătății" și Regele mă chemase pe mine, să mă duc eu. În realitate Prințul consimțise să plece „și" pentru căutarea sănătății, dar să fie totdeodată însărcinat și cu o misiune de studiu. O concesie pe care Regele o primise după insistențele primului său sfetnic, cu condiția să nu figureze în cererea de concediu. Am primit misiunea ce mi se încredința, dar cum nu tratasem eu cu Nicolae, am pus chestiunea: „Ce fac dacă Prințul neagă că a consimțit față de dl. Iorga la clauza sănătății? Într-o secundă Iorga a scos o hârtie din ghiozdan, s-a așezat la masă și a scris următoarea scrisoare pe care apoi mi-a înmânat-o ca să fac uz de dânsa la nevoie:

Alteță Regală,

Mulțumind Alteței Voastre Regale pentru hotărârea atât de onorabilă pe care a luat-o și bucuros că studii folositoare țării sunt în vederea Alteței Voastre Regale, o rog să-și amintească de cuvântul

de Prinț și de cavaler pe care mi l-a dat și să aducă înainte numai îngrijirea sănătății sale ca motiv al cererii de concediu.

Așa am comunicat Majestății Sale și nu un perfect gentleman ca Alteța Voastră Regală va dezminți pe un om onest, încrezător în asigurările ce primește.

Rog pe Alteța Voastră Regală a crede în sincera mea afecțiune și dorință de a o servi.

N. Iorga

Am băgat scrisoarea în traistă și am plecat la Cotroceni cu gândul la scenele și la plictiselile care mă mai așteptau. Cu nevropații, socoteala de acasă nu se potrivește însă niciodată cu cea din târg. N-am avut să înfrunt nici o scenă, n-am întâmpinat nici o plictiseală. Prințul, revenit în fire, ras și frichinit, m-a primit în ținută de „marinel", m-a ascultat în liniște, mi-a oferit o țigaretă, s-a gândit două minute și mi-a spus: „Bine, iată, fac ce-mi cereți, dar apoi să-mi scrii negru pe alb, că Guvernul mi-a cerut să redactez cererea mea de concediu în termenii pe care îi doriți!" N-am priceput la ce putea să-i servească un asemenea certificat, dar i l-am făgăduit cu dragă inimă. Prințul s-a așezat la biroul său și a scris frumos cererea de concediu „pentru căutarea sănătății" așa încât n-am fost nevoit să fac uz de scrisoarea lui Iorga care a rămas în ghiozdanul meu. După ce am citit și băgat hârtia Prințului în buzunar, am luat o foaie de pe bloc-notul însemnat cu N-ul napoleonian, și am scris la rândul meu:

„Atest prin aceasta că am cerut în numele Guvernului, Alteței Sale Regale să redacteze cererea sa de concediu în termenii în care a fost redactată.

C. Argetoianu

11 aprilie 1932"

M-am despărțit de Prințul Nicolae cu impresia că rămăsesem prieteni. Nu jucasem nici un rol în ceea ce numea el „nenorocirile lui", sau dacă jucasem unul, fusese acela de împăciuitor. Executasem cu duhul blândeții misiunile pe care mi le încredințase Regele și pe care, în calitatea mea de ministru, și încă de ministru de Interne, nu le-aș fi putut declina. Mare mi-a fost mirarea, doi ani mai târziu, să constat că Prințul evita să mă întâlnească și să-mi strângă mâna în rarele împrejurări în care am avut deosebita fericire să mă găsesc în apropierea lui. Regina Elisabeta mi-a confirmat că era furios pe mine. Treaba lui. Nu m-am îndoit că cu timpul va reveni la sentimente mai normale față de mine, ceea ce s-a și întâmplat în cursul anilor.

De la Cotroceni am mers direct la Palat și am înmânat Regelui cererea Prințului de concediu. Regele a citit-o cu o vădită satisfacție, mi-a mulțumit (il n'y avait pas de quoi) și mi-a strâns mâna cu căldură. Și astfel s-a terminat partea dramatică a conflictului dintre Prinț și Rege. Dacă de aci înainte au mai fost certuri și înjurături între cei doi frați, ele s-au petrecut între patru ochi, și cel puțin fără scandal public. Arestul Prințului a fost ridicat după trei zile, și impulsivul tânăr a plecat în străinătate, fără însoțitor, dar desărcinat de orice funcție ori atribuție. Înainte de a pleca a avut o întrevedere „de împăcare" cu Regele. Ce-și vor fi spus unul altuia n-a știut nimeni, și e treaba lor. Și Regina Maria, care luase cu atâta violență partea lui „Little pig" s-a împăcat cu „Big pig" – cel puțin în aparență. Că Prințul Nicolae nu s-a ținut în lunile și în anii următori de angajamentele luate față de fratele lui și că i-a tras un formidabil chiul, e altă chestiune. Cele întâmplate în Familia Regală din aprilie 1931 înainte nefiind întru nimic amestecate cu amintirile mele personale, las altora grija să le povestească. Ar fi păcat, pentru desăvârșita punere în valoare a iubitei noastre Dinastii, să nu se găsească nimeni cu condeiul în mână[250].

[250] Situația Prințului Nicolae nu a fost definitiv reglată decât în 1937. (A se vedea Însemnările mele zilnice).

Raporturile mele cu Iorga în cursul verii 1931 • Pseudo-criza de la Sinaia • Vizita lui Venizelos • Vizita lui Pilsudski • Congresul Presei Latine • Iorga îmi acordă fără să-i cer un armistițiu • Generalul Amza • Înlocuirea lui Hamangiu și numirea lui Christi • Garda de Fier • Nichifor Crainic și Stelian Popescu • Cultul Patriei și Iorga • Conflictul cu învățătorii: Tzoni și Iorga • Conflictul cu studenții • Afacerea zahărului • Complotul Iorga-Cuza • Mihail Sadoveanu • Masoneria Națională și legăturile mele cu ea.

În povestirea *Amintirilor* mele de pe timpul guvernării Iorga din 1931-1932, am părăsit cărările politicii propriu-zise, şi am plimbat pe cititori într-o lungă digresiune prin „culoarele Seraiului", să-i mai înveselesc şi să le câştig bunăvoinţa şi răbdarea pentru cele ce mai am de spus sau de lămurit, în legătură cu peripeţiile unei colaborări care mi-a scos peri albi.

Am spus deja într-un capitol precedent că greutăţile cu care am avut să lupt în acea guvernare mi-au fost pricinuite nu numai de împrejurări, dar şi de şovăielile Regelui şi de incoerenţa lui Iorga. În ce priveşte pe acesta din urmă, nu mă gândesc aici la greutăţile mărunte pe care caracterul lui de fute-vânt le semăna aproape continuu, în calea mea. Îmi era de ajuns să pun piciorul în prag o dată pe zi, ca să abat din drumul meu sfârleaza, mulţumită să lase în urma ei o dâră de zgomot şi de cerneală. Mă gândesc la adevăratele campanii pe care le-a dus împotriva mea, pe anumite chestiuni, campanii împotriva cărora a trebuit să lupt fără menajare şi de pe urma cărora – de fiecare dată – şi autoritatea şi coeziunea Guvernului, atâta câtă era, au ieşit ştirbite.

Am avut astfel, în afară de frecăturile zilnice şi de poznele de tot felul, patru mari lupte de susţinut împotriva şefului Guvernului meu: pe chestiunea înlocuirii lui, pe chestiunea studenţilor, pe chestiunea plăţii salariilor şi pe chestiunea zahărului. Am avut în câteşipatru ultimul cuvânt, dar rezultatul victoriilor mele a fost prăbuşirea regimului, şi nici nu se putea altfel.

La începutul guvernării noastre, ideea „că vreau să-i iau locul "

nu i-a căşunat lui Iorga în minte decât sporadic, ca o idee străină de firea lui şi ca o consecinţă momentană a unei intrigi bine instalate a „pretenilor". Câteva cuvinte schimbate cu mine puneau lucrurile la punct şi raporturile noastre, tulburate o clipă, dar numai în sufletul lui, îşi reluau ritmul lor natural. De obicei, accesele acestea de îngrijorare şi de neîncredere erau urmate chiar de scurte etape de excesivă încredere şi dragoste. Aşa au mers lucrurile cât a ţinut sesiunea parlamentară de vară şi îmi reamintesc o masă „colegială" mai restrânsă, la *Luzana*, şi alta cu proporţii de banchet la *Colonade*, la sfârşitul cărora ne-am făgăduit, în aplauzele deputaţilor şi senatorilor noştri, prietenie pe viaţă! Despre partea mea ar fi putut să fie, dacă m-ar fi lăsat să-mi văd în pace de treburile mele, cum l-am lăsat eu să vadă de ale lui, în care, cu toată anarhia pe care o semăna în drum, nu m-am amestecat niciodată – şi dacă n-ar fi pornit într-un adevărat război de distrugere împotriva mea. I-am lăsat lui răspunderea ruperii unei prietenii, nu e vorba, mai mult aparentă decât reală, şi chiar după despărţirea noastră definitivă n-am răspuns niciodată la veninoasele sale atacuri cărora m-am mulţumit să opun o disprețuitoare tăcere.

Din august înainte, fie că avusese vânt de convorbirile mele cu Regele, fie că fusese mai de aproape şi mai sistematic lucrat de apostolii lui, fie că scăpase complet de sub influenţa mea directă – ne instalasem, el la Mangalia iar eu la Sinaia – fie una, fie alta, fie toate la un loc, m-am pomenit cu o totală schimbare în atitudinea amicului Iorga faţă de mine. În locul izbucnirilor periodice şi trecătoare şi care se sfârşeau totdeauna prin câteva cuvinte de explicaţie între noi – m-am izbit de o atitudine de permanentă ostilitate pe care, departe de mine, o mărturisea tuturor acelora cu care venea în contact. Pe mine mă evita, parcă i-ar fi fost frică de explicaţiile pe care mai înainte le căuta; sta închis la Mangalia şi nu venea la Bucureşti decât în zilele în care era sigur să nu mă întâlnească. La Mangalia însă, ca şi la Bucureşti, înaintea oamenilor lui ca şi înaintea primului venit, îşi bătea joc de proiectele şi de actele mele de guvernământ şi mă înţepa cu sau fără duh, după calitatea gazelor care-i copleşeau sufletul. Din nefericire pentru el nu se mărginea la răutăţi îndreptate împotriva mea, dar mai da drumul şi la prostii în serie aşa încât oamenii nevoiaşi veniţi la dânsul pentru un sfat sau pentru o încurajare, plecau buimăciţi de atâta incoerenţă şi de atât venin. Reamintesc aici, fiindcă a făcut mult zgomot şi a fost viu comentată de toată presa[251]

[251] Incidentul a fost atât de viu comentat de gazete, încât domnul Profesor a trebuit să dea chiar, dacă nu o dezmințire categorică, cel puțin o explicație „sui generis", pe cale , de comunicat oficial.

o asemenea ciocnire între o delegație de debitori din Constanța și irascibilul prim-ministru. Debitorii se văicăreau și declarau că-și pun singura nădejde în măsurile care le voi lua eu, dar cereau să le iau mai repede și cât mai repede și cât mai radicale. Atât a fost de ajuns ca să scoată pe Iorga din sărite: „Ce măsuri, domnilor, ce măsuri are să ia ăla (ăla, eram eu), n-are să ia nici o măsură, v-o spun pe șleau!" Siderați și disperați, bieții oameni se uitau unul la altul și nu mai știau ce să spună. Unul din ei, mai isteț a replicat: „Dar bine, domnule prim-ministru, ce ne facem noi atunci?" — „Ei, dhrrragă, ce vă faceți? Uihte, am să spuhn eu ce să fhaceți. Să vă dhuceți să vă ahrrruncați în mahrrre!" Aruncarea debitorilor în mare a rămas de pomină, până la sfârșitul guvernării lui Iorga, și mai târziu, cu toate explicațiile și cu toate dezmințirile comunicatelor oficiale.

Pe cine venea să-l vadă, îl întreba de mine, îi afirma că „îl lucram", că „voiam să-i iau locul", și sfârșea prin a-i spune „că-mi va arăta el!" A mers până acolo cu inconștiența încât într-o zi – alerga de la București la Văleni cu Kreisler-ul Președinției – a întrebat și pe șoferul Vasile dacă credea că am să pot să-l răstorn și să-i iau locul! Cu toată lumea vorbea despre „înlocuirea" lui, numai cu mine nu. L-am întâlnit de două ori în cursul verii și nu mi-a spus nici un cuvânt. Dacă mi-ar fi deschis vorba, dacă ar fi căutat să se explice cu mine ca înainte i-aș fi demonstrat că nu-l „lucram" după cum nu l-am lucrat niciodată, dar i-aș fi deslușit în același timp că sub o conducere ca a lui Guvernul nu mai putea să meargă și că o spusesem Regelui. Nu numai că nu fusese „lucrătură" din partea mea, dar chiar un exces de sinceritate, cu asumarea tuturor consecințelor. O asemenea lămurire a situației între Iorga și mine ar fi dus desigur la căderea Guvernului; n-aș fi făcut nimic ca să o evit dacă ar fi provocat-o el – dar în dorința de a realiza cel puțin Conversiunea m-am ferit să iau eu o inițiativă care, dacă știam că va duce la demisia lui Iorga, putea să ducă în același timp și la a mea. Am lăsat prin urmare lucrurile în voia lor și la tot ce mi se raporta despre prostiile pe care șeful Guvernului le debita, în lipsa lui de măsură și de ținută politică, pe seama ministrului său de Finanțe, am răspuns constant cu un surâs și cu cuvintele: „Lasă-l să spuie, așa e el, dar n-are importanță căci uită a doua zi ce a spus în ajun!"

Manifestările lui împotriva mea au devenit totuși atât de dârze, încât pe la începutul lui septembrie amicii săi ca și ai mei socoteau o ciocnire și o explozie inevitabile și le prevedeau până și colegii noștri din Minister. Am ales tocmai acest moment de paroxism și de încordare ca să cer convocarea Consiliului de Miniștri. Nu mai

avusesem Consiliu de la închiderea Parlamentului și dusesem singur în spinare toată răspunderea acută a crizei bancare. Voiam să expun în fața Consiliului tot ce făcusem și să obțin din partea colegilor mei un vot de solidarizare și de descărcare, urmând să trag consecințele naturale în cazul în care mi l-ar fi tăgăduit. Îmi dam foarte bine seama că Iorga, la largul lui cât se afla departe de mine, nu va îndrăzni să mă înfrunte pe față și în fața mea din două motive: primul, fiindcă știa că tot ce făcusem o făcusem în perfect acord cu Regele, împotriva căruia slugărnicia lui n-ar fi îndrăznit niciodată să se ridice – și al doilea fiindcă mai știa că odată cu mine ar fi plecat și el. Cunoscându-l ca om al extremelor, incapabil să aleagă o cale de mijloc, dar în stare să treacă cu o nemaipomenită ușurință de la o extremă la alta, mi-am zis că singurul mijloc de a mai cârpi colaborarea noastră, și de a mai prelungi zilele unui Guvern pe care Regele nu mai voia să-l primenească, era să iau taurul de coarne, și fără nici o explicație prealabilă între noi, să scot pe irascibilul meu adversar din flecăria vobelor goale și să-l pun în fața răspunderilor și a hotărârilor cu consecințe imediate. Presupunerile mele au fost juste, și planul meu n-a dat greș. Consiliul s-a adunat în salonul de lângă muzeul instalat în vechea clădire locuită pe vremuri, înainte de zidirea Peleșului, de Domnitorul Carol și de Doamna Elisabeta. Miniștrii au sosit unul câte unul, cu mutre de un cot. Toți erau convinși că scandalul va fi mare, că Ministerul s-a dus dracului, și în cunoscuta lor dezinteresare nu erau bine dumiriți de partea cui să se pună. Capetele lor mi-au făcut o deosebită plăcere, și mi-am dat încă o dată seama de simplicitatea sufletelor și meningelor lor. Singurul normal, prolix și agitat ca întotdeauna, a fost dl. Fute-Vânt care mi-a întins o mână moale cu un „eih, hai să începem", parcă mă văzuse în ajun. Fața bărboasă a Mântuitorului nu trăda nimic din frământările lui lăuntrice care se puteau însă citi lămurit pe fața cleioasă a apostolului său „Căcat", care da din colț în colț, trupește și sufletește.

Cum ne-am așezat la masă am început să fac istoricul celor întâmplate de la ultima noastră întrunire. Am analizat apoi măsurile luate, le-am justificat și am întrebat pe dl. prim-ministru și pe dumnealor domnii miniștri dacă aprobă sau nu ceea ce făcusem. Am vorbit un ceas și mai bine; am fost în vervă și cu toată ariditatea subiectului și cu toate cifrele pe care a trebuit să le citez și cu toate socotelile pe care a trebuit să le fac, am izbutit să țin încordată atenția auditoriului meu. Pare că am vorbit bine și frumos, judecând după încântarea miniștrilor care mă mâncau din ochi. Iorga, care se aștepta probabil la „o chestiune personală" din partea mea, și căruia nu i-a

plăcut niciodată să discute în public cu mine[252], a fost atât de surprins şi de fericit de forma tehnică şi obiectivă pe care o luase discuţia, încât a trecut peste aşteptările mele, şi a sărit dincolo de cal. A luat imediat cuvântul după mine, m-a acoperit cu laude şi cu flori (uitase pentru o clipă povestea cu ăla pe care-l înjura zilnic pentru desfătarea ciracilor săi), a declarat că dânsul şi tot Guvernul îmi erau recunoscători pentru tot ce făcusem şi că tot Guvernul (pe care nu-l consultase) şi cu dânsul îmi dau depline puteri în tot domeniul economic să fac cum ştiu şi cum vreau. A fost aproape ditirambic, doar că nu mi-a căzut în braţe la sfârşitul pateticei sale peroraţii. Miniştrii, încremeniţi, nu şi-au venit în fire decât după câteva minute – dar ce erau să mai zică? Erau încântaţi! Veniseră cu gândul la demisie, şi acum li se limpezise din nou orizontul! Au aplaudat cu toţii cuvintele „Primului" şi fiecare din ei a cerut să aducă „în discuţie" chestiuni privitoare la Departamentele lor. Dar nu cunoşteau se vede pe tata Iorga: nu putea suferi „consfătuirile" şi şedinţele Consiliului de Miniştri, îl plictiseau mai presus de orice. N-a fost niciodată un prim-ministru care să convoace mai rar Consiliul, şi când îl convoca îl prezida în suferinţe ca un Christos răstignit. „Domnilor, încrrrederea. Să avem încrrrederrre unii în alţii. Eu am încrrrrederrre în dvs.! Faceţi cum e mai bine!" Şi uitându-se spre mine, căci în acel moment printr-un fenomen de sugestie explicabil faţă de firea lui de nevropat, numai eu mai existam pentru el, m-a întrebat: „D-ta crrezi că e util să mai discutăm prrropunerile dumnealorr?" I-am răspuns cu convingere: „Socotesc că e absolut inutil!", plătind astfel domnilor colegi poliţele pe care cei mai mulţi dintre ei le trăseseră asupra mea printr-o desolidarizare aproape generală de mine, în ultimele ceasuri dinaintea Consiliului. Iorga a declarata imediat şedinţa ridicată şi luându-mă de braţ mi-a fluturat în ureche: „Hai să-ţi arrrăt muzeul![253]" Munteanu-Râmnic-Căcat nu-şi credea ochilor!

După ce am vizitat muzeul, cu toţii, şi a ţinut mult, am ieşit afară în curtea mănăstirii. Gazetarii veniseră droaie de la Bucureşti, în aşteptarea unei crize. Când m-au văzut glumind cu Iorga şi-au frecat şi ei ochii şi s-au aruncat asupra miniştrilor: „Ce e cu criza? Aţi demisionat?", iar răspunsurile se auzeau din toate părţile: „Ce criză, domnule? Niciodată Guvernul n-a fost mai solidar şi mai tare, nu umblaţi cu fleacuri şi cu intrigi".[254]

[252] De când cu pumnul în gură!

[253] Îl organizase el, câteva săptămâni după venirea noastră la Guvern, cu toate vechiturile pe care le găsise în Sinaia – unele foarte interesante.

[254] Zvonurile alarmiste continuând să fie răspândite, următorul comunicat a fost publicat după câteva zile:

În realitate Guvernul continua să fie cât se poate de slab. Iorga a părăsit Sinaia şi a reînceput să mă înjure, ce e drept mai în surdină. Trecusem un hop, şi atâta tot. Ostilitatea lui n-a mai dezarmat până la sfârşitul guvernării noastre, „avec des hauts et des bas", după cum lucra maşina de intrigi, mai domol sau mai cu *dampf*. După acest memorabil Consiliu de Miniştri chestiunea înlocuirii lui Iorga nu s-a mai pus nici în întrevederile mele cu Regele, nici în gândul meu. Mi-am dat seama că tot ce-mi rămăsese de făcut era să duc la bun sfârşit proiectele în curs de realizare, şi să mă duc şi eu. Adică să ne ducem. Conversiunea, punerea în picioare a unui Buget sincer şi raţional, Casa de Amortizare, monopolul Alcoolului şi legea Asociaţiilor Agricole (lăsată mai mult în seama lui Siseşti şi a lui Radian) trebuiau să ne împingă până la sfârşitul sesiunii parlamentare, în primăvara anului 1932, şi cam pe atunci prevedeam şi sorocul guvernării noastre. Hotărât să-mi port mai departe crucea fie şi cu ghiuleaua de picior, n-am mai cerut nimic.

La sfârşitul verii 1931, trei evenimente străine de politica internă au venit să întrerupă desfăşurarea dramei ce se juca înăuntrul Guvernului nostru. Au fost vizitele lui Venizelos şi lui Pilsudski şi congresul Presei Latine.

În drumul său de la Paris la Atena, Venizelos ne-a făcut o vizită oficială în septembrie, Iorga, Ghika şi cu mine i-am ieşit înainte la Braşov unde trenul lui a sosit pe la ora 10 dimineaţa. În Braşov s-a săvârşit prima etapă a vizitei ilustrului nostru oaspete, căci Venizelos manifestase dorinţa să vadă vechea biserică grecească din acel oraş, ultim vestigiu al unei colonii puternice odinioară şi care jucase un rol însemnat, în veacurile trecute, în legăturile noastre cu lumea şi cu civilizaţia din Apus. Deşi trecusem de atâtea ori prin Braşov, mărturisesc cu ruşine că nu călcasem niciodată pragul acestei biserici, ascunsă în fundul unei curţi şi atât de interesantă prin amintirile pe care le evoca. A trebuit să vină Venizelos la Braşov şi să fiu ministru în acel moment ca să dau şi eu de acel colţ de adâncă taină şi să-i cunosc preţioasele odoare scăpate din urgia vremurilor. După vizita la Biserica Grecească şi la Biserica Neagră, a urmat un banchet numeros, dar fără discursuri, în timpul căruia am petrecut schimbând vreo zece epigrame în versuri cu Cincinat Pavelescu,

„Acţiunea desfăşurată de dl. ministru de Finanţe şi măsurile pe care le-a luat pentru apărarea şi consolidarea institutelor noastre de credit, în timpul ultimei crize, a primit aprobarea întreagă şi fără nici o rezervă a Consiliului de Miniştri. În ultima şedinţă ţinută la Sinaia, dl. prim-ministru Nicolae Iorga a felicitat pe dl. Argetoianu pentru serviciile aduse şi i-a exprimat mulţumirile întregului Consiliu.

Încercările răuvoitorilor de a descoperi divergenţe în sânul Guvernului trebuiesc prin urmare judecate cu severitate."

specialist în materie şi consilier la Curtea de Apel, care îmi cerea „să-l mut" la Curtea de Conturi, ca să fie în Bucureşti. Mi-am descoperit astfel un talent pe care nu-l bănuisem! După dejun am plecat cu toţii la Sinaia, unde Venizelos a stat două zile. Mese, de data asta cu discursuri, întrevederi, o vizită la mormântul lui Take Ionescu şi alta la văduva lui (Principesa Adina Voroniecka) – nimic n-a fost lăsat la o parte pentru mulţumirea Marelui Cretan care, de sub chitiuţa lui de mătase neagră plimba priviri obosite asupra oamenilor extaziaţi şi a naturii indiferente. Am ţinut să conduc eu însumi pe acest Oreste matufit la cripta defunctului Pylade; vizita a fost emoţionantă, dar nu din cauza amintirilor unui trecut pe care Venizelos, om practic şi bătrân cu inima uscată, îl considera mort, ci din cauza doamnei Dica Trăsnea, văduvă inconsolabilă şi dânsa. Poliţia nu îngăduise nimănui intrarea în curtea paraclisului şi pe când, la ieşirea din criptă, oaspele nostru pironit de farmecul acestui colţ de rai se oprise în loc, o fiinţă învelită în negru, pe care la primul moment nu am recunoscut-o nici eu, a ţâşnit din dosul unei tufe de lămâiţă şi s-a aruncat asupra lui Venizelos. Încremenit coborâtorul lui Minos a întins mâinile înainte într-un gest instinctiv de apărare şi în ochii lui am citit frica morţii. M-am repezit asupra „atentatoarei", dar în aceeaşi clipă am recunoscut pe madam Dica şi într-un oribil „keş-ketti" cuvintele: „Essélanse, vous ne me reconesse pas?" ne-au împroşcat pe amândoi însoţite de o duhoare pestilenţială! „Mais si, mais si madame!" a oftat Venizelos, vizibil încântat că scăpase cu viaţă!

Venizelos mi-a făcut o lungă vizită în care mi-a mărturisit că nu se înapoiase foarte încântat din Apus. Cele Patru Puteri de care depindeau pacea şi soarta lumii nu se puteau înţelege, aşa încât echilibrul european rămânea şi mai departe instabil. Noi cei mici, trebuia să ne ţinem la o parte, nu fiindcă problemele europene nu ne-ar fi interesat, dar fiindcă nu le puteam influenţa. După dânsul, politica noastră cea mai sigură era să ne ţinem în cadrul aliaţelor noastre şi în al Genevei şi să căutăm să câştigăm de pe urma prieteniilor de care ne bucuram cât mai multe foloase pentru ţările noastre. Nici o concurenţă nu putea exista pe acest plan între România şi Grecia, şi Venizelos dorea o înţelegere cât mai intimă între cele două ţări. A fost încântat să afle că doream cu toţii legături cât mai strânse între Grecia şi România. Am vorbit în treacăt şi despre regimul politic din ţara lui şi Venizelos mi-a declarat că nici o putere din lume nu va mai putea restabili Monarhia în Grecia. O dovadă mai mult că patima orbeşte.

Cele două zile pe care le-am trăit cu Venizelos mi-au fost o

decepţie. Nu-l văzusem niciodată, nu cunoşteam încă în amănunte rolul lui atât de dubios din timpul războiului (lipsă pe care am complectat-o un an mai târziu prin documentarea istorică pe care mi-a pus-o Regele George la dispoziţie) şi mă găseam încă sub influenţa superlativelor lui Take Ionescu care ne înfăţişase pe iubitul său grecotei ca pe cel mai desăvârşit geniu politic al timpurilor moderne. Incontestabil, foarte inteligent, Venizelos nu-şi înfăţişa gândurile nici prin formule pregnante, nici măcar prin expresii alese în afară de vocabularul celei mai banale conversaţii. Cu toată incontestabila fineţe a trăsăturilor sale, întruchipa tipul cinovnicului tras în serie şi de pe buzele lui nu cădea nimic transcendent sau măcar impresionant; nici o concepţie politică originală nu-şi făcea dram şi numai şiretenie de amănunt. O fi fost o fire de visător închis, dar aşa cum mi s-a arătat mi-a părut mai mult o fire de spiţer îndemânatic, gata să drămuiască şi să transforme în hapuri tot ce-i cădea sub mână. Am găsit o mare asemănare în formele inteligenţei sale cu spiritul nostru „takist". De aci probabil nemărginita admiraţie pe care Take i-o mărturisea.

Mareşalul Pilsudski a venit mai târziu. Venise să se odihnească câteva săptămâni în România, cum o mai făcuse deja, şi de astă-dată alesese Tekir-Ghiolul. Avea oroare de sindrofie şi voia bietul om să rămâie singur. Îi făcusem o vizită la Legaţia polonă unde coborâse şi mă rugase să nu ne ocupăm de dânsul cât va sta în ţară. Mă conjura mai ales să nu-l înconjur de poliţişti la Tekir-Ghiol. În franţuzeasca lui aproximativă mi-a spus chiar: „Moi, si voir police, moi, boum! faire feu revolver sur tout homme!"[255] Ne consacrase o zi la Bucureşti oftând din greu, disperat de această concesie. Fericirea lui era să stea în casă şi să mănânce mere. L-am găsit mult mai obosit şi deprimat ca în 1928 (nu-l mai văzusem de atunci) şi nu m-a mai plictisit cu proiecte de politică transcedentă şi internaţională. S-a mulţumit să-mi vorbească de afacerile pendinte dintre noi şi Polonia, mai ales de chestiunea şcolilor polone din Bucovina şi de afacerile proprietarilor poloni expropriaţi încă pendinte şi m-a rugat să accelerez soluţiile[256].

Conversaţia lui suculentă era tot cu haz şi nu se încurca pe poteci lăturalnice – mergea drept la scop în câteva cuvinte. Sărea de altminteri de la un subiect la altul, şi la cele mai neaşteptate. Pe când îmi cerea sprijinul în favoarea şcolilor polone din Bucovina,

[255] Am recomandat autorităţilor din Constanţa cea mai mare discreţie în această privinţă, dar autorităţile locale au făcut totuşi exces de zel. După câteva zile de şedere la Mare, dându-şi seama că era supravegheat (şi se putea altfel?) n-a făcut „boum" cu revolverul, dar a şters-o înapoi la Varşovia.

[256] Am şi rezolvat aceste afaceri în cursul toamnei.

deodată întrerupându-se, m-a întrebat: „Ou est Madame?" Am cezut că vorbeşte de nevastă-mea, deşi m-a mirat, căci ştiam că nu o cunoaşte. I-am răspuns că era la Sinaia. „Ah oui, vraiment, Sinaia – pas Balcic? Dommage, aime beaucoup Madame, très, très gentille môa quand fait visite Roi Ferdinand; elle toujours, toujours (şi apăsa grozav pe très şi pe toujours) parlé môa! Balcic pas loin Constantza, voulais voir! Dommage!" Am priceput că era vorba de Regina Maria, care tocmai era la Balcic şi m-am grăbit să rectific prima informaţie.

Am spus aiurea ce gândesc despre Pilsudski; personalitatea lui masivă şi necioplită mă atrăgea mai mult ca aceea a şoarecelui alb din Creta. Se vede că atrăgea şi pe Iorga. Cu toată rezistenţa aproape mojică a oaspetelui său – avea oroare, cum am spus-o de sindrofie! – s-a suit în tren cu dânsul şi i-a povestit anecdote scabroase până la Constanţa! Szembeck (ministrul Poloniei) mi-a raportat a doua zi că mareşalul era să-l omoare!

Cu toată ostilitatea lui Iorga, cu atât mai hotărâtă cu cât era mai ascunsă, raporturile dintre dânsul şi mine au avut în toamna lui 1931 toate aparenţele unei reale destinderi. L-a mai mângâiat Regele de câteva ori pe umeri, i-a mai atârnat câteva panglici pe burtă, l-a mai umflat din când în când cu deplina lui încredere[257], aşa că a început şi el să creadă în soliditatea situaţiei sale şi să nu se mai teamă pentru moment „de lucrăturile mele (!!)". Congresul Presei Latine[258], întrunit la Bucureşti, care i-a permis să vorbească de sus şi în mai multe limbi celor douăzeci şi ceva de naţiuni reprezentate, a fost pentru fuduliile lui Iorga un moment de virilă desfătare şi a mai contribuit şi el să-i liniştească firea printr-o slobozire fiziologică de mult aşteptată. Dacă de pe urma acestui congres al Presei Latine n-ar fi rămas decât o uşurare ganglionară pentru tata Iorga, n-ar fi rămas nimic. Din fericire a mai rămas ceva: a rămas amenajarea raţională şi estetică a dealului Mitropoliei. Congresul urmând a se întruni în localul Camerei şi Iorga rugându-mă „să fac lucrurile bine", am chemat pe Dobrescu, bătăiosul primar al Capitalei, i-am pus banii necesari la dispoziţie şi în şase săptămâni s-a schimbat faţa istoricului deal. În locul strâmtei tranşee ce ducea prin Piaţa Bibescu-Vodă la Clopotniţă au apărut cele două bulevarde, plantate gata[259] cu

[257] Cu prilejul unui important Consiliu de Miniştri ţinut la Peleş, în care am expus Regelui întreaga mea politică bugetară pe care bineînţeles Iorga şi-a însuşit-o; cu prilejul aniversării naşterii Majestăţii Sale (22 octombrie) (cuvinte de excepţională căldură pentru Guvern) şi încă cu alte câteva.

[258] Organizat de Maurice de Waleffe şi de alţi peştişori ai presei străine şi indigene.

[259] S-au plantat castani adulţi, aduşi cu pământ cu tot, după sistemul occidental. Lucrarea a fost atât de bine făcută încât s-au prins toţi; urcuşul Mitropoliei a devenit după sistematizarea din 1931 loc de recreaţie pentru ochi şi prezintă cea mai frumoasă privelişte a Bucureştilor.

arbori umbroşi; între aceste alei şi în dreapta suişului s-au amenajat peluze împodobite cu flori. S-a înlocuit şi coborâşul abrupt din dosul Patriarhiei spre strada 11 Iunie printr-o şosea şerpuită şi s-au doborât toate clădirile informe şi dărăpănate din jurul Mitropoliei, lăsându-se în picioare numai vechea clopotniţă, în faţa căreia, spre oraş, a fost aşezată „Lupoaica", dăruită de Roma şi până atunci exilată în răscruciul precupeţilor din Lipscani. Pe lângă greutăţile tehnice ale unor asemenea lucrări într-un timp atât de limitat (s-a lucrat şi noaptea, la lumina electrică) am avut de luptat, şi încă serios, cu Patriarhul şi cu proprietarii caselor clădite pe coama de miazăzi a urcuşului. Patriarhul, certat cu toate esteticile, nu voia să audă de nici o schimbare în preajma Patriarhiei şi nici să ne lase să doborâm infecţia de chilii în care se încuibaseră popii lui, ca şobolanii – iar proprietarii de-a lungul urcuşului, mai ales bătrânul Costaforu, urlau ca turbaţii sub pretext că le rămâneau casele cu intrările în vânt[260]. Am trecut peste toate şi după ce lucrările au fost terminate, lumea s-a arătat încântată şi s-a împăcat şi patriarhul.

Un alt motiv, şi poate cel mai serios pentru care Iorga a încetat să se mai agite pe faţă împotriva mea, a fost nemăsurata lui dorinţă de a-şi plimba panaşul de prim-ministru la Paris spre a „epata" fetiţele de la Fontenay-aux-Roses şi a umili pe umilul Charlety (rectorul Sorbonei) cu galoanele şi cu tinichelele sale. În capul lui de paranoic şi de zevzec socotea însă că părăsindu-şi scaunul prezidenţial certat şi vrăjmăşit pe faţă cu mine, risca să-l găsească ocupat la înapoiere. O mai păţise tot astfel şi Vaida în 1920. Cum ar fi putut el ghici că renunţasem nu numai la toate ambiţiile personale, presupunând că aş fi avut vreuna, dar şi la toate planurile mele de prefacere politică?

Pentru aceste cuvinte, dl. Profesor a hotărât un armistiţiu de unul singur în lupta pe care o pornise împotriva mea[261]. Armistiţiul a durat până am plecat la rândul meu în străinătate. Reînceputul ostilităţilor sale făţişe a fost provocat printr-o serie de intrigării puse la cale de generalul Ştefănescu Amza, interimarul meu la Interne – o cutră – şi prin înlocuirea lui Hamangiu (decedat subit) însoţită de o inutilă complectare a Cabinetului, fără consultarea mea. Până la această „repriză", în care bărbosul a coborât singur în arenă şi a

[260] Pentru calmarea acestor neîmpăcaţi proprietari am întrebuinţat sistemul „scoţian": una caldă, şi una rece. Cea caldă a consistat în oferta de a le amenaja intrările caselor faţă de noul nivel al străzii pe spezele Statului (ofertă primită de toată lumea minus Costaforu) cea rece, în ameninţarea de a le lua casele, clădite fără autorizaţie pe terenul Comunei. Oamenii s-au liniştit. Cu patriarhul a fost mai greu, şi a trebuit să procedăm la dărâmările necesare sub protecţia armatei.

[261] Dl. Profesor prim-ministru a şi plecat pe la sfârşitul lui noiembrie la Paris, unde s-a cam făcut de râs şi unde a trebuit să-i plătesc eu în ianuarie 1932 notele neachitate.

făcut pe voinicosul, raporturile noastre au cunoscut lungi săptămâni de liniște pe care n-a tulburat-o nici faimoasa ședință a Camerei în care, cu prilejul discuției Bugetului, după ce d-sa s-a aruncat în apă ca să susție proiectul meu de salarizare a învățătorilor, m-am văzut nevoit să întorc foaia – după cum am arătat-o în altă parte a acestor *Amintiri.* Reproduc aci o scrisoare a d-lui Profesor, din noiembrie pentru a arăta tonul amical al relațiilor noastre. Adversarii mei – și pot să zic chiar ai noștri, căci scopul lor era să răstoarne Guvernul – își făcuseră o armă perfectă în lipsa altora din întârzierea plății salariilor. Am lămurit deja mai sus acest punct, și primul ministru fusese bineînțeles lămurit și el asupra adevăratei stări a lucrurilor, dar impresionabil și influențabil cum era, credea toate prostiile și toate exagerările cu care îl asaltau intriganții ce-l știau slab de îngeri. Se vede că în acea zi primise un asalt excepțional de perfid, căci m-am pomenit cu următoarele rânduri:

26 noiembrie 1931

Scumpe amice,

Am petrecut o noapte de insomnie cu grija salariilor și pensiilor în restanță care se adaugă la ceea a afacerii Manoilescu[262], pe care Regele vrea neapărat să-l înlăture (și te gândești la efect și în Cameră chiar, unde are un grup întreg) și la aceea a Prințului Nicolae (care pare că se afișează și mai departe cu „soția").

Situația profesorilor de toate gradele, a preoților și mai ales a pensionarilor e catastrofală, cum te poți convinge din telegramele și scrisorile pe care ți le comunic.

Iar de făcut nu se face nimic decât cârpim unde e strigătul mai tare.

Revin și azi pe lângă dl. Brătescu care are în mână mecanismul. I-am propus – și-ți propun – o măsură de extremă necesitate: a se plăti, afară de armată, oricărei categorii numai jumătate de salariu – și tot așa pentru pensii – până ce stăpânii străini ne vor debloca[263] și până vom intra în noul regim pe care d-ta îl creezi.

Căci am ajuns acolo încât muritorii de foame atacă prefecturile și un ministru a fugit înaintea[264] lor. N-o să ajungem să tragem în

[262] Manoilescu – am povestit-o deja – făcuse ce putuse ca să atragă pe Iorga de partea lui. Profesorul n-a îndrăznit însă să țină piept și cu mine și cu Regele.

[263] După cum am arătat, în baza convențiilor din 1929 și martie 1930, Banca Națională reținea din încasările Statului, înainte de toate, sumele necesare acoperirii cuponului extern și amortizările pe tot cursul anului.

[264] Acest ministru fugar n-a existat decât în imaginația lichelei care s-a străduit să înnebunească pe Iorga. N-a fost de asemenea nici o prefectură atacată, după cum nici muritori de foame n-au fost. „Le diable n' était pas si noir", vorba lui Take Ionescu. Interesant de notat că toate aceste prăpăduri erau aduse „et pour cause" numai la cunoștința d-lui Profe-

aceste victime ale unei situații teribile! Marea d-tale inteligență și inima bună pe care cu atâta grijă o ascunzi după gesturi, vor găsi o soluție, fie și alta decât aceea pe care o propun. Numai răpede, te rog.

Aș fi vrut să te văd, dar plec până deseară. Ieri te-am căutat și am aflat cu părere de rău că ești bolnav.

Primește, te rog, cele mai bune salutări amicale.

N. Iorga

Dacă n-aș fi plecat în străinătate e foarte probabil ca relații pașnice, cel puțin în aparență, ar fi continuat să domnească între noi, cu toată pizma pe care șeful Guvernului o nutrea în sânul lui împotriva mea. Aveam într-adevăr față de dânsul o putere de siderare de ordin fiziologic; oricât de furios intra în cabinetul meu, se calma pe loc, fără să deschidă gura. Până în ziua ultimului nostru Consiliu de Miniștri la Palat, după care și-a dat demisia, n-a îndrăznit niciodată să mă înfrunte pe față. Din nenorocire – pentru Ministerul lui – am fost nevoit să plec peste granită, după cum o voi arăta mai la vale.

Am avut o nenorocită inspirație să las ca interimar la Interne pe generalul Amza. M-am înșelat asupra lui. Mi-a trebuit această experiență ca să-l cunosc pe deplin. Mic la trup, s-a arătat și mic la suflet. Înainte de a-l avea de coleg în Cabinetul Iorga, nu-l cunoscusem decât foarte puțin, și ceea ce auzisem despre el, nu fusese tocmai spre cinstea lui. Îl văzusem de câteva ori, pe timpul Ministerului Averescu din 1920-1921; era colonel și secretar general al Ministerului de Război sub Rășcanu și socotit de mulți ca geniul rău al acestui erotoman naiv. Avea reputația că făcea afaceri, dar nu mi se dăduse nici o precizare așa încât nu aveam o opinie bine stabilită asupra lui. Îl pierdusem din vedere și când Regele mi l-a pus pe lista ministerială, l-am primit cu sfială. Încetul cu încetul am început însă să-l prețuiesc; mai întâi pentru atitudinea lui în afacerea Skoda, în care s-a arătat un apărător aprig al intereselor Statului, apoi pe temeiul raporturilor mele cu dânsul ca ministru de Finanțe. Față de toate soluțiile propuse și discutate mi-a dovedit totdeauna o minte clară și precisă și o desăvârșită pregătire tehnică. Mi-am schimbat părerea, de altminteri foarte puțin lămurită pe care o avusesem până atunci despre dânsul și ca despre un năpăstuit, cu atât mai mult cu cât știam că nu era iubit în Armată. Mărunt și îndesat ca un bondoc, cu privirea veșnic ascunsă în dosul ochelarilor, cu burta ieșită, înfățișarea lui nu avea nimic marțial, și cu toată grija lui vestimentară și cu toată mustața lui îngrijită și tăiată scurt „à l'américaine" părea mai mult ofițer sătul de Intendență decât un general brevetat de Stat-Major. Se spuneau multe pe seama lui. Se povestea că era fiul natural al

sor, nu și a mea. Întârzierea plăților a continuat și după noi, dar îndată ce rotativa a reintrat în funcție, agenții partidelor au amuțit.

lui Emanuel Porumbaru (Porumbiță, fostul ministru) pe care în tot cazul îl moștenise, după un litigiu testamentar cam încurcat. Se căsătorise cu o damă în vârstă și urâtă, dar bogată, și astfel, parte prin căsătorie, parte prin moștenire, puținii lui prieteni explicau și averea lui – căci avea moșie, două rânduri de case în București, și bani. Avea și mulți vrăjmași care-l acuzau de matrapazlâcuri; cele întâmplate după ieșirea sa din Minister au dovedit că fusese cel puțin un abuziv. Căci ceasurile grele n-au sunat pentru dânsul decât după ce n-a mai fost ministru. Impus de Rege pentru scurtă vreme în Guvernul Vaida, a fost silit să demisioneze din cauza ostilității partidului la putere, ce nu putea să-i ierte atitudinea în afacerea Skoda. Și odată demisionat s-au năpustit asupra lui și național-țărăniștii și liberalii. Pe lângă acuzația de necinste – care totuși n-a putut fi dovedită – i s-a adus și aceea de a fi șterpelit ca ministru o foaie calificativă din memoriul său ofițeresc, foaie în care generalul Mărdărescu, pe atunci ministru de Război, îl tratase fără nici un menajament. Nu e locul aci să intru în amănunte, căci nu fac biografia omului, ci vreau numai să conturez figura colegului care a pus prima cartușă de dinamită la temelia Guvernului din care făcea parte. E destul prin urmare să reamintesc că, supus unei anchete și unei contraanchete, doi generali[265] l-au declarat pe rând vinovat. Rapoartele generalilor n-au văzut însă niciodată lumina zilei, căci Regele, al cărui favorit devotat generalul Amza n-a încetat un moment să fie, l-a susținut fără șovăire și l-a scos basma curată. Și a avut poate dreptate și Regele, căci la manevrele din 1933 sau 1934, nu mai țin bine minte, Amza a dat gata pe toți generalii, cu șef de Stat-Major General cu tot. I se dăduse comanda uneia din armate, cu o temă foarte grea, ca să se curețe. Dar în loc să se curețe, a curățat el pe ceilalți și s-a dovedit ca cel mai bun general de câmp. După acest succes, l-a mai lăsat lumea în pace, până ce a ieșit la pensie, pentru limită de vârstă, ca inspector general de armată.

Nu e de mirare că asupra unui om cu atâtea însușiri contradictorii să mă fi înșelat și eu. Îndată ce a ajuns în fruntea Ministerului de Interne, ca interimar, n-a mai avut decât o singură idee: să devie ministru definitiv la acest Departament, și să-mi ia locul. Mușcat de patima politică, sprijinit pe încrederea Regelui, îl bănuiesc că a urmărit chiar președinția Consiliului[266]. Ca să ajungă la un scop sau altul a stârnit din nou pe Iorga împotriva mea. Din conflictul nostru trebuia

[265] Generalul Gorsld și generalul Marcel Olteanu.

[266] Președinția Consiliului a urmărit-o cu siguranță mai târziu. Prietenii lui, puși pe dânsul, au anunțat de mai multe ori, după 1932, formarea unui Minister prezidat de dânsul! Mulți au crezut, convinși că totul se poate întâmpla în România, și că cu cât mai absurd cu atât mai ușor!

să rezulte pentru dânsul, în cel mai rău caz, Ministerul de Interne și în cel mai bun, și președinția Consiliului. În machiavellismul său cam cazon, cunoscând lipsa lui Iorga de curaj față de mine, nu s-a mulțumit să-l întărâte împotriva mea, ci s-a străduit cât a putut să mă nemulțumească și pe mine în nădejdea că, exasperat, voi da ușa de perete și îi voi lăsa drumul liber pentru realizarea planurilor sale. În loc să lase pe Ottescu, după cum fusese convenit între noi, să conducă de fapt Ministerul după instrucțiile mele, s-a înstăpânit asupra întregii administrații și asupra Siguranței, și-a luat rolul în serios și a început chiar să plănuiască reforme ca și când eu n-ar fi urmat să mă mai înapoiez în fruntea Departamentului. În același timp s-a grăbit să prezinte Regelui și lui Iorga situația găsită la Ministerul de Interne ca dezastruoasă (cu toată activitatea lui Munteanu-Râmnic și a lui Meteș?) și să critice toate dispozițiile mele. Ceea ce nu l-a împiedicat, după înapoierea mea și după ce putuse constata că planul său dăduse greș, să se arate cel mai devotat și supus prieten față de mine. Multe din porcăriile pe care le pusese la cale în lipsa mea nu le-am aflat decât mult mai târziu, după ce Ministerul Iorga dăduse ortul popii.

Încurajat și împins de Amza, Iorga a găsit în neașteptata moarte a lui Hamangiu[267] un foarte nimerit prilej ca să mă scoată cum se zice din pepeni, și să mă silească să-mi iau căciula și să plec. E de mirare cum a putut fi atât de lipsit de simț politic încât să-și închipuie că eu puteam să plec și el să rămâie. Dar a crezut. În loc să ia telefonul și să mă consulte asupra împlinirii vacanței în Minister, cum s-ar fi cuvenit, dată fiind situația mea în Guvern, dl. Profesor a procedat la imediata numire a lui Valer Pop (până aci ministru fără portofoliu în locul lui Iuliu Hațieganu – doctorul – demisionat în iulie precedent), fără nici măcar să mă prevină de faptul îndeplinit, pe care l-am aflat prin telegramele agențiilor. În același timp și pe aceeași cale, am aflat că dl. Profesor mai numise și pe Vladimir Christi ministru al Basarabiei (?) și pe Ion Buzdugan, subsecretar de Stat la Președințe, cu atribuții nedeterminate.

În persoana lui Vladimir Christi, Iorga alesese fără să știe pe cel mai cumsecade om din Basarabia și pe unul din rarii boieri de viță veche românească de dincolo de Prut[268] care au îmbrățișat de la început, și cu tot entuziasmul cauza Unirii. Numit guvernator al provinciei în ultima vreme a dominației ruseți, contribuția lui la proclamarea autonomiei locale, la înființarea Republicii

[267] Hamangiu a murit după Bobotează de pe urma unui atac de angină de piept, și s-a stins în câteva secunde. A fost un deplorabil ministru de Justiție, și n-am putut niciodată pricepe prin ce însușiri izbutea să ia văzul Regelui.

[268] În afară de Gore și de Donici astronomul, n-am mai cunoscut alții.

Moldoveneşti şi mai târziu la înfăptuirea Unirii cu patria-mamă a fost desigur cea mai sinceră şi poate mai eficace decât a unui Inculeţ, a unui Ciugureanu sau chiar a unui Halipa. Moşiile familiei Christi, familie de vechi răzeşi, înrudită cu cele mai subţiri spiţe din Moldova veche, se întindeau de la Chişinău până la Orhei, cu plaiuri de vii renumite. Am cunoscut bine pe tatăl lui Vladimir şi al lui Victor Christi, la Petersburg, pe când giram Legaţia noastră de acolo, în 1908. Pe cât era Vladimir de timid şi de modest, pe atât era tată-său Paul de îndrăzneţ, de exuberant şi de preponderent. Vorbea întruna, şi inteligent, îşi apăra judecăţile şi prejudecăţile cu talent. De statură mică, cu o barbă neagră tăiată scurt, n-avea în înfăţişarea lui nimic rusesc, deşi, complectamente rusificat; aproape nu-şi mai aducea aminte de originea lui românească. Ocupa la Petersburg o situaţie foarte însemnată, era preşedinte, nu mai ţin bine minte, la Senat sau la Curtea de Conturi, sau la aşa ceva, şi glasul lui era ascultat şi în cercurile politice. Ducea „grand train", şi plin de bani – fie din veniturile lui basarabene, fie din altele, îi arunca fără multă socoteală. Am prânzit de mai multe ori la dânsul, şi plăcerea lui cea mare era să ofere oaspeţilor săi vinuri excelente, să le ceară să ghicească dacă erau Bordeaux sau Bourgogne, pentru a le mărturisi în cele din urmă în hohote de râs, că erau vinuri din via lui din Basarabia. Şi gluma reîncepea la fiecare masă. Fiu al unui tată aproape renegat, înrudit prin femei cu cele mai mari familii ruseşti, meritul lui Vladimir Christi de a fi călcat pe urmele tradiţiilor strămoşeşti şi de a nu se fi lepădat de „moldovenia" sa a fost cu atât mai mare. Român bun şi curat, a rămas om cinstit şi leal, cu toate loviturile soartei. Sălbatica expropriere legiuită de bolşevicii din Sfatul Ţării, căderea rublelor şi marasmul economic datorat tăierii tuturor raporturilor comerciale de o parte şi de alta a Nistrului, l-au adus în sapă de lemn, dar n-au izbutit să-i aplece fruntea, nici să-l facă să-şi bage mâinile în murdăriile în care concetăţenii lui se desfătau în căutarea câştigurilor spurcate. Crescut mai mult în Rusia, Unirea l-a găsit ca pe toţi basarabenii mai subţiri cu o foarte aproximativă cunoştinţă a limbii româneşti. Această greutate de vorbă, adăugată la marea lui timiditate şi la suspiciunea că era „boer" l-au împiedicat să treacă înaintea altora, cum ar fi meritat, şi l-au lăsat în urma atâtor puşlamale pe care „partidele democratice" le-au ridicat spre ruşinea lor. Pe Vladimir Christi îl descoperise Averescu şi-l făcuse chiar ministru, dar câtă vreme am fost împreună în Partidul Poporului, omul se legase de mine, şi ne împrietenisem. Drumul lui politic s-a despărţit mai în urmă de al meu, sau mai bine-zis, strâns din toate părţile de sărăcie şi de nevoi,

bietul Vladimir Christi n-a mai călcat nici un drum şi a luat-o razna peste câmp, bătând la toate uşile ca să „găsească ceva". Aşa a bătut în treacăt şi la uşa lui Iorga, care i-a deschis braţele închipuindu-şi că mă va supăra foc, fără să-şi dea seama că vechiul meu prieten Christi se va prezenta la mine chiar în ziua înapoierii mele din străinătate, şi nu va mai ieşi din instrucţiunile mele.

Dacă numirea lui Christi era menită să mă supere, nu pot să spun acelaşi lucru şi despre a lui Ion Buzdugan, ca subsecretar de Stat, care nu putea decât să mă facă să râd. Tânăr blond şi lung, cu nasul mare şi cu mintea scurtă, Buzdugan, ales aproape în toate Parlamentele de după război, se învârtea între democraţia lui Halipa şi naţionalismul lui Iorga. În Cameră şi în afară din Cameră, când vorbea nu spunea decât prostii, dar spre mirarea tuturor, acest prototip al prostănacului politic scosese un volum de versuri remarcabile. Să fi sedus pe Iorga talentul lui poetic? Nu-mi vine să cred, căci n-a încercat niciodată să ridice talentele, dimpotrivă, a căutat totdeauna să le dea la cap. Alegerea şi numirea lui Buzdugan au rămas inexplicabile pentru toată lumea, şi am avut la înapoierea mea impresia că nu pricepuse nici Iorga pentru ce-l numise. „Eih, dhrrragă, l'ham nuhmit, darrrh i-am phus chondiţia să nu vohrrrbească niciodată, să nu apahrrră pe bhanca ministerială, şi să nu ahsiste la Consiliile de Minişthrri!"

Sporirea echipei noastre ministeriale cu aceste două „puteri" n-avea nici o noimă şi nu fusese cerută Regelui de către dl. Profesor decât ca să dovedească – ca şi prin numirea lui Valer Pop – că putea modifica Guvernul fără ştirea mea, şi în nădejdea că doar m-oi supăra şi voi pleca. Socoteala lui era cam următoarea: „Sau se supără Argetoianu şi pleacă (unde e norocul!) sau nu se supără şi rămâne, dar rămâne diminuat în autoritatea lui faţă de mine, şi nu-mi va mai putea lua locul!" Căci de asta îi ardea lui! Eu simţeam cum se prăbuşea terenul sub noi, şi el nu se gândea decât „la locul lui"! Socoteala lui Amza era alta: „Să asmuţă pe Iorga şi pe Argetoianu, unul împotriva altuia – Argetoianu se va supăra, va pleca şi voi căpăta Ministerul de Interne, iar Iorga neputând dura fără Argetoianu, mi se deschid şi perspectivele preşedinţiei Consiliului!" Dar vorba aia, socoteala de acasă nu se potriveşte cu cea din târg. Argetoianu nu s-a supărat, Argetoianu a dat din umeri, s-a înapoiat frumos la Ministerele lui şi şi-a văzut de treabă, adică de Conversiune, căci numai înfăptuirea acestei mari reforme îl mai interesa. Nimic mai nostim decât atitudinea lui Iorga după înapoierea mea din străinătate. Cum nu reacţionasem imediat după „lovitură", domnul Profesor îşi dăduse seama că nu mai putea fi vorba de demisie din partea mea şi după câteva clipe de curaj şi

de îndrăzneală, trecuse – ca toți nevropații – la altele de deprimare și de deznădejde. Demisia mea scrisă, ar fi înfruntat-o fără teamă și cu un răspuns tăios, dar de mine în persoană și nedemisionat îi era frică. Ca să mă îmbuneze a venit să mă primească la gară cu alai. M-a întâmpinat cu glume, m-a copleșit cu un puhoi de vorbe, numai să împiedice o ieșire din partea mea. Dar îndată ce și-a dat seama că nu aveam intenția să fac una și că, mai mult, nici nu îi pomenisem de „actul de independență" pe care-l săvârșise – iar n-a fost mulțumit și cu firea lui bănuitoare și schimbăcioasă, cu pornirile lui nesocotite și pline de contradicții, a crezut că-mi bat joc de dânsul, și a pus el chestiunea de care-i fusese frică să o pun eu. „Eih dhrrragă, ce aih zis de hrrremaniere?" — „Ce remaniere? Ah, numirea lui Valer Pop și a lui Christi? Foarte nimerite, pe ei i-aș fi ales și eu. Regele a fost foarte bine inspirat desemnându-i!" a fost răspunsul meu, și fără să mai aștept replica lui, ca și cum ar fi fost un lucru fără nici o importanță, am început să-i vorbesc de Paris și de Londra. Punând în seama Regelui răspunderea mișcării, îi luam prietenului meu Iorga armele din mână, arme tocite nu e vorba. Prietenul meu Iorga, care numai prost nu e, a priceput că pierduse definitiv ocazia să se descotorosească de mine, și n-a mai insistat.

Ca toată lumea, începuse să-și dea seama și el că terenul ne fugea sub picioare. Dar în orbirea lui pătimașă, nu vedea că vrăjmășia tuturor găștilor politice săpa temelia întregului regim și își închipuia că slăbiciunea Ministerului său era datorită numai „lucrăturilor mele" și ideea fixă „că voiam să-i iau locul" continua să nu-l lase să doarmă. Și a continuat până la ultima zi a guvernării noastre. Idee fixă care-l băga în draci și-l îndemna să se certe întruna cu mine, dar fără să împingă lucrurile prea departe, de frică ca cearta să nu se sfârșească prin demisia lui. Și avea dreptate căci de pe urma unei certi cu mine a fost dus să și-o dea, demisia, la 1 iunie[269].

De două ori, în cursul primăverii anului 1932 lucrurile erau să se sfârșească rău, dar rău de tot: o dată pe chestiunea reprimării mișcărilor studențești, a doua oară pe chestiunea zahărului. Mișcarea studențească nu luase încă în 1932 amploarea pe care a luat-o de atunci. Nici Garda de Fier, atunci pe la începuturile ei, nu se întinsese peste tot cuprinsul țării deși alcătuise deja în unele județe din Moldova nuclee solide. Sub guvernarea țărănistă, Mihalache o dizolvase printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri[270]; jurnalul rămăsese însă literă moartă. În alegerile noastre generale Garda

[269] Pe chestiunea salariilor, sau mai bine-zis a plății lor.

[270] Ceea ce n-a împiedicat, după noi, pe Vaida să cocheteze cu dânsa și s-o ajute sub cuvânt „că o canalizează".

nu izbutise să aleagă nici un deputat, dar repurtase un succes electoral strălucit într-o alegere parțială la Neamț, unde candidatul liberal cu tot ajutorul prefectului (Guvernul nu pusese candidat), cu toate ingerințele și cu toți banii cheltuiți de d-rul Costinescu, fusese rușinos bătut și Corneliu Zelea Codreanu ales. În Cameră, Zelea Codreanu s-a arătat slab, dar alegerea de la Neamț avusese mare răsunet și „cuiburile" legionarilor răsăreau din ce în ce mai numeroase, pe unde nu te așteptai. O mistică legionară sau gardistă era pe cale să pătrundă în sufletele țărănimii. Se formau fel de fel de legende în jurul lui Zelea Codreanu, „Căpitanul", căruia omorul prefectului Manciu de la Iași[271], triumfala lui achitare de către jurații din Mehedinți și răsunătoarea sa nuntă de lângă Focșani îi făcuseră o aureolă de haiduc și-l așezaseră pe un piedestal, în văzul tuturor. Se spuneau câte și mai câte despre scopurile, despre acțiunea și despre propaganda gardiștilor, pe care unii îi primeau cu bine, alții cu un grăunte de scepticism iar cei mai mulți nici nu-i băgau în seamă. Se povestea astfel că grupuri de studenți se răspândeau prin sate, ajutau în tăcere oamenii la muncile lor, reparau drumurile și podețele, săpau scursori la apele stătute sau câte o fântână în locurile lipsite de apă, apoi plecau vestind lumea că în zilele următoare „va veni în sat cel ce trebuie să vie". Venea într-adevăr „Căpitanul", călare pe un cal alb, însoțit de câțiva flăcăi; se oprea în mijlocul satului, descăleca, îngenunchea, săruta pământul, încăleca din nou și pleca mai departe fără să spună un cuvânt. Oamenii priveau cu ochii beliți, dau din capetele lor sleite și nedumeriți murmurau: „O fi sfântul?" Câțiva agenți „acoperiți" băteau apoi satele „vizitate", sub tot felul de pretexte, ca să nu se descopere, și desăvârșeau cucerirea sufletelor. O alegere parțială urmând să aibă loc în Tutova, în aprilie, echipele Gărzii împănaseră tot județul cu câteva luni înainte[272].

În afară de Gardă, întreaga mișcare a tineretului universitar, a învățătorilor, a Cultului Patriei, a funcționarilor neplătiți, era pusă la cale și îndrumată de cele două mari partide, cel liberal și cel național-țărănesc, în lupta lor pe moarte și pe viață cu „regimul personal"(?), cu Guvernul ales de Rege în afară de ele. Ministerul Iorga trebuia răsturnat cu orice preț, pentru reîntronarea mănoasei „rotative".

[271] În autobiografia lui „Pentru legionari" pe care a publicat-o mai târziu, Corneliu Zelea Codreanu a justificat cu prisosință actul disperat de violență pe care l-a comis.

[272] Lupta de la Tutova a fost teribilă. Nici cu acest prilej, Guvernul nu pusese candidat, și în baza cartelului care nu fusese desfăcut, administrația primise ordinul să „favorizeze" candidatul liberal. Ca să nu pățească rușinea de la Neamț, Simionescu, șeful liberalilor, a sărit dincolo de cal și a comis adevărate orori pe care Ministerul de Interne nu le-a putut împiedica, prefectul Tutoveanu fiind un om foarte slab, iar comandantul Jandarmeriei la completa discreție a liberalilor, care, după cum am aflat-o mai târziu, îl cumpăraseră.

Printre studenți antisemitismul nu luase încă proporțiile pe care le-a luat de atunci. Cea mai mare parte din revendicările lor erau de ordin profesional, căci însușirea de student devenise o adevărată profesie și în căminele universitare se adăpostea o droaie de haimanale și de derbedei care nu aveau nimic comun cu cartea și teroriza lumea în numele libertății învățământului și al „dreptului la diplomă". Toată această masă anarhică de capete fără rost și de stomacuri înfometate – căci sărăcia și lipsurile erau mari – în care „cuzismul" și „gardismul" pătrunseseră deja, cerea când reducerea taxelor de înscriere, când îmbunătățirea și sporirea căminelor, când „numerus clausus", când primirea la examene a celor trântiți de profesori prea conștiincioși. Pe toți îi mânau cum vreau două gazete, *Calendarul* și *Universul*, amândouă în slujba partidelor. La *Universul*, dl. Stelian Popește era supărat pe noi fiindcă nu-i primisem lista de 20 de candidați, toți gineri și colaboratori, ca să-i aleg în Cameră, și îndrăznisem să-i propun 7 locuri. Mai era supărat și pe Rege din motive de ordin moral și în fine, deși se socotea în afară de Partidul Liberal se încadra totuși încă în directivele lui. Pe acea vreme dl. Popește nu fusese încă promovat apărător al integrității noastre teritoriale, maimuța de Titulescu nu inventase încă „Liga antirevizionista"; curentul astisemit nu se dezvoltase încă nici el destul pentru ca zisul domn să facă din *Universul* cea mai remuneratorie tarabă de naționalism și de „rasism". Războiul de nimicire dintre cele „doua roze" din strada Sărindar nu fusese încă declarat și dl. Popește, mai modest, se mulțumea să gâdile amorul-propriu al studenților și să înțepe „cât mai sus" în speranța unei intimidări a Coroanei sau a Guvernului care să-i aducă beneficii de ordin material și moral. Printr-o subscripție deschisă în coloanele ziarului său, în scopul ridicării unui cămin studențesc, prin articole de demagogică măgulire a tineretului și de și mai demagogică proslăvire a curentelor naționaliste, chiar, și mai ales când nu erau reprezentate decât prin ambiții meschine și prin interese venale, Popeștele exercita o reală influență asupra conducătorilor studențimii tulburente, care țineau seamă de îndrumările lui. Adevăratul îndrumător, însă, al studenților[273] era Nichifor Crainic, cea mai puturoasă lifță străină din câte a hrănit milostivul nostru pământ. Bulgar sadea, Ivan Dobre luase numele de Crainic ca să-și ascundă obârșia și prenumele de Nichifor fiindcă-și îndreptase antenele, la începutul unei cariere încă nelămurite, către Biserică. Scriitor de incontestabil talent, un mare talent chiar, l-am cunoscut la *Cuvântul* lui Enacovici și cât timp a stat închis într-o odăiță, ocupat de dimineața până seara cu exegeză l-am

[273] În 1931-1932, căci domnia lui a fost de scurtă durată. Și-a dat repede arama pe față.

crezut toți un admirabil muncitor al scrisului, lepădat de deșartele ambiții lumești – căci javra își ascundea cu grijă adevăratele însușiri și lupul se îmbrăcase în piele de oaie. În această calitate de oaie, Goga-l plasase sub Guvernul Averescu din 1926, ca secretar general la Ministerul Cultelor, situație prin care a trecut fără să lase urme decât în registrele contabilității Departamentului, registre cu care s-a familiarizat foarte repede. După ce soarta crudă l-a îndepărtat de ele, a abandonat Cultele și Biserica și din șantaj, din porcărie în porcărie, a coborât toate treptele sociale până s-a oprit în jețul directorial al *Calendarului*, ziar pe care l-a scos cu banii escrocați popilor. Dacă fața, sufletul și mintea lui Stelian Popescu sunt învelite în piele de toval care-l apără de toate neajunsurile și îi îngăduie să sară dintr-un hârdău de lături într-altul – din punct de vedere fizic și moral, Nichifor Crainic e mai plăpând și zămislit trup și suflet din pură materie fecală, rezistentă mai puțin la bătaia vântului ca concurentul său pe căile idealului. Stelian duce la tăvăleală și înfruntă cu surâsul pe buze scuipatul în față și lovituri de cizmă în spate pe când arămiul și unsurosul Nichifor are nevoie de lungi perioade de întremare, în fundul unei latrine, ca să-și refacă puterile. Din nefericire pentru noi, în toamna lui 1931 Crainic ieșise tocmai din hazna, după o perioadă de reculegere, și pe de o parte ca să facă plăcere popilor din păduchii cărora trăia și care nu mă puteau suferi, pe de alta ca să prindă picior într-o mișcare pe care o simțea în creștere, făcuse din *Calendarul* monitorul ortodoxiei de răscruci și al efervescențelor universitare. Într-o zi împingea pe studenți să-și înjure sau să-și bată profesorii, în alta să facă grevă, într-o a treia să iasă în stradă și să spargă geamurile. E la mintea omului că nu puteam să-l las să-și încure caii, și după mai multe „avertismente" am fost silit să-i suprim gazeta. De atunci a devenit vrăjmașul meu de moarte și prin toate foile pe la care a trecut, m-a înjurat cât a putut.

Mai moderat și mai prudent, Stelian Popescu se mai ascundea după perdea, și se mulțumea să arunce untdelemn pe foc. Dar pe când acțiunea lui Crainic se mărginea la studenți, a *Universului* era mai complexă, căci Popeștele avea mai multe coarde la arcul său. Pe lângă așa-zisele interese ale studenților, mai luase în mână și năzbâtiile unei asociații de idioți numită *Cultul Patriei*, întemeiată de un fute-vânt de subprefecturi, Marin Ștefănescu, profesor de filosofie, mă rog, la Facultatea de Litere din Cluj – un fel de pastramă de idealist, om cumsecade de altminteri, care-și închipuia că Dumnezeu îl însărcinase cu o înaltă misiune în România întregită. Vestală nespălată a unei flăcări sfinte pe care se căznea să o aprindă cu chibrituri ce nu luau

foc, adunase în jurul lui câțiva generali pensionați și acriți, printre care zbârnâiau mai zgomotos Dragu și Rădescu, și pornise în război împotriva... Regelui Carol! Popeștele fără să adereze personal la *Cultul Patriei*, îi deschisese porțile *Universului* și întinsa publicitate a acestei foi împrăștia pe tot cuprinsul țării veninul distilat în șezătorile și întrunirile rataților adunați în jurul apostolului Marinică. Dar publicitatea *Universului* nu era larg deschisă numai studenților și *Cultului Patriei* – ea mai adăpostea și văicărelile unei alte categorii de „intelectuali", a învățătorilor. Aceștia, bine organizați, fuseseră puși în mișcare de unul din ei, învățătorul Tzoni din Covurlui, nu numai deputat iorghist, dar unul din apostolii cei mai cu vază în partidul d-lui Profesor. Ani de-a rândul Tzoni dusese cu destulă pricepere și cu o desăvârșită dezinteresare gospodăria întreprinderilor culturale de la Văleni, și nu era lucru ușor să dai de mâncare și găzduire, pe prețuri derizorii, mulțimii de cursiști care veneau la Văleni ca la Mecca, cu inima plină, dar cu punga goală. Tzoni, excelent agent electoral, mai înjghebase d-lui Profesor o foarte solidă organizație în Covurlui – și pentru toate aceste merite dl. Profesor îl ridica în slăvi. Mușcat de ambiție după ce a pătruns în Parlament, Tzoni s-a făcut purtătorul de cuvânt al învățătorimii și în numele ei a protestat împotriva tuturor măsurilor nesăbuite pe care Iorga le-a luat la Ministerul Instrucțiunii. Prezența lui Tzoni în fruntea învățătorimii protestatare l-a înnebunit de-a dreptul pe dl. Profesor. S-a năpustit fără nici o măsură și un război pe viață și pe moarte s-a încins. Întrucât privește pe Tzoni, dl. Profesor l-a șters pentru vecie de pe răbojul discipolilor și prietenilor săi.

Pripit și impulsiv Iorga lua hotărâri repezi și energice în orice materie, dar le uita și nu se ținea de ele. Era însă o materie în care nu uita și nu se lăsa până nu încurca definitiv lucrurile: tot ce ținea de învățământ, de aproape sau de departe era bunul lui. Cine se atingea pe terenul învățământului de ideile sau de inițiativele sale, era decretat pe loc inamic public, și toate olimpicele lui fulgere erau mobilizate împotriva delincventului osândit la moarte. Orice opoziție pe acest teren îl înnebunea, și nu mai știa ce spune. Îndată ce învățătorii s-au ridicat cu Tzoni împotriva măsurilor sale, s-a năpustit asupra lor cu o nejustificată furie[274]. Îndată ce studenții au început să se miște și

[274] Deja în vara 1931, voia să facă față cu mitraliera celor 4 000 de învățători veniți la București să ceară posturi. Toți acești absolvenți ai Școlilor Normale aveau la urma urmelor dreptul la o pâine, căci nu era vina lor dacă analfabetul de dr. Angelescu împănase țara cu Școli Normale care scoteau în fiecare an mai mulți învățători decât puteau fi plasați în limitele disponibilităților bugetare. În loc să pun mitralierele împotriva acestor nenorociți de proletari intelectuali, i-am luat cu binele, le-am dat de mâncare la poliție, și pâlcuri-pâlcuri i-am trimis acasă, în liniște, cu bilete gratuite și cu merinde pentru drum.

să nesocotească părintească lui oblăduire s-a aruncat și asupra lor ca un câine turbat. În manifestările *Cultului Patriei*, nu l-au iritat nici pornirile împotriva Regelui, nici ireverențioasele atitudini față de Guvern cât l-a iritat faptul că un profesor universitar a încercat să-i taie iarba sub picioare, lui, marele, unicul și neîntrecutul Profesor, și să creeze curente de opinie în țară. Dacă Marinică Filosoful n-ar fi fost profesor universitar, Iorga nici n-ar fi băgat de seamă zvârcolirile lui.

Cu învățătorii și cu *Cultul Patriei* s-a războit tata Iorga singur – sau aproape – și nu mi-a cerut decât un ajutor foarte lăturalnic, pe care i l-am dat, căutând totdeauna să liniștesc lucrurile. Cu studenții „chestiunea" a fost însă mai gravă și din cauza ei ne-am certat rău, și a fost cât pe aci să se termine cu Ministerul nostru. Am constatat deseori că omului îi place să cânte pe struna care-i lipsește. Așa, de pildă, Take Ionescu, care era neputincios, nu vorbea decât de femei. Tot așa și Iorga, omul cel mai fricos din lume, care fuge în fața unui revolver de rupe pământul, nu vorbește decât de mitraliere și baionete. Nu e locul să fac istoricul mișcărilor studențești din primăvara anului 1932, mișcări fără substrat, puse la cale de agenții partidelor istorice și încurajate de domnii de la *Universul* și de escrocul de la *Calendarul*. A greșit și Regele care în loc să-și lase Guvernul în pace să liniștească lucrurile a primit pe Cotigă[275], și a mai înveninat astfel o situație pe care o mai tulburaseră și alții înaintea lui. Nu fac istoricul evenimentelor, dar reamintesc aci că au fost ciocniri destul de violente între studenți și poliție, fără vărsare de sânge bineînțeles. Îmi aduc aminte că într-o zi am avut fericitul prilej să privesc de la o fereastră a Senatului cum studenții după ce răsturnaseră un autobuz, în fața Ministerului Lucrărilor Publice, i-au dat foc și au primit cu pietre și cu bâte compania de jandarmi venită în goană să restabilească ordinea. Cât au durat aceste tulburări studențești, Iorga a fost ca scos din minți; trecea în fiecare dimineață la Ministerul de Finanțe să mă someze „să trag în ei" fără nici o milă. Eu lucram pe altă cale la calmarea spiritelor și eram sigur că ajung la rezultat; dacă n-ar fi fost audiența Regelui și amestecul primului ministru, aș fi ajuns cu siguranță mult mai repede. Pentru a da cititorilor mei o idee de starea de excitare a lui Iorga, reproduc aici două scrisorele

Iorga, care-i înjurase țigănește în fața Ministerului Instrucțiunii, unde se adunaseră după sosirea lor în București, în loc să-mi fie recunoscător că terminasem cu bine și fără scandal o manifestare zgomotoasă și neplăcută, s-a supărat foc împotriva mea, și m-a calificat de „fricos". Naivul profesor nu pricepuse că învățătorii fuseseră îndrumați la București de agenții doctorului Angelescu ca să facă încurcături Guvernului și că prin manevra mea zădărnicisem pe a liberalilor.

[275] Președintele Centrului Studențesc. O cutră.

pe care le-am găsit în hârtiile mele şi care, semnate de „amicul şi îndrumătorul tineretului" nu sunt lipsite de savoare:

24 martie 1932

„Scumpe amice,

Nu crezi că trebuie suprimată Garda de Fier oriunde? După omorul de la Iaşi[276] al sublocotenentului de jandarmi ar fi o absolută necesitate. S-ar soluţiona şi multe probleme ale alegerii de la Tutova.

Cu toată dragostea al d-tale

N. Iorga

Încă o dată ţi-ar reveni meritul de a fi terminat cu o bandă de criminali."

Şi:

31 martie 1932

„Scumpe amice,

Îţi trimit raportul Siguranţei în care se vede acţiunea anarhică a bestiilor de la Centrul Studenţesc.

Te-au acoperit cu injurii, au ameninţat cu continuarea grevei şi au făcut în voie demonstraţii la *Calendarul* şi *Universul.*

De ce atunci mai închidem *Garda de Fier* şi *Cultul Patriei!*[277] Nu ştiu ce măsuri vei crede că sunt de luat, dar dacă nu se arestează asemenea agitatori, cum sunt Cotigă, Damian şi diaconul M..., eu voi fi silit să demisionez.

Mi-e ruşine că am a face cu asemenea ţară şi nu vreau să prezidez la ruina ei.

Al d-tale cu toată dragostea

N. Iorga"

Cu cât studenţii aflau că furia primului ministru creştea, cu atât făceau şi ei prostii mai multe şi mai boacăne – şi nu le era greu să afle, căci tata Iorga blestema, tuna şi fulgera în auzul tuturor! Şi cu cât studenţii o făceau mai lată, cu atât se înfuria mai mult „părintele lor sufletesc"! Era un cerc vicios greu de rupt! Din ce în ce mai exasperat, nestăpânitul Apostol a venit într-o zi să mă puie în faţa următoarei dileme: ori mitraliere în stradă, ori demisia lui. Aşteptam această intervenţie, aşa încât nu m-a tulburat deloc. Cu toată liniştea – liniştea mea-l dezarma de obicei – am încercat să arăt nebunului cât

[276] La Iaşi, un ofiţer de jandarmerie fusese ucis printr-un glonţ pierdut într-o ciocnire cu diverşi manifestanţi, în majoritate studenţi.

[277] N-am închis pe nimeni!

de absurdă era pretenţia lui. I-am expus că manifestările studenţilor nu reprezentau decât o mică parte dintr-un tot, şi că era inutil să combatem prin măsuri excesive un simptom, câtă vreme ne era interzis să curmăm boala însăşi prin măsuri radicale. Ca şi agitaţia funcţionarilor (sub pretext de neplată a lefurilor) şi a pensionarilor, ca şi mişcarea învăţătorilor lipsiţi de posturi, ca şi protestările Băncilor şi creditorilor împotriva conversiunii, ca şi acţiunea *Cultul Patriei* şi a profesorului Forţu (care mobilizase sifilisul împotriva şperţului) – tulburările studenţeşti nu erau decât unul din mijloacele de luptă întrebuinţate de partidele de gaşcă, în războiul pe viaţă şi pe moarte, pe care, fără să ni-l declare, îl puseseră la cale împotriva noastră. Cum foarte bine mi-a spus-o la Roma Mussolini, adversarul politic nu trebuie combătut, trebuie exterminat; hotărât să deparaziteze ţara şi să o cureţe de lepra partidelor, Regele, veleitarul etern şovăitor, nu numai că n-a îndrăznit să extermine, dar nici măcar să combată, şi s-a mărginit să provoace. De câte ori, la începutul guvernării noastre – din prima zi – am încercat să-i propun măsuri drastice, nu m-a aprobat, nu mi-a îngăduit nici măcar o încercare în sensul unor dorinţi de atâtea ori manifestate, ba chiar ne-a împins ca să putem face faţă situaţiei, la un cartel electoral cu liberalii. Ceea ce n-am spus lui Iorga, a fost că însăşi alcătuirea Guvernului său, aşa cum se făcuse, a dovedit din partea Regelui cea mai crasă abdicare în faţa partidelor. De altminteri ştia şi dânsul că umbra lui Maniu planase asupra tuturor hotărârilor luate şi abandonate în cursul crizei ministeriale. De vreme ce Majestatea Sa, pentru un motiv sau pentru altul – şi am afirmat că pentru mine singurul motiv era că nu ştia ce vrea – nu ne dă voie să atacăm bestia în ascunzişul ei, era inutil să vărsăm sângele avanposturilor care – orice s-ar zice – ne-ar păta mâinile şi încă fără nici un folos, căci nenorociţii doborâţi ar fi fost înlocuiţi a doua zi prin alţii: Guvernul nostru îşi trăgea toată puterea lui din învestitura Regelui, aşa încât nu ne puteam aventura într-o luptă grea fără sprijinul Suveranului pe care, în această direcţie, vădit nu-l aveam. L-am rugat pe impulsivul meu prim-ministru să nu-şi facă nici o iluzie: eram nişte învinşi, şi tot ce mai puteam spera, era să ducem la bun sfârşit cele începute şi să ne descărcăm de sarcina luată în spinare. Deşi simţeam că în bună parte îl convinsesem, amicul Iorga nu s-a dat bătut. Nu-i ardea lui nici de raţionamente, nici de funcţionari, nici de partide; reducând ca de obicei toate la persoana lui, şi rezumând totul într-însa, nu putea el admite, „domnul Profesor" popular şi venerat de odinioară, să fie batjocorit şi suduit de foştii şi actualii lui elevi! Ne-am certat mai bine de un ceas, a

lăsat-o mai domol cu mitraliera şi cu demisia, dar a plecat de la mine furios, dând din mâini şi din aripile gherocului, ca o moară de vânt. Din acea zi am fost în conflict aproape permanent cu dânsul; îmi arăta dinţii la fiecare ocazie şi mi-a anunţat de vreo zece ori demisia sa, pe care n-a dat-o însă decât în ziua de 1 iunie, după ce ne-am mai înhăţat o dată bine pe chestiunea lefurilor şi pensiilor, „o altă mâncare de peşte" cum zice românul, pe care o rezerv cititorilor mei pentru capitolul căderii noastre de la Guvern.

Dar până să se prăbuşească Guvernul din cauza lefurilor, era să se prăbuşească din cauza zahărului. Pentru lămurirea acestui incident instructiv în ceea ce priveşte moravurile noastre politice, mă văd silit să o iau mai de departe. Această afacere a zahărului a făcut multă vâlvă în timpul ei, dar a fost dată repede uitării. Şi era natural să fie aşa. Fost-a vreo afacere mai zgomotoasă ca afacerea Skoda care a pasionat întreaga opinie publică toată vara anului 1934 şi totuşi cine-şi mai aducea aminte de dânsa câţiva ani mai târziu? Porcăriile sunt atât de numeroase în scumpa noastră ţară, şi-şi succed într-un ritm atât de accelerat încât abia se impune una atenţiei oamenilor, că vine alta şi-i ia locul. E însă datoria celor care-şi aştern amintirile pe hârtie să pomenească şi despre cele uitate, căci altfel urmaşii noştri, răsfoind numai mincinoasa şi ditirambica literatură oficială, nu şi-ar putea face o idee exactă despre ce a fost înaintea lor, şi ne-ar putea socoti pe noi ca pe o generaţie de mironosiţe. Am spus că pentru a lămuri scandalul zahărului, care a degenerat la un moment dat într-un conflict acut între primul ministru şi mine, trebuie să o iau de departe. Trebuie să spun într-adevar câteva cuvinte despre neaşteptata împăcare dintre Iorga şi A.C. Cuza, cuvinte care nu vor fi de altminteri pierdute pentru mica noastră Istorie.

După ce făcuseră ani de zile politică împreună, după ce întemeiaseră amândoi Partidul Naţional-Democrat, după ce împănaseră toate cenaclurile tineretului universitar cu portretele lor conjugate[278], Cuza şi Iorga se despărţiseră în preajma războiului, plini de ură unul pentru altul. Picăturile zilnice de venin umpluseră o oală mare. Zece ani de zile după război am asistat la scene inenarabile în Cameră. Foştii prieteni nu-şi mai vorbeau, dar Cuza, plin de vervă şi de duh, nu lipsea niciodată să întrerupă pe fostul său tovarăş în mijlocul revărsărilor lui de elocinţă. Cu tot talentul său, Iorga nu

[278] Portretele conjugate erau o adevărată manie la Iorga; mai am şi acum la Breasta, încadrată, o poză făcută în 1924 în care dl. Profesor şi cu mine rădem graţios unul altuia, după fuziunea „partidelor noastre". La Iaşi portretul lui, conjugat cu al lui Cuza, trona deasupra canapelei biroului acestuia, chiar după despărţirea zgomotoasă şi vrăjmaşă dintre cei doi corifei ai naţionalismului integral.

posedă câtuşi de puţin spiritul de ripostă, şi o întrerupere nimerită îi tăia firul şi tot avântul cuvântării. Cuza-l teroriza, şi prezenţa lui în incintă era de ajuns ca să-l paralizeze şi să-l oprească în vijelioasele sale porniri. Îmi amintesc o şedinţă în care Apostolul se lansase „à fond", când deodată a tăcut, a ridicat mâinile spre tavanul de sticlă al Camerei, ca să ia de martor pe Dumnezeu, şi-a înşfăcat ghiozdanul şi a părăsit tribuna şi incinta. Stupoare! Drama fusese provocată printr-un singur cuvânt susurat cu glasul lui de peltic de către Cuza: „Iepura*şul*!" Abia după plecarea Apostolului am priceput drama, după ce Cuza a explicat în râsetele celor prezenţi că prietenul Iorga nu putea auzi cuvântul „iepuraş" fiindcă tată-său murise nebun convins că are – cum pronunţa – Cuza un „iepu*raş*" în cap. Dispreţul lui Cuza era răsplătit de Iorga printr-o ură adâncă, şi ochii d-lui Profesor când dau din întâmplare de faţa placidă şi subţire a detestatului rival, aruncau flăcări şi săgeţi. Şi aşa au mers lucrurile până la constituirea Guvernului nostru. Ce muscă l-a muşcat atunci pe Cuza nu ştiu. Poate să fi văzut în ascensiunea neaşteptată a fostului său tovarăş de luptă o viitoare posibilitate şi pentru dânsul; poate să fi căutat – mai simplu – să dezarmeze vrăjmăşia primului ministru în vederea alegerilor, căci ţinea înainte de toate să fie ales, poate fără nici un motiv, fiindcă aşa-i trăsnise, căci versatil destul era şi dânsul – faptul este că a salutat Guvernul Regelui cu cuvinte măgulitoare şi a proclamat public „alegerea" lui Iorga ca „cea mai nimerită". Atât a fost de ajuns, ca toată ura d-lui Profesor să se topească – „eih! dhrrragă, e Cuza cum e, darrrh..." – şi am auzit o dată mai mult vechiul cântec! Cuza s-a ales, şi s-au mai ales încă vreo zece de ai lui cu dânsul, şi la deschiderea Camerelor, foştii vrăjmaşi de moarte... şi-au întins mâna şi au devenit iar prieteni. Dar ce prieteni! O lună de miere între doi însurăţei! Iorga nu mai voia să audă decât de „prietenul lui de o viaţă, Cuza" şi cu toate că bătrânul antisemit nu venea decât al doilea sau al treilea pe scara bătrâneţii a ţinut morţiş să-l proclame preşedinte de vârstă al Camerei. Nu m-am opus – eram doar porniţi pe petrecere! – el sau altul, tot una era, căci de fapt operaţiile validărilor tot funcţionarii Adunării le conduceau. În contra tuturor aşteptărilor, Cuza nu s-a dedat la nici o năzbâtie şi a fost un preşedinte perfect, ca şi cum toată viaţa lui n-ar fi făcut altceva. Curtoazia sa înnăscută, curtoazie ce nu excludea energia în momentele critice, simpatia pe care o inspirau tuturor dacă nu doctrina cel puţin chipul şi glumele lui, ne-a ajutat să ducem la bun sfârşit discuţiile şi voturile în jurul unor validări care au dat loc la multă ceartă. Graţie lui am anulat lista comunistă care ieşise la Timişoara, şi tot graţie lui am putut „să

ajustăm" unele alegeri „după interesele permanente ale țării". După alegerea președintelui regulamentar (profesorul universitar Pompei), primul ministru, doritor să-și fericească „pretenul", dar totdeaodată să evite un surâs ironic din partea Regelui, în curent cu sentimentele dumnealor anterioare – m-a rugat pe mine să obțin pentru Cuza marele cordon al Coroanei României. M-am executat cu mare plăcere căci am avut întotdeauna o slăbiciune pentru oamenii de duh și de rafinată politețe. Regele mi-a acordat decorația cu ușurință[279] și bătrânul răzvrătit a primit-o cu o bucurie nespusă, cum ar fi primit un copil o jucărie. Cumințenia lui Cuza a dăinuit și după coborârea sa de pe fotoliul prezidențial, cel puțin întrucât privește raporturile lui cu Iorga pe care nu l-a mai atacat, nu l-a mai înțepat prin nici o aluzie răutăcioasă ba, dimpotrivă, l-a susținut în Parlament, în toate năzbâtiile lui. În schimb, Iorga, cât a fost prim-ministru, a arătat „eminentului cărturar de la Iași" o deferență aproape comică în exagerările ei, și i-a făcut pe plac de câte ori a avut prilejul. Era destul ca Cuza să facă o propunere, pentru ca Iorga să și-o însușească. Și astfel am ajuns la afacerea zahărului. A trebuit șmecheria escrocilor ce mișunau în jurul Camerei, și care din nefericire, aveau reprezentanți și în Cameră, ca să prindă în mrejele unei afaceri murdare pe acești doi bătrâni idealiști care n-au bănuit un moment resorturile spurcate ce-i împingeau de la spate.

În perioadele tulburi de criză, gangsterii se aruncă pe toate posibilitățile de câștig speculând sub toate formele dezechilibrul raporturilor economice și sărăcia oamenilor. E meseria lor. Ce e trist, e că se găsesc câteodată și oameni cinstiți care să le dea o mână de ajutor. Chestiunea zahărului a apărut pe orizont pe la sfârșitul lui iulie 1931. Banditii de talie realizaseră beneficii prea însemnate în manipularea alcoolului ca să nu se gândească alții mai mărunți să dea o lovitură cu zahărul[280]. Afacerea consta esențialmente în deschiderea

[279] „Je signe de grand coeur, Cuza est un Monsieur" au fost vorbele Regelui. A știut în tot cazul să-și menție o viață întreagă silueta unui „Monsieur".

280 A încercat și „un bandit de talie" să facă o afacere și cu zahărul. Discuția asupra ieftinirii zahărului era în toiul ei, când am primit următoarea propunere:

„Un grup franco-american vrea să ofere Statului român o sumă de 4 miliarde lei în schimbul monopolului zahărului (baza fiind asociația cu Statul și despăgubirea fabricanților pentru închiderea fabricilor din România) și al unor lucrări importante de șosele (două miliarde și jumătate pentru șosele).

Principiul monopolului zahărului ar fi:

circa lei 5 de kilogram fabricantului pentru închiderea fabricii;

idem lei 6 – costul actual al zahărului la Constanța;

idem lei 11 – Statului conform actualelor impozite:

idem lei 4 – transportul, înmagazinarea, desfacerea, beneficiul negustorilor etc.

idem lei 4 – amortizarea celor 2 1/2 miliarde remise Statului pentru șosele.

granițelor noastre zahărului străin, pe un preț mult mai scăzut decât cel fixat pentru desfacerea internă fabricilor noastre. Măsura ar fi profitat astfel consumatorilor români; ea ar fi lăsat fabricanților străini un beneficiu destul de însemnat, de împărțit între gangsterii noștri și cei de dincolo de graniță.

Nu pot intra în aceste *Amintiri* în amănuntele problemei zahărului, problemă care a preocupat toate Guvernele noastre de la război încoace, dar care s-a pus cu mai multă acuitate în apogeul crizei, în anii 1931 și 1932 – căci ar trebui să umplu pagini și capitole întregi. Ca să scutesc însă pe cititorii doritori să priceapă cum ni se putea oferi pe jumătate preț, și încă cu frumoase beneficii, zahărul străin, îmi voi îngădui câteva explicații tehnice, cu riscul de a mai îngreuia încă o dată mersul spovedaniilor mele. Industria zahărului a suferit mult, în toate țările Europei, de pe urma crizei generale. Consumația a scăzut pretutindeni simțitor, față de o producție care n-a știut sau n-a putut să-și limiteze eforturile. Printre țările Europei, sufereau mai ales țările în special producătoare de sfeclă, ca Cehoslovacia, Ungaria, Polonia etc. țări care nu-și puteau schimba regimul de cultură, din cauza solului și a climei și care trebuiau în consecință să-și menție producția de zahăr, cu toate că debușeurile lor de export dispăruseră prin restrângerea consumației în țările importatoare. Aceste țări trebuiau să-și scurgă cu orice preț prisosul lor de producție, și, în acest scop, Guvernele lor respective instituiseră un regim de prime de export, care îngăduia fabricanților să exporte marfa lor pe un preț de pagubă și să distrugă astfel prin concurență industria indigenă în țările destul de slabe ca să le deschidă granițele. Acest din urmă scop era mai ales urmărit căci odată industria zahărului distrusă în țările care ar fi avut imprudența să se lase ademenite de ieftinirea unuia din principalele produse alimentare, exportatorii din țările de „dumping" ar fi sporit prețurile după placul lor. A fost o adevărată luptă care s-a angajat între cele două grupuri de țări, și în special între Cehoslovacia și noi – și e încă unul din meritele mele că am știut să rezist tuturor atacurilor, cu toate ponoasele pe care le-am luat în spinare. Cehoslovacia mi-a oferit zahăr cu 7 lei kilogramul la

Restul până la 35 de lei cu cât concesionarul intenționează să vândă net în țară, va reprezenta beneficiul lui, adica circa 5 lei.

Durata concesiunii, pe 20 de ani.

Pentru a se putea examina și apoi eventual înfăptui acest program, este necesară suspendarea oricăror măsuri privitoare la industria zahărului".

Oferta era însoțită de o cartă de vizită a d-lui Aristide Blank, cu următoarele cuvinte ademenitoare: „Cet groupe est très sérieux!" Bietul Aristide își făcuse o specialitate în a încerca marea cu degetul. Dar și de data asta a rămas (ca și cu alcoolul) numai cu degetul în gură!

granița românească (aproape de necrezut!) ceea ce, cu cei 11 lei taxe fiscale ce se percepeau de Stat și comune ar fi făcut 18 lei kilogramul în loc de 35, cu cât se vindea. Am refuzat.

Scopul final al celor care au început campania în Parlament, era fie să obțină introducerea zahărului străin în țară pe prețul de 22-24 lei – și să-și împartă (cu tovarășii lor de peste graniță) diferența dintre 18 și 24 – fie să stoarcă de la fabricanții din România un bun șperț, și să tacă. Chestiunea a fost adusă în Cameră de către onorabilul Scutaru. Domnia sa a pus la cale un proiect de lege din inițiativă parlamentară, prin care, sub pretext de ieftinire a traiului și de suprimare a beneficiilor ilicite încasate de fabricile indigene, se hotăra scăderea taxelor vamale pentru diferitele categorii de zahăr în astfel de proporții[281] încât zahărul străin să se poată înstăpâni asupra pieților noastre.

Problema zahărului, sau mai bine-zis problema ieftinirii zahărului s-a izbit întotdeauna la noi de două mari dificultăți, una de ordin agricol, cealaltă de ordin financiar. Cea de ordin agricol era provocată prin pretențiile cultivatorilor de sfeclă și prin dârzenia cu care și-au susținut aceste pretenții. Deși prețurile tuturor cerealelor, tuturor produselor solului scăzuseră din an în an, sfeclarii izbutiseră să menție intact prețul sfeclei în contractele lor cu fabricile, preț care în toamna anului 1931 era de 7 500 lei vagonul. Cea de ordin financiar, cunoscută de foarte puțini, era consecința trecerii din mână în mână a mai tuturor fabricilor noastre. Nici una din ele nu mai era în 1931 în mâna celor care le întemeiaseră. Îndată ce un capitalist, sau un grup de capitaliști, ajunsese să-și amortizeze capitalul investit, se grăbise să vândă fabrica altui grup sau altui capitalist, silit să înceapă la rândul său amortizările din nou[282]. Capitalurile investite fiind considerabile, și cota de amortizare era însemnată. Toate fabricile de zahăr românești au fost astfel amortizate de două sau de trei ori. Legalmente nu era însă nimic de făcut împotriva acestei proceduri, deținătorii fabricilor având evident dreptul să-și recupereze capitalul, iar artificiile artei contabilistice fiind destul de numeroase pentru a permite celor interesați să-și camufleze operațiile de amortizare. Cu toate acestea prețul zahărului, chiar între 34 și 35 lei kilogramul, nu era excesiv față de prețul de circa 1 leu aur dinainte de război. Era însă prea ridicat, față de scăderea tuturor prețurilor, determinată de criză. Fără să aștept intervenția gangsterilor în Parlament mă interesasem

[281] Pentru zahărul necristalizat, taxele vamale ar fi urmat să fie scăzute de la 2 250 și 1 500 lei suta de kilograme la 400!

[282] La amortizarea capitalului inițial se adăugau și beneficiile de vânzare a vechilor proprietăți.

de această problemă încă din august 1931, și în Delegația Economică hotărâsem o serioasă presiune asupra sfeclarilor pentru reducerea prețului sfeclei[283] și asupra fabricanților pentru reducerea prețului de desfacere al mărfii lor. Tratativele noastre au fost lungi și anevoioase și n-au izbutit decât în primăvara anului 1932, în parte și mulțumită, o recunosc, presiunii exercitate prin acțiunea demagogică dusă în Cameră și în Senat. Chiar eu amenințasem pe fabricanți – înainte de intervenția d-lui Scutaru și a legii votate de Cameră, cu scăderea taxelor vamale – cu suprimarea acestor taxe și cu deschiderea pieților noastre concurenței străine. Era însă aci materie de negociere, în care suprimarea taxelor era numai o armă. Negocierile erau bine îndrumate și nu puteau duce decât la un rezultat acceptabil pentru toată lumea. Era inadmisibil ca ele să fie periclitate, și industria noastră zahariferă să fie distrusă printr-o lovitură de măciucă în folosul speculanților. Închiderea fabricilor noastre de zahăr ar fi însemnat un dezastru nu numai pentru regimul nostru industrial, dar și pentru agricultură, mai ales în Moldova, unde un număr destul de însemnat de plugari nu-și mai mențineau gospodăriile decât mulțumită culturii sfeclei mai remuneratoare decât oricare alta. Mai era în fine un argument pentru care nu puteam admite bruscarea soluțiilor pe cale parlamentară. Fabricile „Danubiana" de lângă Giurgiu, Roman și Sascut, trecuseră din mâinile consorțiului belgian Allard în ale unui grup italian în frunte cu Montesi, de la Milano. O nimeriseră cam rău italienii, căci preluaseră fabricile tocmai în timpul agravării crizei. Oamenii se temeau că pe lângă neajunsurile sărăciei să mai vină și Statul să mărească taxele fiscale. Iarăși nu voi intra în amănunte, dar e de ajuns să spun că în schimbul unei consolidări a taxelor fiscale existente și a prețului de desfacere stabilit, pe cinci ani, Montesi îmi oferea în avans un miliard de lei asupra sumelor pe care Statul ar fi avut să le încaseze de la 1933 înainte. Un avans de un miliard, pentru un tezaur sleit prin scăderea bruscă a tuturor veniturilor nu era lucru de disprețuit – din nenorocire n-am putut să mă înțeleg cu Montesi la timp (adică înainte de izbucnirea furtunii în Parlament) din cauza unui stoc de 8 800 vagoane de zahăr rămas nevândut, din anii precedenți, și pentru desfacerea căruia fabricile pretindeau scăderi de taxe inadmisibile.

Cu Scutaru singur m-aș fi înțeles eu ușor în Cameră. Îl găsisem în 1928, la trecerea mea pe la Ministerul Agriculturii, consilier agricol la Cernăuți, și-l prinsesem cu ocaua mică. Șperțuise pe bucovineni de-i stinsese. Fiindcă n-am avut încă dovezi scrise la mână și fiindcă

[283] Care a și fost redus la 5 700 lei vagonul.

mă arsesem deja în justiție cu alții, l-am iertat, și m-am mulțumit cu demisia lui. Cum a ajuns să se strecoare în Camera din 1931 n-am știut niciodată. M-am pomenit cu el deputat și gazetar, adică șperțar. Îndată ce și-a luat nasul la purtare și a ridicat tonul, m-am mulțumit să-i trântesc în plină ședință: „Scutaru, mă miră atitudinea dumitale față de mine, parcă ne cunoaștem de mult și ne-am înțeles odată de minune. Vrei acum să ne certăm?" Atât a fost de ajuns pentru ca „prietenul" Scutaru să o lase moale de tot, spre hazul Camerei. Dar știindu-se cu musca pe căciulă, șmecherul își luase precauțiile. Avusese grijă să „monteze" pe Cuza convingându-l (în asemenea materie Cuza era lesne de convins) că „zidanii" speculau pe creștini și câștigau milioane pe spinarea sărăcimii. În fapt, Scutaru – șmecherul cel mare și purtătorul de cuvânt și de șperț al profitorilor în această afacere – n-a făcut decât să deschidă focul împotriva Guvernului, lupta adevărată a dus-o Cuza cu aliații lui încântați să poată lovi, unii în „zidănimea capitalistă și spoliatoare", alții în Guvern și mai ales în mine. Se nimerea că 99% din proprietarii și conducătorii fabricilor de zahăr erau evrei-români sau străini. Cuziștilor s-au asociat bineînțeles toți pescuitorii în apă tulbure, prietenii lui Manoilescu și alții, și câțiva filantropi electorali care ignorau cu totul – ca mai toată lumea – problema pe care o discutau. Atacul a fost cu atât mai înverșunat cu cât această opoziție „sui generis" s-a simțit moralmente sprijinită de primul ministru care în proaspăta lui prietenie pentru Cuza, nu s-a ținut decât de frica mea să nu dea dreptate pe față exigențelor acestor nesocotiți. Iar situația mea a fost cu atât mai grea, cu cât la început n-am putut interveni direct în dezbatere căci afacerea era de resortul Ministerului de Industrie și amicul Karpen mă rugase să-l las pe el singur să ție piept atacului. Om cinstit și de bună credință, Karpen trăise până atunci departe de gunoiul politic, și n-avea nici o experiență în materie de tactică parlamentară. Deși bine documentat și stăpân pe materie, a căzut de câteva ori în această dezbatere în capcanele pregătite de oameni rutinați și experți în șiretlicurile tribunei. La un moment dat, lucrurile erau să se încurce de tot, cu atât mai mult cu cât Iorga, nemișcat de pe banca ministerială, își lăsa colegul de la Industrie să se bălăbănească în mocirlă și încuraja cu coada ochiului batalioanele mercenarilor pornite la asalt. Dându-mi seama că dezbaterile puteau duce la hotărâri nesăbuite și față de nevinovata carență a ministrului de resort și de vinovata perfidie a primului ministru, m-am coborât și eu în învălmășeală și ca ministru de Finanțe am căutat săpun lucrurile la punct. Am aprobat și eu o sensibilă scădere a prețului de desfacere, dar am respins hotărât orice

altă măsură cu caracter excepțional. Primul ministru n-a îndrăznit să ia poziție fățișă împotriva mea, și „a părut" chiar că aprobă punctul meu de vedere, dar n-a spus nimic. Agitația s-a calmat, am crezut partida câștigată și proiectul de lege înmormântat. Era târziu, mă simțeam obosit peste măsură, mă scuturau fiorii unei temperaturi de peste 38° și am plecat acasă să mă bag în pat, căci mă doborâse și pe mine gripa. Am plecat convins că legea nu se mai vota, dar în mintea mea am examinat și ipoteza contrară: ar fi fost pentru mine cât se poate de dezagreabil, dar nu pusesem chestiunea de încredere și mi-ar mai fi rămas în acest caz posibilitatea să dreg lucrurile la Senat unde dispuneam de o majoritate sigură. M-am culcat și n-am mai vrut să știu de nimic.

În ziua următoare de dimineață[284] am aflat că după plecarea mea de la Cameră, bietul Karpen fusese dat peste cap, și că legea fusese votată cu 152 voturi contra 11, ispravă după care Iorga, fericit și zâmbitor pe banca ministerială, fusese îndelung aclamat. Am priceput de unde venea lovitura și am mulțumit lui Dumnezeu că mă pironise în pat ca să-mi dea timpul să mă gândesc bine la ce aveam de făcut și să nu iau nici o hotărâre „ab irato". Francezul zice că „la nuit porte conseil", se poate, dar tot cât o noapte, liniștește pe om și o zi petrecută în pat. După câteva ceasuri mi-a trecut necazul și am decis să mă explic prietenește cu Iorga, să-i demonstrez că fusese dus în eroare, că se abuzase de generozitatea bunelor sale intenții față de populația săracă și să-l aduc să primească un răsvot în Senat. Înghițisem chinină și aspirină, și nădăjduiam să pot aduce la îndeplinire acest plan chiar a doua zi.

Simțindu-mă mai bine, părăsisem patul după-amiază și lucram în biroul meu, când pe la orele 5 m-a chemat Senatul la telefon. Era Sadoveanu, care-mi cerea să vin imediat. Primul ministru se și prezentase înaintea Maturului Corp cu legea votată în ajun la Cameră, și ceruse imediata ei luare în discuție, Președintele, dându-și seama că era să iasă mare bucluc, suspendase ședința și se agățase de telefonul meu.

Mihail Sadoveanu a rămas pentru mine o figură enigmatică. E una din puținele personalități, din câte am întâlnit, pe care n-am putut să o pătrund. Nu-l văzusem niciodată înainte de constituirea Guvernului Iorga. Scriitor de mare renume, m-am simțit totdeauna străin de literatura lui, fără să o cunosc, ceea ce era și o prostie și o nedreptate. Ca să-mi fac datoria de român, am încercat să citesc una din cărțile sale, și am izbutit. I-am uitat titlul, dar știu că era într-însa vorba de

[284] 19 februarie.

Duca-Vodă şi de neamul lui. Mi-a trebuit stăruinţă ca să merg până la sfârşitul volumului (parcă erau două?). Limbă frumoasă, împodobită, dar scrisă cu trudă. O lume moartă, pe care nimic viu nu venea să o învie. Un incontestabil talent în mânuirea cuvintelor care răsunau ca „castanietele", dar fără să lase nici un ecou în urma lor. N-oi fi nimerit eu cartea cea bună, se poate, dar cea pe care am citit-o m-a dezgustat să mai cercetez şi pe celelalte. N-aş vrea să spun nimic rău despre acest scriitor sârguitor şi de treabă, dar nu-l pot pune în rândul marilor prozatori români, cum s-a încercat de alţii.

Figură enigmatică, pentru mine, n-a fost scriitorul Sadoveanu (căci acesta nu avea nimic ascuns), ci Sadoveanu în carne şi în oase. Pe acesta m-au ajutat să-l cântăresc puţin câteva însemnări ale lui Stere, care l-a cunoscut bine, câteva trăsături grafologice desprinse din migăloasa lui scriitură şi copilăreasca naivitate cu care îşi îndeplinea riturile masonice, căci Sadoveanu a fost un mason convins.

Şi fiindcă a venit vorba de masonerie şi fiindcă singurul rost al unor povestiri în care condeiul aleargă în voia lui, e de a nu avea nici unul, mă voi abate câteva clipe de la drumul pe care apucasem şi voi lămuri, odată pentru totdeauna rolul meu în Masoneria română. Deşi am fost bombardat de-a dreptul „Mare Patron al Supremului Consiliu din România", n-a fost rol mai şters ca al meu în această ramură a activităţii omeneşti, şi toată ura, şi toate înjurăturile pe care banda „naţionalistă" le-a revărsat la un moment dat asupra mea, m-au făcut să zâmbesc, şi au alunecat pe umerii mei cum alunecă stropii de apă pe o manta de ploaie. Dar înainte de a vorbi de „cariera" mea masonică trebuie să spun două cuvinte despre Masonerie însăşi. Deşi Masoneria nu mai e o asociaţie secretă, foarte puţină lume cunoaşte organizaţia ei. Originile Masoneriei se pierd în negura timpurilor. S-a scris mult asupra ei, şi cine vrea să cunoască obârşiile şi amănuntele are o întreagă literatură la dispoziţie. Nu mă voi urca nici măcar până la vremurile relativ mai recente, din secolul al XVIII-lea, vremuri în care lojile masonice, răzlеţe pe tot întinsul ţărilor occidentale aveau fiecare organizaţia, programul şi scopul lor. Masoneria n-a devenit „universală" decât la sfârşitul veacului al XVIII-lea, prin afilierea principalelor loji la ritul „Scoţian Antic şi Acceptat" ale cărui reguli şi scopuri bazate pe vechile „landmark-uri"[285]din Anglia, au fost codificate prin Constituţia Regelui Prusiei, Frederic al II-lea, în 1786. În conformitate cu această Constituţie pe care o respectă încă şi azi toate Lojile Naţionale din lume şi cu landmark-urile, lojile din fiecare ţară sunt confederate într-o „Mare Lojă Naţională" şi

[285] Principii, dogme sau axiome indiscutabile prin definiţie.

administrează cele dintâi trei grade ale Masoneriei, gradele de discipol, de tovarăş (companion) şi de maestru. Fiecare „Mare Lojă Naţională" e suverană asupra Masoneriei întregii ţări; nu există nici o interdependenţă între diferitele „Mari Loji Naţionale", şi nici deasupra lor nu există o autoritate superioară internaţională. De la 4 la 33 gradele sunt iarăşi administrate în fiecare ţară de către un „Consiliu Suprem". „Consiliile Supreme" sunt independente între ele şi îşi aleg „Marii Maeştrii", „Marii Patroni", „Marii Protectori" etc. după cum Lojile îşi aleg „Venerabilii" şi „Marea Lojă Naţională" – „Marii Maeştrii". Nimeni nu poate fi admis într-o lojă naţională dacă nu depune jurământul pe Constituţia lui Frederic, pe Biblie şi pe Steagul Ţării. Lojile n-au alt scop decât ajutorul mutual, asistenţa morală mutuală, filantropia şi educaţia morală şi culturală a membrilor. Orice preocupare sau activitate politică e interzisă în lojă, sub pedeapsă de excludere. Această organizaţie şi aceste principii au rămas până astăzi în vigoare în toate lojile naţionale. După revoluţia franceză, Marea Lojă din Paris s-a despărţit de masoneria scoţiană şi o schismă s-a creat sub numele de Mare Orient al Franţei, în numele „principiilor democratice". Ideologia „umanităţii" a înlocuit ideologia naţională, anticlericalismul cel mai feroce a luat locul eclecticei toleranţe de până atunci; Biblia şi Steagul Naţional au fost excluse din ateliere. „Internaţionala" a ridicat pentru prima oară capul în Marele Orient care, călcând şi Constituţia masonică şi landmark-urile fundamentale, a intrat în politică până în gât. Încetul cu încetul, în cursul veacului al XIX-lea, mai ales de la 1870 înainte, lojile masonice franceze afiliate Marelui Orient s-au confundat din ce în ce cu agenţiile electorale ale Partidului Radical şi cum activitatea şi dinamismul lor politic au lăsat în umbră acţiunea nepolitică a lojilor afiliate Marii Loji Naţionale (care a continuat să funcţioneze şi mai funcţionează şi astăzi în Franţa, pe baza vechilor landmark-uri), cuvântul de mason a devenit în ţările neo-latine[286] sinonim cu acela de anticlerical, de ateist şi de iudeo-socialist. Masoneria Naţională nu are nimic comun cu Masoneria Marilor Oriente. Ea recunoaşte numai membrilor acestor organizaţii, regulamentar primiţi, calitatea de mason, dar nu are nici un raport, nici o legătură cu ele, după cum biserica catolică, spre pildă, n-are nici un raport cu biserica protestantă, deşi recunoaşte calitatea de creştin celor botezaţi în acest rit. Confuzia între cele două principale rituri masonice a făcut cel mai mare rău Masoneriei Naţionale care,

[286] Câte un Mare Orient a fost succesiv întemeiat în Italia şi în Spania, şi de asemenea în mai multe alte locuri şi ţări, la New York, la Budapesta etc.

mai puțin cunoscută, tocmai fiindcă raza ei de acțiune era limitată, a dus tot ponosul antipatiei pe care Masoneria Marilor Oriente o inspira, mai ales de când curentele antidemocratice, anticomuniste și antisemite au izbucnit. Au fost și oameni – o minoritate – care au cunoscut foarte bine deosebirea între cele două rituri și care totuși cu rea-credință au pus în seama Masoneriei Naționale acțiunea și tendințele politice a căror răspundere o purtau numai Marile Oriente[287]. Nimic mai curios decât să vezi pe bulgăroiul Dobre, alias Nichifor Crainic, pe de-alde Dragoș Protopopescu și dr. Rădulescu de la *Porunca Vremii* și pe toți meseriașii naționalismului la modă acuzând de internaționalism și de iudeo-comunism o instituție care avea în fruntea ei pe Regii Angliei, Suediei, Norvegiei etc. și ale cărei statute fundamentale fuseseră redactate de Frederic cel Mare!

Intrarea mea în Masoneria Națională n-a fost determinată prin cine știe ce convingeri sau printr-o încredere specială în acțiunea ei, pe care am definit-o ca foarte limitată, mai ales în România. Afilierea mi-a fost propusă în 1927 de prietenul meu Ion Pangal, un pasionat al Masoneriei și reorganizatorul ei, după război, în țara noastră. Pangal fusese proclamat, pentru serviciile aduse Ordinului, Mare Maestru al Supremului Consiliu și mi-a propus să dau sprijinul meu străduințelor sale. Am primit, după ce mi-am lămurit rostul lucrurilor, să fiu inițiat, și în timp de câteva luni am fost trecut prin toate gradele până la 33 și proclamat Mare Patron al Ordinului. Am socotit foarte onorabil pentru mine tovărășia unor oameni cumsecade care nu făceau nici un rău nimănui, ci numai bine[288]. Am socotit că era foarte bine să contribui și eu cu slabele mele mijloace la o operă de moralizare, fie și pe teren restrâns și m-am gândit că mulțumită relațiilor masonice mai puteam aduce, în anumite cazuri, și servicii țării mele. Dacă din punctul de vedere al acțiunii morale am avut oarecare dezamăgiri mai târziu, din acela al foloaselor pe care le-aș fi putut trage peste graniță n-am avut nici una. Fără să mai vorbesc de enormul material informativ pe care am putut să-l dobândesc prin tovarășii mei masoni din străinătate[289],

[287] Evreul Lang a întemeiat după război și în București un Mare Orient, afiliindu-l celui din New York din care făcea parte. Marele Orient din București cu cele câteva loji pe care le-a mai înființat în provincie a dus o viață mizerabilă și n-a putut să fie întărit, nici prin adeziunea lui Sadoveanu, exclus din Marea Lojă Națională, după certurile lui cu Supremul Consiliu, certuri provocate prin nejustificatele lui ambiții personale.

[288] La intrarea mea în Ordin făceau parte dintr-însul și înfocații naționaliști Vaida Voievod, Octavian Goga, dr. Angelescu etc.

[289] Prin Stresemann, care era mason, am putut astfel afla la Berlin întreg planul german de sabotare succesivă a Tratatului de la Versailles, așa cum s-a realizat în urmă, informație pe care am împărtășit-o lui Titulescu, la prima noastră întâlnire.

lumea neinițiată nu știe de pildă ce rol important a jucat Masoneria în înfăptuirea stabilizării noastre monetare. Această stabilizare și marele împrumut concomitent indispensabil pentru lichidarea pasivului Statului și Băncii Naționale nu s-ar fi putut realiza fără concursul bancar al Statelor Unite – așa era conjunctura financiară în 1928. America ne considera însă debitori nu numai insolvabili, dar încă și de rea-credință. Aveam o presă deplorabilă pe toată întinderea noului continent. A cui era vina e o altă chestiune, dar așa stau lucrurile. Am poftit atunci pe Cowles, Marele Maestru[290] al Supremului Consiliu american, care a binevoit a răspunde invitației noastre și a venit în România. I-am arătat și i-am explicat rosturile țării noastre, și am reușit să-i schimb cu totul părerea despre noi. Știind că americanii țin mult la decorații – fiindcă n-au în țara lor – am cerut Regenței (făceam parte din Cabinetul Vintilă Brătianu) Marele Cordon al Coroanei pentru oaspetele nostru. Cu Prințul Nicolae și cu Buzdugan a mers treaba fără nici o greutate[291], dar cu patriarhul, ce scenă! Țin minte că m-am dus să-i iau semnătura la Dragoslavele, unde credincioșii musceleni dăruiseră o vilă primului ierarh al Bisericii, vilă modestă și urâtă, dar frumos așezată pe poala muntelui, cu privire asupra văii, spre răsărit – vilă pe care taica Miron a mărit-o considerabil mai târziu prefăcând modestul lăcaș într-unul pretențios, dar tot atât de urât. Priveliștea asupra munților, spre Bucegi, era însă încântătoare, și păstrăvii la masă, suculenți. Îndată ce am pomenit numele lui Cowles și am spus cine e, patriarhul s-a zbârlit parcă văzuse pe dracul, și-a făcut semnul crucii și mi-a refuzat net semnătura. A trebuit să-i fac o conferință de un ceas, să-i explic rostul diverselor ramuri ale Masoneriei și să-i arăt (mă înarmasem cu documente) că episcopii din Anglia fac în mare număr parte din ritul Scoțian Antic și Acceptat, rit mai despărțit de al Marilor Oriente antireligioase și politicianizate de cât e despărțită biserica catolică de cea protestantă. Ca mulți ierarhi ortodocși, și mai mult ca oricare din ei, patriarhul Miron nutrea sentimente de adâncă stimă și de dragoste față de Biserica Anglicană[292], așa încât argumentul cu episcopii englezi l-a hotărât. A oftat și a semnat! Conferința mea n-a

[290] Unul din Marii Maeștri, căci în Statele Umte sunt două Consilii Supreme, unul pentru Statele din Nordul Confederației, altul pentru cele din Sud. Cowles era Marele Maestru al Consiliului Suprem din Sud, cel mai important.

[291] Prințul Nicolae fusese inițiat mason în Anglia, pe când își făcea stagiul în marina britanică.

[292] Câțiva ani mai târziu, patriarhul Miron, însoțit de câțiva ierarhi ortodocși a făcut o vizită oficială arhiepiscopului de Canterbury ca să întoarcă o primă vizită făcută de o misiune episcopală anglicană la București. Primirea de care s-a bucurat patriarhul nostru în Anglia a fost triumfală.

slujit numai la decorarea lui Cowles, ea a mai avut şi darul să împace conştiinţa patriarhului cu Masoneria noastră Naţională aşa încât aceasta n-a mai avut să sufere nici o prigoană din partea Bisericii, în anii următori. Dizolvarea Masoneriei care ne-a fost impusă în 1937, n-a fost provocată de Biserică, ci de laşitatea Guvernului Tătărescu care s-a lăsat impresionat de reclamaţiile netoţilor din jurul lui Cuza. Biserica şi Sf. Sinod s-au purtat cu mult tact în această chestiune şi actul de dizolvare benevolă al Supremului nostru Consiliu s-a desăvârşit chiar la Patriarhie şi a dat celor trei ierarhi supremi al Bisericilor Ortodoxe, Unite şi Catolice Romane, prilejul să-şi exprime stima lor faţă de activitatea Masoneriei Naţionale române, ce se încheia în acel moment.

Dar să lăsăm Masoneria despre care vor scrie desigur alţii, şi să ne înapoiem la Sadoveanu şi la Senat. Sadoveanu s-a despărţit de mine mai târziu, dar în 1932 eram foarte bine împreună[293]. Până la Guvernul Iorga, Sadoveanu nu făcuse politică militantă şi probabil că n-ar fi făcut nici atunci dacă fantezia Domnului Profesor nu l-ar fi cules din via lui ca să-l cucuţeze în fruntea Senatului. Noua sa situaţie îl îmbătase, politica era ceva nou pentru dânsul şi intrase într-însa cu amândouă picioarele. La Iaşi, începuse să se ia în serios ca şef de organizaţie al unui partid ce nu exista, şi venea tot timpul la mine cu fel de fel de fituici cerându-mi numiri în toate ramurile administraţiei. Cererile lui erau mai întotdeauna fără rost, aşa încât nu putusem să i le satisfac decât într-o foarte mică măsură. Cu toate astea se legase de mine, între Iorga şi mine se dăduse cu totul de partea mea, şi ca preşedinte al senatului n-a fost rău. N-avea nici o experienţă în politică, dar bunul simţ ţărănesc îl silea să judece cum trebuie palinodiile Apostolului şi asculta de ce-i spuneam eu. Iorga îl considera ca omul lui, în realitate era mai mult al meu, deşi erau zile în care mă îndoiam şi de buna lui credinţă şi de inteligenţa lui şi de devotamentul pe care-l mărturisea faţă de mine şi de politica mea. Cu toate mărturisirile lui, eu nu mă prea încrezusem în el căci nu-i putusem desluşi firea. În tot cazul, în ziua de 19 februarie 1932 s-a purtat bine şi a scăpat Guvernul Iorga de o cădere sigură.

Am arătat mai sus cum, bolnav de gripă, hotărâsem să nu ies din casă în acea zi şi cum către seară, pe la ora 5, fusesem chemat

[293] Atât de bine încât după demisia Guvernului, deşi Iorga fusese acela care-l impusese în fruntea Senatului, s-a înscris în Uniunea Agrară întemeiată de mine şi din rândurile căreia n-a ieşit decât după ce în conflictul său masonic cu Pangal m-am văzut silit să iau poziţie împotriva lui, fiindcă nu avea dreptate şi se răzvrătise, călcând toate regulile Ordinului. Sadoveanu a părăsit în acelaşi timp şi Uniunea Agrară şi Marea Lojă Naţională întemeind cu lojile de la Iaşi o schismă, care a fuzionat mai târziu cu Marele Orient din Bucureşti şi s-a prăbuşit odată cu acesta.

de urgenţă la Senat, de Sadoveanu. Abia am închis telefonul, a intrat pe uşă Soneriu foarte alarmat: „Veniţi repede la Senat, căci trece Iorga legea!" Soneriu era în curent cu planurile mele şi ştia că a doua zi voiam să mă răfuiesc cu primul ministru şi că în nici un caz nu puteam admite votarea definitivă a unei legi absurde a cărei promulgare ar fi însemnat pe deasupra o înfrângere a autorităţii mele politice. Votarea legii de către Senat ar fi tras după sine, automatic, demisia mea. Mi-am lăsat gripa acasă, m-am urcat în maşină cu Soneriu, şi am pornit spre Senat stăpân pe mine însumi. Am găsit „Maturul Corp" în plină ebuliţie. Şedinţa fiind suspendată, senatorii se împrăştiaseră prin toate culoarele şi mulţi împresuraseră ascensorul, în aşteptarea sosirii mele. Iorga, câţiva miniştri şi câţiva membri din biroul Senatului se închiseseră în cabinetul preşedintelui, într-o atmosferă de panică căci toţi se temeau de izbucnirea mea şi îşi dădeau seama că clipele Guvernului erau numărate. Până să viu eu, toţi cei prezenţi, înspăimântaţi de întorsătura pe care ameninţa să o ia lucrurile, asaltaseră pe Iorga cerându-i să se domolească şi să se înţeleagă cu mine. Ostilitatea celor prezenţi şi a întregului Senat, pe care o ghicise prin răceala cu care fusese primit în şedinţă, înainte de suspendare, muiase cerbicia nebunului şi-l pregătise întrucâtva spre o soluţie de compromis, astfel încât, în momentul când am deschis uşa cabinetului prezidenţial, am găsit oameni mai potoliţi. Iorga, lăfăit într-un fotel, da din piciorul aruncat peste genunchiul drept, şi rânjea cu răutate: două semne prin care-şi trăda întotdeauna o extremă enervare – iar de dincolo de birou, Bebe Gârleşteanu (vicepreşedinte) perora. La intrarea mea – o clipă de tăcere şi de jenă, iar Iorga şi-a oprit piciorul şi şi-a înghiţit rânjetul. Pe când mă urca ascensorul luasem definitiva hotărâre să-mi stăpânesc nervii, să nu provoc o criză ministerială pe un motiv atât de ridicol şi cu legea conversiunii nepromulgată şi să merg prin urmare pe linia concesiilor până la limita care n-ar compromite definitiv autoritatea mea în Guvern. Am pătruns deci în biroul lui Sadoveanu cu surâsul pe buze şi cu vorbele: „Dar ce e zorul ăsta?" Şi îndreptându-mă spre Iorga: „Tocmai voiam să vin mâine la d-ta să ne înţelegem asupra formei, căci principiul legii e excelent (!!!), dar forma în care a fost votată la Cameră mă încurcă grozav ca ministru de Finanţe. Unde e textul?" Deodată toate feţele s-au înveselit, iar Iorga care se aştepta probabil la „cruci şi Dumnezei" s-a descruntat ca prin farmec. N-a fost însă decât un minut de destindere (şi nici nu urmărisem altceva), după care au început discuţiile, plicticoasele discuţii „în mulţi", în care fiecare vrea „să-şi spuie cuvântul" şi în care „părţile interesate"

sunt bine hotărâte să nu cedeze nimic „din punctul lor de vedere". Atitudinea mea (merituoasă, căci n-aveam decât o poftă: să înjur de mamă şi să trag palme) spărsese însă gheaţa, aşa încât după o jumătate de oră am căzut de acord asupra următoarei tranzacţii: pentru mulţumirea amorului-propriu al lui Iorga legea votată în ajun de Cameră va fi votată şi de Senat – dar pentru satisfacerea punctului meu de vedere, Senatul va adăuga următorul amendament:

„În vederea reglementării târgului de devize, importul de zahăr va fi contingentat. Condiţiile contingentării se vor stabili de către Consiliul de Miniştri" – ceea ce corespundea la o anulare a legii, căci mă înţelesesem cu primul ministru că Consiliul de Miniştri va amâna sine die stabilirea „condiţiilor". De altminteri, un jurnal al Consiliului de Miniştri relativ la orice contingentare vamală nu putea fi întocmit decât pe baza raportului ministrului competent, şi în specie acela eram eu. Soluţia îmi convenea de minune; ea însemna într-adevăr prăbuşirea complotului Iorga-Cuza, împotriva mea, în ridicolul unei legi inoperante, iar mie îmi punea la îndemână o armă mai mult cu care să pot lupta împotriva spiritului hrăpăreţ de care fabricanţii de zahăr dăduseră dovadă.

Senatul a votat fără discuţie proiectul şi amendamentul, pe care l-a votat a doua zi şi Camera – cu discuţie, dar fără Cuza, plecat la Iaşi, să-şi mistuie victoria! – şi astfel s-a terminat şi acest conflict al zahărului, care a dus Guvernul Iorga până la două degete de căderea lui. Înainte de a povesti şi ultimul meu conflict cu Apostolul, conflict care a dus la demisia din 1 iunie, mă voi întoarce înapoi, în preajma Crăciunului 1931, şi voi spune câteva cuvinte despre călătoria mea în Italia, Franţa şi Anglia.

În ce greutate mă aflu eu acum, încercând să-mi descurc amintirile minunatei mele tinereţi. Minunată, fiindcă aşa mi s-a înfăţişat de câte ori mă întorceau gândurile spre dânsa; dar iată că de-abia a început condeiul să-mi alerge pe hârtie şi îmi dau seama că minunea era mai mult în mine, şi că în afară de mine lucrurile nu se arătau în realitatea lor decât foarte rar sub strălucitele culori cu care le îmbrăcase imaginaţia mea, biciuită atât prin noutatea senzaţiei cât şi prin influenţe speciale de ordin estetic sau literar, de care nici un începător nu se poate libera în momentele formării sale intelectuale.

Regăsindu-mă după 20 sau 30 de ani în contact cu aceleaşi lucruri, am putut să-mi dau seama de toată importanţa unghiului de viziune sub care înregistrăm senzaţiile, şi că pe cele mai amăgitoare şi pe cele mai scumpe le-am făurit de multe ori aproape numai noi înşine, în laboratorul conştient sau subconştient al închipuirilor noastre.

Nu e om trecut de 50 de ani care să nu ofteze după frumuseţea şi bunătăţile vremurilor din tinereţea lui, dar dacă ar încerca să-şi precizeze mai de aproape regretele ce ar mai rămâne din ele? Fiecare din noi, când ne fură gândul şi ne duce înapoi, departe, revedem sau ne închipuim că revedem lucruri minunate, dar când din întâmplare ne izbim de unele din acele lucruri minunate, întâmplător rămase neschimbate — de un monument, spre exemplu, sau de un chip zugrăvit, sau de o priveliște — ne dăm seama că minunea era în noi, în tinereţea noastră. Câţi n-au crezut că între 18 şi 25 de ani au cuprins o lume în braţele lor şi n-au rămas mai târziu decât cu puţină spumă pe mâini!

Din lumea tinereţilor mele, care pentru mine a însemnat atât de mult, voi încerca să povestesc cu sfială şi pe scurt câteva amintiri, căci oricât de scăzute în interes ar putea fi pentru cititorii mei, vor contribui şi ele la cunoaşterea generaţiei din care fac parte şi de pe urma căreia tot a rămas ceva.

Paul Editions
www.pauleditions.ro
facebook.com/pauleditions
9 786069 703601